

J. G. HEINECCII J.C.
ANTIQ. ROMANAR.
Jurispr. Illustrant.
Syntagm.
TRAJ. AD RHEN. Apud JO. BROEDELET.

IO. GOTTL. HEINECCII, ICTI,
CONS. AVLAE REGIAE PRVSS. ET IN ILL. VIADRINA
PAND. ET PHIL. RAT. ET MOR. PROF. P. ORD.

ANTIQVITATVM ROMANARVM IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTIVM SYNTAGMA;

SECVNDVM ORDINEM

INSTITVTIONVM
IVSTINIANI
DIGESTVM.

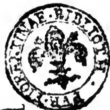
IN QVO MVLTA IVRIS ROMANI
ATQVE AVCTORVM VETERVM LOCA
EXPLICANTVR ATQVE ILLVSTRANTVR.

PARS I.

Editio Sexta, auctior & emendatior.

TRAIECTI ad RHENVM,
Sumptibus IOANNIS BROEDELET,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI.
MDCCXLV.

Ifso Excellens fl: n.n.: Am Thum.

PRAEFATIO.

LECTORI ERUDITO ET AEQUO

S. P. D.

IOANNES BROEDELET.

Miraberis procul dubio, erudite Lector, quaenam caussa me inpulerit, ut CL. HEINECCII *Antiquitates Romanas*, non ita pridem *Argentorati*, nempe Anno M. DCC. XLI. jam quinta vice recusas, iterum praelo subjicere decreverim; praesertim quoniam hic locum non habet vulgaris illa, atque lippis & tonsoribus jam nota, excusandi formula, qua mei inprimis ordinis homines saepius, immo ad nauseam usque, utuntur, quando cramben suam centies recoctam Orbi litterato obtrudere gestiunt, nempe exemplaria omnia alicujus operis divendita esse, atque jam dudum in tabernis librariis desiderari. Pudorem enim omnem me ejurasse, vel Labeone insaniorem inter sanos dicendum esse, proindeque ad agnatos & gentiles ablegandum, omnes, quibus sanum est sinciput, recte judicarent, si omnibus viribus & quasi Jovem lapidem jurans, tales Siculas gerras invita veritate Lectori-

bus

bus obtrudere conarer. Candide itaque, & ut Bibliopolam honeſtum decet, procul omni fuco & mentiendi libidine, rem exponam, eoque modo admiratione Lectoris ſublata, me haud parum ad ejus beatitudinem contuliſſe, gloriari potero: ſi modo vera ſunt, quae ſecundum Philoſophiam Democriti & Epicuri tradit Horatius, *Lib. I. Epiſt.* 6. *vſ.* 1, 2.

Nil admirari, prope res eſt una, Numici,
Solaque, quae poſſit facere & ſervare beatum.

Litem autem, de explicatione hujus loci Horatiani, inter Viros Clariſſimos, Gundlingium & Heumannum, ortam, in praeſenti meam non facio, tum quoniam controverſia illa non eſt hujus loci, ſed praeſertim ne aliquis vitio creatus Cenſor mihi tritum illud, *Ne ſutor ultra crepidam*, objiciat; quin potius Lectorem, plura hac de controverſia ſcire cupientem, ut adeat *Bibliothec. Nov. Hallenſ. part.* XXI. *pag.* 54. *& ſeqq.* & *part.* XXIV. *pag.* 341. *& ſeqq.* enixe rogo.

Annus jam labitur quartus, quando fama mihi innotuit, CL. HEINECCIUM jam dudum in votis habuiſſe, ut *Antiquitatum Romanarum Syntagma*, a ſe elaboratum, & maximo cum adplauſa ubique a Viris Doctis receptum, (uti tot editiones iteratae ſatis ſuperque teſtantur) in Belgio noſtro iterum praelo ſubjiceretur, atque ita nitidius

dius & majori cura emendatum, quam quidem in Germania fieri solet, in lucem prodiret. Statim itaque manum operi admovere coepi, meique consilii CL. HEINECCIUM certiorem feci, qui non modo illud utroque quod ajunt pollice probavit, sed etiam emendationes quasdam & additiones liberali manu mihi promisit, uti ex sequentibus litteris, omnigena humanitate plenis, quas Vir ille Clarissimus, paucis, antequam Fatis concesserit, hebdomadibus, ad me idiomate Gallico dedit, luculenter patet: Ita autem illae sonant:

MONSIEUR

Pour repondre incessament à la Votre du 11me Juillet a. c. je Vous suis d'abord obligé de l'honneur, que Vous me faites en daignant un de mes écrits de Votre reflexion. J'avoue, que j'ai souhaité, il y a long tems de voir une nouvelle edition de mes Antiquitates Romanae *à la façon des Hollandois, dont generalement les livres se rendent recommendables par plus d'une raison. Ainsi, Monsieur, je ne sçaurois desaprouver Votre dessein, ni être contraire à l'honnête intention, que Vous avez d'apporter quelque nouvel ornement au dit livre. Tout donc, que Vous en ferez, me sera agreable, sachant bien par quantité d'impressions, qui sortent de Votre librairie, combien Vous êtes acoutumé d'être exact & d'un bon goût. Pour les corrections aussi bien que les additions, j'en ai deja fait quelque chose. Car* Mr. Brandmuller *à Bâle*

ayant eû dessein de faire imprimer tous mes Oeuvres ensemble, & me priant il y a quatre mois ou environ, de parcourir les dits Antiquitates Romanae,*je m'y suis mis. Mais ne les ayant pas encore achevé, tant à cause de mes occupations, que parce qu'après la chose demeurat là, je pense de le pouvoir faire en moins d'un mois. Ce sera alors, que j'aurai l'honneur, de Vous écrire plus positivement, que je ne fais à present. En attendant je suis d'une parfaite estime*

MONSIEUR

Halle le 19. Juillet 1741.

Votre trés humble & trés obeissant Serviteur
J. G. HEINECCIUS.

à Mr. BROEDELET.

His litteris acceptis, paullo subsistendum duxi, donec illae promissae emendationes & additiones mihi a Viro illo Clarissimo subministrarentur; verum blanda illa, quam susceperam, spes non modo vana fuit, sed etiam prorsus decollavit. Paucis enim hebdomadibus postea innotuit, Virum illum Clarissimum naturae debitum solvisse, atque vitam cum morte commutasse.

Nihil itaque supererat, quam ut *Syntagma* hoc *Antiquitatum Romanarum* eodem modo, quo antea Argentorati saepius operas typographicas exercuerat, nunc denuo praelo mandaretur, ea tamen differentia, ut longe nitidius ac chartae puriori, quam

quam antea, inpressum, in publicum prodiret.

Praeterea sphalmata graviora, quae priores editiones, sed maxime ultimam Argentoratensem Anni MDCCXLI. mirum in modum foedabant, anxia cura sunt sublata, ut jam taceam de locis quibusdam veterum Auctorum, sed maxime Poetarum, emendatis, quorum non loca solum, sed verba etiam, saepe perperam erant exhibita, quemadmodum facile ex collatione hujus editionis cum praecedentibus unicuique, licet acerrimo Cartesianae dubitationis assertori, vel vindici, quin etiam possibilium & inpossibilium patrono, patere potest. Ut autem aliqua accessione haec editio prae ceteris gloriari possit, Dedicationes duas Clarissimi HEINECCII, alteram MARQUARDO LUDOVICO, LIB. BAR. DE PRINZEN, alteram Celeberrimo JCto, CHRISTIANO THOMASIO, addi curavimus, prout illae in editione secunda Argentoratensi Anni MDCCXXIV. reperiuntur: tum quoniam nulla justa subesse videatur caussa, quare illae in sequentibus editionibus sunt omissae, praesertim quum Praefatio, primae editioni Argentoratensi Anni MDCCXIX. praemissa, in omnibus sequentibus editionibus suum tueatur locum, tum praecipue, ne aliquid doctissimarum lucubrationum Clarissimi HEINECCII intercideret. Experientia enim, stultorum illa magistra, me jam dudum docuit, prio-

res editiones alicujus operis, etsi saepe numero multo emendatiores, quam sequentes, plerumque simulac nova prodierit (praesertim si illa quibusdam accessionibus gaudeat) triste illud fatum subire, ut ablegentur in vicum, ubi piper & thus, & quidquid chartis amicitur ineptis, venditur, quod jam tempore Martialis non infrequens fuisse; patet ex ejus *Lib. III. Epigr.* 2.

Cujus vis fieri, libelle, munus?
Festina tibi vindicem parare,
Ne nigram cito raptus in culinam
Cordyllas madida tegas papyro,
Vel thuris piperisque sis cucullus.

Sed ne nimis diu me falcem in alienam segetem misisse Censores quidam alto supercilio criminarentur, & verba Martialis, *Lib. III. Epigr.* 5. objicerent,

Hoc satis est. alios commendet epistola. peccat,
Qui commendandum se putat esse suis.

Colophonem huic Praefationi inponam verbis ejusdem Martialis, *Lib. IV. Epigr.* 89.

Ohe, jam satis est, ohe, libelle,
Jam pervenimus usque ad umbilicos.
Tu procedere adhuc & ire quaeris,
Nec summa potes in scheda teneri.
Sic tanquam tibi res peracta non sit,
Quae prima quoque pagina peracta est:
Jam Lector queriturque, deficitque,
Jam librarius hoc & ipse dicit:
Ohe, jam satis est, ohe, libelle.

Ita Lector Erudite vale, mihique in posterum favere perge. ILLVS.

ILLVSTRISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO VIRO,

DOMINO

MARQVARDO LVDOVICO,

LIB. BAR.

DE PRINZEN,

S. REGIAE MAIESTATIS ADMINISTRO
STATVS INTIMO, SVPREMO AV-
LAE REGIAE MARESCHALLO,

CONSISTORII PRAESIDI,

RERVM ECCLESIASTICARVM ET FEV-
DALIVM DIRECTORI, ORDINIS NI-
GRAE AQVILAE EQVITI,

ET

ACADEMIAE FRIDERICIANAE
CVRATORI SVPREMO.

CETERA.

FELICITATEM PRECATVR

IO. GOTTL. HEINECCIVS. IC.

* 5 DE-

DEDICATIO I.

ILLVSTRISSIME ATQVE EXCELLENTISSIME VIR! *

Quum ante hoc quinquennium libellum hunc primum in publicum prodire paterer, ILLVSTRISSIME MARQVARDE LVDOVICE, *maximum ei splendorem a nomine* TVO *accessurum, non vano augurio coniiciebam. Et tunc quidem affectus erumpebat in calamum, ut hac* TE *epistola, si non comta satis ac polita, fida tamen animi mei interprete, adloquerer.*

Quod aliis, libellos suos emancipaturis, contingere solet, ILLVSTRISSIME PRINZENI, *ut quem iis potissimum patronum ac veluti tutorem inveniant, ancipiti secum deliberatione disquirant: illud neque jam accidit mihi, neque unquam accidere posse videtur. Ecquis enim est, cui me meaque omnia potiore jure debeam, quam* TIBI, *cui id naturae bonitas, partaque tanto studio virtus attribuit, ut tuendis provehendisque optimarum artium studiis omnes mei ordinis homines suavissimo* TIBI *vinculo ob-*

* Dedicatio haec praemissa est *Tom. I.* editionis Argentoratensis Anni MDCCXXIV.

obstringeres? Cui potiori jure hunc qualemcunque ingenii mei foetum consecrarem, quam TIBI, *qui a tot annis, in me ornando adserendoque a malevolorum insultibus, tam luculenta dedisti inusitatae benignitatis argumenta, ut ob mirificam illam* TVORVM *in me meritorum magnitudinem ingrato mihi vivendum moriendumque videatur? Cui denique potiori jure otii mei constaret ratio, quam* TIBI, *qui jussu* POTENTISSIMI REGIS *non solum tot Ecclesiis & Provinciis, verum etiam Academiae nostrae singulari cura atque providentia invigilas, nihilque facis reliqui, ut ea excelsissime floreat, & majoribus subinde auctibus ad summam, quam sperare licet, amplitudinem provehatur? Hae sunt,* ILLVSTRISSIME VIR, *tum communes illae, tum propriae mihi rationes, quae omne, si quod fuisset, anceps consilium excussissent animo, neque passae essent, cujusquam nomen huic Opusculo praescribi, quam* TVVM, *quod omnibus litterarum amantibus veluti sacrum est atque auspicatissimum. Leve est, quod offero, fateor, & cujusvis potius, quam* TVO, *conspectu dignum: sed non protritum tamen, &, quod caput rei est, studiosae juventutis, cujus me usibus* AVGVSTISSIMI REGIS *voluntas consecravit, studiis destinatum. Ex quo enim docendi munus clementissime mihi demandatum est: illud semper obnixe egi, ut publicis praelectionibus non*

vul-

vulgaria quaedam ac tralatitia, sed selecta & omnibus profutura proponerem. Hinc modo praecipuas Philosophiae partes, modo Jurisprudentiam Naturalem, modo Historiam Juris Romani & Germanici, modo Antiquitates Romanas, quae ad illustrandam Jurisprudentiam faciunt, accurate exposui. Et inter postremas istas lucubrationes natus mihi est tenuis, cujus priorem nunc partem offero, libellus, qui si nulla alia re, certe ILLVSTRISSIMI NOMINIS TVI *splendore sese legentibus commendabit. Quare accipe, quaeso, illum,* VIR ILLVSTRISSIME, *eo vultu, eaque fronte, qua soles bonos omnes excipere, & incredibili illa benignitate, qua fortunam meam adhuc provexisti, etiam in posterum me ad quosvis labores Reipublicae litterariae caussa subeundos alacriorem redde. Sane* TV *es fortunae meae praesidium,* TV *mihi in adversitatibus asylum, tutissimumque perfugium praebuisti. Per* TE *hic vivo, per* TE *doceo, per* TE *honestissimo loco atque otio perfruor. Hunc unum obsecro innumerabilibus hisce in me beneficiis adjice cumulum, ut et in posterum me haut indignum ista gratia atque benignitate* TVA *existimes.*

Ego, quod mearum erit partium, nunquam committam, ut TE *conceptae de me opinionis collatorumque in me ornamentorum poeniteat. Adsidue potius precabor moderatorem rerum omnium* DEVM, *ut*

TE

TE, *bono publico natum, quam diutissime sospitem, florentem, superstitem esse velit, ac sero demum interesse jubeat beatissimae illi, ad quam omnes actiones* TVAS *referre soles, aeternitati. Vale,* ILLVSTRISSIME PRINZENI, *iterumque Vale!*

Ita vero eo tempore TE *compellavi, quum* TVO *potissimum suffragio,* TVAQVE *auctoritate Halae docendi munere functus, novos quotidie* TVAE *in me clementiae caperem fructus,* TVQVE *nullam me ornandi provehendique elabi occasionem patereris. Ex eo tempore tanta istorum beneficiorum* TVORVM *facta est accessio, ut cui per omnem vitam plus, quam* TIBI *debeam, sciam omnino neminem:* TVA *enim potissimum commendatione,* TVOQVE *suffragio factum nuper est, ut* REX POTENTISSIMVS *me, nihil tale cogitantem, luculentiore oblato stipendio, in Viadrinam evocaret, meque ibi jura interpretari juberet multo clementissime. Quid ergo, in novo hoc constitutus theatro, prius mihi aut antiquius existimem, quam ut partim pro hoc* TVO *de me judicio publice me* TIBI *aeternum fatear obstrictum, partim in id enitar unice, ut ne unquam spem, quam de me concepisti, destituisse videar? Age itaque,* VIR ILLVSTRISSIME, *recipe libellum, animi* TIBI *devinctissimi obsidem, ea fronte, qua soles, quodcunque a bono viro proficiscitur, recipere. Recipe Opusculum, pignus* TIBI *futurum, me nihil, quod muneris ratio & studiosae*

pubis

pubis exigit utilitas, umquam praetermissurum. Sane quum libellus, olim in usum auditorum meorum concinnatus, non sine plausu exceptus sit a quam pluri-mis, & hinc tam brevi tempore invenerit emtores, ut jam altera vice exercuerit operas; ego tamen omnibus omnium judiciis, quamvis honorificentissimis, facile anteponam TVVM, *quod & rectum accuratumque esse solet, & mihi ad majora erit incitamento. Ceterum vota, quae olim concepi, solvo concipioque nova, ut* DEVS TE *bono Reipublicae diutissime salvum fortunatumque interesse rebus humanis, Illustrissimaeque Genti* TVAE *eam fortunam laudemque jubeat esse propriam ac perpetuam, quam* TV, *a Majoribus acceptam,* TVIS *innumerabilibus in Rempublicam meritis mirifice amplificasti.* VALE.

Halae Magdeburgicae; *Kalendis Sextilibus* cIↄ Iↄccxxiii.

VIRO

VIRO ILLVSTRI ATQVE
EXCELLENTISSIMO,

CHRISTIANO THOMASIO,

ICTO CONSVMMATISSIMO,

SACRAE REGIAE MAIESTATIS BORVSSICAE CONSILIARIO INTIMO,

FRIDERICIANAE ACADEMIAE DIRECTORI,

ET FACVLTATIS IVRIDICAE ORDINARIO PRAESIDI,

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS. *

EX quo me Divinum, quod res nostras moderatur, Numen in hac bonae mentis schola, tanquam in statione, collocavit: nescio, an cuiquam plus debeam, quam TIBI, VIR ILLVSTRIS, quem mihi & ducem & auctorem ad solidioris doctrinae

** cul-

* Dedicatio haec praemissa est *Tom. II.* editionis Argentoratensis Anni MDCCXXIV.

cultum, & patronum certissimum exstitisse, non possum non publice profiteri. Equidem quantum ex lucubrationibus TVIS eruditissimis quotidie proficiam, quantumque olim ex publicis TVIS praelectionibus fructum ceperim, ingratus essem, si dissimularem. Sed sunt tamen & alia, quae in me gratam beneficiorum tuorum excitant memoriam. Nunquam mihi in quibuscumque difficultatibus consilium, nunquam auxilium TVVM defuit: semper mihi ex Bibliotheca TVA instructissima quodcumque expetii, animo lubentissimo suppeditasti, &, ut paucis me expediam, TV sane in juvando me facilior, quam ego in exigendo postulandoque, fuisti. Patere itaque, VIR ILLVSTRIS, &, quod cognomen non adspernaberis, INTEGERRIME, ut hoc venerationis erga TE meae, simulque grati animi, publice exstet monimentum. Patere, ut, quae adhuc mihi suavissima fuit benevolentia TVA, eam ut in posterum quoque mihi integram servari, maximopere a TE contendam; maxime quum Deo visum fuerit, me ex hac statione in Viadrinam evocare. Ego sane quemadmodum TE praesens semper observavi, & non fortunam, sed virtutem doctrinamque TVAM

quam

quam maxime colui: ita & abſens, ubicumque terrarum fuero, tam jucundum venerabor nomen, & ſerio Summum precabor Numen, ut TE in Orbis Eruditi emolumentum, decusque FRIDERICIANAE quam diutiſſime ſoſpitem praeſtet ac incolumem, meque eum diem videre patiatur, quo luculentiore argumento teſtatius fieri poſſit, quanta TE veneratione proſequar. VALE.

Halae Magdeburgicae,
Kalendis Sextilibus,
cIↃ IↃccxxiii.

ILLVSTRISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO
DOMINO,

LVDOVICO OTTONI,

NOBILI DOMINO

DE PLOTHO,

POTENTISSIMI PRVSSORVM
REGIS IN SANCTIORE CONSI-
LIO ADMINISTRO, ET SV-
PREMORVM TRIBVNA-
LIVM PRAESIDI,

DYNASTAE IN PAREY, GERBSTAED,
REESEN, GVTTER ET ILENBVRG,

PATRONO LITTERARVM LITTE-
RATORVMQVE COMMVNI.

S. P.

DEDICATIO III.

ILLVSTRISSIME VIR. *

Quem libellum, ante hoc decennium primum in lucem prodeuntem, Viro Illustrissimo, MARQVARDO LVDOVICO DE PRINZEN, *more majorum consecraveram, eum nunc, tertium praelo exeuntem, non alii me debere arbitratus sum, quam* TIBI, *quem insignis non minus rerum scientia, quam natalium ac munerum splendor omnibus mei ordinis hominibus venerabilem reddit. Non potui sane ego, quum ex Belgio evocatus in hanc Provinciam venissem, TVOque conspectu ac colloquio coepissem frui, quin vel maxime mirarer incredibilem illam, quam* TIBI *peperisti, non modo rerum civilium, sed & omnis*

* Dedicatio haec praemissa est editioni Argentoratensi Anni MDCCXXX. & deinceps in sequentibus editionibus repetita.

omnis elegantioris Litteraturae notitiam, Bibliothecam omni librorum rarissimorum genere instructissimam, ipsam denique Domum TVAM, *commune tot Provinciarum oraculum, ad quam non modo cives litibus impliciti, rerumque suarum incerti, verum etiam litterarum paullo studiosiores omnes quotidie confluunt, nec unquam inde redeunt, nisi laetiores. Sane, si recte olim iudicavit* PLINIVS, *esse hanc sapientiae pulcherrimam partem, agere negotia publica, cognoscere, iudicare, promere atque exercere iustitiam, quaeque nostri ordinis homines docere oportet, in usu habere: nemo, ut opinor, facile dubitaverit, quin* TV, VIR ILLVSTRISSIME, *id, quod in mascula illa ac civili sapientia summum est, iampridem fueris adsequutus. Quibus caussis omnibus, quae bonos omnes in* TVI *admirationem rapiunt, quum & propriae accedant, inusitata nimirum, qua studia mea qualiacumque prosequeris, benevolentia, Musasque meas a malevolorum insultibus tuendi studium: occasionem hanc mihi non praetermittendam esse putavi, hoc qualecumque meae in* TE *venerationis monimentum statuendi, concipiendique simul voti,*

ut

DEDICATIO III.

ut Deus TE *utriusque Reipublicae bono in multos annos sospitem servet atque incolumem! Id enim est, quod a Deo immortali precibus ardentissimis quotidie efflagitat*

ILLVSTRISSIMO
NOMINI TVO

devotissimus

IO. GOTTL. HEINECCIVS,
IC.

** 4 PRAE-

PRAEFATIO
NOVA.

LECTORI BENEVOLO
S. P.

PRaeter ea, quae olim huic libello verbosius praefatus sum, iam quoque sunt, LECTOR, quae paucis te volo. Qua occasione ille mihi olim subitanea veluti opera natus sit, ex vetere praefatione, si memineris, didicisti. Fata tunc illi longe alia, quam quae expertus est, ominabar. Non dubitabam enim, quin, quum plerique alieno ab his studiis animo esse soleant, libellus non nisi meis, quibus illum destinaveram, auditoribus utilitatem aliquam adlaturus, adeoque extra Academiae, in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halensis pomoeria non multum consequuturus esset celebritatis. Enimvero aliter accidit, ac quidem existimaveram. Vix enim praelo exierat opusculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis institutum meum probarent, & ipsum libellum commendarent unice. Fuerunt etiam, qui se eo non parum adiutos esse, litteris ad me datis, significarent. Fuerunt, qui illum in hac ac exteris Academiis publice enarrarent, suisque illustrarent interpretationibus. Fuerunt de-

denique, ut fit, qui in libellis & ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum honoris praefatione citarent, vel naevos quosdam, ſive veros, ſive ſibi ita viſos, candide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter haec omnia libelli exemplaria paucos intra annos diſtracta ſunt, meque iam monet Bibliopola, in quem, diſſipato Bibliopolio novo, ius vendendi opuſculum translatum eſt, ut, ſi quid in ſcriniis eſſet, quod addendum putem, id ſecum communicare non dubitem, aſt ita tamen componam rationes, ut forma libri non multum immutetur. Statim ergo ſub incudem illum revocavi, & nihil feci reliqui, ut multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid praeſtiterim, paucis accipe. Naevos, qui vel operarum incuria, vel culpa mea, quamvis leviſſima, priori editioni haeſerunt, ſeveriſſima cura ſuſtuli; Auctorum loca accuratiſſime citavi: quaedam, non ſatis firmata, novis nunc teſtimoniis ſtabilivi: Adiecit hinc inde obſervationes, quae deeſſe videbantur: quibusdam, de quibus amplius deliberandum cenſui, induxi lituram. Mutavi etiam nonnunquam ſententiam, a nemine monitus, & ſolo veritatis ſtudio, quod rebus omnibus anteferre ſoleo, adductus. Quaedam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, ſi quando eos rem acu tetigiſſe deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, ut humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibusdam non ex merito vellicari me animadverterem, operam etiam dedi, ut mea vindicarem modeſte.

 Exem-

Exemplo esse poterunt, quae contra Virum Clarissimum, B. BRANCHV, Iureconsultum Lugdunensem, disputavi. Bis me Vir doctus erroris postulavit in elaboratissimis, quas evulgat, Observationibus Iuris. Sed utroque loco eum non errorem deprehendisse, sed coniecturam coniecturae opposuisse animadverti, & quidem parum verosimilem verosimillimae. Vnde quum non liceret mihi esse tam beato, ut ab eo proficerem, committendum mihi haut putavi, ut errasse me faterer, ubi ipse errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, insertis iis, quae in nova hac editione accesserunt. Ita vere adfirmare possum, auctiorem emendatioremque proditurum esse libellum, si is, qui emendationi plagularum impressarum praefuerit, tantum industriae attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamvis exactissimam a Bibliopola, viro integerrimo, stipulatus sim, ipse praestare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Haec sunt, quae scire te volui, LECTOR, antequam te ipsius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam sustinui, utere, fruere, & mihi, tua caussa omnia volenti, & Antiquitates Germanici Iuris multo maiore studio adornanti, & brevi eidem praelo commissuro, fave. *Halae, Kalendis Sextilibus* cIↃ IↃ ccxxiii. Haec ante biennium. Iam scito, iterum distractis exemplaribus, me denuo libellum recognovisse, emendasse, nihilque fecisse reliqui, ut prodiret & auctior & emaculatior. Est hoc studium huiusmodi, ut quotidie aliquid observes: nec quisquam tam

bene

bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, aetas, uſus ſemper aliquid adportet novi, aliquid moneat, ut illa, quae te ſcire credideras, neſcias, & quae tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea relego, evenit, evenietque fortaſſis & in poſterum, ſi me vivo libellus quartum praela exercuerit. Sed haec Deo curae erunt, cui TE, LECTOR, aeque ac me ipſum meaque omnia commendo.

Franequerae Friſiorum, x. Kal. Feb. clↃ IↃcc xxvi.

PRAEFA-

PRAEFATIO
PRIORI EDITIONI PRAEMISSA.
LECTORI BENEVOLO
S. P. D.
IO. GOTTL. HEINECCIVS,
IC.

Quantum utilitatis in Iurisprudentia noſtra Antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem iam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanae, vix quisquam praeclarum Iureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni praeſtantiſſimoque praeſidio deſtitutus. *Plurima erat*, teſte CICERONE (a) *in omni Iure Civili Antiquitatis effigies, & priſca verborum vetuſtas, & actionum genera quaedam, quae maiorum conſuetudinem, vitamque declarabant.* Haec vero omnia quis quaeſo intelligat, niſi qui interiorem ſibi Antiquitatis ſcientiam comparaverit? Hinc in maxima plerumque ac praecipua veterum Iureconſultorum laude ponebatur accuratior Antiquitatum notitia. PLINIVS, (b) ARISTONEM Iureconſultum laudaturus, nihil

(a) CIC. *de Orat.* I, 43.
(b) PLIN. *Epiſt*, I, 22.

(c)

nihil in eo magis, quam illam prisci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus*, inquit, *ille & privati iuris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQVITATIS *tenet? Nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, instar thesauri est.* Idem reconditarum litterarum praesidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat GELLIVS, (c) ex quo discimus, *nihil eum ratum pensumque habuisse, nisi quod iustum sanctumque esse, in Romanis* ANTIQVITATIBVS *legisset.* Quum ergo iam ii Iureconsulti, qui florentem viderant Rempublicam, hoc praesidio carere haut posse viderentur: quid de nostris dicamus temporibus, quibus ita extincta est Romana Respublica, nullum ut exstet, nisi in hominum memoria, veteris illius formae vestigium? Aliae hodie sunt consuetudines, alia Religio, alii Magistratus, alia Iudicia, alia denique Imperiorum & Rerumpublicarum facies. Et tamen peregrinis adstricti legibus vivimus, easque interpretari & obvenientibus hodie negotiis adplicare iubemur. Quis hoc praestiterit, nisi qui impressam animo circumferat veteris illius Romanae Reipublicae effigiem, &, ut IVSTINIANVS (d) alicubi monet, *nihil* ANTIQVITATIS *penitus ignoret?*

Equidem si cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Glossatores remittam, ad illud, inquam, hominum genus, cui, exstincto litterarum lumine, tantum statuebatur pretii, ut quasi Atlantis humeris coelum, ita eorum auctoritate Iurisprudentiae dignitas videretur sustineri. Quid enim aliud eminentissima illa ingenia in tot ridiculos ac paene pueriles errores abripuit, quam Antiquitatum Romanarum omnisque politioris litteraturae ignorantia? Fieri enim profecto haut poterat, *quin homines, eius Reipublicae ignari, cujus leges & iura tractabant, tanquam illuni nocte sine lumine oberrantes, saepe offenderent, saepe laberentur, saepe quovis potius, quam quo instituerant, pervenirent*, ut eleganter ait M. ANT. MVRETVS. (e) Non pudebat ergo tum legi *Fusiae Caniniae*

(c) GELL. *Noct. Att. XIII*, 12.
(d) *Princ. Inst. de testam. ordin.*
(e) MVRET. *Part. I. Orat. XVII*,

(f)

niae a *canina* invidia; (*f*) legi *Hortensiae* a nescio quo *Rege Hortensio*; (*g*) *Calatis Comitiis* a Graeco καλὴς; (*h*) quartae *Falcidiae* a *defalcando*; (*i*) & libertis *orcinis* a nescio quo Graeco *orcos*, quod *rectum* significet, (*k*) nomina arcessere. Neque religio tum erat, ea, quae de antiqua in ius vocatione in iure Romano repererant, ad hodiernam citationem, & quae de albis Praetorum legerant, ad edicta Iudicum nostrorum referre. Quin, ne quid deesset ineptiarum, ex veteribus istis Præsidibus & Praefectis Praetorio Imperii nostri Principes atque Electores derivare haut dubitabant. Quas ridiculas interpretationes, ex crassa Antiquitatum Romanarum interiorisque litteraturae ignorantia subnatas, quum posteri, nugis istis, tanquam glebae adscripti, tantum non consecrarent: tantus sensim succrevit errorum gravissimorum proventus, ut exstirpando huic luxurianti lolio ne eminentissimorum quidem Iurcconsultorum sufficeret diligentia.

Enimvero, condonandum id forsan fuerit magnis illis, qui tam infelici saeculo adoleverant, ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, quum ubique ferverent elegantiorum litterarum studia, non deessent

(*f*) Glossa *ad princ. Inst. de Lege Fus. Can. toll. edit. antiquiss. ex saeculo XV.* Quam legem Fusiam Caniniam forte a quodam, qui Caninus nominabatur, inductam; ut in Publiciana dicitur infra de *Actionibus* §. *aliae*. Nam canis servabat naturam, qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec sibi poterat tenere servos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur iis dari. Vnde merito *Caninia* dicitur, ut sit conveniens nomen rei.

(*g*) Glossa *ad* §. *6. Inst. de Iure Nat. Gent. & Civ.* Sed hoc sublatum est per legem, latam ab Hortensio Rege.

(*h*) Glossa *ad princ. Inst. de testam. ord. Calatis*, id est, bonis initiis, vel conventibus, καλὴς enim bonum interpretatur.

(*i*) Glossa *ad princ. Inst. de Lege Falcid.* Falcidia sic dicta, quod ut falx foenum, sic & Lex legata resecat.

(*k*) Glossa *ad* §. 3. *Inst. de sing. reb. per fideicom. rel.* Orcinus sic dictus ab orco, quod est rectum, unde orcinus, id est, directe manumissus, vel ab orco, id est, capio.

(*l*)

ſent, qui in illa Gloſſatorum barbarie quaererent delicias, frugeque reperta, glande tamen veſci mallent. Nemo ignorat, quantum in Iurisprudentia repurganda illuſtrandaque deſudaverint praeſtantiſſima ſuperiorum temporum ingenia, ALCIATI, BVDAEI, CVIACII, BALDVINI, HOTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AVGVSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHVSII, qui omnes cum Iuris peritia admirabilem quamdam atque inuſitatam Antiquitatis notitiam coniunxerant: ſed eorum tamen labores adeo ſorduerunt plerisque, ut Vir quidam Doctiſſimus, qui Balduini Opera coniunctim edere inſtituerat, non reperiret, qui ſumtus facere ſuſtineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eamdem docendi rationem ſequerentur in Academiis, iis publico expoſitis odio, barbaroque *Humaniſtarum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdicebatur (*l*). Certatim ergo tum iuvenes in Italiam, tanquam ad Iurisprudentiae mercatum quemdam, confluebant, audituri ibi Iureconſultos, *magiſtraliter*, ſi Deo placet, docentes, (*m*) & redituri inde rabulae haut poſtremi, confidentes, acres, contentioſi, &, quod palmarium tum videbatur, multarum legum, ſibi non intellectarum, principia uno ſpiritu citare gnariſſimi.

Verum ſuppuduit demum Iureconſultos tantae barbariei, Deusque hanc eis mentem dedit, ut cum illo legum ſtudio, praeter accuratiorem ratiocinandi artem aliaque praeſidia, etiam Antiquitatum inprimis Romanarum peritiam coniungerent. Viderunt poſtrema haec ſaecula Iureconſultos humaniſſimos, MERILLIOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRVMMEROS, MENAGIOS, HVBEROS, SPANHEMIOS, BYNKERSHOEKIOS, NOODTIOS, SCHVLTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui,

(*l*) Exemplum eſt in MELCH. von OSSEN *Teſtamento Part.* II. *cap.* VIII. §. 2. *p.* 385. *&* §. 14. *p.* 403.

(*m*) Magiſtralem hanc docendi methodum luculenter ex Panciroll. de *Clar. Leg. Interpr.* II, 6. exponit THOMAS. *ad Melch. de Oſſen Teſtam p.* 398.

(*n*)

qui, ut legibus ex ipsa Status Romani veterumque rituum contemplatione lucem suffunderent. Sed plerique tamen duntaxat singularia quaedam Iuris nostri capita illustranda susceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, extitit, qui per omnes Iuris partes eundo hoc Antiquitatis iter, ut CICERO (n) vocat, confecerit. Equidem IACOBVM GOTHOFREDVM iustum Antiquitatum Iuridicarum corpus meditatum esse, auctor est MORHOFIVS, (o) id quod, si vidisset lucem, tanquam Phidiae aliquod signum, omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruisset. Verum inviderunt nobis Fata tam luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores successit.

Quum vero & ego, quantum utilitatis haec Antiquitatum notitia Iuris Romani cultoribus adferat, experiundo didicissem, & olim, ita ferente studiorum meorum ratione, in pervolvendis melioris aetatis auctoribus, indagandisque Antiquitatibus haut parum insumsissem operae: facile a me impetravi, ut hac re cupidae legum inventutis studia pro virili mea parte iuvare anniterer. Eo consilio superiore aestate in publicis, quas indixeram, praelectionibus ad singulos Institutionum Titulos ea explicavi, quae ex Antiquitatibus ad intelligendam illam iuris materiam observanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriae consulturus, brevissimis, quantum licebat, positionibus omnia conclusissem: dignae illae quibusdam visae sunt, quas revocarem sub limam, & publicae luci exponerem. Et inde subnatum mihi est hoc Antiquitatum Romanarum, quod nunc publici iuris facio, syntagma, interioris Iurisprudentiae studiosis non ingratum, ut spero, futurum. Equidem & in Antiquitatum studio suavis nonnumquam latet insania. Non desunt hodienum, Damasippi illius similes, de quo HORATIVS: (p)

Insanit veteres statuas Damasippus emendo.

Non

(n) CIC. *de Orat.* I. 60.
(o) MORHOF. *Polyhist.* *Tom.* III. *Lib.* VI. *Sect.* III. §. XI. *p.* 83.
(p) HORAT. *Serm.* II, 3. *v.* 64.

Non desunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lucernam talentis coemerent, dummodo essent, qui decipere vellent. Sed hos ego homines suaviter rideo, & si recte ab HENR. STEPHANO (q) observatum, Graecos olim simplices homines ἀρχαίους & ἀρχαϊκοὺς; stultos vero κρόνους, κρονίους, κρονολήρους, & βεκκεσελήνους vocasse: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui Antiquitatis quisquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit Antiquitatis studium, nisi quod sublimioribus scientiis lumen praeferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quaeres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in Antiquitatum scriptoribus rident, quotquot sunt cordatiores Eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorumdem tricliniis, epulis, ianuis, ludis, hastis, tibiis, coronis, larvis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) sed de iis, quae ad Statum Reipublicae Romanae, ad Legum origines & rationes, ad ritus, formulas & sollemnia Populi Romani verba, ipsumque veterum Iudiciorum ordinem pertinent, sine quibus intelligi haut possunt Leges Romanorum. In consilium vbique adhibui auctores praestantissimos, quos omnes ipse evolvi, &, quantum licuit, bona fide citavi. In prioribus Titulis multum me fateor profecisse ex illustris THOMASII Dissertationibus, quibus Institutiones illustrare coepit, (r) quae si omnes vidissent lucem, supersedere potuissem hisce lucubrationibus. Multum quoque adiumenti mihi attulerunt aeterna CVIACII, HOTOMANORVM, BRISSONII, BALDVINI, PETRI FABRI, BRVMMERI, M. VERTRANII MAVRI, SIGONII, SALMASII, IO. FR. GRONOVII, EZ. SPANHEMII, MENAGII, NOODTII, BYNKERSHOEKII, PERIZONII, HVBERORVM, BVRMANNI, SCHVLTINGII; aliorumque Doctissimorum Virorum Opera, quae diurna nocturnaque versavi manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipse dixi, ut semper ad fontes recurrerem: eaque re factum est, vt haut pauca observarem, quae aliis in mentem haut venisse arbitror. Quum vero in Praelectionibus, qua-

(q) HENR. STEPH. *Apolog. Herodot.*

(r) *De vsu practico Institutionum*, in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib. I. Tit. XII.* progressus est.

rum memini, publicis ordinem Institutionum sequutus essem: nolui postea ab eodem recedere, sed eumdem in toto Opusculo servandum existimavi, ea tamen lege, ut potiores, quae in Pandectis occurrunt, materias iusto loco atque ordine insererem, multaque, quae in vtrisque desiderantur, hinc inde supplerem. Sic quum verbi caussa distinctiones personarum omnes neque in Institutionibus, neque in latiore Digestorum opere explicatae sint: de illis accuratissime egi in Adpendice libri primi, vbi insimul dedi operam, ut quae a CAR. SIGONIO in libris *de Antiquo Iure Civium Romanorum*, *Italiae & Provinciarum*, vt & EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura & divisionem illam *rerum mancipi* & *nec mancipi*, de qua altum est in Iure nostro silentium, expolui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque dicta invenies de Iurisdictione & Imperio, de ordine iudiciorum, de Feriis & dilationibus, de edendo, postulando, procuratoribus, de iure dotium, divortiis, aliisque Iuris capitibus, quae sicco pede in Institutionibus praetereunda putavit TRIBONIANVS. Vt paucis dicam, ita in hoc opere versatus sum, vt liceat mihi fructum vberrimum ad conscientiam meam referre. Illud unum doleo, inter concatenatos labores non licuisse mihi esse tam felici, vt paullo severiore lima menda omnia tollerem. Ea TV, LECTOR BENEVOLE, tantisper aequo animo feras, rogo, dum in calce posterioris partis indicem eorum, in quibus operae aberrarunt, confecero. Interim fruere his, & ANTIQVITATES GERMANICAS, quae ad illustrandum Ius Germanicum hodiernum faciunt, & quas ego iam a plurimis annis perpolivi, eadem methodo expolitas, brevi, si Deo visum fuerit, exspecta. VALE. Ex Academia Fridericiana, ipsis KAL SEPT.

cIↃIↃCCXVIII.

INDEX

INDEX
TITVLORVM
PARTIS I.
ET MATERIARVM, QVAE IN ILLIS TRACTANTVR.

LIB. I.

AD PROOEMIVM *de Variis Iuris Romani Collectionibus differitur.*

Ad TIT. I. de Iustitia & Iure, *agitur de Iureconsultorum veterum Philosophia, & aemulatione cum Philosophis.*

Ad TIT. II. de Iure Naturali, Gentium & Civili, *agitur de Ritu ferendi Leges & Plebiscita, ut & de SC. de Praetorum & Aedilium edictis, de Iureconsultorum origine & responsis, de Constitutionibus Principum, & aliis.*

Ad TIT. III. de Iure Personarum, *agitur de Servorum Romanorum conditione & variis generibus.*

Ad TIT. IV. & V. de Ingenuis & Libertinis, *agitur de Variis manumittendi ritibus, de Libertinorum conditione, variis generibus, & insignibus.*

Ad TIT. VI. Qui & quibus ex caussis manumittere non possunt, *agitur de Legis Aeliae Sentiae origine, ratione, variis capitibus, & abrogatione.*

AD TIT. VII. de Lege Fusia Caninia tollenda, *agitur de Huius Legis origine, ratione, materia, abrogatione.*

AD TIT. VIII. de His, qui sui vel alieni iuris sunt, *agitur de Dominorum potestate & crudelitate in servos, & variis Legibus, quibus illa coercita.*

Ad TIT. IX. de Patria potestate, *agitur de Antiqua patrum potestate in liberos, veluti de Iure vitae & necis, de trina venundatione liberorum, de Iudiciis domesticis, de adquaestu per liberos, & quid in his omnibus sensim mutatum sit?*

Ad TIT. X. de Nuptiis, *agitur de Variis ritibus Nuptiarum, veluti confarreatione, coemtione, usu, eorumque effectibus, ut & de Nuptiarum requisitis.*

ADPENDIX de Legitimatione, *in spuriorum conditionem, originem legitimationis, variaque eius genera inquirit, ubi & de Curiae datione.*

Ad TIT. XI. de Adoptionibus, *de Variis Adoptionis generibus, & ritibus in ea adbibitis, differitur.*

Ad TIT. XII. Quibus modis patria potestas solvitur, *agitur de Ritibus emancipationis, eiusque variis speciebus.*

Ad TIT. XIII. XIV. XV. XVII-XX. de Tutelis, Testamentaria, Legitima, Fiduciaria, Dativa, *partim origo Tutelae, partim Leges XII. Tabularum de Tutelis explicantur. Adduntur quaedam de Ritibus dandi Tutores, ut & de Tutela mulierum, cuius historia latius traditur.*

Ad TIT. XVI. de Capitis deminutione, *eius origo ex antiquo Censu instituto deducitur, multaque ex Antiquitatibus explicantur de Iure postliminii, de ser-*

servitute poenae, de exilio, aquae & ignis interdictione, deportatione, & aliis.

Ad TIT. XXI. de Auctoritate tutorum, *quid antiquis fuerit Auctoritas, quid Administratio, & quomodo interponi consueverit Auctoritas, docetur.*

Ad TIT. XXII. Quibus modis tutela finitur, *de Ritu explorandi pubertatem, & aliis modis finiendi Tutelam agitur.*

Ad TIT. XXIII. de Curatoribus, *agitur de Curatione furiosorum, & prodigorum; de Ritu interdicendi bonis, de Origine Curationis minorum, de Actoribus & Adiutoribus, aliisque rebus huc pertinentibus.*

Ad TIT. XXIV. de Satisdatione tutorum & curatorum, *Satisdationis origo, SC. sub Traiano factum, ipseque ritus satisdandi explicantur.*

Ad TIT. XXV. de Excusationibus Tutorum vel Curatorum, *Multa differuntur ex Antiquitatibus de Lege Papia Poppaea & Iure liberorum, de Liberorum recens natorum professione, de Administratione Fisci & Aerarii, de Schola Romana, Constantinopolitana & Berytensi, & variis in illa Professoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philosophis, Medicis, Iureconsultis, eorumque immunitatibus.*

Ad TIT. XXVI. de Suspectis Tutoribus vel Curatoribus, *Origo huius criminis ex Lege XII. Tabularum explicatur.*

ADPENDIX Libri I. Ea supplet, quae in Institutionibus de Iure personarum omittuntur. *Hinc in illa agitur de Iure Civitatis & Quiritium, de Latio & Latini nominis eorumque iuribus, de Italis, de Provinciis, earumque Formulis, de Municipiis, Coloniis, Praefecturis, Civitatibus foederatis, de Peregrinis denique, eorumque conditione & Iuribus, aliisque.*

INDEX TITVLORVM
LIB. II.

AD TIT. I. de Rerum divisione & adquirendo Rerum dominio *explicatur*; *Quomodo Romani res sacras Diis superis*; *religiosas Diis inferis consecraverint*, *Quomodo sepulcra circumscripserint limitibus*, *Quomodo muros aratro signarint*, *ac deinde dedicarint*? *Quae res dictae veteribus publicae*, *communes*, *universitatis*, *nullius*? *Quaenam res mancipi & nec mancipi*? *Quomodo facta mancipatio*, *in Iure cessio*, *sub corona venditio*, *traditio*, *adiudicatio*? *Quid Dominium Quiritarium & Bonitarium*?

Ad TIT. II. de Rebus corporalibus & incorporalibus, *Haec divisio e principiis Stoicorum explicatur.*

Ad TIT. III. de Servitutibus Rusticorum & Vrbanorum praediorum, *de utrarumque origine & indole ex Antiquitatibus Romanis disseritur.*

Ad TIT. IV. V. de Vsufructu, usu & habitatione, *eorumque origine agitur.*

Ad TIT. VI. de Vsucapionibus & longi temporis praescriptionibus, *Origo horum Iurium ex Iure Attico & Legibus XII. Tabularum derivatur*, *&* *de Legibus Atinia*, *Iulia*, *Plautia*, *Scribonia aliisque novis Constitutionibus agitur.*

Ad TIT. VII. de Donationibus, *differitur de Differentia doni & muneris*, *de Donis Romanorum variis*, *veluti strenis*, *apophoretis*, *muneribus natalitiis*, *lustricis*, *nuptialibus*, *xeniis*, *&c.* *Eadem occasione de Lege Cincia & aliis Iuribus*, *eorumque origine agitur.*

Ad TIT. VIII. Quibus alienare licet, vel non licet, *Tota materia de Dotium origine & Iure*, *ut & de Ritibus dotem dicendi*, *dandi*, *promittendive tractatur.*

tur. Agitur item de Alienatione pignoris & rerum pupillarium.

Ad TIT. IX. Per quas perſonas cuique adquiritur, *praecipue de Adquaeſtu per liberos horumque peculio, ut & per ſervos, matres familias, perſonasve liberas agitur.*

Ad TIT. X. XI. XII. XIII. De Teſtamentis ordinandis, de Teſtamento militari, & qui teſtari non poſſunt, *Oſtenduntur prima rei Teſtamentariae initia, additurque, quomodo Teſtamenta in Comitiis calatis, in procinctu, per aes & libram, ut & Praetoria facta ſcriptaque ſint. Agitur etiam de Teſtamentis militaribus, de Teſtamentis feminarum, de Exheredatione liberorum vetere & nova, ut & Abdicatione eorum &c.*

Ad TIT. XIV. de Heredibus inſtituendis, *de iis praecipue agitur, qui heredes inſtitui haut potuerint, quales erant peregrini, caelibes, orbi, univerſitates, in quibus tamen non comprehenduntur Municipia. An & quinam Dii potuerint heredes inſtitui? Qualis as hereditarius, & quomodo computandus?*

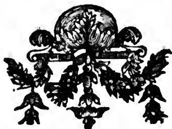
Ad TIT. XV. XVI. de Vulgari & Pupillari ſubſtitutione, *in utriuſque originem inquiritur, ſimulque eius formula & modus oſtenduntur.*

Ad TIT. XVII. XVIII. XIX. Quibus modis Teſtamenta infirmantur, de Querela inofficioſi Teſtamenti, ut & de Heredum qualitate & differentia, *explicatur, quaenam Teſtamenta fuerint nulla, vel iniuſta, infirmata, rupta, irrita, reſciſſa? Quae fuerit origo Querelae inofficioſi, eiuſque natura? Quae origo portionis legitimae? Quinam heredes dicti neceſſarii, ſui & neceſſarii, extranei? Quibus ritibus creta & adita hereditas? Quid pro herede geſtio? Quid immixtio & agnitio?*

Ad

Ad TIT. XX-XXII. de Legatis eorumque ademtione & translatione, ut & Lege Falcidia, *ostenditur, Quotuplicia Legata fuerint? Quomodo legatum sit per vindicationem, damnationem, sinendi modo, per praeceptionem? Quaenam fuerit horum Legatorum differentia? Quid Legatum partis hereditatis? Considerantur porro Leges, Furia Testamentaria, Voconia, Falcidia, earumque origo & materia expenditur.*

Ad TIT. XXIII-XXV. de Fideicommissis universalibus & singularibus, & de Codicillis, *Fideicommissorum origo, formulae, natura ostenditur: Adduntur nonnulla de SC. Trebelliano, Pegasiano, Aproniano, de Codicillorum nomine, natura, origine, & quae huc pertinent, aliis.*

LIBRI

LIBRI NOVI
IN
OFFICINA
BROEDELETTIANA.

Io. Gottl. Heineccii, JCti &c. Antiquitatum Romanarum Iurisprudentiam illustrantium Syntagma, secundum ordinem Institutionum Iustiniani digestum. In quo multa Juris Romani atque Auctorum veterum loca explicantur atque illustrantur. Editio Sexta, auctior & emendatior. 8. 2vol. Traj. ad Rh. 1745.
——— & Ayreri Jus Cambiale. 8.
Vellejus Paterculus C. N. Burmanni. 8. Ed. 2.
Petronius C. N. Burmanni. 4. 2vol. Ed. Nova
Noortwyk de Utero Gravido. 4.
J. a Costa Emendationes in quatuor Libros Institutionum Justiniani, curante J. van de Water. 4. Ed. Nova
A. G. Waehneri Antiquitates Ebraeorum. 8. 2vol.
Jossclin Taxæ Cancellariae Apostolicæ. 8.
Anti-Machiavellus, seu Specimen Disquisitionum ad princip. Machiav. 8.
Jo. Geo. Walchii Miscellanea Sacra. 4.
Jo. Drieberge de Praedestinatione & Gratia Liber. 4
B. S. Albini Explicatio Tabularum Bartholomæi Eustachii. fol.
Livius C. N. Drakenborchi. 4. Tom. 6.
Florus C. N. Dukeri & Var. 8. Ed. Nova, auctior & emendatior.
Bynkershoek Quaestiones Juris Privati. 4.
Ab. Wieling Oratio de Logomachiis Jurisconsultorum. 4.
d'Arnauld Conjecturæ. 4.
———Dissertatio de Jure Servorum. 4.
Jo. And. Crameri Elementa Artis Docimasticæ. 8. Ed. 2. 2vol.
Dissertation sur la Perfection du Monde Corporel & Intelligent par W. G. Muys. 12.
Memoires de Comte de Guiche. 12.
——— *pour servir à l'Histoire de l'Esprit & du Coeur par Mons. le Marquis d'Argens.* 8.
Conformités des Ceremonies Modernes avec les Anciennes. Nouv. Ed. corrigeé & augmenceé de la Lettres écrite de Rome sur le même sujet par Mr. C. Middleton. 12.
La Consolation Philosophique de Boëce, Nouv. Traduction. avec la Vie de l'Auteur, des Remarques Historiques & Critiques, & une Dedicace Massonique: par un Frere Masson, Membre de l'Academie Roiale des Sciences & des Belles Lettres de Berlin. 8. 2vol.
Le Secret des Francs Maçons mis en evidence par Mr. Uriot, Membre des Loges de l'Union & de l'Egalité. 8.
Recueil Historique d'Actes, Négociations &c. par Mr. Rousset. Tom. 17. 8.
Sermons sur divers textes de l'Ecriture Sainte, par H. Chatelain. 8. 2vol.
la Merope, Tragedie de Mr. de Voltaire. 8.
Histoire de France, depuis l'Etablissement de la Monarchie Françoise dans les Gaules, par le Pere Daniel. 12 16. *Tomes avec fig. Nouv. Edition*
Ebauche des Loix Naturelles, & du Droit Primitif. par F. H. Strube de Piermont. 4. *Nouv. Ed.*

*** 4 *Epîtres*

Epitres diverses sur des sujets différent. Tome 2. in 8.

Histoire de la derniere Guerre de Boheme 8. 2vol. av. fig.

Traité Philosophique des Loix Naturelles, par le Docteur Richard Cumberland, traduit du Latin, par Mr. Barbeyrac, avec des notes du Traducteur, qui y a joint celle: de la Traduction Angloise. 4.

Histoire Universelle, depuis le Commencement du Monde jusqu'a present, traduite de l'Anglois d'une Societé de Gens de Lettres. Tom. 5. in 4.

Mémoires pour Servir à l'Histoire d'un genre de Polypes d'eau douce, à bras en forme de Cornes; par Mr. Trembley, de la Société Royale. 4. avec fig.

Oeuvres diverses de Mr. de la Fontaine de l'Academie Françoise. Nouv. Edition Revue & corrigée. 12. 4vol.

Avantures de Don Antonio de Riga, Comte de Saint Vincent. 12.

Le Feu d'Artifice, ou le Nouveau Paris, Comedie tres Nouvelle en trois Actes. 8.

La Conduite des Hollandois Justifiée. 8.

Le Vrai-Citoyen. 8.

Grammaire Flamande de Ph. la Grue. 8. Nouv. Ed.

L'Esope Politique, ou Fables Nouvelles & Enigmatiques. 8.

Examen des defauts Theologiques, ou l'on indique les Moyens de les Reformer. 12. 2vol.

La Vie de Don Alphonse Blas de Lirias, Fils de Gilblas de Santillane. 12. avec fig.

Institutions Militaires de Vegece. 8.

Les Avantures de Madame la Duchesse de Vanjour, Histoire Véritable. Par Mr. de Mirone. 8. 6. Tom. Nouv. Ed.

Oude en Nieuwe Staat van 't Russische of Moskovische Keizerryk, Behelzende eene uitvoerige Historie van Rusland en deszelfs Groot-Vorsten: Benevens de Beschryvinge van dat uitgestrekte Ryk, de Zeden en Godsdienst der Inwoneren: zyne Opkomst en voortgang in Koophandel, Kunsten, Land-en Zeemacht, Oproeren, Oorlogen en verdere Wisselvalligheden, tot dezen tegenwoordigen tydt toe. Alles uit de beste Schryvers en verdere echte stukken te zamen gesteld, met nodige Kaerten en Fraeje Prentverbeeldingen, door den vermaerden J. C. Philips gesneden, vercierd. Onder 't opzicht, met byvoegselen en eene Voorrede van den Heer Joh. Fred. Reitz, Med. Doct. en Rector der Hieronymiaensche Schoolen te Utrecht. 4. 4deelen.

——— Idem Groot-Papier.

——— Idem met afgezette Kaerten.

Joh. Plevier over de Voorzegging van Sefanja, Psalm CI. en CII. en over Ezechiels Eerste Hoofdstuk. 4.

Basnage Geschiedenisse der Kerke. 4deelen. 8.

Historie van de Reformatie van de Kerken van de Paltz en Geneve, uitgegeven door Wilhelmius. 1. deel. 8.

F. Ruysch Ontleed-Genees-en Heelkundige Werken. 4. 3deelen. met zeer veele Plaeten

Van der Schelling Historie van 't Notarisschap. 8.

J. Hubners Vervolgen tot de Staatkundige Historien, zynde een Verhaal van den Jaare 1708. tot 1740. in 8deelen. 8.

M. Baker Beschryving van de beste en nieuwste Microscoopen, en van derzelver Behandeling. Als mede een Berigt van de Verbaazende Ontdekkingen gedaen met de vergrootglasen

Het Gedrag der Hollanders verdedigt. 8.

J. de Gorter gezuyverde Geneeskonst. 8.

G. van Loon Beschryving der Aeloude Regeeringswyze van Holland. 8. 1. deel

Merkwaerdig Leven en Daden van den beroemden Heer, Johan Daniel van Menzel. 8.

A. H. ten Oever Rechtsgeleerde Vraegen en Antwoorden aengaende den doodslag. 8.

ANTIQVITATES ROMANAE IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES.

PROOEMIUM.

Vum Iuſtinianus Imperator in Inſtitutionum prooemio potiſſimum collectionis ſuae texat hiſtoriam: facturi videbimur operae pretium, ſi & nos illius exemplo Iuris Romani collectiones, tum ante Iuſtinianum, tum poſtea confectas, veluti per indicem recenſuerimus.

I. Vrbem Romam principio Reges habuere, qui manu initio omnia regere, poſt ea vero & leges quasdam curiatas ad populum ferre coeperunt. Tacit. *Annal. III* 26. *L.* 2. §. 1. *D. de Orig. iur.* Has leges Regias, maxime ſacras, **I. Legum Regiarum collectio, ſeu jus Papirianum.**

A primus

primus collegit C. (*a*) Papisius, non multo post exactos Reges Pontifex Maximus, ut patet ex Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom III. p.* 178 ex quo etiam discimus, C. Papisium illum leges Numae, dudum abolitas, in lucem reuocasse. Et haec quidem collectio JUS CIVILE PAPISIANUM (*b*) vocatur a Pomponio *L.* 2. § 2. *D de Orig. jur.* de eoque tempore Caesaris, (ut eleganter obseruauit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. Ictor. p* 156.) librum integrum composuit Granius Faccus, laudatum in *L.* 144. *D. de Verb. signif.*

II Eius interitus & restitutio. II. Dudum vero, praeter paucissima fragmenta (*c*) Papiriana illa collectio periit. Et hinc post renatas literas de colligendis legibus Regiis cogitarunt Joannes Guil. Forsterus in *Historia*

(*a*) Pomponius *L* 2. §. 2. & 36. *D. de O. I.* modo *Sextum*, modo *Publium* vocat: Dionysius vero Halicarnasseus, cui plurimum ea in re credendum, *Caium* adpellat. Quum autem Cuiacius obseruauit, in codicibus MSC legi VI. pro *Sextum*: non dubito, quin ex nota numerali Sexti praenomen sibi finxerint scribae Significare vero videtur numerus iste Papisium, quem Dionysius Halicarnasseus praecipue sacras Numae leges collegisse refert, sexto demum libro reliquas leges Regias veluti adpendicem adiecisse: Unde ita forsan legenda verba Pomponii: *Quae omnes conscriptae extant in libro sexto C. Papisii.* Conf. Bynkersh. *Praetermissa ad L.* 2. *D. de O. I. p* 17.

(*b*) *Papisii* olim dicti, qui postea *Papirii*, Cicero *Epist. ad fam. IX.* 21. Primus Appius Claudius, siue Cœcus, siue Centummanus, siue Crassus, circa annum V. C. CCCV litteram R. reperit, ex eoque tempore dici cœpit, *Papirius*, *Furius*, *Valerius* pro *Papisio*, *Fusio*, *Valesio*, *L.* 2 §. 36. *D. de Orig. jur.* & ibi Bynkershoek in *Praetermissis*. Petr. Faber *Semestr. l.* II. *p.* 52. (*c*)

storia juris Romani, Lib. 1 *Cap. V.* Fuluius Ursinus, Ant. Augustinus & Justus Lipsius *de Legibus Regiis & Decemuiralibus.* Pandulphus Prateius *in Jurisprudentia vetere Draconis & Solonis cum Romano jure legum Regiarum & Decemuiralium collata. Lugd. MDLIX.* 8. Franc. Modius, Steph. Vin. Pighius, Ant. Syluius, &, qui reliquis omnibus palmam praeripuit, Paulus Merula *de Legibus Romanorum, Capite II. & sequentibus.* Romuli leges singulari opusculo collegit exposuitque Franc. Balduinus. (*d*)

III. Eiectis Regibus, leges quoque eorundem exoleuisse, (*e*, & jus maxime incertum esse coepisse, III. Leges XII. Tabul-

(*c*) Fragmentum bene longum e jure Papiriano exstat apud Macrob. *Saturn. III.* 11 Quamvis quum illud non tam legum, quam commentarii faciem prae se ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio videatur tribuendum. Forsan etiam huc pertinet *L.* 2. *D. de Mort. infer.*

(*d*) Sequutus est Balduinus tabulam Capitolinam, cujus apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud esse, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Maurit. *Dissert. de Libris jur. comm. p.* 92. Ge. Schubart. *de Fatis Jurisprud. Rom. Exerc. I.* 38. *p.* 64.

(*e*) Leges omnes Regias semel simulque lege Tribunicia abrogatas esse. vulgo colligunt ex *L.* 2. §. 8. *D. de Orig. jur. Exactis Regibus lege Tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* Ex hoc enim loco palam esse putant, lege quadam, vel a Iunio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributim a populo scita, leges Regias omnes fuisse proscriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de Orig. jur. IV.* 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de Fat. Jurispr. Rom. Exerc. II.* 4. 118. Sed sane leges lege non exolescunt, sed abrogantur: neque Pomponius ait, leges Regias lege illa Tribunicia exoleuisse, sed Reges ipsos proscriptos esse lege Tribunicia. Rittershus. *ad Leg.*

pisse, novimus ex *L.* 2. §. 5. *D. de Orig. jur.* Post diuturnas patriciorum plebisque simultates, an. Urb. cond. CCCI. tres legati in Graeciam missi sunt, qui variarum ciuitatum leges describerent. Postea decemuiri, legum ferendarum causa creati, e moribus antiquis, (*f*) & jure, quod legati attulerant, peregrino, & praecipue Attico, (*g*) decem initio, ac paulo post duodecim tabulas

Leg. XII. *Tab. p.* 9. Bynkersh. *ibid.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia est, quam Iunia *de Imperio Consulari*, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum ad populum tulit. Exoleuerunt vero Regiae leges desuetudine, & quidem omnes. Nam si quae in usu manserunt, eae non tanquam leges Regiae, sed tanquam mores patrii, postliminio in usum reuocati, obseruabantur, ut discimus ex Dionys. Halic. *Antiq. Rom. X p.* 627.

(*f*) Multas leges veteres in XII. Tabulas migrasse, prolixe demonstrant Jac. Cuiac. *Obseruat. III.* 40. Guil. Maran. ad *L.* 2. *D. de Orig. jur. p.* 107. 120. Et satis Romuli in quarta tabula exstitisse, testatur Dionys. Halic. Ant. Rom. II. *p.* 97. qui etiam *Lib. X. p.* 681. obseruat. XII. Tabulas ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφισὶν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, *tum ex Graecorum legibus, tum ex suis moribus non scriptis*, esse compilatas. Sed & Liuius VI. 1. post incensam a Gallis urbem etiam leges Regias cum XII. Tabulis conquisitas fuisse refert. Plura non addo de re certissima.

(*g*) Solonis leges adeo primas tulerunt, ut eas solas commemorent auctores quamplurimi. At Liu. III. 31. legatos illos *jussos esse* ait, *inclitas leges Solonis describere & aliarum Graeciae ciuitatum instituta, mores, juraque noscere.* Et Gell. *Noct. Attic.* XX, 1. duodecim tabulas *inquisitis exploratisque multarum urbium legibus*, eleganti atque absoluta breuitate verborum scriptas

las compilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probauit. Liu. *Hist. III.* 31. 34. 37. 57. Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Rom. X. p.* 676. Et hae ſunt illae tabulae, quas omnibus omnium Philoſophorum bibliothecis anteponendas putabat Craſſus apud Ciceron. *de Orat I.* 44. Hae ſunt illae tabulae, *fons univerſi publici priuatique juris.* Liu. III. 34. Naevis tamen eas non caruiſſe, oſtendere conati ſunt Phauorinus philoſophus apud Gell. *Noct. Att. XX.* 1. & Thomaſ. *de Naevis Iurisprud. Rom. Antejuſtin. I.* 2. & *Diſſertat. annexa p.* 158. *ſeq.*

IV. Quamuis vero hae leges decemuirales tabulis aeneis (*b*) inſcriberentur a Romanis, Dionyſ. — **IV. Earum interitus & reſtauratio.**

ſcriptas teſtatur. Tacitus denique *Annal. III.* 27. a decemuiris, *quae usquam egregia*, accita eſſe docet. De Lacedaemoniorum legibus vulgo hoc negant, ob teſtimonium Auguſtini *de Ciuit. Dei II.* 26. Sed illi opponi poſſent Symmachus *Epiſt.* III. 11. Ammian. Marcell. *Hiſt. XVI.* 5. Athenaeus *Deipnoſ. VI. p.* 273. Fortaſſe tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartae eam tutelam uſitatam fuiſſe, patet ex Herodot. I. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondae quoque legibus nonnulla adoptarint decemuiri, inprimis legem de ſupplicio falſi teſtis, ceu ex Ariſt. *Polit. II.* 10. docet Ritterſhuſius. Ab Aequis Faliſcis quoque decemuiros jura fecialia & nonnulla XII. Tabularum ſupplementa accepiſſe, docet Seruius ad Virgil. *Aen. VII. v.* 695. Sed erraſſe Seruium palam eſt ex Liu. I. 32. ubi jura fecialia jam Ancum Marcium, deſumta a Faliſcis, Romanis tradidiſſe, legimus.

(*b*) Pomponius *L.* 2. §. 4. *D. de Orig. jur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, ut alii legere malunt, *robore-*

Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. X p.* 681. & loco urbis celeberrimo, id eſt, pro roſtris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam: (Liu. III. 57. Diodor. Sicul. *Biblioth XII,* 26.) anno tamen V. C. CCCLXVIII. Gallico incendio una cum ipſa urbe perierunt, reſtitutae paullatim, conquiſitis undique fragmentis & apographis. Liu. *VI,* 1. Poſtea ut eo minus eſſet eas amittendi periculum, non ſolum aeri incidebantur, in quo Cypriani adhuc aetate publice exſtabant, vid. Cyprian. *Epiſt II.* 2. verum etiam pueris ipſis ab incunabulis ediſcendae proponebantur. (*i*) Cicero *de Legib. II* 4. & 21. Verumtamen ne ſic quidem aetatem tulit nobiliſſimum illud legum decemuiralium corpus, quod jam inde a ſaeculo VI. periiſſe, non ſine ratione exiſtimamus. (*k*) V. Poſt

rum, quod ſane convenientius videtur priſcae Romanorum paupertati. Sed forſan hae leges in tabulis *roboreis* primum promulgatae, ac dein, ubi populus eas jure ſciuerat, vel eboreis vel aeneis demum inſcriptae ſunt. Sane Anci Marci adhuc temporibus leges inſcribi conſueuerunt tabulis quernis, additque Dionyſius Halicarn. *Lib. III. p.* 108. *χαλκέαι γὰρ στῆλαι οὔπω ποτὲ ἦσαν· Nondum enim tum erant columnae aereae.* Ge. Schubart. *de Fat. Jurispr. Rom. Exerc. II,* 35.

(*i*) Pueris ediſcendae erant hae tabulae, isque mos tamdiu durauit, donec lege Cornelia Praetores ex Edictis perpetuis jus dicere juberentur. Ex eo enim tempore juris ſtudia non a legibus XII. Tabularum, ſed a Praetoris edicto auſpicabantur adoleſcentes, ceu ex Cicer. *de Legibus I.* 6. erudite oſtendit V. C. Jac. Perizonius *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 193.

(*k*) Rittershuſius *ad* XII. *Tab. p.* 13. tabulas has periiſſe patat ſub irruptionem Gothorum. Aſt ſaeculo adhuc Iuſtiniani

V. Post renatas litteras, collectis undique fragmentis, restituere eas tentarunt Aymarus Riuallius, Io. Oldendorpius, Io. Guiliel. Forsterus, Ant. Augustinus, Fulu. Vrsinus, Franc. Balduinus, Ant. Contius, Franc. Hotomanus, Iac. Raeuardus, Cael. Calcagninus, Io. Crispinus, Steph. Vin. Pighius, Theod. Marcilius, Fr. Pithoeus, Dionys. Gothofredus, Iustus Lipsius, Paulus Merula, Conr. Rittershusius, Ludou. Charondas, Basinstochius, Pandulph. Prateius, Hadr. Turnebus, Iul. Pacius, Car. Sigonius, Ant. Clarus Syluius, Ricardus Vitus, Ian. Vincentius Grauina, &, qui reliquis omnibus videtur praeferendus, Iac. Gothofredus, cujus absolutissima collectio exstat in *Quatuor Fontibus Jur. Ciuilis*, qui prodierunt *Geneuae MDCLIII.* 4. V Collectiones XII. Tabularum recentiores.

VI. Ex interpretatione XII. Tabularum *legis actiones* natae sunt, id est, certi exercendi juris ritus, certaeque verborum conceptiones & formulae, quibus neglectis suspectum quoduis ciuile negotium irritum habeatur. Quamuis enim actus legitimi nonnunquam in sensu latiore acciperentur pro omnibus actionibus, quae coram Magistratu fierent, adeo, ut & lictores *lege agere* dicerentur: Schulting. *Jurisp. Ante-Just. p.* 85. 602. *sequ.* strictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum, partim pro actibus voluntariae jurisdictionis, sollemniter explicandis, partim pro actibus sollemniter, non VI. Leges actiones earumque formulae & facti.

Iustiniani exstiterunt Commentarii Caji, quibus integrum XII. Tabularum textum insertum fuisse, ex fragmentis patet, quae in Digestis passim exstant.

non tamen in jure peragendis. Hinc *Actiones legis* sunt manumissio, emancipatio, in jure cessio, adoptio, & similes; *actus legitimi*, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio & repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat, I. ut vel in jure vel certe sollemniter (*l*) fierent. II. ut nec diem nec conditionem admitterent. III. ut uno actu fierent, & iterari nequirent. IV. ut per procuratorem explicari non possent. Jan. Vinc. Grauina *de XII Tab. LXXX. p.* 442 Brisson. *Antiq. Rom.* III. 20. *p.* 76 Petr. Faber *Semest. II.* 23 24. *& ad L.* 77. *D. de Reg. jur. p.* 344 *seq.* Jac. Raeuard. *de Auctoritate prudent. II. p.* 952. *seq.* Accedebant Fasti, seu consignationes dierum fastorum, nefastorum, intercisorum, quibus lege agere vel licebat, vel non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes solos Patricios & Pontifices potissimum erat, qui tamquam oracula adibantur a populo: neque e re sua hi esse putabant, eas formulas & fastos euulgari. Cicero *de Orat. I.* 41. & *pro Muraena XI.* Quinctilian. *Inst. Orat. III.* 8. Pomponius *L.* 2. §. 6. *D. de Orig. jur.*

VII. Collectio earum in jure Flauiano.

VII. Egregiam ergo plebi operam nauabat CN. FLAVIUS, qui arcanas istas formulas & fastos Pontificios, (*m*) ab Appio Claudio (*n*) in

(*l*) Omnes actiones legitimas & actus legitimos in jure factos putat Grauina, *l. c.* sed id falsum de hereditatis aditione, repudiatione, aliisque actibus legitimis, qui & extra jus recte expediebantur. Solemniter tamen omnes fieri debebant.

(*m*) Solos fastos à Flauio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena* XII. sed formulas addunt reli-

(*n*) in librum collectos anno circiter CCCXL. primus euulgavit. Unde natum JUS FLAVIANUM, de quo Pompon. *L.* 2. §. 7. *D de Orig. jur.* Cicero *de Orat I* 41. *pro Mur. XI.* & *ad Attic. Epist. VI* 1. Liu. IX, 45. Plin. *Hist. Nat. XXXIII* 1. Gell. *Noct. Att. VI* 9 Valer. Max. II. 5. 2. Addunt Pomponius & Plinius, Flauium eo beneficio Aedilitatem a plebe meruisse: sed constat ex Valerio Maximo, eum jam tum, quum ista Patriciorum arcana euulgaret, Aedilem fuisse, & deinde Praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipse Pomponius fastos illos *populo traditos*, id est, uti ego ex Livio, IX. 46. interpretor, *in albo* (*o*) *propositos*, refert.

VIII. Et jus Aelianum.

VIII. Quanto gratius hoc plebi fuit officium: tanto minus illud placuit Patriciis, qui nouas subinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis consignarunt. Eas vero denuo euulgavit Sext. Aelius Q. F. P. N. Paetus Catus, (*p*) anno circiter V. C. DLIII. unde enatum JUS AELIANUM. *L.* 2. §. 7. *D. de Orig. jur.* Cic.

reliqui auctores, ut puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius; & ipse Cicero *Epist. ad Attic. VI.* 1. An fasti sint iidem cum illis apud Gruterum *Insc. p. CXXXIII.* nondum liquet.

(*n*) Non decemuiro illo, ceu existimat Guido Panciroll. *Var. Lect.* II. 2. sed Appio Claudio Caeco, cujus scriba fuerat Flauius. Plin *Hist. Nat. XXXIII.* 1. Cicero *de Orat. I.* 41. Conf. Bynkersh. *in Praeterm. p.* 46.

(*o*) In albis aliquid proponere, non priuatorum erat, sed Praetorum atque Aedilium.

(*p*) Sextum hunc Aelium ob Iurisprudentiam mirifice collaudant Cicero *in Bruto XX.* & *de Legib II,* 23. Plin. *Hist.*

Cic. *pro Muraen. XI.* An hoc jus Aelianum idem sit cum S. Aelii Tripartitis nondum expeditum est. Negant Bertrand. *de Jurisper. II. 4 p.* 171. Guil. Grot. *Vit. Jurecons. I. 3. p.* 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob *L.* 2. §. 38. *D de Orig. jur.* ex qua patet, in Tripartitis illis, praeter XII. Tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occurrisse. Vid. Beyeri *Posit. ad tit. D. de Orig. jur. p. m* 10.

IX. Utriusque interitus & restauratio.

IX. Utramque collectionem fata nobis inuiderunt. Formulas tamen actionum antiquas stupenda plane industria collegit Barn. Brisson. libro *de Formulis & sollemnibus populi Romani verbis*, edito *Francof. MDXCII.* 4 quibus tamen non has tantum, sed & alias, sacras, militares, forenses familiaresque formulas complexus est. Fastorum exemplum non unum exstat in antiquis marmoribus, ex quibus quaedam aeterno inscriptionum operi inseruit Gruter. *p. CXXXIII.* & cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curauit Jo. Ge. Graevius *Thesaur. Antiq. Rom Tom. VIII.* Veterum denique notarum juridicarum specimina post Valerium Probum, Petrum Diaconum & Mangonem dedit Jo. Nicolai in libro *de Siglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batav. MDCCVI*, 4.

X. Ab

Hist. Nat. XXXIII, 11. & Ennius apud Cicer. *de Orat. I.* 45. cui vocatur,

Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus.

Conf. L. 1. *pr. C. de Comm. seru. manum.* De gente Aelia egregie differit Henr. Noris. *Cenotaph. Pisan. Dissert.* III. 9. *p.* 419. (q)

X. Romana Jurisprudentia mole sua laborat.

X. Ab iis temporibus multae subinde latae sunt Leges, multa quoque Plebiscita, multa Edicta Praetorum atque Aedilium prodierunt, quibus accesserunt Responsa prudentum, & sub Imperatoribus Senatus consulta, Edicta perpetua & Imperatorum Rescripta, adeo, ut in magnum *aliarum super alias cumulatarum legum cumulum* excresceret Romana Jurisprudentia. Liu. III, 34, Romanarum legum Senatusque consultorum historiam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Augustinus, Paulus Merula, Franc. Hotomanus, Ianus Vincentius Grauina: sed hi omnes tamen in tanta messe haut leve reliquerunt spicilegium.

XI. De universali juris Rom. collectione cogitat Cicero.

XI. In hac legum Romanarum farragine haut pauci de vniuersali quadam juris Romani collectione cogitare cœperunt. Agitauerat hoc consilium Cicero, (q) cujus integrum ea de re librum allegat A. Gellius *Noct. Attic. I*, 22. Quinctilian. *Inst. Orat. XII.* 3. Ipse quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν sub Crassi persona dederat libro *de Oratore I*, 42. Sed in spongiam incubuit hic Ciceronis Aiax.

XII.

(q) Ciceronem non fuisse in Romana Jurisprudentia hospitem, vel scripta illius demonstrant. Q. Scaeuolae se operam dedisse, testatur ipse in *Bruto:* & in *orat pro Muraena Cap.* XIII. minatur, se, si sibi homini occupato stomachum moverint, triduo jureconsultum professurum. Unde & inter jureconsultos Ciceroni locum dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconsult. I*, 9. *p.* 61. Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc sub judice lis est. Vid. Schulting. *Orat. de Jurispr. Ciceronis* & Bynkersh. *Praeterm. ad. L.* 2 §. 38. *D. de O. I p.* 85. *seq.*

(r)

XII. Ut & Jul. Cæsar. & Cn. Pompejus & Constantinus M.

XII. Idem labor, teste Suetonio *Jul. XLIV.* Julium Caesarem; idem & jam antea Cn. Pompejum exercuit, si vera refert Isidorus Hisp. *Orig. V.* 1. &, qui hunc exscripsit, Gratianus *can.* 2. *distinct.* 7.. Ita enim ibi Isidorus: *Leges autem redigere in libros primus consul Pompejus instituere voluit, sed non perseuerauit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.* Sunt etiam, qui Constantinum M. de ejusmodi corpore juris compilando cogitasse ferunt. Beyer. *Posit ad Digest. I.* 1. 146. Sed nescio quo autore. Id certius, horum omnium consilia fuisse irrita. In primis dolendum, Caesari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuisse tam praeclare de Romana Iurisprudentia mereri. Huber. *Auspic. domest. V. p.* 177.

XIII. Edicta Praetorum primum collecta ab Ofilio.

XIII. Edicta Praetorum, Augusto imperante, diligenter colligere interpretarique coeperat C. Aulus Ofilius Jureconsultus.(r) *L.* 2 §. 44. *D. de Orig. jur. L.* 1. §. 2. *D. Ne quis eum qui in jus vocabitur.* Sed privatim susceptum fuerat hoc opus, neque adeo publicam unquam auctoritatem videtur obtinuisse. Menag. *Amoenit. Jur.* 447. *& p.* 98. Unde eo facilius periit, postquam edictum Juliani ejus luminibus offecit.

XIV.

(r) Jam ante C. Ofilium ad Edictum quaedam commentari coeperat Ser. Sulpicius, quae Bruto dedicauit, *L.* 2. §. 44. *D. de Orig. jur.* ex quo Sulpicii commentario fragmentum exstat. *L.* 5. §. 1. *D. de Institor. actione.* sed breuissimum hoc opus fuisse obseruat Pomponius.

(s)

XIV. Poſtea, Hadriano imperante, Edicta Praetorum in unum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum vnum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt circa annum, vti Ant. Pagi in *Diſſ.Hypat.P.II.p.* 209. computat, CXXX. Eutrop. *Epit.Hiſt.Rom.VIII*,9.*L*.1.§.18. *C.de Vet. Iure enucl L.* 10.*C. de Condict indebiti.* Auctor.operis non Didius Iulianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris male intellecto coniecerat Hugo Grot. *Florum ſparſ.* p. 641. ſed Saluius Iulianus, Didii proauus, teſte Spartiano *vit. Iulian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, vti eſt apud Grut. *Inſcript.pag. CCCCLVIII.* de quo Iureconſulto praeter Bertrandum & Guil. Grotium legi merentur Aegid. Menag. *Amoenit. Iur XXIV.* & Henr. Dodvvell. *Praelect. Cambden. VIII,p* 333. Quamuis vero mirifice Iulianum collaudent veteres, adeo, vt eum vocent *virum ſapientiſſimum. Nou. LXXIV. maximae exiſtimationis virum, & diſertiſſimum Iurisperitum,L* 5.*C.de Bonis quae lib.Iuris ſublimiſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, & Praetorii edicti ordinatorem,L.*10.*C.deCondict indeb. ſummum auctorem Iuris ſcientiae, L.*15.*C. de Vſufr. & habit.* & quae alia paſſim ſunt eius elogia: non tamen naeuis caruiſſe aiunt hoc edictum. Quaedem enim addidit de ſuo, quae Praetor nunquam edixerat, *L* 3. *D. de Conj. cum emanc. lib.* Quaedam detraxit, veluti illa quae de iure iurando Veſtalibus & Flamini Diali remittendo edixerat Praetor. Gell. *Noct. Attic. X*, 15. Quaedam correxit pro lubitu, *L*.1.§.1.*D. Commod.*

XIV. Edictum perpetuum Saluii Iuliani.

Commod. L. 1. *D. Quod met. cauſ.* Vid. Io. Bertrand. *de Juriſperit. l.* 1. *p.* 31 Guil. Grot. *de Vit. Jureconſ. II.* 6. *p.* 127. Jac. Gothofred. *Manual. Jur. III. p.* 14. 15. Nihilominus tamen facile eum excuſat Hadriani Imp. auctoritas. Hujus enim auſpiciis ſcripſit. Et laudi ſibi duxiſſe Hadrianum, ſi noua jura condidiſſe diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluiſſe, ex Aurelio Victore Schotti praeclare obſeruauit Henr. Dodvvell. *Praelect. Cambden.* VII. *p.* 294. Ceterum tantam hic Juliani labor auctoritatem in foro obtinuit, ut Diocletianus & Maximianus Imp. illud JUS PERPETUUM adpellare non dubitent, in *L.* 5. *C. de Adpellat.* Unde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Calliſtratus, Paulus, Ulpianus aliique clariſſimi Jureconſulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati ſint.

XV. Edictum prouinciale.

XV. Eodem exemplo etiam Edictum prouinciale neſcio (s) quis concinnauit, quod tamen ab Edicto perpetuo Praetoris parum diſcrepaſſe videtur. Caii ſane fragmenta ex commentariis ad Edictum prouinciale tantum non in omnibus fragmentis aliorum ex libris ad Edictum Praetoris reſpondent: adeo ut Gothofredus in ordinando Edicto perpetuo etiam Caii fragmentis uti non dubitarit. Ceterum hanc vtri-

(s) Eidem Hadriano hoc Edictum prouinciale tribuit Henr. Dodvvel. ad Spartian. *Had.* 2. *p.* 395. Sed dubium hoc eſt. Veroſimilius, quod ſub Marco in lucem prodierit. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 12. *p.* 97.

(t)

vtriusque edicti similitudinem nemo mirabitur, qui nouerit, jam olim Proconsules vrbana Edicta in jure dicundo plerumque esse sequutos. Cicero *Verrin. I*, 46. & *ad Attic. Epist. VI*, 1. Conf. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II*, 12. *p.* 97.

XVI. Periit utrumque Edictum, magno Jurisprudentiae incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digestis reliqua, tamquam fractas e naufragio tabulas collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium*, (*t*) Guil. Ranchinus, cujus labor ad edictum prodiit Paris. MDXCVII. 8. recusus in Io. Herm. Schminckii *Syntagm. Critico. Marp.* cIↄ Iↄ ccxvii, 4. & qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium superauit industriam, Iac. Gothofredus, cujus *Series librorum Edicti perpetui* inter *Quatuor Fontes Juris Civilis* exstat. XVI. Restitutio Edicti perpetui.

XVII. Ex quo Imperatores non amplius Senatus consultis, sed epistolis, noua jura condere coeperant: intra ducentos annos in tantum cumulum etiam haec excreuere Principum Rescripta, ut etiam de iis in codicibus (*n*) colli- XVII. Codices in quibus collectae Constitutiones Principum.

(*t*) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione sentit Jac. Gothofr. in *Biblioth. Iuris* I. *p.* 46. ubi observat, auctorem saepe data opera fingere edicta, quae numquam fuerint, multaque correferre, quae ex Jureconsultorum placitis, moribus antiquis, nouisque Principum institutis descendant.

(*n*) Codices quum semper vocentur hujusmodi Rescriptorum Principalium collectiones: obseruandum, codices olim à voluminibus distinctos, atque ita adpellatos

colligendis cogitarint Gregorius & Hermogenes, seu, ut aliis vocantur, Gregorianus & Hermogenianus, quorum Codices, priuata auctoritate concinnati, etiam a Justiniano celebrantur. *Const. summa Reip.* §. 1. *de Justin. Cod. confirm.*

XVIII. Codex Gregorianus.

XVIII. Ad Gregorianum Codicem quod attinet, cum recentiorem Hermogeniano credit Guido Panciroll. *de Claris legum Interpret. l.* 65. 66 qui & auctorem esse suspicatur Gregorium, sub Valente & Gratiano praefectum annonae, Africaeque Procos. cujus mentio fit *L.* 15. *C. Theod. de Pistorib.* At Gregorio alii hunc Codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. l p.* 183 qui sub Constantino M. fuerit Praefectus praetorio, cujusque mentio fit *L.* 3. *C. Theod. de Annon. & L.* 2. *C. Theod de Contrab. emt.* ut & in *L.* 1. *C. de Natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Augustinus sane *ad Pollent. II.* 8. auctorem non Gregorium vocat, sed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Mosaicarum & Romanarum I.* 8. 9. & 10. *VI.* 4. 5. Continuisse vero hic Codex videtur Constitutiones ab Hadriano usque ad Diocletianum & Maximianum. (x)

XIX.

pellatos libros quadrata vel quadrangula forma, (nam & triangularis formae mentio fit apud Dionys. Perieget. p. 26.) quamuis alias vulgari usu omnes libri vocentur codices. *L.* 52. *D. de Legat.* 3. Salmas. *de Mod. Usur. X. p.* 413. Schulting *ad Paul.* 377.

(x) In fragmentis sane Codicis Gregoriani, quae etiamnum

XIX. Nec certior auctor est Codicis Hermogeniani. Eugenio Hermogeniano, qui teste Baronio, sub Diocletiano, Praefectus praetorio fuit, atque ad Senatum retulit de persequutione Christianorum; hanc compilationem tribuit Pancirollus *de Clar. leg. Interpret. I, 65.* Alii Hermogenianum iureconsultum auctorem fuisse coniiciunt, quem sub Constantino M. eiusque liberis floruisse, erudite demonstrat Aeg. Menag. *Amoen. Iur. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I. p. 183. seq.* Reines. *Epist. ad Rupert. LXIX. p. 640.* Constitutiones vero Principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam Codice fuisse, recte existimat Iac. Gothofredus, sed ita, vt in nonnullis inter se dissenserint. Quamuis vero de dissensu eorum res certa sit, neque dubitare nos ea de re patiatur auctor *Collationis legum Mosaicarum* & *Rom VI, 5.* qui vnam eandemque Diocletiani & Maximiani Constitutionem in vtroque Codice, ast *aliis tamen diebus & Consulibus* lectam, testatur: nihil tamen est, quo certo demonstres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auspicatum fuisse. In fragmentis sane illius non nisi Diocletiani & Maximiani Constitutiones occurrunt, si a tribus XIX. Codex Hermogenianus.

num exstant, legimus Constitutiones Antonini Caracallae & Seueri, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani & Gallieni, Cari & Numeriani, immo & Diocletiani & Maximiani. Ex quo patet, errare virum summum, Jac. Cuiacium, dum in *princ Paratit. Codicis* Gregorianum Codicem in Valeriani & Gallieni Constitutionibus desiisse existimat.

bus primis discesseris, quae Aurelio (*y*) nescio cui tribuuntur. Sed quum hanc inscriptionem sinceram haut esse vel primo intuitu pateat, nec ratio vlla adpareat, cur post Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus: non praeter rem suspicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non nisi supplementum Gregoriani fuisse, adeoque praeter ea, quae Gregorius omiserat, superiorum Principum rescripta Diocletiani solum & Maximiani, vt & eius successorum Constitutiones complexum esse, vsque ad annum Christi CCCXII. (*z*)

XX.

(*y*) Nemo veterum Imperatorum solo Aurelii nomine dictus est. Vnde adparet, Inscriptionem harum Constitutionum minus esse sinceram. Sed certum est, has quoque Constitutiones aut Diocletiani aut Maximiani esse. Nam prior C. AVRELIVS VALERIVS DIOCLETIANVS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inscript. p.* CCLXXIX. & MLXXIX. Posterior vero M. AVRELIVS VALERIVS MAXIMIANVS dicitur non solum in nummis, sed & inscriptionibus apud Gruter. *p.* CLIX. & CCLXXIX. Accedit, quod haec Constitutionum fragmenta in subscriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniae vrbe quam plurimas horum Imperatorum Constitutiones emanasse patet ex *L.* 19. *L.* 24. *L.* 25. *C. de Transact.* aliisque plurimis. Vid. Schulting. *Iurispr. Anteiust. p.* 709.

(*z*) In Codice Iustinianeo Constitutiones quaedam occurrunt, post Diocletianum scriptae, & anteriores tamen epocha Codicis Theodosiani, qualis est *L. ult. C. de Tutor. & curat. qui satis non ded.* edita anno CCCVI. & *L.* 1. *C. de Feriis* priore illa paullulum antiquior. Hae, quum ex Codice Theodosiano desumtae non sint, procul dubio ex alterutro horum Codicum

XX. Vterque collector profano Deorum cultui addictus fuisse videtur Gothofredo. De Hermogeniano sane iureconsulto contra Io. Bertrandum id demonstrarunt Aegid. Menag. *Amoenit. Iur. ciu. XI.* & Guil. Grot. *Vit. Iureconf. vet. II*, 12. *p.* 178. Nec a veritate abludere videtur sententia Gothofredi, qui hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetustiorum Principum epistolis posuisse existimat, vt veteris Iurisprudentiae ante-Constantinianeae, quae tum Constantini M. & successorum Constitutionibus quotidie euertebatur, faciem posteritati contemplandam sisterent. XX. Cur hi Imperatorum gentilium Constitutiones collegerint?

XXI. Periit vterque Codex, praeter fragmenta, quae initio Iac. Sichardus edidit cum *Codice Theodosiano Basileae* MDXXVIII. *fol.* deinde Petrus Gregorius Tholosanus *Lugduni* MDLXVI. & Iacobus Cuiacius *Colon. Allobr. MDLXXXVI.* & eodem anno *Parisiis* Nouissima absolutissimaque editio est Antonii Schultingii, cujus simul annotationibus illustrata vtriusque Codicis fragmenta prodierunt in *Iurisprudentia vetere Ante-Iustinianea p.*683.*seq. Lugd. Bat. MDCCXVII.* 4. XXI. Codicis vtriusque fragmenta.

XXII. Quum vero hi Codices & priuatim collecti essent, & gentilium tantum Imperatorum rescripta complecterentur: Christianorum quoque Imperatorum a Constantino M. vsque ad suam aetatem Constitutiones in vastum XXII. Codex Theodosianus.

cum in Corpus Iustinianeum migrarunt. Adeoque probabile est, Hermogenianum saltim Codicem pertigisse ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

stum satis opus collegit THEODOSIUS IUNIOR Imp. circa ann. CCCCXXXVIII. Gothof. *Proleg. cap.* I. *n.* III. Vnde etiam hic Codex inscribitur *Novae leges legitimorum Principum*: itemque *Codex Theodosianus.* (a) Isidor. *Orig.* V. I *p.* 925. Iac. Gothofr. *Prolegom. ad Cod. Theod. I. & II.* Exstat etiamnum hic Codex, qui, post Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani, Pithoei & Sirmondi curas, luculento commentario Iac. Gothofredi illustratus prodiit *Lugd.* CIↃ IↃCLXVIII. *fol. Tom. VI.*

XXIII. Naeui huius Codicis. XXIII. Nec tamen hic Theodosianus etiam Codex sine naevis est, quos accurate recenset Gothofred. *Proleg. II. p.* 187. Imo nec integer satis ad nos peruenit. Nam CCCXX. circiter Constitutiones occurrunt in Codice Iustinianeo, quas in Theodosiano frustra quaesiueris, quarumque indicem confecit Anton. Maruillius, editioni Gothofredi subjectum, sub titulo *Supplementi Codicis Theodosiani*, post Glossarium nomicum.

XXIV.

(a) Cum hoc Theodosiano Codice caue confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem*. Aniani opera compilatum ex particulis Codicis Theodosiani, Gregoriani, Hermogeniani, itemque ex Institutionibus Caii, Sententiis Pauli & Corpore Vlpiani, hinc inde tamen interpolatis manu eiusdem Aniani. Nam & haec farrago saepe *Codicis Theodosiani* vel *legis Romanae* nomine laudatur a medii aeui Scriptoribus. Oiselius *Proleg. ad Caii Inst.* Iac. Sirmond. *Quaest. tripl. ad calcem Var. Opusc. Tom.* III. Iac. Gothofred. *Proleg. Cod Theodos. V.* Car. du Fresne *Glossar. Lat. voce Lex Romana Tom.* II. *p.* 269.

(b)

XXIV. Adiiciuntur etiam Codici Theodosiano Constitutiones *Nouellae* Theodosii, Valentiani III. Marciani, Maioriani, Seueri & Anthemii, a Pithoeo primum vulgatae *Paris. MDXXXI.* XXIV. Nouellae illi adiectae.

XXV. Quum ergo nemo ante haec tempora legibus compilatis fecisset operae pretium, Iurisprudentiaque esset ὡς ἂ ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus*, vt lepide ait Eunapius *Vit. Aedesii p.* 32. factum est, vt Iustinianus Imp. de noua vniuersi iuris collectione cogitare coeperit, laudandus sane hoc nomine, quod dignum persona imperioque suo cepit consilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante se frustra tentatum perfecit, sed a multis reprehensus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curauit, & in eo infelicissimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliscentem barbariem vix licebat orbi litterario magnum quid atque excellens a Iureconsultis eius aetatis exspectare. XXV. Collectio Iustiniani.

XXVI. Est hic Princeps ancipitis admodum famae, &, si eius ingenium noueris, laudibus, quas ei vulgus Iureconsultorum admetitur, vix dignus. Fuit sane varius in omni genere vitae. Cleri pariter ac Theodorae, mulieris scenicae, quam uxorem duxerat, ludibrium, ad euertendas pretio leges paratissimus, a prudentia denique legislatoria parum instructus, si incorrupta fides Procopii *in Anecdotis* a Nic. Alemanno vulgatis, cui nescio an ab Eichelio, Gabriele Triuorio aliisque satisfactum sit. XXVI. Huius Imperatoris genius.

XXVII. Ictorum, quorum opera vsus, indoles. XXXVII. Nec opera vsus est virorum huic labori parium, sed *Dorothei*, *Theophili*, aliorumque huius commatis Iurcconsultorum, & maxime *Triboniani*, cuius indolem post Suidam in voce *Tribonianus*, viuis coloribus depinxit Franc. Hotomanus in *Anti Triboniano cap. XI, & XII. p.* 146. *seq.* Et quum huius viri imprudentia & sublesta fides ex ipsis operibus eluceat, (quamvis & quaedam ei perperam vitio vertantur,) merito miramur, Io. Chiffletium *de Utriusque Iuris architectis*, & Ianum Vincentium Grauinam *de Ortu & progr. Iur. Ciuil. CXXXVII. p.* 150. *seq.* tanto molimine eius causam egisse.

XXVIII. Codex Iustinianeus. XXVIII. Huius ergo viri opera, auspiciisque Iustiniani, A. C. DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit *Codex Iustinianeus prior*, qui quam parum diligenter fuerit a decemuiris huic operi praefectis collectus, vel inde patet, quod postea vna litura videretur inducendus. (*b*) *Const. Haec quae in fin. de Nou. C. fac.*

XXIX. Pandectae. XXIX. Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi *Pandectas*, vel Digesta, (*c*) in quae

(*b*) Interim laudatur prior iste Codex in Institutionibus, in quibus adeo ad multas Constitutiones remittimur, quae in nostro *Codice repetitae praelectionis* desiderantur.

(*c*) *Digestorum* vocabulum iam olim Iureconsultis familiarissimum fuit. Exstiterunt olim *Digesta* Iuliani, Alpheni Vari, Iuuentii Celsi, Vlpii Marcelli, Ceruidii Scaeuolae. Pauli. Ita vero vocati sunt libri, in quibus decisiones & disputationes iuris continerentur, ac veluti digestae essent. Bertrand. *de Iurisp.* I. I. Ita & Pandectas scripsere Vlpianus, & Modestinus,

(*d*)

quae Tribonianus eiusque socii, quidquid ex ICtorum scriptis excerpserant, coniecerunt. Sed quam parum diligenter isthoc quoque labore defuncti sint, & brevitas temporis ostendit, (intra triennium enim tantum opus absoluerunt,) & parum commoda excerpendi methodus, & ordo rerum perturbatissimus, ne ad Edicti quidem perpetui seriem per omnia redactus, (vid. Bynkersh. *Obs II*, 25) & tot denique emblemata, quae iamdudum Pandulphus Prateius *in Iurisprudentia media*, & Iac. Wissenbachius *singulari tractatu* notarunt, quamuis & hic aliquando iniuria fiat Triboniano. Conferatur Iac. Frid. Ludovici *Hist. Pandect.*

XXX. Tum porro sequutae sunt *Institutiones*, a Triboniano, Theophilo & Dorotheo, (tantillum scilicet compendium a tribus viris) conscriptae. In iis & diuisio librorum, & materiarum ordo aliquando auctorum ἀκρισίαν arguit. In plerisque sequuti sunt Caium, (*d*) quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *suum* vocat. Conf. de eo Caio Menag. *Amoenit. iur. p.* 464. Bertrand. *de Iurisperit. I.* 29. Guil. Grot. *Vit. Iureconf. II.* 7.

XXX. Institutiones.

XXXI.

(*d*) Exstat etiamnum *Caii Institutionum* siue epitome siue ἀποσπασμάτων, ab Aniano Wisigotho seruatum, atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis eius fragmentis luculentoque commentario edidit Iac. Oiselius & suis aliorumque adiectis notis Ant. Schulting. *in Jurisprud. Ant. Lugd. Bat.* 1717. 4 Saeculo tamen XI. integriores adhuc superfuisse Caii Institutiones, ex Cyni loco memorabili ostendit Bynkersh. *de Reb manc. cap.* 7. *p.* 107.

XXXI. Codex repetitae praelectionis.

XXXI. Sed ne hic quidem subſtitit Iuſtiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret, & in multis Pandectae ab eo diſcederent: denuo V. viris eius emendationem commendauit. Vnde prodiit *Codex repetitae praelectionis*, promulgatus anno DXXXIV, XVI. Kal. Dec. qui etiamnum exſtat.

XXXII. Nouellae

XXXII. Denique Iuſtinianus, vt erat ad mutandum emendandumque procliuis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit & mutauit, editis ſubinde nouis Conſtitutionibus, quas *Nouellas* adpellant. Nouem earum collectiones, vel, vt barbare vocantur, *collationes*, a cuiusnam manu ſint, parum conſtat. (e) Nec omnes Iuſtiniani, ſed quaedam etiam Tiberii Imp. ſunt, vti CLXI. CLXIII. CLXIV. quaedam etiam Iuſtini, uti CXVII. CXL. CXLIV. CXLVIII. CXLIX. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſeculis eſſe. Vnde de Graeco reſtituendo textu iam dudum ſoliciti fuere eruditi. (f) Nouellas CXLIV. Graece edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI. fol.* alias XXXIII, e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus, quae prodiere *ex Stephaniana MDLVIII. fol.* Exſtant & verſiones Latinae cultiore ſtilo adornatae partim a Iuliano

(e) Ipſum enim Tribonianum, qui *Nouellarum* collectionem promiſit §. 4. *Conſt. de Emend. Cod.* auctorem haut eſſe, vel ex ipſo ſtilo adparet. Nec magis de Berguntione liquet.

(f) Nec omnes tamen Nouellae Graece conceptae. Vid. *Nou* 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 143. 159. quae manifeſto Latine editae a Iuſtiniano.

(g)

no, (*g*) Patricio & Antecessore Constantinopolitano, partim a Greg. Haloandro, quarum haec cum Corpore Iuris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Bas.* 1576. *f.* & *Paris.* 1689. *f.*

XXXIII. Authenticae.

XXXIII. *Authenticae* ex Nouellis desumtae adiectaeque Codici iam seculo VI. a Gregorio M. *Epist. XI*, 54. & Iuone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Vnde nec ab Irnerio sunt, vt vulgo creditur, nec a Iureconsultis Papiensibus, qui tamen forsan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diss. Acad. IV. Cap.* 1. 2. Beyer. *Posit. Pandect. I*, 2. *p.* 30. *seq.*

XXXIV. Vsus Iuris Iustinianei in occidente.

XXXIV. Post Iustiniani tempora in occidente non adeo magnum iuris Iustinianei vsum fuisse comperio. *VVisigothi* Codicem Theodosianum compilationi Iustinianeae praeferebant. In *Italia*, quo Longobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum & *Nouellae* in aliquo pretio erant. Postea a Francis permissum Italis, Iure vel Longobardico vel Romano vel Francico vti. Demum ab Irnerii tempo-

(*g*) Ad hunc Iulianum pertinet epigramma Thaeeteti, quod exstat in *Antholog* IV, r.

Τοῦτον Ἰουλιανὸν νομικῆς φάος, εἴποτ' ἰδοῦσαι
Ῥώμη καὶ Βερόη, πάντα φύσις δύναται;
Roma & Berytus conspecto hoc lumine legum
Quantum, aiunt, virtus, ingeniumque potest!

Quod elogium ad Saluium Iulianum, Edicti perpetui conditorem, frustra retulerunt Alciat *Dispunct.* II, 27. & Bertrand. *de Iuris perit.* I. 1 *p.* 30. merito hinc notati a Menagio *Amoen. Iur. Ciuil.* XXIV. & Guil. Grot. *vit. Iureconf.* I, 6. *p.* 122.

temporibus enatum est studium Iuris Ciuilis in scholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de Origin. Iur. Germ. cap. XX. seq.*

XXXV. In oriente Ius Iustinianeum primo Graece versum.

XXXV. At in oriente non cessatum a compilandi studio, siue quod Imperatores Iustiniani gloriae inuiderent, siue quod eius compilationes ob insignem prolixitatem odissent. Et primo quidem de Graece vertendo Corpore Iuris cogitatum imperante Phoca. Institutionibus ergo eam operam nauauit Theophilus, ille ipse, qui Institutiones cum Triboniano & Dorotheo elaborauit. Eius enim paraphrasin iam laudari a Thalelaeo ipse obseruat Fabrott. *in Praefat. ad Theoph.* vid Gundlingiana *Part. II. Obs. II.* Pandectis & Codici Thalelaeus, Theodorus Hermopolita, Anatolius & Isidorus. Suares *Notit. Basilic. Tom. I. praemiss.* Vinc. Grauina *de Ortu & progr. Iur. Ciu. n. CXXXIIX p. 163. seq.* Theophili *paraphrasis* potius, quam versio etiamnum exstat, edita primum a Viglio Zuichemo, insigni Frisiae nostrae ornamento, Bas. anno MDXXXIV. deinde a Christiano Wechelio Paris. eodem anno, hinc a Iodoco Petro Neithardo anno MDXLIV, porro a Iac. Curtio anno 1545. Dionysio Gothofredo anno MDLXXXVII. & denique a Carolo Hannibale Fabrotto *Paris.* 1634. & 1657. Thalelaei opus Pandectarum nondum adspexit lucem. *(b)*

XXXVI.

(*b*) Vidisse se tamen alicubi hanc versionem MSC. testatur Greg. Haloand. in *praefat. Nouellar.* Quemadmodum & Codicem Graecum visum esse in Creta insula, tradit Suallenb. in *proleg. Harmenop.*

(*i*)

XXXVI. Postea Basilius Macedo nouam collectionem instituit, desiderans in Iustinianeo corpore breuitatem, perspicuitatem ordinemque concinnum. Cedren. *Annal. p* 568. Leon. Imp. *prooem. ad Basilica* Sed morte praeuentus non nisi epitomen edidit Codicis Iustinianei, quam πρόχειρον τῶν νόμων adpellauit. Periit hoc opus praeter fragmenta quaedam de nuptiis. Io. Leuncl. *Iur. Graeco Rom. Lib II. p.* 86 aliudque apud Baron. *Ann. DCCCXXVI. n. XII.*

XXXVI. Deinde noua collectio tentata a Basilio.

XXXVII. In labore illo Basilio, idem, qui in imperio successit Leo, filius, insigni rerum scientia σοφῦ vel φιλοσόφυ cognomen adeptus. Et is quidem edidit βασιλικὰ νόμιμα, vel διατάξεις βασιλικάς ex Pandectis & Codice, omissis tamen Iureconsultorum & Imperatorum nominibus, compilata, Suares *l. c.*

XXXVII. Et Leone.

XXXVIII. Denique Constantinus Porphyrogenneta, frater Leonis natu minor, edidit repetitam βασιλικῶν praelectionem, quæ & πρόχειρον μέγα, vt & τὸ πλάτος τῶν νόμων nec non τὸ πλάτος, absolute appellatur. Et haec ipsa sunt illa βασιλικά, quorum libros XXVIII, XXIX, XXX, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, edidit Gentianus Heruetus Paris. cIↄ. Iↄlvii. Librum LX, Iac. Cuiacius, vtraque coniunctim sub titulo βασιλικῶν διατάξεων Dionys. Gothofredus *Hanov* 1606 *fol.* Libr. XXXVIII, & XXXIX. ex Cuiacii schedis emisit Car. Labbaeus Paris. cIↄ Iↄcix. Integra βασιλικὰ (i) Graeca & Latina

XXXVIII. Nec non Constantino Porphyrogenneta. Vnde natum opus βασιλικῶν.

(i) Libri tamen XIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XLIII.

tina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicauit *Parif.* 1607. *f. Tomis VII.*

XXXIX. Variae epitomae inde confectae.

XXXIX. Succeffere variae epitomae, quales funt I.) πρόχειρον μικρὸν ab iisdem Imperatoribus confectum, quod & ἐκλογῆς ϗ ἐπιδιορρώσεως nomine venit. (*k*) II.) Index νομικῶν κατὰ στοιχεῖον per alphabeti feriem digeftus, a Io. Sambuco Pannonio Tarenti repertus & fub titulo ἐκλογῆς βασιλικῶν editus a Io. Leunclauio *Bafil.* 1576. Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cuiac. *Obf. XVIII*, 37. III.) Mich. Attaliotae, iudicis & Procos. πόνημα feu πραγματικὴ, tempore Michaëlis Ducae compilata. (*l*) IV.) Michaëlis Pfelli *fynopfis*, qua ius compendiarium verfibus politicis complexus eft. (*m*) V.) πρό-

χειρον

XLIII. XLIV. XLIX. & LIX. non funt authentici, fed a Fabrotto ex Synopfi βασιλικῶν, & Theodoro Hermopolita, Conftant. Harmenopulo & Cuiacii Commentariis vtcumque compilati. Forfan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar, fecundam editionem quum pararem. Vatem me fuiffe haut vanum, nuper demum intellexi Amftelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoeck, qui fe bonam horum partem a iuuene nobili, Parifiis redeunte, nactum referebat. Gratulamur faeculo hunc thefaurum, maxime fi obftetricias viri doctiffimi manus experietur.

(*k*) Eius titulos priores XXVIII. exhibet Io. Leunclau. *Iur. Graeco Rom. Tom.* II. *p.* 79. Conf. Lambec. *Bibl. Vind. Lib.* V *p.* 162 & *Lib.* VI. *p.* 24. 25.

(*l*) Edidit illud πόνημα fub titulo σύνοψις ὡσανεὶ συνόψεως Io. Leunclau. *Tom.* II *p.* 1.

(*m*) Prodiit ea fynopfis cum aliis quibusdam Mich. Pfelli *opufculis* cura Franc. Bofqueti *Parif.* 1632. 8.

(*n*)

χειρον Constantini Harmenopuli, qui circa annum CIↄCCCXLV. floruit (n) ex Basilicis contractum, & nuncupatum ἑξάβιβλον. Ei non absimile VI. Antiochi Balsamonis πρόχειρον, & si qua sunt huius generis alia.

XL. Denique Turcae, capta Constantinopoli, & Graecorum imperio, & Iuris Romani in oriente studio finem fecerunt, dubiumque est, an in Turcicis dicasteriis quaedam iuris Iustinianei reliquiae seruentur. Vid. Groeneweg. *ad prooem. Instit. num. I.* Feltmann, ad *L.* 22. §. 3 *D. de Orig. iur.* Pagenstech. *Sicilim. Manip.* 2. *p.* 105. Leonis certe Nouellas hodienum in Graecia non extra vsum esse, patet ex Christ. Angeli *de Statu Eccl. Graecae p.* 112. & 115. & obseruauit id Bynkersh. *Obs. IV*, 1. *p* 385. XL. Finis iuris Iustinianei in Oriente.

XLI. At in occidente a saeculo XII. magis magisque in academias & fora irrepere coepit ius Iustinianeum, cuius tot ex eo tempore prodierunt editiones, glossae, commentarii, paratitla, systemata, compendia, vt eorum mole & multitudine laboremus. XLI. Eius incrementa in occidente.

XLII. Quum Iustinianus §. 3. hujus prooemii & §. 2. sequentis tituli nonnulla quoque de docendae discendaeque Iurisprudentiae ratione moneat: licebit & nobis ea de re ex antiquitatibus differere. Iuris scientiam olim in latenti habebant patricii, (o) nec temere solebant XLII. Ratio veterum tractandi ius ciuile.

(n) Editus est Harmenopulus Graece & Latine cum notis Io. Merceri & Dionysii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

(o) Hinc est, quod Iureconsulti adpellantur *principes ciuitatis*

bant quemquam, nisi sui ordinis, hisce sacris initiare. Cicero *de Offic. II*, 19. *Cum multa praeclara maiorum, tum quod optime constituti Iuris Ciuilis summo semper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confusionem temporum in* POSSESSIONE SVA PRINCIPES *retinuerunt: nunc vt honoris, vt omnis dignitatis gradus, sic hujus scientiae splendor deletus est.* Addi poterit eiusdem Ciceronis *Oratio pro Muraena XII.* & *de Oratore I*, 41. Et videtur sane antiquissimis temporibus Iurisprudentia, veluti traditione quadam conseruata inter patricios, vsu magis quam institutione addisci consueuisse. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate.

XLIII. Methodus eorundem tradendi Iurisprudentiam.

XLIII. Primus veterum hanc consuetudinem migrauit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V. C. IↃ. Is enim odio patriciorum iuris cognitionem, quam alii in latenti habuerunt, paullo amplius diuulgauit, & discentibus se dare coepit, *L.* 2. §. 35. *D. de O. I.* Eius exemplum deinde sequuti sunt alii, veluti Q. Mucius Scaeuola, C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Iuuentius, Q. Cornelius Maximus, & inprimis Seruius Sulpicius, quorum ex aedibus, tanquam ex equo

nitatis. Cuiac. *ad* Pompon *L.* 2. §. 35. *D. de Orig. Iur. p.* 1188. *maximique viri.* Pompon. *d. L.* 2. §. 35. Hinc illa Mucii objurgatio: *Turpe esse patricio & nobili, & caussas oranti ius, in quo versaretur, ignorare. L.* 2. §. 43 *D. eod.* Conf. G. Schubart *de Fatis Iurisp. Rom. Ex.* I, 16. *p.* 28.

(p)

equo Troiano, magna praestantissimorum Iureconsultorum frequentia prodiit. Quum vero hi omnes amplissimos in vrbe honores gesserint: facile est ad existimandum, eos non scholas aperuisse, aut leui didactro inuitatos subsellia posuisse discentibus. Sed solebant, quum de iure consulentibus responderent, admittere iuuenes, qui audirent, notarentque responsa, rationemque tradendi atque interpretandi iuris, adeoque vna opera & consulentibus & discentibus satisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut. XLI. Ius ciuile docere, semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus.* Et paucis interiectis: *Alteros respondentes audire sat erat, vt ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus.* Ac denique *in Bruto LXXXIX. Ego autem, iuris ciuilis studio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F. qui quamquam nemini ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat.* Ex quibus patet, vsu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de iure respondendi facultatem adspirasse.

XLIV. Sub Christianis Imperatoribus publica Romae schola floruit, Iurisprudentiae etiam studiis consecrata, de qua infra dicemus *Lib. 1. Tit. XXV. n. XX. seq.* Docuerunt in ea schola Iureconsulti vel Antecessores duo, tempore Theodosii iunioris, *L. vn. C. Theod. de Stud. lib. vrb. Rom. & Const.* antea tamen eodem instituto, quo veteres erant vsi, iuuenes domi ha- XLIV. Schola iuridica Romana.

habuiſſe videntur Papinianus, de cuius diſcipulis Lamprid. *in Alex. Seu. LXVIII.* aliique Ireconſulti egregii, quorum in Digeſtis fragmenta exſtant.

XLV. Methodus docendi in ſcholis iuridicis ante & poſt Iuſtinianum.

XLV. Denique a tertio ſaeculo tres praecipue ſcholae floruerunt iuridicae, Romae, Conſtantinopoli, & Beryti, hoc priuilegio munitae, vt non liceret alibi cuiquam ius docere, ceu infra docuimus *Lib. I. Tit XXV. n. XX. ſeq.* in his ſcholis ea ſeruata methodus, vt primo anno non niſi ad limina legitimae ſcientiae admitterentur, dicti ideo *dupondii*, quaſi nullius pretii homines (*p*). Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, vnde & *Edictales* cognominati. Tertio anno ad praelectiones in priores octo libros Reſponſorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur *Papinianiſtae*, quo nomine adeo ſibi placebant iurium ſtudioſi, vt diem, quo eius doctrina primum fuerant initiati, feſtum ſollemnemque haberent. Bertrand. *de Iurisperit. l. 2. p.* 38. Quarto annno Reſponſa Pauli in manibus erant, eaque tunc ipſi recitabant, & tum dicebantur λύται, quaſi ſoluendis quaeſtionibus idonei, vel vt ait Iuvenalis *Satyr. VIII. Qui iuris nodos legumque aenigmata*

(*p*). Seneca *Controu. X, 1. Ita ne peribunt decem iuuenes propter dipondios duos?* Hieronym. *ad Heluid p* 12. *Tom.* VI. *Op. Quis te, oro, dupondio ſupputabat?* Et Petron. *p.* 13. *dupondium* pro pretio viliſſimo accipit, vbi addendae virorum doctorum obſeruationes, & Cuiac. *Obſerv. XII*, 40. Nemo non hic deprehendet ſpeciem quamdam monſtri illius ſcholaſtici, quod recentiore aetate Penaliſmi nomine academias inuaſerat.

(q)

mata soluunt. Vnde errant, qui λύτας vertunt solutos: sic enim dici debuissent λύτοι, vt recte obseruat Turneb. *Aduers. VIII*, 19. Quinto anno, quo Constitutiones addebant, πρλύται dicti. Sed mutauit nonnulla Iustinianus, qui primo anno Institutiones suas & τὰ πρῶτα legum praelegi, nouitiosque *Iustinianeos nouos* dici voluit: secundo quosdam Digestorum libros, quos ipse praescribit, per vicissitudinem interpretandos, audiebant, seruato *edictalium* cognomine. Tertio anno *Papinianistas* vocari concessit, sed audire eos iussit libros Digestorum XX. & XXI. Reliquos Digestorum libros adiiciebant anno quarto, quo λύται dicti, quemadmodum quinto Codicem iungebant, & προλύτων nomen eo ipso merebantur. Vid. Iustin. *Orat. ad Antecessores* §. 2. 3. 4. 5. & ibi interpretes.

LIB. I. TIT. I.

DE

IVSTITIA ET IVRE.

Titulo hoc Institutionum non inculcantur leges quaedam Romanae, sed principia generalia, & quae ad ideam Iustitiae & Iuris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione Iustitiae & Iuris a recentioris scholae placitis se procul seiunxerint veteres Iureconsulti: ratio eius rei ex Antiquitate erit reddenda.

I. Iuris consulti operam dabant Philosophiae.

I. Iurisconsulti itaque, quod inter omnes constat, plerique cum legum studio Philosophiam olim coniunxere, ex eiusque principiis leges

leges sunt interpretati. Vnde Cicero *de Legib. I.* 5. *Iurisprudentiam non a Praetoris edicto, vt plerique sua aetate fecerint, neque e XII. Tabulis. sed penitus ex intima Philosophia petendam* putabat.

II. Maxime Stoicae.

II. Quamuis vero non eidem omnes sectae nomen dederint, & Epicureae inprimis fauerint C. TREBATIVS TESTA (*a*) (Cic. *VII. Epist.* 12 Gassend. *de vit. & morib. Epic. Tom. V. Op. p.* 188. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. p.* 80.) ALFENUS VARVS (*L.* 76. *D. de Iudic.* & ibi interpretes) & alii: plerique tamen teste Athenaeo *Deipnos. VI*, 8. Stoicam Philosophiam maximi habuerunt, vel quia Zeno minime, vt aliae sectae Philosophorum, a rebus gerendis auocabat, (Diog. Laert. VII, 122. & 130.) eaque secta *turbidos & negotiorum appetentes* facere videbatur; Tacit. *Ann. XIV.* 57. vel quia isti sapientes Philosophiam practicam felicius, quam alii excoluerant. Et hinc Stoica Philosophia *summa* dicitur *sapientia L.* 2. *D. de Leg.* (*b*) Multis id demonstrarunt Schilterus in *Manuductione Philosop. moral. ad Iurisprud Cap. I.* Vinc. Grauina *de Ortu & progressu. Iur Ciuil. num. XLIV. p.* 80. Em. Merill. *Obseru. I.* 8. & singulari ac pererudita oratione V. C. Euerardus Otto.

III. Vnde multa in Iure Stoica.

III. Hinc frequentissimae in iure nostro I. Deri-

(*a*) Dissentit Schilter. *Manud. Phil. mor. ad Iurispr. I.* 6. *p.* 7. Sed Trebatius initio Stoicus, postea Epicureus factus videtur, Cic. *Epist.* VII, 12.

(*b*) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de Ortu & progr. Philos. ap. Rom. cap.* XLIII. *p.* 106. qui plerosque Ictos cum Aristotele potius & Platone sensisse putat. Conf. *Obs. Hal.* VII. *p.* 252.

(*a*)

Deriuationes nominum satis contortae, quales Stoicis erant sollemnes, e. g. testamentum, quasi *testatio mentis*; mutuum, quasi *quod ex meo fit tuum*. Vid. Cuiac. *Ob XI*, 37 Em. Merill. *Obseru. I*, 8. *seq* Frequentissimae II. *Definitiones* mere Stoicae, qualis est etiam in hoc titulo definitio Iuris Naturae. Frequentissimae III. *Diuisiones Stoicae*, qualem esse illam rerum corporalium & incorporalium, ex Sexti Empirici *VII. adu. Mathem.* & Senec. *Epist. LVIII.* obseruauit Oiselius *ad* Caii *Inst II*, 1, 1. *p m.* 73. Frequentissimae denique IV. *Decisiones* ex interioribus Philosophiae Stoicae principiis deriuatae, quales collegerunt Vinc. Grauina *l. c* Schilterus *l. c.* & V. C. Euerardus Otto *de Philos Stoica Iurec.*

IV. Aemulatio inter Iureconsultos & Philosophos.

IV. Quamuis vero Philosophiae amantissimi essent Romani Iureconsulti, semper tamen inter eos reliquosque Philosophos ἀπειδάκτης, inprimis Epicureos, quaedam intercessisse videtur aemulatio. Eoque pertinere arbitramur verbosam illam Vlpiani declamationem de *vera nonfucata Iureconsultorum Philosophia L.* 1 §. 1. *D de Iustit. & Iure*, nec non quae Horatius *Lib I. Epist. I.* canit: *Nunc agilis fio, & mersor* CIVILIBVS VNDIS, *Virtutis verae custos rigidusque sacerdos* Conf. Cic. *Epist. III*, 9. 10. vbi Epicuri Philosophia ἄπρακτος ASTVTA vocatur. Locum praeclare explicari memini in Gundlingianis.

V. Cur Iureconsulti multa Philosophorum propria iur

V. Et ista quidem aemulatione factum est, vt Iureconsulti ea, quae Philosophorum erant propria, ad se raperent, e. g. vt definitionem

adplicarint. Philosophiae Iuri suo adplicarent: § 1. *Inst. h. t.* vt loco iuridicae definitionis Iustitiae darent mere moralem & philosophicam: & denique ipsa illa iuris praecepta §. 3. *Inst. h. t.* ex Philosophia morali Stoicorum in Ius transferrent. Conf. Schilter. *l. c.* Christ. Thomas. *Annot. ad Inst. h. t.* Ger. Noodt. *Jul. Paul. X. p.* 365 & quae nos obseruauimus in *Elem. Iuris Ciuil. h. t.*

TIT. II.

DE

IVRE NAT. GENT. ET CIVILI.

Agitur hoc titulo de *diuersis speciebus Iuris.* Quum vero iam superiore titulo, cur hunc potissimum de Iure Naturae & Gentium sibi conceptum formarint, abunde explicatum sit: iam ex Antiquitate varia Iuris Ciuilis genera sunt explicanda, docendumque, quid *Lex* fuerit, quid *Plebiscitum*, quid *Praetores* & *Aediles*; quid item *Iureconsulti* ad locupletandum Ius Romanum contulerint, quid denique *Imperatores* in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

I. Leges proprie sic dictae a quibus latae? I. *Lex* Romanis, libera adhuc Republica, vocabatur, quam populus Romanus, Superiore Magistratu rogante, constituebat. (*a*) §. 4. *Inst. h. t.* Eiusmodi Magistratus Superiores, quibus cum populo agendi ius esset, praeter Reges, Inter-

(*a*) In libera ergo Republica ad legislationem omnes concurrebant, & hinc patet ratio, cur lex *communis Reipublicae sponsio* vocetur Vlpiano *L. 1. D. de Legib.*

(*b*)

Interreges, Dictatores, Consules, erant Tribuni militum Cos. potestate, Censores, Praetores. Hinc non ignotae leges *Regiae*; non ignota lex Aemilia de censura a *Dictatore*; lex Aelia Sentia, a *Coss.* lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. Cos. pot.* lex Caecilia de fullonibus a *Censoribus* (*) Plin. *Hist. Nat. XXXV*, 17.) lex Aurelia iudiciaria a *Praetore* (Flor. *Epit. Liu.* CXVII.) latae.

II. Ab his ergo Magistratibus, lex, si qua opus videretur, primo domi *scribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus & necessariis, cum quibus expendere solebant, an lex esset e Republica, maiorumque moribus conueniret. Vnde plerumque additae formulae: SI QVID IVS NON FVIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ESSET ROGATVM, itemque: SI QVID CONTRA ALIAS LEGES EIVS LEGIS ERGO LATVM ESSET, VT EI, QVI EAM LEGEM ROGASSET, IMPVNE ESSET. Cic. *ad Attic. III*, 23. Conf. Brisson. *de Form II. p.* 138. II. Earum scriptio.

III. Scripta lex *communicabatur cum Senatu*, sine cuius auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liu. *I*, 17. Plutarch. *in Coriolan. p* 227. Quum vero Senatus nonnunquam difficilior esset in permittendis comitiis, lege Maenia cautum est, *uti, rogatore comitiorum iusto postulante, patres ante inita suffragia fierent auctores eius rei, quam* III. Communicatio cum Senatu.

(*) Alioquin non negatur, saepe etiam *leges censorias* adpellari Censorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebant. Gell. XV, 11. Vid. Gundlingiana *Part.* XVI. *Obs.* 1. §. XXVI, *p.* 61.

quam populus iussurus esset. Cic. *in Bruto. cap. XIV*. In eandem sententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liu. *VIII*, 12. Et postea quum iste mos desuetudine obumbraretur, illum denuo in vsum reuocauit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de Bello ciuil. I p.* 650.

IV. Promulgatio.

IV. Hinc porro legis sequebatur *promulgatio*. Publice enim lex proponebatur, vt quilibet e populo eam legere, expendere, & ferendane esset, an antiquanda, secum statuere posset. Spatium promulgationis erat *trinundinum*, vt lex noua etiam a rustica plebe, quae singulis nundinis rure in vrbem venebat, legi ponderarique posset. Cic. *pro Domo cap. XVI*. & *Phil V*, *cap*. 11. Manut. *de Leg p.* 839. Addebatur edictum, vt populus in proximum trinundinum in campo Martio conueniret. Gell. *Noct. Attic. XIII*, 14. Quum tamen ipsis nundinis cum populo agere haut liceret: comitia plerumque in sequentem diem indicebantur. Macrob. *Saturn I*, 16. Et his demum omnibus obseruatis, magistratus quis POPVLVM IVRE ROGASSE, POPVLVSQVE IVRE SCIVISSE dicebatur. Cic. *Philipp. I*, 10. (*b*)

V. Recitatio per praeconem nec non suasio & dissuasio.

V. Lex ipsa ferebatur in *comitiis*, olim in *curiatis*, postea & *centuriatis*, & *tributis*, ad quae vbi populus in *campum Martium* vel in comitium ad rostra confluxisset, praeco primum legem

(*b*) Neque tamen promulgatio sola faciebat legem, sed populi suffragium. Sola lex Didia Licinia tanto studio patrum lata est, vt SCo caueretur, vt eam promulgatam omnes seruarent. Macrob. II, 13.

(*c*)

gem *recitabat*; dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *suadebat*, quod & alii faciebant nonnunquam. Nec deerant, qui *dissuaderent*, id quod cum Tribuni plebis, tum etiam priuati, si quibus a Magistratu concio dabatur, facere poterant. Liu. *XLV*, 21. Nonnunquam & ii ipsi, qui legem rogaturi erant, eam dissuadebant, si forte non ex sua, sed Senatus sententia legem ferrent. Exemplum Pisonis consulis refert Cic. *Epist. ad Att. I*, 14. cui cum fructu addes, quae nos nuper disseruimus *in Comment. ad Leg. Iul. & Papiam Lib. I, cap.* 4. *p.* 84.

VI. Auditis orationibus praesentibusque sacerdotibus & diuina exponentibus, (Dionys. *X. p.* 681.) *sitella* vel *vrna* deferebatur, in quam coniiciebantur centuriarum nomina. Deinde sortibus aequatis fiebat *sortitio*, quaeque prima centuria, quae secunda, quae tertia de sitella exiisset, ea eundem in suffragiis locum atque ordinem obtinebat. (*c*) Quae prima sorte exierat, prima ferebat suffragia, atque inde PRAEROGATIVA, proxime sequentes PRIMO VOCATAE vocabantur. Reliquae IVRE VOCATAE dicebantur. Ascon. Paedian. *in* Cicer. *Diuinat. p. m.* 1819. Liu. X, 22, XXVII, 6. Exemplum est in lege Thoria apud Sigon. *de Ant. Iure Ital. II*, 2. *p.* 638. VI. Auspicia & sortitio.

(*c*) Sequiorum temporum est haec *sortitio*. Sub Tullo enim Rege primae ad suffragium vocabantur maximi census centuriae, in prima & secunda classe descriptae, quae, quia reliquas numero superabant, plerumque rem conficiebant, vt adeo raro vocarentur reliquae. Dionys. Hal. *Antiq. Rom* VI, *p.* 224. *seq.* VII, *p.* 464. Liu. I, 43.

VII. Intercessio facta a Tribunis, Auguribus, Coss.

VII. Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* sollemni illo VETO. Liu. VII, 17. XXVII, 6. XLV, 21. Faciebant & Consules, vel intercedendo, Dionys. Hal. *VIII. p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel supplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr. II. Ep.* 7. Faciebant idem & *Augures & Magistratus*, quorum erat, de coelo seruare. Qui si quidquam aduersi visum auditumque obnunciarent, (*d*) comitia impediebantur, reque infecta discedebatur.

VIII. Rogatio.

VIII. Si nihil sinistri obnunciabatur, ipsa iam fiebat *rogatio*, sollemni formula: VELITIS IVBEATIS QVIRITES HOC ITA VTI DIXI ITA VOS QVIRITES ROGO. Cic. *pro Domo XVIII. seq.* (*e*) Tum addebatur: SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES.

(*d*) E. g. si fulsisset de coelo. si tonasset, si bubo volasset a sinistra, si aues triste quid portendissent, si quis morbo comitiali repente correptus concidisset &c. Longa enim est fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib.* p. 848. Paul. Merula *de Comit.* III. p. 17. *seq.* Struv. *Antiq. Rom. Synt.* VI. p. 269. Ceterum haec omnia ideo inuenta, vt Magistratus, vel collegarum, vel populi consilia periculosa bonis rationibus turbare possent. Dio Cass. XXXIII. p. 66. Cic. *de Leg.* III. 12.

(*e*) Notanda hic quaedam vocabula, quae subinde confundi solent ab iis, qui sunt in Antiquitatibus Romanis hospites. Lex ROGATVR, dum fertur: ABROGATVR, dum tollitur: DEROGATVR eidem, dum quoddam eius caput aboletur, SVBROGATVR, dum aliquid adiicitur, OBROGATVR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Vlpian. *Fragm.* I, 3.

(*f*)

TES. Quo facto in ſuam quisque centuriam diſcedebat, in qua erat ſuffragium laturus. Aſcon. Paedian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo. p.* 1310.

IX. Facta diſceſſione, ferebantur *ſuffragia*, olim quidem voce; poſt tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inſcriptum V. R. *uti rogas*, alteri A, id eſt *antiqua probo*. Cic. *Epiſt. ad Attic. I*, 14 Tulit eiusmodi legem tabellariam L. Caſſius Trib. pleb. (*f*) C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coſſ. Cic. *de Leg. lib. III*. Sed de iudiciis publicis. Vnde & in numis familiae Caſſiae egregium tabellariae iſtius legis monimentum occurrit. Vid. Fulv. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 67. *edit. Patini*. De comitiis iam antea ſimilis exſtabat lex Gabinia. IX. Suffragia per tabellas lata.

X. Diſtribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *cuſtodes* adſtabant, daturi operam, ne qua fraus in diſtribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII*, 11. Et exſtructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem ſcilicet, quot numerabantur centuriae. Hi nihil aliud erant, quam anguſtae quaedam ſubſtructiones, opere ſubitaneo e tabulatis ſolo editis adornatae, per quas iis, qui ſuffragia ferrent, viritim eſſet tranſeundum. His ergo in capite pontium miniſtra- X. Modus & ordo ſuffragandi in pontibus.

(*f*) Sed non primus. Biennio enim ante *legem* eiusmodi *tabellariam* tulerat A. Gabinius, Trib. pleb. Quae ergo Gabinius ſtatuerat de comitiis; ea ad iudicia etiam tranſtulit Caſſius, inuenitque tabulas, quibus inſcriptum A. *abſoluo*, C. *condemno*, NL. *non liquet*.

ſtrabantur binae iſtae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *ciſtulae* immittebant. Plutarch. *in Mario. p.* 407. Fiebat id ita, vt praeco ſingulas centurias, eo ordine, quo ſorte exiiſſent, ad ſuffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMVS nuncupabatur. Cic. *pro Plancio XIV.* Reuerſi e ponte intra *cancellos* concludebantur, quos *ouilia* vocat Lucanus, *Pharſal. II, v.* 197.

- - & miſerae maculauit ouilia Romae.

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I, p.* 688. Omnia haec accurate depicta ſiſtit egregius P. Licinii Neruae numus, quem exhibent Fulv. Vrſin. *Famil. Rom. p.* 149. *edit. Patin.* Ezech. Spanhem. *de Uſu & praeſtant. numiſm. Diſſ. VI. p.* 579.

XI. Suffragiorum diremtio. XI. Latis hoc ordine ſuffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellae a ſingulis cuſtodibus, numeruſque earundem *punctis* (g) notabatur, Cic. *Philipp. II,* 33. & *pro Planc. XXII.* quo ea centuriarum ſententia renunciaretur, in quam plurima ſuffragia conueniſſent, & reticeretur, quae paribus eſſet diſtracta ſuffragiis. Si plures ſententiae legem probaſſent: SCITA vel PERLATA; ſin plures eandem reieciſſent, ANTIQVATA dicebatur. Manut. *de Legib. p.* 842.

XII.

(g) Inde nata phraſis: *omne punctum ferre.* Horat. *Art. poet. v.* 343.

Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.

De qua loquutione, ipſoque hoc ritu conferri meretur Sauaro *ad* Sidon. *Carm.* II. 20. *&* *Epiſt. vlt.*

(h)

XII. Perlatam legem primo *iureiurando* confirmatam, deinde *aeri incisam delatamque in aerarium* legimus. Manut. *de Legib. p.* 843. Vnde patet, quaenam sint illa apud Ovid. *Metam. I*, 91. XII. Legum confirmatio.

- - *Verba minacia fixo aere.*

Exstant eius ritus vestigia in *L. 8. pr. D. ad L. Iul. pecul.* Conf. Iust. Rycqu. *de Capitol. cap. XXX. p.* 374 *seq.*

XIII. *Nomina* leges plerumque accipiebant ab vtroque Consule, e. g. lex *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*, *Fusia Caninia*. Nonnunquam vnicum iis cognomen dabatur, si a Dictatore vel Praetore vel Censore latae essent. Tales sunt lex *Aemilia*, lex *Aurelia* & aliae. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis desumta, veluti lex *Cornelia sumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Cassia agraria*. XIII. Earundem cognomina.

XIV. Quo *stilo* scribi concipique solitae sint leges, ex multis antiquis monimentis adparet. Qualia sunt leges antiquae apud Reines. *Inscript. CCCCLXXIII*, vt & egregium fragmentum legis Seruiliae apud Car. Sigon. *de Iudic. II*, 27. *p.* 422. nec non legis Thoriae apud eumdem *de Iure Ital. II. p.* 638. Adde Barn. Brisson. *de Form p.* 141. *seq.* XIV. Quo stilo consignatae.

XV. Haec de legibus. Sequuntur *Plebiscita*, quae & ipsa leges vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliae, Voconiae, Aquiliae, Cinciae aliarumque adparet, quamuis id more antiquo non fieret, (b) teste Gellio *XV*. 27. *XX*. 20. XV. Plebiscita.

XVI.

(b) Primo, quum patricii plebiscitis teneri nollent, *plebiscita* vocabantur. Post leges Horatiam, Publiliam &c.

XVI. Eorum differentia a legibus proprie sic dictis.

XVI. Erant plebiscita, quae plebs, plebeio Magistratu interrogante, constituebat. §. 4. *Inst, de Iure Nat. Gent. & Ciu.* Ea quum eodem fere ritu, quo ipsae leges conderentur; differentiae tantum legum & plebiscitorum erunt notandae. Lex ergo a superiore Magistratu; plebiscitum a plebeio, id est, Tribuno plebis rogabatur, & eo quidem, cui illud e collegio sorte vel reliquorum collegarum consensu obtigisset. Liu. *III. 65*. Lex suffragante vniuerso populo, plebiscitum suffragante plebe condebatur. Liu. II, 56. Dionys. Hal. IX. *p.* 598. Tribuni enim nec aduocare patricios, neque ad eos referre vlla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV* 27. Leges in campo Martio ferebantur, & comitio; plebiscita, non in eo tantum, sed & nonnunquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, vbi ex *rostris* tribuni ad plebem concionabantur. (*i*) Docent id exempla apud Ciceronem. *Epist. ad Attic. I.* 1. *ad Familiar. VII.* 30. Plutarch. *in Gracch. p.* 832. Liu. *III.* 54. *XXV.* 3 *XLV.* 36. Leges in Comitiis centuriatis & tributis; plebiscita in solis tributis condebantur, vbi non opus erat vel SCto vel auspiciis. Dionys. Halic. *IX. p.* 598. & 605. Solebant tamen

& Hortensiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciae*. Cic. *de leg. Agrar.* II. 8.

(*i*) Hinc *rostra* inter praecipua tribuniciae potestatis insignia sunt. Hinc M. Lollius Palikanus, quum tribuniciam potestatem a Sulla abrogatam restituisset, rostra in numis suis signari iussit. Vid. Fulu. Vrsin. *de Famil. Rom. p.* 158. *edit. Patini.*

(*k*)

tamen nonnunquam & Tribuni plebis aues consulere, & de coelo seruare, quando legem erant interrogaturi. Exempla sunt apud Plut. *in Gracchis p.*832. & Cicer. *in Vatin.Cap VII.* Leges plerumque Tribuni plebis; plebiscita patricii & postea Magistratus dissuadebant, quamuis eam facultatem Coss. adimere conaretur Volero, Tribunus plebis. Dionys. Hal. IX. *p.* 598. Sortitio etiam in plebiscitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini suffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipsas tribus fiebat sortitio. Liu. *XXV.* 3. Quidquid ergo tributim plebs ita iussisset, id ratum habebatur, & deinde tabulis inscriptum Aedilibus plebeiis in aliqua aede custodiendum dabatur. *L.* 1. §. 21. *D. de Orig iur.*

XVII. Quamuis vero plebiscita non ab vniuerso populo, sed a sola plebe conderentur: tamen non plebem tantum, sed & patricios obligabant. Id quod post multas patriciorum tergiuersationes cautum est lege primum Horatia: anno V. C. CCCVI. Liu. *Hist. III* 55. Dionys. Hal. XI. *p.* 725. deinde Publilia, anno CCCCXIV. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno CCCCLXVI. in Ianiculum secessisset, lege Hortensia, lata a Q. Hortensio, Dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV.* 27. §. 4. *Inst. de Iur. Nat. Gent. & Ciu.* XVII. Quos ea obligauerint.

XVIII. Praeter leges & plebiscita etiam edicta Praetorum atque Aedilium (*k*) certam iuris XVIII. Ius honorarium.

(*k*) Quin & Censores edicta de locandis vectigalibus & operibus publicis proposuisse patet ex Gell. *Noct. Attic*

ris ſpeciem, quam *Ius honorarium* vocabant, conſtituere coeperunt. Quare & de Praetoribus atque Aedilibus & vtrorumque edictis nonnulla monenda ſunt.

XIX. Praetoris origo.

XIX. Creari primum Praetor coepit anno V. C. CCCLXXXIX. quum paullo ante plebs obtinuiſſet, vt alter Conſulum plebeius eſſet. Male haec ſummae poteſtatis iactura habebat patricios: hinc dabant operam, vt penes Conſules eo minus eſſet poteſtatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id conſequebantur, vt redhoſtimenti loco e patriciis crearetur Praetor, in quem deinde omnem, quae penes Conſules adhuc fuerat, iuris dicundi poteſtatem transferebant. Liu. *Hiſt. VI. vlt. VII.* 1. Vnde fallit Pomponius, quando ideo creatum ait Praetorem, *quia Conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet. L.* 2. §. 27. *D. de Orig. iur.*

XX. Variae in Praetura mutationes.

XX. Non diu tamen iſte honor patriciorum manſit proprius. Non multo poſt enim, anno V. C. CCCCXVI. primus e plebe Praetor creatus eſt Q. Publilius Philo. Liu. *Hiſt. VIII.* 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Praetores, quorum alter vrbanam, alter peregrinam ſortiebatur iuriſdictionem, Flor. *Epit Liu. XIX.* Vnde hic vocatur PRAETOR QVI INTER CIVES ET

Attic. XV. 11. vocabantur etiam *leges cenſoriae*, ſed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obſ.* 1. §. XVI. p. 61 *ſeq.* Cum his tamen non confundendae rogatae a Cenſoribus, de quibus ſupra §. I.

(l)

ET PEREGRINOS IVS DICIT apud Reines. *Inscript. Class. VII. n.* 10. & ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inscript. p. DIII.* Insequentibus temporibus hic numerus non semel auctus est, si quidem initio quatuor, (Liu. XXIII. 30.) tum sex, Liu. XXXII. 27.) postea octo, mox decem, (Dio XLII. p. 209.) hinc porro duodecim, immo & quatuordecim, ac denique sedecim, a Iulio Caesare creati. Praetores ius dixere, Dio *Lib. XLII. & XLIII.* Quo factum, vt patrem imitatus etiam Augustus sedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem se non excessurum, Tiberius iureiurando pollicitus est. Dio Cass. *Lib. LVI.* Tacit. *Annal. I.* 14. quamuis eius sibi gratiam fecisse videatur princeps parum religiosus, siquidem & illo imperante modo XV. modo XVI. Praetores creatos nouimus. Dio Cass. *Lib. LVIII. & LX.* Claudius tamen iurisdictionem de fideicommissis, quotannis, & tantum in vrbe delegari Magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam in prouinciis potestatibus demandauit. Sueton. *Claud. XXIII.* nouosque creauit *Praetores fideicommissarios* (l) duos, *L.* 2. §. 17. *D. de Orig. iur.* ex quibus tamen vnum detraxit Titus.

(l) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMIS. apud Gruter. *Inscript. p.* CCCXCIII. 6. Illud addendum ex Quinctilian. *Instit. Orat.* III. 8. fideicommissariam iurisdictionem ita diuisam esse inter Praetorem & Consules, vt ille ad certam summam; hi de maiore cognoscerent. Vnde lucem capit locus Vlpiani *in Fragm.* XXV. 12. Videatur Cuiac. *Obs* XXI. 34. Merill. *Obs.* V. 36. *p.* 112.

(m)

Titus. *L.* 2. §. 32. *D eod.* Accessit sub Nerua *Praetor fiscalis, L.* 2 §. 32. *eod* vt & *Praetor tutelaris* sub M. Antonino Philosopho, Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton X. L.* 6. §. 13. *D. de Excus. tut.*

XXI. Praetoria potestas & insignia.

XXI. Ex his Praetoribus vrbanus reliquos anteibat, iisdem, quibus Consules, auspiciis creatus. Hinc Consulibus instar collegae erat, Gell. *Noct. Att. XIII.* 14 Plin. *Paneg. LXXVII.* 4. iisque absentibus, summum penes Praetorem erat in vrbe imperium, ceu patet ex Ciceron. *Epist. ad Fam. X.* 12. Liu. XXIV. 9. Dio Cass. LVIII. Vtebatur enim Praetor, sicuti Consules, praetexta, sella curuli, ministris, scribis & accensis. Cicero *de Lege agrar. aduers. Rull. II.* 13. *Lictores* eum praeibant duo cum fascibus. Quamuis enim de sex lictoribus subinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam Praeturam ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν vocare solent: intelligendum tamen hoc non est de Praetura vrbana, ceu suspicatur Petr. Fab. *Semestr. I. p.* 169. sed de prouinciali, vti obseruatum est a Car. Sigon. *de Antiquo Iure Ciu Rom I.* 20. *p.* 227. Praecipuum vero Praeturae insigne erat hasta, quae ideo saepius in numis veteribus conspicitur.

XXII. Praetoris iurisdictio.

XXII. Totum Praetoris munus tribus hisce verbis continebatur: DO, DICO, ADDICO, Ouid. *Fast. I. v* 47. *sequ.* Varro *de Lingu. Lat V.* 4. *Dabat* enim Praetor actionem & exceptionem, dabat bonorum possessionem: *dabat* iudices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de possessione agebatur, indicebat, aduocata concione, ferias

ferias, ſi quando terra in vrbe tremuiſſet. Gell. *Noct. Attic X.* 24. Sueton. *Claud XXII Addicebat* denique, veluti facta in iure ceſſione, mancipatione, ceteris.

XXIII. Mos autem erat, vt Praetor, creatus centuriatis comitiis, priusquam ius diceret, Edicto in albo *(m)* denunciaret, quomodo eo anno ius eſſet dicturus. At quis? Vrbanus tantum an peregrinus etiam? De prouincialibus enim nulla eſt dubitandi ratio. Praetori peregrino ſane hoc ius negant Hotoman. & V.C. Io. Ge. Schubart. *de Fat. Iurisp. Rom. p.* 399. At eidem id vindicat V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. XXXVII. p* 267. ob *legem* 9. §. 4. *D. de Dol. mal.* vbi memorantur Labeonis *libri Praetoris peregrini* Sed illis non tam videtur Labeo Edictum Praetoris peregrini interpretatus, quam expoſuiſſe officium Praetoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Praetoris vrbani egit in *libris Praetoris vrbani*, quorum mentio fit in *L.* 19. *D. de* XXIII. Edicta Praetoria.

(m) *Album* quid fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Theophilo §. 12. *Inſt. de Action.* album eſt edictum, διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι, *Albis litteris ſcriptum.* Enim vero non ipſum Edictum album vocabatur, ſed Edictum in albo proponebatur. Accurſii ſententia, exiſtimantis, fuiſſe parietem dealbatum. pleriſque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi poſſe ex Plauto *Perſ. I. 2. v.* 21. modo codices MSS. addicerent:

Nae iſti faxim nusquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Et Suidas voce λεύκωμα album interpretatur *parietem, gypſo obductum, ad inſcriptionem ciuilium rerum aptum.* Iac. Raeuard. *Protribun.* IV. *p* 897.

de V. S. Sane libros ad Edictum singulares scripsisse Labeonem, & ab illis diuersos, patet ex *L. 1. §. 5. D. de Fugitiv.* & Gell. *IV*, 2. Certiora itaque sunt testimonia Boethii *ad* Cic. *Topic.* & Theophili §. 7. *Inst. de I. N. G. & C.* qui & Praetores peregrinos edicta proposuisse, diserte scribunt, eiusque rei auctores procul dubio habent veteres & satis idoneos. Edicebant itaque omnes Praetores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges iureiurando, (*n*) ceu adparet ex Ciceron. *de Finib. II*, 22. Erant vero Praetorum edicta vel generalia vel specialia. Illa, quam iuris dicundi rationem per annum sequuturus esset Praetor, indicabant, vnde & *leges annuae* dicuntur Cicer. *Verr. I*, 42. Haec obuenientibus quibusque negotiis dabantur, ad similes causas non extendenda. Vnde vberrimus natus est iniquarum sententiarum prouentus, qui occasionem dedit edicto: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, VT IPSE EODEM VTATVR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II*, 30. Quum vero generalia edicta subinde mutarentur, nec leuis inde nasceretur iuris confusio: obuiam huic Praetorum licentiae itum est lege Cornelia, (*o*) lata A. V. C. Ioc LXXXVII.

(*n*) Praetores edicta scripturos etiam Tribunos plebis adhibuisse in consilium, patet ex Cic. *de Offic.* III, 20.

(*o*) Antea A. V. Io. LXXXVI. more consueto SC. ea de re factum patet ex actis diurnis, quae in bibliotheca Ill. Vossii fuerunt, in quibus & haec exstant: HORA OCTAVA SENATVS COACTVS IN HOSTILIA.

SC.

LXXXVII. a C. Cornelio Tribuno plebis, C. Pisone & Man. Glabrione Coss. qua cautum est, vt Praetores ex Edictis perpetuis ius dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Cass. *Hist. XXXVI, p.* 11. Ex eo tempore paullo certius esse coepit ius Praetorium, (p) adeo, vt iam tempore Ciceronis plerique non, vt olim, a XII. Tabulis, sed a Praetoris Edicto Iuris disciplinam auspicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib I*, 6. obseruat Iac. Perizon. *Diss de Leg Vocon. p.* 193 Quamuis vero post legem Corneliam Praetori haut liceret, Edictum suum per annum mutare: nihil impediebat tamen, quo minus successor antecessorum Edicta, inito Magistratu, vel augere vel immutare posset. Vnde, quae retinebat successor, *Edicti tralatitii*; quae addebat vel immutabat, *Edicti noui* nomine veniebant. Cic. *Verrin. I*, 44. Non prius ergo Edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *Prooem. n. XIII. & sequ.*

XXIV. Quamuis vero Praetores initio Magistratus in leges iurarent: reuera tamen leges Edictis suis euertebant sub specie aequitatis. Quod XXIV. Quibus artibus Praetores ius immutauerint.

SC. FACTVM EST. VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT.

V. J. Dodvvell. ad Spartian. *Hadr. p.* 333. & *in Append. p.* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* II, 12. p. 97.

(p) Vnde iam ante Edictum perpetuum ad Edictum commentari coeperunt Iureconsulti, veluti Seru. Sulpicius, A. Ofilius & alii.

Quod iam Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p.* 21. obſervans, ὔ γὰρ, inquit, οἱ ϛρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ συμβόλαια διετεταγμένα, ὔτε ἰσάπαξ τῦτ' ἐποίϐν, ὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρϐν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τϐτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰθικὸς, ἐγίνετο. *Neque enim Praetores id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſeruarant, neque ſcripto iuri ſteterant: ſed ſaepenumerò ea variauerant, crebroque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri adſolet, multa gerebantur.* Vtebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. *Fictionibus*, quando, verbi gratia, fingebant rem vſucaptam, quae vſucapta haut eſſet, vel contra. §. 4. & 5. *Inſt. de Actionib.* immo, quod magis ridiculum videri poſſet, quando fingebant, filiam patroni eſſe filium, cuius παλαιᾶς ὑποκρίσεως ἢ παρατηρήσεως mentio fit in *Baſilic. Lib. XLIX, tit. I. p.* 591. *Tomo VI.* Addantur, quae diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib II, cap.* 22. *p.* 355. Vtebantur *II. Nouis nominibus*, veluti quum bonorum poſſeſſionem darent iis, quibus leges hereditatem negabant. Vtebantur III. *Exceptionibus*, quibus actiones legibus datae eliderentur. Vtebantur IV. *Reſtitutionibus in integrum*, quibus non modo leges, ſed & res iudicatas reſciderunt Praetores. Vt adeo vere ſumma penes Praetores eſſet non quidem legislatoria, ſed leges euertendi poteſtas, quamvis Edicta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique Iuris Ciuilis gratia proponi, prae ſe ferrent, *L.* 7. §. 1. *D. de Iuſt. & iur.* Thomaſ. *Naeu. Iurispr. Anteiuſt. I,* 7. *p.* 31. Ge. Beyer. *Poſit. Pandect. I,* 2. *p.* 14.

XXV.

XXV. Praetorum exemplo *Aediles* quoque Edicta sua proponebant, quae & ipsa pertinebant ad ius honorarium. Erant Aediles vel Plebeii vel Curules. Plutarch. *in Mario. p* 408. Illorum duo vna cum Tribunis plebis creari coeperunt anno V. C. CCLX. vt Tribunis essent ad manus, eorumque iussu causas leuiores litesque priuatas diiudicandas susciperent, aedium sacrarum, locorumque publicorum, vt & annonae, curam gererent, matronarum denique ciuiumque mores obseruarent. Dionys. Halic. *Antiq. Rom. VI, p.* 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis legebantur. Ouum enim discordia, de Consule plebeio creando inter plebem & patricios exorta, sopita videretur, ludique ob eam rem decernerentur Diis patriis, detrectantibus hanc curam Aedilibus plebeiis, obtulerunt se bini iuuenes patricii, polliciti, se hoc munus suscepturos. Collaudauit populus hoc de Republica bene merendi studium, & denuo delusus patriciorum artibus, hos patricios iuuenes Aediles creauit, sellamque curulem honoris causa concessit, vnde & AEDILES CVRVLES dici consueuerunt. Liu. *Hist. VI*, 42.

XXV Aediles Plebeii & Curules.

XXVI. Penes hos ergo erat annonae (q) via-

XXVI. Eorum officium.

(q) Hanc annonae procurationem postea Iulius Caesar demandauit duobus aliis Aedilibus, qui CEREALES vocabantur, Dio Cass. *Hist.* XLIII. *p.* 271. *L.* 2. §. 32. *D. de Orig. Iur.* pro quibus perperam *Praetores Cereales* sibi fingunt Rosinus, Alex. ab Alexandro & Ian. Vinc. Grauina, quibus satisfecit V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. cap.* III, *p.* 27.

viarumque publicarum curatio, tutela vrbis, ludorum institutio, de rebus venalibus promercalibusque cognitio, & praecipue sacrarum aedium cura, a qua & AEDILIVM nomen sunt consequuti. Varro *de Lingua Lat. IV, p.* 20. Cicero *Verrin. VII*, 14. Iisdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴ in fornices, cauponas, & mulieres, quae quaestum corpore faciebant, quae nomina solebant apud Aediles profiteri, vt suo loco docebimus.

XXVII. Edictum Aedilitium.

XXVII. De rebus hisce ad iurisdictionem suam pertinentibus ipsi quoque, vt iam diximus, Edicta proponebant, ad quae adludit suo more Plautus *Capt. IV*, 2. *v.* 44.

Euge EDICTIONES AEDILITIAS *habet*.

Et ex hoc quidem Aedilitio Edicto descendunt actiones contra venditores rerum vitiosarum, & eos, qui bestias feroces habent, vbi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, & aliae, quarum fragmenta tria etiamnum exstant in Pandectis. Primum scilicet *L.* 27. §. 28. *D. ad L. Aquil.* alterum *L.* 1, § 1. *&* *L.* 38. *pr. D. de Aedil. edict* tertium *L.* 40. §. 1. *&* *L.* 41. 42. *D. eod.* Fr. Pollet. *For Rom. III*, 2. Barn. Brisson. *de Formul. III, p.* 289. Ceterum, de quibus edicebant Aediles, de iisdem & Praetores cognoscere consueuerant, & illis deficientibus, caussae ad hos transferebantur. De qua concurrente Praetorum Aediliumque iurisdictione (r) disserit Iac. Cuiac. *Obseru. VIII*, 38.

XXVIII.

(r) Ob hanc concurrentem iurisdictionem factum videtur,

XXVIII. Pergimus ad *Responsa prudentum*, quae & ipsa partem iuris constituebant. Dicebantur ea speciatim IVS CIVILE, Cicer. *pro A. Caecinna XXIII, L. 2. §. 5. D. de Orig. iur.* non vero IVRISPRVDENTIA MEDIA: §. 3. *Inst. de Legit. agnat. success.* qua potius totius Iurisprudentiae Romanae periodus ab Hadriano ad Constantinum M. intelligitur. ICtos hic discrepantes in viam reduxit V. C. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 198. Multa tamen iuris capita post XII. Tab. per interpretationem inuexerunt ICti, ob eamque rem & Iureconsulti ipsi IVRIS AVCTORES, *L. 3. D. Si pars hered pet. L. 39. D. de Act. emt. L. 17. D. de Iure patr.* vt & IVRIS CONDITORES adpellantur, *L. 25. C. de Procurat.* XXVIII. Responsa prudentum.

XXIX. Iureconsultis Romae originem dedit institutum a Romulo IVS PATRONATVS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebeios, vnde & *Patroni* dicebantur, quasi patres, quemadmodum matronae quasi matres sunt. Optio ergo cuiuis erat e plebe, quem vellet, sibi patronum legendi e patri- XXIX. Iureconsultorum origo.

detur, vt & Aediles haut raro PRAETORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent.* I, 15. 2. Aedilitium Edictum diserte tribuit Praetori. Quin & generale fuit hoc Magistratuum nomen. Nam & Consules, Procoss. Praesides, Legati Caesaris, dicti nonnumquam PRAETORES. In notis quoque Valerii Probi exstat PR. VIGILVM, id est, vti V. C. interpretatur, *Praetor Vigilum*, qui & *Praetor plebis* vocatur Iustiniano *Nov.* XIII. Conf. Ger. Noodt. *Probabil.* I, 6. *p.* 16. 17.

e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus respondere de iure, cuius illi rudes erant, absentium aeque ac praesentium negotia curare, lites pro iis suscipere, in ius vocatos defendere, & quietem eis pro virili parare a publicis priuatisque negotiis. Viciſſim plebeiorum erat, patronos in elocandis filiis iuuare, captiuos vel ipſos vel eorum filios redimere, litium aeſtimationes & multas pro iis ſoluere, in Magiſtratibus muneribusque eos argento ſubleuare, & quae ſunt alia huius generis officia. Vnde & *clientes* dicti, quaſi *colentes* vel κλείοντες. Dionyſ. Halic. *Ant Rom. II*, *p* 84 Plutarch. *vit Romuli p.* 24 *Tomo I Op.* Polyb. *Hiſt VI. p.* 459. Eaque mutua obligatio tanta neceſſitudine ac fide adſtringebatur, vt proximum patrono locum ſecundum parentem concedat Cato *apud* Gell. *Noct Att V*, 13. Nec priuati tantum ſuos habebant patronos, ſed & coloniae, vrbes ſociae, gentes amicae & deuictae, ſuos Romae patronos eligebant ex patriciis & poſtea ſenatoriis familiis, quibus ſaepenumero Senatus controuerſias illarum decidendas commiſit. Dionyſ. Hal. *II*, *p* 85. Cicero *de Offic. I*, 11. Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum ſibi Romanam quamdam familiam adoptaſſet. Sic in marmore Surretino apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VI*, *n.* 39. *p* 412

FLAVIO FVRIO FAVSTO V. C. TRIBVNO.
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORVM SVORVM
VNI-

VNIVERSVS ORDO ET POPVLVS
SVRRETINORVM
STATVAM NOBILITATI EIVS
FACIENDAM CVRAVIMVS.

Ita & municipes Ciuilitani *L. ARCADIVM PROCVLVM V. C.* LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI POSTERISQVE SVIS PATRONOS COOPTAVERVNT, Gruter. *Inscript. p. CCCLXII*, 1. Sic & alibi laudantur PATRONVS CAPVANORVM LONGE A MAIORIBVS ORIGINALIS, Idem *p. CCCLIX*, 1. SVESSIANORVM COMMVNIS ABORIGINE PATRONVS, *p MXXVII*, 3. PATRONI COLLEGIORVM CENTONARIORVM, Reines. *Class I*, 302. DENDROPHORORVM, Idem I, 283. FABRORVM. Idem II, 17. LENVNCVLORVM OSTIENSIVM, Idem I, 33. NEGOTIATORVM OLEARIORVM EX BAETICA, Idem VI, 123. PAGI TOLENTINES. Id. *Adpend. num VIII*. Horum patronorum in eo consistebat officium, vt coloniarum, vrbium, collegiorum, pagorum negotia in Senatu & vrbe sese curaturos, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque acre emungebant clientes, vt legibus nouis opus esset ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod de Patrocin. vicor Lib. XI, tit.* 24. & *Cod. Iust Lib. XI, tit.* 53. Liban. *Orat.* περὶ τῶν προστασιῶν. *p.* 14 *seq. edit.* Iac. Gothofr. Alias veteri iure gratuita erant inter patronos & clientes officia, & vt illi gratis plebeiorum curabant negotia: ita & hi pecunias sine foenore credebant. Dionys.

Halicarn. *II, p.* 48. Quum ergo initio e patriciis suis quisque clientibus de iure responderet: postea omnibus consulentibus promiscue se dare coeperunt, & quidem mercede conducti: & inde obsoleuit antiquum illud ius patronatus, natique sunt Iureconsulti, qui iam responderunt de iure, causasque egerunt, atque adeo omnia, quae olim patronorum fuerant, in se transferebant officia. Vid. praeter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam.* Ge. Schubart. *de Fatis Iurisp. Rom. I, 15. p. 29.* Et hinc facile reddi poterit ratio, cur plerique Iureconsulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui causas agebant? cur Iureconsulti atque Aduocati eos, a quibus adhibebantur in consilium, *clientes* vocarint? Cur iure veteri & per legem Cinciam gratuitum esse oporteret Aduocatorum officium? Brummer. *l. c. cap. III, vsque ad XI.*

XXX. Quale ius Iureconsulti condiderint.

XXX. Tria vero sunt summa capita, quibus Iurisprudentiam locupletarunt Iureconsulti. I. Actiones legis, II. Interpretatio legum, & III. Nouum ius, quod interpretando inuexerunt, petitum plerumque ex mediis Philosophiae moralis principiis, & iuri XII. Tabularum veluti adpendiciis loco adiectum, vt loquitur Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. I, p. 952. Tomo I. Op.*

XXXI. Actiones legis a Iureconsultis inuentae.

XXXI. Actiones legis quid fuerint, iam supra est a nobis explicatum. Eas vero a Iureconsultis maximam partem esse inuentas, adparet ex *L. 2. §. 2. D. de Orig. iur.* Cicer. *pro Muraena XI. XII.* Et hinc eae ad singulare veluti Iurecon-

consultorum peculium (s) pertinebant, quod seruabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant sibi obnoxiam. Cicero *l. c.* & *de Orat. I*, 41.

XXXII. Interpretari porro solebant leges, partim libris scriptis, partim editis responsis, partim disputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, sed & scribendo sese abstinebant Iureconsulti, ne mysteria sua cum plebe communicarent. Postea, vbi Cn. Flauius & Sex. Aelius horribile illud actionum secretum euulgarunt, multi se ad scribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum in-

XXXII. Iidem leges interpretati sunt I. Scribendo docendoque.

(s) Equidem penes Pontificum collegium fuisse legis actiones docet Pompon. *L.* 2. §. 6. *D. de Orig. Iur.* sed caue cum vulgo existimes, ad omnes legis actiones vniuersamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib.* II, 19. *Saepe ex patre audiui, Pontificem neminem bonum esse, nisi qui Ius Ciuile cognosset. Quid ita? Quid enim ad Pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo similium? Ergo quod cum religione coniunctum est. Id autem quantulum est? De sacris, credo, de votis, de feriis, de sepulchris, & si quid eiusmodi est.* Conferatur & *cap.* XXI. Quaecunque ergo cum religione coniuncta erant, ea demum erant cognitionis Pontificiae. Hinc eorum erat, dies iudiciorum signare, & litigantibus indicare, quibus lege agere vel fas vel nefas esset: Liu. I, 19. Cicero *pro Muraena* XI respondere de iuribus domus, nam & domi sacra priuata erant, in quibus quum constitutae quoque essent vxores & liberi, etiam nuptiae, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant Pontificibus. Denique de omnibus rebus sacris & religiosis iura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iurispr. Rom.* II, 59. *sequ. p.* 296.

(t)

interpretationes sensim auctoritatem iuris vsu fori sunt consequutae. *L. 2. §. 35. seq. D. de Orig. iur.* Vnde illud ius *sine scripto venire*; ait Pomponius *L. 2. §. 5. D. eod.* siquidem libri Iureconsultorum non eo fine eoque instituto fuerant conscripti, vt instar legum promulgarentur; sed tantam auctoritatem eorum sententiae tacito populi consensu erant consequutae. At postquam Theodosius quibusdam Iureconsultorum libris legum adcommodauit auctoritatem, & Iustinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgauit, vt *quidquid ibi scriptum est, hoc Iustiniani adpareret, & ex eius voluntate compositum* existimaretur: *L. 2. §. 10. C. de Vet. iur. enucl.* coeperunt eae Iureconsultorum decisiones iuri scripto accenseri. Et huc referenda §. 3. *Inst. h. t.* Ger. Noodt. *de Pact. & Transact. XIX. p.* 715.

XXXIII. Vt & II. de iure respondendo.

XXXIII. Responsa Iureconsulti vel partibus dabant consulentibus, vel iudicibus, vel vtrisque; & tunc quidem vel scripto vel verbis, quid sibi videretur, exponebant. Solebant enim Iureconsulti frequenter medio foro inambulare, veluti obuii & communes iis, qui haererent incerti, & remedium sibi consulendi ignorarent. Cicero *Topic. XVII. Priuata iudicia maximarum quidem rerum in Iureconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multum* (in medio puta foro.) *& adhibentur in consilium* (domi,) *& patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant.* Vnde facile patet, cur & ADVOCATI dicti sint. Deinde & domi suae sibi constituere solebant solium, ex quo confluentibus ad se clientibus, tamquam ex tripo-

de,

de, reſponderent. Cicero *de Leg. I*, 3. Et ad hoc ſolium reſpicere arbitror eundem Ciceronem, quando per iocum ſcribit: *C. Aquilium Iureconſultum iuraſſe morbum, & illud ſuum* REGNUM IVDICIALE *oppoſuiſſe. Epiſt. ad Attic. I*, 1. Mane ergo quotidie ad aedes eorum ventitabant clientes, & veſtibula eorum maxima ſemper frequentia ciuium celebrabantur, vt non immerito Iureconſulti domus totius oraculum ciuitatis videretur Ciceroni *de Orat. I*, 45. Quo pertinent illa Horatii *Serm. I*, 1. *v*. 9. 10.

Agricolam laudat iuris legumque peritus
Sub galli cantum conſultor vbi OSTIA PVLSAT.

Et alibi *Epiſt. II*, 1. *v*. 103.

Romae dulce diu fuit & ſolemne, recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Immo & Tibullus I, 4. quaſi amatorii iuris ſcientiam ſibi adrogans, ſeque ad priſcam Iureconſultorum imitationem componens:

--- *Me*, inquit, *qui ſpernentur, amantes*
Conſultent: cunctis ianua noſtra patet.
Tempus erit, quum me Veneris praecepta ferentem
Deducat iuuenum ſedula turba domum.

Ge. Schubart. *de Fat. Iurisp. Rom. II*, 52. *p*. 265. Ceterum & hoc fiebat formulis quibusdam & verbis ſolemnioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSVLERE? Adnuente Iureconſulto, & reſpondente: CONSVLE, plerumque breuiſſime referebatur negotium, addita quaeſtione; QVAERO AN EXISTIMES? vel: ID IVS EST NECNE? Reſpondebat Iureconſultus: SECVNDVM

EA

EA QVAE PROPONVNTVR, EXISTIMO, PLACET, PVTO, id semper dans operam, vt quam modestissime loqueretur. Horat. *Serm II*, 3. *v.* 192. *seq.* Turneb. *Aduers VII*, 10. Brisson. *de Form. III, n.* 321. Franc. Duaren. *Disp. Annu. II*, 22. *p.* 1064. Ger. Noodt. *de Dolo malo XII*, *p.* 507. & *de Pact. & Transact. p.* 733. Consulebantur etiam nonnunquam Iureconsulti a Iudicibus, quibus vel absentes scribebant, quid esset iuris, *L.* 2. §. 47 *D. de Orig. iur.* vel coram iura explicabant. Plerumque enim Iudices in consilium adhibebant aliquot Iureconsultos, vt patet ex Gellii *Noct. Attic. XII*, 13. Car. Sigon. *de Antiquo Iure Ciu. Rom. II*, 18. *de Antiquo Iure Prouinc. II*, 5. *p.* 198.

XXXIV. Responsorum forma.

XXXIV. Erant responsa plerumque breuissima, & nullis munita rationibus. Seneca *Epist XCIV. Quid? quod etiam sine probationibus monentis auctoritas prodest, sic, quomodo Iureconsultorum valent responsa, etiamsi* RATIO NON REDDITVR. Nonnunquam tamen & rationes quasdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex vsu fori, vel ex decretis denique seuerioris Philosophiae depromtas. Hortled. *Diss de vero sensu L* 20 *D. de Legib. num. XLVIII* D. Okel. *Diss. de. Iureconsulto rationali III, & VII p.* 154.

XXXV. Denique III. Disputatione fori.

XXXV. Pertinet etiam ad interpretationem DISPVTATIO FORI. Nonnunquam enim de grauibus perplexisque quaestionibus diffidentes Iureconsulti, rationibus subductis, decisionem communi suffragio inueniebant, adeoque prius in commune consulebant, eaque dicebatur DIS-

DISPVTATIO FORI, cuius meminit Pomponius *L.* 2. §. 5. *D. de Orig. iur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus *de Fati Iurisprud. Rom. Ex. II*, 57. *p.* 292. sed fexcenta adfunt rei teftimonia. Auguftum ob quaeftionem de codicillis, conuocaffe prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc maxima erat auctoritas, notum eft ex §. 1. *Inft. de Codicill.* Pari ratione Diui Fratres, quum quaeftio effet de exclufione nepotis a bonis auiti liberti, *cum Maeciano, aliisque amicis fuis Iurisperitis adhibitis, rem plenius tractarunt*, tefte Vlpiano *L.* 17 *D. de Iure patron.* Sed & Paulus ait, *quum de quodam quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaeuolam refpondiffe, non videri, & in* DISPVTANDO refponfi fui rationem eundem Scaeuolam adieciffe, *L.* 19. *D. de Lib. & poftum.* Nec alio videtur refpexiffe Afconius Paedianus *in* Cicer. *Verrin. III*, *p.* 1849. quando ait: *Maleficia fponte, & non* DISPVTATIONE IVRISCONSVLTORVM, *fed naturali interpretatione, fugienda funt.* Denique eodem referenda illa veteris Scholiaftae, qui explicaturus illa Iuuenalis. *Sat. I*, *v.* 128.

- - - - *Iurisque peritus Apollo.*

addit *p. m.* 26. *Quia iuxta Apollinis templum Iureconfulti fedebant, &* TRACTABANT. Vbi *tractare* idem ac difputare eft. Plura dabit Iac. Racuard. *de Auct. Prudent. XIV*, *p.* 1031. Reperta vero eiusmodi difputatione definitio, quamuis non haberet vim iuris, nifi fimul vfu recepta: magnae tamen auctoritatis habebatur, &, fi vel vfus fori, vel noua auctoritas accederet, etiam ad fimiles extendebatur cafus. Ger. Noodt. *ad*

ad Leg. Aquil. XV, p. 106. *de Pact. & Transact. XIX, p.* 718. Et tum demum vocari solebat RECEPTA. SENTENTIA, RECEPTVM IVS, RECEPTVS MOS, POST MVLTAS VARIATIONES RECEPTVM. (*t*) *L.* 215. *D. de Verb. obl. L.* 3. *C. In quib. causs. L.* 41. *D. de Reb. credit. Receptum enim*, inquit Festus, *dicitur, quidquid a plerisque prudentibus adprobatum est.* Conf. Barn. Brisson. *de Verb. signif voce Receptum*, & Guil. Budaeus *in Comment. ad L.* 11. § 1. *D. de Verb. signif.* Quin & REGVLAE IVRIS, quarum toties Ius nostrum meminit, nihil aliud sunt, quam breues quaedam positiones, quae rem, fori disputatione definitam & Iureconsultorum consensu receptam, concise enarrant. Racuard. *de Auctorit. Prudent. XV, p.* 1036. *seq. & Comment. ad L.* 1. *D. de Reg. iur. p.* 125.

XXXVI. Iureconsulti ius suppleuerunt.

XXXVI. Tertium, quod Iureconsultis ius Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam XII. Tabularum & reliquarum legum complectitur. Vbi enim deficere videbantur leges & Praetorum Aediliumque Edicta, ibi Iureconsultorum erat, ius ex aequitate supplere. Hinc permulta nata sunt in Iureconsultorum scholis ac disputationibus decreta, quae ex nulla scripta lege, nulloque Edicto descenderunt. Sic acquisitio verbi gratia per adrogationem inuenta fuerat a Iureconsultis. *princ. Inst. de Acquisit. per adrogat.* Eamdem originem

(*t*) Frequentissima in Iure nostro locutio: *Post magnas variationes obtinuit. L. vlt. D. pro Legat. L.* 32 *D. de Oblig. & Act. L.* 55. §. 1. *D. de Legat.* 2.

rem fuisse novimus codicillorum, exheredationis postumorum, differentiae inter exheredationem filiorum, filiarum & nepotum, stipulationis Aquilianae, regulae Catonianae, substitutionis pupillaris, donationis inter virum & vxorem prohibitae, actionis rei vxoriae, querelae inofficiosi testamenti, aliarumque huius generis materiarum iuris. Luculentum hanc in rem exstat testimonium Ciceronis *in orat. pro Muraena XII. Quum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraq; corrupta ac deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemtiones faciendas interimendorum sacrorum caussa reperti sunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt.* Sic multa inuenere iureconsulti, multa disputationibus suis ac responsis inuexerunt in forum, quae nec lex vlla, nec Praetoris edictum constituerat. Et haec decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuere, & postea rerum iudicatarum constantia firmius haeserunt. Vid. Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu.* §. *XLIII.*

XXXVII. Quantacunque vero esset veterum ICtorum auctoritas: iudices tamen non obligabant eorum responsa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Iureconsultorum responsa & decreta saepe ab oratoribus dicundo euerti*, testatur. Et *in orat. pro A. Caecinna XXIV.* exemplum adducit Crassi, XXXVII. Eorum auctoritas initio minor.

Crassi, qui in iudicio centumvirali obtinuerit. vt Scaeuolae responsum minime attenderetur. Quare tunc ne signabant quidem responsa, *l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* (certe id non videbatur necessarium, & plerumque vtebantur verbis SVADEO. *l.* 3. §. 1. *D. de minorib. vig. quinque ann.* VIDETVR, PVTO, SENTIO, &c. Duaren. *Disp. ann. II,* 11. *p.* 1064. vt ne iudici praescribere sententiam viderentur. Immo ob eamdem caussam omnibus, quibus esset studiorum fiducia, de iure respondere licebat. *l.* 2. §. 47. *D. de Orig. Iuris.* (*u*).

XXXVIII. Augustus quibusdam priuilegium dedit de iure respondendi.

XXXVIII. Sed ista omnia immutauit Augustus, qui primus respondendi de iure facultatem certis tantum hominibus beneficii loco indulsit, adstrinxitque iudices, vt ne ab eorum responsis discederent. §. 8. *Inst. h. t.* *l.* 2. §. *vlt. D. de orig. Iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gothofredus *in Comment. ad C. Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. vbi hanc iureconsultis auctoritatem partim iam ante Augustum salvam fuisse, partim denique a Valentiniano III. Imp. stabilitam putat: satisfecit tamen eius argumentis Thomas. *de naeuis iurisp. anteiust. II.* 2. *p.* 67.

XXXIX.

(*u*) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. & ciu.* vbi iureconsultos vocat σοφοὺς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *sapientes, quibus iura condere aut populus, aut Senatus, aut Princeps concessit.* Nunquam enim in libera Republica vel populi vel Senatus concessione opus fuisse responsuris de iure, inter omnes constat.

(*x*)

XXXIX. Caufa huius fanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *L.* 2. § 47. *D. de orig. iur. ut maior effet iuris auctoritas*, nec folum, vt noua refponfa vetus edictum & iudiciale Praetoris regnum euerterent, vt acute coniecit V. A. Vlr. Huber. *Auspic. domest. V*, *p.* 178. nec, vt plebs, otii delinita dulcedine, atrocem Reip memoriam exueret, quae eiusdem eft Huberi fententia: fed partim, ne plebs innumeris implicita litibus, de excutiendo iugo confilia conferret: (Thomaf. *l. c. II*, *p.* 70.) partim vt eo ipfo Auguftus legislatoriam poteftatem callide fibi vindicaret, legesque priftino Reip. ftatui accommodatas per iureconfultos corrigeret, & ad praefentem detorqueret (*x*). Vnde & eam pote-

(*x*) Praecipua Augufti cura fuit, *legum munia in fe trahere*. Tacit. *Ann. I.* 3. Quum ergo nouis omnino legibus opus effet, nouo hoc ftatu Reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, feruato veteri Reip. more, & inde natae tot *leges Iuliae*, quarum pleraeque Augufto debentur, itemque *Falcidia*, *Aelia Sentia*, *Fufia Caninia*, *Papia Poppaea*, *Iulia & Titia*, & aliae: fed non integrum tamen erat Augufto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas fub Triumuiratu latas *vno edicto* aboleuerat. Tac. *Ann. III.* 28. Quum ergo refigi non poffent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo ifti ftatui Reipublicae; illud vnum fupererat, vt per interpretationem nouam eae ad praefentem Reip. formam deflecterentur. Iam Magiftratibus hoc permittere, non videbatur tutum: fibi foli id vindicare, & inciuile, & inuidia plenum erat, & moleftiffimum. Reliqui ergo erant iureconfulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quod iam in vetere Rep. poteftas quaedam interpretandi penes iftos fuerat. Quemadmodum vero hoc

maxi-

poteſtatem primo Ateio Capitoni, aliisque ſuarum partium ICtis conceſſiſſe videtur.

XL.

maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res nouas inueheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula*; *nihil usquam priſci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. I*, 1. ita & iureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis nouae dominationis vſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His praeſtructis, totius nouae Conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam illam reſpondendi licentiam ſuſtulit, eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi vt eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Iuſſit eos non priuatim, ſed publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? vt legum interpretatio ita penes ſe eſſet. Iudicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſam? ne, obſeruata legum antiquarum ruina, intercedere, & Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? vt ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae euerterentur. Ceterum vera eſſe haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antiſtiumque Labeonem acta ſunt. Eminentiſſimi ea aetate ICti erant Antiſtius Labeo, & Ateius Capito, adeo, vt non immerito *duo pacis decora* eos adpellet Tacitus *Ann. III*, 75. Quare operam dabat Auguſtus, vt hos potiſſimum ſibi conciliaret. Labeoni ergo Conſulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione honorum vacuus*; Tacit. *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum penſumque haberet, niſi quod iuſtum, ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet*: Gell. *Noct. Att. XIII*, 12. honorem iſtum plane reſpuit. Animadvertens vero Auguſtus, Labeonis ſibi operam parum vtilem futuram Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, conſulemque creauit. Tacit. *Ann. III*, 75. Erat enim hic eo ingenio, *vt eius obſequium non poſſet non dominantibus magis* pro-

XL. Sequentes Imperatores, (ſi a Caligula diſceſſeris, qui totum iureconſultorum ordinem aboliturum ſe minabatur, teſte Suetonio *Calig. XXXIV.*) hoc Auguſti inſtitutum diligenter ſeruabant, ſaltem vsque ad Hadrianum. De Tiberio enim id patet ex *L. 2. §. 47. D. de Orig. Iur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more maiorum vnicuique dediſſe facultatem reſpondendi, qui ſui haberet fiduciam. Rogatus enim a viris Praetoriis, vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit, ***hoc non peti, ſed praeſtari ſolere.*** Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo eſſe coepit reſpondendi facultas, XL. Idem placuit Imperatoribus ſequentibus.

Dodvv,

probari, iudice Tacito *Ann. III, 75*. Egregia ſane adulationis ſpecimina eum dediſſe, obſeruant Tacit. III. 70. Sueton. *de illuſtr. Gramm. XXII.* Ergo maximo ſtudio ſibi eum adiungebat Auguſtus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec hiſtoria egregie coniecturam noſtram confirmat. Intelligimus enim inde, I. Auguſtum de iureconſultis primariis ſibi conciliandis magnopere laboraſſe. Quod ſane non feciſſet tantus Princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in nouo Principatu conſtituendo, legibusque ad praeſentem ſtatum detorquendis, futuram animaduertiſſet. II. Talibus Iureconſultis amiciseum vti voluiſſe, quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt, Capitonis ſimilibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent, ſed callide inſeruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſa eum reſpondendi facultatem quibusdam tantum Iureconſultis dediſſe, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres & in libera Republica receptas euertendas, & ad nouam Imperii ſui formam tanto facilius deflectendas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praef. Comment. ad L. Iul. & Papiam*, quae euoluiſſe non poenitebit.

Dodvv. *Prael. Cambden. IX.* 11. *p.* 355. Hinc denuo reductum Augusti institutum, ceu patet exemplo Innocentii iureconsulti, quem respondendi facultatem ab Imperatoribus accepisse tradit Eunapius *in vita Chrysanti p.* 286.

XLI. Valentiniani III. & Theodosii Constitutio de auctoritate iureconsultorum.

XLI. Non poterat non hoc Augusti priuilegium sectas, summamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de tollenda ea cogitarunt Valentinianus III. & Theodosius iunior Imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caii, Vlpiani, & Modestini scripta iusserunt valere in iudiciis, & in allegatione plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Papiniani essent testimonia: si sententiae denique sine Papiniano pares essent, iudicis arbitrio locum esse. *L. un. C. Theod. de Responf. prudent.* & *ibi* Gothofredus. Addatur Thomas. *de Naeu. iurisprud. anteiust. II*, 7. *p.* 112. *seq.*

XLII. Iustiniani institutum.

XLII. Denique & id incommodum visum Iustiniano, qui Iureconsultorum sententias hinc inde decerptas promiscue in Pandectas recepit, corpusque conficiendum curauit, aliquando non optime cohaerens, quippe e membris sibi dissimillimis compositum. *L.* 1. §. 5. 6. *C. de vet. iure enucl.*

XLIII. Facultas interpretandi iureconsultis adempta.

XLIII. Quin & omni interpretandi facultate interdixit iureconsultis, eosque ad conscribendas metaphrases & paratitla conficienda, tamquam ad perpetuas operas, condemnauit. §. 2. *Const. de concept. Digest. Paratitla* quid sint, explicat Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. XV.*

XLIV.

XLIV. Reſtat, vt quas ſymbolas Principes, mutata Reip. forma, ad ius Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto centuriatis comitiis ad populum latae ſunt leges *Iuliae*, *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*; ſub Tiberio *Iunia Norbana*. Claudius quoque veteri ritu rogauit legem, vt Domitius in familiam Claudiam & nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII.* 26. Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſſe veterem leges curiatas ſaltem ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I.* 15.

XLIV. Principes initio vetere ritu leges tulerunt.

XLV. Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia nonniſi quaedam priſtinae libertatis ſimulacra erant: ita iam Tiberius, Princeps aſtutus tyrannicisque artibus magis, quam quisquam alius, inſtructus, nouum commentus eſt legem ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet: (*y*) comitia e campo tranſtulit in curiam, id eſt, & honorum conferendorum arbitrium & leges non amplius populi ſuffragiis, ſed Senatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. I*, 5. Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia

XLV. Deinde vſi ſunt Senatusconſultis.

(y) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *L.* 2. §. 9. *D. de orig. iur.* & Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiam e campo translata eſſe comitia, *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in vnum conuenire.* Quaſi enim difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera Republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt redit.*

tia Caius Caligula. Dio Caſſ. *LIX. p.* 647. ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem *p.* 665. Ex eo tempore rarius leges latae ad populum: aſt eo frequentius prodierunt *Senatus conſulta*, quibus plerumque praemittebatur *Oratio Principis*, non quidem ſemper ab ipſo Principe, ſed ſaepius (z) a *Quaeſtoribus*, qui *Candidati* vocaban-

(z) In marmoribus ſaepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reineſ. *Inſcr. II*, 26. *VI*, 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ. Gruter. *Inſcript. p. ccccxxv.* 2. Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis & orationibus Principum in Senatu praelegendis praeerant *L.* 1. *D. de offic. Quaeſt.* Dio Caſſ. *LIV p.* 617. Tacit. *Annal. XVI*, 27. Suet. *Tit. VI*, eosque iam ab Auguſto adhibitos conſtat ex Dione Caſſ. *LIV. p.* 539. & Sueton. *Auguſt. LXV.* Ideo vero dicti videntur Candidati, quia poſt Quaeſturam ſtatim Praetores fiebant, & inde regebant prouincias. Lamprid. *Vit. Alex. XLIII.* Vnde haec dignitas ingreſſus erat, & quaſi primordium gerendorum honorum & ſententiae in Senatu dicendae. Immo recentiore aeuo ſaepe cum aliis dignitatibus conjungebatur haec Quaeſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano praeter hanc Quaeſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcript. VI*, 4.

ANICIO AVCHENIO BASSO V. C. QVAESTORI CANDIDATO.
VNO EODEMQVE TEMPORE PRAETORI TVTELARI PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI. TRINI MAGISTRATVS.
INSIGNIA. FACVNDIAE. ET. NATALIVM. SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS. ORNATI.

Talis etiam eſt Inſcriptio, poſita

M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI.

bantur, recitata. Brisson. *Antiq. Rom. I*, 17. *p.* 19. Vnde saepe *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus consulto constitutum *L. pen. D. ad SC. Tertull. L.* 8. *pr. D. de transaction L.* 52. §. 10. *D. pro soc. L.* 60. *pr. D. de ritu nupt. L.* 32 *pr.* §. 1. *seq. D. de don. int. vir. & vx. L.* 1. *L.* 7. *C. de praed. min. non al.*

XLVI. Etiam in libera Republica fiebant SC. sed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulsis Regibus, aristocratiam meditarentur Patricii, & hinc apud Dionys. Halicarn. *VI*, *p.* 329. legem esse dicerent iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in Senatus potestate ponat, praeter Magistratuum creationem, legum lationem & bellum inferendi deponendique arbitrium:* id tamen non persuaserunt plebi, libertatis popularis appetentissimae. Vnde non erat penes Senatum potestas legislatoria: sed quaedam tantum erant negotia, quae Senatus populi iussu ad curam suam reuocauerat, vt puta, aerarium & pecunia publica, quae Senatus arbitrio dispensabatur: controversiae in Italia suscitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae, prorogationes imperii & prouinciarum: conuocatio XLVI. Differentia SC. in libera Rep. & sub Imperatoribus.

PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET
CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.
Reines. *Inscr. VII*, 132. Legendus de hac dignitate idem Reines. *Var. III*, 16. *p.* 600.

catio populi: ac denique indictio feriarum & supplicationum. Haec enim omnia Senatus solius curationi suberant, nisi tribuniciis intercessionibus res devolveret ad populum: ceu praeclare suo more docet Polyb. *Hist. VI*, 12. *seq.* & ex eo Zamosc. *de Senatu Rom. II*, *p.* 174 *& seq.* De his ergo solis in libera Republica SC. condebantur, vt recte obseruatum a Bachovio *in* πρώτοις, *p.* 38. *seq.* Sed maxime Senatus potestas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triste illud fieri solebat Senatusconsultum: DARENT OPERAM CONSVLES, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum summum ac latissimum in Consules transferebat imperium, vt suo iure possent exercitum parare, bellum gerere, coërcere, etiam iniussu populi, vnde *extremum* & *vltimum* hoc *Senatusconsultum* vocatur Liu. *III*, 4. Sallust. *de bello Catilin. XXIX.* Cic. *Catilin. I*, 2. & *pro Milon. XXVI.* Caesar *de Bello Ciuili II*, 1. Barn. Brisson. *de Form. II*, *p.* 212.

XLVII. Fiebant SC. non nisi in sacro auspiciisque dicato loco. (*a*) Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coegit. Plutarch. *Quaest. Rom. XLVII*, *p.* 276. Tullius Hostilius

(*a*) Nam & haec non nisi peractis sacris captisque auguriis fiebant. Appian. *de bello ciu. II*, *p.* 216. Exempla exstant apud Liu. *XXII*, 11. *XXIV*, 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epist. X*, 12. Augustus, hac molestia liberaturus Senatores, instituit, *priusquam consideret quisque, thure & mero supplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Sueton. *August. XXXV.*

(*b*)

lius in curia Hostilia. Libera Republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini, Castoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, vt & curiae Hostilia, Pompeia, Iulia, Senatui habendo inseruiebant. Gell. *Noct. Attic. XIV*, 7. Nam & in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. *Noct. Att. VI*. 7. Ordinaria tamen Senacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, & locus ad portam Capenam, Fest. *voce Senaculum p*. 431. Conueniebat Senatus statis temporibus, hoc est, singulis Kalendis, Nonis & Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus conuenire nefas habebatur per legem Pupiam. Cicero *ad Fam. I*, 4.) nec non diebus atris, quibus Senatum non nisi in rebus trepidis habere licebat. Dio Cass. *XLV*, *p*. 278. Et hi ordinarii conuentus *Senatus legitimus* dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcunque caussam Senatus extra ordinem dabatur: ille vocari solebat *indictus*. Fr. Hotom. *de Senatu V*. Et tunc quidem conuocabantur plerumque Senatores per edictum, quo olim frequentes adesse iubebantur QVI PATRES, QVIQVE, CONSCRIPTI: Liu. *II*, 1. postea vero edici coepit: QVI SENATORES, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Fest. voce *conscripti* & *Senatores* ibique Dacer. *p*. 496. Gell. *Noct. attic. XIV*, 18. Brisson. *de Form. II. p*. 264.

XLVIII. Frequens si aderat Senatus, tum Consul, quem penes fasces eo mense erant, aut eo absente Praetor, aut Dictator, si quis erat, aut Interrex aut Praefectus vrbi ad Senatum referebat. Gell. *XIV*. 7. Si quando id recusaret Consul, eas XLVIII. Relatio facta a Consule, Dictatore, Praetore.

eas in se partes suscipiebat aliquis Tribunus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi Consulis, quod e re videbatur, aut nouam de integro ordiri. Paul. Manut. *de Senatu V. p.* 859. Relationibus plerumque praefari solebant sollemni illa formula: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI. Brisson. *de Form. II, p.* 165.

XLIX. Rogatae sententiae.

XLIX. Finita relatione, sententiam rogabantur Senatores, (*b*) non verbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, sed imperatiuis; DIC SP. POSTVMI, QVID CENSES? Liv. IX, 8. vel QVID FIERI PLACET? QVID VOBIS VIDETVR? Brisson. *de Form. II, p.* 165. Qua in re non idem semper, at plerumque is obseruabatur ordo, vt ante comitia princeps Senatus; post Comitia vero Consules designati primo loco dicere iuberentur sententias. Sequebantur eos viri Consulares, hos Praetorii, tum Aedilitii, Quaestorii ac denique Tribunicii, (*c*) e quibus tamen

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liv. XXII. 60. XXIX, 19. Suet. *Aug. XXXV.*

(*c*) Tribuni plebis non erant olim Senatores, nec ius iis erat, dicendae in Senatu sententiae. Ante curiam itaque sedebant in subselliis, donec SC. ad se ferrentur, quae ipsi vel adprobabant deinde, vel reiiciebant. Val. Max. II, 2. 7. At etiam Senatoria dignitas iusque dicendi sententiam iis data sunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIV. vlt.*

(*d*)

men reliquos anteibat, quem Consul priorem rogasset, modo gradus Magistratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V*, 13. Solebant vero Consules, quem ordinem initio Magistratus instituerant, eumdemque totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Iulius Caesar migraret. Sueton. *Iul. XXI.* Immo Augustus omnem ordinem plane sustulit, promiscue perrogans sententias, vt magis quisque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

L. Sententiam singuli dicebant stantes, formula usi: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE--DE EA RE ITA CENSEO. Brisson. *de Form. II*, *p.* 169. Integrae eiusmodi Senatorum sententiae exstant apud Ciceron. *Philipp. III*, 15. *V*. 4. *VIII*, 11. *IX*, 7. & apud Livium passim. Nec licebat Consulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiscerent, quod data opera nonnunquam faciebant, qui Senatus consultum fieri nollent. (*d*) Quum enim

L. Eaedemque ordine dictae.

(*d*) Erant & aliae artes, quibus SC. impediebant Senatores. Postulare enim poterant. *vt consulerentur singuli*, vel, si tot non essent Senatores, quot numero licebat perscribi SC. clamabant: *numera Senatum*. Festus *hac voce p.* 338. Coelius apud Cic. *Epist. VIII.* 11. SC. enim a iusto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebatur & irritum erat. Liv. XXXVIII. 44. Tempore Ciceronis ducenti Senatores frequentem Senatum constituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epist. II.* 1. Postea quadringenti; quod sublatum ab Augusto. Dio Cass. *Lib. LIV. p.* 545. qui tamen sequente libro *p.* 550. eumdem Augustum Senatorum numerum secundum singulas SC. formas definiuisse ait.

(*e*)

enim ante & post occasum solis illud fieri non posset: Gell. *XIV*, 7. solebant *diem dicendo eximere*, vel *noctem postulare*, vt ita re infecta discedendum esset Senatui. Cicero *Epist. ad Quint. Fratr. II*, 1. *Epist. ad Att. IV*, 2. Gell. *IV*, 10. Qui plura capita vna oratione complectebatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I*, 2. *pro Milon. VI*, Senec. *Epist. XXI*. Qui alterius sententiam sequebantur, ADSENTIRI se vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo adsentiri*, quod opponitur alteri muto adsensui, quo quis *pedibus ibat in alterius sententiam*. Vtramque loquutionem iungit Liv. XXVII. 34. L. *Veturius & Licinius censores eum tonderi & squallorem deponere, & in Senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coëgerunt, sed tum quoque aut verbo adsentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat*. Nonnunquam non omnino adsentiebatur quis sententiis antea dictis, sed aliquid praeterea addendum censebat, & tum vtebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII*. 12. (*e*).

LI. Pronunciatio sententiarum factaque discessio.

LI. Dictis denique sententiis, Consulis erat, vel pronunciare illas, vel easdem supprimere. Licebat ei in tanta varietate sententiarum, earum auctores & principes edere, simulque iubere, vt quisque ex pronunciatis sententen-

(*e*) Aliquando etiam in altercationem abibant Senatorum sententiae. Cuius rei exempla collegit Brisson. *de Form. II. p.* 184. *seq.*

(*f*)

tentiis vnam amplecteretur. Et id sibi vult sollemnis illa locutio : PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Cicer. *ad Famil. X*, 12. *I*, 2. Formula, qua tunc vtebatur Consul, haec erat : QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba lege praescripta explicat Plin. *Epist. VIII*, 14. His dictis Senatores mutabant locum, & singuli eo discedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, sententia. In quamcunque vero partem frequentior concesserat Senatus, de ea dicebat Consul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, & in eam sententiam deinde conficiebatur Senatus consultum. Brisson. *de Form. II*, *p.* 184.

LII. Varro equidem, apud Gellium, *Noct. Attic. III*, 18. Senatusconsulta vel *per discessionem* vel per exquisitas singulorum *sententias* facta scribit, quum contra Ateius Capito & Tubero nullum sine discessione SC. fieri potuisse censuerint. Ted salua res est. Ad omne SC. fiebat discessio : sed non semper singuli rogabantur sententias, & hinc illa demum SC. per discessionem facta dicebantur, ad quae non singulorum fuerant exquisitae sententiae. Huber. *Digress. I*, *p.* 87. LII. Senatusconsulta quotuplicia.

LIII. Denique SC. sollemniter scribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi Senatus habitus, tum porro, qui scribendo adfuerint, *(f)* postea LIII. Scripta Senatus cons.

(f) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Non nunquam si Scribis publicis hoc committere nollent, ipsi viri amplissimi hanc in se operam suscipiebant, idque

postea, quis ad Senatum retulerit, & denique, quid placuerit Senatui, referretur. Integra SC. verbis suis legitimis perscripta exstant *in L.* 20. *§.* 6. *D. de hered. petit.* vbi tamen plura mendose scripta esse animaduertimus, & apud Ciceron. *ad Fam. VIII*, 7. Frontin. *de Aquaeduct. II.* Brisson. *de Form. II, p.* 198. Omnium vero integerrimum est SC. Marcianum de Bacchanalibus, egregie illustratum a viro amplissimo, Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diss. II, p.* 259. *Opusc.*

LIV. Confirmata a Tribunis & illata aedi Ceteris.

LIV. Verum ne sic quidem ratum erat SC. nisi Tribunis etiam placuisset, qui, eo perlecto & probe expenso, litteram T, si e Republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II, 2, 7. Sin minus placeret: suo illo sollemni VETO intercedebant, moraque fiebat SC: AVCTORITATES perscribi solebant. Cicero *ad Attic. V*, 2. *ad Fam.* VIII, 7. Id est; vt explicat Dio Cass. *LV. p.* 629. οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, *non vim SC. obtinebat, sed auctoritas Senatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat, sed officiebat, vt eadem de re iterum referri posset ad Senatum. Coel. *apud* Cic. *Epist. VIII*, 8. Postremo scriptum SC. in aedem Cereris, Liv. III, 55. vel in aerarium deferebatur, Sueton. *August. XCIV.* & tunc Senatus dimittebatur formula sollemni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr.* 1, 2.

idque SC. TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

LV. (s)

LV. Eodem ritu etiam sub Imperatoribus condita sunt SC. nisi quod Princeps orationem praemitteret, & Senatores plerumque pedibus irent in Principis sententiam. Quin eo prolapsa erat Senatorum adulatio, vt orationes Principum aeque ac Senatorum, illis blandientium, plerumque adclamationibus exciperent. Plin. *Epist. IV*, 9. quae etiam, ne periret adulationis memoria, in acta referebantur. Idem. *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in scriptoribus historiae Augustae, quae collegit Brisson. *de Form. II*, *p.* 187.

LV. Hoc ritu SC. etiam sub Imperatoribus facta.

LVI. Enimvero, quemadmodum haec Senatusconsulta non nisi ideo inuenerant Imperatores, vt viderentur veterem Senatus auctoritatem libertatemque Reipublicae tueri: ita ea fictione tantisper opus fuit, dum seruituti paullatim adsueuissent Romani. Hinc coeperunt sensim Imperatores rescribere, editisque Constitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis dicam, pro lubitu decernere. Rescriptis illis Principum vel ad libellos siue Magistratuum, siue vniuersitatum, siue priuatorum respondebatur, & tunc ista EPISTOLAE, seu LITTERAE; *L.* 3 §. 1. *D. de test. L.* 31. *D. de re iudic.* illa SANCTIONES PRAGMATICAE, *L.* 7. §. 1. *C. de div. rescript.* (Graecis enim *πραγματικὰ* dicuntur Rescripta, vti Latinis *facta:* Iul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) haec denique ADNOTATIONES, vel SVBNOTATIONES dicebantur. *L.* 6. *sequ. C. de div. rescr. L.* 1. *C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exem-

LVI. Rescripta Principum.

pla exſtant tum *L. 9. D. de lege Rhodia*, tum in marmore Romano apud Briſſon. *de Form. III, p.* 292. Aliquando a Principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſſae cognitione ferebatur: tum dicebantur INTERLOQVVTIONES, vel DECRETA, quale exſtat *L. 2. D. de his quae in teſtam. del.* Denique aliquando novum ius conſtituebatur, & tunc dici ſolebant EDICTA (*g*) vel CONSTITVTIONES. De quo diſcrimine plura differunt Iureconſulti.

LVII. Primus reſcripſiſſe videtur Hadrianus Imp.

LVII. Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cuius edictum exſtat in *L. 4. §. 6. D. de legation.* At hic & ſucceſſores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam praeterquam quod ſub eo Principe noua quaedam forma iuri publico aeque ac priuato acceſſit, in tantum, vt Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodoſ. II.* eum legibus imbuiſſe Rempublicam dicat: nullius ſane Principis antiquioris in Codice exſtant Conſtitutiones quam Hadriani, a cuius temporibus etiam Gregorianum Codicem ſuum orſum eſſe, iam ſupra oſtendimus. Plures Hadriani Epiſtolae & ſententiae Graece etiamnum exſtant, collectae a Doſitheo Grammatico, ex quibus ſatis conſtat, quam rationem

(*g*) Id hic obſeruari iuvabit, artificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea, quae SC. ſanxerat Senatus, edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu, quid fieri placeret, edicere coeperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VI p.* 113.

(*h*)

nem in rescribendo tenuerit hic Imperator. Eius deinde exemplum sequuti sunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum Rescripta quamplurima in Codice Iustinianeo, Theodosiano, vt & Gregoriani & Hermogeniani fragmentis exstant.

LVIII. Neque tamen ob Rescripta illa statim desierunt SC. fieri, quamuis ea ex eo tempore rariora esse coeperint. Sane sub ipso Hadriano, vt alia exempla praetermittamus, prodiere SC. Iulianum, Apronianum, Tertullianum; sub M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio Antonini & Commodi *L. 16. D. de R. N.* Orationes D. Seueri & Commodi *L. 20. D. de iure dot. L. 23. & L. 32. D. de don. int. vir. & vx. L. 1. pr. D. de reb. eor. qui sub tut.* Antonini Caracallae solius oratio *L. 3. D. de donat. int. vir. & vx.* Orationes vero Principum pro SC. accipi, supra §. XLV. monuimus. Recentius, quod de iure priuato agat, SC. mihi non succurrit. Et sane, qui ex eo tempore demum plane desiisse Senatusconsulta existimant, eis nos non inuiti nostram adiungemus sententiam.

LVIII. Senatusconsulta tamen etiam post Hadriani tempora facta.

LIX. Et hae sunt leges proprie sic dictae, quae Romae, tum libera adhuc Republica, tum sub Imperatoribus, viguerunt. Iam etiam de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quaeque ex antiquitatibus lucem aliquam desiderant, paucis agendum. Eadem enim §. 5. *h. t.* qua de Principum differit Constitutionibus, etiam Priuilegiorum, vt & LegisRegiae; quaPopulusImperium omne

LIX. Transitio ad materiam de Priuilegiis & Lege Regia.

in Principem transtulerit, facit mentionem. De vtrisque nonnulla monere operae fuerit pretium.

LX. Priuilegia quid fuerint? tum odiosa.

LX. Nonnunquam Imperatores quaedam statuebant, quae ad personam singularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quae, siue poenam duriorem irrogarent, siue quid alicui indulgerent ob meritum, *Priuilegia*, adpellabantur, quasi *priuae leges*, vt tradit Gell. *Noct. Att. X*, 20. Isidor. *Orig. V*, 18. Et olim quidem priuilegii vocabulum fere semper in deteriorem partem acceptum videtur pro poena extraordinaria, quae certae personae tantum infligebatur. Lex sane sacrata aeque ac Decemuiralis, dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, poenas eiusmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad poenas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Noodt. *ad Pandect. Tit. de Legibus, Senatusc & long. consu. p.* 18. Enenckel. *de Priuil. iur. Ciu. I*, 1. 2. & 3. qui etiam obseruat, Ciceronem vocem *priuilegium* plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Ast iam libera Republica, saepius hanc legem migrabant Tribuni plebis, & quicunque e ciuibus ad maiorem potentiam adspirauerant. In Milonis odium Pompeius; in Ciceronis Clodius multa statuerat, quae a legibus abhorrebant, quaeque ipse Cicero *priuilegia* vocat, in oratione *pro domo XVII.* Postea saepe eo iure vtebantur etiam Imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui herae cuiusdam saeuitiam poena

na satis rigida relegationis in insulam vindicauit, *L. 2. §. fin. D. de his qui sui vel al. iur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodosius tamen iusserat, vt si Imperator odiosum eiusmodi privilegium irrogaret, poena triginta dies differretur. *L. 20. C. de poen.* Quam legem auctore Ambrosio, occasione tumultus, in ludis Circensibus Thessalonicae excitati, latam, illustrat Ad. Rechenb. *Dissert. Hist. polit. Tom. II. dissert. X.*

LXI. Ast solebant tamen & beneficia, vel certo statui, vel hominum generi concessa, PRIVILEGIA vocari. Vnde saepe in iure nostro occurrunt *priuilegia creditorum*, *priuilegia fisci*, reliqua: quamuis ea a priuilegiis discernenda, & *beneficia* potius legum, vel iura singularia dicenda existiment, qui paullo accuratius rem expendunt. Cuiac. *Obs. XV*, 8. Quin & singularibus hominibus concessa contra ius commune beneficia *priuilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in iure nostro, in quo etiam adpellantur *priuata priuilegia*. *L. 4. C. Theod. de itiner. mun.* vt & *personalia rescripta*. *L. 5. eod.* Talia Priuilegia fuerunt leges de Menandro, *L. 5. §. vlt. D. de captiv.* vt & de Hostilio Mancino, *L. 17. D. de legationibus*. Conf. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. IX. p. 228.* LXI. Tum fauorabilia.

LXII. Reuera ergo extremis temporibus summa potestas legislatoria penes Principes fuit, quibus eam delatam esse per LEGEM REGIAM, consentiens est Iureconsultorum opinio. Vlpianus *L. 1. pr. D. de Constit. Princ.* *Quod Principi placuit, legis habet vigorem: vtpote* LXII. Lex Regia, qua potestas legislatoria translata in Principes.

 quum

quum LEGEREGIA, *quae de Imperio eius lata est, populus ei, & in eum, omne suum Imperium & potestatem conferat.* Quae totidem verbis repetit Imperator §. 6. *Inst. h. t.* Meminit quoque eiusdem legis Alexander Imperator, *L. 3. C. de testam.* vbi ait: *Licet enim LEX IMPERII sollemnibus iuris Imperatorem soluerit; nihil tamen tam proprium Imperii est, quam legibus viuere. Legem* enim *Imperii* hic eamdem esse, ac Legem Regiam, iam dudum obseruarunt eruditi. Adde & *L. vn. §. 14. C. de caduc. tollend.* vbi AVGVSTVM PRIVILEGIVM adpellatur a Iustiniano.

LXIII. Variae de hac lege sententiae.

LXIII. Ast ea de lege dici non potest, quantae enatae sint inter eruditos controuersiae. Eam Hotomanus eamdem esse putat cum ea, quae de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liv. XXXIV, 6. Ast eamdem in Triboniani cerebro fuisse natam, suspicabatur Mart. Schoockius in *diatrib. de Lege Regia Triboniani*, quam repetitis curis auctiorem edidit sub titulo *de Quadruplici Lege Regia; Francof.* 1668. 12. Quum enim Regium nomen perosi sint Romani, neque unquam Augustus titulo tam inuidioso se passus sit ornari, nec verosimile fiat, populum Romanum, qui, Caesare interfecto, fessus ciuilibus discordiis, tolerabat magis Monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in seruitutem se ipsum addixisse; non abs re suspicari sibi videbatur Schoockius, quidquid de Lege Regia in iure nostro legitur, ex Triboniani natum esse ingenio. Nec multo aliter sentiunt Connanus *Comm. I, 16. 3.* Vultei. *ad §. 6. Inst. h. t.* Sed Hotomano iam

iam Scipio Gentilis singulari *de Lege Regia* oratione; Schoockio abunde satisfecit doct. iss. Huberus *Digress. I. 16. sequ.*

LXIV. Res ita se habet. Quum Augustus omnia intestinis fessa dissidiis nomine Principis in potestatem suam recepisset: Senatus aeque ac populus ei sensim plures honores decreuit, & modo hanc, modo illam τῆς κυρίας partem detulit. Sic anno V. C. DCCXXIV. ei concessa Tribunicia potestas per omnem vitam; cautumque, vt ad Augustum prouocare ius esset, vtque ipse in omnibus iudiciis suffragium Mineruae ferret. Dio Cass. *Hist. LI, p. 513.* Mox anno V. C. IↃCCXXVII. consulatu septimo, solutus est Augustus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. IↃ. CCXXX. Dio, *LIII. p. 582.* & *LIV. p. 591.* Quod tamen non de omnibus omnino legibus, sed de lege Cincia intelligendum esse, recte monet Ger. Noodt. *de iure summi Imp. & Leg. Reg. p. 777.* Porro anno V. C. IↃCCXXXI. eidem, vndecimum consuli, permissum est a Senatu, vt Proconsul semper esset, liceretque ei, quotiescunque vellet, ad Senatum referre, denique in prouinciis maior esset eius, quam Praefectorum, auctoritas. Dio, *LIV, p. 594.* Quin anno IↃCCXXXV. facultatem ei dederunt, emendandi omnia suo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio *LIV, p. 604.* Vt alia praetermittam huius generis complura, quae ab aliis ac potissimum Io. Fridr. Gronouio in *Orat. de Lege Regia* collecta sunt diligentius. LXIV. Quid de ea vero statuendum?

LXV. Haec itaque, aliaque SC. in gratiam Augusti subinde facta, postea repeti consueuerant, quo- LXV. Lex Regia repetita,

quoties Princeps nouum auspicabatur Imperium.

quotiescunque noui Imperatores inchoabant Imperium. Sic de Vespasiano Tacit. *Hist. IV*, 3. *Tum Senatus omnia, Principibus solita, Vespasiano decreuit.* Quae de Lege Regia recte interpretatur Pichena. Vnde adparet, quaecunque sensim Augusto detulerat Senatus, ea post Tiberio, aliisque Principibus fuisse decreta. Omnia ergo illa SC. non vno eodemque tempore facta, saepiusque deinde repetita, simul sumta, *Lex Imperii* vocari consueuerunt a Iureconsultis, vt & *Lex Regia*, exemplo, vt opinor, veterum Romanorum, qui, vrbe vix nata, Romulo supremam potestatem concesserant LEGE REGIA, cuius meminit Liv. *XXXIV*, 6. Quamuis Huberus *Digr. l. c.* posterius nomen Antoninorum demum temporibus, alii adhuc serius inualuisse existiment. Conf. Io. Frid Gronov. *Orat. de Leg. Regia.* Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. CXIV. p.* 139. *sequ.*

LXVI. An hac lege dominatus Imperatorum stabilitus.

LXVI. Caue vero existimes, hac ipsa *Lege Regia* in seruitutem se addixisse Romanos, seque omni omnino abdicasse Imperio. Minime gentium. Quamuis enim id vulgo colligant ex Dione *LIII, p.* 582. *L.* 1. *D. de Const. Princ. & L.* 31. *D. de leg.* falsissimum tamen id esse, vniuersa docet historia. Sane post omnia illa SC. in gratiam Augusti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiae Poppaeae caducariae dedit, teste Dione *LIX, p.* 747. Quid vero opus erat hac legis solutione vel indulgentia, si iam Lege Regia Imperatores legibus omnibus fuerint soluti? Ergo iis legibus soluti erant Principes, quibus eos nominatim soluerat S. P. Q. R. vt paullo

paullo poſt ex fragmentis tabulae Capitolinae adparebit. Conf. Ger. Noodt. *Diſſert. III. de iure ſummi Imp. & Lege Reg. p.* 778. & *Obſ. I, 3. p.* 411. *ſeq.* Ian. Vin. Grauina *de orig. iur civ. l. c.*

LXVII. Ceterum Regiae illius Legis, ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitae, fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula aenea Capitolina apud Gruter. *Inſcript. p. CCLXII*, cuius γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomanus, pluresque viri doctiſſimi, & nuper etiam clariſſima Romanae antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, nec non poſtea Iuſtus Eccardus, qui ipſe hoc monumentum deſcripſit & luculenta explicatione illuſtrauit, agnouerunt. Illorum epiſtolae hanc in rem ſcriptae exſtant apud Ian. Vincent. Grauin. *l. c. p.* 231. *ſequ.* Ipſum vero illud legis fragmentum ita ſe habet: LXVII. Fragmentum Legis Regiae.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVS. CONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICERET. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CIVIS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVNQVE. EX. VSV. REIP. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI.

VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SAN-

SANCTIO.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGIS. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI. SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantiuis pretii fragmentum, ex quo ſatis adparet, quod ſupra oſtendimus, Legem Regiam ex multis SC. in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſſe conflatam.

TIT. III.

DE

IVRE PERSONARVM.

PRima apud Romanos hominum diuiſio erat in *liberos* & *ſeruos*. Illi iterum vel *ingenui* erant, vel *libertini*. Hoc titulo de libertate & ſeruitute; ſequentibus de ingenuis & liber-

tinis

tinis agitur. Tametsi vero seruitus sit iuris gentium: Romanorum tamen serui in plerisque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione ostendit Tacit. *de moribus Germ. XXV.*

I. Obseruandum ergo initio, Romanos captos bello hostes redegisse in seruitutem. (*a*) Quemadmodum enim, qui, positis armis, vltro sese dedebant, sub iugum mittebantur, saluaque retinebant ingenuitatis iura: (quem ritum accuratissime, vt solet, discribit Dionys. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159.) ita capti in acie, vel violenta urbium expugnatione, sub corona venibant. Gell. *Noct. Attic. VII,* 4. Illi *dedititii*, hi *serui* vocabantur, quod essent in bello seruati, itemque *mancipia*, quasi manu capti. §. 3. *Inst. h. t.* I. Serui fiebant captiuitate.

II. Redacti ergo in hanc conditionem non pro personis, sed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non solum in iure rebus mancipi accensebantur: Vlpian. *Fragm. XIX,* 1. sed & Iuuen. *Sat. VI. v.* 221. alludens ad mores Romanorum, scribere non dubitat: *O demens, ita seruus* HOMO *est?* ὑπερβολικῶς, vt solet, nec tamen sine ratione. Quamuis enim serui essent *homines*, II. Et quia non pro personis, sed pro rebus habebantur,

(*a*) Ita agebatur cum hostibus. Excipiebantur ergo bella ciuilia, in quibus capti non in seruitutem redigebantur, *L.* 21. §. 1. *ff. de capt. & post l.* sed *proscribebantur* a victoribus. Quam proscriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proscriptorum proponebantur, primus inuenit L. Sulla. Vellei. Paterc. *Hist. II,* 28.

(*b*)

homines, quamuis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonae* dici poſſent: *L.22.pr.D.de reg. iur.* non tamen erant *perſonae ciuiles*, & hinc dicuntur *ἀπρόσωποι* Theophilo *pr.Inſt.de ſtip.ſeru.* *perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var.VI*, 8. denique *ſine capite*, οἱ οὐδεμίαν πάλαι εἶχον κεφαλήν. Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin* Nihil ergo ſibi adquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio viuebant cum ancillis: nec gaudebant iure teſtamenti factionis & contractuum, nec vlla in perſonam ſeruilem cadebat obligatio, *L.22.D. de reg. iur.* Vnde *ſecundum genus hominum* vocantur Floro *Hiſt. III*, 20.

III. Etiam naſcebantur ex ancillis.

III. Ex quo ſequebatur, vt nec liberi ſeruarum melioris, quam mater, conditionis haberentur. Fructus enim, tamquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſae res, ad dominos pertinere videbantur. Et eiusmodi quidem ſerui, domi nati, *vernae* adpellabantur.

IV. Et erant in commercio.

IV. Porro & hoc inde fluebat, ſeruos aeque ac alias res poſſe legari, donari, immo & vendi: unde perpetua Romae erat ſervorum nundinatio, quotidiana comparatio. *L. 44. princ. D. de vſurp. & vſucap.* Qui ſeruos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem. *L. 43. §. 1. D. de contr. emt. L. 16. §. 2 & L. 31. D. de euict.* Nonnunquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſeruum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulei. *Apolog. I.* Sed & nudos venum exponebant ſeruos, ne quod vitium corporis latitaret. Seneca *Epiſt. LXXXI*, & *Controv. I*, 2. Immo de animi vitiis caueri ſolebat in

in eiusmodi venditionibus seruorum. Horat. *Serm. II*, 3. *v.* 285. *sequ.* veluti, nec furem esse, nec fugitiuum nec lenonem, noxis solutum esse, & quae sunt huius generis alia. Singulorum enim seruorum titulos scribi iusserat Aedilis, vt quid cuique morbi vitiique esset, intelligeretur. Gell. *Noct. Attic. IV*, 2. Seneca *Epist. XLVII*. Turneb. *Adv. XXIII*, 2. Ceterum serui, quorum nomine nihil promittebatur, pileati veniebant. Gell. *Noct. Att. VII.* 4. quemadmodum bello capti sub corona. Varro *de re rust. II*, 10. trans mare aduecti cretatis vel gypsatis pedibus, Plin. *Hist. Nat. XXXV*, 17. & 18. Tibull. *III*, 5. Alia, quae in servorum venditionibus obseruata sunt, explicauit Brisson. *de Form. VI*, *p.* 492. *sequ.*

V. Saepe & poenae loco in seruitutem detrudebantur facinorosi, veluti I. qui censum vel militiam subterfugerant, quippe qui bonis in aerarium redactis virgis caesi trans Tiberim venibant. Dionys. Halic. *IV*, *p.* 221. Cic. *pro Caecin. XXIV.* II. Damnati ad metalla vel bestias, aliaque extrema supplicia. Hi enim serui poenae fingebantur, §. 3. *Inst. quibus modis jus patr. pot. solu.* Vid. infra *Lib. I*, *Tit. XVI.* §. *V.* III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in seruitutem reuocabantur. Suet. *Claud. XXV.* (*b*) IV. Mulieres liberae, amore seruorum alienorum bacchantes, quam poenam tamen earum commodo sustulit Iustinianus. *L. unic. C. de SC. Claud.*

V. Saepe & in poenam fiebant serui.

(*b*) Plura de huius iuris historia notabimus infra *Lib. I. Tit. VI*, §. 9.

(*c*)

Claud. tollendo. V. Qui ab alio adserti, praestitaque cautione edictis citati, per annum se haut stitissent. *L.* 1. §. 2. *C. de adsert. toll.*

VI. Libertas non erat in commercio

VI. Quemadmodum vero nihil erat seruitute durius, nihil miserabilius: ita tantus erat libertatis favor, vt illa non crederetur esse in commercio, neque adeo liceret ingenuis, se ipsos addicere in seruitutem. (*c*) Multo minus rata habebatur venditio, si quis extraneus (*d*) hominem liberum venumdedisset. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 6.

VII. Serui tamen fiebant, qui se pretii participandi caussa venumdari passi erant.

VII. Ast hic mirae fraudes. Solebant enim adolescentes male feriati se ipsos aliis vendendos dare, pretii participandi caussa, ac deinde pro-

(*c*) Quod licebat Ebraeis, vt docet Selden. *de iure nat. & gent. VI*, 7. vt & Germanis, teste Tac. *de mor. Germ. XXIV*. non item fas erat Romanis. Vnde errat Raeuard. *Coniect. II*. 8. fingens Tuscum vicum, vbi homines se ipsi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IV*, 1. *v.* 19.

Sub veteribus, ibi sunt, qui dant, quique accipiunt foenore:
Pone aedem Castoris, ibi sunt, quibus credas male:
In Tusco vico, vbi sunt homines, qui ipsi sese venditant.

Et Horat. *Serm. II*. 3. *v*. 228.

- - *Ac Tusci turba impia vici,*

Sed ibi de improbis meretricibus & lenonibus sermonem esse; iampridem obseruarunt eruditi. Vid. Taubmann. ad Plauti *Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in potestate, ter venumdare: sed saluo tamen ingenuitatis iure. Manumissi enim ex ea seruitute non libertini erant, sed ingenui. Vid. infra *Lib. I. Tit. IV. n.* 1.

(*e*)

proclamare ad libertatem. Exemplum huiusmodi fraudis in scenam produxit Plaut. *in Pers.* *I*, 3. *v.* 55. *III*, 1. *IV*, 3. *v.* 9. Quare SC. demum cautum est, (e) vt, qui essent maiorennes, seque pretii participandi causa venumdari siuissent, in seruitute manerent. *L.* 1. *L.* 3. *D. quibus ad libert. proclam non licet.*

VIII. Quamuis vero in seruorum conditione nulla sit differentia: §. 5. *Inst. h. t.* reuera tamen alias discrimen haut vnum occurrit. Ratione munerum alii erant atrienses, alii dispensatores, alii medici, topiarii, pistores, capsarii vel ἱματιοφύλακες, scoparii, lecticarii, structores, scissores seu carptores, insularii, (f) & quae alia erant seruorum ministeria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de seruis eorumque apud veteres ministeriis*, & Tito Popma in Tractatu de *operis seruorum*, coniunctim editis *Amstelod. MDCLXXII*, 12. Ratione dominorum *priuati* alii erant, alii *publici*. Illi priuatis seruiebant; VIII. Varia seruorum ministeria.

(e) SC. Claudiano hoc ius esse inuectum nescio quo auctore tradit Dionys. Gothofr. *ad* §. 4. *Inst. h. t.*

(f) Et horum profecto diuersissima erat in domo conditio. Quum enim seruorum quidam lautius haberentur in familia: alii contra neruis ac compedibus vincti seruiebant. Tales erant janitores & ostiarii, quos in catena fuisse docet Sueton. *de clar. Rhet.* *III.* Sic & ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re rust.* *I. vlt.* Plin. *Hist. Nat.* *XVIII.* 3. Seneca *de Benef.* *VII*, 10. Huc comparata erant ergastula domestica subterranea, quae diligenter exploranda esse a circumspectis patribusfamilias monet Columella *de re rust.* *I*, 8. Conf. Barn. Briss. *Antiqu. Rom.* *II*, 9. *p.* 33. Lips. *Elect.* *II*, 15.

bant, hi ad publica adhibebantur ministeria & potissimum Magistratibus adparebant. Publici vel in poenam seruiebant, vel tanquam captiui redigebantur in seruitutem. Prior mos non caret exemplis, quamuis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. Plin. *Epist. X*, 40. 41. Posteriore consuetudine nihil est frequentius. Et hi captiui, redacti in seruitutem, nomina plerumque accipiebant vel a prouinciis, vt *Brutiani*, *Cyprii*, vel a victoribus, a quibus in acie capti, veluti *Gelliani*, *Clodiani*, Lipf. *Elect. I*, 12. & *Adnot. ad* Tacit. *Annal. II. p*, 95. Eorum alii erant tabelliones, alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam priuatorum seruorum, conditio, siquidem & ante manumissionem iure gaudebant, pro parte dimidia testamentum faciendi, Vlpian. *Fragm. XX*, 16. P. Pithoeus *Schol. ad Collat. Leg. Mos. & Rom. V*, 2. *p*. 752. Edit. Ant. Schulting. Denique alii erant serui proprie ita dicti, alii statu liberi, qui destinatam in tempus vel conditionatam habebant libertatem. *L.* 1. *D. de statu liberis*. Sane & hi serui diserte dicuntur. *L. 9. pr. & L. 29. pr. D. de statu lib. L.* 12. §. *vlt. D. famil. ercisc.* Sic & serui rustici & vrbani distinguuntur in *L. 99. D. de legat*. 3. Vbi videndus Merill. 1. *Obs. III*, 5. *pag*. 143. Alii denique adscriptitii, vel glebae adscripti. Quamuis enim & hi quibusdam ingenui videantur ob *L. vn. C. de colon. Thrac.* eo quod iure connubii gauderent, & aliquid possent habere proprii: Thomas. *de vsu pract. distinct. inter liber. & seru. I*, 16. *seq*. erant tamen in commercio. *d. L. vn. C. eod. L.* 21. *C. de*

agric.

agric. & censit. Vnde saepe serui vocantur in iure nostro, nec a seruis differre, hinc inde dicuntur. *L. 21. fin. C. de agric. & censit. Nouell. CLXII. cap. 3.*

TIT. IV. ET V.
DE
INGENVIS ET LIBERTINIS.

Liberi homines subdiuiduntur in *ingenuos* & *libertinos*. Vtrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda est.

I. Ingenui erant Romanis, qui nunquam iustam seruiuerant seruitutem. Iniuste enim in seruitutem detrusi, impetrata libertate, non ad libertinorum, sed ad ingenuorum statum redibant. §. 1. *Inst. h. t.* Idem obseruandum de filiis, quos patres in seruitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex instituto Romuli. Dionys. Hal. II, 28. Nam & hi manumissi non libertini erant, sed ingenui. Paull. *Recept. Sent. I*, 1. Et ita interpretanda *L. 2. pr. Cod. Theod. de liberali causa.* vbi Constantinus M. negat, *libertatem*, id est ingenuitatem, *filiis eripi posse a parentibus*. Ingenuos enim κατ᾽ ἐξοχὴν dictos esse *liberos*, ex *L. 4. D. de iust. & iure* patet. Immo ne ciuitatis quidem iura penitus perimebantur hac venumdatione. Cic. *pro Caecin. XCV.* nec iis iure postliminii opus erat, si manumitterentur. Idem *de Orat. I*, 181. Bynkersh. *Opusc. p.* 149. *seq.* Denique & illi, qui ob aes alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxae dediti, seruiebant quidem, sed manumissi ingenuitatis iura

I. Ingenui qui?

iura recuperabant. Quintilian. *Inſt. Orat. VIII*, 3. & *Declam. CCCXI.* Iac. Cuiac. *Obſeruat. XIII*, 9. (a)

II. Et quinam liberti? II. Si qui vero e iuſta ſeruitute erant manumiſſi, eos vocabant *libertinos*. Quamuis enim *libertini* vetuſtioribus auctoribus ſint libertorum liberi, Suet. *Claud. XIV.* ſequiore tamen aeuo id maxime apud Iureconſultos inualuit, vt & manumiſſi dicerentur libertini. Caſaub. *ad* Suet. *Aug. XXV.* Obſeruatur tamen differentia, vt ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione ſtatus *libertini*. Oiſel. *ad* Caii *Inſtit. I*, 1. *p.* 7.

III Ritus manumiſſionis per cenſum. III. Manumiſſiones antiquitus fiebant ſolemniter I. *cenſu*, quando ſeruus iuſſu domini nomen ſuum in cenſum luſtralem conferebat. Vlpian. *Fragm. I*, *p.* 564. Non ſine cauſſa vero Vlpianus meminit cenſus luſtralis. Non ſtatim enim atque eum cenſeri iuſſerat dominus plenam libertatem conſequebatur, ſed exſpectandum erat, dum luſtrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. I. cap.* 40. oſtendit Lud. Charond. *annot. ad Vlpian. l. c. p.* 564. edit. Schulting. Adde *Adpend. Lib. I.* §. 48.

IV. Manumiſſionis per vindictam origo. IV. Deinde quum Vindicius, Vitelliorum ſeruus, coniurationem Brutorum aliorumque iuvenum ad Senatum detuliſſet, praemium ei decernebantur libertas & ciuitas. Vnde & II. ſol-

(a) Signum ingenuitatis apud pueros & puellas erat bulla aurea, collo adpenſa, poſtea toga praetexta. Theodor. Marcil. *ad* Perſ. *Sat. V*, v. 35. *p.* 111.

(b)

sollemni illi manumissioni, quae coram Magistratu fiebat, *vindictae* nomen inditum. Liv. *II*, 5. *L.* 2. §. 24. *D. de Orig. iur.*

V. Fiebat haec manumissio coram Consule, (*b*) Praetore, Procos. adhibito lictore, qui serui percusso capite, eodemque in girum circumacto, inflictaque alapa, addebat verba: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO. (*c*) Hinc Pers. *Sat. V*, *v.* 75. de Dama seruo in girum acto: V. Eiusdem ritus.

— *Heu steriles veri, quibus una Quirites Ver-*

(*b*) Et Consules quidem etiam sequioris aeui statim, vt Consulatum inierant, manumissiones solebant expedire ad renouandam manumissionis illius, a Bruto factae, memoriam. Id quod ex Cassiodori *Var. VI*, 1. *p.* 227. Ammiani Marcell. *Hist. XXII*, 9. aliisque locis egregie demonstrat P. Faber. *Semestr. I*, *vlt. p.* 194. Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II. ad Anthim. v.* 545.

Nam modo nos iam festa vocant, & ad Vlpia poscunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes exspectant verbera malae.

Vt & illa Claudiani *Consul. IV. Honor. v.* 613.

Adspice, mox laetum sonuit clamore tribunal.
Te fastos ineunte quater, sollemnia ludit
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque, iugo laxatus herili,
Ducitur & grato remeat securior ictu.

Vbi conferri merentur Casp. Barthil *Adnot. p.* 706.

(*c*) Substituunt alii formulam: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Oisel. *ad* Caii *Inst. I.* 1. *p.* 11. 12. edit. Schulting. Initio ipse dominus haec verba pronunciabat, postea tacente domino lictor, vel ea vt dicta accipiebantur. *L.* 23. *D. de Manum. vindict.*

Vertigo facit: hic Dama est, non tressis agaso,
Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax.
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Virga, qua caput percutiebatur, *vindicta* vocata est, ab eodem, vt putatur, Vindicio. Et de ea idem Persius *Satyr. V,* 88.

Vindicta postquam meus a Praetore recessi.

Conf. Claud. *Paneg. de IV. Conf. Honorii v.* 612. De alapis in manumissione inflictis legi meretur Casp. Barth. *ad* Briton. *Philipp. p.* 406. De formula manumittendi Fest. voce *manumitti* & Brisson. *de Form. VIII p.* 724. Singulare est, quod notauit Appianus, Labeonem morientem seruum domi dextra adprehendisse & circumegisse. Ea sane manumissio non fuit haec sollemnis per vindictam peracta, quippe quam in iure fieri oportebat, sed alia priuata, & mortis caussa facta, quae tantum libertatem Latinam tribuebat: vti rem recte explicat Merillius *Obs. VII,* 14. *p.* 25.

VI. Manumissio per testamentum. VI. Accessit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumissio *per testamentum*, qua si quibus libertas daretur verbis directis: DAVVS SERVVS MEVS LIBER ESTO: liberti eiusmodi vocabantur *Orcini*, seu *Charonitae*, quasi, qui nullum patronum, nisi in orco, haberent. Iac. Cuiac. *Obs. III,* 23. Sin verbis precatiuis vsus esset testator: ROGO HEREDEM MEVM, VT DAVVM MANVMITTAT; heres fiduciarius retinebat iura patronatus. Sin denique in certum diem vel sub conditione cuidam daretur libertas: is *statu li-*

ber

ber audiebat, nec plenam libertatem, nisi veniente die, vel existente conditione, consequebatur. *L.* 1. *pr. D. de Statu lib.* Fest. voce *statu liber.*

VII. Et in Sacrosanctis Ecclesiis.

VII. Et hi quidem sunt antiquissimi manumittendi modi. Loco manumissionis per censum Imperatores Christiani (*d*) introduxerunt aliud manumissionis genus, quod fiebat *in S. S. Ecclesiis*, vbi recitatis iussu domini tabulis, a clero signatis, seruus libertatem consequebatur. Ita ritum exponunt Augustin. *Serm. V.* a Sirmondo edit. Papinian. in *Respons. III, p.* 829.

VIII. Nec non per Epistolam, inter amicos, & per conuiuium.

VIII. Paullo ante ea tempora inualuerant manumissiones variae minus sollemnes, quales *I. per epistolam & II. inter amicos.* Illa initio sine omni sollemnitate expediebatur, donec Iustinianus quinque testium exigeret subscriptionem *L. vn.* §. 1. *C. de Lat. libert. toll.* Haec ita fiebat, vt dominus seruum, praesentibus amicis, vel liberum esse iuberet, vel III. conuiuio adhiberet. Glossae nomicae Labbaei, *περ μένσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεσαθῆναι μοι κελεύσω τὸν δοῦλον μου*, *Per mensam libertas est, si mecum epulari seruum iussero.* Indecorum scilicet olim habebatur, cum seruis vilibusque hominibus accum-

(*d*) Et quidem Constantinus M. ceu patet ex *L.* 1. *&* 2. *C. de his qui in eccl. manum.* Conf. Sozom. *Hist. eccl. I,* 9. Videtur tamen Constantinus exemplum gentilium sequutus, qui & ipsi subinde vel in templis ad aras Deorum, vel in publicis populi coetibus manumittebant, ceu praeclare obseruat Iac. Gothofred. *ad L. vn. C. Theod. de manum. in S. S. ecclesiis.*

cumbere, iisque non lecti, sed subsellia erant parata. Hinc parasitus apud Plaut. *in Sticho III*, 4. *v*. 32.

Haut postulo equidem, me in lecto accumbere,
Scis tu, me esse imi subsellii virum.

Et in eadem comoedia serui duo: *V*, 4. *v*. 21.

— *Potius in subsellio*
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod si ergo seruus iuberetur accumbere: signum hoc erat datae libertatis. Plin. *Epist. VII*. 16. Quo & locus Luc. XII, 37. a nonnullis refertur. Sed & hic Iustinianus quinque amicorum, tanquam testium, exegit praesentiam *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* Sunt & alii modi innumerabiles Latinae libertatis, vti ait Iustinianus *L. vnic. C. de Latin. libert. toll.* sic imposita puero bulla & praetexta, manumissus credebatur puer. Sueton. *de clar. Rhetor. cap. I.* Manumissus censebatur seruus, quem dominus actis interuenientibus filium vocauerat, quamuis id non sufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inst. de adopt.* Item, si ancilla a domino matronali habitu donata fuisset, vel seruus domino volente signasset tabulas. Quintilian. *decl. XXXIV.* Immo & mortis caussa datam esse eiusmodi libertatem, ex *l.* 15. *D. de Manumiss.* probat Merill. *Obs. L. VII. cap. XIV.*

IX. Serui nonnunquam ipso iure libertatem sunt consequuti.

IX. Denique & ipso iure, nolente licet domino, seruis nonnunquam libertatem dandam fuisse nouimus. Caussas a Iustiniano fere inuentas accurate recenset Thomas. *Diss. de vsu pract. distinct. hom. in ingen. & libert.* I, 12.

X.

X. Ceterum antiquissimis temporibus vna erat eademque omnium manumissorum libertas: siquidem manumissione non solum libertatem, sed & ciuitatis iura consequebantur, idque instituerat Seruius Tullius, qui & ipse libertinae fuerat conditionis. Dionys. Halic. *IV*, *p.* 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo XXIV. Seruos denique, quorum vis & fortunae conditio infima est, bene de Republica meritos, persaepe libertate, id est*, CIVITATE, *publice donatos videbamus.* Ciuitatem ergo vna cum libertate consequebantur serui, sed ita, vt in quatuor vrbanas tribus, tanquam ignobiliores, describerentur. Flor. *Epit. Liv. XX.*

X. Libertinorum vnum initio genus.

XI. Enimuero quum ciuitas deinde tota scelestissimorum hominum colluuie impleretur, nequissimique homunciones, a dominis manumissi, ciuium iura inuaderent: (Dionys. Hal. *l. c. p.* 228.) primum sub Augusto lege Aelia Sentia cautum est, ne serui sceleris caussa publice caesi, vincti, aut torti, aut stigmate inusti, (e) impetrata a dominis libertate, melioris

XI. Quod mutatum lege Aelia Sentia.

(e) Solebant enim serui ob leuia crimina flagellis caedi, dominisque reddi. *L.* 10 *princ. D. de Poen L. vlt. D. de Iniur.* Paull. *Sent. Recept. V*, 4. 22. Nonnunquam etiam ea lege reddebantur dominis, vt aliquamdiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c. & V*, 18, 1. Fugitiuis vero seruis epigramma in facie inurebatur, & talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L.T. *Fugitiuus hic est L. Titii.* Quibus de notis multa congessere Oisel. ad Caii *Inst. l.* 1. 3. *p.* 16. *seq.* Lips. *Elect. II*, 15. Rader. *ad* Martial. *Epigr. II*, 25. *& VIII*, 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid.* VI, 26. Tit. Popma. *de operis seru.* Ioan. Rhod. *ad* Scribon. Largum. *cap*: 231. Io. Nicol, *de Sigl. vet.*

tis essent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug. LX.* Dio Cass. *LV. p.* 556. Vlp. *Fragm. I,* 11. Caius *Inst. I,* 1. 3. *p.* 15.

XII. Et postea lege Iunia Norbana. XII. Postea A. V. C. DCCLXXI. M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Balbo Coss. lata est lex Iunia Norbana, qua constitutum, vt manumissi per epistolam aut inter amicos, aliisque modis minus sollemnibus, de quibus supra §. VIII. non ciuitatis sed Latinorum tantum iura consequerentur. Vlpian. *Fragm. I,* 10. Cai. *Inst. I,* 1. 2. & ibi viri docti. Hinc non desunt exempla manumissionum per epistolam aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, vt liberti iura ciuitatis consequerentur. Plin. *Epist. VII.* 16. Nonnunquam & ab Imperatoribus Latini Iuniani iura Quiritium impetrabant. Plin. *Epist. X,* 4. Introducti subinde & alii modi, quibus iura Quiritium consequerentur Latini Iuniani, veluti, si quis vxorem duxerat, testatione interposita, quod *liberorum quaerendorum caussa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: si quis Romae triennio inter vigiles militauerat: si naue X. M. modiorum frumentum Romam deportauerat. Suet. *Claud. XIX.* si aedificium Romae construxerat. Vid. Vlpian. *III,* 2. *sequ.*

XIII.

XXV. Stigmata eiusmodi vultibus imprimi vetuit Constantinus *L.* 17. *C. de poen.* ex eoque tempore seruis fugitivis circumdata collaria, vel laminae collis adpensae, quibus epigrammata inscripta. Delineatas eiusmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miscell. Erud. Antiq. p.* 300. 301.

(f)

XIII. Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant *cives Romani*, alii sola consequebantur iura Latinorum, dicti hinc *Latini Iuniani*. Alii denique vtriusque iuris expertes ad *dedititiorum* tantum conditionem adspirabant. Iac. Cuiac. *Obs.* *IV*, 5. XIII. Hinc libertini alii ciues, alii Latini Iuniani, alii dedititii.

XIV. Iura ciuitatis quaenam fuerint, inter omnes constat, & infra ostendetur accuratius. Latini Iuniani eiusdem erant conditionis cum Latinis in colonias deductis. Vlpian. *XIX*, 4. *Fragm.Regul.ex vet.Iureconf.VIII,p.m.*805.quales coloniae passim in orbe Romano exstabant etiam aeuo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb.Rom.* *Exerc.I*,9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum & mancipationum cum ciuibus. Vlp. *XIX*, 4. & familiae emtores, & testes, & libripendes fieri, (*Vlp. XX*, 8.) quin & fideicommissum capere poterant: (Vlp. *XXV*, 6.) Sed tamen nec testari iis licebat, (*f*) nec ex testamento quidquam capere, nisi intrá centum dies a cretione iura Quiritium consequerentur. Vlp. *XVII*, 1. Hinc vulgo dicitur, vixisse Latinos Iunianos vt liberos, decessisse vt seruos. *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* XIV. Quinam Latini Iuniani?

XV. *Dedititii* vero vix vmbram libertatis consequebantur. Nam & iuris commerciorum, XV. Quales dedititii.

(*f*) Videntur tamen & Latini Iuniani testari potuisse, volentibus concedentibusque patronis. Nam & domini permittere poterant ipsis seruis testamenti factionem, ceu adparet ex Plin. *Epist. VIII.* 16.

(g)

rum, mancipationum, erant expertes, & testamenti factione tum actiua tum passiua plane carebant, &, quae miserrima erat eorum conditio, nulla ipsis spes supererat, vllo modo ad ciuium Romanorum, vel Latinorum saltim, conditionem adspirandi, Suet. *Aug. XL.* Caius *Inst. I*, 1. 4. adeoque eiusdem erant conditionis cum populis dedititiis. (g).

XVI. An ea differentia sublata ab Antonino Caracalla?

XVI. Et haec differentia libertinorum fuit etiam sub Imperatoribus insequentibus obseruata. Quamuis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege *in orbe Romano L.* 17. *D. de statu hom.* ciuitatis iura cum omnibus, qui in orbe Romano viuerent, communicarit: id tamen beneficium non ad libertinos, sed ad ingenuos pertinuit; vt recte obseruarunt Ez. Spanh. *Orb. Rom II*, 5. Ant. Schulting. *ad* Caii *Inst. I*, 1. 2. *p.* 13.

XVII Iustinianus eam primus sustulit.

XVII. Primus Iustinianus discrimen istud sustulit, *L. vn. C. de dedit. lib. toll. L. vn. C de Lat. lib. toll.* quibus Constitutionibus omnibus libertinis iura ciuitatis indulsit. Quin immo, quae erat Flauii nostri liberalitas, denique omne discrimen inter ingenuos & libertinos sustulit, saluo

(g) Qui se, diuinaque & humana omnia dedebant, mittebantur sub iugum, de quo ritu videndus Dionys. Halic. *Ant. Rom. III, p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liv. I, 38. ostendit Barn. Brisson. *de Form. IV, p.* 354. Pet. Fab. *Semestr. I*, 7. *p.* 36. Effectus vero erat, vt populi eiusmodi ingenuitatis quidem iura retinerent, at nullo modo ad ciuitatis commoda adspirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. iur. Ital. I*, 1. *p.* 47.

(h)

saluo tamen iure patronatus, omnibusque libertis ius aureorum annulorum & natalium restitutionem (*b*) dedit. *Nou. LXXVIII.* Quam prudenter id consilii ceperit Imperator, alii ostenderunt. Vid. Wissenb. *ad Tit. C. de iure aur. ann. p.* 360. Thomas. *de vsu pract. dist. hom. in ingen & libertin. I,* 31. *seq. p.* 18.

XVIII. Ceterum praecipuum id erat insigne libertinorum, quod veste alba & annulo donarentur a patronis. Tertull *de resurr. cap. LVII.* & deinde pileati & capite raso incederent. Et capillos quidem radere solebant in templo Feroniae (*i*). De quo ritu videndi Taubm. *ad* Plaut. *Amphitr. I.* 1. *extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IV,* 20. Dalechamp. *ad Plin. II,* 55. Adsumebant etiam praenonem, nomenque patroni suo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII,* §. 1. Quo alludens Persius *Sat. V. v.* 77. *Verterit hunc dominus: momento turbinis exit MARCVS Dama.* Add. Arrian. *Diss. Epictet. II,* 1. Ceterum, quia iam libertatem consequuti non amplius pro rebus, sed pro personis habebantur; hinc in iure nostro qui statum mutarunt, & vel ex seruis liberi, vel ex liberis serui facti, non iidem censentur, sed vocantur *noui homines,* XVIII. Insignia libertinorum.

(*b*) De iure aureorum annulorum & restitutione natalium a Principe impetrari solitis vid. Lips. *Elect. II.* 8. 10. Kirchmann. *de annulis. XV. XVI.* Thomas. *de usu pract. dist. in ingen. & libert. I.* 26. 27, *p.* 14. *seq.*

(*i*) Qui mos ponendi capillos vtrum ad exemplum naufragorum introductus sit, an ab Atheniensibus Romam manarit, disputat Brisson. *Ant. Rom. I.* 11. *p.* 13.

(*a*)

homines. *L*. 27. §. 1. *D. de adim. vel transfer. leg.* Itemque *alii homines*. *L*. 98. §. 8. *D. de solution.*

TIT. VI.

QVI ET EX QVIBVS CAVSSIS MANVMITTERE NON POSSVNT.

Licentia manumittendi restricta primum est per legem AELIAM SENTIAM, cuius adeo historia, occasio & materia ex antiquitate erunt explicandae.

I. Lex AeliaSentia quando lata.

I. Lata ea lex, imperante Augusto, Sexto Aelio Cato, (ita enim cognomen ex vetustis monumentis primus restituit Henr. Noris. *Cenot. Pis. Diss. III. cap. IX.*) & C. Sentio Saturnino Coss. anno ab V. C. DCCLVII. Dio Cass. *LV*, *p*. 557. Vnde fallitur Mynsingerus *Comment. ad Instit. h. t.* dum mentionem huius legis fieri putat a Cicerone *in Top. II.* illa enim lex *Aelia Sentia*, cuius Cicero meminit, si genuina esset vulgaris lectio, a nostra foret diuersissima. Sed acute coniicit Norisius, ab indocti scribae manu esse alterum *Sentia*, legem vero Aeliam in loco Ciceronis non aliam esse, quam *ius Aelianum*, vel Aelii *tripartita*, de quibus supra in *prooem* §. *VIII.*

II. Ratio huius legis.

II. Occasionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, vt vrbs pessimorum vilissimorumque ciuium colluvie adflueret. Quod quanto cum dedecore fuerit coniunctum,

iunctum praeclare ostendit Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. IV, p. 228. Talis eſt noſtro tempore confuſio, & ſic ad ſordes atque ignominiam degenerauit Romanorum probitas, vt nonnulli a latrociniis, parietum perfoſſionibus, proſtitutionibus, omnibusque aliis ſceleribus pecunia collecta, libertatem redimant, ſtatimque ſe Romanos faciant: alii conſcii dominis, & ſocii veneficiorum, homicidiorum facinorumque, tum contra Deos, tum contra Rempublicam ſuſceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, vt acceptum e publico frumentum menſtruum, & ſi quae alia liberalitatis in egenos ciues conferuntur a Principibus, dent his, a quibus ſint facti liberi.* Accedebant aliae cauſſae manumittendi parum honeſtae. Saepe domini ſeruos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann. XV*, 55. Saepe ſerui a minoribus, quorum amores adiuuerant, libertatem ſibi loco mercedis ſtipulabantur. Cuius rei exempla multa depingunt Terentius & Plautus.

III. Eam licentiam, quum indigna videretur Auguſti ſaeculo, lata hac lege coercendam putabat Princeps prudentisſimus. Qua de re Sueton. *Aug.* XL. *Manumittendi modum terminauit.* Et paucis interiectis: *Quum & de numero, & de conditione ac differentia eorum, qui manumitterentur, curioſe cauiſſet: hoc quoque adiecit, ne vinctus vmquam tortusque quis vllo libertatis genere ciuitatem adipiſceretur.* Prius Auguſtus lege Fuſia Caninia, poſterius Aelia Sentia praeſtitit. Quin tam neceſſariam tamque dignam ſaeculo ſuo hanc legem exiſtimabat Auguſtus, vt inter mandata extrema, quae Tiberio Senatui-

III. Plura huius legis capita.

que

que & populo Romano dederat, huius quoque legis commendaret custodiam. Qua de re Dio. Cass. *Hist. LVI. p. 541.* Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε καὶ ὅπως μητ' ἀπελευθέρωσι πόλλυς, ἵνα μὴ παντοδαπῦ ὄχλυ τὴν πόλιν πληρώσωσι, μητ' ἂν ἐς πολιτείαν συχνὲς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ῇ. *Quarta mandata Tiberio & Reipublicae data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiscua turba vrbs impleretur, neue multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipsos & subiectos discrimen remaneret.* Constabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quae non nisi sparsim ex auctoribus colligi possunt.

IV. De dedititiis.

IV. Primo enim seruos flagitiosos, stigmate inustos, tortos & ad ferrum datos vetuit fieri cives Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Vlp. *Fragm. I,* 11. *p. 566.* Caius *Inst. I,* 1. 3. de quo capite actum ad titulos antecedentes.

V. De aetate dominorum manumittentium, & seruorum manumittendorum.

V. Deinde & impedimentum ea lex excitauit ex aetate, tum seruorum, tum dominorum. Nam neque seruus triginta annis minor vindicta manumissus ciuis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; nisi allegata probataque caussa apud Consilium. Suet. *Aug. XL.* Dio Cass. *LV, p. 557.* Vlpian. *Fragm. I,* 12. 13. Inter has caussas §. 5. *Inst. h. t.* etiam refertur manumissio propter matrimonium. Sed haec non ex lege Aelia Sentia est, (tunc enim nondum ciuibus licebat ducere libertinas,) sed ex SC. quodam, *L. 13. fin. D. de Manum. vind.* quod hanc manumissionem ex ratio-

rationibus legis Iuliae & Papiae admisit. Apud Gruterum *inscr. p. DCXXI*, nominatur PERSICVS SERVVS MANVMISSVS AD CONSILIVM. Consilium vero erat Romae consessus Decemuirorum litibus iudicandis, id est, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in prouinciis XXV. recuperatorum, ciuium Romanorum. Vlp. *l. c.* Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII*, *& XIX*. Ger. Noodt. *de iurisd. & imp. I*, 12. Et tale est τὸ συμβούλιον, cuius mentio fit Actor. XXV, 12.

VI. Porro hac lege vetabantur manumissiones, quae fierent in fraudem creditorum, i. e. quae obligatos seruos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent pignorum, aut portionem solutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Vlp. *l. c.* §. 14. Cai. *Inst. I*, 1. 5. Intelligendum hoc caput esse de Manumissionibus, non minus inter viuos, quam vltima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad* Caii *Inst. l. c. p* 21. Vbi tamen fraudulentus animus non concurrebat: valebat manumissio inter viuos facta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann. XV*, 55. vbi Sceuinus libertatum & pecuniarum in seruos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui iam re familiari, & instantibus creditoribus, testamento diffideret.* VI. De manumissione in fraudem creditorum facta.

VII. Porro eadem lege ademta sunt dominis iura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L.* 33. *D. de bon. libert. L.* 6. *D. de lib. agnosc.* VII. Contra dominos, libertos inopes alere recusantes.

VIII. Contra dominos, mercedem sibi a libertis stipulantes.

VIII. Eadem lege iuribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum promittendam induxerant. *L. vlt. D. qui & a quib. manum. liberi non fiunt.*

IX. Contra libertos ingratos.

IX. Prodita etiam hac lege est actio aduersus libertos ingratos, non quidem vt in seruitutem reuocarentur, (quod postea demum Claudius Imp. inuexit. (*a*) Sueton. *Claud. XXV.*) sed vt in lautumias darentur ad perpetuas operas. Vid. Dosith. *Sent. & Epist. D. Hadriani III*, 3. *p. m.* 862. *seq.* Iac. Cuiac. *Obs. X*, 33. Vinc Grauina. *de Leg. & SCtis p.* 528. *seq.*

X. Contra dominos, libertos prohibentes vxores ducere.

X. Accedit & aliud caput, quo iure patronatus exuuntur, qui hac lege manumisere, vt ne liberti vxores ducerent, aut liberos tollerent. *L. 6. D. de iur. patr.*

XI. Cur licuerit dominis obaeratis seruum unum heredem necessarium instituere.

XI. Et haec quidem sunt potiora legis Aeliae Sentiae capita, quorum auctores & iura nostra meminere. (*b*) Sed quod ad caput tertium

§. VI.

(*a*) Non videtur Claudius expressa quadam Constitutione vel SC. definiuisse, in seruitutem libertos ob ingratitudinem a patronis reuocari posse, sed extra ordinem quosdam ingratos libertos ita mulctasse. Sane temporibus Neronis quum ad Senatum referretur, ut liberti ingrati reuocarentur in seruitutem, id plerisque displicuit, additumque, nihil aliud laeso patrono concedi, quam vt vicessimum vltra lapidem in oram Campaniae libertum possit relegare. Tacit. *Annal. XIII*, 26. Eoque iure vsi videntur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra ordinem fecerat Claudius, edita Constitutione induceret. *L. 6. D. de agnosc. lib.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. I*, 11. *p.* 23. *seq.*

(*b*) Aliud huius legis caput commemorat Iustin. *Nou. CXII*, 1. edit. Haloandr. de donatione facta inter virum

&

§. VI. a nobis recensitum attinet: illi adiecta erat exceptio. Licebat enim domino obaerato seruum suum cum libertate heredem instituere, ea lege, vt ei heres esset solus & necessarius. Eo ipso enim nihil amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, vt ne bona suo nomine possiderentur a creditoribus. Id enim veteribus ignominiosum videbatur. *L.* 23. *D. h. t.* Cic *pro P. Quinct. XV.* Franc. Hotom. *Quaest. illustr.* 26. Confer infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XII. Scripseramus haec olim. At postea maiora ausi ipsius legis fragmenta non modo diligenter conquisiuimus, verum etiam ea suo ordini suaeque integritati restituere conati sumus, ductu praecipue Vlpiani, & Iulii Paulli, quorum ille quatuor; hic tribus libris hanc legem celeberrimam illustrauit. Huius diligentiae nostrae vt fructum capiat lector, totam legem vna cum probationibus hic exhibemus: XII. Lex Aelia Sentia ordini & integritati suae restituta.

SEX. AELIVS. --- CATVS. ET. C. SENTIVS. C F. C. N. SATVRNINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGARVNT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. ------ TRIBVS. --------- PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV.--- PRIMVS. SCIVIT.

CAP. I.

& mulierem. Sed textum in mendo cubare, & pro lege *Sentia* legendum *Cincia*, iam monuit Gothofredus.

CAP. I. a)

DE IIS, QVI MANVMISSI DEDITITII FIVNT.

Qui seruus, quaeue ancilla poenae caussa b) *a Domino* c) VINCTVS VINCTAVE d) *aut in custodiam datus datave*, e) *quibusue vestigia scripta*, f) *itemque qui quaeue propter noxam tortus tortaue nocens inuentus inuentaue*, g) *item qui quaeue, ut ferro, aut cum bestiis depugnaret*, h) *damnatus damnataue alioue supplicio adfectus adfectaue* i) *fuit: is eaue, quoquo modo* k) *manumissus manumissaue iustam libertatem non consequitor*, l) *sed dedititiorum numero esto.* m)

PROBATIONES.

a) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim, quia praecipuum, partim, quod VLPIANVS *libro* I. *Comment. ad L. Ael. Sent.* de eo egit. *L.* 216. *D. de V. S.*

b) Non ergo ob aliam caussam vinctus vinctaue, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent.* IV, 12. 7.

c) Vel eius iussu a Procuratore, Paull. *ibid.* §. 8. non si solutum seruum Dominus adprobet, antequam vinctum sciret: Paull. *ibid.* nec si communi seruo vnus altero non adprobante iniecisset vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec si seruum oppignoratum vinciuerit creditor: *Id.* §. 6. *L.* 24. §. *vlt. D. de Pignor. act.* nec si seruo, quem manumittere iussus erat, vincula iniecerat heres, Paull. *ib.* §. 4.

d) Legitimum hoc fuisse vocabulum, discimus ex Vlpian. *Lib.* I. *L.* 216. *D. de V. S.* vbi id non intelligendum esse monet de eo, qui carceri mancipatus, sed qui ibi vinculis constrictus fuit, quamuis alias, vbi de fauore vincti quaeritur, & in carcerem coniectus, pro vincto habeatur. *l.* 9. *D. ex quib. causs. mai.* 25. *ann. in int. rest.*

e) Ita Vlpianus *Fragm. tit.* I, 11. Sed annon sibi ipse

ipse contrarius, quum paulio ante negare eum viderimus, in custodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in L. 216. *D. de V. S.* de priuato carcere; qui non nocebat sine vinculis: hic autem de carcere publico loquitur, Vid. Iac. Cuiac. ad Vlp. *l. c.*

f) Vlp. *ibid.* §. 11. Cai. *Instit.* I, 1. 3 nec opus videtur emendatione in textu Vlpiani, vbi pro *vestigia* quidam rescribi iubent *stigmata*.

g) Vlpian. *ibid.* non ergo si tortus de nulla culpa fuerat confessus. Pauli. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

h) Ferro depugnant *gladiatores*, cum bestiis *arenarii*. Cuiac. ad Vlp. *Fragm. tit.* I, 11. De vtrisque plura bos in *Comm. ad* L. *Iul. & Pap. Lib.* II. *Cap.* 1. *&* 2.

i) Immo & virgis caesi publice. Cai. *Inst.* I, 1 3.

k) Vlpian. *ibid.* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. est: *ne vllo libertatis genere ciuitatem adipiscerentur*, id est, nec *censu*, nec *vindicta*, nec *testamento*.

l) Suet. *Aug. cap* 40. Vlp. *ibid.*

m) Vlpian. *Fragm.* I, 11.

CAP. II. a)

DE AETATE MANVMITTENDORVM PER VINDICTAM.

Minor XXX. annorum seruus ancillaue censu b) *vindictaue manumissus manumissaue ciuitatis Romanae ius, nisi caussa apud Consilium probata, ne consequitor.*

PROBATIONES,

a) Caput hoc secundum fuit, quia & aetas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curiose cauisse Augustum tradit Sueton. *l. c.* Meminit huius capitis Dio LV. *p.* 557. eiusque sententiam seruauit Vlpian. *Fragm. tit.* I, 12.

b) *Census* non meminit Vlpianus *l. c.* quia eius aetate ab vsu pridem recesserat. Ast *Fragm. Reg. vet. ICti* Pariatori LL. Mos. & Rom. subiunctum §. 17. *Et qui*

in censum manumittitur, si XXX. annos habeat, ciuitate Romana potitur. Ergo non minor XXX. annis.

CAP. III a)

DE AETATE ET CONDITIONE MANVMITTENDORVM PER TESTAMENTVM.

Minor XXX. annorum b) *testamento manumissus manumissaue, quamuis in libertate moretur, liber tamen & ciuis Romanus ne esto.* c)

PROBATIONES.

a) Hoc caput a priore seiungi non potuit. Hinc coniunxit etiam vtrumque Vlpian. *Fragm.* I, 12.

b) Nisi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in testamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORVM XXX. ERIT. L. 30. *D. fam. erc.* L. 46. *D. de manum. test. l. vlt. D. de reb. dub.* l 13 *D. de statu lib.* item QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO. *l.* 38. *D. de man. test.*

c) Serui itaque erant, quamuis in libertate morarentur, nec seruire eos pateretur Praetor. Post Legem Iuniam Norbanam omnes iustam libertatem per manumissionem haut consequuti, praeter deditities Latini erant, adeoque & hi eiusdem conditionis censebantur. Vlp. *ib.* & *ad h. l.* V. C. Ant. Schultingius.

CAP. IV. a)

DE CONDITIONE EX HVIVSMODI PARENTIBVS NATORVM.

Ex his, qui quaeue iustam libertatem consequuntur, nati nataeue, ciues Romani & in parentum potestate ne sunto. Sin ciuis Romanus huiusmodi mulierem, quasi ciuem, per errorem duxerit, siue ciuis Re-

Romana per errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; caussa apud Consilium probata, ciuitas tam liberis, quam parentibus, b) *praeter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria potestate sunto.*

PROBATIONES.

a) Hoc quoque caput a superioribus seiungi non potuit. Expressimus illud ex Vlpiani *Fragm.* VII, 4. Idem caput in mente habuit Caius *apud Pariat.* LL. *Mos. & Rom. Tit.* XVI. dum scripsit: *Idem iuris est de his, quorum nomine ex L. Aelia Sentia, vel ex SC. post mortem patris caussa probata in potestate eius futuri essent.*

b) Probanda ergo caussa erat viuis parentibus. At postea ex SC. etiam post mortem patris fieri poterat probatio. Cai. *ib.* Vnde miror, de sententia huius SC. & an eo diuersum quid a Lege Aelia Sentia cautum sit, disputare ad Caii locum viros doctos.

CAP. V. a)

DE MINORE XX. ANNIS MANVMITTENTE.

Minori XX annis b) *non aliter, quam per vindictam,* c) *caussaque apud Consilium probata,* d) *manumittere ius esto.* e)

PROBATIONES.

a) Egere de hoc capite Vlpianus *Lib.* II. L. 16. *D. de man. vind.* Paullus *Lib.* I. *l.* 27. *D. de manum vind. l.* 15. *D. eod.* Vnde id a superioribus proximum locum tenuisse patet. Vti enim prima legis parte de conditione manumittendorum; ita secunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Cai. *Inst.* I. 1, 7. Vlpian. *Fragm.* I, 13. & in §. 5. *Inst. qui & quib. ex causs. man. non poss.*

b) Coeptum tamen annum XX. pro completo habitum, collegimus ex L. 74. §. 1. *D. ad SC. Treb.*

c) Attamen, qui vindicta possunt apud Consilium manumittere, possunt etiam heredem sibi necessarium testamento scribere. PAVLL. *Lib.* I. *L.* 27. *D. de man. test.*

d) Modo caussa ex affectu, non ex luxuria descendat, VLP. *Lib.* II. *L.* 16. *D. de man. vind.* Qualis est sanguinis coniunctio. VLPIAN. *Lib.* II. L. 11. *D. eod.* item conditionis implementum. PAVLL. *Lib.* I. *L.* 15. *D. de man. vind.* Aliae caussae recensentur in L. 9. 11. 12. *sequ. D. eod.* & § 5. *Inst. h. t.* Sunt tamen quaedam non ex hac lege, sed ex SC., de quibus *L.* 13. *fin. de man. vind.* *L.* 4. *C. qui man. non poss.* Add. Cuiac. *Obs.* XV. 13.

e) Quid si minor XX. annis servum alii dederit, vt manumitteretur? Vid. *L.* 7. §. *vlt.* *L.* 16. §. 1. *D. de man. vind.*

CAP. VI. a)

DE FEMINA MANVMITTENTE.

Ne feminae, nisi auctoribus tutoribus suis, b) *libertatem seruis dare ius esto.* c)

a) De hoc quoque capite egit PAVLLVS *Lib.* I. *L.* 16. *D. de auct. tut.* Sententiam eius seruauit *Fragm. Vet. ICti post Pariat.* LL. *Mos. & Rom.* §. 15.

b) Etiamsi coeci sint tutores. PAVLL. *Lib.* I. *L.* 16. *D. de auct. tut.* Si femina per epistolam manumittebat, disputabatur, vtrum, dum scriberet illa epistolam, an tunc, quando eam servus acceperit, interponenda sit auctoritas? Vid. laudat. *Fragm.* §. 15.

c) Nisi iure liberorum per legem Papiam Poppaeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. ICti* §. 15. Vlpian. *Fragm.* II. §. *vlt.* Addatur *Comment.* noster *ad Leg. Iul. & Pap. Lib.* II. *cap.* 11. *p.* 233. *sequ.*

CAP. VII. a)

DE MANVMISSIONE IN FRAVDEM CREDITORVM.

Qui in fraudem b) *creditorum manumisit, nihil egisse censetur*, c) *& manumissus manumissaue seruus ancillaue manento.*

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite PAVLVS adhuc *Lib.* I. *Commentarii sui* egit, Sententia exstat apud Cai. *Inst.* I, 1. 5. Vlpian. *Fragm.* I, 14. *in pr. Inst. h. t. L.* 13. §. 2. *D. qui & a quib. man. lib. L.* 1. *C. qui man. non poss.*

b) Quid vero est in fraudem manumittere? L. 10. *D. qui & a quib. man. lib. non fiunt. L.* 79. *D. de R. I.* Hac lege nec miles solutus. L. 29 §. 1. *D. de test. mil.* L. 8. §. 1. *D. qui & ex quib. causs. manum.* Non tamen legem violat, qui minor XX. annis heredem rogauit, vt seruum proprium manumitteret. *L.* 34. §. 1. *D. de fideic. libert.*

c) Si id vrgeant creditores. Antea enim manumissus in eorum fraudem veluti statu liber erat. *L.* 1. *pr. D. de statu lib.* Inde est, quod libertas huiusmodi per Legem Aeliam Sentiam dicitur RESCINDI, *L.* 5. §. 2. *D. qui & a quib manum.* RETRAHI, *L.* 45. §. 3. *D. de iure fisc.* REVOCARI, *L.* 1. *C. qui manum. non poss.*

CAP. VIII. a)

DE SERVO NECESSARIO HEREDE INSTITVTO.

Attamen ei, qui soluendo non est, b) *vnum seruum, quem velit*, c) *per testamentum manumittere, & heredem instituere* d) *ius esto: & tunc manumissus liber heresque necessarius esto.*

PROBATIONES.

a) Caput hoc a superiore proximum fuisse, cum res ipsa, tum Paulli fragmenta, ad caput sequens adferenda, docent.

b) Etiam minori XX. annis. *L.* 27. *D. de man. test.* Quid si, qui soluendo est, necessarium heredem instituat, & is abstineat, an libertates debentur? *L.* 32. *D. de manum. test.*

c) Licet minorem XXX. annis: Vlpian. *Fragm.* I, 14. etiamsi in ea caussa sit, vt dedititius fieri deberet. Vlp. *ibid.* Heres enim esse non posset, nisi iustam consequutus libertatem. Aliud dicendum, si impedimentum non ex lege Aelia Sentia sit, sed ex alia lege, SC. vel Constitutione Principis. *L.* 83. *pr. D. de her. inst.*

d) Quid si obaeratus seruum heredem necessarium instituerit, eique substituerit tamen liberum hominem? *L.* 57. *D. de her. inst.*

CAP. IX. a)

QVID SI IN FRAVDEM CREDITORVM PLVRES MANVMISSI?

SI. DVO. PLVRESVE EX. EADEM. CAVSSA. HEREDES. SCRIPTI. ERVNT. VTI. QVISQVE PRIMVS. SCRIPTVS. ERIT. LIBER ET HERES. ESTO. b)

PROBATIONES.

a) Legitima haec fuisse huius capitis verba adparet ex *L.* 70. *D. de her. inst.* SC. vero, ad hanc legem facti, meminit. *L.* 83. §. 2. *D. eod.*

b) Quid si duo Apollonii instituti? *L.* 42. *D. eod.* Paull. *Lib.* I. *L.* 43. *D. eod.* Quid si primo loco seruum cum libertate instituerit, & eum substituerit, cui libertas debebatur ex fideicommisso? Paull. *Lib. I. L.* 55. *D. eod.*

CAP.

CAP. X. a)

DE SERVO IN FRAVDEM FOENERATORVM MANVMISSO.

In fraudem foeneratorum manumissus, tametsi in libertate moretur, libertatem tamen iustam ne consequitor. b)

a) Huius capitis solus meminit Auctor *Fragm. Vet. ICti* §. 16. *Obstat enim libertati Lex Aelia Sentia, quae vetat, servum, foeneratorum caussa manumissum, ciuem Rom. fieri; sed Latinum.* Nisi itaque dicere malimus, auctorem huius fragmenti ius omnibus notum plane ignorasse: dicendum sane erit, legem Aeliam Sentiam distinxisse, in *creditorum* fraudem quis manumissus sit, an in fraudem *foeneratorum*, in quorum odium lex passa est, seruum, in eorum fraudem manumissum, in libertate morari.

b) Atqui Latinum factum esse ait auctor fragmenti. Factus omnino, sed demum ex *L. Iunia Norbana*, quae omnes Latinos fecit, quos iustam libertatem consequi non patiebatur *L. Aelia Sentia*. Videantur, quae notauimus ad Cap. III.

CAP. XI. a)

DE MERCEDE MANVMISSIONIS.

Si quis eum eamue, quem quamue manumissurus est, ad mercedem manumissionis praestandam obligauerit, b) *iuribus patronatus priuator.*

PROBATIONES.

a) Hactenus de manumittendis & manumissionibus. Iam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAVLLVM *Libro Comment. II.* egisse, patet ex

ex *L.* 6 *D. de iur. patr.* Ceterum sententiam capitis seruat *L. vlt D. qui & a quib manum.*

b) Non ergo prohibet Lex mercedem a liberto capere, sed eum obligare. *L. vlt.* §. 1. *D. qui & a quib. manum* Nec haec prohibitio pertinet ad speciem, si patronus sibi operas centum, aut in singulas quinos aureos stipulatus sit. PAVLL. *Lib. II. L.* 6. §. 1. *D. de iur. patr.*

CAP. XII. a)

DE IVRE IVRANDO LIBERTORVM DE LIBERIS NON TOLLENDIS.

Qui libertum, vt ne vxorem ducat, b) *vel libertam, ne nubat, liberosue tollat,* c) *iureiurando adigeret,* d) *is quoque iuribus patronatus priuator.* e)

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite egit PAVLL. *Lib* II. *L.* 6. *D. de iur. patr.* Eius autem sententiam habes in *L.* 15. *D. eod.*

b) Nec tamen incidit in legem patronus, qui castratum iurare coegit, se vxorem non ducturum. PAVLL. *Lib.* II. *L.* 6. §. 2. *D. eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intrà certum tempus liberos tollat, neue aliam vxorem ducat, quam de qua Patronus senserit, vel non nisi collibertam, aut patrono cognatam. *L.* 3. §. 5. *D. de suis & legit. hered.*

c) Quid si patronus libertam adegerit, vt sibi nuberet? PAVLL. *Lib.* II. *L.* 6. §. *vlt. D. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? *L.* 3. §. 5. *D. de suis & leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet, *L.* 31. *D. qui & a quib. man.* Nullo horum casuum patronus iure suo excidit. At excidit illo omnino, qui ipse non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam sibi nuberet. PAVLL. *Lib.* II. *L.* 6. §. 2. *D de iur. patr.*

d) Item qui iusiurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAVLL. *Lib.* II. *L.* 6. §. 2. *D. eod.*

e) Immo & liberi eius. *L.* 15. *D. eod.* Vnde nec ad legitimam

mam hereditatem admittuntur, *L.* 3. §. 5. *D. de Iuis & leg. her.* Interim tamen salua per hanc legem mansit iurisiurandi religio. Verum iurisiurandi etiam huiusmodi gratiam libertis libertabusque fecit Lex Iulia & Papia Poppaea. PAVLL. *Lib. II. L.* 6. §. 4. *D. de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Iul. & Pap. L. II. cap. XVI.*

Cap. XIII. a)

DE EO, QVOD IN FRAVDEM PATRONI FACTVM.

Si quid dolo malo liberti factum erit, b) *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum eiusue liberos perueniat, id, quod in fraudem legis factum erit, nullum esto, quod in fraudem patroni, reuocator.* c)

PROBATIONES.

a) Egit de hoc capite PAVLL. *Libr. III. L.* 11. *D. si quid in fraud. patr.* Sequitur itaque vltima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

b) Non est dolus, si patronus consentit. PAVLL. *Lib. III. L.* 11. *D. eod.* nec si libertus dotem dat filiae. *L.* 1. §. 10. *eod.* nec si vivus amicis bene merentibus donauit. *L.* 9. *D. eod.* Alias nihil interest, quocunque modo fraus legi facta. *L.* 4. *pr. L.* 1, §. 1. 3. §. 13. 18. *seq. D. eod.*

c) Quid si, quod in fraudem patroni alienatum, non exstet? *L. vlt. D. eod.* Quid vero intersit inter alienare in fraudem legis, & patroni, fuse PAVLLVS explicasse vid. *Libro III,* eoque refero *L.* 17. *D. qui & a quib. man. L.* 66. *D. de V. O.*

CAP. XIV. a)

DE LIBERTIS INGRATIS.

Quem libertum libertamue patronus b) *ingratum esse conuincet, is in lautumias detur.* c)

PROBA-

PROBATIONES.

a) Egit de hoc capite VLPIAN. *Lib. VI. L.* 30. *D. qui & a quib. man.* Sententiam eius debemus Dosith. *Sent. Hadr. cap.* III. §. 3. *p.* 862. Conf. Cuiac. *Obs. X.* 33.
b) Quis accusare possit vel non possit libertum ingratum, fuse docet Vlp. *Lib. IV. L.* 30. *D. qui & a quib. man. l.* 70. *D de V. S.*
c) Dosith. *ibid.*. qui tamen falli videtur, dum cognitionem hanc dat ἐπάρχῳ τῆ γαζοφυλακίς: quam fuisse penes Praefectum vrbi patet ex *L. I. §.* 10. *D. de off. Praef. vrb.*

CAP. XV. a)

DE PATRONI OFFICIO ERGA LIBERTVM.

Si qui patronus, si qua patrona, libertum libertamue inopem non alet, is eaue iuribus patronatus priuator. b)

PROBATIONES.

a) De capite hoc habes testimonium Modestini *L. 6. pr. D. de agn. & al. lib. L.* 33. *D. de bon. libert.*
b) *d. L.* 6. *&* 33.

XIII. An caput 2. legis Aeliae Sentiae prudenter sustulerit Iustinianus?

XIII. Denique obseruandum, caput legis Aeliae Sentiae de manumissore minore XX. annis (§. V.) incaute sustulisse Iustinianum, argumento vsum sane perquam ridiculo, *quod libertas sit res inaestimabilis.* §. 7 *Inst. h. t.* Inaestimabilis enim non est ratione domini, sed serui, qui ad illam adspirat. Conf. Thomas. *Diss. de vsu pract. doctr. de imped. manumiss.* 1. §. *XXXIX, seq.*

TIT.

TIT. VII.

DE

LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

AD coercendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex FVSIA CANINIA, de qua quum nihil dicat Imperator, nisi quod eam sustulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis est repetenda. I. Lex Fusia Caninia quando & a quibus lata?

I. De genuina huius legis aetate mira est eruditorum dissensio. Sunt, qui latam hanc legem existimant Q. Fusio Caleno & P. Vatinio Coss. anno ab V. C. DCCVI. & renouatam deinde sub Augusto, rogante C. Caninio Coss. anno V. C. DCCLI. Vnde dicta etiam sit ea lex Fusia Caninia. Iac. Raeuard. *Coniect. II*, 1. Oisel. *ad* Caii *Inst. I*, 2. 1. *p. m.* 14. Sed quum Dionys. Halicarnasseus adhuc sua aetate de nimia manumittendi licentia conqueratur, & Suetonius *Aug. XL.* Augustum primum de numero manumissorum cauisse, dicat: credibile vix est, legem hanc esse tam vetustam. Praeterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus Consulibus diuersorum annorum cognominatae. Hinc procul dubio lata haec lex Sex. Furio (a) Camillo & C. Caninio Gallo Coss. anno V. C. DCCLI. Hoc enim

(a) Furii enim olim dicti *Fusii*, quemadmodum Papirii *Papisii*. Vid. *Prooem. I. not. b.*

enim anno C. Caninium Gallum Consulem suffectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII. p.* 530. & Onuphr. Panuin. *Fast. II, p.* 185. Quin & ex nummo eius Consulatum restituit Hub. Golz. *in Fastis p. CCXXII.* Conf. Schulting. *ad Cai. Inst. I,* 2. 1. *p.* 24. Ephr. Ger. *Diss. de lege Fus. Canin.* §. *VII.*

II. Ratio huius legis.

II. Caussa latae legis eadem fuit, quae Aeliae Sentiae, maxime vero, quod morientes domini saepenumero integras familias manumitterent, tantum, vt eo plures liberti pileati lecticam prosequerentur. Egregie hanc in rem Dionys. Halic. *IV, p.* 228. *Scio*, inquit, *qui tota seruitia testamento libera esse iuberent, vt benignitatis laudem ferrent post mortem, & in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum prosequeretur frequentia, in qua pompa quidam erant, vt a scientibus audiui, recens dimissi e carcere, malefici, mille supplicia meriti. Istos impuros vrbis pileos plerique cum stomacho adspectant & respuunt eorum consuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, & vsurpantem sibi orbis Imperium, talibus contaminari ciuibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Iac. Cuiac. *Obs. III,* 23. Io. Kirchman. *de Fun. Rom. II,* 7. Huic ergo licentiae manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obuiam itum est hac lege Fusia Caninia, qua certus numerus est constitutus, vltra quem non valeret manumissio. Et de ea lege etiam intelligendus Sueton. *Aug. XL.* vbi vtramque legem, Fusiam nimirum Caniniam & Aeliam Sentiam, sub Augusto conditas coniungit.

III.

III. Ipſam legis ſanctionem nobis ſeruarunt Vlpian. in *Fragm. I*, 24. Paull. *Sent. IV*, 15. Cai. *Inſt. I*, 2: 1. E duobus ſcilicet vsque ad quinque ſeruis duo manumitti poterant, ex ſex & ſeptem, tres; ex octo & nouem quatuor; e X. vsque ad XVII. quinque, ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; ex XXIV. XXV. XXVI. octo; e XXVII. XXVIII. XXIX. nouem; e XXX. ad XLIV. decem; e XLV. ad XLVII. vndecim; ab XLVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim, e LVI. ad LIX. quatuordecim, e LX. ad LXIII. quindecim, e LXIV. ad LXVII. ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptemdecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXIX. nouendecim: ex LXXX. ad LXXXIII. viginti: ex LXXXIV. ad LXXXVII. viginti & vnus: ex LXXXVIII. ad XCI. viginti duo; ex XCII. ad XCV. viginti tres; ex XCVI. ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXIX. viginti quinque; ex CXXX. ad CXXXIV. viginti ſex; a CXXXV. ad CXL. viginti ſeptem: & ſic conſequenter pars quinta. Sed vltra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX. millibus ſervorum conſtaret, quales Romae fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranqu. anim. VIII.* Athen. *Dipnos. VI*, 137. III. Legis materia.

IV. Quemadmodum vero haec lex ad ſolas manumisſiones teſtamentarias pertinebat: ita inter viuos integrae familiae manumitti poterant, nisi aliae leges obſtarent, Cai. *Inſt. I*, 1, 4. Neque enim verendum erat tam facile, ne hic quis IV. An ea ad manumiſſiones inter viuos pertinuerit?

quis iusto esset liberalior. Vnde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumisit, intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur.* Vopisc. *in Tacit. X.* quasi Caninia ad manumissiones inter viuos pertinuisset.

V. Quid factum, si plures manumissi, quam lex permitteret?

V. Si plures, quam lex permiserat, essent manumissi: illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe descripti, libertatem consequebantur. Si plures manumissi, nemo nominatus aut descriptus: omnes in seruili conditione permanebant. Quod & tunc eueniebat, si testator in fraudem legis nomina seruorum in orbe tereti aut διεξοδικῶς scripsisset. Cai· *Inst. I,* 1. 2. quem scribendi modum praeclare exponit Merill. *Obs. VII,* 40.

VI. An prudenter eam sustulerit Iustinianus?

VI. Enimvero hanc quoque legem, sane vtilissimam, sustulit Iustinianus, quasi illa esset libertati inuida, absurdumque videretur, a viuis integras familias manumitti posse, non item a moribundis. Vid. *Inst. h. t.* & ibi Vinnius.

TIT. VIII.

DE

HIS, QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

ALtera personarum diuisio, cuius quidem mentio fit in Institutionibus, ea est, qua aliae *sui iuris*; aliae *alieno iuri subiectae* dicuntur, qui nec patri nec domino subsunt, iique etiam *patresfamilias* in iure nostro vocantur

tur

tur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt, veluti *ſervi* & *filiifamilias*, alterius iuri ſubiecti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo; de patria ſequente agitur.

I. Poteſtas dominica duo potiſſimum iura complectebatur: alterum, quod domini per ſeruos adquirerent, alterum, quod iure vitae & necis in eos vterentur. De priore agitur ad *Tit. IX. Libri II.* De poſteriore iam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt. I. Poteſtas dominica in quo conſtiterit?

II. Ius vitae & necis in ſervos, quum iuri naturae & gentium haut repugnet: (*a*) non mirum profecto eſt, quod & Romae id dominis competeret, quibus ſervi non perſonarum ſed rerum loco eſſe videbantur, vti ſupra monuimus *Tit. III.* §. II. Conf. Seneca *de Benef. III*, 23. §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc & Hiſpo apud M. Senec. *Controv. X.* 4. *in ſervum* NIHIL NON *domino licere*, ait. II. Gaudebant domini iure vitae & necis.

III. Sed quo magis Romae a virtute deſcitum, eo durius immaniusque cum ſervis actum, in quos veluti per ludum & iocum ſaeuiebant domini truculentiſſimi. Vt enim non dicam de duriſſimis caſtigandi modis, vlmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus, neruis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, &c. de quibus III. Quo iure demum abuſi ſunt Romani.

(*a*) Dummodo non intelligas promiſcue in ſervos ſaeuiendi licentiam, ſed tale ius vitae & necis, quali gaudet Magiſtratus; nihil inuenies, quod iuri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. I*, 18. Thomaſ. *Fund. Iur. Nat. & Gent.* III, 4.

quibus Plaut. *Asin. III*, 2. Io. Meurs. *Auctar. philol. ad librum de gloria XXII.* eo prolapsa demum fuit dominorum truculentia, vt exquisitissimis servorum suppliciis oculos pascerent. Exempla exstant apud Senecam *de Ira III*, 40. *de Clement.* XVIII. Plin. *Hist. nat. IX*, 23. Iuuenal. *Sat. VI*, *v.* 218. *seq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare supplicium crux erat, in quam ob leuissima delicta ibant servi. Nec quidquam miseros eripiebat cruciatibus, nisi se ad aras Deorum, vel Principis reciperent statuam, sibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus Wowerus *ad* Petron. *p.* 148. Vnde Reipublicae intererat, dominos, in seruilia corpora impune saeuientes, latis legibus coerceri.

IV. Hinc Augustus saeuitiam dominorum compescuit.

IV. Factum id primum sub Augusto, qui Praefecto vrbi id dederat negotii, vt dominorum saeuitiam ac libidinem, & in praebendo victu sordes atque iniquitatem compesceret: si recte diuinauit Lips. *ad* Sen. *de Benef. III*, 21. De servorum sane querelis Praefectum Vrbi cognouisse, satis patet ex Vlpiani *L.* 1. §. 1. 8. *D. de off. praef. vrb.*

V. Quod & factum SC. Claudiano & lege Petronia.

V. Deinde & Claudius Imperator dominorum, servos aegrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SC. coercuit, illosque servorum amissione, hos ordinaria homicidii poena mulctauit. Suet. *Claud. XXV.* Dio Cass. *Hist. LX. p.* 788. Porro non multo post lata *lex Petronia* anno V. C. DCCCXIV. C. Petronio Sabino Turpiliano & C. Caesonio

Pae-

Paeto Consulibus, (*b*) qua vetitum, vt ne liceret dominis servos suo arbitrio ad bestias depugnandas tradere, sed caussa prius a iudice cognosceretur. *L.* 11. §. 1. 2. *D. ad L. Corn. de sicar.*

VI. Tum postea Hadrianus dominorum crudelitatem rescriptis legibusque quam plurimis inhibuit. Sic Vmbriciam matronam, quae leuissimis de caussis acerbius tractauerat ancillas, in quinquennium relegauit. *L.* 2. §. *fin. D. h. t.* Idem & renouauit legem Petroniam, ergastula seruorum & libertorum sustulit, & servos, nisi cognita a iudicibus caussa, occidi plane vetuit. Spartian. *Hadr. XVIII. & ibi* Casaub. VI. Hadriani feritas in dominos immanes.

VII.

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber *Semestr. II*, 11. *p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, sed dici eam mavuit *Paetiniam*, latam quippe a Paetinio & Cassio Aproniano Coss. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia Lex Petronia de longe alia re, puta de praeuaricatione & calumnia, egerit, *L.* 16. *C. ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum servos a dominis occidi vetuisse, eosque damnari voluisse per iudices. Sed vt plures potuerunt esse leges Petroniae, ita in vna harum de servis quaedam cauta esse, patet ex *L.* 23. *D. de Manumiss.* & Paull. *Sent. IV*, 12. 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, & seuerius sancire, quod ab antecessoribus statutum, in desuetudinem venerat, aut obsoleuerat penitus. Semper sane haec lex Petronia, nunquam Paetinia vocatur. Immo non obscurum est, diuersas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim de praeuaricatione dicitur *Iunia Petronia*; haec autem dicenda esset *Petronia Caesonia*. De his Coss. vid. Henr. Noris. *Epist. Consul. p.* 418.

VII. Constitutio D. Pii. VII. Successit porro Constitutio D. Pii, qua dominis in servorum suorum vitam non plus potestatis concessit, quam in alienorum, poenam legis Corneliae minatus iis, qui servos sine iusta caussa occidissent. *L. 1. §. 2. L. 2. D. h. t.* Idem Imp. venire iussit servos, qui acerbius tractati a dominis ad statuas Principum confugerant §. 2. *Inst. h. t.* Conf. *Collat. leg. Mos. & Rom. III. 2. p.* 742.

VIII. Vt & Constantini M. VIII. Postremo Constantinus M. sanxit, vt qui servum suum occidisset castigando, poenam legis Corneliae de sicariis non subiret. Sin tormentis aut destinato consilio id fuisset factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur. *L. un. C. de emend. serv.* Conf. Iac. Gothofr. ad *L. 1. & 2. C. Theod. de emend. serv. Lib. IX.* 12.

TIT. IX.

DE

PATRIA POTESTATE.

Alieno quoque iuri subiecti sunt filii filiaeque familias, & hinc iam de patria potestate ex antiquitatibus agendum.

I. Patria potestas Romanorum aliis gentibus incognita. I. Recte Imperator §. 2. *Inst. h. t. Ius*, inquit, *potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum. Nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.* Quamuis enim apud Persas (*a*) etiam

(*a*) Etiam Atheniensibus ius vitae & necis in liberos fuisse

etiam parentes in liberos Imperium ſatis durum & vere tyrannicum exercuerint, filiis ſuis tanquam ſervis vſi, teſte Ariſt. *Eth. VIII*, 10. Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re ſuperarunt, vt patria eorum poteſtas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria maieſtas*. Val. Max. *VII*, 7. 5. Quintil. *Declam. CCCLXXV.* Erant enim liberi in DOMINIO iuris Quiritium, & hinc poterant vindicari. *L.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* iis ſurreptis, locum habebat actio furti. *L.* 14. §. 13. *&* *L.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam, tanquam res mancipi. Cai. *Inſt. I*, 6, 3. Conf. Bynkersh. *de iure occidendi liberos I. p.* 145. Immo durior in quibusdam apud Romanos erat liberorum, quam ipſorum ſervorum, conditio: certe non multo tolerabilior, vt fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Senec. *Contr. III*, 9. *&* 18. Lactant. *Divin. Inſtit. IV*, 3. Servius ad Virgil. *Aeneid.* XI. *v.* 143. vnde & *ſervire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Div. Inſt. IV*, 3. Ger. Noodt. *Probab. II*, 9. *p.* 64. Quae omnia ſatis euincunt, liberos ratione aliorum hominum fuiſſe *perſonas*; ratione ciuitatis

fuiſſe conceſſum, ex Sext. Emplr. *Pyrrh. Hypot. III.* probari poſſe, exiſtimat Oiſelius *ad* Cai. *Inſt. I*, 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arceſſit. Sed nihil fuiſſe in Solonis legibus iuri iſti Romano ſimile, luculenter oſtendit Dionyſ. Halic. *II. p.* 96. vbi ex inſtituto vtriusque gentis leges inter ſe contendit. Conf. Io. Meurſ. *in Solon. XXII*, *p.* 79. & in *Themid. Att. I*, 2. *&* 3. Huber. *Digreſſ. II*, 6. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. de patria pot. I*, 13. 14.

tis *ciues:* at ratione patris *res*, aeque ac seruos. Vid. *Elem. Iur. Ciu.* §. 135. *sequ.*

II Eius auctor Romulus.

II. Auctorem huius iuris esse Romulum, testis locupletissimus est Dionys. Halic. *II, p.* 96. & hinc ipse Papinianus apud Auctorem *Collat. leg. Mos. & Rom. Tit. IV*, 8. eius potestatis originem refert ad Legem Regiam. Nec obstat, quod Vlpianus patriam potestatem MORIBVS receptam dicit, *L.* 8. *D. de his, qui sunt sui vel alieni iur.* Respicit enim eo ipso ad XII. Tabulas, in quas illud ius receptum, non tanquam Lex Regia, (Leges enim Regiae omnes statim ab eiecto Tarquinio Superbo exoleuerant, *L.* 2. §. 3. *D. de Orig. iur.*) sed tanquam mos vetus. Non ferebat scilicet insigne illud Romanorum odium, quo Regium nomen prosequebantur, vt quidquam Regibus acceptum ferre vellent. Conf. Schulting. *ad Collat. Leg. Mos. & Rom. IV*, 8. *p.* 749. *seq.*

III. Eam patres perpetuo retinebant.

III. Primo ergo patria potestas non secus ac dominorum e Romuli instituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quisquam liberorum, viuo & inuito parente, sui iuris fiebat, etiamsi tractaret Rempublicam, Magistratus gereret, summamque studii erga patriam laudem esset commeritus. Dionys. Hal. *II, p.* 96. Interim tamen hoc ius patriae potestatis cedebat dignitati, immo interquiescebat tantisper & conniuebat, vti docet Gell. *Noct. Att. II*, 2. Quo etiam referendae *L.* 13. §. 5. *& L.* 14. *D. ad SC. Trebell.* quas egregie illustrat V. A. Corn. van Bynkersh. *Obs. I*, 1. 18. *p.* 75.

IV.

IV. Deinde huic patris Imperio non solum filii & filiae, sed & illorum liberi & nepotes suberant, quamuis filii essent milites. *L. 7. C. h. t.* Eam vero potestatem non vterque parentum habebat, sed solus pater, ideo *familiae Princeps* vocatus ab Vlpiano *Fragm. IV*, 1. quo defuncto, demum liberi sui iuris esse coeperunt. IV. Etiam in nepotes.

V. Denique iura ipsa, quae illa patria maiestas complectebatur, plane erant singularia. Et I. quidem huc pertinet *ius vitae & necis*. Licebat enim patri filium, tanquam rem suam, non solum exponere (*b*), in carcerem detrudere, V. Complectebatur ius vitae & necis.

(*b*) *De partus expositione & nece apud veteres* eruditissimus exstat commentarius Gerardi Noodtii, quem *Iulium Paullum* ipse inscripsit. Nos inde huius immanis consuetudinis historiam, quasi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere masculos, nec ex sequiore sexu filias primigenias, nisi ex quinque vicinorum sententia monstrosi, debiles, aut insignes ad deformitatem essent iudicati. Dionys. Halic. *Ant. Rom. II, p.* 88. Quae Romuli lex etiam in XII. Tabulas cum aliis migrauit. Cic. *de legib. III*, 8. At vtraque lex adeo sensim exoleuit, vt etiam sub Imperatoribus nihil esset ea expositione frequentius. Suet. *Octau. LXV. Calig. V.* Tacit. *Histor. V*, 5. Tertull. *ad nation. I*, 15. Idque nec SC. Planciano, nec altero, quod sub Hadriano prodiit, mutatum fuisse, docet Ger. Noodt. *Iul. Paull. III, p.* 350. qui etiam *cap. IV. V. VI.* obseruat, sub Diocletiano adhuc & Maximiano, immo & sub Constantino licuisse infantes exponere: primosque eam truculentiam inhibuisse Valentinianum Valentem & Gratianum, *L. 2. C. de Infant. exposit.* Sed huic sententiae intercessit amplissimus Bynkersh. in libello *de iur. occid. liberos*, vbi citius hoc cacoethes legibus vetitum statuit, quumque multo post sententiam suam tueretur laudatus Noodtius singulari Epist.

re, flagris caedere, vinctum ablegare ad operas rusticas, sed & quouis supplicio, si meruisset, necare. Dion. Hal. *II, p. 96. 97.* Simplic. *Comment. ad* Epictet. *Enchir. XXXVII, L. 11. D. de liberis & postum hered.* Vnde mirum est, Libanium *Decl. XXI.* hunc veteris iuris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribusque tantum concedere τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι, *comminationem mortis.* Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in consilium necessariis, virisque principibus, liberorum caussas cognouisse, (c) iisque pro rei grauitate poenas & supplicia inflixisse, Val. Max. *V*, 8. Sen. *de Clem. I*, 15. Hunc in modum a patribus necati dicuntur Cassius, Val. Max. *l. c.* (quamuis id argumentis solidis in dubium vocet Dionys. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburni filius apud Quinctil. *Declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fuluius, apud Sallust. *de bello Catil. XXXIX.* Titus vero Arius eodem iure filium exsilio damnauit, apud Sen. *l. c.*

VI. Ius ter venumdandi liberos.

VI. Eadem patria potestas complectebatur II. *ius ter venumdandi filios.* Si enim prima vice venditus in seruitutem filius, manumissione libertatem recuperasset; iterum vendi poterat

ea de re nuper edita: sequutae sunt viri amplissimi, Bynkershockii *Curae secundae*, id est, notae & stricturae ad illam amicam Noodtii Responsionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. I*, 15.

(c) Hinc pater appellatur *iudex domesticus* apud Senec. *Controu. II*, 3. *domesticus Magistratus* apud Sen. *de benef. III*, 11. *censor filii* apud Suet. *Claud. XVI.*

(d)

rat a patre. Iterum manumissus, denuo in potestatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum potestate exibat. Dionys. Halic. *II, p* 97. Simplic. *comment. ad* Epictet. *Enchirid. XXXVII.* Et quamuis Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. III.* Aleander ad Caii *Inst. I, 6. 3. p. m.* 56. & Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IV. p.* 202. erroris arguant Dionysium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quae in manumissione obseruabatur, intelligendam arbitrentur: hos ipsos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariae venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natae sunt. Ipsis quoque Aleandri & Gothofredi argumentis abunde satisfactum a Theod. Marcil. *Interpr. XII. Tab. XXV.* Ant. Schulting. *ad* Vlp. *Frag. X,* 1. *p.* 592. Bynkersh. *de iure occ. lib. VI, p.* 177. & Cel. Thomasio Diss. *de vsu pract. Tit. Inst. de patr. pot. I.* Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paululum restricta est, negatumque patribus ius vendendi filios illos, quibus uxores ducere permisissent. Dionys. Halic. *II, p.* 98. Postea ea in ipsas XII. Tabulas migrauit, vbi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS IVSTIS IVS VITAE NECIS VENVMDANDIQVE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIVM TER VENVMDVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO: Vlp. *Frag X,* 1. Iac. Gothofr. in *quat. font. iur. ciu. de LL. XII. Tab. IV.*

VII. Denique & III. ius adquirendi per liberos patria potestate continebatur. Sext. Empir. VII. Ius adquirendi per liberos.

pir. *Pyrrh. hyp. III*, 24. *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt, neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia solent.* Sed de hoc iure infra ad *Libr. II. Tit. IX.* dicemus.

VIII. Ius vitae & necis quibus gradibus obsoleuerit?

VIII. In his omnibus vero sensim nonnulla mutata sunt cultioribus Reipubl. temporibus, maxime quum ista domestica maiestas statui Monarchico sub Imperatoribus parum consentanea videretur. Et primo quidem, quod ad ius vitae & necis attinet, ea mutatio non facta ante exactos Reges, vt visum Raeuardo *ad XII. Tab. cap. III.* nec tempore Augusti, ceu creditum Franc. Balduino *ad Leg. Rom. XVII. p.* 24. nec denique sub Diocletiani tempora, vti existimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. XXIV.* vel sub Constantini, vti credit Giphan. *ad L. vlt. C. de patr. potest.* multo minus sub Valentiniani, Valentis & Gratiani Imperio, quae Lipsii *Epist. ad Belg. I*, 85. sententia est: sed a temporibus Traiani, qui filium, male contra pietatem a parente adfectum, emancipauit, nec eo defuncto patri bonorum possessionem concessit. *L. vlt. D. si a parente quis manum. sit.* Eius exemplum deinde sequutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii suspicionem in venatione occiderat, in insulam deportari iussit. *L. 5. D. ad L. Pompei. de parricid.* Hinc ab Alexandri Seueri temporibus inualuit sensim mos, filios grauius delinquentes offerendi Magistratibus, quibus tamen ipsi parentes praescribebant sententiam, in filiis exsequendam. *L 13. §. vlt. D. de re milit. L.*

3.

3. *C. de patria pot. L. 2. D. ad L. Corn. de sicar. L. 11. fin. D. de lib. & post. hered. inst.* Denique ne id quidem relictum parentibus, vt filios immorigeros abdicarent. *L. 6. C. de patr. pot.* Ergo totum illud ius vitae & necis, quod patribus olim competierat, paullatim restrictum, a Constantino M. sanctione poenali sublatum *L. vn. C. de his qui par. vel lib.* ac in Magistratum denique translatum est per Constitutionem Valentiniani, *L. vn C. de emend. propinqu.* Conf. Thomasii *Diss. de vsu pract. Tit. Inst. de patr. pot.* I, 22. *sequ p. 9. seq.*

IX. Multo minus trinam liberorum venditionem saluam esse passi sunt Imperatores. Hi enim, (non, vt Balduinus putat, libera Resp.) id ius parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, sed, vt videtur, Diocletianus liberos vllo titulo alienari vetuit, *L. 1. C. de patrib. qui fil. suos distrax.* Deinde Constantinus parentibus, cum extrema inopia conflictantibus, liberos sanguinolentos (*d*) tantum vendere permisit, ea tamen lege, vt liceret & patri vendenti, & filio vendito, aut cuicunque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem prouocare. *L. 1. C. de patr. qui fil. distrax.* Immo ne & hac venditione IX. vt & trina liberorum venditio.

(*d*) Filii sanguinolenti sunt recens nati, & adhuc ab vtero rubentes. Eos enim vendi permiserat Constantinus ob periculum expositionis. Fusius hoc demonstrat Huber. *Digress. II*, 5. Solebant enim partus sanguinolenti vel ad necem in solitarium locum abiici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, & talis fuit Lactaria columna, de qua Festus *p.* 303. *Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.* Conf. Raeuard *Coniect. I*, 17. *p.* 33.

(*e*)

tione sanguinolentorum esset opus: paullo post idem Imperator sanxit, vt inopes parentes alimenta e publico acciperent. *L. 1. & 2. C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent, Lib. IX. Tit. XXVII.*

X. Quid circa adquisitionem per liberos aliaque iura mutatum?

X. In tertio iure adquirendi per liberos quid mutatum sit paullatim, infra suo loco, id est, *lib. II. Tit. IX. n. II.* dicemus. Iam addimus, & alia parentum iura fuisse sublata, vel restricta saltim fuisse, Sic sane quum olim & filii filiaeque familias noxae dari possent a patre: id ius iis ademtum esse, docet Iustinianus, §. *vlt. Inst. de nox. act.* Quam parum patris arbitrio relictum in exheredandis liberis: infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, vt patri filius sit heres necessarius. Quae omnia olim aliter se habuisse, suis locis patebit.

TIT. X.

DE

NVPTIIS.

Patria potestas constituitur vel per iustas *nuptias*, vel per *legitimationem*, vel per *adoptionem*. De nuptiis & legitimatione titulo hoc X. de adoptione sequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inscribitur *de Ritu nuptiarum*, videnturque veteres ICTI probe intellexisse, quantum intersit studiosi iuris, ritus illos nuptiarum nosse. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum adcurate egerunt.

runt. Sed Tribonianus, retenta in Pandectis veteri rubrica, rem ipsam omisit, neque vllum titulo isti inseruit fragmentum, quod ad illustrandos illos veteres ritus faceret. Vid. Thomas. *de vsu pract. doctr. Inst. de nuptiis. I.* 1. *p.* 1; Ergo ex antiquitatibus supplendus hiatus; quod iam ante nos tentarunt Barn. Brissonius libris *de Ritu nuptiarum & Iure connubiorum*, Ant. Hotomanus *de Vetere ritu nuptiarum*, &c, qui fere omnium industriam superauit, Thomasius, laudata *dissertatione*.

I. Fiebant nuptiae apud Romanos vel ita, vt vxor conueniret in manum, & fieret *materfamilias*, vel ut sine in manum conuentione dotalia conficeret instrumenta, & non materfamilias, sed *matrona* haberetur. Gell. *XVIII*, 6. Prius non sola fiebat *confarreatione* & *coemtione*, sed & *vsu*, vt diserte tradit Cicero *pro Flacco cap.* 34. Itaque tres istos modos distincte recensent Arnob. *adu. gent. IV.* Serv. *ad.* Virg. *Georg.* I. Boeth. *ad* Cicer. *Topic. III.* & e recentioribus Brissonius, & Hotomanus, *libris allegatis*. Ast non desunt, qui confarreationem & coemtionem pro vno eodemque ritu habent. I. Diuersi nuptiarum ritus.

II. *Confarreatio*, a Romulo inuenta, (*a*) fuit ritus II. Confarreatio quid?

(*a*) In dubium id vocat Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. XXI. p.* 95. ob locum Plinii *Hist. Nat. XVIII*, 2. in quo vsus farris in sacrificiis a Numa demum inuentus dicitur. Sed falsum id esse, ex Catonis fragmento patet apud Serv. *ad* Virg. *Aeneid. X. v.* 541, ex quo constat, *Latini boves* IMMOLATOS, *priusquam caederentur, profugisse in silvam.* Quum vero *immolare* idem sit ac mola salsa e farre confecta insper-

ritus nuptiarum antiquiſſimus, quo certis verbis, & teſtibus decem praeſentibus, & ſollemni facto ſacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, vxor conueniebat in manum mariti. Dionyſ. Halic. *II. p.* 95. Vlp. *Fragm. IX*, 1. *XI*, 13. *XXII*, 14.

III. An ea ſolis Pontificibus & Flaminibus propria?

III. Erat vero hic ritus non Pontificibus Flaminibusque proprius, vt nonnulli recentiorum exiſtimant. Boeth. *ad* Cic. *Topic. III.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II*, 5. Dalechamp. *ad* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII*, 3. ſed ciuibus Romanis omnibus communis. Praeterquam enim, quod id diſertis verbis teſtatur Dionyſ. Halic. *l. c.* ipſo ſane loco Tacit. *Ann. IV*, 16. quem tamen pro ſe allegant diſſentientes, id non obſcure confirmatur. Nihil enim rari aut inuſitati fuiſſet illa patrimorum & matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, ſi ſoli Flamines ac Pontifices hoc ritu iniiſſent matrimonium.

IV. Eius effectus I.) ſacrorum communio.

IV. Effectus confarreationis erant; I.) Sacrorum communio. Dionyſ. Hal. *II, p.* 95. *γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν*; *Mulierem nuptam, quae iuxta leges ſacras conuenerat cum viro, Romulus participem eſſe voluit omnium bonorum & ſacrorum.* Vnde Modeſtinus *L.* 1. *D. de ritu nupt. Nuptiae ſunt coniunctio maris ac feminae, conſortium omnis vitae*, DIVINI *& humani iuris communicatio.* Scilicet in ipſis veterum

ſpergere: Heinſ. *epiſt. ad Balſac. p.* 185. facile patet, iam ante Romuli tempora farris vſum in Latio fuiſſe receptiſſimum.

(*b*)

rum aedibus erant Penates cuivis familiae proprii, & eo ipso differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo & in castris & navibus colebantur: vnde & Lares *domestici*, & *compitales*, & *militares*, & *marini*; Lares item *comitio potentes*, *publici*, *viales*, *civitatum rurales* in marmoribus & apud veteres auctores occurrunt. Grut. *Inscr. p. LXXVIII*, 1. *p. CVI*, 12. *&* 4. *p. X*, 2 Reines. *Inscr. Class. I*, 140. 153. & 159. Desid. Herald. *ad* Tertull. *Apol. I*, 25. Idem in *Advers. I*, 7. Io. Meurs. *Auctar. philol. ad libr. de Gloria II.* Vtrisque & simulacra dedicata erant, caninis induta pellibus, Plutarch. *Quaest. Rom. LI. pag.* 276. & arae positae ac foci, res in domo sanctissimae, a quibus adeo nemo poterat sine ingenti scelere abstrahi. Cic. *pro domo I. & pro Rege Deiot. XV. (b)* Quemadmodum vero ad haec sacra non nisi illi admittebantur, ad quos aliquando transitura esset sacrorum hereditas: ita non arctior poterat esse coniunctio, quam qua quis in alterius gentem & sacra transierat. Vnde eiusmodi sacrorum communio rescindi non poterat, nisi auctores fierent Pontifices, nec certior erat spes successionis, quam illa sacrorum μέθεξις. Et hinc etiam patet ratio, cur in his nuptiis tam necessaria fuerit domum deductio, multis facta sollemnitatibus, quas describit Barn. Brisson. *Antiq. I*, 18. *p.* 20. *& de Ritu nupt.*

(b) Et hinc etiam lucem accipit *Lex* 18. D. *de in ius vocando*; de qua infra erit dicendi locus.

nupt. p. m. 223. *seq.* Fixa enim erant Penatium sacra, ac hereditaria: hinc nemo per confarreationem vxorem accipere poterat, nisi cui esset domus ac lararium, in quo vxor cum eo communibus sacris frueretur.

V. II.) Liberi patrimi & matrimi.

V. Deinde & singulare id erat confarreationis effectum, II.) quod ex confarreatis parentibus nascerentur *patrimi* & *matrimi*, quorum magna erat in Sacris praerogativa. Tacit. *Hist. IV*, 53. Fest. voce *Flamin. p.* 289. & *patrimus. p.* 358. Ergo erant, qui patrimos & matrimos eos vocant pueros, quorum parentes sint superstites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Mos. & Rom. XVI.* 2. *p.* 790. *edit. Schulting.* Quamvis enim & id requireretur in sacris, boni ominis caussa, vt recte a Pithoeo observatum est: patrimi tamen & matrimi proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Festus, qui falso plerumque pro vulgari significatione allegatur.

VI. III.) Vxor in manum conveniens, materfamilias, in potestate mariti.

VI. Adhaec id sequebatur effectum, III.) vt vxor, quae confarreatione in manum convenerat, fieret materfamilias, & filiae loco haberetur, adeoque esset heres sua. Dionys. *l. c.* Vlp *l. c.* Gell. XVIII, 6. Quaeri hic solet, an vxor per confarreationem liberata patria potestate in viri potestatem transierit? Affirmat Ant. Hotom. *de Rit. nupt. XX. p.* 298. Sed negant alii. Vid. Thomasius *Diss. alleg. I, p.* 22. Verum licebit hic cum Hotomano facere. Auctores sane omnes fatentur I.) vxorem convenisse *in manum. Manum* vero in iure significare potestatem, tralatitium est. Immo II.) Gel-

Gellius *Noct. Att. XVIII*, 6. multo disertius vxorem eiusmodi *in mancipio* fuisse statuit. In mancipio vero esse, procul dubio includit potestatem, (Vlp. *Fragm. X rubr.* & ibi Schulting. & *Tit. XX*, 18. *XXIV*, 23.) immo & ipsum dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iure occid. lib. I.* Idemque sibi volunt auctores, quando vxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Aen. IV. v.* 103.

— — *Liceat Phrygio servire marito*,

ad quae verba videndus Servius: nec non quando mariti ab vxoribus vocantur DOMINI. Serv. *ad* Virgil. *Aen. IV.*

— — *Connubia nostra*
Reppulit, *ac* DOMINVM *Aeneam in regna recepit*.

Add. Non. *cap. IV. n.* 121. III.) Observavimus, confarreatas vxores in sacris mariti fuisse. Sacrorum vero communio inferebat potestatem. *L.* 11. *D. de lib. & postum.* Vnde formulae: *in parentum sacris esse constitutum*, *in gentem & sacra alicuius transire*, *sacris paternis absolvi &c.* Vid. Barn. Brisson. *de verb. sign. p.* 1814. *ed. nov.* Accedit IV.) quod Vlpianus *in manum conventionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit. XI*, 13. Quomodo vero capite deminuta dici posset vxor, si vel sui iuris, vel in patria potestate mansisset? Nec V.) id omittendum, vxores antiquissimis temporibus adsumsisse nomina maritorum, tanquam filias. Qui mos etiam sub Imperatoribus, quum iam obsolevisset confarreationis ritus, mansit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRVSI, DO-

MITIA BIBVLI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIANI, Rupert. *Epist. XLI. ad* Reinef. *pag.* 156. 235, 237. Gruter. *Inscr p. DXXCIV.* 11. *p. DCXVIII*, 9. *p. DCCCLXXIX.* 7. Plura exempla dabit V. C. Iac. Perizon. *Differt de Divina Constit. Deut. XXV*, 5. 6. Praeterea VI.) re ipsa potestatem summam in vxores, non secus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat vxor, marito adquirebat. *Omnia* enim, *quae eius erant, viri fiebant dotis nomine.* Cic. *Topic. IV.* (*c*) Ius quoque vitae & necis competiisse maritis in vxores adulteras, vinosas, aliisque se sceleribus polluentes, notum est ex Dionys. Hal. *II*, *p.* 96. Gell *II*, 23. ex quibus patet, maritos domi suae tanquam iudices de uxorum criminibus cognovisse. Exempla vide apud Plin. *Hist. Nat. XIV*, 13. Mansit etiam sub Imperatoribus pristini moris vestigium, teste Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II*, 1. *XIII*, 32. Denique VII.) ex insigni loco Caii apud Pariatorem LL. Mos. & Rom. tit. XVI. patet, *sororis loco liberis fuisse matrem, aut novercam, quae per in manum conventionem apud patrem eorum* IVS FILIAE *consequuta sit.* Quare negandum haud videtur, vxores, quae confarreatione in manum venerant, in potestate maritorum fuisse. Conf. Ger. Noodt. *Probab. II*, 9. *p.* 64.

VII. IV.) Bona vxoris ad maritum delata.

VII. Quartum effectum erat, IV.) quod maritus bona omnia vxoris nomine dotis acci-

cipe-

(*c*) Hinc & peculium habebant matresfamilias, tanquam filiae & servae. Vid. Plaut. *Casin. II*, 2. 26.

(*d*)

ciperet. Cic. *Topic. IV.* & id quidem procul dubio, quia illa erat in mariti poteſtate, ccu paullo ante diximus. Vnde Terent. *Andr. I, 5.*

Te iſti virum do, amicum, tutorem, patrem:
BONA noſtra haec tibi COMMITTO, &
tuae mando fidei:
Hanc mihi in manum dat. Ex quo facile patet, quaenam ſit dotis dominii origo, de quo infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

VIII. Quintum effectum erat V.) quod connubium eiusmodi diſſolvi non poſſet, niſi *diffarreatione*, quae, quum teſte Feſto, *voce diffarreatio*, eſſet genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate Pontificum fiebat, & hinc erat rariſſima, & difficillima. Quin primis Reip. temporibus non exſtabat divortii exemplum usque ad annum V. C. DXX. Dionyſ. *II. p. 96.* Plut. *in Romul. p. 39.* & *in Numa p. 77.* Valer. Max. II, 1. Gell. IV, 3. VIII. V.) Coniugium eiusmodi ſola diffarreatione ſolubile.

IX. Enimvero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum & feminarum, difficultatesque caerimoniarum, ſtudium item conſervandae patriae poteſtatis, impenſarum magnitudinem, & maxime denique ob gratiſſimam vtrisque divortiorum licentiam ita ſenſim obſolevit, vt Tiberii tempore non amplius reperiri poſſent tres Flaminei candidati, confarreatis prognati parentibus. Tacit. *Annal. IV, 16.* IX. Confarreationis ritus cur obſoleverit?

X. Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet *coemtio.* (*d*) Et ſane videtur coemtio iam in confarreatione fuiſſe adhibita, tanquam ritus acceſſorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarrea- X. Coemtio an a confarreatione diverſa?

tionis ritu, solum accessorium, id est, coemtionem, retinuerunt, & inde factum, vt multis secundus hic modus ab illo primo non videatur discrepare. Cic. certe *pro Flacco XXXIV.* modos recensens, quibus in manum conveniatur, confarreationis plane non meminit, sed coemtionis & vsus, eam sane haut omissurus, si re ipsa inter confarreationem & coemtionem quaedam fuisset differentia.

XI. Ritus iste coemendi.

XI. Fiebat coemtio non solum a sponso, sed & a sponsa. De illo marmor vetustum luculenter testatur, quod ita se habet: PVBL. CLAVD. QVAEST. AER. ANTONINAM VOLVMNIAM VIRGINEM VOLENT. AVSPIC. A PARENTIBVS SVIS COEMIT. ET. FAC. IIII. IN. DOM. DVXIT. De hac Nonius *de propriet. serm. XII,* 50. ita refert. *Vetere lege Romana asses tres ad maritum veniens solebat adferre, atque vnum, quem in manu tenebat, tanquam emendi caussa, marito dare; alterum, quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in sacciperio quem condiderat, compito vicinali solere resonare.* (e) Primo ergo asse fiebat coemtio viri;

(d) Immo sollemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebraeis vid. Gen. XXXI, 14. XXXIV, 12. I. Sam. XVIII, 24. De Graecis Euripid. *in Medea v.* 232. Aristot. *Polit.* II, 8. De Germanis Tacit. *de mor. Germ.* XVIII. Conferri meretur Gundl. *diss. de coemt. ux.* IX. *cap.* I.

(e) Quid sit *in compito vicinali resonare*, paullo obscurius videtur. Sed salva res est. In compitis etiam erant aediculae Laribus sacrae. Ovid. *Fast. II.* v. 616.

- - qui compita servant,
Et vigilant nostra semper in vrbe Lares.

Conf.

viri more Quiritium, id eſt aere & libra, adhibitis quibusdam verbis ſollemnibus. Serv. *ad* Virg. *Aeneid. IV. v.* 211. Petr. Fab. *ad L.* 16. *D. de Reg. Iur. p.* 97. *ſequ.* Secundo vxor ſibi veluti coemebat Lares & Deos penates, vt ſacrorum fieret particeps. Tertio ſibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam ſponſa domum deducenda in horto aliquamdiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti tranſiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale*, ceu poſt Perrenon. *Animadverſ. I*, 6 docuit Gundling. *ibid. I*, 14. qui etiam huc refert reſponſum Cervidii Scaevolae, *L.* 66. §. 1. *D. de Donat. inter vir. & vxor.* & verba Terentii *Adelph. V*, 7. *Atque hanc in horto maceriam iube dirui. Quantum poteſt: huc transfer, vnam fac domum. Traduce & matrem & familiam omnem ad nos*. Ceterum quaenam fuerint illa verba coemtionis ſollemnia, non conſtat. Neceſſaria ea fuiſſe, docet Cicero *de Orat. I*, 56. ſed qualia fuerint, non commemorat. Boethius *ad* Cic. *Top. III.* ait, quaeſiviſſe virum, *an mulier ſibi materfamilias eſſe vellet?* hanc reſpondiſſe, *ſe velle*. Eodem modo & interrogaſſe matremfamilias, & reſpondiſſe virum. Quae ſi recte ſe habent, coemtio illa procul dubio interveniente ſtipulatione facta eſt. Sed haec forte Boethius ſine auctore. Cicero *pro Muraena XII.* ait, mulieres in ſol-

Conf. Suet. *Aug.* XXI. Loco *reſonare* lege *reſignare*, & ſenſus erit planiſſimus, ſponſam tertium aſſem, quem in ſacciperio condiderat, ante Lares compitales reſignare, & ibi deponere sueviſſe.

sollemnibus istis verbis *Caias* esse vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam respicit: VBI TV CAIVS, IBI EGO CAIA, cuius meminit Plutarchus *Quaest. Rom. p.* 620.

XII. Effecta coemtionis. XII. Effecta coemtionis erant eadem, quae confarreationis. Nam & hoc modo in manum conveniebant vxores, & matresfamilias vocabantur. Huber. *Digress. Part. II.* 1. 17. *p.* 528. Thomas. *diss. de vsu pract. doctr. Inst. de nupt. I,* 7. *p.* 26. 28. Vnde simul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inscr. p.* Iↄccc, 21. vocetur *vxor gratuita*, vtpote quae coemta non esset, nec aqua aut igne accepta.

XIII. Quo ritu eiusmodi nuptiae dissolutae? XIII. Quemadmodum vero nuptiae, confarreationis ritu contractae, diffarreatione; ita factae per coemptionem, *remancipatione* dissolvebantur, ceu ex Festo erudite probat Raevardus *ad Leg. XII. Tab. p.* 98.

XIV. Vsus, qualis nuptiarum ritus. XIV. Tertius modus contrahendi matrimonium erat *vsus*, qui in eo constitit, quod sine confarreatione & coemtione maritus vxorem vsucaperet. Si enim haec auctore tutore cum viro consueverat annum vnum, nec ante finem anni vsurpatum iverat, id est, tribus noctibus a viro non abfuerat, videbatur vsucapta & possessione quaesita. Gell. *III,* 2. Quemadmodum itaque vsucapio est modus adquirendi dominium iuris Quiritium: ita dubitari nequit, quin & vsu vxor convenerit in manum, & veluti in dominium Quiritarium mariti, vel eiusdem potestatem redacta sit. Cic *pro Flacc. cap. XXXIV.* P. Pith. *ad Pariat. LL. Mos. & Rom. tit. XVI.* Si itaque vxor nollet in manum convenire: in-

stru-

ſtrumenta quidem dotalia conficiebantur, & domum deducebatur, ſed dabat operam, vt ſaltim tres noctes a marito abeſſet. Sic enim per uſurpationem interrumpebatur ſingulis annis vſucapio, adeoque vxor vel in poteſtate patris manebat, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum convenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto itaque hoc ritu matrimonio, vxor non conveniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed matrona. Gell. XVIII, 6. Et hinc neque ſuccedebat ab inteſtato marito, neque hic vxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen vterque coniux ad bonorum poſſeſſionem edicto: VNDE VIR ET VXOR.

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum praeter I.) *pubertatem* & *viri potentiam*, de cuius examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II.) *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamvis enim pater filiam elocatam revocare, nuptiasque rite contractas ſolvere non poſſet: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionyſio Halicarnaſſeo, Paulli *Sent. II,* 19. Vlpiani *L.* 1. §. *vlt. D. de liberis exhibendis* accurate demonſtrat Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I,* 13. *p.* 48. 49.) poterat tamen id facere, ſi filia eo invito cuidam nupſiſſet, ceu contra Raevardum *Var. VI,* 16. Cuiac. *Obſ. III,* 5. idem demonſtrat Thomaſius *l. c.* Sin filia patria poteſtate, ſive per emancipationem, ſive patris mortem, exiiſſet: ſub perpetua degebat tutela, adeoque & tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco XXXV.* Auctoritatem vero & expreſ-

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum I.) pubertas. II.) conſenſus patrum.

ſam eſſe, & praecedere nuptias debuiſſe, aeque ac iuſſum, notum eſt ex ICtis. Nec obſtat *L.* 25 §. 4. *D. de Adquir. hered.* quam accurate explicavimus, & a Iac. Gothofredi correctione vindicavimus in *Element. iur. civ* §. 250.

XVI. III.) civitas Romana. XVI. Requirebatur etiam III.) vt vterque contrahentium eſſet & liber & *civis Romanus.* Inter ſervos enim, liberosque & ſervos non connubium erat, ſed contubernium. Cum Latino etiam vel Latina, peregrino vel peregrina, non erant iuſtae nuptiae, niſi conceſſum eſſet. (*f*) Vlp. *Fragm. V*, 4. & 5. Paull. *Sent. II*, 19. 6. vnde notum, quantum invidae Antonino nuptiae cum Cleopatra conflaverint. Sed poſt Conſtitutionem Antonini Caracallae promiſcua fuere inter gentes connubia. & ita intelligendus Prudent. *adv. Symmach. II. v.* 612.

Diſtantes regione plagae, diviſaque ponto
Littora conveniunt, nunc per vadimonia ad vnum
Et commune forum, nunc per commercia & artes
Ad caetum celebrem, nunc per genialia fulcra
Externi

(*f*) Concedebat olim eiusmodi nuptias populus, lege ſingulari, vt docent exempla apud Livium *Hiſt.* XXXVIII, 36. XLIII, 3. Poſtea Imperatores huiusmodi dabant privilegia. Exempla hinc inde in marmoribus ſunt, apud Gruter. *p.* DLXXIII. 2. DLXXIV, 5. DLXXV. 1. Iac. Spon. *Miſcell. erudit. Antiq. p.* CCXLIV. vbi militibus. QVI PEREGRINAE CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNVBIVM CVM VXORIBVS, QVAS TVM HABVISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 22. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, vbi de iure Quiritum & civitatis in Adpendice agemus.

(g)

Externi ad IVS CONNVBII. Nam sanguine misto
Texitur alterius ex gentibus vna propago.
Et Rutilius Numantinus *Itiner. I. v. 63. sequ.*
Fecisti patriam diversis gentibus vnam,
Profuit iniustis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA iuris,
Vrbem fecisti, qui prius orbis erat.

XVII. Accedit IV.) consideratio *graduum cognationis*, tanquam quartum iustarum nuptiarum requisitum. Quae graduum (*g*) prohibitio quo vsque extendatur, ICti ostendunt & maxime illustr. Thomas. *diss. alleg. I, 18. sequ. p. 59. sequ.* XVII. IV.) Graduum prohibitorum evitatio.

XVIII. Denique V.) *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege stabilire, auctore, vt putabatur, Caesare, conabatur Helius Caecina, Tribunus plebis: sed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Iul. LII.* Primus Antonius ex Romanis duas in matrimonio vxores habuit, teste Plutarcho *in vit. Anton.* Postea & Valentinianus iunior lege sanxerat, vt liceret cuivis viro duas vxores ducere. Socrat. *Hist. eccl. IV, 30.* Niceph. *Hist. eccl. II, 33.* Sed nec ea quidem Constitutio, amoliendae facti proprii turpitudini inservitura, valuit apud posteros. Brisson. *de iure connub. p. 292.* XVIII. V.) Monogamia.

AD-

(*g*) **Graduum** equidem supputationem ad solam doctrinam de successione pertinere, putant. Vid. illustris Thomas. *l. c. p.* 65. sed & veteres ICti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Vlpiani est in *Collat. Leg. Mos. & Rom. VI, 2.*

(*a*)

ADPENDIX HVIVS TITVLI DE LEGITIMATIONE.

Alter modus constituendi patriam potestatem est LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum §. 13. *h. t.* aliqua commemoret: licebit nobis eam doctrinam huic titulo tanquam adpendicem subnectere.

XIX. Quinam liberi legitimi, & spurii.

XIX. Soli liberi, ex iustis nuptiis nati, in patria erant potestate, & hinc vocabantur LEGITIMI. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, & a priscis Romanis duabus litteris SP. signari solebant, quia erant *sine patre*. Plutarch. *Quaest. Rom.* p. 316. Cai. *Inst. I*, 4. 8. *p.* 41. Vlpian. *Fragm. IV*, 2. *p.* 576. Conf. tamen Aegid. Menag. *Amoen iur. civil. XXXIX. p.* 358. Exemplum elegans huius moris exstat apud Gruter. *Inscr. p. CCCCXXXIV*, 4. C. MAMERCIO. SP. F.

IANVARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR. Q. ET.

P. PACCIVS. IANVARIVS. FILIO. NATVRALI. ET. MAMERCIA. GRAPTE.

MATER. INFELICISS. FILIO. ET COGNATAE. PIISSIMIS. FECERVNT.

Hic enim *C. Mamercius Ianuarius*, *Paccii Ianuarii* non spurius, sed filius naturalis, & in dignitate constitutus, adpellatur S. P. F. id est, *sine patre filius*. Quod monimentum plane egregium accu-

curate enucleavimus in *Com. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. IV. p.* 169. *sequ.* Aliud eiusdem generis exemplum est apud Reinesf. *Inscr. Class. IX.* 4. Postea vulgo quaesiti spurii dici coeperunt.

XX. Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim naturales, ex *concubina*, vel vidua aut virgine stuprata; alii spurii, ex *meretrice*; alii ex *adultera*; alii denique ex *incestuosis* amplexibus fuerant nati. Franc Hotoman. *de spur. & legitim. II. p* 474. XX. Illegitimorum diversa genera.

XXI. Nulli horum erant infames, ast levis tamen notae macula spurios adspergebat vulgus, multoque magis adulterinos & incestuosos, saltim postremis temporibus Reip. Vid. Zach. Hub. *caf. enucl. Quaest. III. §. VIII.* Naturales participes quidem erant omnium iurium, honorumque capaces, ceu contra Iac. Gothofredum luculenter ostendit Thomasf. *de vsu pract. doctrinae Inst. de legitimat. I, 3. p. 3. sequ* & ex inscriptione paullo ante adlata patet, in qua *C. Mamercius Ianuarius*, quamvis S. P. FILIVS, tamen in colonia sua *Quaestor, Aedilis, Praetor, & Duumvir Quinquennalis iterum* fuisse dicitur: iuribus tamen agnationis (*a*) carebant, neque sub patria potestate erant, XXI. An spurii infames, vel levis notae macula notati?

(*a*) Vnde nec gentile patris nomen ferebant spurii, vt contra Robortelli *Emend I*, 20. recte ostendit Car. Sigon. *Emendat. II*, 7. Sanè tanquam singulare quid de Caesare refert Sueton. *Iul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *adpellari nomine suo passus sit.* Ast Dio Cass. *L. p.* 479. addit inter alia, quae Octavianus Caesar obiecerit Antonio, etiam hoc fuisse maxime, ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐσποιόμαζεν οὕτω, καὶ ἐς τὸ τοῦ καίσα-

erant, tanquam legitimo parente destituti. Franc. Hotom. *l. c. III.* Strauch. *Exerc. IV*, 3.

XXII. Legitimatio quando inventa?

XXII. Quum ergo vetere iure Romano nulla esset legis actio prodita, qua illegitimi liberi, in patriam potestatem redacti, iurium istorum agnationis fierent participes, nisi arrogatio, in qua ipsos illegitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obs. ad ius Att. & Rom. VI*, 10. saeculo demum quarto ineunte inventa est legitimatio. (*b*) Quod tamen beneficium non ad omnes in universum spurios, sed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber. *Praelect. ad Inst. h. t. p.* 28.

XXIII. Constantinus M. auctor legitimationis I.) per subsequens matrimonium.

XXIII. Et primus quidem Constantinus M. Imp. invenit legitimationem I.) PER SUBSE-

καίσαρος γένος ἦγε, *quod Caesarionis nomen filio Cleopatrae indidisset, & eum in Caesaris genus retulisset.* Interim quamvis aliquando cognomen patris adoptarant filii naturales, vti paullo ante *Ianuarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabant. Ita Mamercius Ianuarius dictus a nomine matris Mamerciae Graptae, & a cognomine patris P. Paccii Ianuarii. Similia exempla ex Grut. *Insc.* 2. *p.* DCXLI, 9. & *p.* DCLXXXIV. adduximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. cap. IV. p.* 170. *sequ.* Ad spurios autem haec non pertinere vel inde patet, quod eorum incertus est pater.

(*b*) Non ergo legitimatio est actus legitimus, vt recte ostendit Vir. Huber. *Digress. II*, 12. Nec ante Constantinum Romae recepta, quamvis viri docti id colligant ex *L. vlt. D. de adopt.* & *L.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.* Nam vt prior lex, vel ipsa teste rubrica, de arrogatione loquitur: ita posterior erat lege solutio, vel privilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

(*c*)

SEQVENS MATRIMONIVM. Meminit eius Conſtitutionis Zeno Imp. *L.* 5. *C. de natur. lib.* & Iuſtinianus *Nov.* LXXXIX. *princ.* Sed quum ipſa non tulerit aetatem: obſcura nobis eſt legislatoris ſententia. Id ſaltim certum, non voluiſſe Conſtantinum M. Conſtitutionem ſuam ad eos, qui in poſterum ex concubinis naſcituri eſſent, porrigi, ſed eum ante illam Conſtitutionem natis duntaxat id beneficium indulſiſſe, non alio conſilio, quam vt parentes, in concubinatu viventes, hoc privilegio pelliceret ad iuſtum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum ſubrueret. Vid. Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I*, 4. 2. & quae nos diſſeruimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. V. p.* 173. *ſequ.*

XXIV. Deinde & Theodoſius iunior addidit legitimationem II) PER OBLATIONEM CVRIAE. *L.* 3. 4. *C. de nat. lib.* Quum enim adeo omnes abhorrerent a Decurionum munere, vt iam Traiani temporibus multi inviti fierent Decuriones, Plin. *Epiſt.* X, 114. & ſaepe Chriſtiani poenae loco Curiis addicerentur; Barn. Briſſon. *Antiqu. IV*, 18. & hinc, aufugientibus Decurionibus, Curiae paene exhauſtae eſſent: Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de Decur.* privilegio alliciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius ſuſcipiendum. Hinc Conſtitutione cautum, vt ſi quis Curiae offerret filium vel filiam naturalem, ita vt ille in ordinem Decurionum aliquando recipi ſe pateretur, haec Decurioni nuberet: eo ipſo illi non amplius naturales, ſed legitimati haberentur. Interim ſoli

XXIV. Theodoſius inventor legitimationis II) per oblationem Curiae.

soli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati. *L. 9. C. de natur. lib* In caussam tanti Decurionatus odii acute, vt solet, inquirit Thomas. *diss. alleg. I, 8. p. 21 sequ.* vbi solide ostendit, homines, voluptate, ambitione & avaritia in transversum actos, dignitatibus aulicis, militiaeque palatinae & ordinibus sacris, quam muneribus eiusmodi, laboriosis, & ob onera Curiarum, sumtusque, in spectacula impendendos, non admodum pinguibus, inhiare maluisse. Iam id addo, non putandum esse, Curiae oblatos confestim factos esse Decuriones. Sed Curiae adscribebantur, eique serviebant periculo suarum facultatum. *L 4. C. de nat. lib. L. 50. L. 55. L. 64. C. de Decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec ruri extra municipium vivere poterant, Curiae quippe, tanquam glebae, adscripti, *L. 17. C. eod. L. vn. C. si Curial. relict. civ.* Quae omnia luculenter ostendit V. C. Em. Merill. *Obs.* VII, *26. p.* 109. Quum itaque Curiae oblati quodammodo essent adscriptitiae conditionis, nec alterius iis esset spes honoris, quam Decurionatus, sane parum lucrosi: non profecto mirandum, tam paucis salivam movisse splendidam illam Curialium miseriam; vt & liberi illegitimi privilegio essent alliciendi ad suscipiendum aliquando Decurionatum.

XXV. Zenonis, Anastasii & Iustiniani Constitutiones de primo modo legitimandi.

XXV. Sequentes Imperatores duo ista legitimationis genera aliquamdiu retinuerunt, variisque legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator sanxit, vt si pater, nulla legitima sobole alia superstite, concubinam vxorem duxerit, liberi vtriusque sexus post nuptias in patria potestate

testate constituerentur, & sive soli, sive cum fratribus postea natis patri ex testamento vel ab intestato succederent. Attamen eam Constitutionem ipse quoque, exemplo Constantini, valere tantum voluit ratione liberorum, ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui postea ex concubinatu prodituri essent, tanti beneficii noluit esse participes. *L. 5. C. de natur. lib.* Liberalior Anastasius cum omnibus etiam postea nascituris hoc beneficium communicavit. *L. 6. C. eod.* Id denuo restringit Iustinus Imp. *L. 7. C. eod.* sed postea suo more iterum latius extendit Iustinianus. *L. 10. & 11. C. eod.* conf. § 2. *Inst. de hered. quae ab intest. Novell.* XII, 4. XVIII, 11. LXXIV. Quamvis vero his fere omnibus locis Iustinianus exigat instrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad substantiam huius legitimationis pertinere, sed pro eorum temporum conditione tantum signum fuisse legitimi connubii, iam alio loco ostendimus, & iam pridem demonstravit Cuiac. *Obs. XIII*, 4.

XXVI. Leonis, Anthemii & Iustiniani Constitutiones de modo secundo

XXVI. Eodem modo & alterum legitimandi modum per oblationem Curiae variis Constitutionibus illustrarunt Imperatores. e. g. Leo & Anthemius. *L. 4. C. de natur. lib.* & Iustinianus *L. 9. C. eod. Nov. LXXXIX. cap.* 11. *seq.*

XXVII. Legitimatio III.) per arrogationem inventa ab Anastasio.

XXVII. Accessit tertius modus legitimandi III.) *per adrogationem*, ab Anastasio inventus. *L. 6. C. de nat. lib.* Quum enim naturales liberi non essent in patria potestate, sed sui iuris: poterant profecto a parente naturali adroga-

gari. *l. vlt. D. de Adopt.* Facta ergo ea adrogatione, legitimi censebantur. Sed eum modum non fine ratione sustulit Iustinus, *L.* 7. *C. eod.* approbante id Iustiniano *Nov. LXXXIX*, 7. *Nov. LXXIV*, 3.

XXVIII. Legitimatio IV.) per rescriptum Principis, & V.) per testamentum, inventa a Iustiniano.

XXVIII. Denique Iustinianus, ne & ipse minus videretur ingeniosus, adiecit IV.) *legitimationem per rescriptum Principis*, *Nov. LXXXIX*, 9. *LXXIV*, 2. ac postremo legitimationem V.) *per testamentum*, *Nov. LXXIV*, 2. 1. *LXXXIX*, 10. Quo ipso tamen totum inventum legitimationis eum destruxisse, observat Thomasius *de vsu pract. doctr. de legitim. I*, 12. *p.* 44.

TIT. XI.

DE

ADOPTIONIBVS.

Tertius modus constituendi patriam potestatem erat ADOPTIO, quae quum fuerit actio legis, certis formulis, ac sollemnitatibus peragenda; genuina eius ratio ex antiquitatibus pernoscenda erit.

I. Adoptionis Romae tam frequentis caussa prima.

I. Cur inventa a Romanis sit adoptio, & cur ea Romae frequentius, quam vsquam terrarum, sit vsurpata, paullo altius est repetendum, quum alias universa huius instituti ratio intelligi nequeat. Observavimus iam supra, (*Lib. I. Tit. X.* §. 4.) Romanas familias habuisse sua sacra privata, suos focos & aras domesticas, suas porro ferias, de quibus conferri merentur Ma-

Macrob. *Saturn. I, 6.* Iac. Guther. *de iure Pontif. II, 5.* Vinc. Gravina *ad XII Tab. num. LXXVI p.* 416. *sequ.* De iis sacris quum esset lege Decemvirali constitutum: SACRA PRIVATA PERPETVO MANENTO: omnia sane agebant Romani, ne sacra illa gentilia interirent. (*) Quare Clodium etiam hoc nomine graviter reprehendit Cicero, *pro Domo XII.* quod effecerit, *vt sacra Clodiae gentis interirent.* Hinc, si qui ex iustis vxoribus liberos haut sustulissent, ii adoptabant extraneos, qui tunc *in sacra & gentem transire dicebantur.* Brisson *de verb. signif. p.* 1814. Conf. Vopisc. *Valerian. XIV.*

II. Dein-

(*) Aliquando tamen id agebant, vt sacra privata interimerentur, eamque in rem ICti invenerant senes sacra coementes. Excogitaverant enim eam rationem, vt heres senibus venderet ea bona, quae qui haberent, sacris adstringerentur, venditione imaginaria per aes & libram, addita stipulatione, vel fiducia, vt senes illi bona venditori vel heredi non vt hereditatem, sed vt res singulares, sacris liberas, redderent. Rem accurate primus ex loco obscuro Cic. *pro Mur. cap. XII.* explicavit & in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronov. *de pecun. vet. IV*, 7. quem deinde sequutus Io. Ge. Graevius *Not. ad* Cic. *l. c.* vterque monuit, perperam cum his senibus, ad interimenda sacra adhibitis, confundi senes coemtionales apud Plaut. *Bacchid. IV*, 9. & Cicer. *ad Famil. Epist. VII*, 29. quum hi fuerint mancipia reliicula & veterana, quae quod non adeo facile emtorem invenirent, vel plura simul vendebantur, vel tanquam mantissa, adiiciebantur melioribus. Iidem monuerunt, nihil hos senes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem nostrum fateri ac emendare non dubitavimus.

II. Caussa secunda.

II. Deinde altera accessit ratio, poenae nimirum orbitati, praemiaque τῇ πολυπαιδίᾳ proposita, qualia & ante legem Papiam Poppaeam in libera Republica fuisse, patet ex Dione Cass. *LVI. p. 660.* Ne ergo parentes ἄπαιδες aut orbi vel praemiis istis exciderent, vel poenas darent: alios adoptabant, idque iam sua aetate reprehendit P. Scipio, Censor, in oratione apud Gell. *Noct. Att. V*, 19. Quin adeo fraudulenter postea hac in re egerunt Romani, vt quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione praeferrentur, ii, quibus iste liberorum numerus deerat, per adoptionem sibi quaererent liberos, eosdemque deinde, ne oneri essent, vbi honoribus potiti erant, statim emanciparent. Vnde condito denique SC. cautum est, *ne simulata adoptio in vlla parte muneris iuvaret.* Tacit. *Annal. XV*, 19. Vlpian. *L. 2. §. 2. D. de excusat. munerum.* Add. *Comment. nostr ad L. Iul. & Pap. Lib. II. cap 7. p. 201. seq.*

III. Caussa tertia.

III. Accedebat tertia ratio, aeque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam potestatem ambiret, vt voti fieret compos, plebeio cuidam se adoptandum dabat. Exemplum huiusmodi fraudulentae adoptionis praebuit P. Clodius, de cuius absurda adoptione videri possunt Suet. *Tiber. II.* Dio Cass. *XXXVIII. p. 72.* Cic. *orat. pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eandem caussam in gentem Liviam plebeiam transiit. Dio Cass. XLII. *p.* 198. Et haec sunt verae illae ac genuinae caussae, cur tam frequentes essent Romae adoptiones.

IV. E-

IV. Erant vero adoptiones duorum generum. Aliae ADROGATIONES: aliae ADOPTIONES ſtrictiore ſenſu dicebantur. Vlpian. *VIII*, 1. *ſequ.* Illis homines ſui iuris; his liberi alieni in alterius poteſtatem, gentem, nomen & ſacra tranſibant. IV. Adoptio quotuplex?

V. Antiquiſſima fuiſſe videtur ADROGATIO, non ab interrogatione patris & filii adoptivi ita dicta, vt putat Cai. *Inſt. I*, 5, 1. *L.* 2. *pr. D. de Adopt.* ſed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim adrogatio in Comitiis curiatis auctoritate Pontificum, teſte Gell. *Noct. Att. V*, 19. Adſtipulatur huic Gellii etymologiae Menag. *Amoen. iur. cap. XXXIX. p.* 259. eamque ipſa vocabuli analogia confirmat, quamvis Caii cauſſam agat Cuiac. *Obſ. IX*, 37. V. Adrogatio vnde dicta?

VI. Cur in Comitiis curiatis de adrogatione, tanquam de publica populi cauſſa, actum ſit, eius rei hanc rationem adſignat Vinc. Gravina *ad XII. Tab. n. LXXXV. p.* 451. quod interfuerit populi, vt fraudes, ſupra numeris II. & III. relatae, prohiberentur. Sed prius procul dubio adrogationes in Comitiis factae ſunt, quam fraudum iſtarum exſtarent exempla. Melior ratio videtur, quia adrogati ſperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda ſolum populum cognoviſſe, vel inde patet, quod & teſtamenta olim in Comitiis calatis fierent. Accedit, quod per adrogationem caput e tabulis cenſualibus eximeretur, & in alterius redigeretur poteſtatem; id quod inconſulto populo fieri iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemviralibus Tab. IX. erat lex: DE CA- VI. Cur ea peracta in Comitiis curiatis?

PITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. Cic *de Legib. III.* in qua lege capitis adpellatione, non modo vitam, sed & libertatem, civitatem, familiaeque ius exaudiri debere, eleganter demonstrat in Notis Iac. Gothofred. *p* 230. Hinc ergo in Comitiis res erat explicanda, & quidem in curiatis. Gell. V, 19. Et hinc adrogatio fieri dicebatur *lege curiata*. Tacit. *Hist.* I, 15. *κατὰ νόμον κουριάτων*. Appian. *de Bell. Civ.* III. *κατὰ νόμον τὸν φρατριακόν*. Dio Cass. *Lib. XIV.*

VII. Cur auctoritate Pontificum fuerit opus? VII. Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iurisiurandi religionem, quo adrogatio ab omni calumnia & fraude pura praestaretur, vt coniicit idem Vinc. Gravina *l. c. p.* 452. sed quia adoptivi, relictis sacris familiae, in alterius gentis sacra transibant. Cicero *pro domo XIII. Quid sacra Clodiae gentis? Cur intereunt, quod in te est? Quae omnis NOTIO PONTIFICVM, quum adoptaret, esse debuit.*

VIII. In quid inquisiverint Pontifices? VIII. Dispiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea esset aetate, vt alterum filium habere posset? an nulla ei spes prolis superesset? an coniugio inito foecunditatem fuerit expertus? quae caussa sit adoptionis? Gell. *Noct. Attic.* *V*, 19. Cic. *pro domo X. & XIII.* Vlpian. *L.* 15. §. 2. 3. *& L.* 17. *princ. D. de Adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui iam liberos procreaverant, vt alios vel adrogarent vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem reprehensione carebat. Perizon. *Animadv. Hist. cap. III. p.* 125. Deinde ne pro monstro esset, patrem filio vel natu minorem, vel aequalem

sem esse, sed adoptio naturam imitaretur: merito disquirebatur, an adoptaturus saltim plena pubertate filium antecederet. *L.* 40. §. 1. *D. de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum esset. Herodian. *Hist. V*, 7. Praecipue autem providendum sibi existimabant, ne adoptio vel adrogatio filio esset exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti. Et inde est, quod tutori fas non esset, pupillum adrogare, *L.* 17. *pr. D. eod.* nisi quod cognati a tutore propinquo, *L.* 17. §. 1. *D. eod.* & privigni a tutore vitrico ex rescripto Antonini Pii possent adrogari. *L.* 32. §. 1. *D. eod.* Exemplum Voconii Romani, a vitrico adoptati, est apud Plin. *Epist. X*, 3. Eundem tamen vitricum & tutorem fuisse privigni sui, quod suspicatur Cuiac. *Obs. II*, 38. ex isto quidem loco non constat.

IX. Quaestiones patri & filio propositae?

IX. Quum vero ii tantum adrogarentur, qui sui iuris erant: oportebat, eos ipsos auctores fieri. Gell. *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui adrogabat, velletne eum, quem adoptaturus esset, iustum sibi filium esse? & vicissim is, qui adrogabatur, an id fieri pateretur auctorque esset, *L.* 2. *D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo XXIX. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum:* AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes & respon-

responsiones stipulationes fuisse, recte notat Cuiac. *Obs IX*, 37.

X. Rogatio ad populum lata.

X. Caussa cognita, in Comitiis curiatis sequebatur sollemnis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Gell *Noct. Att. V*, 19. Hinc annuente populo & XXX. curiis in suffragia missis ita iubentibus, perfecta erat adrogatio Cic. *pro domo ibid.*

XI. Effecta adrogationis.

XI. Adrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptaverat, ac si ex eo patre matreque familias eius essent nati. Hinc adrogati aeque ac adoptivi fiebant agnati ratione familiae adoptantis, non tamen cognati eius vxori. *L.* 23. *pr. D. de adopt.* Quare adoptionem sequebatur hereditas nominis, pecuniae, sacrorum, teste Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum sit, siquidem *neque Fonteius esset, quod esse debebat, neque Clodius patris adoptivi heres, neque amissis sacris paternis in adoptiva pervenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem transibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum consequebantur nobilitatem ac privilegia. Quod tametsi neget Io. Corasius *ad L.* 35. *D. de adopt.* tamen demonstratur exemplo Cn. Cor-

nelii

nelii Cossi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, Tribunus militum consulari potestate fuit, ad quam dignitatem anno demum sequente plebeiis via patuit, teste Livio V, 12. Demonstratur idem exemplo Liviae, quam Tacitus *Annal. V*, 1. NOBILITATIS *per Claudiam familiam*, & ADOPTIONE *Liviorum Iuliorumque clarissimam* fuisse ait, & Augusti, de quo Ovidius *Fast. IV*, *v*. 21.

Hic ad te magna descendit origine mensis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf. Huber. *Digress. Iustin. II*, 24. Iac. Perizon. *Dissert. ad Constit. Divin. Deut.* XXV. 5, 6. *p*. 83. *seq.* & *Comm. nostrum ad L. Pap. Lib. II. cap. I. p.* 113.

XII. Et hinc facile reddi poterit ratio, I.) Cur soli cives Romani adrogare potuerint? Soli enim participes erant Comitiorum. II.) Cur caelibes adrogare nequiverint? Erat enim adrogatio in solatium orborum, non caelibum, inventa. Cic. *pro domo cap.* XIII. *L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III.) Cur senibus tantum sexaginta minimum annorum adrogare licuerit? *d. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles. IV.) Cur nec muti & surdi adrogarent; nec V.) feminae? Neque enim illi iure Comitiorum gaudebant: & feminae praeterea neminem poterant habere in potestate. Quare parum legibus consentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Persequut. Cap.* L. *Idem Candidianum, quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari iussit.* Sed quid sibi non

XII Cur quidam nec adrogare, nec adrogari potuerint?

permittebant eius aevi Principes? VI.) Cur porro nec pupillus nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel furdus adrogari potuerint? Pupilli enim ipsi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat Comitiorum communio. Gell. *Noct. Att. V*, 19. VII.) Cur denique adrogatio Romae tantum fieri potuerit? Vlp. *Fragm. VIII.* 4. Romae enim, non alibi, curiata Comitia haberi poterant. Liv. *V*, 52.

XIII. Quamdiu vetus iste adrogandi ritus obtinuerit?

XIII. Haec adrogatio, per populum in Comitiis facta, satis diu, id est, stante libera Republica, obtinuit. Nam ita sua memoria a Cn. Aufidio Oresten, a M. Pupio Pisonem, a P. Fonteio Clodium adrogatum scribit Cic. *pro domo cap.* XIII. Quin & Augustus Agrippam & Tiberium adoptavit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamvis Patres censuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata,) iussit. Tacit. *Ann.* XII. 25. Postea Imperatores, legibus quippe soluti, veteres adrogationis ritus saepius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hist. I*, 14. 17. Spartian. *in Hadr.* III. IV. XXIV. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.*) Mansit tamen ad Galbam usque vetus sollemnitas inter privatos. Hinc Galba: *Si te privatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris est, adoptarem.* Tacit. *Hist.* I. 15.

XIV. Adoptio strictius dicta cur & quando inventa?

XIV. Haec de adrogatione. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum sui iuris pertineret: inventa & alia actio legis, qua liberi, in sacris paternis constituti, cuiuscumque sexus & aetatis, in aliam familiam transirent,

rent, isque modus dictus ADOPTIO sensu strictiore. Eum iam in libera Republica obtinuisse, constat ex Cicerone *de Finib. I*, 7. Valer. Max. *VII*, 7. 2. Dione Cass. *XXXIX. p.* 98.

XV. Erat hac adoptio actio legis, & hinc inter praesentes, adhibitis certis sollemnitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praesidem, (a) aut

XV. Adoptandi ritus per aes & libram.

(a) A Principibus, quos multa sibi in adrogationibus indulsisse probat Dodwell. *praelect. XVIII. ad Spartian. p.* 553, & domi adoptari poterat per aes & libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium & Lucium adoptavit* DOMI, *per aes & libram, emtos a patre Agrippa.* Fortassis & privatis idem licebat, si ad eos venire vellent Magistratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum requirunt. *L.* 36. *pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis sollemnitas aut in cubiculo aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII. Itaque non tua in CVBICVLO, sed in templo; nec ante GENIALEM TORVM, sed ante pulvinar Iovis Optimi Maximi, adoptio peracta est.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis sternebantur in honorem genii, vnde & geniales adpellati. Festus voce *genialis p.* 202. Et hinc etiam *lecti adversi* dicebantur, quia in atrio ex adverso ianuae erant collocati. Lips. *Elect. I*, 17. Scaliger ad Fest *voce Putus p.* 143. Torrent. *ad* Horat. *Epist. I*, 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim ego, in adoptione matremfamilias partum simulasse, qualem ritum inter barbaros receptum fuisse, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV.* 40. *Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent. Iuno, lectum ingressa, Herculem, corpori suo admotum, vt verum imitaretur partum, subter vestes ad terram demisit, quem in hoc vsque tempus adoptionis ritum BARBARI observant.* Exemplum eiusmodi adoptionis observare mihi videor Genes XXX, 3. vbi adoptionis quamdam speciem etiam deprehendit

V. C.

aut quemcunque Magistratum, apud quem erat legis actio. Vlpian. *VIII*, 1. *L.* 4. *D. de Adopt.* Gell. *Noct. Att. V*, 19. Ritus adoptandi consistebat in trina venditione, adhibito aere & libra. Scilicet praesentibus patre naturali & adoptivo filioque adoptando, nec non libripende, antestato & testibus, primo pater filium patri adoptivo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptivus, aes tenens, simulque adprehendens filium adoptivum; HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, seu, ut olim vocabatur, *raudusculo*, id est, sestertio nummo, percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quasi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Iurisp. antiq. anteiust. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda. (*b*) Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium, & tum adoptio

erat

V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 232. Apud Romanos vero nihil horum invenimus, nec poterat ibi hic ritus observari, partim quod matres neminem haberent in potestate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. Dissentit tamen vir doctissimus, Everardus Otto *in Papiniano*, qui sane eruditissime hanc caussam agit, *Cap. VII. p.* 103. *sequ.*

(*b*) Si scilicet filii loco deberet esse adoptivus Nam si quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus absolvebatur. Vlp. *Fragm. XII.* id quod etiam deinde in feminis observatum. Cuiac. *Enarrat. ad d. l. vlt. C. de adopt.*

(*c*)

erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, quum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur.* Et hoc quidem ritu per aes & libram adoptavit Augustus Caium & Lucium. Suet. *Aug. LXIV.*

XVI. Quandoquidem ergo haec adoptio non in Comitiis, sed coram Magistratu, fiebat: factum est inde, vt & sexagenariis minores adoptare possent, nec masculi solum, sed & feminae adoptarentur. Cai. *Inst. I. 5. 2.* Gell. V, 19. XVI. Qui potuerint adoptare & adoptari?

XVII. Et id quidem in antiqua illa liberaque Republica obtinuit. Postea variae sensim acciderunt mutationes. Et primo quidem, Comitiis cessantibus, Principes rescriptis suis adrogationes solebant concedere pariter & confirmare. Quod vel ideo iure facere poterant, quia simul erant Pontifices Maximi, quorum erat, de adrogationibus dispicere. Raevard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id esse exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re suspicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VIII, 2. p. 589.* Certe iam Antonini Pii tempore adrogationes factas esse auctoritate Principum patet ex *L. 38. D. h. t.* Hac vero mutatione semel admissa, etiam feminae, (*L. 11. D. h. t.*) & pupilli (c) (Vlp. *Fragm. VIII, 5.*) & XVII. Adrogatio per rescriptum Principis:

(c) Multa requisita hic erant observanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis caussa subesset. *L. 17. pr. L. 20. §. 3. D. h. t.* Expendebantur facultates tum adrogantis tum adrogandi, eiusque

& quidem plures simul (*L. 25. §. 3. D. h. t.*) poterant adrogari Sed non sine caussae cognitione, & observatis requisitis quam plurimis. Desierunt etiam antiquae sollemnitates & formulae, quas tamen novo edicto, nescio an actum agens, sustulit Iustinianus *L. vlt. C. de adopt.*

XVIII. Adoptio per testamentum.

XVIII. Erat & modus adoptandi per testamentum, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inventus, sed iam tum libera adhuc Republica receptus. Iam antiquissimis enim temporibus sollemne erat Romanis, heredes suos non in bona tantum, sed & nomen adsciscere. *Adsciscere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronov. *Diatr. ad Stat. p.* 26. Cicero *de offic. III*, 18. Basilii meminit, qui M. Satrium, sororis filium, nomen suum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Crassum, Liciniae filium, Crassi testamento adoptatum. Atticum quoque testamento morientis Caecilii fuisse adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Caesar

que simul vita anteacta curiose excutiebatur. *L.* 17. *pr. D h. t.* Exigebatur cautio, bona salva fore proximis agnatis, si pupillus intra pubertatis annos decessisset. *L.* 18. 19. 20. *h. t.* Adrogator porro emancipare non poterat adrogatum, nisi caussa cognita, & redditis, quae habuerat, bonis, insuperque quarta bonorum suorum relicta, *L. vlt. D. si quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat observandum, *L.* 15. *D. de inoff. test.* Quae omnia ab Antonino sic inventa videntur, vt sensim in desuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Fragm. VIII.* 2. Thomas. *diss. de vsu pract. Tit. Inst. de adopt I,* 18. *p.* 84.

(a)

Caesar ita instituerat Octavium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Civil. II. p.* 518. qui etiam, cognita avunculi nece, statim Iulii nomen adsumsit. Dio XLV. *p.* 307. Qua de re etiam Ovid. *Metamorph.* XV. *v.* 823.

Vt Deus accedat coelo, templisque colatur,
Tu facies: natusque tuus, qui nominis heres,
Impositum feret vnus onus.

Eodem exemplo Augustus Liviam & Tiberium, heredes testamento scriptos, nomen suum ferre iussit. Suet. *Octav. CI.* Ex eo tempore frequentissima occurrunt eiusmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore testamento adoptatus est Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante sollemniorem adrogationem Piso Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V,* 1. *L.* 7. *& L.* 63. §. 10. *D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis institutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam potestatem. Cuiac. *Obs. VII,* 7. Nominis heredes erant: sed eos liberti paterni & alia familiae iura non sequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obs. VII.* 1. Vnde mirum non est, quod adoptio per testamentum facta nonnunquam repetita, & more maiorum, vel lege curiata, vel per aes & libram iterum facta legitur. Augustus sane testamento adoptatus a Caesare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curavit, vt auctoritate legis accederent, quae testamento nactus non erat. Appian. *Bell. Civil. III. p.* 586. Et Tiberius, licet testamento nomen Augusti ferre iussus, ab eodem tamen post

Caii

responsiones stipulationes fuisse, recte notat Cuiac. *Obs IX*, 37.

X. Rogatio ad populum lata.

X. Caussa cognita, in Comitiis curiatis sequebatur sollemnis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Gell. *Noct. Att. V*, 19. Hinc annuente populo & XXX. curiis in suffragia missis ita iubentibus, perfecta erat adrogatio Cic. *pro domo ibid.*

XI. Effecta adrogationis.

XI. Adrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptaverat, ac si ex eo patre matreque familias eius essent nati. Hinc adrogati aeque ac adoptivi fiebant agnati ratione familiae adoptantis, non tamen cognati eius vxori. *L.* 23. *pr: D. de adopt.* Quare adoptionem sequebatur hereditas nominis, pecuniae, sacrorum, teste Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum sit, siquidem *neque Fonteius esset, quod esse debebat, neque Clodius patris adoptivi heres, neque amissis sacris paternis in adoptiva pervenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem transibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum consequebantur nobilitatem ac privilegia. Quod tametsi neget Io. Corasius *ad L.* 35. *D. de adopt.* tamen demonstratur exemplo Cn. Cornelii

nelii Cossi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, Tribunus militum consulari potestate fuit, ad quam dignitatem anno demum sequente plebeiis via patuit, teste Livio V, 12. Demonstratur idem exemplo Liviae, quam Tacitus *Annal. V*, 1. NOBILITATIS *per Claudiam familiam*, & ADOPTIONE *Liviorum Iuliorumque clarissimam* fuisse ait, & Augusti, de quo Ovidius *Fast. IV*, *v.* 21.

Hic ad te magna descendit origine mensis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf. Huber. *Digress. Iustin. II*, 24. Iac. Perizon. *Dissert. ad Constit. Divin. Deut.* XXV. 5, 6. *p.* 83. *seq.* & *Comm. nostrum ad L. Pap. Lib. II. cap. I. p.* 113.

XII. Et hinc facile reddi poterit ratio, I.) Cur soli cives Romani adrogare potuerint? Soli enim participes erant Comitiorum. II.) Cur caelibes adrogare nequiverint? Erat enim adrogatio in solatium orborum, non caelibum, inventa. Cic. *pro domo cap.* XIII. *L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III.) Cur senibus tantum sexaginta minimum annorum adrogare licuerit? *d. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles. IV.) Cur nec muti & surdi adrogarent; nec V.) feminae? Neque enim illi iure Comitiorum gaudebant: & feminae praeterea neminem poterant habere in potestate. Quare parum legibus consentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Persequut. Cap.* L. *Idem Candidianum, quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari iussit.* Sed quid sibi non

XII Cur quidam nec adrogare, nec adrogari potuerint?

permittebant eius aevi Principes? VI.) Cur porro nec pupillus nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel surdus adrogari potuerint? Pupilli enim ipsi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat Comitiorum communio. Gell. *Noct. Att. V,* 19. VII.) Cur denique adrogatio Romae tantum fieri potuerit? Vlp. *Fragm. VIII.* 4. Romae enim, non alibi, curiata Comitia haberi poterant. Liv. *V,* 52.

XIII. Quamdiu vetus iste adrogandi ritus obtinuerit?

XIII. Haec adrogatio, per populum in Comitiis facta, satis diu, id est, stante libera Republica, obtinuit. Nam ita sua memoria a Cn. Aufidio Orestem, a M. Pupio Pisonem, a P. Fonteio Clodium adrogatum scribit Cic. *pro domo cap.* XIII. Quin & Augustus Agrippam & Tiberium adoptavit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamvis Patres censuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata,) iussit. Tacit. *Ann.* XII. 25. Postea Imperatores, legibus quippe soluti, veteres adrogationis ritus saepius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hist. I,* 14. 17. Spartian. *in Hadr.* III. IV. XXIV. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.*) Mansit tamen ad Galbam usque vetus sollemnitas inter privatos. Hinc Galba: *Si te privatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris est, adoptarem.* Tacit. *Hist.* I. 15.

XIV. Adoptio strictius dicta cur & quando inventa?

XIV. Haec de adrogatione. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum sui iuris pertineret: inventa & alia actio legis, qua liberi, in sacris paternis constituti, cuiuscumque sexus & aetatis, in aliam familiam transi-

rent,

rent, isque modus dictus ADOPTIO sensu strictiore. Eum iam in libera Republica obtinuisse, constat ex Cicerone *de Finib. I*, 7. Valer. Max. *VII*, 7. 2. Dione Cass. *XXXIX. p.* 98.

XV. Erat hac adoptio actio legis, & hinc inter praesentes, adhibitis certis sollemnitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praesidem, (a) aut — XV. Adoptandi ritus per aes & libram.

(a) A Principibus, quos multa sibi in adrogationibus indulsisse probat Dodwell. *praelect. XVIII. ad Spartian. p.* 553, & domi adoptari poterat per aes & libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium & Lucium adoptavit* DOMI, *per aes & libram, emtos a patre Agrippa.* Fortassis & privatis idem licebat, si ad eos venire vellent Magistratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum requirunt. *L.* 36. *pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis sollemnitas aut in cubiculo aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII. Itaque non tua in CVBICVLO, sed in templo; nec ante GENIALEM TORVM, sed ante pulvinar Iovis Optimi Maximi, adoptio peracta est.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis sternebantur in honorem genii, vnde & geniales adpellati. Festus voce *genialis p.* 202. Et hinc etiam *lecti adversi* dicebantur, quia in atrio ex adverso ianuae erant collocati. Lips. *Elect. I*, 17. Scaliger ad Fest *voce Putus p.* 143. Torrent. *ad* Horat. *Epist. I*, 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim ego, in adoptione matremfamilias partum simulasse, qualem ritum inter barbaros receptum fuisse, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV.* 40. *Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent. Iuno, lectum ingressa, Herculem, corpori suo admotum, vt verum imitaretur partum, subter vestes ad terram demisit, quem in hoc vsque tempus adoptionis ritum BARBARI observant.* Exemplum eiusmodi adoptionis observare mihi videor Genes XXX, 3. vbi adoptionis quamdam speciem etiam deprehendit

V.C.

aut quemcunque Magiſtratum, apud quem erat legis actio. Vlpian. *VIII*, 1. *L.* 4. *D. de Adopt.* Gell. *Noct. Att. V*, 19. Ritus adoptandi conſiſtebat in trina venditione, adhibito aere & libra. Scilicet praeſentibus patre naturali & adoptivo filioque adoptando, nec non libripende, anteſtato & teſtibus, primo pater filium patri adoptivo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptivus, aes tenens, ſimulque adprehendens filium adoptivum; HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, ſeu, ut olim vocabatur, *rauduſculo*, id eſt, ſeſtertio numo, percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quaſi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Iurisp. antiq. anteiuſt. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda. (*b*) Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium, & tum adoptio erat

V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 232. Apud Romanos vero nihil horum invenimus, nec poterat ibi hic ritus obſervari, partim quod matres neminem haberent in poteſtate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. Diſſentit tamen vir doctiſſimus, Everardus Otto *in Papiniano*, qui ſane eruditiſſime hanc cauſſam agit, *Cap. VII. p.* 103. *ſequ.*

(*b*) Si ſcilicet filii loco deberet eſſe adoptivus Nam ſi quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus abſolvebatur. Vlp. *Fragm. XII.* id quod etiam deinde in feminis obſervatum. Cuiac. *Enarrat. ad d. l. vlt. C. de adopt.*

(*c*)

erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, quum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur.* Et hoc quidem ritu per aes & libram adoptavit Augustus Caium & Lucium. Suet. *Aug. LXIV.*

XVI. Quandoquidem ergo haec adoptio non in Comitiis, sed coram Magistratu, fiebat: factum est inde, vt & sexagenariis minores adoptare possent, nec masculi solum, sed & feminae adoptarentur. Cai. *Inst. I. 5. 2.* Gell. V, 19. XVI. Qui potuerint adoptare & adoptari?

XVII. Et id quidem in antiqua illa liberaque Republica obtinuit. Postea variae sensim acciderunt mutationes. Et primo quidem, Comitiis cessantibus, Principes rescriptis suis adrogationes solebant concedere pariter & confirmare. Quod vel ideo iure facere poterant, quia simul erant Pontifices Maximi, quorum erat, de adrogationibus dispicere. Raevard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id esse exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re suspicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VIII, 2. p. 589.* Certe iam Antonini Pii tempore adrogationes factas esse auctoritate Principum patet ex *L. 38. D. h. t.* Hac vero mutatione semel admissa, etiam feminae, (*L. 11. D. h. t.*) & pupilli (c) (Vlp. *Fragm. VIII, 5.*) & XVII. Adrogatio per rescriptum Principis:

(c) Multa requisita hic erant observanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis caussa subesset. *L. 17. pr. L. 20. §. 1. D. h. t.* Expendebantur facultates tum adrogantis tum adrogandi, eiusque

& quidem plures ſimul (*L.* 25. §. 3. *D. h. t.*) poterant adrogari Sed non ſine cauſſae cognitione, & obſervatis requiſitis quam plurimis. Deſierunt etiam antiquae ſollemnitates & formulae, quas tamen novo edicto, neſcio an actum agens, ſuſtulit Iuſtinianus *L. vlt. C. de adopt.*

XVIII. Adoptio per teſtamentum.

XVIII. Erat & modus adoptandi per teſtamentum, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inventus, ſed iam tum libera adhuc Republica receptus. Iam antiquiſſimis enim temporibus ſollemne erat Romanis, heredes ſuos non in bona tantum, ſed & nomen adſciſcere. *Adſciſcere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronov. *Diatr. ad Stat. p.* 26. Cicero *de offic. III*, 18. Baſilii meminit, qui M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Craſſum, Liciniae filium, Craſſi teſtamento adoptatum. Atticum quoque teſtamento morientis Caecilii fuiſſe adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Caeſar

que ſimul vita anteacta curioſe excutiebatur. *L.* 17. *pr. D h. t.* Exigebatur cautio, bona ſalva fore proximis agnatis, ſi pupillus intra pubertatis annos deceſſiſſet. *L.* 18. 19. 20. *h. t.* Adrogator porro emancipare non poterat adrogatum, niſi cauſſa cognita, & redditis, quae habuerat, bonis, inſuperque quarta bonorum ſuorum relicta, *L. vlt. D. ſi quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obſervandum, *L.* 15. *D. de inoff. teſt.* Quae omnia ab Antonino ſic inventa videntur, vt ſenſim in deſuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Fragm. VIII.* 2. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. Tit. Inſt. de adopt.* I, 18. p. 84.

(a)

Caesar ita instituerat Octavium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Civil. II. p.* 518. qui etiam, cognita avunculi nece, statim Iulii nomen adsumsit. Dio XLV. *p.* 307. Qua de re etiam Ovid. *Metamorph.* XV. *v.* 823.

Vt Deus accedat coelo, templisque colatur,
Tu facies: natusque tuus, qui nominis heres,
Impositum feret vnus onus.

Eodem exemplo Augustus Liviam & Tiberium, heredes testamento scriptos, nomen suum ferre iussit. Suet. *Octav. CI.* Ex eo tempore frequentissima occurrunt eiusmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore testamento adoptatus est Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante sollemniorem adrogationem Piso Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V*, 1. *L.* 7. *&* *L.* 63. §. 10. *D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis institutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam potestatem. Cuiac. *Obs. VII*, 7. Nominis heredes erant: sed eos liberti paterni & alia familiae iura non sequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obs. VII.* 1. Vnde mirum non est, quod adoptio per testamentum facta nonnunquam repetita, & more maiorum, vel lege curiata, vel per aes & libram iterum facta legitur. Augustus sane testamento adoptatus a Caesare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curavit, vt auctoritate legis accederent, quae testamento nactus non erat. Appian. *Bell. Civil. III. p.* 586. Et Tiberius, licet testamento nomen Augusti ferre iussus, ab eodem tamen post Caii

Caii & Lucii Caesarum mortem rite adoptatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo quum libera Republica mulieres adoptare nondum possent: solebant eae tamen iam eo tempore heredes ea lege instituere, vt nomen suum ferrent. Exemplum est apud Ciceron. *Epist. ad Att. VII*, 8. quod sane cum aliis argumento est, non veram fuisse hanc adoptionem, sed adoptionis simulacrum quoddam, quod praeter nomen & hereditatem nihil iuris in adoptivum devolvit. Plura de hac adoptione per testamentum dabunt Briss. *de Form. VII. p.* 601. Huber. *Digress. I*, 2. 23. 2. & huius filius, amplissimus Zach. Huber. *Dissert. Iurid. & philol. V*, 2.

XXI. Adoptivi olim in potestatem & gentem alienam transibant.

XIX. Ceterum patria potestas olim erat effectum adoptionis etiam stricte sic dictae. Vnde & adoptivi cognomini suo, leviter inflexo, illius gentis, in cuius sacra transierant, nomen adiiciebant, quamvis id non semper, nec eodem modo factum esse animadvertamus, quum aliquando patris naturalis & adoptivi nomen promiscue ferrent. Perizon. *Diss. I. p.* 97. & *Animadv. Histor. p.* 131. Spanhem. *de vsu & praestant. numism. Tom. II. p.* 77. Quum Scipio Africanus minor ex Aemilia gente in Corneliam per adrogationem transiisset: vocatus est *P. Cornelius Scipio Aemilianus.* Et qui antea C. Octavius erat, adoptatus a Caesare, dictus est *C. Iulius Caesar Octavianus.* Dio Cass. XLVI, *p.* 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnunquam suo adscribere, honoris caussa, immo eundem adhuc patris vocabulo dignari in sermone familiari. Terent. *Adelph. V*, 7. v. 3.

7. v. 3. Exempla collegit V. C. Iac. Perizon. *Differt. ad Divin. Constit. Deut. XXV, 5. p. 89.*

XX. At extremis temporibus Iustinianus totum illum adoptionis ritum turbavit, iubens, vt adoptatus ab alio quam adscendente, non transiret in alienam familiam & potestatem, & tamen ius successionis ab intestato consequeretur. *L.* 10. *princ.* §. 1. 2. *C. h. t.* Quo ipso in eam conditionem redacti sunt patres adoptivi, vt sine summa imprudentia adoptare non possent. De qua mutatione satis lepida vid. Thomas. *Diss. alleg. I,* 26. *p.* 40. *seq.* XX. Iustiniani mutatio.

TIT. XII.

QVIBVS MODIS IVS PATRIAE POTESTATIS SOLVITVR.

Patriam potestatem ordinarie fuisse perpetuam, iam supra TIT. IX. ex Dionysio Halicarnasseo ostendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, solvendi patriam potestatem, de quibus hoc titulo agendum.

I. Et primo quidem MORS, quum omnia iura personalia tollat, non poterat non & liberos patria potestate liberare. Neque tamen morte avi nepotes liberabantur, si pater esset superstes, sed tunc in huius potestatem recidebant: nisi is forte antea ab avo esset emancipatus. Vid. Caii *Inst. I, 6. princ.* Quia enim patria potestas erat dominium Quiritarium (vid. I. Patria potestas solvebatur I.) morte naturali.

supra *Tit. IX.* §. 1.) non poterat non iure hereditario ab avo in patrem devolvi.

II. Et II.) civili.

II. Quum vero ex principiis iuris Romani & ii, qui CAPITIS DEMINVTIONEM, vel maximam, vel mediam, fuerant passi, civiliter mortui viderentur: *L.* 63. §. *fin. D. pro socio.* factum est, vt vel patre, vel filio capite deminuto, patria potestas solveretur. Erat enim haec propria civium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio servos, media ἀπόλιδας efficiebat. Atqui servi & peregrini nec habere, nec esse poterant in patria potestate. Plin. *Epist. X*, 6.

III. Quae tamen iure postliminii & restitutione tolle batur.

III. Hinc captivitate, servitute poenae, aquae & ignis interdictione, deportatione, sive patris sive filii, potestas patria cessabat. (*a*) Priori tamen casu illa postliminio; (Caii *Inst. I*, 6. 3.) posterioribus restitutione plenaria poterat recuperari. *L.* 1. *C. de sent. pass.* Ant. Schult. *ad* Caii *Inst. I*, §. 1. *p.* 47.

IV. Nec non III.) adoptione.

IV. Exspirabat etiam potestas patria ADOPTIO-

(*a*) Ergo durante captivitate ius patriae potestatis non *in suspenso* erat, vt loquitur Vlp. *Fragm. X*, 4. §. 5. *Inst. h. t.* sed plane perimebatur; & postliminii demum iure recuperabatur, quia fingebatur, postliminio reversum nunquam in captivitate fuisse. *d.* § 5. *Inst. h. t. L.* 16. *D. de capt. & postlim.* Hinc captivo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, testari, hereditates adire poterant. Vbi vero pater postliminio patriam potestatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in potestatem avi veniebant, bona a filiis acquisita eius erant, testamentaque eorum nulla erant, at nuptias tamen rescindere pater non poterat, Thomas. *diss. ad h. t. I*, 5. *p.* 5. *sequ.*

(*b*)

OPTIONE: non quod filius sui iuris fieret; sed quod in aliam gentem aliaque sacra transiret. Vid. supra *Tit. XI, 19.*

V. Et IV.) emancipatione.

V. Sed praecipuus modus, quo patria potestas quam sollemnissime solvebatur, erat EMANCIPATIO, quae ob triplicem, quae subinde facta est, mutationem, in VETEREM, vel *legitimam*, ANASTASIANAM, & IVSTINIANEAM dividitur. §. 6. *Inst. h. t.*

VI. Cur dicta emancipatio?

VI. VETVS illa erat actus legitimus; & hinc certis adhibitis formulis & sollemnitatibus coram eo Magistratu, apud quem erat legis actio, explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemvirorum ter venumdandi filios potestatem indulsissent patribus: statuissentque simul, vt tertium manumissus filius sui iuris fieret; (*Supra Tit. IX, 6.*) commodissimum visum est Romanis, trina venditione imaginaria liberos e potestate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id est, adhibito aere & libra: Vid. Aleand. & Schulting. *ad* Caii *Inst. I, 6. 3. p. 31. sequ.* consequens erat, vt & illa liberorum imaginaria venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta est EMANCIPATIO, de cuius vocabuli vsu & significatione conferendi Barn. Brisson. *de verb. signif.* & Io. Frid. Gronov. *ad* Senec. *Epist. XLV. p. 27.*

VII. Emancipationis veteris ritus.

VII. Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque testes, Romani cives, (*b*) & puberes, & praeterea alius

cius Testes

(*b*) Ita Caius apud Boeth. *Comment. ad Top. Cic.* III.

praesentes. Libripens. Antestatus.

eiusdem conditionis, qui libram teneret aeneam, vnde & *Libripens* adpellabatur, nec non alius, qui *Antestatus* audiebat. Fit eius mentio etiam Prisciano *Lib. VIII. apud* Putsch. *p.* 792. vbi verba Livii: *Impubes libripens esse non potest: neque antestari:* nec non in marmore apud Gruter. *p. MLXXXI.* vbi narratur, donationem & mancipationem factam, LIBRIPENDE CLAVDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diversum a libripende fuisse *antestatum*. Quum vero *antestari* fuerit, *tactis auriculis alterum testem advocare*, & dicere: MEMENTO, QVOD ET MIHI IN ILLA CAVSSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm. I, 9. v.* 76. & ibi Acron & Porphyr. *in Schol.* isque ritus non solum in ius vocationi, sed & mancipationibus adhiberetur: (*c*) non abs re suspicantur viri docti, *antestatum* vocatum, qui testes convocabat, eorumque fidem, tacta auricula, obtestabatur. Merill. *Observ. VIII,* 37. Fr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIII. XIV.*

VIII. IV.) pater naturalis. V.) pater fiduciarius.

VIII. Praesentem porro adesse oportebat non solum patrem *naturalem*, sed & emtorem filii, quem Caius patrem *fiduciarium* vocat. (*d*) Hic

sed tamen & *Latinos Iunianos* testes admitti consuevisse, docet Vlpian. *Fragm. XX,* 8.

(*c*) Certe etiam in testamentis, quae fiebant aere & libra, adhibitas fuisse *ὤτων ἐπιψαύσεις*, *aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex *Strom. V. p.* 575. Conf. Brummer. *de lege Cinc. XIII. XIV.*

(*d*) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, sed dominus, Fidu-

cia

Hic enim non idem videtur fuiſſe, ac anteſtatus, quum & ceteroquin emtor in mancipationibus ab anteſtato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractu *fiduciae*, qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex novis legibus tacite interpoſitus cenſebatur. §. *vlt. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ. Fiduciam autem*, (inquit Boeth. *Comment. ad* Cicer. *Topic. IV.*) *accipit, cuicumque res aliqua mancipatur, vt remancipet.*

IX. His ergo praeſentibus, naturalis pater filium ſuum emtori mancipabat, id eſt, manu tradebat, additis verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. At ille contra ea, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HACAENEAQVE LIBRA: ſtatimque, percuſſa libra, ſeſtertium numum (e) dicis cauſſa tradebat ei, a quo filium acceperat, quem IX. VI.) Trinae mancipationes.

cia quoque in tertia demum mancipatione contrahebatur. Tunc ergo demum emtor iſte fiduciarius vocari coepit. Sed Anianus fortaſſis hic Caium turbavit. Vid. Schulting. *ad* Cai. *Inſt*, 9. *p.* 55.

(e) Apud Caium eſt: *Vnum aut duos numos.* Id vero procul dubio ab Aniano eſt. In mancipationibus ſemper requirebatur *numus vnus, quatuor aſſium*, id eſt, ſeſtertius. Teſtantur inſcriptiones apud Gruterum, & Spon. *Miſcell. p. CCXCII.* in quibus ſemper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NVMI VNIVS. Teſtantur veteres Auctores, veluti Vitruv. *Architect.* I, 4. *Numo ſeſtertio mancipio dedit.* Teſtatur ipſum ius noſtrum, *L. vlt. C. de donat.* vbi conferri merentur Cuiac. *Obſ.* X, 37. XIX, 31. Ant. Auguſtin. *Emend.* II, 7. Fridr. Brummer. *de Leg. Cinc.* XIV.

quem deinde sollemniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis iuris Romani filius semel iterumque manumissus in potestatem patris recidebat: (Dionys. Hal. *II, p. 96.*) non poterat non imaginaria ista venditio ter repeti. Vbi postrema fiebat mancipatio, contractus fiduciae accedebat, paterque naturalis haec verba addebat: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Cic. *de Officiis III, 15. ad famil. Epist VII, 12.* Sigon. *de iudic. I, 5.* Ille contra statim, recepto sestertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, vt ne, si a fiduciario manumitteretur, hic iura patronatus retineret, & naturalem patrem hereditate excluderet. Cai. *Inst. I, 6. p m 59* Remancipatum ergo sibi filium pater naturalis denique manumittebat, & quidem ordinario vindictae ritu, additis alapis. Vnde emancipatio olim μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων cum *iniuriis & alapis*, facta dicitur. *Novell. LXXXI. praef.* Hosce ritus omnes debemus Caio in *Inst. I, 6. 3.* sed pessime habito ab Aniano, vnde pleraque ex doctorum virorum notis, & maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda, vel supplenda fuerunt.

VII.) Additum pactum fiduciae.

X. Circumstantiae temporis.

X. Poterant porro trinae istae emancipationes vel eodem die, iisdem testibus, vel interiectis aliquot diebus, aliisque adhibitis testibus,

ftibus, feorfim fieri. Paull *Recept. Sent. I*, 25. 2.

XI. Opus quoque his follemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, quum filiae & nepotes vnica tantum mancipatione patria poteftate exirent Adhiebatur tamen & hic fiducia de remancipatione, vt ne pater naturalis fucceffionem ab inteftato amitteret. Cai. *Inft. l. c.* Vlpian. *Fragm. X*, 1. XI. Vnica mancipatio fufficiebat in emancipatione filiae & nepotum.

XII. Et haec eft vetus illa ac follemnis emancipatio, quae, vt aliae formulae ac follemnitates, difplicere pofteritati coepit. Quare ANASTASIVS Imperator novum invenit emancipandi modum, qui folum Principis refcriptum iudici infinuandum exigeret, & omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *L. 5. C. de emanc. lib.* XII. Emancipatio Anaftafiana.

XIII. Deinde IVSTINIANVS, & has aboliturus ambages, Anaftafianam quidem emancipationem non fuftulit, fed tamen patribus permifit, vt ftatim adirent Magiftratum competentem, & coram eo, confentiente filio, declararent, quod filium fint e poteftate dimiffuri. *L. vlt. C. de manc. lib.* Idque, tefte Harmenopulo, hac fiebat formula: HVNC SVI IVRIS ESSE PATIOR, MEAQVE MANV MITTO. Harmenop. *Promt. I*, 17. 8. Sed pofterioribus his fpeciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, fatis adparet. XIII. Emancipatio nova, vel Iuftinianea.

XIV. Poftremus modus, quo patria poteftas folvebatur, erat DIGNITAS. Et quum vis Dionyfius Halic. *II. p.* 96. nullam dignita- XIV. Dignitas olim non folvebat

patriam potestatem. tem patria potestate liberasse contendat: iam ab antiquissimis tamen temporibus Flamines Diales & Virgines Vestales patria potestate liberabantur. Vlpian. *Fragm. X*, 5. Gell. *Noct. Attic. I*, 12 Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Vestales virgines a Pontificibus manu capiebantur. Quum ergo capti ex principiis iuris Romani capite deminui dicerentur, & hinc iure patriae potestatis exirent; mirum non est, vtrumque etiam hoc sacerdotium eam potestatem soluisse. De ritu capiendi Vestales vid. Dionyf. II, 68. apud quem, quod obiter moneo, verbum αἱρεμένων Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, quum vertendum fuisset *capiendi*. Gell. I, 12. Lipf. *de Vesta & Vestal. V.* Flaminis Dialis capti meminit Liv. XXVII, 8. vbi conf. Iac. Guther. *de vet. iur. Pontif.* L. 32. Quin & vxores Dialium patria p testate exibant, quod SC. demum restrictum tempore Tiberii. Tacit. *Annal. IV*, 16.

XV. Iustinianus tamen p. p. exire voluit Patricios. XV. At Iustinianus postea & *Patriciatus* dignitatem immunem esse iussit a patrio Imperio. *L. fin. C. de Consul.* §. 4. *Inst. h. t.* Iam ante Iustinianum enim Patriciatum a patria potestate non liberasse, idque frustra ex Cassiodori *Var. VI*, 2. colligi, contra Vinn. *ad* §. 4. *Inst. h. t.* & Bachov. *in Disp. ad Treutl. Vol. II. Disp.* 2. *th. vlt.* accurate evicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XIX.* Cave vero hic intelligas antiquos illos Patricios, quos in libera Republica plebejis oppositos constat. Constantinus enim Magnus praecipuos rerum admi-

ministros vocare solebat Patricios, vt se quasi Principum patres esse meminissent. Ii ipsos Praefectos Praetorio ordine anteibant, Zosim. *Hist. II*, 40. nec minor, quam horum in Imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Praefecti proponebant Edicta, quae deinde in vnum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant: ita idem ius erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκά. dicebantur, sicuti ipsorum Principum βασιλικά. Vid. Cuiac. *Obs. VI*, 10. Vnde parum accurate Dionys. Gothofred. in *Nomenclatore Graecar. iur. diction. ad Harmenopul. p.* 447. Ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα, *Constitutiones Romani Imp. aut potius Commentarius magistri ad Romani Constitutiones, aut certe liber, a magistro Romani nomine compositus, suisque titulis distinctus, aut potius aliud* Ῥωμαϊκά, *aliud* τὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα. Vbi sane dum plures coniecturas repraesentat, a re plane aberrat vir doctissimus. Ceterum & posteris ea dignitas summa semper & splendidissima visa est. Vid. Cassiodor. *Var. VI*, 2.

XVI. Idem beneficium deinde Iustinianus cum Episcopis, quin & cum aliis, qui Magistratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Consulibus*, *Consularibus*, *Praefectis Praetorio*, & *Vrbi*, *Magistris militum* & *Patronis fisci* communicavit. *Novell.* LXXXI. **XVI. Episcopos.**

XVII. Accedebant quaedam caussae, ob quas parentes etiam inviti cogerentur liberos e potestate dimittere, de quibus passim Iureconsulti. Conf. Thomas. *Differt. de vsu pract.* **XVII. De caussis emancipandi necessariis.**

 bu-

huius tit. I, 15. & 16. & quae nos diximus in *Elem. Iur. Civ.* §. 198.

TIT. XIII. VSQVE AD XV. ET XVII. VSQVE AD XX.

DE

TVTELIS, TESTAMENTARIA, LEGITIMA, FIDVCIARIA, DATIVA.

SEquitur tertia perſonarum diviſio, aut ſubdiviſio potius perſonarum ſui iuris. Harum enim *quaedam* in TVTELA, *aliae* in CVRATIONE ſunt, *quaedam* NEVTRO IVRE *tenentur. princ. Inſt. h. t.* Ipſa tutela curaque eorum, qui per aetatem vel imbecillitatem intellectus ſe ipſi defendere nequeunt, eſt iuris gentium, & hinc apud omnes peraeque gentes recepta. Vid. Selden. *de vxore Ebr. II*, 3. Puffend. *Iur. Nat. & Gent. IV*, 4. Sed Romani in multis a ſimplicitate iſta iuris naturalis deflexerunt. Vnde apud eos alia tutela IMPVBERVM, alia curatio MINORVM aliorumque, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poterant, alia tutela FEMINARVM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

TIT. XIII. I. Tutela Romae antiquiſſima.

I. TVTELA IMPVBERVM tam antiqua eſt, vt & ſub Regibus eius exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dediſſe L. Tarquinium Priſcum, adparet ex Liv. I, 46. Quum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela dativa exſtarent.

rent, adeoque ea tutela procul dubio testamentaria fuerit: sequitur, vt haec sit reliquis antiquior.

II Certe & legibus XII Tabularum ea tutelae species confirmata est, prospectumque, vt patri de liberorum tutela in testamento disponendi facultas esset. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Vlpiano & Paullo ita restituit Iac. Gothofedus *de Leg. XII. Tab. V*, 1. PATER FAMILIAS, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non solum singulas res testamento relinquere, sed & omne testamentarium negotium denotat, idemque adeo est, ac *testari*, *testamento statuere*, vel *decernere*, Est enim *legare*, ceu syllabae primae quantitas docet, a Graeco vetusto λήχειν vel λήγειν, unde futurum λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις, *hereditas*, & ληξιαρχὸς, *Magistratus Atheniensium*. In primis autem legare Latinis erat legis modo disponere, mandare, legem dicere rebus suis, νομοθετεῖν, ceu infra ad titulum *de Legatis* docebimus. *Super pecuniae tutelaeve* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim rarum fuit apud antiquos, casum secundum pro sexto adhiberi. Sic in marmore Salernitano apud Grut. *p. CCCXLIII. 2.*

TIT. XIV. II. Lex XII. Tabularum de tutela testamentaria.

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI. VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CON-

CONSACRABERVNT.

Pecunia porro non ſolum numos, ſed & omnem ſubſtantiam teſtatoris, immo & iura complectitur. *Quidquid enim homines poſſident in terra, quorum domini ſunt*, PECVNIA *vocatur, ſervus ſit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum eſt, pecunia vocatur*, inquit Auguſtin. *de Diſcipl. Chriſt. VI. p.* 585. *Tom. VI. op.* plane iuridice, vti patet ex *L.* 222. *D. de verb. ſignif.* Denique SVAE REI dum additur, id ſane referendum ad ipſos liberos, (*a*) qui iure veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI (*Lib. II. Tit. I. §. XV.*) Senſus ergo eſt, quamcunque legem paterfamilias in teſtamento ſuo dixerit, & quocunque modo diſpoſuerit, & de rebus ſuis, & de ipſis bonis ac facultatibus eorum, (ſcilicet per ſubſtitutionem pupillarem) ita ratum poſt mortem futurum. Quum enim antea ſub Regibus calatis Comitiis teſtamenta fierent, adeoque heredum tutorumque inſtitutio a populi magis arbitrio, quam voluntate teſtatoris, penderet: mutatum id eſt lege Decemvirali, permis-

(*a*) Vnde non eſt, quod lectionem hanc ſollicitet V. C. Gerard. Noodt. *Obſ. II,* 19. vbi legi iubet: *Super tutela pecuniave ſua*, additque *tutelam ſuam* idem eſſe ac tutelam eius, qui ſuus teſtatori heres ſit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obſtat, tutelam non habere locum in liberis, dum ſunt *res ſuae*, id eſt, in patria poteſtate conſtituti. Legat enim pater de tutela ſuae rei, ſed in eum caſum, quo liberi futuri ſint capita libera.

(*b*)

missumque patrifamilias cuivis, de tutela pecuniaque suae rei liberrime disponere.

III. Tutelae testamentariae indoles.

III. Si quis ergo paterfamilias liberis, quos in potestate habebat, sive liberos sive servos suos, hos tamen cum libertate, tutores dederat: (b) ii sine satisdatione atque inquisitione admittebantur, ipsosque excludebant legitimos; dummodo essent cives. Nam Latini Iuniani, quamvis cum iis esset testamenti factio: tutores tamen dari non poterant per legem Iuniam. Vlpian. *Fragm. XI*, 16. Quia vero fundamentum huius tutelae testamentariae erat patria potestas: consequens erat, vt & nepotibus, qui in patris potestatem defuncto avo non essent recasuri, & exheredatis impuberibus tutores testamento constitui possent. Vid. *L.* 4. & 26. §. 2. & *L.* 31. *D. de test. tut.* Et inde simul patet ratio, cur mater tutores testamento dare non posset, *L.* 2. *D. de confirm. tut.* quamvis tutor ab ea datus confirmari soleret cum inquisitione, modo ea pupillum simul heredem instituisset. *L.* 4. *D. de test. tut.* *L.* 4. *D. de conf. tut.* *L.* 7. §. 1. *L.* 8. *D. eod.* Quae confirmatio & aliis casibus, quibus tutoris dationi vitii quid inesse videbatur, accedere solebat, ceu ICti pluribus docent in libellis suis.

TIT. XV: IV. Lex XII. Tab. de Tutela agnatorum legitima.

IV. Quum vero contingere posset, ut intestatus, saltim quod ad tutelam, decederet pater familias: iisdem legibus Decemviralibus fuerat con-

(b) Formulas, quibus in testamentis vsi Romani, si tutores dare vellent, colligit Brisson. *de Form. VII, pag.* 616.

(c)

conſtitutum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS TVTELAM NANCITOR. Gothofred. *ad XII. Tab. V*, 4. Et ab hac lege *legitima* dicta eſt tutela, ad quam agnati ab ipſa lege vocabantur.

V. Origo huius tutelae.

V. Quaenam ſit huius legis origo, eruditis nondum liquet. Veteres legislatores mirifice hic diſcreparunt. Solon agnatos a tutela prohibuit, veritus procul dubio, ne hereditatem, quam ſperarent, capere mallent, quam exſpectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen ſemper, ſed quoscumque Archontes idoneos iudicaſſent. Diog. Laert. I, 56. Petit. *de Leg. Attic. VI*, 7. Charondas contra, ſeiuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes agnatos eſſe voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi diſſipandarum facultatum vllam haberent cauſſam. Diod. Sic. *Biblioth. XII*, 8. Denique Lycurgus agnatos proximos ad tutelam vocavit, forſan, quod in tanta Spartanorum continentia & paupertate non admodum metuerentur inſidiae. Exemplum ſane legitimae agnatorum tutelae, Spartae receptae, eſt apud Herodot. I, 65. vbi ipſe Lycurgus dicitur ἐπιτροπεύσας λεωβώτεω, ἀδελφιδέυ μὲν ἑαυτῦ, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. *Tutor & idem patruus Leoboti Spartiatarum Regis*. Add. Crag. *de Rep. Lac. II*, 11. Spartanos ergo imitati videntur Decemviri. Lacedaemoniorum ſane non minus, quam aliorum Graecorum, inſtituta in XII. Tabulas migraſſe, iamdudum obſervarunt Athenaeus.

VI.

VI. p. 273. Symmach. *Epist. III*, 11. Ammian. Marcellin. *XVI.* 5.

VI. Satisne vero prudenter eam Spartanorum legem civitate donarint Decemviri, alii viderint. Non sane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia, non idem vtrobique divitiarum contemtus. Hinc tot iniquissimi heredipetae, quorum characterem egregie expresserunt Pers. *Sat. II. v.* 12. 13. Horat. *Serm. II*, 5. Iuvenal. *Sat. V. v.* 98. *VI. v.* 38. *XII v.* 93, Martial. *Epigr. VI*, 63. *VIII*, 17. Conf. Thomas. *Dissert. de iniusto iure heredipet.* §. *XIV. sequ.* Bynkersh. *de capt. instit. p.* 303. *sequ.* An religioni sibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cuius proximi heredes erant, interimere? Vnde mirum est, legislatoriam Decemvirorum prudentiam hac in re quosdam tantopere admirari. VI. Tutela legitima occasionem dedit fraudibus heredipetarum.

VII. In iisdem porro XII. Tabulis erat constitutum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofr. *ad XII. Tab. VI*, 2. Et ex hac quidem lege defuncto sine prole liberto patronus, vel, hoc praemortuo, eiusdem liberi in capita succedebant ab intestato, remotioresque excludebant *L.* 13. §. 1. *D. de bon. libert.* Vlpian. *Fragm. XXIX*, 1. Quum ergo iam dudum Romae valuisset regula: *Vbi successionis emolumentum; ibi & tutelae onus esse debere:* aequum visum est Iureconsultis, vt etiam in tutela patronorum TIT. XVII. VII. Origo legitimae patronorum tutelae.

norum essent libertorum liberi. *L.* 3 *pr. & §.* 1. *D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima patronorum tutela, quam *per consequentiam ex lege duodecim Tabularum introductam*, recte ait Vlpian. *Fragm. XI*, 2.

TIT. XIIX. VIII. Origo legitimae parentum tutelae.

VIII. Diximus supra *Tit. XII* §. IX. patrem naturalem, emancipantem liberos, vltimae mancipationi addidisse pactum *fiduciae*; EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Diximus etiam, tunc emtorem, seu patrem fiduciarium, filium sibi mancipatum patri naturali remancipasse, a quo demum fuerit per vindictam manumissus. Diximus denique, id ideo factum esse, vt pater naturalis iura patronatus coniunctamque cum iis spem succedendi ab intestato retineret. Vid. supra *Lib. I. Tit. XII*, 8. §. 9. Quum ergo penes patrem, tanquam patronum, spes remaneret successionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, si filius emancipatus adhuc esset impubes. Mortuo porro patre, fratres istius emancipati natu maiores, si essent maiorennes, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non essent heredes ab intestato, tutela illa non poterat dici legitima. Vocata ergo est *fiduciaria*, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione intercesserat. Quamvis ex Vlpiano pateat, olim non legitimam fratrum, sed parentum tutelam dictam esse *fiduciariam*: idque

TIT. XIX. Vt & tutelae fiduciariae.

que vel ideo concinnius sit vocabulum, quod pactum illud fiduciae non frater, sed pater emancipans interposuerit. Ita tamen Modestinus hanc tutelam vocat *L.* 4. *D. de legit. tut.* nisi & eam in legem falcem immisit Tribonianus. Vid. Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm.* XI, 5. *p.* 595. Huber. *Digress.* I, 1. 4.

IX. Enimvero, quum non deessent casus, quibus & testamentarii & legitimi tutores deficerent: visum est Romanis, nova lege cavere, vt impuberibus tunc tutores darentur. Factum ergo ea de re Plebiscitum, quod LEGIS ATILIAE (*c*) nomine in iure laudatur. Tempus huius legis latae incertum est, nisi quod eam ante annum ab V. C. DLXVII. conditam doceri possit ex Livio XXXIX, 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure civ. Rom.* I, 13. Invenimus sane, *Atilium Longum* Tribunum plebis fuisse anno V. C. CCCIX. *L. Atilium* anno CCCXLIII. Liv. IX, 30. sed neutrum hanc legem tulisse verosimile est, quoniam tunc nondum erat Praetor. Annum V. C. CCCCLX. quo Praetor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adsignat Steph. Vin. Pigh. *in Annal. ad ann.* CCCCLX. sed

TIT. XX. IX. Lex Atilia de tutore dativo quando lata?

(*c*) ATILIA non ATTILIA dicitur haec gens apud Livium, Tacitum, Ciceronem, & maxime in numis & marmoribus. Vid. Fulv. Vrsin. *de Famil. Romanorum ex numism. p.* 42. *seq. edit. Patini.* Erat ea gens Romae nobilissima, in tres potissimum divisa familias, quarum una *Regulorum*, altera *Serranorum*, tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius seriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animadv. Hist. Cap.* I. *p.* 26.

N (*d*)

ſed & hunc non magis auctorem legis eſſe arbitramur: maxime, quum Praetores plebiſcita ferre non ſolerent. Procul dubio lata eſt anno CCCCXLIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cuius meminit Liv. IX, 30.

X. Quid ea lege ſancitum? X. Hac vero lege cautum eſt, vt pupillis, & feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſſet, tutor daretur a Praetore & maiore parte Tribunorum plebis. (*d*) Exemplum eſt apud Liv. XXXIX, 9. vbi Fecennia Hiſpala *poſt patroni mortem, quia nullius in manu eſſet, tutorem a Tribunis & Praetore petiiſſe* dicitur. Dictus eiuſmodi tutor *Atilianus*, nec non *datiuus*, a formula, qua vti Praetores ſolebant: DO TE TVTOREM. Briſſon. *de Form. V. p.* 408.

XI. Lex Iulia & Titia. XI. Sed quum ea lex Romae tantum haberet locum: (Vlpian. *Fragm.* XI, 18.) anno V. C. DCCXXII. Auguſto III. & M. Titio M. F. Rufo Coſſ. lata eſt lex Iulia & Titia. Henr. Valeſ *ad Excerpt. Peireſcian. p.* 61. Tacit. *Ann.* III, 25. Quia enim antea diu in ſola Sicilia fuerat moribus receptum, vt Praetores τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, *pupillis & feminis, agnatorum cura deſtitutis*, tutores darent: Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſc. p.* 397. factum eſt, vt illud

ius

(*d*) Id vero ideo videtur ſancitum, quia aliquando vna cum Praetore edicta conſcribebant Tribuni, aut certe hi a Praetoribus in conſilium adhibebantur. Vid. Cic. *de Offic. III*, 20. Ceterum hic id ſingulare eſt, quod plura Tribunorum plebis ſuffragia vincerent pauciora, quum alias ſingulis eſſet ius intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obſervatum id iam a Fr. Hotomano & Arn. Vinnio *ad pr. Inſt. de Atil. tut.*

(*e*)

ius hac lege etiam cum aliis Provinciis communicaretur, iuberenturque Praesides etiam in Provinciis tutores dare. Vlpian. *Fragm. l. c.*

XII. Tutoris datio Consulibus SC. Claudiano iniuncta.

XII. Sed tamen haec tutoris datio non vnam postea subiit mutationem. Quum enim Tribuni & Praetores negligentius forsan eo munere fungerentur: sancitum est *SC. Claudiano, vt pupillis extra ordinem tutores a Consulibus darentur.* Suet. *Claud.* XXIII. Hinc ad Traiani vsque tempora tutores a Consulibus datos legimus apud Plin. *Epist.* IX, 13. Horum ergo erat, simul inquirere in tutoris conditionem atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperent, §. 3. *Inst. h. t.* Quaestiones in ista inquisitione propositas recenset Iac. Cuiac. *in Papinian. & ad L. 5. C. de conf. tut. p. 296.*

XIII. Praetor tutelaris factus ab Antonino.

XIII. Mox tamen & Consulares tutelae displicuerunt. Vnde ius dandi tutores Praetoribus Constitutione restituit M. Antoninus Imp. ita tamen, vt singularem faceret *Praetorem*, quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* adpellabant. Iul. Capitolin. *vit. Marci* X. §. 3. *Inst. h. t.* Haec Praetura satis diu Romae mansit. Nam ANICII AVCHENII BASSI PRAETORIS TVTELARIS mentio fit in marmore apud Reines. *Inscr.* VI, 4. Alia monimenta, in quibus huius Praetoris fit mentio, collegit Ios. Castalio *Var. Lect.* XX.

XIV. Praefectus vrbi & Praetor quando tutores dederint?

XIV. Paullo post moribus invaluit, vt Romae Praefectus vrbi & Praetor secundum suam iurisdictionem; in Provinciis vero Praesides immo & Legati Procoss. ex speciali lege, id est, ex Oratione D. Marci, tutores ex inquisi-

 tione

tione darent, qui tamen etiam inferiori Magistratui id negotii dare poterant, si non adeo magnae erant pupillorum facultates, §. 4. *Inst. h. t. L.* 1. *pr.* §. 1. *L.* 3. *L.* 19. *pr.* §. 1. *D. h. t.* Erant autem *Defensores civitatum*, qui & ἔκδικοι, & *Vindices* adpellati, similes Tribunis plebis Rom. eorumque erat, plebis iura adversus Magistratus tueri. *L.* 1. *C. de off. iurid. Alex.* Vnde eos cum τοποτηρηταῖς, *servatoribus locorum*, *locorum iudicibus*, *vicariis*, qui iuris dicundi caussa a Praefectis Praetorio mittebantur, non confundendos monet Cuiac. *Observ. III*, 14. (e) Quae loca cum *L.* 8. *D. de tut. & curat. datis ab his.* diligenter, vt solet, contendit Ger. Noodt. *de Iurisd. II*, 8. *p.* 162.

XV. Iustiniani nova Constitutio.

XV. Denique Iustinianus sanxit, si pupilli vel adulti facultates vsque ad D. solidos valeant, Defensores civitatum vna cum Episcopo, vel alii Magistratus, etiam non exspectata Praesidis iussione, vel Iuridicus Alexandrinus, tutores vel curatores darent. *L.* 30. *C. de Episc. aud.* §. 5. *Inst. h. t.*

XVI. Tutelae mulierum origo.

XVI. Haec tralatitia sunt. Antiquitatum vero studiosis porro est observandum, non solum pupillos tutelae, iure veteri Romano, subfuisse, sed & feminas. Et Athenis quidem idem fieri consueverat, vbi noti mulierum tutores, quos κυρίους adpellabant. Vid. Guil. Budaei

(e) Observata tamen differentia, vt si Praesides ipsi tutores darent, id fieret cum inquisitione: sin Magistratus municipales; cum satisdatione. Qua de re infra

(f)

daei *Comment. Graec. Lingu. p.* 44. 45. Pfeiffer. *Antiq. Graec. IV,* 5. *p.* 616. Salmaſ. *de mod. uſurar. IV. p.* 165. Sane enim in negotiis omnibus a feminis Graecis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX.* adeo vt contrahere non poſſent ſine illis, *πέρα μεδίμνου κριθῶν, ultra modium hordei.* Dio Chryſoſt. *Orat. LXXV.* & alii veteres, quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II,* 9. & Salmaſ. *de mod. vſur. cap. X. p.* 425. Nec agere vel conveniri Athenis poterat mulier ſine tutore, & hinc illa vox Praeconis in iudiciis Atticis: *ἡ δεῖνα, καὶ ὁ κύριος. Citatur haec mulier, eiusque tutor.* Vid. V. C. Ev. Otto *Diſſ. IV. cap. I.* §. 6. Inde itaque eſt, quod nonnulli, mulierum iſtam tutelam e iure Attico in Romanum permanaſſe, exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand.* XXXVIII, 227. *p.* 691. Vinc. Gravina *de leg. & Senatus Conſ. p.* 550. Sed praeterquam quod illa tutela plane diverſa a Romana fuiſſe probatur a Meurſio *Attic. Lect. III,* 24. videtur etiam iſta propter infirmitatem conſilii iam inde ab ipſa vrbis origine Romae recepta. Quamvis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p.* 66. vbi Veſtalibus id privilegii conceſſiſſe Numa dicitur, vt a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres iam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe) (*f*) certius tamen id colligere

(*f*) Id privilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus.* Ius enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numae temporibus erat incognitum. Praeterea ad Auguſtum hoc Veſtalium privilegium refert Dio Caſſ. *Lib. LVI.*

ligere licet ex loco Catonis apud Liv. XXXIV, 2. *Maiores nostri nullam, ne privatam quidem rem, agere feminas sine auctore voluerunt, in manu esse parentum, fratrum, virorum.* Conf. & Cicero (g) *pro Muraena XII.*

XVII.

XVI. p. 578. Iust. Lips. *de Vesta & Vestal. XII.* Sed adde tamen, quae scripsimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. cap* 2. *p.* 27. vbi Plutarchi locum una littera mutata ita emendavimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτου, διάγουσας, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt (non Numa, sed Romani) Vestalibus ingentes honores, inter quos testamenta vel superstite patre nuncupandi ius, & sine tutore liberum suarum rerum arbitrium, vt, quibus tres sunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occasione per πρόληψιν referre solere, ibidem ostendimus.

(g) Verba Ciceronis sunt: *Nam quum permulta praeclare legibus essent constituta, ea Iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipsis interpretibus parum intellectus est. Fr. Sylv. *p. m.* 635. ait, Iureconsultos invenisse tutelas, quibus non mulieres sub tutorum, sed hi sub mulierum potestate essent. Sed haec numeris Platonicis obscuriora. Phil. Melanchth. *p.* 672. & Io. Benignus *p.* 744. intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non est illorum temporum, vt patet ex *Nov. CXVIII,* 5. Ioach. Camerarius *p.* 700. plane ἐπέχει. Sed certissimum est, intelligi tutores ab ipsis mulieribus electos. Mulieres conventione in manum liberabantur a tutela, & filiarum familias loco habebantur. Quum ergo paterfamilias iure posset testari de tutela: factum est, vt & morientes mariti testamentis de tute-

la

XVII. Erat vero haec mulierum tutela vel *pupillaris*, vel *perpetua*, Boeth. *in Topica Cic. IV.* quarum hanc illi praeferebant veteres, teste Gellio *Noct. Att. V,* 13. *Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne maiorennitate quidem exspirabat. *Pupillarum* tutores & negotia gerebant, & auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant, non vero gerebant. Hinc verbi caussa recte mulieri adultae poterat solvi. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, si illa lege aut legitimo iudicio agere vellet, si se obligaret, si negotium civile gereret, si rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caecin.* XXV. Vlpian. *Fragm. XI,* 25. 27. Quin & nuptias contrahere, vel in manum convenire non poterat. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* XVII. Ea vel pupillaris, vel perpetua.

XVIII. Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel *testamentaria*, vel *legitima*, vel *praetoria*. Ista erat in potestate mariti, qui moriens vxori, quae in manum convenerat, tanquam filiaefamilias, tutorem dabat testamento. Id quod non solum ex loco Ciceronis paullo obscurius *pro Mur. cap. XII.* Sed & ex hoc testimonio clarissimo Livii XXXIX, 19. patet, vbi Hispalae Fecenniae SC. data dicitur *gentis enuptio*, & XVIII. Perpetua vel testamentaria, vel legitima, vel Praetoria.

la vxorum disponerent, & ita quidem disponerent, vt iis darent optionem, quem vellent, tutorem sibi eligendi. Exemplum praeclarum est apud Livium *XXXIX,* 19. Hoc quum contra veteres leges invexissent Iureconsulti, *invenerunt genera tutorum, quae potestate*, id est, optione, *mulierum continerentur.*

& TVTORIS OPTIO, *quasi ei* VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. XI p.* 237. Illa erat ordinaria: haec a Praetore Vrbano & Tribunis plebis dabatur, si femina cum tutore legitimo lege aut legitimo iudicio agere vellet, vt eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus esset. Nam & pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam esse, iam Cuiac. *Obs. XVII*, 28. demonstravit. Vlpian. *Fragm. XI*, 24. Quum vero legitima tutela, quasi res iure Quiritium propria, in iure posset cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor cessitius* (*h*) cuius administratio tamen cessabat; simul ac legitimus vel obiisset, vel capite esset deminutus. Vlpian. *Fragm. XI*, 7. Fiebat autem illa cessio, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, & quidem plerumque alteri agnato, si recte coniecit Iac. Gothofred. *ad L.* 2. *C. Theod. de tutorib. & curat. creand.*

XIX. An mariti tutores vxorum? XIX. Quaeri etiam solet, an & mariti tutelam vxorum suscipere potuerint? Adfirmat id Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n.* 1020. Sed Domitiana erit questio, siue proponatur de iis, quae in manum conuenerant, siue de illis, quae tantum erant in matrimonio. Illae non erant in tutela, sed in manu & mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere,

(*h*) Est quidem apud Vlpian. *Fragm. XI*, 7. vox *cessicus*, sed procul dubio legendum *cessitius*, quemadmodum & tutela ibidem vocatur *cessitia*. Vid. Io. van de Water *Observ. III*, 2.

(i)

bere, quam filiaefamilias, quum non essent capita libera. (Vide supra *Lib. I. Tit X. n. VI.*) hac sui iuris & rerum suarum dominae erant, ast in tutela non maritorum, sed agnatorum, vivebant, quia sine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, vti paullo post demonstrabimus. Hinc apud Gruter. *Inscript. p. DLII*, 2. occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI CONIVGI, ET TVTORI SVO. Si vxores in tutela maritorum esse dicerentur: procul dubio id intelligendum esset impropric de iis, quae in manum convenerant, quemadmodum & hodie nonnunquam parentes a ICtis satis inconcinne naturales filiorum tutores adpellantur. Ex loco sane Ciceronis *pro Flacco* XXXIV. *(i)* maritalis ista tutela frustra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII*, 229. Immo posterioribus temporibus tantum abest, vt maritus esse posset vxoris tutor, ut ne curatelam

(*i*) Locus Ciceronis est: *In manum*, inquit, *convenerat. Nunc audio. Sed quaero, vsu an coemptione? vsu non potuit, nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. Coemtione? Omnibus ergo auctoribus? In quibus certe Flaccum fuisse, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non destitit, non debuisse, quum Praetor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hic sane nihil habetur de tutela vxorum in maritos translata. Nec colligi id potest ex verbis: *nihil potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitima non deminuitur aliquid ita, vt maritus loco agnatorum tutor fiat, sed vt vxor in manum conveniat, adeoque tutela ei plane non opus sit, vel vt marito dotem sine auctoritate tutorum constituat,

telam quidem minorennis vel furiosae suscipere posset. Orationem D. Marci factumque eam in rem SC. huic curationi obstitisse, novimus ex *L.* 14. *D de cur. fur. L.* 4. & *L.* 17. *C. de excus. tut.*

XX. A tutela nonnullae privilegio liberatae.

XX. Sed obsolevit sensim ista mulierum tutela: Et primo quidem privilegium illustrioribus nonnullis feminis concessum, vt sine tutorum auctoritate res suas gererent. Virginibus Vestalibus eam libertatem indulserat non Numa (vt ex Plutarcho *in Numa p. 66.* colligunt) sed Augustus, sub quo postea etiam Octaviae & Liviae idem beneficium praestitit Senatus. Dio Cass. XLIX. *p.* 44.

XXI. Legis Papiae Poppaeae sanctio de tutela mulierum.

XXI. Neque tamen eo ipso plane sublata tutela mulierum: si quidem lege Papia Poppaea caverat Augustus, vt a Praetore vrbis tutor daretur ei mulieri virginive, quam ex hac ipsa lege nubere oporteret, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm. nostr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap.* 13. *p.* 253. *sequ.* Immo postea & Senatus censuit, in Provinciis a Praesidibus ex eadem caussa dandos esse tutores. Vlpian. *Fragm.* XI, 20.

XXII. Privilegium indultum mulieribus, quae ter quaterve pepererant.

XXII. Eadem tamen lege Papia Poppaea invectum est ius trium & quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quae ter; libertinas, quae quater peperissent. Dio *Lib.* LVI. *p.* 578. Vlpian. *Fragm.* XXIX. 2. & 3. *Fragm. regul. ex veteri IC.* subiectum *Collat. Legum Mos. & Rom. n. XV. p. m.* 807. Id vero ius quum saepius etiam steriles & orbi vtriusque sexus

ſexus beneficio Principis impetrarent: Dio Caſſ. LV. *p.* 549. Plin. *Epiſt.* II, 13. VII, 26. *X*, 95. Paull. *Sent.* IV, 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſſe mulierum tutelas.

XXIII. Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in univerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Iac. Cuiacio *ad L. vn. C. vbi tutor. vel curat.* & Marco Vertran. Mauro *de iure trium liber.* XXXI. ſed tantum *ceſſitia.* Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueverat; ſed oportebat, proximos agnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſſe verba Vlpiani *Fragm.* XI, 8. erudite docet Ant. Schultingius *in Adnot. p.* 596. *ſequ.*

XXIII. An SC. Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?

XXIV. Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillae, vxoris Apuleii, quae tutore auctore praedium emerat. Apulei *Apolog.* II. *p.* 327. Manſit tempore Vlpiani, quem ad Alexandri Severi tempora vixiſſe conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu adparet ex *L.* 2. *C. Theod. de tut. creand.* Manſit denique ſub Leone Imp. cuius Conſtitutionem de tutela mulierum, *L.* 3. *C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicavit Schilter. *Exerc.* XXXVII, 239. Senſim tamen ex eo tempore obſolevit, adeo, vt Iuſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſſet. Vnde & multa in Pandectis & Codice latent fragmenta, quae, quum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta ſunt.

XXIV. Quam diu duravarit?

TIT.

TIT. XVI.

DE

CAPITIS DEMINVTIONE.

QVia agnationis ius capitis deminutione perimitur, & proinde etiam tutela legitima morte ista civili perit: visum est Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINVTIONE loco plane alieno interserere, eamque subiicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela.* Nos, quum omnes tutelarum species coniunxerimus, iam & de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, sed quia Iustiniani Institutiones sequi constituimus.

I. Origo capitis deminutionis quae?

I. Origo capitis deminutionis, quam nemo adhuc pro dignitate exposuit, a censibus Romanis videtur repetenda. Notum est, Servium Tullium Regem universum populum Romanum in sex classes & CXCIII. centurias descripsisse, in quibus constituendis non regionum vrbis, aut communium sacrorum, sed opum & facultatum iniit rationem. Vnde in *primam* classem coniecit, qui CM. aeris, aut maiorem censum haberent; in *secundam*, qui infra centum usque ad LXXV. millia possiderent. *Tertiae* classis L. millium censum esse voluit, *quartae* XXV. millium, *quintae* XI. millium. In *sextam* denique classem coniecti egeni & tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite censi*. Illi, quod propaganda tantum alendaque prole Rempublicam

eam iuvarent, hi quod praeter caput & nomen nihil admodum in censu profiterentur, id nomen adepti sunt. Liv. I, 42. seq. Dionys. Halicarn. *Antiq. Roman.* IV, 22. Gell. *Noct. Attic.* XVI, 10. Quemadmodum ergo *capite censi* dicebantur, qui saltim iure libertatis & civitatis gaudebant, adeoque in censuales tabulas referri poterant: ita servi, peregrini, filii familias *capite destitui* dicebantur, quod non possent in censum suo nomine referri. De servis certe reliqua est in iure nostro phrasis, eos *caput non habere*, §. 4. *Inst. h. t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *L.* 1. *D. de tutel.* Gell. V, 30. Vlpian. *Fragm.* XI, 5. constat. Sed & *capitalis* poena Romanis dicebatur, non tantum illa, quae vltimum inferebat supplicium, sed quae censu eximebat, adeoque vel libertatem, vel civitatem perimebat. Barn. Brisson *de Verb. signif. voce capitalis.* Quoties ergo quis quacunque de caussa e tabulis censualibus delebatur; toties *caput de civitate dicebatur eximi*, vt loquitur ICtus *L.* 2. *D. de publ. iud.* & inde eiusmodi status mutatio *capitis deminutio* adpellabatur. Hinc recte Claudius apud Livium XLV, 15. contendit, *movere omnibus tribubus, nihil aliud esse, quam libertatem civitatemque eripere,* & CENSV EXCLVDERE.

II. Hanc ergo capitis deminutionem iureconsulti in MAXIMAM, MEDIAM ET MINIMAM dividunt, (*a*) pro triplici II. Et quotuplex?

(*a*) Equidem nonnunquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, maiorem & minorem.

plici hominis ſtatu, qui Romae poterat mutari.

III. Maximam patiebantur I) incenſi.

III. Si quis non civitatis tantum, ſed & ipſius libertatis feciſſet iacturam: deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus. §. 1. *Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat I) *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quos iam Servius Tullius vinctos & caeſos trans Tiberim venumdari iuſſerat (*b*). Dionyſ. IV. *p.* 221. Cic. *pro A. Caecina* XXIV. Vlpian. *Fragm.* XI, 11. Id quod per fictionem quamdam contigiſſe, quum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Noodt. *Probab. III.* 12. *p.* 85.

IV. II) Capti ab hoſtibus.

IV. Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II) *capti ab hoſtibus*. Nam & hi, quum eſſent in ſervitutem detruſi, omnia & libertatis, & civitatis, ipſaque agnationis iura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina iura recuperari *iure poſtliminii*, ſi in civitatem revertiſſent. Cic. *in Top. VIII.* Fingebatur enim tunc, eos, qui capti fuerant, ſemper in civitate fuiſſe

tem. vid. *L.* 1. §. 4. *D. de ſuis & legit. hered. L.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam; luculenter oſtendit Ger. Noodt. *Obſerv. II*, 22. *p.* 468. *ſequ.*

(*b*) Quando itaque Liv. *I*, 44. ait: *Cenſu perfecto, quem maturaverat metu legis, de incenſis latae, cum vinculorum minis mortisque edixit, ut omnes cives Romani, equites peditesque in ſuis quisque centuriis in campo Martio adeſſent*: procul dubio intelligit mortem iſtam civilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Servium.

(*c*)

fuisse. §. 5. *Inst. quib. modis ius patr. pot. solv.* POSTLIMINIVM vero id ius adpellabatur, non ideo, quod captivus ex hostico ad *limina* vel fines Imperii revertisset, vt ait Tribonianus *d.* §. *Inst.* quamvis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amoen. Iur. Civ. Cap. XXXIX. p.* 327. sed a limine, aedium parte. Reversi enim ex captivitate, non per limen admittebantur in aedes, si iam diem eos obiisse nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, sed post limen per tegulas & impluvium intro se ipsos demittebant, teste Plutarch. *Quaest. Rom. V.*

V. Eiusdem conditionis habebantur III.) *servi poenae*. Quicunque enim atroci sententia ad extremum supplicium, veluti ad ignem, ad metalla, bestiasve depugnandas fuerant damnati, libertatis simul ac civitatis iura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. XXVII. Vice rebellantium ergastulorum, seu carcerum, vel ergastulorum, vel metallorum, vel hoc genus POENALIS SERVITVTIS erumpunt adversus nos.* Et Plinius *Epist. X,* 40. refert *Nicomediae & Niceae quosdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum similiaque his genera poenarum*, PVBLICORVM SERVORVM *officio ministerioque defunctos.* Quaedam de hac servitute dabunt Cuiac. *Observ. XV,* 22. & Gothofr. Arnold. *Hist. Christ. damnat. ad metall.* §. *VIII. apud* Thomas. *Hist. Sap. & Stultit. Tom. III.* 1693. *p.* 130. Eam quoque servitutem per fictionem natam, docet Ger. Noodt. *Probab. III,* 12. *p* 86. Capitali enim supplicio veteri iure nemo civium plecti poterat. Commisso vero flagitio, quod morte expian-

V. III.) Servi poenae.

piandum videbatur, Quaeſitores non civem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) ſed civem eſſe negabant, ſervumque vocabant poenae, vt vitam non tanquam civis amitteret, ſed tanquam ſervus, *L. 29. D. de poen. L. 6. §. 6. D. de iniuſto rupto, irrito facto teſtam.* Attamen hi quoque priſtina iura recuperabant, ſi per omnia in integrum Principali indulgentia reſtituerentur. Paull. *Recept. Sent.* IV, 824. Poſtea vero hanc ſervitutem poenae, quatenus cognatorum intereſſe viſum, abolevit Iuſtinianus, *Nov.* XXII, 8.

VI. IV.) Liberti ingrati. VI. Porro etiam hanc miſeram conditionem ſubibant IV.) *liberti ingrati*, ques Claudius Imp. revocabat in ſervitutem, qua de re dictum ſupra ad *Lib. I. Tit.* VI. §. 9.

VII. V.) Qui ſe venumdari paſſi. VII. Nec minus libertatem amittebant V.) *maiores XX. annis*, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi fuerant, de quibus itidem dictum, *Lib.* I. *Tit.* III. *n.* 7. 8.

VIII. VI.) Mulieres ſervili amore bacchantes. VIII. Nec melioris conditionis erant VI.) *ingenuae mulieres*, quae in ſervi alieni amplexus ruebant. (*c*) Quod ſi enim domino invito, & hoc, vel pupilli tutore, vel Procuratore domini ter denuntiante, in eodem contubernio perſeveraſſent, *ancillae*; ſive, illo conſentiente, *libertae* efficiebantur, decreto & adiudicatione Praeto-

(*c*) Tales mulieres notat Petron. *Satyr. p.* 127. *Quaedam feminae ſordibus calent, nec libidinem concitant, niſi aut ſerves viderint, aut ſtatores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfuſus pulvere mulio, aut hiſtrio, ſcenae oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.*

(*d*)

Praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec. II*, 21. *A.* 1. *p. m.* 305. Tertull. ad *vxor. II*, 8. Auctor huius iuris Claudius Imperator fuit, vt patet ex Tacito *Ann.* XII. 53. ex quo simul discimus, Pallantis liberti id esse inventum, cui ideo insignia Praetoria & centies quinquagies sestertium decrevit Senatus. Plin. *Hist. Nat.* XXXV: *cap. penult.* & alter Plinius *Epist. VIII*, 5. Denique Senatusconsultum illud in vsum revocavit Vespasianus, si ita intelligendus locus Suet. *Vesp.* XI. (*d*) Ast hanc quoque poenam sustulit non Alexander Severus, vti visum est Strauchio *Diss. ad Instit. XI*, 39. (nam *L.* 3. *C. de lib. causs.* de maribus servarum; non de feminis servorum amore calentibus agit,) sed Iustinianus *L. vn. C. de SC. Claud. toll.* parum certe prudenter, siquidem ingenuis mulieribus viam eo ipso ad impares & impudicas maxime coniunctiones munivit. Cuiac. *Obs.* XXI, 16.

IX. MINORE sive MEDIA capitis deminutione civitatis tantum iura, salva libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionem delapsi, ***ad peregrinitatem redigebantur.*** IX. Mediam patiebantur.

(*e*)

(*d*) Nisi forte dicere malis, Vespasianum ea de re ad Senatum retulisse, non tanquam Imperatorem, sed tanquam Consulem, aut, si mavis, Senatorem laticlavium. Consulatum sane gessit sub Claudio, Suet. *Vesp. Cap. IV.* fortean cum Barea Sorano, quem eo ipso anno V. C. Ↄcccv. quo SC. illud factum Cos designatum fuisse refert Tacit. *Ann. XII*, 53. Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus & Suetonius, quorum ille Claudio, hic Vespasiano hoc SC. tribuit. Ingeniosa haec est observatio Petri Fabri *Semestr. I*, 25. *p.* 140. *sequ.* vti pleraque, quae faber ille edolavit.

O (*e*)

(e) §. 2. *Inst. h. t.* Et huius quidem conditionis habebantur I.) *exsules*, quibus aqua & igne fuerat interdictum. Magna scilicet Romae erat inter *exsilium* & *relegationem* differentia. Illa iura civitatis perimebat, quum relegatus ea salva haberet. Hinc Ovid. *Trist.* II. *vs.* 137.

I.) Exsules.

Quippe RELEGATVS, *non* EXSVL, *dicor in illo*,
Parcaque fortunae sunt data verba meae.

Quam differentiam alibi ita describit: *Trist. V*, 11, 15.

Nec vitam, nec opes, nec ius mihi civis ademit,
Nil nisi me patriis iussit abesse focis.
Ipse RELEGATI, *non* EXSVLIS *vtitur in me*
Nomine.

Conf. *L.* 2. *D. de Publ. iudic.* Ad exsilium quod attinet, cives ad illud adigebantur AQVAE ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

X. Quid aquae & ignis interdictio?

X. Antiquissimum hoc erat iuris Romani principium, neminem posse invitum iura civitatis amittere. Cicero *pro Domo: XXXIX.* *Hoc iuris a maioribus proditum est, vt nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse* AVCTOR *factus sit.* Idem Iuris Publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Caecin. c.* XXXIII. docetque, ideo Aretinorum proscriptionem, Sulla vivo, irritam fuisse,

(e) Vnde nec toga amplius iis licebat vti. Plin. *Epist. IV*, 11. Suet. *Claud. XV.* De ipsa peregrinitatis conditione conf. Briss. *Ant. I*, 13, 15.

(f)

fuisse, quod contenderat Cicero, *civitatem adimi non potuisse*. Quamvis itaque civitatis iuribus nemo invitus privaretur: attamen ea statim amittebantur, simul ac quis in aliam se civitatem adscribi passus esset; quum ex veteri iure duarum civitatum civis nemo esse posset. Idem *pro Domo* LXXXI. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom.* I, 1, 6. *p.* 11. Vnde notum est ex Nepot. *Attic. III.* noluisse Atticum Athenis civitatis iura suscipere, ne Romanam civitatem amitteret. Quod si ergo quemquam e civitate eiectum vellent Romani: eum non vi expellebant, (quod ex principio supra adlato fieri non poterat,) sed illi tecto, aqua & igne interdicebant. Quibus necessariis vitae subsidiis ademtis, vltro exsilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi posset: necessario in aliquam civitatem exteram se conferebat, eoque demum facto, civitatis iura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro Domo* XXX. *Qui erant rerum capitalium condemnati; non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi, soli caussa, venerant. Id autem vt esset faciundum, non ademtione civitatis, sed tecti & aquae & ignis interdictione faciebant.* Ergo si accurate loqui velis, non aquae & ignis interdictione eximebatur caput de civitate, vt ait Paullus *L. 2. D. de iudic. publ.* (poterat enim, si vellet, in civitate mori,) sed adscriptione in aliam civitatem, in quam exsul discesserat. Barn. Brisson. *Ant. Rom. III,* 5. *p.* 48. Quae observatio, ne cui sola λογομαχία videatur, tanti profecto momenti est, vt Cicero oratione allegata neget,

se aquae & ignis interdictione civitatis iura amisisse, quia nulli se populo adiunxisset, sed delituisset apud amicos. Addatur Vlr. Hub. *Digress. I*, 3. 8. *p.* 192. *sequ.*

XI. Deportati. XI. Deinde huic aquae & ignis interdictioni addebatur (*f*) DEPORTATIO, qua ipsa quoque iura civitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius instituti Augustus, (*g*) cui, ab exsulibus hinc inde dispersis periculum Imperio suo metuenti, Livia suaserat, vt illos patria extorres insulis includeret. Ita enim apud Dionem LV. *p.* 562. Livia: τί γὰρ ἂν ἀδικήσειε τίς, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ ϗ ἐν ἀγρῷ πόλει τε τινί, ὢν ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν ϗ χρημάτων, ἀλλὰ ϗ μετὰ φρουρᾶς ὢν, ἄν γε ϗ τούτου δεήσῃ. *Quid enim mali*

(*f*) Non enim *deportatio* in locum illius aquae & ignis interdictionis successit, vt ICti aiunt, *L.* 2. §. 1. *D. de poen. L.* 3. *D. ad Leg. Iul. pecul.* Mansit potius illa antiqua aquae & ignis interdictio etiam post inventam deportationem. Tacit. *Ann. VI*, 30 Adiecere tantum Imperatores, vt exsules isti non, vbi liberet, sed in certa quadam insula, viverent. Huber. *Digress. I*, 3. 9. *p.* 195.

(*g*) Non Iulius Caesar, ceu ex Suet. *Iul. LXVI.* probare satagit Oisel. *ad* Caii *Inst. I*, 6. 1. *p. m.* 47. Supplicium enim, quod militibus minatur Caesar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam insulam missum iri ait,) sed poena quaedam extraordinaria. Haec enim sunt Caesaris verba: *Desinant quidam quaerere vltra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissimae navi impositos, quocumque vento, in quascunque terras iubebo avehi.* Frequentatum postea hoc supplicium, inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit cap.* 8. & Traiano: Plin. *Panez. cap* 34. immo & Christianis a tyrannis, ceu docuit Casaub. ad *Suet. Iul. p.* 92.

(*h*)

mali fecerit is, qui in insulam conclusus, aut in agro vel in urbe aliqua non modo sine copia servorum & pecuniarum, sed etiam sub custodia, si hoc res exigeret, haberetur? Ex eo tempore invaluit deportatio. Quam denuo Constitutione quadam firmavit Augustus, apud eumdem Dion. Cass. LVI *p.* 587. Et hinc postea nihil fuit ista in insulas deportatione frequentius. (*b*) Tac. *Ann. III*, 68. *VI*, 30. *IV*, 21. *IV*, 13. Ficbat vero deportatio ita, vt rei compedibus vincti impositique navibus, servis publicis, qui eos deportarent, traderentur. Oisel. *ad* Caii *Inst. I*, 6. 1. *p. m.* 47. Molesta inprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypsum, Aegypti insulam, in quam tempore Iustiniani & Iuridicus Alexandriae & Praeses Thebaidos relegare poterant, Cuiac. *Obs. XX*, 31. itemque in Gyaros, fumo notabiles, Arrian. *Diss. Epict. I*, 25. *&* *II*, 6. & Oasin inter Aegyptum & Cyrenas, muscis & culicibus famosam: de quibus locis Cuiac. *Obs. VIII*, 27. Omnes autem exsules, teste Lactantio *Div. Inst. II. perinde habebantur, ac si essent, qui eam sententiam exceperant, morte mulctati.* Vnde & diem, quo ab exsilio quis redierat, NATALEM

(*b*) Distinguenda tamen haec deportatio a *relegatione in insulam*, qualis fuit illa, quam passus est Ovidius, in Pontum relegatus. Conf. *L.* 7. *D. si quis cautioni in iudicio sistendi caussa fact. non obtemp.* Suet *Tiber.* 1. Huic opponitur *lata fuga*, cuius mentio fit *L.* 5 *D. de interd. relegatis & deport.* Ammian. Marcell. XIX. 12. vel, vt Iulio Capitol. *vit. Marci Anton.* XXVI & Vulcatio Gall. *vit. Avid. Cassii.* IX. vocatur: *exsilium & libera vagandi potestas.*

LEM vocabant, tanquam quo vitam primum recepissent, Cic. *post Redit. in Senat. cap. XI*, itemque *alterius vitae initium*. Id. *Epist. ad Att.* IV, 1. Quin Cotta ab exsilio revocatus se bis genitum vocat in oratione apud Sallust. *in Fragm p. m.* 503. Ita & Athenienses patriae restitutos exsules δευτεροπότμους, quasi *secunda fata orsos*, adpellasse, observat vir, cui haec debemus, doctissimus, Io. Frid. Gronov. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p.* 69.

XII. Minima capitis deminutio.

XII. MINIMA denique capitis deminutio iura familiae atque agnationis tollebat. Quum enim census fieret secundum facultates, vt supra dictum: patriis facultatibus cum iure familiae amissis, aut in alium translatis, capitis quaedam deminutio fieri credebatur. Id vero factum esse *in manum conventione*, *adoptione*, & *emancipatione*, ex iure notum est, quamvis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda sit, subdubitent ICti, tum veteres tum recentiores. Paullus sane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria potestate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera, & membra civitatis,) sed quod emancipatio vetere ritu fieri haut posset, nisi *deducerentur in imaginariam servilem caussam. L.* 3. §. 1. *D. de cap. deminut.* Attamen ne sic quidem omnia in aprico sunt. Si enim ob hanc caussam emancipatio est species capitis deminutionis: cur non maxima potius quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digress.* III, 6. Thomas. *Schol. & nov. addit. ad* Huberi *Praelect. Inst. p.* 47.

TIT.

TIT. XXI.

DE

AVCTORITATE TVTORVM.

TVtorum erat, *auctoritatem* interponere, quemadmodum curatorum, *consensum* commodare. De qua TVTORVM AVCTORITATE quum singulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex Antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

I. Antiquissimum hoc erat iuris Romani principium, *alieno nomine agere posse neminem*, neque *promittere*, *tertium quid facturum daturumve*. Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum aetas consiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum suarum administrationem: tutoribus plus potestatis concedendum, distinguendumque existimabant Romani, infansne esset pupillus, an istos infantiae annos superarit. Si infans esset, tutor omnia agebat, non pupilli, sed suo nomine. Prospiciebat pupillo eiusque matri de alimentis & cultu exhibitionis. *L* 13. §. 1. *D. de administr.* & *peric. tut.* Pupillo herede cum cretione instituto, bonorum possessionem petebat, *L.* 11. *D. h. t.* hereditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia cretio & aditio erat actus legitimus. *L.* 4. 5. *C. de iure delib.* Iac. Gothofr. *Comm. ad C. Theod. tit. de*

I. Origo auctoritatis tutorum.

Quando tutor dictus administrare & gerere?

de cretione p. 330. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, vt *loco domini* haberetur. *L.* 27. *D. eod.* Et id quidem tutoris munus, quo tum perſonae pupilli, tum bonorum eiusdem curam gerebat, vocabatur GESTIO, vel ADMINISTRATIO. Cic. *Top. Cap. XI.* Quamvis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a Iureconſultis, vt & *auctoritatem* complectatur.

II. Quando interponere auctoritatem?

II. Sin infantiae annos ſuperaſſet pupillus: ipſe omnes actiones legis, omnesque contractus poterat explicare, ita tamen, vt tutor, perfecto negotio, praeſens ſtatim AVCTOR fieret, & hinc vocabatur AVCTORITAS. Quemadmodum enim populus iubebat, Senatus AVCTOR fiebat: Liv. I, 17. ita pupillus agebat & contrahebat, tutor interponebat AVCTORITATEM, ſine qua validum haud erat negotium, ſi quidem deterior eo ipſo fieret pupilli conditio. *princ. Inſt. h. t.* aut ſi adeunda eſſet hereditas, aut petenda bonorum poſſeſſio, aut ſuſcipienda ex fideicommiſſo hereditas. §. 1. *Inſt. h. t.* Ad ea enim, quae ſollemnitatem iuris deſiderabant, explicanda, tutore auctore opus eſſe, ait Paullus *L.* 19. *D. de auct. tut.*

III. Interponebatur ea ſollemni formula.

III. Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio, nec iuſſus, ſed actus legitimus & ſollemnis, certaque formula explicandus. Vnde & conditionem non admittere dicitur, *L.* 8. *D. h. t.* Procul dubio, vbi pupillus, verbi cauſſa in cretione hereditatis, verba legitima pronunciaverat, interrogabatur tutor: AVCTORNE ESSET, VT PVPILLVS HEREDITATEM ADI-

ADIRET CERNERETQVE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo* XXIX. Et interrogationis hoc in negotio factae diserte meminit Paullus *L.* 3. *D. de auct. & consensu tut. & curat.* quamvis eam non existimet absolute necessariam. Interponebatur vero auctoritas statim in ipso negotio: sed ita tamen, vt non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egisset, a quo substantiam capiebat negotium. Et hinc est, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *L.* 25. §. 4. *D. de adquir. hered.* ibi praeter necessitatem rescribi: *provecto negotio:* contra Iac. Gothofredum *Comm. ad L.* 29. *D. de R. I.* docuimus in *Elem. iur. civil.* §. 250. Disputavit de eadem quaestione Cuiac. *Obs. XIII*, 31.

IV. Vnde simul adparet, quid interfuerit discriminis, inter CONSENSVM curatoris & tutoris AVCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, sine illo rescindendus. Illa interponenda erat statim a tutore praesente, §. 2. *Inst. h. t.* Erat enim actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem & diem. Hic interiecto demum tempore accedere poterat. IV. Quid consensus Curatoris?

V. Si negotium inter tutorem & pupillum vel mulierem intercederet: auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem suam auctor fieri. *L.* 1. §. 7. *D. h. t.* Solebat ergo tunc a Praetore alius tutor dari, qui *Praetorianus*, vel *Praetorius* vocabatur, ideo, quod a solo Praetore, non adhibita in con- V. Quid tutor Praetorianus?

filium maiore parte Tribunorum plebis, dabatur. Meminit eius ipse Imperator §. 3. *Inst h. t.* multoque luculentius Vlpianus *Fragm. XI*, 24. *Moribus tutor datur mulieri, pupillove, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, ut auctore eo agat, (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest,) qui Praetorianus tutor dicitur, quia a Praetore urbis dari consuevit.* Vnde inter Triboniani emblemata referenda est tutoris in curatorem mutatio. *L.* 3. §. 2. *L.* 4. & 5. *D. de tutel. L.* 24. *D. de testam. tutel. L.* 9. §. 4. *D. de tutel. & ration. distrab. L.* 1. 2. 3. *ult. C. de in lit. dand. tut. vel curat.* ceu iam observavit Hub. Giph. *ad* §. *ult. Inst. h. t.*

VI. Is postea mutatus in curatorem.

VI. Nimirum postea invaluit, ut loco tutoris Praetorii adiungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Novell.* LXXII, 2. Quamvis id contingat paullo rarius, quia iure novissimo pupilli debitor, vel creditor, tutor fieri non potest. *Nov. LXXII*, 1. *Nov. XCIV.* & *Auth. Minoris debitor C. Qui dari tut.*

TIT. XXII.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Qvibus modis finiatur tutela, satis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, & capitis deminutione nullum est dubium: at de pubertate & aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam con-

constat, nonnulla ex Antiquitatibus monenda videntur.

I. Locus Institutionum de ritu antiquo aestimandi pubertatem.

I. Ad PVBERTATEM quod attinet, ipse Tribonianus hoc titulo Antiquitatum Romanarum prae se fert notitiam, dum observat, veteres pubertatem non solum ex annis, sed & ex habitu corporis in masculis voluisse aestimari. Quod quum Iustinianus indignum iudicarit castitate suorum temporum, statuisse eum, sancta promulgata Constitutione, ut masculi completo anno aetatis XIV. puberes; feminae duodecimo viri potentes haberentur. *princ. Inst. h. t.* (*a*)

II. Iam diu ante Iustinianum certi anni pubertatis erant praefiniti.

II. Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi existimant. Neque enim Iustinianus primus istos pubertatis terminos fixit, iam dudum quippe in iure receptos. Sane duodecim annorum puellas iam viri potentes esse, Augustus lege Papia Poppaea censuerat, vt patet ex Dione Cass. LVI. *δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τῦ γάμυ ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. Duodecim annos puellis ad nuptias sufficere statuit*. Adde sis *Comm. nostrum ad L. Iul & Pap. Popp. Lib.* II. *Cap. V. p.* 177. *sequ*. Quatuordecim vero anni ad pubertatem masculorum iam secundo post Christum saeculo requirebantur,

etiam

(*a*) Ipsa illa sancta Iustiniani Constitutio exstat *L. ult. C. Quando tut. esse des.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda marium pubertate resecantes, iubemus, quemadmodum feminae post impletos XII. annos omni modo pubescere iudicantur, ita & mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur*, INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *cessante*.

(*b*)

etiam ex mente Proculeianorum. Tertull *de veland. virg. XI*, & *de Anima XXXVIII*. Macrob. *Saturnal. VII*, 7. & *in Somn. Scipion. I*, 6. (*b*)

III. Nunquam veteres pubertatem inspectione corporis explorarunt.

III. Deinde nec alterum videtur per omnia verum esse, quod veteres Romani masculorum pubertatem *indecora observatione*, *inhonestaque indagatione explorarint*, ut loquitur Imperator *L. ult. C. quando tut. esse des.* Nulla enim istius indecorae inspectionis vel vola vel vestigium apud antiquos occurrit. Et quamvis Huberus *Digress. III*, 14. *p.* 210. & vir amplissimus, Corn. van Bynkersh. *Observ. III*, 24. excusandum putent Iustinianum, credantque, si non in quaestione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnunquam isti inspectioni locum fuisse: tamen ne id quidem satis, ut opinor, excusat Imperatorem. Non enim quaestionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. L. ult.* quippe ad quam definiendam sola aetas parum faceret, sed quaestionem de tutela finienda. Nec verosimile est, Triboniano Imperatoris sui Constitutiones tam fuisse parum familiares, ut sanctam illam, quam

(*b*) Quin & leges id docere poterant Tribonianum, veluti *L. 2. princ. D. de pupill. & vulg. subst. L. 5. D. Qui testam. fac. poss. L. 4. C. eod.* ex quibus patet, saltim Vlpiani & Diocletiani temporibus eosdem pubertatis annos fuisse definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquissimis Reipublicae temporibus quinto decimo demum aetatis anno exacto puberes habiti sint adolescentes. Tunc enim eos togam virilem sumsisse, non anno XVII, ut vulgo existimant, nec anno XIV, ut visum Lipsio *ad* Tac. *p.* 312. docet Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. II*, 4.

(*c*)

quam tantopere laudat, legem in Institutionibus aeque ac Codice ad materiam de tutela retulerit, quae de singulari tantum casu nuptiali egisset. Quare adhuc probabile videtur, Iustinianum hic cum larvis pugnasse, ritumque aboleviſſe, cuius numquam Romanis in mentem venerat. Vid. Iac. Raevard. *Varior. IV*, 10. *p. 667. Tom. I. Operum.*

IV. Vt ergo adpareat, quid in errorem induxerit Iustinianum: sciendum, non convenisse inter antiquos Iureconsultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in Stoicorum scholis profecissent, hi vero adolescentum pubertatem XIV. puellarum viri potentiam XII. annis aestimarent: (Plut. *Placit. Philos.* V, 24.) eamdem sententiam plerique ICti & inprimis Proculeiani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Cassio Longino, cuius sectarii non annis, sed habitu corporis, aestimandam esse pubertatem arbitrabantur. Denique Priscus Iavolenus, quasi conciliaturus utramque sententiam, eum demum puberem esse dicebat, in quem & numerus annorum, & habitus corporis concurreret. Diserte Vlpian. *Fragm. XI*, 28. *Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui HABITV CORPORIS pubes adparet, id est, qui generare potest; Proculeiani autem eum, qui quatuordecim annos explevit. Verum Priscus eum puberem esse, in quem utrumque concurrit, & HABITVS CORPORIS, & numerus annorum.* Eamdem controversiam ICtorum, sententiamque Prisci Iavoleni, in animo habuit Servius, qui ad illa Virgilii *Aen. VII. v. 53.* *Iam*

IV. Origo huius erroris.

Iam matura viro, iam plenis nubilis annis; addit: *Non est iteratum, sed* SECVNDVM IVS *dictum, in quo & ANNORVM ratione, & ex* HABITV CORPORIS *aetas probatur.* Idem ad Virgil. *Eclog. VIII. v. 34. Bene cum annis iungit* HABITVM CORPORIS, *nam & IN IVRE pubertas EX VTROQVE colligitur.* Ex quibus patet, Servium in Prisci discessisse sententiam. Denique Isidorus *Orig. XI*, 2. Cassianorum sententiam amplexus: *Quidam*, inquit, *ex annis pubertatem aestimant, id est, eum puberem esse, qui quatuordecim annos expleverit: quamvis tardissime pubescat. Certissimum autem, puberem esse, qui* EX HABITV CORPORIS *pubertatem ostendat, & generare iam possit.* In tanta ergo Iureconsultorum incertitudine ex sententia Em. Merillii *Obs. V*, 16. saepe parentes testamentis solebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, ut *L.* 49. *D. de legat.* 1. modo decimum octavum, *L.* 101. §. 3. *D. de cond. & demonstr.* modo decimum sextum, *L.* 34. §. 2. *D. de legat.* 3. Vnde lux affulget loco Paulli *Gal.* IV, 2. ubi heres tutoribus subesse dicitur, ἄχροι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Quum vero Iustinianus, aut Tribonianus potius, animadverteret, pubertatem nonnullos HABITV CORPORIS aestimari velle: facile sibi persuasit, etiam usu receptam olim fuisse hanc Cassianorum vel Prisci sententiam, quum tamen multa huius generis disputarint veteres ICti, quae in forum nunquam admissa constat, quaeque ad ius constituendum magis, quam constitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque,

Caſſianos cenſuiſſe, pubertatem aeſtimandam eſſe φυσικῶς, & inſpectione τῶν αἰδοίων, quum tamen *habitus corporis* & alio modo naturalem generandi facultatem prodat: non tamen ullo veterum teſtimonio conſtat, id in foro eſſe frequentatum, vel ullum iudicem unquam fuiſſe tam Caſſii vel Priſci ſententiae addictum, ut adoleſcentem, qui curatorem peteret, veſtibus ſpoliari inſpicique nudum iuſſerit. At credidit id tamen Iuſtinianus, & hinc rem Conſtitutione abolevit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit. (c)

V. Feminarum tutela perpetua non pubertate, ſed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti *Conventione in manum*. Quum enim ea, ceu ſupra diximus, eſſet capitis deminutio, qua in manum & poteſtatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finiri, dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco* XXXIV. Boeth. ad *Topica Cic. III.*

V. Finiebatur etiam tutela feminarum conventione in manum.

VI. Finiebatur etiam mulierum tutela *iure trium* vel *quatuor liberorum*, ceu ſupra LIB. I. TIT. XIII. *n.* 22. obſervavimus. Nam conſtat ex Vlpian. *Fragm.* XXVIII, 3. ingenuis feminis *tribus*; libertabus opus fuiſſe *quatuor liberis*, ſi tutela exire vellent.

VI. Vt & Iure trium liberorum.

TIT.

(c) Interim non nego, Graecis eiusmodi inſpectionem uſitatam fuiſſe, de qua Scholiaſtes & Florens Chriſtianus ad Ariſtophan. *in Veſp. v.* 578 nec non Gundlingiana *Part.* XXIV, 2. §. VII. *p.* 347. *ſeq.* Sed nondum demonſtratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuiſſe in XII. Tabulis, ut veroſimile ſit, hunc ritum Athenis Romam migraſſe.

(a)

TIT. XXIII.

DE

CVRATORIBVS.

QVemadmodum *tutores* personis; ita CVRATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex Antiquitatibus repetenda.

I. Curatores quotuplices?

I. Curatores aut LEGITIMI erant, aut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum; hi edicto Praetoris debebant originem. Vlpian. *Fragm.* XII, 1. *Testamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem de *curatione* legare, vel testamento disponere permiserat.

II. Curatio furiosorum & prodigorum.

II. Ex legibus XII Tabularum (*a*) curatores accipiebant FVRIOSI & PRODIGI. Quam legem Decemviralem ex Cicer. *Quaest. Tusc.* *III*, 11. & *de Invent. II*, 59. ita restituit Gothofredus *ad XII. Tab. Tab. V.* SI FVRIOSVS AVT

(*a*) Verosimile tamen est, eum morem iam ante leges XII. Tabularum Romae viguisse. Moribus sane ista furiosorum prodigorumque curatio tribuitur, *L.* 1. *D. de curat. furios.* & apud Paull. *Recept. Sent. III*, 4. Quod quum intelligi haut possit de moribus, post ea tempora demum receptis: (Siquidem Vlp. *d. L.* 1. *D. de cur. furios.* hanc curationem quidem ex XII. Tabulis arcessit, sed initium tamen eiusdem tribuit moribus) procul dubio iam sub Regibus furiosis dati sunt curatores. Est ea sententia Iac. Cuiacii, Iac. Gothofredi, aliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a Costa *ad* §. 1. *Inst. de I. N. G. & C. &* §. 3. *Inst. h. t.* Vid. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 341.

(*b*)

AVT PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Quamvis adhuc quaeri possit, vtrum ex verbis Decemvirorum, an ex eorundem interpretatione nata sit Curatio prodigorum.

III. Quum vero initio & prodigi & furiosi ipso iure agnatorum gentiliumque Curationi subessent: *L.* 1. *pr. D. de Cur. furios.* prodigi postea tum demum Curatorem accipiebant, si postulantibus agnatis (Vid. Valer. Max. VIII, 6) iis a Praetore interposita sententia bonis esset interdictum: *L.* 1. *D. de Cur. furios.* Vlp. *Fragm.* XII, 2. Vnde Horatius *Sat.* II, 3. III. Prodigis Curator datus post interdictionem bonorum.

—— —— Interdicto huic omne adimat ius
Praetor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Ex quo simul patet ratio, cur furor contractus statim ab initio reddiderit irritos, quamvis furiosus agnatorum Curationem nondum subiisset, prodigus vero, priusquam ei esset bonis interdictum, valide contraxerit.

IV. Formulam, qua bonis interdicebat Praetor, servavit nobis Paullus, *Recept. Sent. III,* 4. *A.* 7. QVANDO TV BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE *b)* COMMERCIOQVE INTER- IV. Formula interdicendi bonis.

(*b*) Legunt nonnulli AERE. Cuiac. *ad* Paull. *l. c.* Iac. Menard. *ad* Cicer. *Act. Verrin. V.* sed nihil hic mutandum esse, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obs. lib. III,* 21. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 342.

INTERDICO. Quo facto statim agnatorum, aut, hisce deficientibus, gentilium (c) Curationi committebatur prodigus. Exempla sunt apud M. Senec. *Controv. III. praef.* Val. Max. *III*, 5. *VIII*, 6. Dion. Cass. *LVII. p.* 710.

V Quomodo haec Curatio finita?

V. Ast tum furiosus tum prodigus, recepta mentis vitaeque sanitate, Curatione liberabatur, quamvis & hic prodigo decreto Praetoris esset opus. Paull. *Sent. III*, 4. *A.* 12. *p.* 343. *& ibi* Schulting. *L.* 1. *D. de Cur. furios.* Henr. Bern Reinold. *Var. cap. XLI. p.* 291.

VI. Origo Curationis minorum.

VI. Quum ergo initio furiosis ac prodigis tantum obtruderentur Curatores: factum inde est, ut cum aliquo famae detrimento coniuncta videretur Curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem. L.* 2. *D. si a parente quis manumiss.* Ergo praeter furiosos & prodigos nemo invitus accipiebat Curatorem, & ne minor quidem, quamvis infirmum esset in tam lubrica aetate consilium, cuiusquam curationi suberat, antequam *lex Laetoria* ea in re adolescentibus prospiceret. Quando lata sit ea lex, nondum constat. Antiquissimam esse, vel ex eo patet, quod iam Plautus *Pseudol. I*, 3. *v.* 68. eius meminit sub nomine legis *quinaevicennariae*. Quum ergo M. Laetorius Plancianus an. V. C. ccccxc. Tri-

(c) Qui sint agnati, qui gentiles, infra *Lib. III. Tit. II.* explicabitur. Iam nota originem adagii, quod in homines stultos dicitur; *Ad agnatos & gentiles.* Vid. Varr. *de Re Rust. I*, 2. Columell. *X*, 2. Horat. *Sat. II*, 3.

(d)

Tribunus plebis fuerit, & postea anno CCCCXCVII. Praeturam gesserit: verisimillimum est, hoc anno latam esse legem Laetoriam. Vid. Gundling. *Pand. Lib. IV. Tit. IV. §. V.* Ceterum hac lege cavebatur, ut adolescentibus viginti quinque annis minoribus, petentibus Curatores, caussa cognita, darentur. Iul. Capit. *Vit. Marci Ant. XI.* Deinde & eadem lege vindicabatur circumscriptio adolescentum, rescissis fraudibus versutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de Offic. III.* 15. Denique & stipulationes ab adolescentibus & actiones creditorum adversus minores hac lege Laetoria sublatae sunt. Vnde Suetonius *in libris Praetorum* apud Priscian. *Lib. XVIII. Laetoria, quae vetat minorem annis XXV. stipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adolescens:

Perii, an non tum lex me perdit quinavicennaria?
Metuunt credere omnes.

VII. Ex eo ergo tempore, quum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta ac caussam probantibus, Curatores darentur, adeoque existimatio adolescentum ea Curatorum datione etiam post legem Laetoriam laedi videretur: postea edixit Praetor, se non modo in integrum restituturum minores, (*d*) *quoties lubri-* **VII. Ea demum edicto Praetorio inducta.**

(*d*) Talis restitutionis si iam mentio fit apud Terent. *Phorm. II, 4.* satis apparet, iam saeculo ab V. C. sexto Praetorem id ius condidisse. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de restitutione patris, quo absente filius uxorem duxerat, quam filii, qui se a Phormione ad

lubrico aetatis capti essent: (quod beneficium TVTELA MINORVM dicitur, *L. 1. pr. D. de min.*) sed & Curatores iisdem daturum, dummodo eos a se peterent. *L. 13. §. 2. D. de tut. & curat. dat.* Vnde proprie curatio minorum, sine caussae cognitione data, ex edicto Praetoris derivanda est. Idem Praetor etiam Curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, male dissipabant bona. His enim Curator ex lege dari non poterat, sed iis, qui ab intestato heredes facti essent (e) patri. Vlpian. *Fragm. XII, 3.*

VIII. Quid M. Antoninus sanxerit?

VIII. Demum & M. Antoninus Philosophus statuit, ut omnes minores, salva existimatione, acciperent Curatores, caussa non cognita. Iul. Capitolin. *in vita Marci XI. De Curatoribus vero, quum ante non nisi ex lege Laetoria, vel propter lasciviam, vel propter dementiam, darentur, ita statuit, ut omnes adulti Curatores acciperent, caussis non redditis.* Iuvabit hunc locum, a plerisque male intellectum, & qui me quoque huc usque decepit, expendere paullo accuratius. Paucissimi enim, si nonnulli, vident, quid sanxerit Mar-

ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici sunt, *v.* 10.
Sic hoc videtur: quod TE ABSENTE *hic filius*
Egit, restitui in integrum aequum est & bonum,
Et id impetrabis.

(e) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum Curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure civili ab intestato parenti erant heredes. Vid. Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. probat. Tab. V. p.* 98.

(a)

Marcus Antoninus, & qua in re eius Constitutio a lege Laetoria discreparit. Lege XII. Tabularum soli furiosi & prodigi accipiebant Curatores. Hinc ignominiosa quodammodo erat Curatio, & proinde non invitis Minoribus Curatores obtrudebat lex Laetoria, sed petentibus eos caussa cognita dari iubebat. Quamvis enim vulgo ex loco Iulii Capitolini colligant, lege Laetoria tantum *adolescentibus dementibus & lascivis* datos esse Curatores, uti ipse quoque in antecedentibus editionibus scripseram, facile tamen patet, ita nihil novi sanxisse Legem Laetoriam, quum iam pridem furiosis & prodigis prospectum esset XII. Tabulis, nec dubitari posset, quin adolescentibus lascivis & dementibus huiusmodi Curatores dari deberent, quum & maiores XXV. annis in Curatione sint, si dementes vel lascivi esse viderentur. Itaque non est hic sensus Iulii Capitolini. Potius inter se contendit iura de curatione, ante Antoninum recepta, & quae ab isto Imperatore sint invecta. *Antea*, inquit, Curatorum non nisi tria genera erant, *quum nonnisi ex lege Laetoria* minoribus petentibus & caussam probantibus, *vel* secundo, *propter lasciviam* prodigis, quibus Praetor bonis interdixit, *vel propter dementiam* furiosis & mente captis Curatores *darentur*. Quid vero Marcus Antoninus? Is *ita statuit*, ut non solum petentes, sed *omnes adulti Curatores acciperent, etiam non redditis caussis*. Ex hac demum paraphrasi perspicue patet, quid Lex Laetoria, quid M. Antoninus Imp. iusserit, quidque sibi velit Iulius Capitolinus.

IX. An ex eo tempore Curatores invitis adolescentibus dati?

IX. Nimirum Lex Laetoria dari voluerat Curatores adolescentulis petentibus & caussam probantibus: Praetor a se petentibus Curatores promiserat daturum, etiamsi caussa non reddita. Marcus denique Antoninus statuit, vt & omnes acciperent, nec caussae redderentur. *Atqui*, inquies, adhuc Iustiniani aevo *inviti adolescentes Curatores non accipiebant*. §. 2. *Inst.h.t.* An itaque cum Raevardo *Var.l*, 17. inscitiae arguemus Tribonianum, ius antiquum pro novo & recepto obtrudentem? An cum Vulteio ad *d.* §. 2. *Inst.h.t.* eum locum de Curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere ausim. Vtrumque enim verum videtur, non invitos accipere Curatores, & omnes tamen accipere. Prius non solum Iustinianus dicit, sed & alii ICti Antonino iuniores confirmant. *L.* 13. §. *ult. D. de tut. & cur. dat. L.* 2. §. *pen. & ult. D. Qui pet. tut.* posterius ex verbis Iulii Capitolini clarum est. Servavit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, Curatorem dari oportere non invitis, sed petentibus: at invenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum suarum administrationem a tutoribus recipiebant adolescentuli, quam petitis constitutisque Curatoribus. Luculenter id patet ex *L.* 33. §. 1. *D. de admin. & per. tut. L.* 28. § 1. *eod. L.* 31. *eod. L.* 1. §. *ult. D. de min.* Sunt, qui nobis obvertunt exempla adolescentum, qui sine Curatorum auxilio res suas dicuntur administrasse. *L.* 7. §. 2. *D. de min. L.* 3. *C. de in int. rest.* Verum ea loca non ad ius, sed ad factum, pertinere, nemo non videt. Nam

&

& impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuissent, sine custodibus erant, uti ex toto *titulo D. Qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde sequitur, ut in arbitrio impuberum fuisse existimemus, sine tutoribus agere mallent, an custodibus subesse. Sed plura hanc in rem habes in *Elem. nostris iur. civ.* §. 271. *sequ.* & in *Additionibus nostris ad* Vinn. §. 2. *Inst. h. t. p.* 116. *sequ.*

X. Finiebatur Curatio minorum anno aetatis XXV. circumacto, *L.* 3. §. 3. *D. de minor.* Quum enim longissimum vitae humanae tempus centum annis circumscriberent Iureconsulti: *L.* 76. *D. de iudic. L.* 56. *D. de usufr.* eo in quatuor aetates diviso, iuventuti XXV. annos putabant adsignandos, uti acute coniicit Gundlingius *ib.* §. IV. Id quod eadem lege Laetoria factum esse, non modo inde patet, quod *Quinavicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *L.* 2. *C. Theod. de donat.* manifestum est. Nonnunquam tamen iuvenes impetrabant *veniam aetatis*, quod beneficium Principes dabant adolescentibus XX. puellis XVIII. annorum, si frugi esse probarentur, *L.* 2. *C. de his qui ven. aet.* X. Cura minorum quando finita?

XI. Ipse tutor, si valetudine impeditus negotia pupilli, maxime in iudicio, gerere non posset, nec Curatorem, nec procuratorem constituere poterat. Hunc enim solus constituebat dominus. *L.* 1. *D. de procur.* Quare nova invenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris eiusque periculo Praetor ei substituebat alium, qui, si ad agendum esset datus, ACTOR; XI. Quid Actor & adiutor?

ſin ad alia negotia, ADIVTOR vocabatur. *L.* 24. *D. de adminiſtr. tut.* & *L.* 13 §. 1. *D. de tutel.* Actores, non, ut Theophilus exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, unde & πραγματευται dicuntur Graecis. Translatum vero hoc nomen eſt ad vicariam tutelam ex inſtitutis veterum domeſticis. Domi enim e ſervis quemquam praeficere ſolebant rei familiari, qui & ipſe ACTOR vel πραγματευτὴς, nec non διοικητὴς πάσης οὐσίας vocabatur. *L.* 8. *D. fam. erciſc.* *L.* 40. §. 7. *D. de ſtatu lib.* *L.* 41. §. 4. *D. de fideicomm. libert.* Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin.* II, 4. v. 53.

Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam.
Succenſeat, cui omnium rerum ipſus ſummam credidit.

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas *cap.* XII, 44. Add. Raevard. *Var. Lect.* V, 20. & Wower. *ad Petron p.* 149. qui *actores*, *diſpenſatores*, vel *arcarios*, accurate diſtinguit. Sed & in fundos mitti ſolebant ſervi, qui ceteris, tanquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, & hi ipſi etiam dicti *actores*. *L.* 32. *D. de pign.* Plin. *Epiſt.* III, 19. Paull. *Rec. Sent.* III, 56. 47. 48. Quemadmodum ergo qui in aedibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueverat: ita idem nomen convenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Adnot. ad* Doſithei *ſentent.* & *Epiſt. Hadr.* III, 10. *p.* 868. *edit.* Cl. Schultingii.

TIT.

TIT. XXIV.

DE
SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

DE SATISDATIONE Tutorum & Curatorum iure antiquo nihil fuerat proditum: unde & nullum huius rei vestigium in universa Antiquitate exstat. Quum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum: de satisdatione quoque cavere coeperunt leges, deque paucis hic est agendum.

I. Satisdatio haec inventa est a Praetoribus, quorum in edicto legebatur: REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TVTOREM VEL CVRATOREM SATISDARE IVBEBO. arg. *rubr. D. rem pupill. salv. fore. L.* 5. §. 1. *D. de legit. tut.* Cavebant vero ex eo tempore non tutores testamentarii, quippe quorum fidem ipse testator probaverat, nisi unus reliquis vellet in administratione praeferri: *pr. Inst. L.* 7. *D. h. t.* nec ex dativis, qui a Magistratibus maioribus cum inquisitione erant dati, sed partim legitimi, partim e dativis illi, qui a Duumviris, aliisque minoribus potestatibus fuerant dati. *L. ult. C. de Magistr. conv.* Et huc pertinet formula: TVTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Brisson. *de Form. V. p.* 408. I. Satisdationis huius origo.

II. Confirmavit id SC. quodam Traianus, qui & actionem dedit contra Duumviros, si vel negle- II. Senatus consulta sub

Traiano & Antonino ea de re facta.

neglexissent a tutoribus & curatoribus exigere cautionem, vel minus idoneos admisissent fideiussores. Qua de re Diocletianus & Maximianus Augusti *L.* 5. *C. de Magistr. conv. In Magistratus municipales, tutorum nominatores, si, administrationis finito tempore, non fuerint solvendo, nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem utilem competere, ex SC. quod auctore Divo Traiano, Parente nostro, factum est, constitit.* Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipsos Magistratuum heredes extendit, si culpa Magistratuum lata intercessisset. *L. 6. D. de Magistr. conven. L. 2. C. eod.*

III. Quo modo satisdatum?

III. Ipsa satisdatio fiebat oblatis fideiussoribus, (nec enim alia poterat esse cautio Praetoria. *L. 7. D. de stipul. Praet.*) a quibus vel ipse pupillus, si fari posset, vel, si non posset, servus sive proprius, sive publicus, vel Tabularius, stipulabatur, REM PVPILLI SALVAM FORE. Vlpian. *L. 2. D. rem. pup. salv. fore: Si pupillus absens sit, vel fari non possit, servus eius stipulabitur: si servum non habeat, emendus ei servus est: sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emtio: profecto dicemus, servum publicum apud Praetorem stipulari debere.* Solebat & Praetor nonnunquam dare, cui fideiussores stipularentur. *L. 3. D. eod.* Nimirum servus proprius stipulatione sua domino, id est, pupillo adquirebat. §. 1. *Inst. de stip. serv.* Nec minus publicus servus recte stipulabatur pupillo, quia erat in dominio Reipublicae. Publico vero nomine & alteri stipulari licebat. *L. 3. D. de Praetor. stip. L. 1. §. 4. D.*

D. vt legator. Iac. Gothofred. ***Comment. ad tit. de Reg. iur. p.*** 322. Dicitur eiusmodi ſtipulatio facta τῷ ταβουλαρίῳ apud Theoph. §. 3. *Inſt. de adopt*. Quam loquutionem eleganter explicat Amaya *ad L. 3. C. de Tab. ſcrib. logograph*. Formula ſtipulationis procul dubio fuit: FIDE TVA PROMITTIS, REM PVPILLO SALVAM FORE? FIDE MEA PROMITTO.

TIT. XXV.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

TVtela iure Romano erat munus publicum. *princ. Inſt. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excuſationibus prolatis, amoliri a ſe poterant cives & municipes: ita etiam fuerunt EXCVSATIONES, quibus tutelam & curationem poſſent recuſare. Immo & cauſſae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recuſarant, quas ipſas quoque excuſationibus tutorum & curatorum accenſent ICti, quibus EXCVSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur. *L.* 1. *D. de poſtul.* Propria itaque ICtis eſt haec vocabuli notio, & tam ab uſu remota, ut Graeci, quum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animadverterent, verbum Latinum ἐξκουσατεύειν adoptare non dubitarent. Harmenop. *Enchir. II*, 5. 6. *I*, 30. 80. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſ. IV*, 11. *p.* 385. *ſequ. & Elem. noſtra iur. civ.* §. 288. Ex quo ſimul patet, in

L. 11,

L. 11. *D. de decurion.* non esse quod pro EXCVSARE rescribamus EXCVRIARE cum Cuiac. *Obs. XXVI*, 38. Vnde iam excusationes merito in *voluntarias*, *necessarias* & *mixtas* distinguuntur.

I. Excusabat numerus liberorum.

I. Prima caussa, eaque voluntaria, est NVMERVS LIBERORVM, quorum *tres* Romae excusant, in Italia *quatuor*, & in Provinciis *quinque*, *pr. Inst. h. t.* Hoc quum ad famosum illud ius trium, quatuor & quinque liberorum pertineat: quale illud fuerit, ex Antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum.

II. Cur Romani a nuptiis & procreatione liberorum abhorruerint?

II. Plurimi Romanorum, dici non potest, quantum a nuptiis abhorruerint. Caussae huius rei variae, amores furtivi, (*a*) luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil Gloriof. III*, 1. *v.* 92. *seq.* & praecipue illa orbitatis praemia, quae toties celebrant veteres. Colebantur eiusmodi μισογάμοι ab omnibus, viaque ipsis ad honores & commoda patebat, nemine illis negante suffragium, ob hereditatem, quam quisque spe devoraverat. Vnde lepide senex ille

(*a*) Hanc caussam ipse observat Augustus Imp. apud Dion. Cass. VI. *p.* 576. ubi invectus in caelibes: Οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε. οὔτε ἔστιν, ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν, καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos solitudo vivendi capit, ut absque mulieribus degatis. ac non quilibet vestrum mensae lectique sociam habeat, sed licentiam libidini ac lasciviae vestrae quaeritis.*

(*b*)

ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. Gloriof. III*, I. v. 111. *fequ.*

Quando habebo multos cognatos, quid opus mihi fit liberis?
Nunc bene vivo ac fortunate, atque ut volo, atque animo ut lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, vifunt, quid agam? ecquid velim?
Priusquam lucet, adfunt, rogitant, noctu ut fomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam fibi:
Adducunt ad exta: me ad fe ad prandium, ad coenam vocant.
Ille miferrimum fe retur, minimum qui mifit mihi.
Illi inter fe certant donis: ego hoc muffito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.

Sed & de fuo tempore conqueritur Plin. *Hift. Nat. XIV. prooem.*; *coepiffe orbitatem in auctoritate fumma & potentia effe, captationem in quaeftu maximo.* Et Seneca *Confolat. ad Marciam. XIX. In civitate noftra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque fenectutem folitudo, quae folebat deftruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum fimulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr.*

tyr. p. 106. ubi Romanorum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale Satyrico defricat, ut & Tacitus *Annal. XIII*, 52. *de Moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin. XIV, 19. Denique & erant, qui Philoſophiae cauſſa abſtinebant a matrimonio, exemplo veterum, Thaletis, Pythagorae, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane & recentiores in orbe Romano Philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apollon. I*, 10. Marin. *vit. Procli Cap. XVII. p.* 59 & ibi Cl. Fabric. Quae quum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhorruiſſe Romanos a nuptiis quaerendisque liberis, ut praemiis eſſent ad coniugia ineunda invitandi. Fuſius haec illuſtravimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. cap. II p.* 35. *ſequ.*

III. Poenae caelibatus & praemia foecunditatis in libera Rep.

III. Equidem iam libera Republica & poenas caelibatus, & foecunditatis praemia fuiſſe, certiſſimum eſt. Legum eiusmodi & a Senatu, & a populo conditarum meminit ipſe Auguſtus oratione ad caelibes apud Dion. Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 660. Solebant & Cenſores dare operam, ne caelibes eſſent in urbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta uxore, ad ſenectutem perveniſſent. Ea mulcta dicebatur *aes uxorium.* Feſtus *voce uxorium. p.* 478. Vxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, aes populo dedit.* Qua in re rigida inprimis ac ſevera fuit cenſura M. Furii Camilli & M. Poſtumii Albini Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p.* 129. & Valer. Max. II, 9. 1. Ita & an-

anno IↃ. CXXII. Q. Caecilius Metellus Macedonicus omnes vxores ducere coegit liberorum quaerendorum caussa, & tum habuit orationem, cuius partem servavit Gellius *Noct. Att. I, 6.* quaeque digna visa Augusto, quam in Senatu repeteret, quum suaderet Legem Iuliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug.* LXXXIX. Nonnunquam Censores caelibes etiam in quatuor tribus vrbanas, ceteris inhonestiores, maritos & parentes in rusticas, tanquam nobiliores, describebant. Liv. XLV, 15. Nec poenis tantum, sed & praemiis, ea in re vtebantur veteres, & inprimis honoribus cives invitabant ad ducendas vxores, ceu patet ex insigni oratione P. Scipionis, Censoris, anno V.C IↃLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V, 19.* vbi etiam ille pravus mos reprehenditur, *quod filius adoptivus patri adoptatori inter PRAEMIA patrum prodesset.*

IV. At paulo post tamen & Iulio Caesari legibus promovenda visa est πολυπαιδία civium. Iam in Consulatu, quem cum Bibulo gessit, agrum Campanum divisit extra sortem XX. millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent. Suet. *Iul. XX.* Appian *de Bello Civil. II. p.* 433. Postea, vbi bellum civile detonuerat, acto censu, tantam deprehendit in vrbe solitudinem, vt, teste Appiano *de Bello Civ. II. p.* 492. dimidio minus capitum conseretur, quam ante bellum civile. Vnde denuo praemia proponenda existimabat iis, quibus plures essent liberi. Dio. Cass. *Hist.* XLIII. p. 256. Suet. *Iul.* XLII. Sed eo paullo post interfecto, non diu admodum Leges istae saluberrimae viguerunt.

IV. Praemia πολυπαιδίας a Iulio Caesare proposita.

V. At

V. Prima Augusti rogatio de poenis caelibatus & praemiis πολυπαιδίας.

V. At multo magis haec cura Augusti subiit animum, qui tamen non nisi post multa molimina solitudini isti invenit remedium. Primum id egit anno V.C. DCCXXV, quo censum cum Agrippa, tanquam Praefectus morum, egit. Grut. *Inscript. p. CCXXX.* Nam ex eo demum tempore, sexto inito Consulatu, potentiae securus, quae Triumviratu iusserat, abolevit, deditque iura, queis pace & principe vterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi custodes & lege Papia Poppaea praemiis inducti.* Tacit. *Annal.* III, 28. Ex quibus tamen verbis Lips. *in Excurs. ad* Tac. *Ann. Lib.* III. *litt. C.* male colligit, iam sexto illo Consulatu Augustum rogationem ad populum tulisse. Incertum enim hoc esse ostendimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib.* I. *Cap.* III. *pag.* 41. Saltim si quid sexto Consulatu egit Augustus, tum quidem nihil profecisse videtur.

VI. Lex Iulia de maritandis Ordinibus.

VI. Decennio post A. V. C. DCCXXXVI. denuo eandem rem egit, lata celeberrima illa lege Iulia de maritandis Ordinibus, qua & innuptis arctiores poenas statuit, & nuptiis liberorumque procreationi proposuit praemia. Dio Cass. *Hist.* LIV. *p.* 608. Dici non potest, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum esset Augusto. Quamvis enim orationem Metelli, de qua supra, in Senatu haberet: Suet. *Aug.* LXXXIX. *Epit. Liv.* LIX. Magno tamen Patrum consensu ei occlamatum est, teste Dione Cassio, sequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod.* XVIII, *v.* 17.

Diva,

Diva, producas sobolem, Patrumque
Prosperes decreta super iugandis
Feminis, prolisque novae feraci
Lege marita.

Sed licet tum Augustus tam certus esset de successu huius rogationis, ut legis huius in antecessum meminerit in luculenta Inscriptione apud Grut. *p.* CCCXXVIII, 1. quam nos supplevimus illustravimusque in *Comment. ad L. Iul. & Pap. ibid. p.* 43. *seq.* Legem tamen perferre ne tum quidem potuit prae tumultu recusantium. Sueton. *Aug.* XXXIV. Eoque respicit Propertius II, 6.

Gavisa est certe sublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta, flemus uterque diu,
Ne nos divideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata est, ut ademta lenitave parte poenarum, auctisque praemiis, vacatio triennii concederetur. Sueton. *Aug.* XXXIV. Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data est vacatio, adeoque lex illa de maritandis Ordinibus demum anno DCCLVII. Sex. Aelio & C. Sentio Saturnino Coss. perlata, annoque DCCLXII per legem Papiam Poppaeam confirmata, vires suas exserere coepit, Dio LVI. *p.* 661.

VII. Lex Papia Poppaea & praemia παλ-αιδίας.

VII Nimirum vicerat caelibatus orbitatisque amor, adeo, ut A. V. C. DCCLX. Equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Tunc quidem Augustus insignes illas habuit orationes, tam ad caelibes quam ad coniuges, quas servavit Dio Cass. LVI. *p.* 656.

sequ. Add. Suet. *Aug.* XXXV. At statim anno V. C. DCCLXIII. ferri iussit Legem Papiam Poppaeam, quae in iure nostro etiam lex Iulia & Papia adpellatur, quia in eam Iuliae istae rogationes pleraeque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus & Q. Poppaeus Secundus, Consules suffecti, (*b*) quorum neuter vel uxorem habebat, vel liberos, Dio Cass. LVI. *p.* 662. ex quo, quam fuerit haec lex necessaria, facile intelliges. In ea capita haut pauca agebant de praemiis πολυπαιδίας. Sic e pluribus candidatis praeferebatur is, qui plures sustulisset liberos, Tacit. *Annal.* XV, 19. Plin. *Epist.* VII, 16. E Consulibus quoque prior sumebat fasces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att.* II, 15. Latini porro ob filium filiamve anniculum anniculamve, Latinae vero ob ternos partus ius Quiritium consequebantur. Vlp. *Fragm.* III, 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis; ingenuae & libertae a tutela liberabantur. *L.* 37. *D. de oper. libert.* Plut. *in Numa p.* 66. Dio. *Hist. LVI p.* 578.

(*b*) In plerisque Fastis hoc par Consulum desideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XIX.* in quibus huius anni Consules ita recensentur: C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. K. IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTILVS. Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exstant quoque utriusque numi apud Golzium *in Fast. p. CCXXIX. seq.* ubi tamen Poppaeus non *Secundus*, sed SECVNDINVS cognominatur. De gente Papia videndus Patin. *de Famil. Rom. p. CCCXXIX.* & de utraque *Comment. nostr ad L. Iul & Pap. Lib. I. Cap. IV.*

(*c*)

578. *Fragm. Regul. ex vetere ICto* §. *VI.* Vlp. *Fragm. XXIX*, 2. 3. Iuvabant etiam liberi in hereditatibus & solidi capacitate. Vlp. *Fragm. tit.* XV. XVI. Immo & honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofred. *ad Leg. Pap. Popp. cap. VII. sequ. p.* 280. Inprimis vero hac lege fuerat cautum: ut qui secundum hanc legem liberos tres, Romae natos, superstites, qui quatuor in Italia, qui quinque in Provinciis haberet, omnium munerum personalium immunitatem haberet. *pr. Instit. h. t. L.* 1. *& ult. C. Qui num. liber: L.* 18. *D. de excus. tut.*

VIII. Hinc ergo natum famosum illud ius trium, quatuor & quinque liberorum, quod tamen & liberis orbi, immo & steriles nonnunquam, beneficio Principum, obtinebant. Exempla sunt apud Plin. *Epist.* II, 13. VII, 16. X, 95. immo & in Inscriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p.* cIↃ. LXXXI. ubi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, & in aliis, in quibus frequentissimae litterae I. L. H. id est, IVS LIBERORVM HABENS. Brummer. *ad Legem Cinc.* XIV. Apud eumdem Grut. *p.* cccxxii. 8. mentio fit Albiae Flaminicae, CVI IMP. IVS COMMVNE (*c*) LIBERORVM CONCESSIT, & *p.* DCXXXI, 2. Persicus libertinus sepulchrum se condidisse testatur C. CORNELIO. PERSICO F. HABENTI EQVVM PVBLICVM, & CORNE-

VIII. Ius liberorum trium, quatuor, quinque.

(*c*) Legendum forsan IVS COMMVNIVM LIBERORVM, ob quod solidum capiebant inter se coniuges. Vlp. *Fragm. XVI*, 1.

NELIAE ZOZIMAE, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATVOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc iure commentatus est M. Vertranius Maurus singulari libro *de trium liberorum iure*, (d) in quo tamen multa potius, quam bona & solida reperies.

IX. Professio liberorum apud Praefectum aerarii.

IX. Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας praemia, de eo copiose satis disputant Iureconsulti. Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuisse a Marco Antonino Imperatore, (e) ut professio liberorum intra diem tricesimum fieret apud Praefectum aerarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud aerarium adservaretur: id quod idem Imperator etiam in Provinciis fieri iussit. Iul. Capitolin. *vit. Marc. Anton. IX.* Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Iul. Capitolin. *Gord.* IV. nec non lepida illa adulteri excusatio apud Iuvenal. *Sat.* IX. *v.* 84. *sequ.*

Tollis

(d) Librum hunc frustra a se in Bibliothecis quaesitum, ait Brummer. *ad Leg. Cinc. XIV.* Sed facile eum reperire potuisset in *Tractatu Tractatuum Tomo VIII.*

(e) Ita rem refert Iul. Capitolinus, *Vit. Marc. Ant. Cap. IX.* Sed tamen iam ante ea tempora clarorum virorum ortus in Acta publica referebantur, ut ex Sueton. *Tiber. V. & Calig. VIII.* patet. Iuvenal. *Sat. IX. v.* 82. *sequ.* Fortassis ab omnibus & ob liberales caussas id fieri iussit Antoninus, quod antea illustriores tantum familiae facere consueverant. Plura nos in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. IX. p.* 213. ubi & de *natalis* & *censualis professionis* discrimine, quarum mentio fit in *L. 6. C. de fid. instr.* & *L. ult. C. sine Censu vel reliq.*

(f)

Tollis enim, & LIBRIS ACTORVM spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas,
Iam pater es, dedimus, quod famae opponere possis,
Iura parentis habes, propter me scriberis heres.

Adde Brisson. *Antiqu. Rom. I*, 5. *p*. 7.

X. Voluntariis porro excusationibus accensenda II. *Administratio rei fiscalis.* Libera Respublica reditus omnes influebant in aerarium. At sub Imperatoribus separatae erant Rationes *fisci* atque *aerarii*, τ̃ βασιλικοῦ καὶ τ̃ ταμέιυ. Hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Hinc saepe cum in iure, tum apud auctores iunguntur *iura fisci* & *populi*. Paull. *Sent. Recept. V*, 12. *L.* 1. *D. de bon. damn.* Lamprid. *Alex. Sev. XII.* Hanc differentiam primus Augustus, vel certe Tiberius, reperit. Sane sub Tiberio diversum a fisco fuisse aerarium patet ex Tac. *Ann.* VI, 2. A fisco iterum distincta erat *Ratio Caesaris*, id est, privatum Principis patrimonium, de quo *L.* 6. §. *ult. D. de iure fisci.* Vnde toties memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, & similes apud Fabrett. *Inscr. cap.* III & Phil. a Turre *in Monim. Vet. Ant. Cap. VI.* Vt iam non commemorem, quae ex Gruteri & Reinesii Thesauris eam in rem depromi possent. Ast senescente iam sub Principibus Imperio, nullum erat amplius inter fiscum & aerarium discrimen, nisi quod publica pecunia *Sacrarum largitionum*; privatum Principis patrimonium *privatarum rerum* nomine veniret. Unde tituli *C. de Comit. Sacr. larg. & de Com. rer. privat.* Iam Dioni sane *Lib.* LIII. *p.* 511.

X. Fisci & aerarii ut & Rationis Caesaris differentia.

511. vix liquet, quid inter Augusti & publicum interſit aerarium, & Gloſſae recentiores promiſcue ſcribunt: ταμεῖον, *fiſcus*, *aerarium* Pauciſſimi ſane Principes Helvium Pertinacem imitabantur, qui Imperatoriis poſſeſſionibus nomen ſuum inſcribi prohibebat, non eſſe illas dictitans Imperantium proprias, ſed communes Romanorum & publicas. Herodian. *Hiſt. II*, 4.

XI. Aerario qui praefuerint?

XI. Aerario initio praeerant Quaeſtores, quos Tacitus *Annal. XI*, 22. & Vlpianus, *L.* 1. *pr. D. de Off. Quaeſt.* Gracchani Iunii auctoritate, paene tam antiquos faciunt, quam ipſam urbem. Sed eosdem a Valerio Poplicola demum creatos, ſcribit Plutarchus *vit. Valer. Popl. p.* 103. Immo Pomponius eos ipſis Tribunis plebis Aedilibusque recentiores facit, *L.* 2. §. 22. *D. de Orig. iur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus: ita Vlpiano facile conciliabis Plutarchum, ſi Quaeſtores iam ſub Regibus fuiſſe, Valerium vero illum Magiſtratum, a Tarquinio Superbo abrogatum, reſtituiſſe Reipublicae, dixeris. Quod & Tacitus *l. c.* non obſcure indicat, qui ſimul monet, Conſulibus initio manſiſſe poteſtatem Quaeſtores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, ut rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romae curarent, mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia & accedentibus Provinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullae viginti creati, ſupplendo Senatui, cui ille Dictator iudicia tradiderat. Prolixe haec omnia Tacitus *l. c.* His ergo aerarii potiſſimum cura demanda-

ta

ta fuerat a populo. Aſcon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1839. Aſt A. V. C. Ιɔ. ccix. aerarii adminiſtratio, iubente Caeſare, a Quaeſtoribus ad Aediles translata. Dio Caſſ. XLIII. *p.* 269. Auguſtus, ubi aerarium militare inſtituerat, eius curam demandabat viris Praetoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde ſorte ductos, ac demum ab ipſo Imperatore nominatos, conſtat. Suet. *Aug.* XXXV. Quaeſtoribus porro curam aerarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud.* XXIV. Denique adminiſtratio aerarii iuſſu Neronis fuit penes Praefectos aerario, (*f*) qui tamen etiam de cauſſis fiſcalibus iudicabant. Gell. XIII, 24. Tacit. XIII, 28. Iac. Guther. *de Offic. Dom. Aug.* III, 32. Quum vero ab Auguſti temporibus duplex eſſet aerarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo Opis & Saturni, in quo cuſtodiebatur, alterum *militare:* duo quoque erant Praefecti aerario, vel diverſa ſaltim officia, uni aliquando perſonae demandata. Exemplum ſuppeditat marmor apud Gruter. *p.* MXXVIII, 5.

XII. Fiſco praeerant Procuratores, Advocati, Patroni fiſci, quorum paſſim in iure noſtro mentio fit. Sunt etiam PRAEFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Inſcr. p.* CCCCXCVIII.

XII. Qui fiſco & patrimonio Caeſarum?

(*f*) Quum vero ex lege Papia in aerarium & paullo poſt in fiſcum etiam influerent viceſimae hereditatum: iis adminiſtrandis praefuerunt PROCVRATORES XX. HEREDITATIVM & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. *p.* CCCCXXXVII, 7. CCCCXXVI, 5. CCCCLIV, 8.

ccccxcviii, 10. A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reinef. *Infcr* IX, 33 PROCVRATORES FISCI ASIATICI, apud eundem *Claff.* IX, 60. Immo creare Nerva coepit *Praetorem fiscalem*, qui de rebus fiscalibus ius diceret. *L.* 2. §. 18. *D. de Orig. iur.* Patrimonia Principum Procuratores Caefarum administrabant. Denique poftremis temporibus fiscum Comes Sacrarum largitionum; patrimonium Principis Comes rerum privatarum administrabat, de quibus videndi Gutherius *de Offic. Dom. Aug. III*, 1. 16. 25. 32. & qui egregia multa hanc in rem collegit Gundlingius *Diff. de Principe herede cap. IV.*

XIII. Rei fiscalis administratio excusationem dedit voluntariam.

XIII. Quicunque ergo res fiscales administrabant, excufari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fisco obligata erant, ut plerisque videtur: quam quod privilegio se poffent defendere. Hinc dicitur, *excufari eos poffe*, §. 1. *Inft. h. t.* eos *vacationem habere*, *L* 10. *C. h t. privilegio defendi*, *L. ult. C. Qui dari tut. poff.* Vnde patet, non *neceffariam* fuiffe hanc excufationem, sed *voluntariam* Thomaf. *Not. ad Inft. h. t. p.* 110.

XIV. Poteftas, quae a tutela excufat, quid?

XIV. Eadem de cauffa excufantur III. *Qui eum poteftate funt.* Poteftas vero diverfimode accipitur ab antiquis. Nonnunquam Magiftratibus urbanis opponuntur Poteftates in Provinciis, apud Sueton. *Claud.* XXIII. *Iurisdictionem de fideicommiffis, quotannis, & tantum in urbe delegari Magiftratibus folitam, in perpetuum; atque etiam per Provincias Poteftatibus demandavit.* Nonnunquam etiam in ipfa urbe a Magiftratibus fciungebantur Poteftates. In urbe enim

erant,

erant, qui ius dicerent, quamvis non essent Magistratus ordinarii, veluti *Praefectus annonae*, *Praefectus vigilum*, quos Magistratus ideo esse negat Pomponius, *L.* 2. §. 33 *D. de Orig. iur.* etiam hi dicebantur habere potestatem. Porro potestas distinguitur aliquando ab Imperio, adeoque tribuitur iis Magistratibus, qui neque vocationem, neque prehensionem habebant, veluti Quaestoribus. Vid infra *Lib* IV. *Tit.* VI. §. 5. Nulla harum significationum hic invenit locum. Cum potestate enim hic esse dicuntur, quicumque sunt cum Imperio, id est, Magistratus maiores, vel maioribus auspiciis & lege curiata creati. Gell. *Noct. Att.* XIII, 14. *L.* 1. *pr. D. Si quis ius dicenti non obtemp.* Huber. *Praelect. ad Instit.* I, 25. 4. Vnde ne Aedilitas quidem excusabat, *L.* 17. §. 4. *D. h. t.* Nam Aediles nec coercere poterant, nec iubere in carcerem duci, nec prehensionem habebant, sed ipsi in ius vocabantur. Gell. *Noct. Att.* XIII, 15. Postremo tamen participes huius beneficii facti sunt Senatores, *L.* 15. §. 3. *b. t.* immo & *ἄρχοντες τῆς πόλεων*, id est, Duumviri. *L.* 6. §. 16. *h. t.*

XV. De (V.) paupertate, (VI.) trium tutelarum onere, ut & (VII.) imperitia litterarum nihil est, quod ex Antiquitate monendum sit. Ast quum (VIII.) & professio liberalium artium excusarit: huius quae fuerit Romae conditio, ostendendum erit paullo accuratius. **XV. De aliis excusandi caussis.**

XVI. Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant, (g) serius Romae docuerunt. Ludimagistris, qui primis litterarum elementis imbue- **XVI. Professio artis Grammaticae.**

bant pueros, semper quidem procul dubio usi sunt Romani: sed ab his diversi Grammatici erant, id est, poetarum interpretes, Suet. *l. c.* Vnde & in iure nostro a ludi litterarii Magistris discernuntur. *L.* 1. *pr.* & §. 6. *D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romae ne in usu quidem, nedum in honore fuisse, rudi scilicet ac bellicosa tum civitate, docet Sueton. *de illustr. Gramm.* I. ex quo etiam discimus, mediocre eius exstitisse initium, profitentibus eam artem non nisi semigraecis, immo & libertinae conditionis hominibus. Sane L. TITINIVS L. L. AMAZON GRAMMATICVS memoratur apud Reines. *Inscr. Class.* I, 228. *p.* 216. M. POMPILIVS M. L. FORTVNATVS GRAMM. apud Grut. *Inscr. p.* MXXXV, 6. ut alia iam exempla praetermittam, quae & ipse Suetonius suggerit. Primus hoc studium in urbem intulerat Crates Malleotes, qui missus ad Senatum ab Attalo Rege, inter secundum & tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, adsidue disserendo, Romana ingenia excitavit. Sequuti eum sunt alii, praecipue post Q. Metelli tempora, post quae adeo sensim crevit Grammatices honor, ut ne clarissimi quidem viri ab ea se abstinerent, & aliquando super viginti celebres scholae in urbe florerent. Suet. *de Illustr. Gramm.* III. Sed plerique docebant privatim, aut certe magno virorum illustrium aere conducti. Primus centena in annum se-

(g) Teste Sueton. *de illustr. Gramm. IV.* ubi erudita sunt, quae adnotavit Is. Casaub. *p. m.* 732.

(a)

festertia accepit Verrius Flaccus sub Augusto & Tiberio. Suet. *de illustr. Gramm.* XVII. Postea sensim invaluit, ut & Grammatici publicis invitati stipendiis docerent. Ael. Spartian. *Vit. Hadr.* XVII. adeo ut stipendium eorum ordinarium temporibus Luciani essent μύριαι δραχμαὶ, id est, sestertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetae nostrae Belgicae. Vid. Gronov. *de Pecun. vet.* LIV. *cap.* XI. *p.* 729. Immo & annona iis quotannis coepit distribui, quam aliquoties iis deminutam restitutamque esse, patet ex Symmach. *Epist.* I, 33. Cassiodor. *Epist.* IX, 21. ut & *L.* 11. *C. Theod. de Medic. & Professor. Lib.* XIII. *Tit.* III.

XVII. Serius multo, immo & difficilius Romae recepti sunt Rhetores, quippe quos anno V. C. IↃXCII. C. Fannio Strabone & M. Valerio Messala Coss. SC. deinde anno V. C. IↃ. CLXI. a C. Domitio Ahenobarbo & L. Licinio Crasso censorio edicto urbe expulsos constat. Suet. *de clar. Rhet.* I. Postea & Rhetoricam privatim docere coeperunt plures, quorum aliquot recenset Sueton. *de clar. Rhet.* III. *seq.* Primus, ut diserte notat Euseb. *in Chron. n.* MMCIV. publice Romae docuit, salariumque e fisco accepit Quinctilianus, idque sub Domitiano. At iam Vespasianum Latinis Graecisque Rhetoribus annua centena, id est, aureos mille, e fisco constituisse, tradit Sueton. *Vesp.* XVIII. Posteriores Imperatores ea in re modo liberaliores, modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim Rhetorum stipendium fuere drachmarum decem millia. Lucian. *Eunuch.* id est, aurei CCCXXXIII.

XVII. Professio Rhetorices.

&

& regales IV. ceu rationes init Theod. Marcil. ad Suet. *Vesp. cap.* 18. vel cccc. uti Gronovius. Tatianus, qui sub Commodo floruit, sexcentos aureos Philosophis scribit datos, ex quo & salaria Rhetorum sexcentorum aureorum fuisse videntur. Theod. Marcil. *ad* Sueton. *Vesp. l. c.* Immo Eumenius Rhetor liberalitate Principis salarium sexcentorum millium nummum sese accipere gloriatur, in *Orat. pro restaur. schol.* XI. qui ex Gronovii calculo conficiunt XLV. millia florenorum Hollandicorum.

XVIII. Professio Philosophiae.

XVIII. Eadem paene Romae Philosophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulsi A. V. C. DXCII. Idem saepius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam sub Domitiano, Suet. *Domit. cap.* X. sub quo Epictetus quoque Roma excedere iussus est. Interea tamen semper privatim floruit Philosophiae studium. Primus Philosophis stipendia & honores concessit Antoninus Pius. Iul. Capitolin. *Vit. Anton.* XI. ut & post eum D. Marcus, qui uti ipse serio philosophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem constituebat. Xiphilin. LXXI. *p.* 814. Hoc quoque salarium annuum ordinarie DC. aureorum fuisse, ex Tatiano colligimus cum Casaub. *Not. ad* Sueton. *Vesp. cap.* 18. At nonnullis tamen minus datum est. Luciani enim tempore singula Philosophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id est, cccc. aureos. Lucian. *Eunuch. p.* 161. *Tomo* IV. Tantundem datum fuit Theodoto Sophistae apud Philostr. *Vit. Sophist.* II.

XIX.

XIX. Medicina Romae sero coli, & in aliquo pretio haberi coepit. Servos solos ac libertos artem hanc fecisse negat quidem Carolus Sponius *dans les Recherches d'Antiquite, Dissert.* XXVII. sed eum artis suae amore falli, satis patet ex Sueton. *Calig.* VIII. Quinctil. *Inst.* VII, 2. Senec. *de Benef.* III, 24. Varr. *de Re Rust.* I, 16. Ipsi lapides nobis plura exempla servant. Apud Reinesium *Inscr. Class.* XI, 8. est Q. CLODIVS, Q. L. NIGER, MEDICVS OCVLARIS. Apud Grut. *p.* MCXI, 6. Fabrett. *Inscr. cap.* IV. *p.* 300. Spon. *Misc. Erud. Ant. p.* 143. & Malvas. *Marm. Felsin. p.* 219. TIBERIVS ILLVSTRIVS, TI. CAES, AVG. SER. CELADIANVS, MEDICVS OCVLARIVS. Alia marmora, quae Gruterianus Index, in titulo: *Officia Domus Augustae & privatae*: facile unicuique suggeret, hic praetermittimus. Immo & servas & libertas fecisse Medicinam, patet ex marmoribus apud Gruter. *Inscr. p.* DCXXXVI. ubi occurrit IVLIA, Q. L. SABINA, MEDICA, MINVCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obstetrices, quae medicamenta dare solebant, *L.* 9. *pr D. ad L. Aquil.* veluti SVAVITAS L. AGREPINAE, OBSTETRIX, apud Grut. *Inscr. p. DCXXXVI*, 4. Ceterum primus Medicos civitate donavit Iulius Caesar; Suet. *Iul.* XLII. Augustus vero, Antonii Musae, liberti, opera e gravi ac periculoso morbo restitutus, Musae ius aureorum annulorum, universo Medicorum Ordini immunitatem dedit. Dio Cass. LIII. *p.* 592. Hinc multis Vespasiani, Hadriani alio-

XIX. Professio Medicinae.

aliorumque rescriptis confirmatum est illud privilegium, *L. ult.* §. 30. *D. de Mun. & hon.* Postea quum nimis multi Medicinam professi immunitate fruerentur, certum definiri numerum placuit. *L. 6.* §. 2. *D. de excusat.* Alexander porro Medicis annonam addidit. Lamprid. *Alex.* XLII. Posteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt, ac confirmarunt plurimis Constitutionibus, quae etiamnum exstant in *C. Theod. tit. de Medic. & Profess.* Brisson. *Ant. Sel.* *II*, 3. qui etiam sequente capite ostendit, χειρύργας simul fuisse plerosque medicos. Hinc & *vulnerarii*, vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hist. Nat.* XXIX, 1. nec non *Medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Orthogr. p.* 243.

CARESTE. CONSERVAE. ET. CONIVGI.
GEDALIVS. ANTINOVS. DRVSI.
MEDICVS CHIRVRG.
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. AN. XVII.

Apud Grut. *Inscr. p.* CCCC, 7. laudatur MEDICVS CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *Iatraliptae*, seu Medici unguentarii, de quibus Plin. *Hist. Nat.* XXIX, 1.

XX. Professio Iurisprudentiae.

XX. Iurisprudentiae studium Romae semper floruit. Primus tamen illud professus est Tiberius Coruncanus. *L. 2.* §. 2. *D. de O. I.* Quem deinde alii sequuti sunt, qui vero, ut Cicero ait *in Bruto* XLI. *nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponebant, sed eodem tempore & discentibus satisfaciebant, & consulentibus.* Sic verbi gratia Q. Scae-

Scaevola, quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Cic. *Brut.* LXXXIX. Vid. supra *Prooem. n.* 42. 43. Neque tamen certi quidam atque ordinarii erant iuris Professores, sed, ut quisque studiorum suorum habebat fiduciam, ita consulentibus aeque ac discentibus se videtur dedisse. Postremo & Iureconsulti publice, certo stipendio conducti, Romae docere coeperunt, eaque schola Iuridica Romana in Occidente unica tam frequens fuit, ut ex omni Occidente eo iuvenes confluerent. Sic Rutil. Numant. *in Itinerar. Lib. I. v.* 109.

Facundus iuvenis, Gallorum nuper ab arvis
Missus, Romani discere iura fori.

Constantius in *vita S. Germani Cap. III. Vt in eum profectio litterarum plena conflueret: post auditoria Gallicana intra urbem Romam* IVRIS *scientiam plenitudini perfectionis adiecit.* Plura de hac schola Romana Iuridica dabunt Io. Savaro *ad* Sidon. Apollin. *Epist. I,* 6. ubi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Iuret. *ad* Symmach. *Epist. IX,* 83. & Dadin. Alteserra *Rer. Aquit. III,* 5.

XXI. Florentissima ergo Romae fuit schola, in auditorio Capitolino, in qua Theodosii & Valentiniani aevo docuerant Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophistae Graeci quinque, Grammatici Graeci decem, Philosophus unus, iurium Professores duo. Conring. *Antiq. Acad. Dissert. I. p.* 22. XXI. Qualis fuerit Romae schola publica?

XXII. In Provinciis quoque floruerunt scholae, Augustoduni, Burdegali, Tholosae, Nar- XXII. Quales scholae per Provincias?

Narbonae, Mediolani, Carthagine, & in plerisque civitatibus honoratioribus, in quibus tamen non nisi Rhetores & Grammatici utriusque linguae docuisse videntur. Conring. *l. c. pag.* 16. *sequ.* In Oriente alia quodammodo fuit scholarum conditio. Alexandriae enim iam inde ab Antoninorum aetate floruit schola ἰατροσοφιστῶν, id est, Medicorum, tantae celebritatis, ut ad commendationem Medici illud satis esse videretur, si fuisset Alexandriae aliquamdiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hist.* XXII, 43. Conring. *Medicin. Hermet.* IX. Beryti vero & Constantinopoli etiam Ius Civile traditum. Et Beryti quidem iam saeculo tertio exeunte studia Iuridica floruerunt, *L.* 1. *C. Qui aetat. vel Profess. se excus.* eandemque scholam eodem tempore, observante Menagio *Amoenit. iur.* XXIV. magnopere celebravit Gregor. Thaumaturg. *Paneg. Origen. p.* 57. Tanta sane huius scholae fuit celebritas, ut eam μητέρα τῶν νόμων, *matrem legum*, adpellare non dubitet Eunap. *vit. Proaeres. p.* 150. τὸ ἕδος χαρίτων, *Gratiarum sedem*, Ioannes in *Anthol. Lib.* 1. *cap.* 68. *epigr.* 29. πόλιν ῥωμαϊκωτέραν καὶ τῶν νόμων τούτων παιδευτήριον, *civitatem plane Romanam, & legum Romanarum Gymnasium*, Gregorius Thaumaturg. *l. c.* δίκης πέδον ἄστυ θεμίστων, iuris domicilium & urbem Iureconsultorum. Non. *in Dionysiac. Lib.* XLII. *Legum* denique *nutricem*, Iustinianus *Constit. omnem* §. 7. *ad Antecess.* Beryto evocari consuevisse iuris peritos, qui adsiderent Magistratibus, ut sine favore & odio cognoscerent, ex vetere chorographo observat Iac. Gothofred. ad *L.* 1. *C. Theod.*

di

de Adsess.domest. Docebant ibi Antecessores quatuor, ceu ex *d. Const. omnem*; *ad Antecessores* colligit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIV. p.* 134. Sed urbs, quae in iure nostro *pulcherrima* & *splendidissima*, immo *Metropolis* vocatur, paullo post Iustiniani tempora terrae motu eversa est, Agath. II. *p.* 285. Quam ruinam Epigrammate non uno defleri videas in *Anthol. I, 68. Epigr.* 19. *& sequ.* Constantinopoli iuris Professores duos reliquis addidit Theodosius, Philosophiae vero doctorem adiecit Iustinianus, ut adeo schola Constantinopolitana Romanae illi per omnia fuerit similis. Conring. *Antiq. Acad. Diss. I. p.* 21. *sequ.* Alibi, quam Romae, Constantinopoli & Beryti, ius Romanum doceri, & maxime Alexandrinos & Caesarienses Antecessores iuris habere, vetuerat Iustinianus, *Const. Omnem.* §. 7. *ad Antecessores.*

XXIII. Omnes ergo Grammatici, Rhetores & Medici Romae docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela & cura habebant vacationem. §. 15. *Inst. h. t. L. 6. §. 1. D. h. t. & tit. C. de Profess. & Medic.* Iisdem & Philosophi accensentur. *L. 6. §. 5. D. h. t.* nec non Iureconsulti Romae docentes, *L. 6. §. 12. D. eod.* immo omnes ubique artium Professores. *L. 6. C. de Profess. & Med.* Minus vero eo privilegio gaudebant Hydraulae, Poëtae, aliique, quibus nullis in scholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad §. 16. Inst. h. t. p.* 139.

XXIII. Immunitas a tutelis Professoribus concessa.

TIT. XXVI.

DE

SVSPECTIS TVTORIBVS, VEL CVRATORIBVS.

NOn solum excusari, sed & removeri a tutela & curatione nonnulli poterant, si vel dolose vel segniter pupillorum minorumque res administrare & curare dicerentur, vel ulla malae fidei in eos caderet suspicio. Tales dicebantur SVSPECTI, & de his ad hunc titulum agendum.

I. Suspecti crimen e XII. Tabulis.

I. Suspecti crimen ex lege XII. Tabularum descendere, ipse agnoscit Imperator, *princ. Inst. h. t.* ut & Vlpianus *L.* 1. §. 2. *D. de susp. tut.* nec obscure id testatur Cic. *de Offic. III*, 15. In iis Tabulis cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT, VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Gothofr. *Leg. XII. Tab. VII.* Quamvis vero *suspecti* vocabulum in hac lege, si ita concepta fuit, non occurrat: praecipue tamen veteribus *suspicio* esse dicebatur, vbi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III*, 3.

— — *Iam tum erat suspicio,*
Dolo malo haec fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: Iureconsulti eum vocarunt SVSPECTVM, quemadmodum

dum & actionem ipsam *crimen suspecti* (a) adpellabant. *princ. Inst. h. t.* Quamvis autem ex XII. Tabulis sit hoc crimen: Decemviri tamen illud, sicut & alia iura, ab Atheniensibus acceperant, apud quos nota erat ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφὴ, quam cuivis instituere licebat adversus tutorem, qui pupillum ulla adfecerat iniuria. Iul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm. 35.*

II. Suspecti postulari poterant omnes tutores, sive dati ex lege Atilia, sive testamentarii, sive legitimi. *L. 1. §. 5. D. h. t.* Immo & patroni huic iudicio eatenus erant obnoxii, ut eorum famae parceretur, *L. 1. §. 5. D. §. 2. Inst. h. t. L. 9. D. de obseq. par. & patr.* id quod etiam in agnatis observari, ipsius pupilli videbatur interesse: unde & his potius curator adiungi solebat. *L. 9. D. h. t.* Praeterea & omnes postulare suspectos poterant promiscue, unde & *quasi publica* erat haec accusatio. §. 3. *Inst. h. t. L. 1. §. 6. D. h. t.* Quamvis enim vere publicum non esset hoc iudicium, quum caussa ne quidem criminalis haberetur, & hinc apud Magistratus, qui iurisdictione tantum gaudebant, e g. apud Praetorem, institueretur: in multis tamen imitabatur iudicia publica. Praeterquam enim quod cuivis e populo accusandi ius esset, vocabula etiam eiusmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum iudiciis erat usus, ut puta, *crimen*, *accusatio*, quae omnia κατ' ἀναλογίαν in hac caussa usurpantur. Hub. *Praelect. ad Inst. I, 26.*

II. Qui nam suspecti fieri potuerint? Quinam postulare?

R 2 III.

(a) Crimen hic est idem ac accusatio. quare & Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Brisson. *de Verb. sign. voce crimen. p. 153.*

(a)

III. Suspectis interdicebatur administratione. Eorundem remotio & infamia.

III. Suspectis hac actione factis, primo omnium administratione tutelae interdicebatur, & interim dabatur Curator. *L. 7. C. h. t.* Deinde si eos vel dolo malo, vel culpa sua, parum diligenter tutelam gessisse, adpareret, removebantur; ab eaque interdictione & poena nec promissa satisdatio liberabat. §. 12. *Inst. h. t.* Praeterea & infamis erat tutor, quotiescunque doli culpaeve latae fuerat convictus. §. 6. *eod.* Commune id hoc iudicium habet cum omnibus reliquis, quae occasione tutelae oriuntur, veluti actionibus *tutelae*, & *de distrahendis rationibus*. Hinc *turpe tutelae iudicium* memorat Cicero *de Orat. I, 26* & *pro A. Caecina III.* Idem *pro Q. Roscio Comoedo* VI. *Si qua sunt privata iudicia summae existimationis, & paene dicam capitis, tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. Aeque enim perfidiosum & nefarium est, fidem frangere, quae continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit; & socium fallere, qui se in negotio coniunxit.*

IV Poena tutorum quorumdam extraordinaria.

IV. Nonnumquam etiam, si dolum insignem aliaque delicta intervenisse adpareret, tutores tam nefarii ad Praefectos urbi remittebantur: extra ordinem puniendi: §. 10. *Inst. h. t.* maxime si libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudasset. §. 11. *eod.* Quum enim merum in urbe Imperium non esset penes Praetores, sed penes Praefectum urbi, cuius iam pridem erat, animadvertere in crimina, quae intra urbem, vel centesimum milliare extra eam, committerentur: Tacit. *Annal. VI*, 11. Dio Cass. *LII. p.* 547. Suet. *Aug. XXXVII. L.* 1. *princ.*

§. 3.

§.3.4.10.*D de Offic. Praef. urb.* oportebat omnino, Praetorem reos, animadversione vel supplicio dignos, ad Praefectum urbi mittere. Qua remissione opus non erat in Provinciis, ubi Procoss. & Praesides & iurisdictione & Imperio mero gaudebant. Insigne huius severitatis exemplum statuit Galba, qui tutorem, quod pupillum, cui substitutus erat, necasset, in crucem sustulit, & quum se civem esse clamaret, ei crucem dealbatam & ceteris altiorem statui iussit. Sueton. *Galb. IX.*

V. Actio de distrahendis rationibus.

V. Ceterum ab hoc iudicio diversa erat actio *de distrahendis rationibus*, quae finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid subtraxerat, dabatur in duplum, *L. 55.* §. 1. *D. de adm. & peric. tut.* quo pertinent ultima legis XII. Tabularum verba: QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione satis multa notant Doctores, nihil ut addendum iam videatur.

ADPENDIX LIBRI I.

DE IVRE ANTIQVO CIVIVM ROMANORVM, LATINORVM, ITALIAE, PROVINCIARVM, NEC NON CONDITIONE PEREGRINORVM.

Liber Inſtitutionum primus totus agit de diviſionibus perſonarum ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in iure Romano traderetur, *libertatis* puta, *civitatis* & *familiae:* Tribonianus non niſi eas attulit diviſiones perſonarum, quae ad libertatis familiaeque ſtatum pertinere videbantur. De civitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quae huc pertinent, iura tantum non omnia everterat Antonini Caracallae Conſtitutio, de iure civitatis cum omnibus Orbis Romani incolis communicando. *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* Aſt quamvis excuſari mereatur Tribonianus: nos tamen forſan non aeque videremur excuſandi, ſi tam praeclaram Antiquitatum Romanarum partem, quae tot iuris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane praetermitteremus. Iuvabit itaque, poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas commentationes(*a*), ea

(*a*) Haut pauci de hac re egregios ediderunt Commenta-

ea de iure civium Romanorum, Latinorum, Italorum, Provincialium, deque statu & conditione peregrinorum hic coniunctim exhibere, quae ad illustrandum ius Romanum quam maxime facere videbuntur.

I. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per universum paene terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita esse coepit hominum, huic Imperio subiectorum, differentia. Alio enim iure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES vtebantur. Priores tres gradus coniungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal. XI*, 24. *Omnia P. C. quae nunc vetustissima creduntur, noua fuere, plebeii Magistratus post Patricios;* LATINI *post plebeios, ceterarum* ITALIAE *gentium post Latinos.* Habes hic CIVES, LATINOS, ITALICOS, ita coniunctos, ut intelligas, *civitatem iure Latii*, hoc *iure Italico* praestitisse. Omnium postremae conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis postponit Suet. *Vespas. IX. Ordines exhaustos suppleuit, honestissimo quoque* ITALICORVM *ac* PROVINCIALIVM *adlecto.*

I. In Romano Imperio alii erant cives, alii Latini, alii Italici, alii Provinciales.

II. Quicunque civitatis iure non fruebantur, ii veteribus *hostes*, & paullo post, inflexa in deterius

II. Peregrini qui fuerint?

tarios. Caroli Sigonii & Ez. Spanhemii aeterna atque excellentissima opera nemini ignota sunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IV*, 10. Onuphr. Panvin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II. p.* 62. Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. p.* 194. Petr. Iof. Cantelius *de Rep. Rom. p.* 208.

terius huius vocabuli significatione peregrini vocabantur. Cic. *de Offic. I*, 12. Festus *voce hostis. p.* 297.

CAP. I.

DE IVRE QVIRITIVM ET CIVITATIS.

III. Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiscue cives facti.

III. Ac primo quidem, quum nova urbs non admodum adflueret civibus: promiscue iura civitatis impetrabant, quicumque, vel in urbe, vel in agro Romano Lares figere constituerant. Liv. *I*, 8. Immo tantum erat Romuli studium amplificandi civitatem, ut & hostes devictos plerumque in urbem transferret, agroque adsignato, in curias adscriberet. Hunc in modum civitatis iura communicavit cum Caeninensibus, Camerinis, Antemnatibus, Crustuminis, ac postremo etiam cum Sabinis. Dionys. Halic. *Antiquit. Rom II. p.* 103. & 111. Liv. *I*, 13. Vnde Claudius apud Tacit. *Annal. XI*, 24. *At conditor noster, Romulus, tantum sapientia valuit, vt plerosque populos eadem die hostes, dein cives habuerit.* Sequuti sunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, aliosque populos devictos Romam transtulerunt, ac civitatis fecerunt participes. Liv. *I*, 29. 33. Qua de re Cicero *pro Cornel. Balbo XXXI. Illud vero sine omni dubitatione maxime nostrum fundavit Imperium, & Populi Romani nomen auxit, quod Princeps ille creator huius urbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri civitatem oportere.* Sic initio, ut recte observat Dionysius *IV. p.* 256.

κατα-

ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπέτρεψαν τῆς πόλεως μετέχειν, quoslibet exteros admittebant ad ius civitatis, ne iis quidem exclusis, qui e iusta servitute fuerant manumissi. Hos enim omnes e Servii Tulli instituto cives Romanos factos, & in quatuor urbanas civium Romanorum tribus descriptos esse, ex eodem adparet Dionysio. Non segnius aliquamdiu, libera iam Republica, providerunt Romani, ut civitatis iura cum quamplurimis communicarentur, maxime post captam & incensam a Gallis urbem, quam ut tanto splendidius instaurarent, novos & peregrinos cives adsciverunt ex Veientibus, Capenatibus & Faliscis, iisque agri partem adsignarunt, teste Livio *VI*, 4. Et sane prudenter id provisum est a Romanis. Quum enim Romanae Reipublicae salus in armorum vi posita videretur, quae nulla esse poterat sine numerosa civium multitudine, merito de augendo civium numero quam maxime fuere solliciti, ut luculenter ostendit Dionys. Halicarnass. *II. p.* 89. *&* *III. p.* 148.

IV. Postea factum est, ut praeter eos, qui domicilium in urbe vel agro Romano constituerant, quive in urbanas vel rusticas tribus fuerant descripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, & qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in urbem abductis hostibus, modo singulis, modo universis ius Romanae civitatis Senatus Populique iudicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionysius Halic. *II. pag.* 89 observat, Romanos captas urbes non excidisse, sed in alias misisse colonos, *ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείαν μεταδιδόναι, aliis civita-*

IV. Postea & aliis, qui in oppidis suis manebant, ius civitatis datum.

tatem dedisse. Quo pertinent etiam illa Livii *XXVI*, 24. *Iam inde a maioribus traditum morem colendi socios, ex quibus alios in civitatem atque aequum secum ius accepissent.* Quicunque ergo adepti Romanae civitatis iura in oppidis suis manebant, ii MVNICIPES dicebantur. Simul ac vero Romae fortunarum suarum sedem collocabant: CIVES INGENVI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap. LXXV.* Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tusculi est commoratus, municeps fuit: ubi Romam commigravit, civis Romanus, quamvis iam ante iure civitatis Romanae etiam in municipio suo frueretur. Sigon. *de antiquo Iure Civ. Rom. I*, 1. *p.* 16. Ex quo patet, alios fuisse *cives ingenuos*, vel optimo iure cives, alios *municipes.* Illi Romae domicilium, tribum & honorum petitionem fuerant consequuti: hi, tametsi tribum atque honorum petitionem adepti essent, tamen domicilio carebant.

Vnde alii cives ingenui, alii municipes.

V. Illi, (tametsi alias civis Romanus plurium civitatum civis esse haut posset,) tum in municipio suo, tum Romae Magistratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diversarum urbium, etsi aliqua inter eas privati iuris esset varietas, quam unius, cives censerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I*, 1.7.*p.* 13. *Tom. XI. Thes. Ant. Rom.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera, in qua nati; altera, qua excepti erant, quamvis haec veluti maior esset, & illa in hac contineri videretur, ut praeclare ostendit Cicero *de Leg. II*, 2. quem locum totum adscribere licebit. Interrogaverat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam suam* ad-

V. Municipum duplex erat patria, sed Roma tamen patria maior.

adpellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule & Catoni & omnibus municipibus duas esse censeo patrias: unam naturae, alteram civitatis: ut ille Cato, quum esset Tusculi natus, in Populi Romani civitatem susceptus est. Itaque quum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris.* Et quibusdam interiectis: *Sic nos & eam patriam ducimus, ubi nati, & illam, qua excepti sumus. Sed necesse est, caritate eam praestare, qua Reipublicae nomen universae civitatis est: pro qua mori & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea, quae genuit, quam illa, quae excepit. Itaque hanc meam esse patriam, prorsus nunquam negabo, dum illa sit* MAIOR, *& haec in ea contineatur.* Hinc saepe fiebat, ut unus idemque & Romae & in municipio suo summos honores gereret. Ita Milo, dum iam Romae Consulatum petebat, Dictator erat Lanuvii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Aedilis apud municipes suos Arpinates patris voluntate factus est, teste eodem Cicerone *Epist. ad Fam. XIII,* 11. Immo ipse Hadrianus iam Imperator veteri ritu in patria sua Quinquennalem se creari passus est. Spartian. *vit. Hadr. XX.* Inter municipes tamen & cives ingenuos aliquam fuisse privati iuris varietatem, paullo post docebimus.

VI. Hinc porro civitate donati etiam Latini quidam, sed non eodem iure,

VI. Postea, ubi maior paullatim dignatio Romanae civitatis esse coepit: ius civitatis parcius dari, & vix cum quibusdam Latii populis, vel ad augendam rem Romanam, vel honoris caussa, communicari coepit. Liv. *VIII,* 13. & 14.

14. Eius beneficii, Latinorum populis ac Hernicis dati, primus auctor Sp. Cassius, tertium Consul circa annum V. C. CCLXVII. Dionys. Hal. *VIII. p.* 538. *sequ.* Ast quum Consul ille popularis & de adfectata tyrannide suspectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, ut Latinis & Hernicis cum iure civitatis etiam ius suffragii datum contenderet; solebant deinde Romani ius civitatis ita dare, ut pro diverso sociorum in Populum Romanum studio, modo ius suffragii simul concederent, modo illud disertis verbis exciperent. Primi sine iure suffragii civitatem acceperunt Caerites. (*b*) Strabo *Geogr. V. p.* 222. Gell. *Noct. Att. XVI*, 13. Mox & Campanis equitibus, Fundanis & Formianis eadem lege data civitatis iura, Liv. *VIII*, 14. nec non Acerranis, Liv. *VIII*, 17. Anagninis, Liv. *IX*, 43. aliisque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I*, 1. 8. *p.* 16. *sequ.* Contra ea Lanuvini, Aricini, Nomentani, Padani, aliique in civitatem ita accepti sunt, ut & iure ferendi suffragii, & capiendi in urbe muneris gauderent: unde & eiusmodi oppida, veluti κατ᾽ ἐξοχὴν, MVNICIPIA dicta, ut docet Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. ad Municip.*

VII.

(*b*) Inde factum, ut Censores eos, quos suffragii iure privabant, *in Caeritum tabulas referre* dicerentur, Gell. *l. c.* Ascon. Paedian *in* Cicer. *Divinat. p.* 1759. De his intelligendus Horatius, *Epist. I*, 6. *v.* 62.

— — — Caerite cera
Digni, remigium vitiosum Ithacensis Vlyssis.

(*c*)

VII. Qui in Latinis civitatibus Magistratus gesserant, fiebant cives.

VII. Invaluit praeterea, ut etiam a *iure Latii* via pateret ad iura civitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, Magistratus gesserant. Appian. *de Bell. Civil. II. p.* 443. Strabo *IV. p.* 187. Quod ius Traiani adhuc aevo valuit, ut patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium civitas Romana patuisset.*

VIII. Civitatem quoque impetrabant Latini, si stirpem domi reliquissent, aut aliquem accusassent repetundarum.

VIII. Postremis Reipublicae temporibus latius paullatim diffusum est illud Romanae civitatis beneficium. Quum enim paullo ante quibusdam tantum Latii urbibus ius civitatis Romanae summi beneficii loco concederetur: lata deinde lex est, ut e sociis ac Latini nominis promiscue, qui stirpem ex se domi reliquerant, cives Romani fierent. Liv. *XLI*, 8. Accessit altera lex anno IↃ. CLXIII. a Servilio Glaucia, de repetundis lata, ut Latinis esset ius civitatis consequendae in illius civis, seu Senatoris, locum, qui accusatus ab iis repetundarum, a Romanis fuisset damnatus. Cicero *pro Balbo XXIV*.

IX. Civibus cum omnibus

IX. Primus L. Iulius Caesar, (*e*) occiso iam

(*e*) Non leviter ergo errat editor Ciceronis orationum Parisiensis novissimus, qui hanc legem Iuliam latam putat a Sex. Iulio Caesare, Consule A. V. C. DCLXII. Multoque gavior error est Ant. Augustini, *de Leg. & SC. pag.* 120. *T.* 1. *Thes. Ant Rom.* qui Caesarem Dictatorem huius legis auctorem fingit. Sex. Iulio Caesari tribuere videtur Appianus *de Bello Civ. I. p.* 379. Sed quum Sex. Iulius Caesar anno V. C. DLXIII. cum L. Marcio Philippo; L. Iulius Caesar vero anno se-

Latinis & Italis communicata legibus Iulia & Plotia.

iam ut videtur, Collega P. Rutilio Lupo, anno V. C. IↃ. CLXIII. lata Lege Iulia, civitatem sociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante Bello Italico in fide manserant. Appian. *Bell. Civ. I. p.* 379. Cicero *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II, 16. 17. Postea confecto tristi illo bello sociali, vel anno V. C. IↃ. CLXV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone Consulibus, ut patet ex Ascon. Paedian. *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel sequente anno IↃ. CLXVI. L. Cornelio Sulla & Q. Pompeio Rufo Coss. (*d*) lata lege Plotia a M. Plautio Silvano & C. Papirio Carbone, Tribunis plebis, civitas communicata cum omnibus sociis Latini nominis, immo & peregrinis illis, *qui foederatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud Praetorem essent professi.* Cicero *pro Archia Poeta VII.* Postremi arma posuerant Lucani & Samnites, sed & hos tamen civitate donari placuit A. V. C. IↃ. CLXX. Flor. *Epit. Liv. LXXXIV.* ex quo loco etiam constat, novis his civibus per universam Italiam ius suffragii fuisse datum. Et initio quidem in octo novas, id est, postremas tribus urbanas conlecti fuerant; Vellei. II, 20. postea in ve-

sequente cum P. Rutilio Lupo Consulatum gesserit: verosimilius est, hunc legem tulisse, & quidem, collega Rutilio iam occiso. Unde simul patet, cur a solo Iulio lex nomen acceperit, nulla collegae facta mentione. Vid. Schwarz. *de iure Ital.* §. *III.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I,* 13. *p.* 30.

(*d*) Minime vero subsequente Cinnae Consulatu, ut tradit Flor. *Epit. Liv. Lib. LXXX.*

(*e*)

veteres XXX. post irritos P. Sulpicii, Tribuni plebis, & C. Marii conatus, translati sunt a C. Cinna Consule. Appian. *de Bello Civ. I. p.* 380. *Epit. Liv.* XXX. Ex quo tempore aequo per omnia iure usi sunt cives Romani veteres & novi per universum Latium & Italiam, adeo ut & ius petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) & ius census, (Onuphr. Panv. *ad Fast. Consul. anno* IↃ. CLXVIII. ius sacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Pis. Diss. I. cap.* 5. *p.* 72. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 13. *p.* 30.

X. Italia tunc a supero mari Arimino & Ancona, seu Rubicone fluvio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes usque Galli Cisalpini & Veneti insederant. Galli porro in Cispadanos & Transpadanos dividebantur. Priores civitate donati Cispadani, utpote Italiae propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 14. *p.* 32. Postea & Transpadani civitatis iura obtinuerunt una cum Venetis. Nam quum antea Latii ius impetrassent a Pompeio Strabone: (Ascon. Paedian. *in Ciceron. Pison. p.* 262.) ipsum civitatis ius eis dedit C. Iulius Caesar, anno V. C. IↃ. CCVII. Dio Cass. *Hist. XLI. p.* 118. Vnde non mirum, Galliam hanc Cisalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepisse. Tam pleno enim iure fuerant civitatis iura consequuti, ut & ad suffragia ferenda petendosque honores, non minus ac reliqui cives, admitterentur. Sueton. *Caes. IX.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 16. *p.* 39.

X. Paullo post & Gallis Cisalpinis civitas data.

XI. Extremis Reipublicae temporibus non intra Alpes stetit datae civitatis Romanae beneficium: sed & cum multis aliis gentibus est com-

XI. Vt & aliis quibusdam gentibus;

communicatum. Exemplo esse possunt universi Gaditani in ulteriore Hispania, quos secundo Consulatu civitate donavit Caesar. Dio Cass. *Hist. XLI. p.* 161. Idem pro lubitu deinde quasdam alias civitates Hispaniae hoc ingente beneficio ornavit, Dio Cass. XLIII. *p.* 233. Quemadmodum & Medicis, aliisque ea iura concessit. Suet. *Caes.* XLII. immo & Siculis omnibus civitatem, inaudito exemplo, testamento legaverat, quod legatum lata lege confirmavit Antonius. Cic. *Epist. ad Fam.* XIV, 12. *Philipp. I*, 24. Verum tamen ea lex Antonii non valuisse videtur. Sane sub Augusto adhuc plerasque Siciliae civitates Latini iuris fuisse, *discimus* ex Plin. *Hist. Nat.* III, 8.

XII. Augustus parce civitatem, sed quibusdam tamen, dedit.

XII. Sub Imperatoribus multo magis prolati sunt Romanae civitatis fines. Augustus equidem, teste Suetonio *Aug. XL. civitatem parcissime dedit, adfirmans, se facilius passurum, fisco detrahi aliquid, quam civitatis Romanae vulgari honorem.* Idem leges haut paucas dedit, quibus aditus sordidis hominibus intercluderetur ad civitatem. Quales praecipue sunt lex Aelia Sentia, & Fusia Caninia, de quibus supra suo loco actum. Vid. Sueton. *Aug.* XL. Immo inter extrema mandata eius, Tiberio & S. P. Q. R. data, etiam hoc erat, *μητ' ἀν ἐς τὴν πολιτείαν συχνὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. Ne multos iure civitatis donarent, quo magnum inter ipsos & subiectos discrimen remaneret.* Dio Cass. LVI. *p.* 541. Quibusdam tamen Augustum iura civitatis dedisse, patet ex Suet. *Aug.* XLVII. Idque inprimis etiam discimus ex eius numis, in quibus laudantur Hispaniae mu-

municipia, de quibus Io. Vaillantius *de Colon. mun.* & Ez. Spanh. *Diss. de Praest. numism.V. pag.* 768. & *Orb. Rom. I*, 2. 18. *p.* 47. *sequ.* Eadem liberalitate etiam Tiberius & Caius Caligula civitatem quibusdam dederunt, ceu ex numis & inscriptionibus idem docuit Ez. Spanhemius.

XIII. Liberalior ea in re Claudius.

XIII. Claudius Imperator varie se gessit in concedenda negandave civitate. Quosdam civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit. Suet. *Claud.* XXV. Idem tamen Latinis, naves mercaturae caussa fabricantibus, ius Quiritium dedit. Suet. *ibid.* XIX. Vlpian. *Fragm.* III, 1. & 6. Quin non solum Galliae Comatae primoribus; sed & universae Galliae Comatae, ius ferendi suffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *Ann.* XI, 24. Senec. *de Benef* VI, 19. Immo multis cum confertim iura civitatis ac sine discrimine dedisse, ac venalia prope illa eius libertos habuisse, testatur Dio Cass. *Lib.* LX. *p.* 676. Vnde lucem capit vox illa Tribuni militum, *Actor.* XXII, 28. ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. *Ego vero magno aere hanc civitatem comparavi*, quam egregie illustrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 2. 19. *p.* 52. *sequ.*

XIV. Quibusnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, & Vespasianus civitatem dederint?

XIV. Nero, ubi in Musicis & Curulibus apud Olympiam agonibus victor fuerat a iudicibus proclamatus, universam Achaiam libertate, iudices civitate Romana, & pecunia grandi, donavit, quod beneficium etiam iis, qui Pyrrhicham saltaverant, concessit. Suet. *Ner.* XII. Galba *civitatem Romanam raro dedit*, teste Suet. *Galb.*

Galb. VIII. dedit tamen Bargiasensibus, Lacobrigensibus, Deobrigensibus, & Talabrigensibus, immo & Vesontinis & Cluniensibus, si fides numis sub Galba cusis, in quibus haec oppida Hispaniae & Galliae MVNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Vesont.* I, 28. Harduin. *Num. Vrb. p.* 120. Vaillant. *de Colon. T. I. p.* 105. De Othone constat, eum praeter quasdam alias largitiones Lingonibus universis civitatem Romanam dedisse. Tacit. *Hist. I*, 78. Vespasianum Stobienses (*e*) in Macedonia civitate donasse, constat ex numo apud Spanhem. *Diss. de Num. Prov. p.* 676. & Plin. *Hist. Nat.* IV, 10. Idem & filii saepe ius civitatis veteranis, liberis posterisque eorum dederunt, ut patet ex marmoribus apud Gruter. *Inscr. p.* DLXXIII, 2. *p.* DLXXIV, 5. 6. & *p.* DLXXV, 1.

XV. Traiani & Hadriani in danda civitate liberalitas.

XV. Hispaniae potissimum Traianus favit, ipse Hispanus. Vnde in eius numis occurrunt municipia, Italica, Inlipense, Albengense, Vrgavonense. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inscr. p.* CLXII, 3. addendi Icaeditani, Lancienses oppidani, Talori, Interamnienses, Colarni, Lancienses, Transcudani, Aravi, Meidubrigenses, Arabrigenses, Banienses, Paesures, quos omnes a Traiano demum civitate donatos, non vana divinatione, coniicit Ez. Spanh. *Orb. Rom.* 2. 21. *p.* 58. Idem Princeps singulis quibusdam subinde civitatis iura dedit, rogatu amicorum, ut patet ex Plin. *Epist.* X, 22. 6. 107. 108. Quin quum vicesimas

(*e*) Eos tamen sua aetate iuris Italici fuisse, tradit Vlp. *L.* 8. §. 8. *D. de censib.*

(*f*)

mas hereditatum antea pendere cogerentur novi cives: eos hoc onere primum Nerva, deinde & Traianus liberavit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg.* XXXVII. Hadrianus, sequutus Traianum, *Latium multis civitatibus dedit, tributa multis remisit*, ut loquitur Spartian. *Vit. Hadrian* XXI. Ast datae ab eo civitatis in numis & lapidibus nulla usquam fit mentio, nisi quod in marmore sub eo legantur MVNICIPES MVNICIPI. T. AELI. HADRIANI. AVG. CIVILITANI. Grut. *Inscr.* p. CCCLXII, 1. Vnde Civilitanos ab eo civitate donatos, colligit Spanh. *Orb. Rom.* I, 2. 22. p. 60. Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimae illius Constitutionis de civitate cum universo Orbe Romano communicata, *L.* 17. *D. de statu hom.* quos in eum errorem induxit Chrysosthom. *ad Act. Apost.* XXV. p. 875. *Tom.* IV. *edit. Savil.* Sed hos rationem fugere, paullo post clarissime adparebit.

An Hadrianus auctor Constitutionis, qua civitas cum Orbe Romano communicata?

XVI. Aeque fallitur Iustinianus Imperator, qui celebrem illam Constitutionem Antonino Pio tribuit *Nov.* LXXVIII, 5. quamvis eum ante Spanhemium tantum non omnes caeca fide sequuti sint. (*f*) Ast quamquam amplificatum esse ab Antonino civium numerum, vel ex numo praecipuae raritatis constat, in quo AMPLIATOR CIVIVM dicitur: discrimen

XVI. An ea Constitutio tribuenda Antonino Imperatori?

(*f*) Contrarium tamen ante Spanhemium observarunt Wesembec. *Paratitl. ad tit. D. de statu hom. n.* 5. Petit. *Leg. Attic.* p. 136. Vales. *in Not. ad Excerpta* Dionis p. 108. Claud. Salmas. *de modo usur. cap. XIX.* p. 854. *sequ.* Rupert. *ad L.* 2. *D. de orig. iur. c.* 1. p. 17. 18.

discrimen tamen civium Latinorum, Italicorum, Provincialium, etiam post Antonini Pii tempora superfuisse, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inscriptione apud Gruter. *p.* ccccviii, 1. ex qua simul discimus, Antoninum Carnis & Catalis, propter Aedilitatis gradum apud Tergestanos gestum, iura civitatis Romanae dedisse.

XVII. An eam Marcus Imp. ediderit?

XVII. Porro & ii errant, qui, cum Victore *in vita Marci*, M. Antoninum huius Constitutionis auctorem faciunt, in quam sententiam etiam Casaub. *ad* Spartian. *Hadr.* XXI. paullo videtur proclivior. Nam superfuisse sub hoc Principe inter cives & peregrinos discrimen, patet ex celeberrima Lugdunensium Epistola, apud Euseb. *Hist. Eccl.* V, 1. ubi aiunt; ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicumque Romani cives reperti sunt, capite truncati, reliqui traditi bestiis.* Atqui scripserunt haec Lugdunenses extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non sustulisse illud discrimen, quod inter cives ac peregrinos intercessit. Illud tamen certissimum est, tam liberalem in dando civitatis iure fuisse M. Antoninum, ut Aristides Rhetor *Orat. in Rom. pag.* 372. scribere non vereatur: ξενὸν δὲ οὐδένα, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος, *Nec peregrinum censeri quemquam, qui Magistratu, vel fide dignus sit*, τὸ Ῥωμαῖον οὐ πόλεως, ἀλλὰ γένους ὄνομα κοινοῦ τινος εἶναι, *Romanum non urbis alicuius, sed communis cuiusdam generis nomen esse:* & quae sunt huius generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom.* *II*, 2. *p.* 67. *sequ.*

XVIII.

XVIII. Non minus liberaliter iura civitatis Romanae plurimis dedisse videntur Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Pescennius Niger, Severus. Sed nec hos tamen discrimen illud sustulisse, luculenter ostendit Spanh. *Orb. Rom. II*, 4. & 5. *p.* 73. *sequ.*

XVIII. An ea tribui possit Commodo, Pertinaci, Iuliano, Pescennio, Severo?

XIX. Verus ergo famosae illius Constitutionis auctor est Antoninus Caracalla, qui primus edixit, ut, *in Orbe Romano qui essent, omnes cives efficerentur. L.* 17. *D. de statu hom.* Occasionem datae huius legis docent *Excerpta Dionis Valesiana p.* 745. Iam pridem Augustus vicesimam induxerat, locupletando aerario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo iampridem luculenter egerunt Valesius ad illum Dionis locum, Salmas. *de modo usur.* XIX. Petr. Burmannus *de Vectigal. Populi Romani* XI. & iam ante hos Iac. Cuiac. *Observ.* V, 16. XI, 24. Pendebant istud vectigal ex Augusti instituto heredes extranei, Romani cives, qui hereditatem adibant, nisi vel pauperes essent hereditates, vel ipsi heredes agnationis iure ex lege XII. Tabularum hereditatem sortirentur. Dio Cass. LV. *p.* 565. Postea mitiores Principes quibusdam cognatis vicesimae vacationem subinde dederunt. Plin. *Paneg.* XXVII. Ast Caracalla, quum largitionibus stupendis eluvionem fisco intulisset, duplicato illo onere, decimam loco vicesimae induxit, cuius decimae, praeter Excerpta Dionis, meminit etiam Vlpianus *apud Auctorem Collat. Leg. Mos. & Rom.* XVI. *fin.* Vt ergo vectigal istud a quamplurimis penderetur, omnibus qui in Orbe Romano erant, civita-

XIX. Verus auctor est Caracalla?

tem dedit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, δίαν τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *ſpecie quidem honorem eis tribuens, ſed revera ut fiſcum ſuum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent:* ut ait Dio in *Excerpt. Valeſ. p.* 745. Ceterum quamvis ſucceſſor Caracallae, Macrinus, decimam illam, civibus tam moleſtam, aboleret: ius tamen civitatis, Orbi Romano ſemel datum, non ademit, unde ſenſim exolevit antiquum illud inter cives & peregrinos diſcrimen.

XX. Conſtitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit.

XX. Illud adhuc monendum videtur, ad ſolos ingenuos pertinuiſſe Antonini Caracallae Conſtitutionem, non ad libertinae conditionis homines *Nov.* LXXVIII, 5. Vnde etiam poſt eam Conſtitutionem ſalvum manſit diſcrimen inter libertinos cives, Latinos Iunianos, & deditítios, ceu ex Salviani *adverſus avarit. libro* III, 7. animadverterunt Iac. Cuiac. *Obſerv.* IV, 3. & Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* II, 9. *p.* 84. *ſequ.*

XXI. Aſt cum his quoque civitatem communicavit Iuſtinianus.

XXI. Expoſuimus hactenus, duce Erudiſtiſſimo Spanhemio, datae civitatis Romanae Hiſtoriam, oſtendimusque, ita paullatim gradum eſſe factum, ut civitas primum omnibus, qui Romae aut in agro Romano domicilium conſtituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox univerſae Italiae, aliquot porro extra Italiam vel privatis, vel oppidis, vel Provinciis, & poſtremo omnibus in Orbe Romano ingenuis daretur. Iuſtinianus tamen, ut fuit admodum liberalis,

lis, fublato illo libertinorum difcrimine, *titulis C. de Lat. & dedit. lib. toll.* & *Novella* LXXVIII, 2. 5. ad ipfos quoque libertinae conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in Orbe Romano viventes aequo iure agere voluit.

XXII. Proximum eft, ut ipfa iura civitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obfervandum, ea fenfim magis magisque aucta fuiffe atque amplificata. Iam fub Regibus cives gaudebant libertate, iure connubiorum, patrio, legitimi dominii, teftamenti, forfan & nexus atque ufucapionis. Ius quoque iisdem erat fuffragia ferendi in creandis Magiftratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulfis poftea Regibus, abdicatoque Regibus Imperio, paullatim provocatio conceffa ad Populum: Magiftratus, connubia, facerdotia cum plebe communicata: adeoque optimo iure cives effe coeperunt Romani. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 1. 2. *p.* 4. **XXII. Iura civitatis fenfim cepere incrementa.**

XXIII. Duobus vero maxime fummis capitibus conftitit civitas Romana, quorum alterum IVS QVIRITIVM; alterum IVS CIVITATIS adpellatum eft. Quamvis enim haec promifcue nonnunquam ponant auctores veteres, veluti Vlpianus, *Fragm. III*, 1. & 4. attamen, qui accuratius loquuntur, haec cum cura diftinguunt. Plinius, *Epift.* X, 32. *Ago gratias, Domine, quod &* IVS QVIRITIVM *libertis neceffariae mihi feminae, &* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, Iatraliptae meo, fine mora indulfifti.* Et *Epift. X*, 4. *Quare* **XXIII. Aliud fuit ius Quiritium, aliud ius civitatis.**

re rogo, des ei CIVITATEM ROMANAM: *est enim peregrinae conditionis, manumissus a peregrina. Idem rogo, des* IVS QVIRITIVM *libertis Antoniae Maximillae.* Manifesto hic distinguuntur *Ius Quiritium* & *Civitas Romana*, inter quae hoc interest, quod illud ad ea, quae iuris sunt privati, pertinet; haec ea, quae iuris publici sunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. I*, 1. 12. *p.* 28. Caron. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 6. *sequ.* & *de Antiquo Iure Ital.* II, 3. Quod quum non animadvertant viri quidam Eruditissimi, in eum prolapsi sunt errorem, ut ius Quiritium in istis Plinii locis vel idem esse cum iure Latii existiment, vel illud cum ipsis iuribus civitatis confundant, a quo lapsu nec ipse V. C. Christophorus Cellarius sibi satis cavit *in Adnotationibus suis ad Plinium.*

XXIV. Quae iura utrumque complexum sit?

XXIV. Nonnulla, quae tum ad ius Quiritium, tum ad civitatem Romanam pertinent, summatim his verbis complectitur Cicero *Orat.* II. *de Leg. Agrar.* XIX. *Retinete istam possessionem gratiae, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Ast si accuratius singulas utriusque iuris partes consideres: ius civitatis in iure census, militiae, tributorum, vectigalium, suffragiorum, honorum, & sacrorum, ius Quiritium in iure libertatis, gentis, connubiorum, patrio, legitimi dominii, hereditatis atque usucapionis fuit situm. Car. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom.* I, 13. Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* I, 1. 2. *p.* 4. De singulis nunc paullo distinctius agendum, ordiendumque a iure Quiritium.

XXV.

XXV. Primo ergo omnes cives Romani erant LIBERI: eaque LIBERTAS eos non solum a dominorum potestate, sed & a tyrannorum Imperio, Magistratuum potentia, libidine creditorum, civiumque potentia tutos praestabat. (g) Nullus ergo civis Romanus servus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, nisi aut captivitate, aut dolosa venditione, aut iis modis, de quibus supra *Lib.* I. *Tit.* III. *n.* 5. *sequ.* & *Tit. XVI. n.* 3. *sequ.* actum est: quamvis & in his plerumque fictionem quamdam adhibitam esse, observet Ger. Noodt. *Probab.* III, 12. *p.* 85. *Hoc enim iuris erat a maioribus proditum, ut nemo civis Romanus aut LIBERTATEM, aut civitatem posset amittere, nisi ipse auctor factus esset:* inquit Cicero *pro Domo XXIX.* Sed de ingenuorum libertinorumque conditione satis superque suis locis dictum est, nihil ut hic addendum a nobis videatur, praeter id unicum, quod eadem libertas cives immunes a verberibus omnique tortura praestiterit. Quum enim servilis ista poena videretur, non poterat ma-

XXV. Cives Romani erant liberi a potestate dominica.

(g) Cave ergo confundas libertatem Iuris Gentium cum libertate iuris Quiritium, quae nulli competit, nisi civibus Romanis. Cic. *pro Caecin. XXXIII. Qui enim potest iure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamsi haut fierent servi. Liv. XLV, 15. Immo hinc intelligenda *L.* 5. §. 3. *D. de extr. cognit.* ubi media capitis deminutione, & speciatim aquae ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate Iuris Gentium falsum; de libertate iuris Quiritium verissimum est. Conf. Ger. Noodt. *Observ.* II. 21. *p.* 469.

maior civi Romano iniuria fieri, quam si quis verberibus dirisque quaestionibus in eius corpus saeviisset. Exemplum est apud Ascon. Paedian. *in Ciceron. Orat. Cornelian. p.* 1308.

XXVI. Liberi quoque a dominatu tyrannorum.

XXVI. Nec minus immunes erant cives Romani ab impotente Regum dominatione. Lege enim tribunicia, lata a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo post primo Consule, fuerat cautum, ut nemo Romae regnaret, adactis simul iureiurando civibus, eos neminem passuros Romae regnare. Dionys. Halic. IV. *p.* 276. V. *p.* 277. Liv. I. *ult.* II, 1. Qua lege tribunicia, quum omni tyrannidi via occlusa esset: mirum profecto non est, gentem Iuniam praecipue de ea esse gloriatam, numisque suis caput Libertatis praetulisse, cum inscriptione LIBERTAS. Fulv. Vrsin. *Famil. Rom. p.* 139. Accessit postea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, ut indicta caussa interficeretur, qui Regni occupandi iniisset consilia, idque impune ferret percussor, si indicia sceleris demonstrasset. Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 103. Liv. II, 8. Pro his legibus dici non potest, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamvis impedire haut potuerit, quo minus eae demum a L. Sulla, ac deinde a Iulio Caesare convellerentur, ab Augusto vero eiusque successoribus penitus exstinguerentur, siquidem hi, aspernati in speciem Regium nomen, titulo Principum omnia Magistratuum legumque munia ad se traxerunt. Tacit. *Annal.* I, 1.

XXVII.

XXVII. Eadem porro libertas cives immunes praestabat a duriore Magistratuum Imperio. Latae hanc in rem fuerant leges Valeriae a P. Valerio Poplicola Consule, de quibus Livius II, 8. *Latae deinde leges non solum, quae Regni suspicione Consulem absolverunt, sed quae adeo in contrarium verterunt, ut popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolae est.* Paullo distinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 102. *seq.* & Dionys. Halic. V. *p.* 292. ex quibus constat, prima lege fuisse cautum, NE QVIS ROMAE MAGISTRATVM GERERET INIVSSV POPVLI: QVI SECVS FAXIT, EIVS CAPVT SACRVM ESSET: altera provocationem concessam a Magistratibus ad populum, neque permissum cuiquam, supplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animadvertere in provocantem, donec populus ea de re ivisset in suffragia. Posterior lex quum omnium minime placeret Patriciis, quippe fundamenta ἀριστοκρατίας, quam adfectabant, penitus subvertens; variis artibus aliquandiu elusa, atque hinc relatione non una restituenda visa est. Retulerunt ergo eamdem A. V. C. cccIV. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbatus Coss. teste Livio III, 55. Retulit tertium alter M. Valerius Corvus anno V. C. ccccLII. Qua de re idem Livius X, 9. *Tertium ea lex tum post Reges exactos lata est, semper ab eadem familia. Caussam renovandae saepius non aliam fuisse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant.* Quum ne sic quidem consultum populo videretur, semper in contrarium niten-

XXVII. Liberi a licentia Magistratuum.

tentibus Patriciis: quartum de provocatione populum rogavit M. Porcius Laeca; qui etiam graviore poena animadvertendum statuit in eos, qui civem Romanum vel verberassent, vel necassent. Liv. X, 9. Cuius legis *Porciae* insigne monimentum exstat numus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter togatum provocantem & lictorem virgas minantem, conspicitur, addita inscriptione: PROVOCO. Fulv. Vrsin. *de Famil. Rom. p.* 229. *edit. Patin.* Porciam legem, quum & ipsa vetustate obsolevisset, denuo in usum revocavit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanae apud Gellium *Noct. Attic.* X, 3. acute colligit Car. Sigonius *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 6. Sed nec *leges sacratae* hic praetermittendae, latae anno V. C. CCLX. Sp. Cassio Viscellino & Postumo Cominio Aurunco II. Coss. quum plebs pertaesa usurariae iniquitatis, in montem Sacrum secessisset. Pace enim facta hac lege, ut plebi sui essent Magistratus, quibus auxiliatio adversus Consules esset, neve cui Patrum capere eum Magistratum liceret. Liv. II, 33. Brutus, primus Tribunus plebis, leges tulit, primo ut ne parricida esset, qui eum, qui plebiscito sacer sit, occiderit. Dionys. Halic. VI. *p.* 410. deinde, ut Tribuni plebis sacrosancti haberentur, eosque qui violarint, sacri essent, Id. *ibid.* Tertia lex iussit, ut Tribuni plebis non nisi e plebe crearentur. Accessere duae aliae leges, ne de capite civis Romani nisi Comitiis centuriatis agi posset, neve privilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 6. *p.* 84.

p. 84. Eaeque leges omnes dictae sunt *sacratae*, quia non modo cives per omnia sacra iurarant, utique se his legibus sempiternis usuros, addita imprecatione, ut earum observatoribus superi & inferi essent propitii, transgressoribus vero contraria omnia acciderent: Dionys. Hal. VI. *p.* 410. verum etiam, quod loco poenae adiectum esset, eos, qui secus fecissent, cum pecunia familiaque Deo alicui sacros futuros. (*b*) Fest. voce *Sacratae*. Omnes enim leges, huiusmodi sanctione poenali munitas, SACRATAS dici consuevisse, observat Iac. Perizon. *Animadv. Hist. p.* 418. *sequ.*

XXVIII. Hisce legibus ergo satis tuti erant cives Romani ab omni Magistratuum tyrannide. Primo enim, si quid contra leges auderent Magistratus, maximum cuique remedium erat in provocatione ad populum. Deinde de capite civis Romani non nisi universus populus in Comitiis Centuriatis iudicabat, & tunc facile erat, vel innocentibus se a calumniatorum

XXVIII. Remedia adversus Magistratuum insolentiam.

(*b*) De hac poena Dionys. Halic. II. *pag.* 84. Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτεῳδὴ τινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζουσιν. *Mos erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora devovere Deo cuipiam, praecipue Diis inferis.* Festus *voce Sacrae: Homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium, neque fas est, eum immolari: sed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quivis homo malus atque improbus sacer adpellari solet.* De hoc supplicio quaedam habet Raevard. *ad XII. Tab. Cap. IV. p.* 22.

(*c*)

rum artibus defendere, vel poenam meritis promissa barba, lacrymis, cultuque tristiore populum ad misericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli Magistratui licebat civem Romanum vel verberibus, vel supplicio adficere. Immanissimas etiam eorum sententias vox illa quiritantium compescebat: CIVIS ROMANVS SVM. Saepe eo respicit Cicero *in Orat. adv. Verrem. V, 54. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidisse. Ob quam caussam? Dii immortales, tametsi iniuriam facio communi caussae & IVRI CIVITATIS. Quasi enim possit esse ulla caussa, cur hoc cuiquam civi Romano iure accidat.* Et eadem *Oratione V, 57. Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut etiam illa comploratio,* CIVIS ROMANVS SVM, *quae saepe multis in ultimis terris opem inter barbaros & salutem tulit, ea mortem iis acerbiorem & supplicium maturius ferret.* Plura eius generis exstant apud Ciceronem *Verrin.* V, 62. *sequ.* Nec ignota sunt exempla Pauli Apostoli *Act.* XXII, 24. & Martyrum Galliae, apud Euseb. *Hist. Eccles.* V, 1. qui se illa voce, CIVIS ROMANVS SVM, a virgarum ignominia, vel ab extremo supplicio eripuerunt.

XXIX. Tribunorum plebis auxilium.

XXIX. Sed non solum in legibus Romanis civibus maximum praesidium erat positum adversus Magistratuum insolentiam: verum etiam in Tribunicia potestate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur: Tribunos plebis appellabant, qui ipsis omnem ferebant opem, neque patiebantur, civi ulli fieri in-

iniuriam. Plena eiusmodi exemplorum est Romana Historia, & quamvis negari haut possit, ista potestate non semel abusos esse Tribunos plebis; Saepe tamen etiam insignia iustitiae atque aequitatis specimina edebant, qualia sunt, quae Valer. Max. *Lib. VI. cap. V.* refert quamplurima.

XXX. Porro & adversus creditorum saevitiam tuti erant cives Romani. Immanis erat lex XII. Tabularum, quae cives Romanos obaeratos creditoribus addicebat, a quibus & vinciri, & eorum corpus, id est, bona secari, & in partes dividi poterant, (i) Gell. *Noct. Att. XX*, 1. Et quamvis servi haut fierent hunc in modum addicti & nexi: in servitute tamen erant, servisque ipsis tractabantur durius. Ast contra hanc immanitatem auxilio civibus fuit lex Poetilia, qua cautum est anno V. C. ccccxxvii. C. Poetelio L. Papirio Coss. *Ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset.* Liv. *VIII*, 28. Varro *de Lingua Lat. VI*, 5. *p.* 58. Successit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum possessio & venditio bonorum, de qua nos alibi ex instituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IV. Sed & iudicatos in partes secari a creditoribus, leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in pudoris notam capitis poena conversa est*, BONORVM *adbibita* PROSCRI-

XXX. Libertas civium Romanorum a saevitia creditorum.

(i) Dicemus ea de re infra *Lib. III. Tit. XXX. §. IV.*

(k)

SCRIPTIONE, *suffundere maluit homines sanguinem, quam effundere*. Quin accessit demum beneficium cessionis bonorum ex lege Iulia, de quo plura Iureconsulti, & nos infra *Lib.* III. *Tit.* XXX. §. VIII.

XXXI. Libertas suffragandi data per leges tabellarias.

XXXI. Postremo & hoc ad libertatem civium quam maxime pertinebat, quod libere, ut vellent, darent suffragia. Quamvis haec libertas magis ad ius publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariae, seu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar.* II, 2. *vindices tacitae libertatis, & in Cornel. I. p.* 331. *principium iustae libertatis* adpellat. Quum enim antea viva voce in Comitiis suffragia ferrentur, idque nonnunquam cum periculo videretur coniunctum: primus A. Gabinius, Tribunus plebis, A. V. C. DCXIIII. Lege cavit, ut populus non voce, sed tabella suffragium ferret, ne quis inspiceret tabellam, ne rogaret, ne adpellaret. Cic. *de Leg.* III, 16. Successit biennio post altera lex tabellaria, lata a L. Cassio, Tribuno plebis, M. Aemilio Lepido Porcino, & C Hostilio Mancino Coss. ut & iudices & populus sententias non voce dicerent, sed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. *de Amicit.* XII. *de Leg.* III, 16. Ascon. Paedian. *in Cornelianam p.* 1313. *& Verrinam.* II. *p.* 1820. Cuius legis insigne monimentum est numus gentis Cassiae, in quo civis occurrit, tabellam, littera A. notatam, cistae immittens, cum lemmate LONGINVS III. V. & Fulv. Vrsin. *de Famil. Rom. p.* 67. Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, Tribuno plebis, A. V. C. IↃCXXI. P. Popillio Lae-

Laenate & P. Rupilio Nepote Coss. qua cautum denuo, ut in iubendis legibus vetandisque populus tabella suffragia ferret. Cic. *de Leg. III*, 16. Successit quarta anno V. C. IↃcxxx. a Coelio Caldo Tribuno plebis lata, ut etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege exceptum erat, populus non voce, sed tabella, sententiam ferret. Cic. *de Leg. III*, 16. Quam ipsam quoque legem egregie illustrat numus apud Patin. *de Famil. Rom. p.* 79. quo praeter alia litterae L. D. in tabella conspiciuntur. Significant illae LIBERO, DAMNO. Haec enim verba loco Cassianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita esse, discimus ex Caesare *de Bello Civili* III, 83. ex quo loco patet, tertiam tunc adhibitam esse tabellam, quam imponebant urnae, qui pecunia mulctandum reum iudicabant. Quae omnia eo pertinebant, ut tanto maiore libertate suum quisque ferret suffragium. Vnde denuo Cicero *pro Planc. VI. Populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogantur.*

XXXII. Sequitur alterum, quod ad iura Quiritium pertinuit, IVS GENTILITATIS. Diviserat Romulus cives in duas gentes, quarum unam *patres*, alteram *plebem*, nominavit. Illos ex iis adlegerat, qui in civitate genere, virtute atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellaverat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii*: ita ex patribus *patricii* nascebantur. Vtrosque inter se devinxerat, instituto **XXXII. Ius gentilitatis.**

tuto illo iure Patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad iura utriusque gentis quod attinet: de illis praecipue obſervandum, quod plebis iura quisque cum ipſa civitate impetrarit; Patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis Patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom.* II. *p.* 111. Eundem morem poſtea ſequuti ceteri Reges, qui ſubinde ex gentibus devictis ac in civitatem receptis, Patriciorum numerum ſuppleverunt. Idem *Ant. Rom.* III. *p.* 199. & IV. *p.* 280. Suet. *Aug.* II. Libera Republica L. Iunius Brutus, primus Coſ. Patricios legit. Liv. II, 2. Sexennio poſt Appius Claudius, e Sabinis Romam commigrans, lege Conſulari Patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V. *p.* 308. Liv. IV, 3. & X, 8. Poſtremo C. Iulius Caeſar lege Caſſia, & Auguſtus lege Saenia (*k*) ac denique Claudius Imperator Patricios, iam magna ex parte exſtinctos, ſupple-

(*k*) Sed quaenam illa lex Saenia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad* Tacit. *p.* 285 Obſervat ille ex Dione, Auguſtum Patricios ſuppleviſſe τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, *iubente Senatu*, & quidem anno V. C. Iↄccxxv. Atqui Conſul ſuffectus in Faſtis adparet L. SAENIVS. Nam in fragmento veterum Faſtorum apud Grut. *pag.* ccxcix, 1. ita legimus:

IMP. CAES. IIII. M. LICINIVS. K. IVL. C.
ANTISTIVS. BELLVM ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TVLLIVS. K. NOV. L.
SAENIVS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Saeniam* dixit.

(*l*)

pleverunt. Tacit. *Annal. XI*, 25. Suet. *Iul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis iura pertinebat, quod soli Patricii auspicia ex instituto Romuli haberent. Liv. *VI*, 42. Id quod tamen de avium duntaxat inspectione & tripudio intelligendum, siquidem de coelo servare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Divin. II*, 36. hanc avium reliquorumque signorum observationem retinerent Romani, *tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas utilitates Reipublicae*, id est, ad plebem deludendam, continendamque in officio: periculosum videbatur, plebeios ad haec mysteria admittere, quibus ius Magistratus & sacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum & hoc iure ex instituto Romuli gaudebant Patricii, ut soli Senatum, Sacerdotia, Magistratus, Iudicia ac totam denique Rempublicam tenerent. Sed paullo post ea omnia paullatim cum plebe communicata sunt, nisi quod Interreges, Flamines Diales, Martialis & Quirinalis, Rex Sacrificulus, Salii ad extrema usque Reipublicae tempora ex Patriciis lecti sunt: quemadmodum & Comitia tributa, Tribunicia potestas (*l*) & Aedilitas plebeia perpetuo in possessione plebis permanserunt. Reliqua, quae hac de re dici possent, a Carolo Sigonio explicata sunt, *Libro I. de Ant. Iure Civ. Rom. Cap. VII.*

XXXIII. Ius connubiorum inter solos cives, nec omnes tamen promiscue fuit.

XXXIII. Pars haut postrema iuris Quiritium fuit IVS CONNVBIORVM, de quo quum

(*l*) Semel tamen duos Patricios inter Tribunos fuisse, refert Liv. III, 65.

quum Titulo de Nuptiis uberius actum sit, iam pauca quaedam addemus. Romani ea in re ab institutis plerarumque gentium discesserunt, quod ne iis quidem, qui eiusdem civitatis erant, connubii ius promiscue darent. Praeterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita essent inter Patricios & plebeios connubia: Dionys. Halic. *X. p.* 674. Liv. *IV*, 4. etiam sublata illa lege, saepe inter ipsos vicinarum regionum, aut eorum, qui sub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum cives prohibita sunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla esse patiebantur Romani. Liv. *VIII*, 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Livio *IX*, 43. Devicta Macedonia, & in quatuor regiones divisa, id etiam edixerunt decem legati, *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suae esse.* Liv. *XLV*, 29. Quod callido consilio invenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus & commerciis iuncti inter se ac colligati, eo promtius adversus Rempublicam consociarentur. Immo ne cum omnibus quidem civibus Romanis connubii ius erat civibus. Libertinas, quamvis cives, duci olim haut potuisse ab ingenuis civibus, patet exemplo Hispalae Fecenniae, cui haec potestas SC. data est. Liv. *XXXVIII*, 6. Sic & Campani, qui pridem civitatis iura fuerant consequuti, postea demum impetrarunt, *ut sibi* CIVES *Romanas ducere uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati iusti sibi liberi heredesque essent.*

sent. Liv. *XXXVIII*, 36. Qua de re plura disserit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 24. *p.* 262.

XXXIV. Quum itaque ne inter omnes quidem eiusdem civitatis ius connubii esset: multo magis cum aliis, civitatis Romanae exsortibus, connubia erant interdicta. Vnde Seneca de *Benef. IV*, 35. *Permisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus adparuisti: non est mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinus primum a populo; postea a Senatu, ac demum a Principe concedi ius connubii, per modum lege solutionis vel privilegii. Qua de re fusius diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. cap. XVIII. p.* 321. *sequ.* Adde supra *Libro I. Tit. X. n.* 15. Si quis vero, non impetrato illo beneficio, peregrinam duxisset: nati ex eiusmodi nuptiis liberi, tanquam totidem hybridae, ac novum genus hominum habebantur, neque multo melioris, quam servi, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hispanas mulieres duxerant, apud Liv. XLIII, 3. Ex quo vero cum omnibus in Orbe Romano civitas fuerat a Caracalla communicata: promiscua quidem inter eos esse coeperunt connubia, sed prohibita tamen cum barbaris. *L. un. C. Theod. de nupt. gentil. Lib. III. Tit.* 14. Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuisse multis exemplis docent Iac. Gothofredus in Commentario ad illam legem, & qui plura addidit, Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 23. *p.* 164. *sequ.* XXXIV. Cum peregrinis & barbaris nullum connubium.

XXXV. Alia quaedam de prohibitis inter cives nuptiis statuit Augustus lege Papia Poppaea, XXXV. Lex Papia Poppaea

de connubio Senatorum cum libertinis.

paea, cuius primo capite prohibitae nuptiae inter Senatorem eiusve filios nepotesve & libertinas, lenas, a lenone manumissas, easque, quae artem ludicram exercebant, vel filias eorum, qui eiusmodi artem fecissent. *L.* 44. *pr. D. de rit. nupt.* Dio Caff. *LIV. p.* 608. Quum enim iam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus esset gener: Cic. *Philipp. II*, 2. multo minus dignum videbatur saeculi Augustaei felicitate, Senatorium sanguinem ipsarum libertinarum, lenarum ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero uxores praeter artis infamiam etiam id indignas Senatoriis nuptiis reddebat, (*m*) quod pleraeque

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis eiusmodi non solum iniustas, verum etiam irritas esse iussit, cuius SC. mentio fit *L.* 16. *D. de Sponsal.* Et hinc inter Senatorem & eiusmodi personas nuptiae esse negantur, *L.* 42. §. 1. *D. de ritu nupt.* adeo ut hae ne quidem uxores fiant, *L.* 34. § 3. *eod.* sed statim sint dimittendae; *L.* 43. §. 10. *D. eod.* Quae omnia ex hoc SC. esse, satis constat. Postea Constantinus M. hanc legem non solum a Senatoribus, sed & ab aliis viris perfectissimis servari voluit. *L.* 1. *C. de natur. lib.* (Falso enim in textu legitur *Senatores, seu* PRAEFECTI, pro PERFECTI.) quam legem per omnia confirmavit Marcianus Imp. *L.* 7. *C. de incest. & inutil. nupt. Nov. Marcian. post Cod. Th. tit. IV.* Ast sublata demum est per *L.* 23. *C. de nupt.* non a Iustiniano quidem, ut inscriptio prae se fert, sed a Iustino, quem Iustinianus, tum adhuc Nobilissimus Caesar, ad edendam istam Constitutionem induxerat, quia ipse cum Theodora, muliere scenica, & parum integrae famae, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot. p.* 45. & ibi Nic. Alemannius. Ipse Iustinianus paullo post ea

que simul turpissimis se libidinibus in ipsa scena prostituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Casin.* ostendit Lipsius *Elector. I*, 11. Rem omnem accuratius exposuimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

XXXVI. Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas uxores ducere per legem Papiam Poppaeam. *L.* 22. *D. de ritu nupt.* *L.* 15. *C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum maior erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Caff. *Hist. LIV. p.* 608. Quo fit, ut & vetera marmora saepe meminerint coniugii libertarum. Reinef. *Inscr. p.* IↃCCLIX, 131.

XXXVI. Libertinas ducere olim non licuit, at permisit lex Papia Poppaea.

D. M.
C. SALVIVS RESTITVTVS FECIT.
SIBI. ET.
SALVIAE NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi *p.* IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QVAE.
VIXIT. ANNIS
XXXVI. SEPTI
MIVS.

ea de re aliquoties tum ad SS. Episcopos, tum ad Magistratus rescripsit. *L.* 33. *C. de episc. audient. Novell. LXXXIX*, 15. *CXVII*, 6. *LXXXVIII*, 3. *LI.* Vid. Nic. Aleman. *Not. ad* Procop. *Anecdot.* 41. & *Comment. nostr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. II.*

MIVS. IVLIA
NVS. CONIV
GI. ET LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde *p.* Iↄccʟxxɪɪ. Grut. *Inscr. p. DLXVII*, 8. *DCCCCXXXV*, 4. *DCCCCXL*, 3. *DCCCCLVII*, 7. in quibus saepe laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE, BENEQVE MERENTES, KARISSIMAE, FIDELISSIMAE, DVLCISSIMAE, AMANTISSIMAE, INCOMPARABILES. Prohibitae tamen manserunt nuptiae inter libertum & patronam, patronive uxorem, vel filiam, quae & damnatione ad metalla puniebantur, nisi patrona esset vilioris conditionis. *L.* 13. *D. de rit. nupt.* Paull. *Recept. Sent. II*, 19. 7. Et hinc rarissimi exempli est inscriptio apud Fabrettum *pag.* CCLXXXIX: IVNIAE. FESTIVAE. PATRONAE ET. VXORI. KARISS. C. IVNIVS. MERCVRIVS. Cui tamen similes deprehendisse mihi videor apud Gruter. *Inscr. p. DLXXXII*, 4. & Reinef. *Inscr. Class. XII*, 24. Sed quamvis lex Papia permitteret, ut libertinae ducerentur uxores: non poterant tamen duci *lenae, a lenone lenave manumissae, aut in adulterio deprehensae, quaeve artem ludicram facerent, fecerint. L.* 43. *D. de rit. nupt.*

XXXVII. An eadem lex Papia prohibuerit nuptias sexagenariorum & XXXVII. Plerique existimant, eadem lege Papia Poppaea prohibitas nuptias sexagenariorum masculorum & quinquagenariarum feminarum, idque colligunt ex fragmento Senecae apud Lactant. *Inst. Divin. I*, 16. Vlpian. *Fragm. XVI*, 1. & *L.* 27. *C. de nupt.* Quibus aucto-

ctoritatibus commotus Iac. Gothofredus hoc caput legis Papiae Poppaeae commentus est; SEXAGENARIO MASCVLO QVINQVAGENARIAE FEMINAE NVPTIAS CONTRAHERE IVS NE ESTO. Iac. Gothofr. *ad leg. Pap. Popp. II.* Sed luculenter evicit V. C. Iac. Perizonius *Diss. ad leg. Vocon. p. 153. sequ.* caput illud de sexagenariis & quinquagenariis non esse ex lege Papia Poppaea, sed ex SC. quodam, facto temporibus Tiberii. Res patet ex luculento loco Suet. *Claud. XXIII.* *Capiti Papiae Poppaeae legis, a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possent, addito, obrogavit.* Mira quidem in turbando hoc Suetonii loco est Criticorum solertia: (*n*) sed constanter hanc lectionem prae se ferunt meliores Codices, nec ipse sensus ullam postulat emendationem. Optimus Suetonii interpres est Vlpianus *Fragm. XVI*, 3. ubi Iureconsultus: *Qui*, inquit, *intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis* LEGIBVS *post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur ex* SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SENATVSCONSVLTO *ma-*

quinquagenariarum?

(*n*) Cuiacius & Torrentius plane eiiciunt Tiberium & locum ita refingunt: *Capiti Papiae Poppaeae legis, quasi sexagenarii generare non possent, edicto obrogavit.* Pulmannus pro *edicto* habet *edito.* Iac. Gothofredus *Not. ad L. Pap. Popp.* reliqua admittit, sed pro *edicto* legi iubet *adaucto.* Ast nullam harum emendationum vel textus admittit, vel accuratiores Codices, qui teste Casaubono praeferunt: *addito obrogavit*, vel quantivis pretii locus Vlpiani, ut in sequentibus adparebit.

maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. Et paucis interiectis; *Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit: impar matrimonium adpellatur, & SC.* CALVITIANO *cavetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.* Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Discimus enim inde I. quid in lege Papia Poppaea de sexagenariis & quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, sexagenarios masculos & quinquagenarias mulieres ob aetatem a poenis legis liberos fore. Discimus II. quid *addiderit* huic capiti Tiberius. Quum enim animadvertisset, multos ad hanc aetatem pervenire, qui legi nunquam antea paruissent: statuit, ut sexagenariorum & quinquagenariarum nuptiae non quidem essent irritae, sed nihil tamen ad effugiendas caelibatus poenas proficerent. Id quod sancitum est SC. PERNICIANO, vel, ut Cl. Perizonius *p.* 156. mavult, PERSICIANO, ita dicto a Paullo Fabio Persico, qui tertio ante excessum Tiberii anno Consul fuit cum L. Vitellio. (o) Discimus III. qua in re CLAVDIVS Tiberii legi obrogaverit. Perpetuis enim poenis illis exce-

(o) Iste sane Fabius plerumque *Persicus*, non addito nomine gentili, adpellatur. Vid. Seneca *de Benef. II*, 21. & lapis apud Gruter. *Inscript. p.* Iɔcc. NON. MAGIS. POENITENDI. SVNT. SENATORES. QVAM. POENITET. PERSICVM. NOB. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE.

(p)

exemit sexagenarios, dummodo quinquagenariis duxissent minores, quandoquidem ex eiusmodi matrimonio proles adhuc sperari poterat. Denique & hoc IV. inde discimus, postremo accessisse SC. CALVITIANVM, vel, ut Perizonius mavult, CALVISIANVM, (*p*) quo cautum, ut quod seni masculo, ducenti iuvenculam, dedisset SC. Claudianum, non item valeret de nuptiis vetulae cum viro iuvene, quippe nullam spem prolis facturis. Sed & haec iura una litura delevit Iustinianus *L. 27. C. de nupt.* Vid. *Comment. nostr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. III.*

XXXVIII. Concubinatus origo.

XXXVIII. Si quas personas uxores ducere haut possent cives Romani: eas tamen CONCVBINAS habere poterant. *L. 1. §. 1. D. de Concubin.* Concubinatus enim per Leges nomen adsumserat, *L. 3. §. 1. D. eod.* νόμος ἐγίνετο, *pro lege habebatur*, teste Clem Alex. *Paedag.* III, 3. Illum οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν, *sapientes leges permittunt*, Id. *ibid.* *Leges nimirum Iulia & Papia Poppaea*, *quas* κατ᾽ ἐξοχὴν νόμους, vel leges esse dictas, iam Lipsius *Excurss. ad Tacit. Ann. III. litt. C.* observavit. Ante celeberrimam sane illam legem *concubina* & *pellex* pari passu ambulabant, nec altera erat honestior; post illam autem *pellex* erat, quae cum aliquo, cui uxor erat, corpus miscebat, quae autem cum aliquo, cui uxor non esset, vivebat, ea honestiore no-

(*p*) Nullus in Fastis post Claudii tempora occurrit Calvitius: at sub Nerone & sequentibus Imperatoribus multi laudantur Calvisii.

(q

nomine vocabatur *amica*, vel *concubina*. *L.* 144. *D. de V. S. convictrix*, Grut. *p.* DCCXCV, 8. γλυκυτάτη σύμβιος, Id. *p.* DCCLXXX, 9 *uxor gratuita*, id est, quae per coemtionem haut convenerat in manum. Idem *p. DCCC*, 21. *sodalitiaria*, Grut. *p.* DCII, 5. *amica, cum qua quis sine mendacio vivebat. L.* 35. *D. de aur. arg. aer. leg.* Hinc honestum ex eo tempore erat concubinae nomen, *L.* 144. *D. de V. S.* & licita cum ea consuetudo, *L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* adeo ut ab uxore solo delectu & animi destinatione, Paull. *Rec. Sent. II*, 20. 2. & dignitate differret, *L.* 49. §. 4. *D. de legat.* 3. Immo uxoris loco haberetur, *L.* 144. *D. de V. S.* tamen haec coniunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis consuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quae tribuit matrimonio. Id quod contra Cuiacium recte docuit Em. Merill. *Obs. III*, 15. & *Variant. Cuiac. I*, 34.

XXXIX. Quae concubinae esse potuerint?

XXXIX. In concubinatu vero esse poterat, quaecunque non poterat esse uxor, vel in quam stuprum non committebatur. *L.* 1. §. 1. *D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honestas & ius illud, quod impressum mentibus nostris circumferimus, a toro virorum arcebat, cum iis concubinatum inire licebat, uti sibi persuasit Cuiacius *Obs. V*, 6. sed cum illis tantum, quae per leges mere civiles uxores esse non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere iudicio publico damnatam, *L.* 1. § 2. *D. de concub.* mulierem quaestuariam, *L.* 16. *D. de his, quae ut indign.* obscuro loco natam, *L.* 3.

pr.

pr. D. de concub. ancillam, *L.* 38. *pr. D. de reb. duct. iud. poss.* mulierem provincialem, in qua quis officium administrabat, *L.* 5. *D. eod.* etiam senem & cuiuscumque aetatis, modo posset virilis patientiae legem accipere. *L.* 4. §. 4. *D. eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcumque, si haberet iustam uxorem. Paull. *Rec. Sent. II*, 20. 1. *L. ult.* §. 2. *D. de divort.* Multo minus plures simul concubinas habere licebat, quia semper infamis Romanis videbatur vita, *inter stupra concubinarum & oscula*, vel *mollia concubinarum & spadonum agmina* transacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente reprehendit Tacit. *Hist. I*, 72. *III*, 20. in Commodo Imperatore Ael. Spartian. *vit. Comm. Cap. V.* Et Iustinianus mulieres, quae uni viro corpora praebent eodem tempore, non *concubinas*, sed πορνευομένας dicendas, indignasque concubinarum iuribus iudicat. *Nov. XVIII. Cap.* 5. Minime omnium inter eas personas honestus erat concubinatus, quas sanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, ut passim docet Vlpianus *L.* 1. §. 3. *D. de concub. L.* 56. *D. de R. N.*

XL. Sed adiecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuisse, si femina esset talis, ut in eam stuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem, vel viduam ingenuam vitaeque integram: *L.* 14. *pr. D. ad L. Iul. de adult.* non autem in obscuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel quae quaestum corpore fecerat. *L.* 3. *pr. D. de concub.* Vnde & Ovidio *de Arte amandi I. v.* 30. amplexus huiusmodi muliercularum sunt *Venus tuta*, & *concessa* XL. An & ingenuae honestae?

concessa furta, quia qui cum tali femina rem habuerat, stupri reus haut erat ex Lege Iulia de adulteriis. Hae ergo & in concubinatu esse poterant: non feminae ingenuae & honestiores. Hinc si hae cum viris essent: aut uxores praesumebantur, aut stupri reus uterque erat, si se negaret vivere in matrimonio, nec tamen mulier testationem interposuisset, se sua sponte in concubinatu vivere. *L. 1. pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obverti *L. 24. D. de R. N & L. 31. pr. D. de donat.* satis perspicue ostendimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. IV. p. 172. sequ.*

XLI. Quinam concubinas adsciverint? XLI. Quamvis autem & licita nec inhonesta Romanis videretur haec consuetudo, ac vere inaequale esset matrimonium: *L. 3. C. de natur. lib.* tamen nec ipsae concubinae uxorum dignitate & iuribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, sed naturales, quorum de conditione supra *Tit. X.* quaedam notavimus. Hinc & ii fere, qui iam ex iusto matrimonio liberos procrearant, patriaeque & Priamo fecerant satis, concubinam solebant in lectum adsciscere, ne liberis inducerent novercam, spemque hereditatis iis nihil tale meritis interverterent. Sic Vespasianus Imperator post uxoris excessum Caenidem, Antoniae libertam, revocavit in contubernium, & paene iustae uxoris loco, id est, in concubinatu habuit. Suet. *Vesp III.* Idem fecit Antoninus Pius, Iul. Capitol. *Vit. Anton. Cap. VIII.* idem & Marcus Antoninus, recti exempli Imperator, qui amissa uxore concubinam sibi adscivit, procuratoris sui

sui filiam, *ne tot liberis novercam superduceret.* Id. *Vit. Marci cap. XXIX.*

XLII. Talis utique fuit veterum Romanorum concubinatus. Vnde ii cum larvis pugnant, qui audito concubinae vocabulo statim sibi aut prostibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum est, quam si quis idem iudicium ferendum putaret de uxoribus *ad morganaticam*, quas Principes & viri illustres ea lege adsumunt in torum, ut nec ipsae mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum iuribus fruantur. His uxoribus per omnia fere similes erant concubinae Romanorum, postquam *mos & lex maculosum edomuerat nefas*, & Augustus concubinatum a pellicatu secreverat.

XLII. Fuere concubinae similes uxoribus ad morganaticam.

XLIII. At iste concubinatus paullatim evanuit, postquam Christiana pietate indignus videri coepit. Primus eum subruere conatus est Constantinus M. sed ita, ut obliqua quasi via procederet, nec se id agere prae se ferret. Quum enim ita inolevisset ista consuetudo, ut impar sibi prope videretur ei abolendae: id agebat potissimum, ut cives uxores, quam concubinas, haberent mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *L. 1. C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinvenit legitimationem per subsequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occasio deesset signandi tabulas, & concubinas iustis sibi nuptiis iungendi. Des. Herald. *Rer. Quotid. I, 4. 2.* Denique ne viri dignitatibus fulgentes alios exemplo corrumperent,

XLIII. Quando legibus interdictus concubinatus?

rent, durissimam illam *L.* 1. *C. de nat. lib.* edidit, quo concubinas a viris illustribus, clarissimis, spectabilibus, perfectissimis haberi vetuit. Nec successus forsan defuisset illis Constantini Magni consiliis, si successoribus ista potuisset probare. Sed facilius tulerunt concubinatum, adeo, ut nulla eorum Constitutio, isti coniunctioni opposita, in Codicem relata sit a Iustiniano, sed hic ipse potius concubinatum *licitam* vocarit *consuetudinem L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* in eaque *caste vivi posse* scripserit. *Nov. XVIII. Cap.* 5. Primus ergo in Oriente eum subruisse videtur Leo Sapiens. *Nov. Leon. XCI.* In Occidente eum multo diutius mansisse, satis ostendunt Leges veteres Francorum, Longobardorum, Germanorum, de quibus fusius a nobis actum in *Antiquitatibus iuris Germanici.*

XLIV. Leges Romuli & XII. Tabularum de Divortiis.

XLIV. In Titulo de Nuptiis accuratius egimus de diversis modis nuptiarum per confarreationem, coemtionem & usum, deque potestate maritorum in uxores, de quibus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de Antiquo Iure Civ. Rom. I.* Quare de divortiis tantum nonnulla adiiciemus, maxime quum eam doctrinam in Institutionibus suis praetermiserit Iustinianus. Divortium maritis quidem permiserat Romulus, at non uxoribus, ut tradit Plutarch. *Vit. Romuli p.* 39. Sed nec illis quidem, eodem teste Plutarcho, sine caussa sontica licebat uxoribus mittere nuncium, verum si constaret, eas aut stuprum passas, aut venenum parasse, aut liberos clavesve subiecisse. Forsan etiam temulentia

inter

inter caussas divortii fonticas fuit, quippe quam maritus, caussa cum cognatis cognita, severe vindicare in uxore consueverat. Dionys. Hal. II. *p.* 96. Eadem lex deinde migrasse videtur in duodecim Tabulas, secundum quas, addita caussa, iustum fieri potuisse divortium, colligitur ex *L.* 43. *D. ad Leg. Iul. de adult.* & praecipue ex loco Ciceronis *Philipp. II*, 28. *Nolite, nolite quaerere: frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII. Tabulis caussam addidit, exegit.* Quamvis enim hoc, *caussam addidit*, suspectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II*, 2. & Mur. *Var. Lect. V*, 8. & quidem ob locum Nonii IV, 152. in quo legitur: *claves ademit, forasque exegit:* Grammaticos tamen saepe ex auctoribus fragmenta non integri sensus exscribere, & hinc emendationem auctorum ex fragmentis illis periculosam semper esse, prudenter monuit Eruditissimus Perizonius *Animadv. Hist. Cap. IX. p.* 371. *sequ.* Vt ut sit, videtur sane lex XII. Tabularum non promiscue ac sine caussa concessisse repudium, siquidem veteres auctores saepe eiusmodi caussarum meminerunt. (q) Naevius apud Festum *voce Sonticum. p.* 441.

Son-

(q) Non solebat antiquitus uxori dari repudium, nisi caussa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. *II*, 1. 4. & 8. Quin iusiurandum praestari solebat Censoribus, divortium ex iusta caussa esse factum. Gell. *XVII*, 21. Solebant praeterea istae caussae ipsumque factum divortium in acta referri. Seneca *de Benef. III*, 16. *Quia vero nulla sine divortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt.* Adde Lips. *ad* Tacit. *Ann. V. p.* 231.

 (r)

Sonticam esse oportet caussam, quamobrem perdas mulierem.

Et Varro apud Non. II, 73. *Betere est ire. Varro* τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον: *Ase, annos multos quod parere non posset, eam betere foras iussit.* Si sine iusta & sontica caussa factum erat divortium, Romulus, teste Plutarcho, sanxerat, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δημητρὸς ἱερὸν, *ut eius bona partim cederent uxori, partim Cereri sacra essent. Vit Romul. p. 39.*

XLV. Divortiorum origo & frequentia sequiore aevo.

XLV. Ast quamvis divortia viris permitterent leges: non tamen ullum Romae exstitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingentesimum, quo primus uxorem ob sterilitatem dimisit Sp. Carvilius Ruga. Dionys. Halic. *Ant. Rom. II. p. 96.* Plutarch. *Romul. p. 39.* & *in Numa p. 77.* Valer. Max. *II,* 1. 4. Gell. *Noct. Att. IV,* 3. Ast postea frequentissima Romae fuere divortia, & quidem non solum ob caussas alicuius momenti, veluti sterilitatem, *L. 60. L. 62. D. de donat. int. vir. & ux.* Suet. *Ner. Cap. XXXV.* simultates cum socru, Sueton. *Aug. cap. LXII.* morum perversitatem, Idem *ibid. cap. LXII.* impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. & Pompei.* Sueton. *Vit. Claud. cap. VII. XXVI.* verum etiam ob caussas levissimas. Facile enim, vel ob levem tantum suspicionem, domo eiiciebatur uxor, quamvis innocentissima. Papiriam sane quum dimitteret Paullus Aemilius, mirantibus amicis, & caussam quaerentibus, nullam certam attulit, sed se tamen ab ea laesum significavit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p. 257. Tom. I.* Nonnumquam caussa interfereba-

tur

tur quidem, sed levis, & quae vix mereri videbatur tantam animadversionem. Sic C. Sulpicius Gallus extrusit uxorem, quod foris nudo capite versata esset: Q. Antistius Vetus, quod cum libertina vulgari secreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos spectasset, se ignorante. Val. Max. VI, 3. 10. *seq.* Cicero ipse, Cato quam honestatis studiosus? Terentiam ob aes alienum nona dote exsolvendum: & Publiliam, quod Tulliae morte laetari visa esset, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron.* Alii propter senectutem abiiciebant uxores, *L. 62. D. de don. inter vir. & ux.* alii quia iam cum alia fuerat transactum. Quo pertinent illa Iuvenalis *Sat. VI. v.* 147.

— — Exi

Ocyus, & propera, sicco venit altera naso.

Immo quum, dimissa ob mores graviores uxore, maritus dotem lucraretur: fiebat aliquando, ut viri data opera male moratas ducerent, dummodo bene dotatae essent. Sic C. Titinnius Minturnensis Fanniam uxorem impudicam de industria duxerat, ut eo crimine repudiatam dote spoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario sententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p.* 247. & Valer. Max. VIII, 2. 3. Denique etiam nonnunquam bona gratia a se invicem discedebant coniuges, & tum plerumque uxor non solum dotem recipiebat, sed & dona & munera a marito data lucrabatur. Vnde Ovid. *de Remed. Amoris v. 669. sequ.*

Tutius est, aptumque magis, DISCEDERE PACE,

Quam petere a thalamis litigiosa fora.
Munera, quae dederas, habeat sine lite iubeto;
Esse solent magno damna minora malo.

XLVI. Etiam uxoribus licuit a viris divertere.

XLVI. Ceterum quum olim maritis tantum ius esset dimittendi uxores, ceu ex Romuli lege observat Plutarchus *in Vita Romuli pag.* 39. idque ius adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex eius *Mercat. Act. IV. Scen.* 6. constat: postea etiam uxores coeperunt a viris divertere, idque tam frequenter, ut graviter scribat Seneca *de Benefic. III*, 16. *Numquid iam ulla repudio erubescit, postquam illustres quaedam & nobiles feminae non Consulum numero, sed maritorum, annos suos computant, & exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii?* Et Iuvenal. *Sat. VI. v.* 20.

— Sic fiunt octo mariti,
Quinque per auctumnos.

Et Martialis, *Epigr. VI*, 7.

Aut minus, aut certe non plus, tricesima lux est,
Et nubit decimo iam Thelesina viro.
Quae nubit toties, non nubit, adultera lege est,
Offendar moecha simpliciore minus.

Nec gravioribus opus erat caussis, si uxor a marito, quam si hic ab illa, sese seiungeret. Saepius enim & mulieres sine caussa divertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epist. ad Fam. VIII*, 7. ubi Coelius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, soror Triarii, divortium sine caussa, quo die vir e Provincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto.* Soli libertae non licebat per legem Papiam Poppaeam a patrono discedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipsa legitima verba docent, quae servavit Vlpianus *L. ult. D. de divort.*

vort. quaeque diligentius interpretati sumus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p.* 244.

XLVII. Fiebat olim divortium non sine sollemnitate. Quemadmodum enim uxores in manum conveniebant per confarreationem: ita seiungebantur alio sacrificio, quod diffarreatio adpellabatur. Fest. *voce Diffarreatio p.* 280. *Diffarreatio genus sacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat dissolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito.* In usu erat hoc sacrificium adhuc Plutarchi aetate, quoties inter Flaminem Dialem & Flaminicam fiebat discidium nuptiarum. Quum enim antea Flaminibus nefas esset, uxores a se dimittere: rescripto id primus permisit Domitianus, teste eodem Plutarch. *Quaest. R. p.* 276. *Tom. II.* Qui & haec addit: οἱ δὲ ἱερεῖς παρεγένοντο τῇ τοῦ γάμου διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθροπὰ δρῶντες. *At sacerdotes reliqui, qui interfuerunt, quum eiusmodi matrimonium dissolveretur, multa horrenda, inaudita & tristia fecerunt.* Unde patet, triste admodum ac mali ominis fuisse hoc diffarreationis Sacrificium, in quo multos ritus ac caerimonias tristiores adhiberi oportuerit. Coemtione contractae nuptiae remancipatione solutae videntur Iac. Raevardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p.* 99. *seq. Tomo I. Oper.* Praeterquam enim quod nihil tam naturale est, quam unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est, *L.* 35. *D. de reg. iur.* omniaque, quae in iure contrahuntur, contrario iure pereunt: *L.* 100. *D. eod.* remancipationis huiusmodi disertis verbis

XLVII. Sollemnitates in divortiis olim obseruatae.

meminit Festus *voce Remancipatam p.* 403. *Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, cui in manum convenerat.* Ita sane Catonem Vticensem uxorem Marciam praesentem despondisse Hortensio, refert Plutarch. *in Catone.* Et Tiberium Neronem Liviam uxorem etiam praegnantem Augusto cessisse, ex Tacit. *Ann.* V, 1. & Dionis *Lib.* XLVIII. novimus. Id quod remancipationis ritu factum esse, non dubitaverim. Convenisse enim Liviam in manum, ex verbis Dionis colligas: ἐξέδωκέ γὰρ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ, τις πατήρ. *Elocavit illam ipse maritus, tanquam filiam.* Vsu denique quaesita uxor, si vellet a viro divertere, usurpatione rescindebat matrimonium, si nondum circumacto anno a viro trinoctium abfuisset. Gell. *Noct. Att.* III, 2. Macrob. *Saturn.* I, 3.

XLVIII. Ritus sequiore aevo usitati.

XLVIII. At postea invaluit, ut paucioribus adhibitis caeremoniis, quae legitimae observationis vocabulo veniunt in *L.* 35. *D. de don. int. vir. & uxor.* dissolverentur matrimonia, quas summatim recensebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, ut patet ex Tacito *Ann.* XI, 30. & Scholiasta Iuvenalis *ad Sat.* IX. *v.* 75. Deinde adimebantur claves. Quemadmodum enim novae nuptae, ingressae domum mariti, claves in signum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn. Brisson. *de Ritu nupt. pag.* 232. ita clavibus ademtis dirimebantur connubia. Cic. *Philipp.* II, 28. Petr. Victor. *Var. Lect.* II, 2. Tum porro dicebantur sollemnia verba. His enim omnino opus fuisse, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I*, 40. ait: *Certis quibusdam*

dam VERBIS, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium. Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO, *L.* 2. §. 1. *D. de divort.* Barn. Briff. *de Form. VIII. p.* 722. eaque pronunciare plerumque solebat libertus. *L.* 9. *D. de divort.* Iuvenal. *Sat. VI. v.* 145.

Collige sarcinulas, dicet libertus, & EXI,
Iam gravis es nobis, & saepe emungeris, EXI
Ocyus, & propera, sicco venit altera naso.

Solebant etiam nuncium mittere coniugi, eaque speciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inscripta. Quo libello iam oblato locus quidem erat poenitentiae, si coniux repudiatus consentiret: *L.* 7. *D. de divort.* non si huic placeret conditio. Tunc enim dissolutum censebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *L.* 6. *C. de repud.* Car. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I,* 9. *p.* 132. Denique Augustus, (qui & alias divortiis modum imposuit: teste Sueton. *Octav.* XXXIV.) lege Iulia de adulteriis cavit, ut divortium fieret, adhibitis praeter libertum septem testibus civibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *L.* 9. *D. de divort.* Barn. Brisson. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. *p.* 123.

XLIX. Sed haec omnia ad *divortium* inter coniuges pertinent. Latius patebat *repudium*, quod etiam sponsus sponsae, vel haec illi dare solebat. Paullus *L.* 191. *D. de Verb. signif. Inter divortium & repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte* XLIX. Quid repudium?

meminit Festus *voce Remancipatam p.* 403. *Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, cui in manum convenerat.* Ita sane Catonem Vticensem uxorem Marciam praesentem despondisse Hortensio, refert Plutarch. *in Catone.* Et Tiberium Neronem Liviam uxorem etiam praegnantem Augusto cessisse, ex Tacit. *Ann.* V, 1. & Dionis *Lib.* XLVIII. novimus. Id quod remancipationis ritu factum esse, non dubitaverim. Convenisse enim Liviam in manum, ex verbis Dionis colligas: ἐξέδωκε γὰρ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ, τις πατήρ. *Elocavit illam ipse maritus, tanquam filiam.* Vsu denique quaesita uxor, si vellet a viro divertere, usurpatione rescindebat matrimonium, si nondum circumacto anno a viro trinoctium abfuisset. Gell. *Noct. Att.* III, 2. Macrob. *Saturn.* I, 3.

XLVIII. Ritus sequiore aevo usitati.

XLVIII. At postea invaluit, ut paucioribus adhibitis caeremoniis, quae legitimae observationis vocabulo veniunt in *L.* 35. *D. de don. int. vir. & uxor.* dissolverentur matrimonia, quas summatim recensebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, ut patet ex Tacito *Ann.* XI, 30. & Scholiasta Iuvenalis *ad Sat.* IX. *v.* 75. Deinde adimebantur claves. Quemadmodum enim novae nuptae, ingressae domum mariti, claves in signum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn. Brisson. *de Ritu nupt. pag.* 232. ita clavibus ademtis dirimebantur connubia. Cic. *Philipp.* II, 28. Petr. Victor. *Var. Lect.* II, 2. Tum porro dicebantur sollemnia verba. His enim omnino opus fuisse, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I,* 40. ait: *Certis quibusdam*

dam VERBIS, *non novis nuptiis*, *fieri cum superiore divortium*. Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO, *L.* 2. §. 1. *D. de divort.* Barn. Briss. *de Form. VIII. p.* 722. eaque pronunciare plerumque solebat libertus. *L.* 9. *D. de divort.* Iuvenal. *Sat. VI. v.* 145.

Collige sarcinulas, *dicet libertus*, & EXI,
Iam gravis es nobis, & *saepe emungeris*, EXI
Ocyus, & *propera*, *sicco venit altera naso.*

Solebant etiam nuncium mittere coniugi, eaque speciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inscripta. Quo libello iam oblato locus quidem erat poenitentiae, si coniux repudiatus consentiret: *L.* 7. *D. de divort.* non si huic placeret conditio. Tunc enim dissolutum censebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *L.* 6. *C. de repud.* Car. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 9. *p.* 132. Denique Augustus, (qui & alias divortiis modum imposuit: teste Sueton. *Octav.* XXXIV.) lege Iulia de adulteriis cavit, ut divortium fieret, adhibitis praeter libertum septem testibus civibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *L.* 9. *D. de divort.* Barn. Brisson. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. *p.* 123.

XLIX. Sed haec omnia ad *divortium* inter coniuges pertinent. Latius patebat *repudium*, quod etiam sponsus sponsae, vel haec illi dare solebat. Paullus *L.* 191. *D. de Verb. signif. Inter divortium & repudium hoc interest*, *quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte* XLIX. Quid repudium?

autem sponsa divortisse dicitur. Et Modestinus *L.* 101. § 11. *D. eod. Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur; repudium vero sponsae remitti videtur: quod & in sponsae personam non absurde cadit.* In repudiis sponsae mittendis sollemnia erant verba: TVA CONDITIONE NON VTOR. *L.* 2. §. 2 *D. de divort. & repud.* Tantum autem abest, ut hic caussa aliqua sontica opus esset, ut ex sponsalibus, quamtumvis stipulatione firmatis, nulla oriretur civilis actio, sed infinita esset repudiorum licentia. *L.* 1. *C. de sponsal. L.* 2. §. 1. 2. *D de divort. L.* 2. *C. de repud. L.* 2 *C. de inutil. stipul.* Nec contrarium evincitur ex loco Servii Sulpicii apud Gell. *Noct. Att.* IV, 4. Actio enim illa ex sponsu, cuius ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, sed ad Latii incolas pertinebat. Attamen & ab Orbis Romani incolis certas repudii caussas observari voluerunt Theodosius & Valentinianus *L.* 8. *C. de repud.* & Iustinianus *L.* 10. 11. *C. eod.*

L. Ius patrium, legitimi dominii, testamenti, hereditatis, usucapionis.

L. Sufficiant haec de tertio iure Quiritium, id est, de iure connubiorum. Quartum fuit PATRIVM, de quo tamen vix est, quod hic addamus, quum supra *Lib.* I *Tit.* IX de patria potestate, civibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum & de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliisque, quae huc pertinent, uberius suis locis disseruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim iure Quiritium rerum adquiratur DOMINIVM, & quaenam fuerint eius dominii effecta, statim dicemus *Lib.* II. *Tit.* I. De sexto quoque, id est, de iure TESTAMENTORVM,

age-

agemus *Lib.* II. *Tit.* X. *sequ.* De septimo, seu, de iure HEREDITATVM LEGITIMARVM, *Lib.* III. *Tit.* I. & sequentibus, de octavo denique, id est, de VSVCAPIONE, *Libro* II. *Tit.* VI. plura monebimus, nihil ut hic de illis addendum praeterea videtur. Progrediemur ergo ad ea iura civium Romanorum, quae ad ius publicum potius spectant, & κατ' ἐξοχὴν CIVITATIS iura adpellantur.

LI. Prima civium Romanorum praerogativa, quae ad ius publicum pertinet, est IVS CENSVS. Census qualis Romae fuerit, & a quonam sit institutus, diximus supra, ubi de capitis diminutione actum est. Auctor nimirum huius moris Servius Tullius Rex, qui primus iussit, ut cives omnes in sua quisque classe & centuria, dato iureiurando, apud eum, penes quem ius esset censendi populi, nomina sua, uxorum, liberorum, libertorum servorumque suorum profiterentur, praetereaque aetatem omnium, regionem, quam habitarent, & fortunarum suarum aestimationem deferrent. Hoc autem ius censendi primum Regum, deinde Consulum & Dictatorum, ac postremo Censorum fuit. Quae omnia ideo instituta sunt, ut de civium, qui arma ferre possent, numero, pecuniaeque magnitudine, qua belli sumtus sustinentur, & totius Reipublicae viribus tanto certius constaret. Vnde de Servio Tullio Florus I, 6. *Ab hoc Populus Romanus relatus in Censum, digestus in Classes, Curiis atque Collegiis distributus, ut omnia patrimonii, dignitatis, aetatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima civitas minimae domus diligentia contineretur.*

LI. Ius Census.

LII. Censu etiam ius civitatis adquiri potuit.

LII. Quicumque iure nomina dabant Censoribus, eaque inscribenda curabant Tabulis Censualibus, eo ipso ius civitatis consequebantur, adeo ut & servi non modo manumissi, verum etiam cives viderentur, si nomina, consentiente domino, profiterentur apud Censores, ac deinde lustro interessent. Vlp. *Fragm.* I, 8. Cic. *de Orat.* I, 40. Ast adultiore iam civitate, non promiscue omnibus licuit in Tabulas Censuales irrepere. Quum enim plerique socii ac Latini nominis hoc modo ius civitatis furtim consequi studerent, nominibusque Tabulis Censualibus inscriptis, deinde Romam commigrarent: conquesti sunt anno V. C. DLXIV. M. Aemilio & C. Flaminio Coss. legati sociorum Latini nominis, *magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse.* Quo intellecto, Senatus Q. Terentio Culleoni Praetori negotium dabat, *ut eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Livio Censoribus, postve eos Censores ipsum parentemve eius apud se censum esse probassent, ut redire eo cogeret, ubi censi essent.* Liv. XXXIX, 3. Quamvis ergo tunc ea conquisitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paullo post tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditae sunt legationes sociorum & Latini nominis, conquerentium, *cives suos Romae censos plerosque eo demigrare. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Re vero expensa paullo accuratius, prodiit Edictum, *Qui socii ac nominis Latini ipsi maioresque ipsorum, M. Claudio, T. Quinctio Censoribus, postcaque apud socios ac nominis Latini censi*

censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem, ante Kal. Nov. redirent. Liv. XLI, 12. 13. *sequ.* Id ius aliquamdiu viguit, siquidem & L. Postumium Consulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixisse, *ut, qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudii Cos. redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romae, sed omnes in civitatibus suis censerentur* Liv. XLII, 10. Quum ne sic quidem fraudes istae impedirentur, in eandem sententiam anno IↃCLVIII. a L. Licinio Crasso & Q. Mucio Scaevola Coss. lata est lex *Licinia* & *Mucia*, ut socii & Latini nominis in suae quisque civitatis ius redigerentur. (*r*) Verum

(*r*) Exstitit etiam in eamdem rem lex quaedam Papia, cuius disertis verbis meminit Cicero *pro Balbo* XXIII. Valer. Max. III, 4. 5. Vnde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Observat. ad* Valer. Max. *l. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de Antiquo iure Ital. III*, 1. qui eamdem confundit cum lege Papia *de peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini eiiciebantur, sed socii & Latini nominis, qui Romam commigraverant, domum redire iubebantur, ceu exemplis, a Valerio Maximo & Cicerone adlatis, patet. Quum vero lex Claudia prima fuisse videatur, qua ea de re actum est, eaque lata sit anno IↃ. LXXVI. post legem vero Liciniam Muciam, latam anno IↃ. CLVIII. statim bellum Marsicum conflagrarit; quo composito, dataque Latinis civitate, lege huiusmodi non amplius opus fuit, latam esse oportet hanc legem inter annum IↃ. LXXVI. & annum DCLVIII. Quumque porro ex hac lege damnatus sit M. Perpennae Cons. pater, idque factum sit brevi post mortem filii, quae in annum IↃ. CXXIV. incidit: facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam conditam esse. Vid. *Comment. nost. ad Leg. Iul & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 11.

(*s*)

rum ea lege ita alienati ſunt animi principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſſa fuerit conflati paullo poſt belli Italici. Cicero *pro Corn. Balbo XXI. de Offic. III*, 11. *pro C. Corn. Fragm. p.* 330. Aſcon. Paedian. *ad eamd. Orat. pag.* 1309.

LIII. Cenſus Romae, Profeſſio in Provinciis.

LIII. Quum vero Cenſus fierent Romae: oportebat, cives, qui nomina fortunaſque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam Cenſor ad populum habuit, inter alia, quae contra maiorum inſtituta fierent, etiam hoc reprehendit, *quod abſentes iubeantur cenſeri, ut ad cenſum nemini neceſſe ſit venire*. Gell. *Noct. Att.* V, 19. In Provinciis non Cenſus habebantur, ſed fiebat *Profeſſio Cenſualis*. *L. ult. C. ſine Cenſu vel reliqu.* Qua de re vetus fragmentum Iureconſulti, quod ex Codice Rumpſiano edidit Salmaſ. *de Mod. uſur.* XIX *p.* 878. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίων μόνῃ ἀποτίμησιν ἄγεσθαι δεδήλωται, ἐν ᾗ ταῖς ἐπαρχίαις μᾶλλον ἀπογραφαῖς χρῶνται. Quae ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithoeus: *Sed in civitate tantum Romana Cenſum agi declaratum eſt: in Provinciis autem magis Profeſſionibus utuntur*. Ex quibus ſimul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφή, cuius meminit Lucas II, 1. Agebantur hae ἀπογραφαὶ initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. *Inſcr. p.* CCCLV, 6. colligit Reineſ. *Inſcr. p.* 271. Talis eſt LEG. AVG. CENSIBVS ACCIPIENDIS PER HISPANIAM CITERIOREM, apud Reineſ. *Inſcr.* II, 26. nec non DISPENSATOR AD CENSVS PROV. LVGDVNENSIS apud eumd. *Claſſ.* IX, 99. Ab aliis auctoribus vo-

vocantur *Censitores*, veluti a Lactant. *de Mort. Perseq. Cap.* XXIII. quibus additos legimus ministros susceptores, dictos *Ducenarios*, horumque *adiutores*, itemque *scribas*, *chalcologos*, *accensos*, *compulsores*, de quibus Grut. *Inscr. p.* CCCCXXXIV, 3. & *p.* CCCCIII, 5. Reines. *Comm. ad Inscr. pag.* 271. Postremis temporibus Censitorum munus personale, nec admodum honorificum fuisse, discimus ex *L.* 1. *L.* 19. §. 9. 16. *D. de mun. & honor.* Permultum ergo inter Censum Urbanum & Provincialem intererat. Quamvis enim etiam Provinciales illae Professiones nonnunquam Census nomine veniant, ut vel ex Digestorum & Codicis Titulis *de Censibus & Censitoribus*, nec non ex Lactant. *de Mort. Persequutor.* XXIII. intelligimus: vel maxime tamen eo differebant, quod Romae tantum censerentur cives, ut Reipublicae vires civiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu lustrum accederet. In Provinciis vero Census novum onus & nova tributa in solum & capita adferebat. Amm. Marcellin. *Hist.* XIX, 11. Post Antonini tamen Caracallae Constitutionem supra explicatam, parum inter Censum Professionemque Provincialem videtur interfuisse. Lustralis Census iam a Vespasiani temporibus ab usu recesserat, (*s*) teste Censorin *de Die Nat.* XVIII. Ast non ideo etiam Census Romae in Pro-

(*s*) Lustralem tamen Censum Romae egit Decius Imperator, ut auctor est Trebellius Pollio *Valerian.* *I.* & *II.* Sed ultimum ac longo repetitum intervallo fuisse illud exemplum, notat illic If. Casaubonus.

(*t*)

Provinciisque obsolevit, qualem etiam Vlpiani tempore, licet sine lustro, conditum, ex multis iuris nostri locis discimus.

LIV. Quid Lustrum?

LIV. Quum vero olim Censui Romae accedere consueverit *Lustrum:* id quoque, quale fuerit, ex Antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto scilicet Censu, populus iubebatur armatus adesse in Campo Martio, ubi lustrabatur, sue, ove & tauro, quae animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus essent fausta nomina. Cic. *de Divin.* I, 45. ac dein immolabantur Marti, Liv. I, 44. Varro *de Re Rust.* II, 1. Dionys. Halicarn. *Ant. Rom.* IV. *p.* 225. Vnde & sollemne istud sacrificium dictum SVOVETAVRILIA, a sue, ove & tauro, vel, ut alii malunt, SOLITAVRILIA; Sed priorem vocis formam confirmat lapis apud Gruter. *Inscript. p.* CXXI, 1. HVIVS OPER. PERFECTI. CAVSSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS. Huius lustri quam maxime habebant rationem Iureconsulti, quum plerisque non a Censu, sed a lustro potius, iura novorum civium Romanorum initium capere viderentur. Cic. *de Orat.* I, 40. Hinc vetus fragmentum Iureconsulti apud Pithoeum: *Magna tamen dissensio inter prudentes, utrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo lustrum conditur? Existimant enim, Censum descendere ad diem lustri, non lustrum decurrere ad diem Census. Propterea quaesitum est, quia omnia Censu aguntur, lustro confirmantur.* Add. Cuiac. *Observ.* III, 22.

LV.

LV. Quemadmodum vero Census proprium ius erat civium Romanorum: ita & graviter animadvertebatur in eos, qui illum subterfugissent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniisse, tradunt Dionys. Hal. IV. *p.* 221. Cic. *pro A. Caecin.* XXIV. Vlpian. *Fragm.* XI, 11. Qua in re fictionem quandam intercessisse, supra diximus ad Titulum *de Capitis diminutione*. **LV. Poena incensorum.**

LVI. Alterum ius civitatis Romae erat IVS MILITIAE. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis constaret: in legiones nemo iure adlegebatur, nisi civis Romanus. Immo nec cives quidem omnes idonei videbantur legionarii: sed oportebat, hos esse ingenuos, & in quinque classibus censos. Vnde excludebantur libertini, capite censi, histriones, e qua hominum colluvie non nisi cogente necessitate, & in re trepida legebantur milites, ut satis accurate docent Iust. Lips. *de Milit. Rom.* I, 2. *p.* 14. Carol. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom.* I, 15. *p.* 172. *sequ.* ubi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant socii, qui olim ex Italis & sociis Latini nominis, & posteaquam hi ius civitatis impetrarant, e Provincialibus deligebantur. Si qui ex aliis gentibus adsciscerentur: levioris armaturae milites dicebantur. Vid. Savil. *de Milit. Rom. p.* 334. *sequ.* Cives sacramento militari adstricti, (cuius formula est apud Gell. XVI, 4. ubi addendus Lips. *de Milit. Rom.* I, 6. *p.* 45. *sequ.*) tamdiu militabant, donec vel missionem, sive *honestam*, sive *caussariam*, impe- **LVI. Ius militiae antiquum.**

petrarent, vel *ignominiae* cauſſa ab exercitu abeſſe iuberentur. Iſta miſſio dabatur iis, qui vel legitima confecerant ſtipendia, vel maiores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem; haec ob crimina admiſſa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c. pag.* 28. ipſique ICti ad *Tit. D. de Re militari.*

LVII. Quid in his mutatum ſub Imperatoribus.

LVII. Enimvero haec omnia mutata ſunt, ex quo Rempublicam invaſerant Principes. Iam Auguſtus non civibus modo, verum etiam Latinis & Italis neceſſitatem militiae remiſerat, inventa militia mercenaria, Herodian. *Hiſt.* II, 11. & ideo pleraſque legiones conſcripſerat e Provincialibus; Praetorianas, & quae ad urbis adhibebantur cuſtodiam, ex Italis. Schel. *Not. ad* Hygin. *de Caſtramet. pag.* 13. Idque eo magis invaluit poſt datam ab Antonino Caracalla Orbi Romano civitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum civibus, vel urbanis, vel Italiam Provinciasve habitantibus, conſtabant, eae ex Provincialibus plerumque deligerentur: quae auxilia vero e ſociis olim, ſeu Provincialibus, deligebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio, vel ſponte, in eam ſe militiam dabant, conſcribebantur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* II, 23. *p.* 158. Immo adeo a veteri inſtituto deſciverant Romani Principes, ut poſtremis temporibus integras legiones e barbaris conſcriberent. Talis eſt *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI, 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. *in Eutrop.* IV, *v.* 58. Immo talis magna pars exercitus Theodoſiani, de cuius conditione & laxa diſciplina queritur Zo-

Zosim. *Hist. IV*, 30. & 31. Vnde eo magis mirandum, quod prostituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis homines tam severe ab omni, etiam Palatina, militia excluserit Valentinianus III. Imp. *L. 3. C. Theod. de libert.*

LVIII. Sequitur tertium, quod ad civitatem Romanam pertinuit, IVS TRIBVTORVM & VECTIGALIVM. *Tributum* erat pecunia populo imperata, quae tributim a singulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* solebat adpellari. Varro *de Ling. Lat. IV*, 16. *p.* 29. Sam. Petit. *Var. Lect. II*, 1. Tributorum tria genera erant, unum, quod *in capita*, alterum quod *ex censu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum. Tributum in capita, (quod postea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, ut & *pecunia pro capitibus* dici coepit, teste Lindenbrogio *ad* Ammian. Marcell. *p.* 50.) sub primis Romanorum Regibus in usu fuit, adeo ut quum Regi opus esset pecunia, aequo pauperes ac divites onere premerentur. Dionys. Halic. IV. *p.* 223. Invento autem Censu tributum illud capitis desiit, civesque coeperunt tributa conferre pro suo quisque Censu, qua de re Livius I, 43. *Quadrifariam enim urbe divisa, regionibus collibusque, quae habitantur partes, tribus eas adpellavit, ut ego arbitror, a tributo, nam eius quoque aequaliter ex Censu conferendi ab eadem inita ratio est.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem restituit; auxitque in tantum, ut pro suo quisque capite decem penderet denarios. Dionys.

LVIII. Ius tributorum.

X

nyſ. Halic. *IV*, *p*. 245. Eiurato Regno, Valerius Poplicola Servii inſtitutum revocaſſe, eumque in finem Quaeſtores creaſſe videtur. Immo pauperes aliquamdiu tributorum onere exſoluti, donec decrevit Senatus anno V. C. CCCXLIX. ut plebi, quae eo usque ſuis ſumtibus militaverat, ſtipendium quotannis ex aerario ſolveretur. Hoc enim facto coacti ſunt omnes, tributum ex Cenſu quotannis in ſtipendium militare conferre. Liv. *IV*, 59. 60. Hin magna ſubinde certamina inter Patres & plebem de conferendis tributis, ſaepe a Tribunis impedita, ſaepe a Senatu remiſſa, nec raro ob neceſſitatem Reipublicae aucta ſunt, ut refert Car. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 16. *p*. 197. *ſequ*. Quin indicta ſaepe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti poſt urbem a Gallis captam, item bello Punico ſecundo, Valerio Levino & M. Claudio Marcello Coſſ. quando ipſae matronae aurum & ornamenta ſua conferre non dubitabant. Feſt. *voce Tributum p*. 468. Liv. XXVI, 36. Poſtremo annua tributa plane remiſſa ſunt A. V. C. IↃ. LXXXVI. poſtquam L. Paullus e praeda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in aerarium. Cic. *de Offic. II*, 22. Plin. *Hiſt. Nat. XXX*, 3. idque ad Conſulatum usque Hirtii & Panſae manſiſſe, tradit Plutarchus *Vit. Paull. p*. 275. *Tom. I.* Poſt ea tempora tributi collati frequentiſſima fit mentio, & ſub Imperatoribus eo res rediit, ut multa invenirentur nova tributa locupletando aerario, & non ſolum Provinciis a populo *ſtipendia*; a Principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. 40. *Inſt. de Rer. Diviſ.*

Cu-

Cuiac. *Obſ. VII*, 3. verum etiam durior ſubinde hac in re fieret conditio civium Romanorum.

LIX. Diverſa a tributis erant VECTIGALIA, Cuiac. *Obſ. VII*, 4. quae vel *portorii*, vel *decumarum* & *ſcripturae*, vel *ſalis*, vel *viceſimae* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniae erant, quae portitoribus pendebantur, id eſt, iis, qui mercedes, mercibus in portum vel per pontem devehendis, exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. L. 60. §. 8. D. Locat. conduct.* Iul. Caeſ. *Bell. Gall. III, princ.* Sed illa portoria, lege lata, civibus in urbe ac per Italiam remiſit Q. Metellus Nepos, Dio Caſſ. *XXXVII. p. 59.* Poſtea tamen peregrinarum mercium portoria denuo inſtituit Iulius Caeſar, teſte Sueton. *Iul. XLIII.* Eaque diutiſſime exacta ſunt ſub Imperatoribus ſequentibus, quippe quorum primum ea penitus remiſiſſe legimus Helvium Pertinacem, auctor eſt Herodian. *Hiſt. II*, 4. quamvis illud reſtitutum eſſe a ſucceſſoribus, ex *L. 21. pr. D. de don. int. vir. & ux.* intelligamus. LIX. Ius vectigalium, quaella erant portoria.

LX. Decumae exigebantur a civibus Romanis, vel Latini nominis ſociis, qui in Italia aut extra Italiam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, ut frumenti decimas penderent. Sin vero quis ſilvis, vel paſcuis publicis, hoc modo frueretur: pecunia, quae inde redibat, *Scriptura* adpellari conſuevit. Solebant ſcilicet Romani agros, hoſtibus bello ademtos, ſi culti eſſent, civibus; ſin inculti, Italicis hominibus per Cenſores locare, ea lege, ut decimam frumenti, quintam reliquarum frugum praeſtarent; e paſcuis vero certum pende- LX. Decumae & ſcriptura.

rent stipendium. Postea quum divites pleraque ad se rapuissent: A. V. C. CCCLXXVII. a C. Licinio Stolone lata est lex, *Ne quis plus quam quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris possideret.* Liv. *VI*, 35. *VII*, 16. Aurel. Victor. *de vir. illustr. XX.* Sed quam parum ea lex valuerit, vel inde patet, quod non multo post ipse ille Licinius Stolo a M. Popillio Laenate ex sua lege X. millibus aeris est damnatus, quod M. iugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset. Liv. *VII*, 16. Hinc eamdem legem postea A. V. C. Iↄcxx. retulit Tib. Sempronius Gracchus, Tribunus plebis, cuius tamen sanctionem mox elusit Senatusconsultum, quo agri vendi iussi sunt: unde denuo divitibus cesserunt solis. Quare denique Sp. Thorius, Tribunus plebis, lege lata sanxit, ne agri amplius dividerentur, sed possessores in iis relicti vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi distribueretur. Cuius legis fragmenta ex antiqua Tabula aenea edidit Car. Sigon. *de Antiquo iure Ital. II*, 2. *p.* 638. Denique alius Tribunus totum illud vectigal nova lege sustulit. Appian. *de Bello Civ. I. p.* 366. Quumque solus superesset ager Campanus: eum quoque divisit Iulius Caesar Consul. Suet. *Iul. XX.* Vnde ex eo tempore conquestus est Cicero: *Epist. ad Att. II*, 16. *Portoriis Italiae sublatis, agro Campano diviso, vectigal nullum superesse domesticum, praeter vicesimam.*

LXI. Annonae salariae. LXI. Tertium vectigalis genus e sale redibat. Instituerunt enim Romani post exactos statim Reges, ut sal non a privatis venderetur,

sed

ſed minoris e publico acciperetur. Liv. II. 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal novum a Cenſoribus Claudio Nerone & Livio Salinatore, maxime tamen ab hoc, inſtitutum ex ſalaria annona, (t) ut teſtatur Liv. XXIX, 37. Sal enim hi Cenſores ſextante Romae; pluris in conciliabulis; & alibi alio pretio praebendum locaverunt, eoque novo vectigali locupletarunt aerarium. Sed & hoc vectigal demum ab uſu receſſit, ut patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamvis, quo tempore id factum, haut adeo liquidum ſit. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 16. *p*. 207.

LXII. Diutius Romae in uſu fuit quartum genus vectigalis, quod viceſima dictum. Eius origo referenda in annum V. C. CCCXCVIII quo *Cn. Manlius legem novo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haut parvum vectigal inopi aerario additum eſſet, auctores fuerunt.* Liv. VII, 16. Quoties ergo ſervus manumittebatur, vel herus vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epict.* II, 1. Ὅταν οὖν στρέψῃ τις ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐποίησεν. ἐποίησε τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον ἐπὶ στρατηγοῦ, ἄλλο οὐδὲν; ναί. καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſervum ſuum apud Praetorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimvero egit aliquid. Quid autem? Servum ſuum vertit* LXII Viceſimae.

(t) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen haeſit. Errat ergo Bulinger. *de Vectigal. P. R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p.* 116.

tit apud Praetorem. Numquid praeterea? Immo & vicesima solvenda erit. Similis est locus apud eumdem *Lib.* III. *Cap.* XXVI. Arrian. *Differt. Epict. II*, 1. Tardius tamen ab Augusto id etiam ad servos venales prolatum videtur, pro quibus vicesima quinta (*u*) pendenda erat ab emtore, si Tacito *Annal. XIII*, 31. fidem habemus, idque aurum vicesimarium in sanctiore aerario (*x*) ad ultimos Reipublicae casus servari consuevit. Liv. XXVII, 10.

LXIII. Nova vectigalia ab Imperatoribus inventa.

LXIII. Oppressa per Principes Republica, multa nova inventa sunt vectigalia, quibus locupletaretur aerarium. Vnde de Augusto Sueton. XLIX. *Aerarium militare cum vectigalibus novis instituit.* Talis erat centesima rerum venalium, quam A. V. C. IↃCCLIX. instituerat Augustus, teste Dione Cass. LV. *p.* 648. Tiberius primum confirmavit, Tacit. *Ann.* I, 78. postea, ut populo aliquid daret, ducentesimam induxerat. Id. *Annal.* II, 42. denique quum eam Tiberius iterum in usum revocasset, cente-

(*u*) Tacit. *Ann.* XIII, 31. Vicesimae quintae meminit, sed ex Dionis *Hist.* LV. *p.* 652. constat, Augustum auctorem huius vectigalis non quintam & vicesimam, sed quinquagesimam τὸ τέλος τῆς πεντηκοστῆς, a servis venalibus exegisse. Alterutrum ergo errasse dixeris, nisi forte aliquis ex Augusti successoribus hoc vectigal auxerit.

(*x*) Huic vectigali colligendo praefectus aliquis fuit, qui adpellabatur *Vicesimarius*, vel εἰκοστώνης: si sequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii, quam repraesentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R.* X. *p.* 192.

(*y*)

tesimam eamdem Italis remisit Caius Caligula, Dio Cass. LIX. *p.* 742. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal.* XVI. auctore Casaubono rescribendum esse: *Centesimam auctionum Italiae remisit*, quum vulgo ibi legatur *ducentesimam*. Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centesimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur aerario militari, ut recte docet Lips. ad Tacit. *Annal. II. p.* 104. *sequ.* Saepissime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam & quinquagesimae fit mentio. Immo Theodosius & Valentinianus Augusti constituerunt, ut nundinis quibusque ex qualibet negotiatione mercium fisco in singulos solidos venditor dimidiam siliquam, & similiter emtor dimidiam inferret. Idque est vectigal SILIQVATICVM, de quo Cassiod. *Var. IV*, 19. *id rebus omnibus nundinandis providam definivisse antiquitatem.* Ipsam Constitutionem Theodosianam quum iam pridem in lucem protraxerit Cuiac. *Obs. XVI*, 22. mirandum sane est, virum doctissimum, Guid. Pancirol. *Thesaur. Var. Lect.* III, 31. *p.* 494. existimare, siliquaticum in fructibus constitisse, e. g. siliquis similibusque, eosque fructus, loco numorum fuisse praestandos. Siliqua hic est vicesima quarta pars solidi aurei, seu eiusdem semiuncia, Gronov. *de Pec. Vet. Lib. IV. Cap. XVIII.* adeoque satis grande hoc vectigal fuisse animadvertimus. Est & vectigal QVADRAGESIMAE, sive litium, sive portorii loco solvendum, cuius meminere Quinctilian. *D clam. XXXV.* Symmach. *Epist. V*, 62. 65. immo &

Suet. *Vespas. Cap. I.* Ei praefectum legimus QVINCTIONEM, AVG. LIB. TABVLARIVM XXXX. GALLIAR. apud Reines. *Inscr. Class. IX*, 36. Paullo obscurius est vectigal *ansariae*, uti in *L.* 1. *C. Hermog. de iure fisci* vocatur, vel *ansarii* & *fovencularii*, vel *foricularii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inscr. p.* CXCIX, 6.

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS.
ANTONINVS. AVG.
GERMANICVS. SARMAT. ET.
IMP. CAESAR. L. AVRELIVS.
COMMODVS. AVG.
GERMANICVS. SARMATIC.
HOS. LIMITES. (sic) CONSTITVI.
IVSSERVNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE.
INTER. MERCATORES. ET.
MANCIPES.
ORTAE. ERANT. VTI. FINEM.
DEMONSTRARENT. VECTIGALI.
FORICVLARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIVM. SECVNDVM.
VETEREM. LEGEM. SEMEL. DVM-
TAXAT. EXIGVNT.

Disserit de his vectigalibus Iac. Cuiac. *Obs. XIV*, 3. Sed ita ut lectores non multo reddat certiores. Mirum est, vectigal pro *umbra platani* exactum, de quo Plin. *Hist. Nat.* XII, 1. multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro coeli aërisque usu pendebatur, de quo quaedam haut protrita habet idem laudatus Cuiac. *Obs. X*, 7. Deni-

Denique etiam novis illis vectigalibus vel maxime accensenda vicesima hereditatum, de qua iam ante *n*. XIX. aliquid notavimus.

LXIV. Pergimus ad ius SVFFRAGIORVM, quod & ipsum ad cives Romanos pertinuit. Comitia ipse Romulus instituerat, civibusque libera permiserat suffragia, quoties vel lex ferenda esset, vel creandus Magistratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionys. Halic. *II, p*. 87. Quum vero initio curiatim suffragia cives ferrent in Comitiis curiatis: postea centuriata Comitia invenit Servius Tullius, quibus id obtinuit, ut ditiorum praevalerent suffragia, cum in Comitiis curiatis turba egenorum civium optimates & ditiores facile numero suffragiorum obrueret. Dionys. Hal. *IV. p*. 224. *sequ*. Et ex eo tempore fere dicis tantum & auspiciorum caussa rogationes curiatim perlatae, & denique ipsa illa Comitia adumbrata sunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar. II*, 12. Qua de re tamen haut levis fuit virorum doctissimorum inter se altercatio, Nicolai scilicet Gruchii, & C. Sigonii, quorum scripta eristica repetita editione vulgavit vir de his litteris immortaliter meritus, Io. Georg. Graevius *Tomo I. Thes. Ant. Rom*. (*y*) Denique etiam tributa inver-

LXIV. Ius suffragiorum.

(*y*) Quaestio est inter hos viros doctissimos de lege curiata. Nic. Gruchius existimat, Patricios Magistratus olim binis Comitiis esse creatos, centuriatis & curiatis; plebeios itidem binis, tributis & curiatis: denique, quum obsolevissent curiata Comitia, Magistratus omnes binis Comitiis creatos, centuriatis & tributis. Negat id Car. Sigonius, Magistratus tantum unius

inventa sunt Comitia, quibus populus per tribus, quarum demum XXXV. erant, ferebat suffragia, eaque coeperunt A.V.C. CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coss. Quemadmodum vero centuriata Comitia non nisi a maioribus: ita tributa a minoribus aeque ac maioribus Magistratibus haberi poterant. In his suffragium ferebant omnes, qui erant in tribum adscripti, praeterquam impuberes, aerarii, & sexagenarii, quos depontanos ideo dictos, alibi observavimus. Aliquando unus idemque civis in duplici tribu ferebat suffragia, si se dedisset alteri in adoptionem. Tunc enim & patris naturalis tribum retinebat, & tribui patris adoptivi adscribebatur. Hinc Augustus in lapide Brixiensi apud Grut. *p.* CCXXVI, 3. vocatur C. IVLIVS. C. F. FAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabiae & Scaptiae erat adscriptus. Suet. *Aug XL.* & ibi Torrent. De his Comitiis plura dat Sigon. *de Antiquo iure Civ. Rom. I,* 17. *p.* 212.

LXV. Illud sub Imperatoribus, mutatum.

LXV. Sed illud suffragiorum ius primus imminuit Iulius Caesar, Dictator perpetuus, Comitia

generis Comitiis creatos existimans, Consules nimirum centuriatis, alios Magistratus Patricios curiatis, ita tamen, ut deinde iterum de iisdem Magistratibus iudicatum sit, populusque priora Comitia reprehendere potuerit. Ergo de Consulibus bis putat Comitiis, sed non aliis quam centuriatis, iudicatum, de aliis quoque bis, sed non nisi curiatis. Ab Eruditorum vero Senatu iam pridem secundum Gruchium fuit iudicatum, uti observat V. C. Io. Ge. Graevius *praefat. T. I. Thes. Antiq. Rom.*

(z)

tia cum populo ita partitus, ut exceptis Consulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipse dedisset. Sueton. *Iul. XLI.* Augustus equidem populo restituit suffragia, reducto pristino Comitiorum iure, & multiplici poena coercito ambitu: Sueton. *Aug. XL.* Ast sub Tiberio denuo ademtum fuit populo ius suffragiorum, & ad solum Principem ac Senatum traductum, seu, ut ea de re Tacitus *Ann. I*, 15. *tunc primum e campo Comitia ad Patres translata.* Dio Cass. *Hist.* LVIII. *p.* 633. *seq.* Reddita quidem a Caio illa suffragiorum iura tradit idem Dio *Hist.* LIX. *p.* 648. sed Suetonius *Calig.* XVI. tantum *tentasse eum*, ait, *Comitiorum more revocato, suffragia populo reddere.* Certe nec sub eius successoribus in ferendis legibus aliisque rebus maioribus populi suffragia valuisse, iam dudum observarunt viri docti, (z) Iustus Lips. *Excurs. ad* Tacit. *Annal.*

(z) Retenta quidem aliquamdiu sunt Comitia; sed dicis caussa, & tanquam priscae libertatis simulacra. Solebant enim Magistratus, a Principe vel Senatu designati, in Campum Martium prodire cum necessariis, ibique coram populo, more veteri congregato, a praecone pronunciari. Qua de re Dio Cass. *Hist.* LVIII. *p.* 727. qui ubi de perpetuo Tiberii in creandis Consulibus modo egisset, statim addit: *καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον καὶ ἐς τὸ πλῆθος αὐτοὶ καὶ οἱ προσήκοντες ἑκατέρῳ, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν ὥστε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεσθαι, ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο. Deinde ad populum & plebem hi suis quique cum necessariis dicis caussa, sicuti nunc etiam, ut imago quaedam*

Annal. I, 15. Ezech. Spanh. *Orb. Rom.* II, 22. *p.* 153. Vnde & leges illas de ambitu ſuo aevo ideo obſoleviſſe fatetur Modeſtinus *L.* 1. *D. ad Leg. Iul. de ambitu: Quia ad curam Principis Magiſtratuum creatio pertineat, non ad populi favorem.*

LXVI. Ius honorum & quidem Sacerdotiorum.

LXVI. Quintum ius civium Romanorum fuit ius HONORVM, ſive Magiſtratuum, ſive Sacerdotiorum, quippe quos nemo niſi civis Romanus gerere poterat. Si quis enim civitatis expers honores ad ſe rapuiſſet: re comperta, honorum gradum cum toto civitatis iure amittebat, ut docet exemplum M. Perpennae, apud Valer. Max. III, 4, 5. (a) Honores partim in Sacerdotiis, partim in Magiſtratibus erant poſiti. Vtrique ex inſtituto Romuli proprii erant Patriciorum, quia voluerat Romulus ἱερᾶσθαι τὺς ἐυπατρίδας καὶ ἀρχεῖν, *ut & ſacra curarent, & Magiſtratus gererent Patricii.* Dion. Hal. II, *p.* 87. Eiectis Regibus, poſt multas lites tum Sacerdotia, tum Magiſtratus ſenſim coeperunt cum plebe communicari. Et Sacerdotia quidem Patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fuſius Liv. X, 6. Manſerunt tamen Patricii in poſſeſſione aliquot Sacerdotiorum, quae nunquam a plebeiis

dam priſci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur. Et hinc intelligitur, quaenam ſint illa *Comitia Conſularia*, quorum ſub Imperatoribus etiam ſit mentio apud Sueton. *Vitell. XI. Veſpaſ. V. Domitian. X.* add. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II. 22. p.* 154.

(a) Non tamen Acta eiusmodi Magiſtratus, iure haut facti, reſcindebantur, ut patet exemplo Barbarii Philippi Praetoris, *L.* 3. *D. de offic. Praetor.* De quo memorabili exemplo exſtat ſingularis viri eximii, Iac. Gothofredi, Diſſertatio, quam *de Electione Magiſtratus inhabilis* inſcripſit.

(b)

beiis sunt gesta, veluti Regis Sacrorum, Flaminum maiorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginum Vestalium, uti sibi persuadet Paull. Merula *de Leg. Rom. II*, 11. Virgines enim Vestae etiam ex gentibus, Manilia, Terentia, Coelia, plebeiis captas esse, ex marmoribus apud Grut. *Inscr. p.* CCCX, 2. 5. CCCXII, 3. patet. Quin Dio Cass. *Lib. LIV.* refert, demum in Vestae atrium admissas καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγεννημένας, *ex libertinis parentibus natas*. Id quod lege quadam Papia invectum esse, ex Gellii *Noct. Att. I*, 12. docuimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p. 2. seq.* Reliqui etiam sacerdotes partim e Patriciis, partim e plebeiis creati sunt. Cic. *pro Domo XIV*. Et primis quidem temporibus Rex sacrificulus centuriatis; Flamines curiatis creati, reliqui Sacerdotes a collegiis cooptati. Liv. XL, 42. Postea C. Licinius Crassus, Tribunus plebis, legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium transferretur, quam tamen dissuasit Laelius. Cic. *Lael.* XXV. Post hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus, Tribunus plebis, anno IↃCL. ius subrogandorum Sacerdotum a collegiis ad populum transtulit, ita quidem ut qui a tribubus esset electus, is a collegio cooptaretur, uti docent Sueton. *Neron.* II. Cicero *Agrar.* II, 7. Collegiis arbitrium cooptandi denuo restituit L. Sulla: Ascon. Paedian. *in* Cic. *Divin. in Verr. p.* 1759. ast anno IↃCLXXXIX. legem Domitiam reduxit T. Atius Labienus: Dio XXXVII. *p.* 46. eamdem abroga-

gavit M. Antonius, teste Dione Cassio XLIV. *fin.* ac tertia vice restituit Pansa, ut patet ex Cic. *Epist. ad Brut. V.* Adde Manut. *de Legibus II.*

LXVII. Et Magistratuum.

LXVII. Idem paene de Magistratibus observandum. Omnes initio penes Patricios erant ex instituto Romuli, Dionys. Hal. II, *pag.* 83. Eiectis Regibus, idem aliquamdiu placuit. Ast paullo post Tribunos ac Aediles plebis plebs extorsit, qui non poterant per legem sacratam nisi e plebe creari. Liv. IV, 25. Deinde & Consulum alter plebeius creari coepit, primusque e plebe Consul factus est L. Sextius, anno CCCLXXXIX. Liv. VI, *extr.* Immo aliquando uterque Consulum plebeius fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liv. XXVII, 31. Quumque in redhostimentum communicati secum Consulatus plebs novos Magistratus Patricios, puta Praeturam & Aedilitatem Curulem, concederet Patribus: paullo post hi quoque communes Patriciis & plebeiis esse coeperunt, primusque e plebe Praetor creatus est P. Publilius Philo. Liv. VIII, 15. Aediles autem, verecundia imposita Senatui, statim sequente anno, alternis vicibus ex plebe creati, & postea id promiscuum esse coepit. Liv. VII, 1. Postremo omnes omnino Magistratus cum plebeiis sunt communicati, veluti Dictatura, Liv. VII 17. Censura, Liv. VII, 22 Quaestura, Liv. IV, 43 & 54 adeoque omnes honores patuere plebeiis, praeterquam dignitas Interregis, quam, tanquam propriam possessionem, semper retinuerunt Patricii. Cicero *pro Domo* XIV.

LXVIII.

LXVIII. Sub Imperatoribus alia plane coepit esse rerum facies. Nam quod ad Sacerdotia attinet, ius ea conferendi ad se rapiebant Principes, siquidem Senatus, teste Dione Cassio *Hist*. LI. *p*. 457. inter alia Augusto id quoque concesserat, ut Sacerdotes, quotcumque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, constitueret. Unde Drusus Germanicus in vetere numo dicitur SACERD. COOPT. IN OMNI COL. SVPRA NVMER. S. C. Eodem modo & aliae dignitates saepe solis Principum Codicillis datae. Testis est *vetus Inscriptio* apud Gruter. *p*. CCC.

LXVIII. Quomodo Sacerdotes adlecti sub Imperatoribus?

LATERANO. ET RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C.
M. AVRELIVS. ANTONINVS.
CAES. DESTINATVS.

Vti ergo hic Consul; sic & Sacerdotes facti sunt Codicillis, unde & Codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Sev.* XLIX. Add. *L.* 43. *C. Theod. de Decurion. L.* 12. *C. de dignit.*

LXIX. Ad Magistratus denique quod attinet, eos quoque suo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non solum Romanos, sed & exteros ornabant, qualis procul dubio fuit ille Herodes Atticus Consul, de quo copiosius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom.* II, 22. *p*. 155. Talis etiam Soaemus, Rex Armeniae, qui a Vologaeso pulsus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soaemus, Consul ordinarius fuit anno V. C. DCCCCXV. cum L. Papirio Aeliano. Phot. *Biblioth. Cod.* XCIV.

LXIX. Quomodo creati Magistratus?

Reines.

Reinef. *Comm. ad Infcript. p.* 219. Mitto Dionem Caffium, Polemonem aliosque Confules peregrinos. Inprimis vero poft Conftitutionem illam Antonini Caracallae adeo promifcue ad fummos honores evecti funt Romani, Itali, exteri, ut ne barbaris quidem ac peregrinis, qui Orbem Romanum iam ab aliquo tempore compleverant, via ad honores interclufa videretur. Vnde uti Roma βαρβάρων οἰκητήριον, *barbarorum domicilium*, dicitur Zofimo IV, 59. ita non mirum, ibi Confulares fafces aliasque dignitates demum & cum barbaris & peregrinis communicatas. Nazar. in *Panegyr. Conftant. Aug.* dicto: *Senfifti Roma tandem, te arcem omnium gentium, & terrarum effe Reginam, quum ex omnibus Provinciis optimates viros Curiae tuae pignoraveris, ut Senatus dignitas non nomine, quam re effet illuftrior, quum ex totius Orbis flore conftaret.* Ariftides *de Roma p.* 372. Ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. *Peregrinus habetur nemo, qui vir fit dignus Magiftratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. *Itiner. I, v.* 13.

Relligiofa patet peregrinae Curia laudi,
Nec putat externos, quos decet effe fuos.
Ordinis imperio collegarumque fruuntur,
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Vid. Spanhem. *Orb. Rom.* II, 22. *p.* 127.

LXX. Ius Sacrorum, tum publicorum.

LXX. Vltimum efto IVS SACRORVM, quod & ipfum iuribus civitatis Romanae adnumerandum eft. Sacra Romanorum omnia, aut publica erant, aut privata. Publica, cenfente Fefto *voce Publica p.* 385. erant ea, *quae publico fumtu pro populo fiebant:* Privata, *quae pro fingulis hominibus*

hominibus & familiis. Tam neceſſarium enim videbatur, ſacra publica ſumtibus publicis peragi, ut Theodoſio M. negante, ſe impenſas in ſacrificia Romanorum ſuperſtitioſiſſima facturum, reſponderet Senatus: *μὴ κατὰ θεσμὸν πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος*, *non rite fieri ſacrificia, niſi publico fierent ſumtu*. Zoſim. *Hiſt. IV*, 59. Publicum totius urbis focum Veſtales ſanctiſſime obſervabant: publicos Curiarum focos triginta cum ſuis Curialibus Curiones, Pagorum ipſi ſingulorum Pagorum ſacerdotes: privatim ſuos quisque Lares familiares domi colebat. Quin & ſacerdotes quasdam familias aluiſſe, qui ſacris iſtis privatis praeeſſent, ſatis adparet ex marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V*, 53. in quo memoratur L. POLITICENVS L. F. PHILIPPICVS, SACERDOS SERG. FAM. Dii neque novi neque exteri adſciſci poterant a Romanis, niſi publica auctoritate, quemadmodum Aeſculapium ex Epidauro, Cybelen e Phrygia publico decreto accitos, & quaſi civitate donatos, conſtat. Petr. Faber *Semeſtr. III*, 1. Ampl. Bynkersh. *de Relig. peregr. Diſſ. II. p.* 246. *ſequ.* Hinc ſi quis privato arbitrio peregrina ſacra induxerat: Senatus ea publica auctoritate damnabat, quale quid refert Liv. IV, 30. XXV, 1. XXXIX, 16. Valer. Max. I, 3. Integrum SC. Marcianum Bacchanalibus oppoſitum edidit Raph. Fabrett. *Inſcript. Cap. VI. p.* CCCCXXVII. & luculento Commentario illuſtravit laudatus Bynkersh. *ibid.* At ſub Imperatoribus omnis exterarum gentium ſuperſtitio Romam confluxit,

veluti Sacra Isidis, Anubidis, Mithrae, Dei Elagabali, Taurobolia, Criobolia, Aegobolia, & innumera alia, de quibus iam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae Reipublicae & sacra patria adeo sibi propria servaverant, ut vel ideo municipes non viderentur optimo iure cives esse, quia non iisdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis sacrisque uterentur. (*b*) Sigon. *de Ant. Iure Civ. Rom. I*, 8 *pag.* 116.

LXXI. Tum Privatorum. LXXI. Sed erant praeter haec sacra quaedam gentium propria, vel, ut Livio V, 52. vocantur, *gentilitia*, a quibuslibet familiis ex usu domesticae celebritatis observanda, ut ait Macrobius *Saturn. I*, 16. Ea adeo unius gentis erant, ut nemo illorum esset particeps, nisi qui vel natura, vel Pontificum auctoritate in patrisfamilias manu ac potestate esset, quales erant uxores, quae in manum convenerant, liberique tum naturales, tum adoptivi. Colebantur vero domi Penates, iisque etiam anniver-

(*b*) Ea tamen sacra municipalia ne tunc quidem deferebant municipes, quando Romam commigraverant. Festus *voce Municipalia p.* 324. *Municipalia sacra dicta sunt ea, quae initio habebant ante civitatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt Pontifices, & eo more facere, quo adsuevissent antiquitus.* Vnde de se & Arpino municipio suo loquens Cicero *de Leg. II*, 2. *Hic gens, hic sacra, hic maiorum multa vestigia.* Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes servabant sacra municipalia: ita & Coloniae retinebant sacra populi Romani, ceu erudite probat Henr. Norisius. *Cenotaph. Pisan. Diss. I. Cap.* 5. *p.* 72.

(*c*)

versaria sacra ab universa gente fiebant, ne fervente quidem bello intermittenda, ut patet ex Liv. V, 52. Quale in gente Fabia erat sacrificium statum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liv. V, 46. Dionys Halic. *Ant. Rom. IX. p. 577.* Simile gentis Claudiae sollemne memorat Dionys. Hal. IX. *p. 696.* gentium Aemiliae, Iuliae, Corneliae Macrobius *Saturn. I,* 16. gentis Serviliae, Plinius *Hist. Nat. XXXIV,* 13. Atque inde intelligitur, quid sibi velit Cicero *de Harusp. Resp. XXVII.* quando in posteros transferri ait parentum nomen, sacra, memoriam, gentem.

LXXII. Civitatum duarum vel plurium civis nemo esse poterat.

LXXII. Haec sunt illa iura Quiritium civiumque Romanorum, quae omnes, qui optimo iure cives erant, consequebantur. Illud unum addendum videtur, fuisse quaedam Iurisprudentiae Romanorum publicae principia, aliis gentibus incognita. Tale erat illud, I. Quod vetere iure (c) nemo posset simul Romae alteriusque civitatis civis esse. Cicero *pro Corn. Balbo XXVIII. Duarum civitatum civis esse nostro Iure Civili nemo potest: non esse huius civitatis civis, qui se alii civitati dicavit, potest.* Et in oratione *pro A. Caecina XXXIV. Nam quum ex nostro*

(c) Aliud iure novo. Nam saepe quibusdam civibus Romanis concedebant Imperatores, ut alterius quoque civitatis ius haberent. Sic Dionis Chrysosthomi avus ab Imperatore *ἅμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, simul Romanam & Apamensem civitatem obtinuerat.* Dio Chrysosth. *Orat. XLI. p.* 500.

nostro iure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur haec civitas denique, quum is, qui profugit, receptus est in exsilium, hoc est, aliam civitatem. Hoc secus fuisse in Graecia, ubi multarum iidem homines civitatum esse potuerint, idem observavit Cicero *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quae colligit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 5. p. 8 sequ* tum maxime ex marmore illo apud Reines. *Inscript. p.* IↃCVII.

C. CALPVRNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS.
PARENTIBVS. ET. SIBI. ET. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romae hoc, ut dixi, nemini licebat, siquidem civitatem is amittebat statim, qui alteri se civitati adscribi passus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita eius. III. Athenis autem sic se gerebat, ut communis infimis, par Principibus videretur, quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit:* (*d*) *quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam, alia adscita.* Atque hinc intelligitur, qui factum sit, ut ii, quibus aqua & igni fuerat interdictum, tum demum civitatem Romanam amitterent, quum in eam civitatem essent recepti, quo vertendi, id est, mutandi soli caus-

(*d*) Hinc de solo domicilio Athenis constituto intelligendus est Cicero, quoties hunc T. Pomponium civem Atticum adpellat, quod facit *Epist. ad Attic. I, 16. II, 1.* ubi Demosthenem *Attici civem* vocat.

(*e*)

caussa venissent. Cic. *pro Domo* LXXVIII. Qua de re diximus supra *Lib.* I. *Tit.* XVI. §. X.

LXXIII. Accedit & alterum iuris publici principium, II. Quod civitatem nemo amittere posset, nisi ipse esset auctor factus: Cic. *pro Domo* LXXVIII. de quo iure eodem loco diximus, & ex Ger. Noodt. addidimus, fictionem semper intercessisse, si quando vel poenae loco, vel ob aliam caussam (*e*) quibusdam ius civitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullae tyrannicas pertinet, quod municipiis quibusdam civitatem lege, Centuriatis Comitiis lata, eripuit. Cic. *pro Domo* LXXIX. Sallust. *Fragm. Hist.* I. Sed quod semel tentaverat Sulla, saepius deinde factitabant Imperatores, & quotcumque Principatum Romae adfectabant. Sic Antonium agros, civitatem, immunitates, aliosque id genus honores, privatis & Regibus ademisse, tradit Dio Cass. *Hist.* XLV. *p.* 282. Augustus quoque, confectis bellis, libertatem ac ius civitatis aliis dedit, aliis ademit, teste eodem Dione *Hist.* XLIV. *p.* 538. Et Claudius civitatis iure privavit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaesitum esset, haut intellexerat. Dio Cass. *Hist.* LX. *p.* 676.

LXXIII. Civitatem invitus nemo amittebat.

CAP.

(*e*) Tribus caussis amitti videbatur civitas, *exsilio*, illo scilicet, quo bona venibant, & aqua & igni interdicebatur, *postliminio* & *reiectione civitatis*. Cic. *pro Balbo* XXVIII. XXIX. Pompon. *L.* 3. §. 3. *D. de capt. & postlim.*

CAP. II.

DE IVRE LATII.

LXXIV. Varia Latinorum nomina.

LXXIV. Sufficere haec arbitramur de iuribus civium Romanorum. Proximum est, ut de IVRE LATII disseramus, quod proxime accessisse ad civitatis Romanae praerogativam, iam supra diximus. Idque vel inde patet, quod Dionys. Hal. VIII. *p.* 140. eos *μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας*, *participes iuris*, *quod civitatem quasi aequat*, eleganter adpellat. Multa vero Latinorum fuere nomina. Dicti enim sunt *socii*, (*f*) *socii Latini*, *socii nominis Latini*, *socii nomenque Latinum*, *socii ab nomine Latino*, *socii ac Latium*, uti productis ex Livio, Sallustio, Valerio Maximo testimoniis ostendit Car. Sigon. *de Ant. Iure Ital. I*, 2. *p.* 473.

LXXV. Qui & quales fuerint?

LXXV. Latini ergo, vel socii Latini nominis, temporibus antiquissimis erant *Latii incolae*, *Populi Romani foederati*, *Iure Latii donati*, ut eos definit Sigon. *de Iure Ital. I*, 2. *p.* 476. *Latii incolae* dicuntur, ut a reliquis Italis; *Populi Romani foederati*, ut a Latii incolis, qui tamen Latii iure haut fruebantur, secernerentur.

LXXVI.

(*f*) Saepe tamen confunduntur nomina, ut & Italici iuris homines sociorum, & Latinorum, & Latini Italicorum nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c. p.* 474. Id quum non attenderent recentiores quidam scriptores, ceteroquin Eruditissimi; mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum perverterunt. Exemplo esse potest Harduin. *Not. & Emendat. ad* Plin. *p.* 389. *Tom. I.*

(*g*)

LXXVI. LATIVM olim duplex erat, VETVS & NOVVM. Vetus a Tiberi ad Circeios; novum a Circeiis ad Lirim & Sinuessam usque productum est. Paullo latius utriusque Latii terminos profert Servius ad Virg. *Aeneid.* *I. v. 6. Latium duplex est, unum a Tiberi ad Fundos, aliud inde usque ad Vulturnum fluvium.* Sed errorem huius Grammatici iam alii ostenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Vfente fluviis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque insederant *Albani, Rutuli, & Aequi.* Novum, quod ab Vfente fluvio ad Lirim protenditur, Oscis, Ausonibus, Volscis, praebuit sedes. Plin. *Hist. Nat.* III, 5. Strabo *Geogr.* V. *p.* 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani iam ipsius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, ut ne bellum inter se gererent sociae civitates, alioquin, quae bellum intulisset prior, alterius iudicium ac mulctam subiret. Dionys. Hal. III. *p.* 138. Addit Strabo *Geogr.* IV. *p.* 165. tam arctam fuisse inter hos populos necessitudinem, ut, quum proprium uterque Regem haberet, connubia tamen, & sacra, & cetera iura civilia communia haberent. Victis postea a Tullo Hostilio Albanis, ex foedere imperatum est, ut iuventutem in armis haberent, usurum Regem Romanorum ea, quum res postularet. Liv. I, 26. Diruta paullo post Alba, legatos Romani miserunt ad triginta urbes, quae in Albanorum fuerant ditione, postularuntque, ut & ipso dicto essent audientes. Abnuentibus his, novum exarsit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam iustis praeliis

LXXVI. Foedera cum populis Latii antiquissima.

extracto, pax demum facta, foedusque renovatum est. Dionys. Hal. III. p. 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini soluta Regis obitu foedera dicebant. Vnde maiore conatu domiti a Tarquinio Prisco, pacis conditiones acceperunt, ut agros suos ac leges haberent, ac socii populi Romani dicerentur illi quidem, sed ad Regis tamen Romani mandata armati praesto essent. Dionys. Hal. III. p. 191. Confirmavit id foedus Tarquinius Superbus, Liv. I, 52. qui ut tanto sanctiore vinculo sibi conglutinaret hos socios, primus ferias Latinas Romanis cum Latii populis communes instituit. Dionys. Hal. IV. p. 250.

LXXVII. Ea deinde saepius repetita.

LXXVII. Exactis Regibus, novum statim bellum coortum est cum Latinis, qui a Romanis denuo desciverant. Cum his tamen, ab A. Postumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo foedus percussum, A. V. C. CCLX. Sp. Cassio Vicellino & Postumo Cominio Aurunculo II. Coss. iis legibus, *ut inter Romanos Latinasve civitates omnes aeterna pax esset, neque ipsae inter se bellarent, neque aliunde hostes inducerent, neque hostibus tutos transitus praeberent, sed bello oppressis opem pro virili ferrent, spoliorum ac praedae partem aequalem haberent: privatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hisque legibus nihil addi denique posset, nisi si Romanis, Latinisque ita placuisset.* Hanc enim foederis formulam (g) nobis ser-

(g) Pluribus tamen aliis capitibus illud constitisse, vel ex Festo adparet, qui *voce Nancitor p.* 327. etiam haec foe-

servavit Dionys. Halic. VI. *p.* 115. Conf. Liv. II, 22. & Cic. *pro Corn. Balbo* XXI. Et hoc est foedus illud Latinorum, quod ceteris firmius mansit. Quamvis enim subinde rebellarint Latini, veluti A. V. C. CCCLXVI. & CCCIV: saepe tamen victi, saepe reducti ad officium, postremo illius foederis leges, quod cum Latinis omnibus, Sp. Cassio & Postumo Cominio Coss. initum fuerat, recuperarunt, (*b*) ut patet ex Cic. *pro Corn. Balbo* XXIII.

LXXVIII. His antiqui Latii populis accessere deinde Volsci & Aequi, *Latinorum*, iudice Floro *Hist. Rom. I*, 11. *pervicacissimi*, *& quotidiani prope Romanorum hostes*. Volscis, si Dionys. Hal. III. *p.* 181. credimus, Ancus; sin Livii I, 53. sententia standum sit, Tarquinius Superbus primus bellum intulit; qui & Aequos adgressus est. Postea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac paene anniversariis praeliis attriti, demum A. V. C. CCLXXXIV. Antium, maritimum oppidum, amiserunt, annoque insequente iis legibus impetrarunt pacem, ut legibus suis utentes, privatis stipendiis, pro Romanis iussi militarent. Dionys. Hal. IX. *p.* 616. Ast statim ad ar-

LXXVIII. Foedus cum Volscis & Aequis.

foederis verba allegat, PEQVVNIAM QVI NANCITVR, HABETO, ET SI QVID PIGNORIS NANCISCITVR, SIBI HABETO.

(*b*) Postremo enim bello a Q. Publio Philone Cos. ad internecionem caesi, plerisque iuribus fuerant spoliati, ex eoque tempore etiam Concilium Latinorum ad lucum Ferentinae convocari desierat, ceu ex Cincianis Commentariis observat Fest. *Voce Praetor. p.* 276.

arma redierunt Aequi & Volsci. Vnde aliquoties fusi fugatique, quin & sub iugum aliquando missi sunt, donec A. V. C. CCCCXLIX. a P. Sempronio Sopho Consule paene deleti & ad internecionem caesi sunt. Tamen & hi postremo propter cognationem in Latii iura adsciti sunt, ut patet ex Cic. *pro Balbo* XIII. quamvis, quo id tempore factum sit, nondum mihi liqueat.

LXXIX. Item cum Hernicis. LXXIX. Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus societate devinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionys. *IV. p.* 152. Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Cassio, tertium Consule, quum victi pacem petiissent, easdem conditiones, quas Latini, quin civitatem sine suffragio, impetrarunt, atque inde est, quod saepe a Latinis seiunguntur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuisse, ex Livio & Dionysio evincit Car. Sigon. *de Ant. Iur. Ital. I. 6. p.* 107. Postea anno CCCXCI. novum cum Hernicis bellum exarsit: eoque finito, tertium, cuius omnes huius gentis civitates erant participes, praeter Alatrinates, Ferentinates & Verulanos. Liv. III, 42. Tribus illis, quia civitati Romanae αὐτονομίαν praeferebant, suae leges redditae: A. V. C. CCCCXLVII. Anagninis, & qui arma Romanis intulerant, *civitas sine suffragii latione data, concilia connubiaque adempta, & Magistratibus praeterquam sacrorum curatione interdictum.* Liv. IX, 43. Sed Hernicos istos αὐτονόμους postremo iura Latii habuisse, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adiungit Livius XXXIV, 41.

LXXX.

LXXX. Latium novum quando dici coeperit, quandoque Oscis & Ausonibus ius Latii datum sit, non magis certum est. Sigonius existimat, his populis ad internecionem deletis, Liv. IX, 25. in hanc regionem Latinorum gentem esse immissam, atque inde Latium novum adpellatum: id quod ipse inter Tarentinum Punicumque bellum factum coniicit. Sed quemadmodum id nullo testimonio comprobari potest: ita certissimum est, novum hoc Latium iura Latii veteris esse consequutum, siquidem Appianus *de Bello Civil. I. p.* 374. Latinos, quos ab Italis seiungit, ad Lirim usque in populi Romani fide mansisse scribit. LXXX. Cum incolis Latii novi.

LXXXI. Et hae sunt illae gentes, quibus ius Latii antiquissimis temporibus datum est. Hoc iure contenti fuerunt usque ad bellum illud sociale, vel Marsicum, quo confecto A. V. C. IↃCLXIII. lege Iulia, & proxime insequente lege Plotia omnes socii ac Latini nominis, immo & Italici civitate Romana donati sunt, ceu supra *num. IX.* observavimus. LXXXI. Latini deinum civitate donati.

LXXXII. At quamvis Latini tum in civitatis Romanae iura transirent: non ipsum tamen ideo exspirabat ius Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis civitatibus tum & Coloniis extra Italiam concessum legimus. Sic Nemausensibus ius Latii datum esse, patet ex Strabone IV, 157. Novocomensibus idem ius dederat vel Iulius Caesar, ut tradit Appian. *Bell. Civil.* II, *p.* 443. vel Pompeius Strabo, ut mavult Ez. Spanh. *Orb. Rom.* I, 9. *p.* 19. Is enim Pompeius omnibus Gallis Transpadanis ius Latii con- LXXXII. Ius Latii deinde aliis populis & civitatibus datum.

concesserat, teste Ascon. Paedian. in Cicer. *adverſ. Piſon. p.* 2062. Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritimarum: universam Hispaniam Vespasianus; multas alias civitates Hadrianus in ius Latii transtulerunt. Tacit. *Annal. XV*, 31. Plin. *Hiſt. Nat.* III, 3. Spartian. *Hadr.* XXI. De Coloniis Latinis paullo post erit dicendi locus.

LXXXIII. Latini Iuniani libertinae conditionis. LXXXIII. Novum Latinorum genus repertum sub Tiberio, lata lege Iunia Norbana, qua cautum, ut modis minus sollemnibus manumissi non iura civitatis Romanae, sed Latii tantum, consequerentur. Vnde hi libertini dicti LATINI IVNIANI, ut distinguerentur a *Latinis Colonariis* (*i*) quibus ceteroquin, quod ad ius civile attinet, adsimilabantur. *L. un. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Iureconſ. vet. Pithoeanum* apud Cl. Schulting. *Iuriſp. vet. anteiuſtin. p.* 805. Sed quemadmodum Latinos Colonarios una cum ingenuis omnibus civitate Romana donaverat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac saepe a nobis citata Constitutione: ita Iunianam etiam Latinitatem sustulit Iustinianus, *d. L. un. C de Lat. libert. toll.*

LXXXIV. Latini fuere civibus deteriores. LXXXIV. Iam ut ad iura Latii perveniamus: ea licet proxime ad civitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac iu-

(*i*) Perspicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmasius, quando Latinas Colonias e libertis constitisse existimat, *de modo uſur. XIX. p.* 878. *ſequ.* Alii profecto erant Latini *liberti*, *vel Iuniani*, alii Latini *Colonarii*, quippe ingenui, & honorum in suis Coloniis capaces. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 9. *p.* 21.

(*k*)

iura civium Romanorum. Quod adeo verum eſt, ut Boethius *in Top. Cic.* II. ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui cives Romani in Latinas Colonias mitti ſe paterentur. Operae itaque pretium fuerit, quid inter cives Romanos Latinosque, quod tam ad ius privatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo adcuratius diſquirere.

LXXXV. Non gaudebant libertate iuris Quiritium.

LXXXV. Vidimus ſupra, qualis fuerit civium Romanorum LIBERTAS. Latini & ipſi quidem gaudebant libertate, ſed iuris gentium, non illa iuris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de civium libertate a verberibus, non aeque valuit in Latinis. Quum enim Novocomenſes, iure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Caeſare civitatis iura eſſent conſequuti: M. Marcellus Conſul Novocomenſem quemdam, in Caeſaris contumeliam, virgis caedi iuſſit, tanquam peregrinum, ut ſcribit Appianus *de Bello Civ. II. pag.* 443. & quidem Latinum. Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controverſiam Novocomenſibus movere haut potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Caeſarem fuerant a Pompeio Strabone conſequuti. Aſcon. Paedian. *in Piſonian. p.* 2062. Simile quid obſervat Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſcian. p.* 273. ubi de Clodio: τὺς μὲν πολιτικὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὺς δὲ συμμάχυς ῥαβδίοις ἐμαςίγυ. *In Romanos quidem more maiorum animadvertit citra ſpem veniae: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bello Iugurth. Cap. LXIX.* referens, Turpillium, Praefectum, Vaccae oppido

do impositum, a Metello *verberatum capitis poenam solvisse*, ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *Nam is civis ex Latio erat.* Ex quo sane patet, non aeque ad Latinos ac cives pertinuisse libertatem illam, quae ex lege Porcia erat. (*k*)

LXXXVI. Nec iure connubii cum civibus.

LXXXVI. Ad CONNVBII ius quod attinet, illud Latini populi ne inter se quidem promiscue habebant ex foedere antiquo, nedum cum civibus Romanis. Prius discimus ex Liv. VIII, 14. IX, 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum & Hernicorum licuisse extra fines regionis suae uxores ducere: posterius vel inde colligimus: quod ne iis quidem, qui sine suffragii iure civitate fuerant donati, cum civibus Romanis ius esset connubii. Campani sane, qui pridem civitatem sine suffragii latione fuerant consequuti, postea demum impetrarunt, *ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas; & ante eam diem nati, uti iusti sibi liberi heredesque essent*. Liv. XXXVIII, 36. Quanto minus ergo Latinis hoc ius connubiorum fuisse putemus? Et certe

(*k*) Erroris me hic redarguit V. C. Christ. Gottl. Schwarzius in erudita *de Iure Italiae* Dissertatione *p.* 16. existimans, etiam Latinis & Italis hanc libertatem competiisse, idque probat ex Gell. *Noct. Att. X*, 3. ubi Gracchum in oratione quadam conquestum, ait, *M. Marium & quosdam ex Municipiis Italicis honestos viros virgis per iniuriam caesos a Magistratibus populi Rom.* Sed Gellius manifesto loquitur de municipiis Italiae, adeoque de urbibus non Latini iuris, sed civitatem Romanam consequutis, qualia post legem Iuliam erant omnes, ante legem Iuliam quamplurimae.

(*l*)

te clarissime Vlpianus; *Fragm.* V, 4. *Connubium habent cives Romani cum civibus Romanis: cum* LATINIS *autem & peregrinis ita, si concessum sit.* Sic & ipsum ius sponsaliorum nuptiarumque aliud fuisse Latinis, aliud civibus Romanis, adparet ex Gell. *Noct. Att. IV*, 4. ubi ex Cn. Sulpicio docetur, sponsum Latinum agere potuisse ex sponsu in id, quantum intererat, eam uxorem non datam: quum contra civibus Romanis, ut supra diximus, infinita esset repudiorum licentia. *L.* 1. *C. de Sponsal.*

LXXXVII. Quantum fuerit apud Latinos ius PATRIAE POTESTATIS, in tanto veterum silentio non constat. Id saltim certum videtur, *nullos fuisse homines*, (adeoque nec Latinos) *qui talem habuerint in liberos potestatem, qualem Romani habebant*, §. 2. *Inst. de patr. pot.* Nec omittendum hic videtur: paullo plus in Latio potestatis fuisse matri, quam Romae. Id enim non obscure patet ex controversia Ardeensi apud Liv. IV, 9. Latini Iuniani habebant ius MANCIPATIONIS. *Vlp. Fragm.* XIX, 4. adeoque etiam Colonarii Latini, quibus aequati illi erant lege Iunia Norbana. *Vetus Fragm. Iur. rec. apud* Pith. *n. VIII.* An vero etiam veteres Latini eodem iure usi sint, nondum constat. Porro TESTAMENTVM non faciebant Latini: saltim iure Romano, Vlp. xx, 34. (nam alioquin & extra Romam Italos iam inde ab antiquissimis temporibus testamenta condidisse, satis constat. Liv. I, 3. I, 34.) Iidem Latini nec ex civis Romani testamento quidquam capiebant, nisi intra diem cretionis civitatis Romanae iura impetrassent.

LXXXVII. An habuerint ius patrium, legitimi dominii, testamenti factionis?

petrassent. Vlpian. XXII, 3. Haec sunt, quae veteres nos docent: plura, quum muta hic sint antiqua monimenta, addere non licebit.

LXXXVIII. Suis utebantur legibus, nisi fundi facti.

LXXXVIII. Suis ergo, ceu ex his patet, legibus utebantur Latini, nec iuris Quiritium fiebant participes. (l) Licebat tamen eis, si vellent, leges Romanorum in suas civitates recipere, vel, ut veteres loquuntur, poterant populi FVNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Balbo VIII. Si quum iussisset populus Romanus aliquid, si id adscivissent socii populi ac Latini, & si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo resedisset, ut tum lege eadem populus is teneretur, non* VT DE NOSTRO IVRE ALIQVID MINVERETVR, *sed ut illi populi iure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo & beneficio uterentur. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus, innumerabiles aliae leges de Iure Civili sunt latae, quas Latini voluerunt, adsciverunt.* Quicumque ergo populi leges Romanas adsciscebant, & iis subscribebant, illisque in civitatibus suis utebantur, ii *fundi* dici solebant, non a statu quodam, vel conditione, quemadmodum dici solent populi *foederati*, vel *liberi*, sed a facto,

(l) Quaeri solet, an omnes, quibus ius suffragii datum, legibus suis spoliati, & ut *populi fundi* fierent, coacti sint? Affirmat Sigon. *de Antiquo Iure Ital. II, 7.* Sed quid dicemus de Puteolis, qui cum *municipium illustre* fuerint, teste Cicerone *pro Coel. XI.* suo tamen iure libertateque uti dicantur eidem *Agrar. II, 32.* Conf. Schwarz. *de Iure Ital. §. V. p. 14. sequ.*

(m)

a facto, quod scilicet legibus populi Romani subscripsissent. *Fundus* enim *auctor* est, vel *subscriptor*. Gell. *Noct. Att. XIX*, 8. *Haec ego dixi, non ut huius sententiae legisque* FVNDVS *subscriptorque fierem*. Festus: FVNDVS *dicitur populus esse rei, quam alienat, hoc est, auctor*. Plaut. in *Trinum. V*, 1. *v*. 6.

Nunc mihi is propere conveniendus est, ut quae cum eius filio
Egi, ei rei FVNDVS *pater sit potior.*

Add. Turneb. *Adversf.* IV, 12. Hotoman. *Obs.* II, 5. Participes itaque iuris Romanorum privati fiebant isti populi, quod leges Romanas adscivissent, & ut apud se valerent, auctores facti fuissent. Nec tamen eo ipso iura Quiritium consequebantur: (nihil enim de iure Romanorum voluntaria ista legum Romanarum receptione poterat minui) sed inter se tantum iis legibus, quibus Romani cives, utebantur. Verbi caussa, Latini tunc inter se poterant testari secundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex testamento civis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad ius Quiritium. Multo minus haec legum Romanarum receptio ad ius publicum pertinebat. Vnde Cicero I, 1. *De nostra vero Republica, de nostro Imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute fundos populos fieri noluerunt.* Quae si observaveris, facile carebis spinosis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Ism. Bullialdi, Henr. Valesii, aliorumque disputationibus *de Populis fundis*, (m) quippe quibus res in se clarissima ob-

(m) Trigam illam Dissertationum *de Populis fundis*, quae pri-

obscurari fere magis, quam illustrari videtur. Pleniora bonae frugis sunt, quae ad illam pro Balbo orationem commentatus est V. C. Io. Georg. Graevius.

LXXXIX. Erat Latinis ius Census.

LXXXIX. Quemadmodum ergo iure privato diverso admodum usi sunt Quirites & Latini: ita, quod ad ius publicum attinet, paullo propius ab illorum praerogativis abfuerunt. Consistebant civitatis iura in Censu, Militia, Tributis, Suffragiis, Honoribus & Sacris. Latinos Romae CENSOS esse, nunquam lego, nisi furtim aliquando in Tabulas Censuales irreperent, quod deinde lege Claudia Papia & Licinia Mucia vetitum esse, supra observavimus §. LII. At ex Liv. XLI, 13. constat, Latinos in civitatibus suis esse censos. Verosimile itaque est, in Latii civitatibus non minus ac Romae Censum fuisse actum a suis Magistratibus, Tabulasque Censuales deinde Romam missas. Id enim etiam in Coloniis fieri solitum, nemo ignorat.

XC. Vt & ius Militiae inter socios.

XC. Porro & MILITIAE iure, sed paullo adstrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro se quidem tuendis arma expedire poterant, iniussu populi Romani, ut testatur Liv. III, 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non ut legionarii, sed tanquam socii, ut accurate ex Polybio docet Lips. *de Milit. Rom. I, 6. p.* 48. Vnde minus rem acu te-

primum Divione coniunctim prodiit cIↃIↃCLVI. iterum edidit Ioh. Georg. Graevius, V. C. *Thes. Ant. Rom. T. II. p.* 1915.

(m)

tetigit Car. Sigon. *de Ant. iur. Ital.* I, 4. *p.* 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quae Varro *de Lingu. Lat. IV*, 16. *p.* 16. ex *alienigenis*; Festus *p.* 256. ex *sociis exterarum nationum* constitisse, ait. Tum demum ergo hi esse coeperunt socii & auxiliares, quum Latini & Itali civitate donati, legionariae militiae praerogativam consequerentur. Id porro addendum, sociis & Latini nominis semper triplicem equitum, aliquando & peditum numerum imperasse Romanos. Sic apud Liv III, 22. duae partes sociorum in exercitu, tertia civium erat. Idem XXI, 17. refert, quatuor & viginti peditum Romanorum millia fuisse scripta, mille & octingentos equites sociorum, quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum. Alia exempla sunt apud Liv. XXXIV, 12. XXXV, 2. & alibi passim. Vnde non iniuria queruntur apud Velleium Paterc. *Hist.* II, 15. *per omnes annos atque omnia bella duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius civitatis ius recipi, quae per eos in id ipsum pervenisset fastigium, per quod homines eiusdem & gentis & sanguinis, ut externos alienosque fastidire posset.* Denique observandum, Latinos, quemadmodum legionis ius haut habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos, fuisse castigatos. Nam & virgis caedebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, removere tentaret M. Livius Drusus, Tribunus plebis: eam legem nunquam observarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio se continere exercitum posse, negabant. C.

Sigon. *de Antiquo iure Ital. I*, 4. *p.* 496. Exemplum Turpillii est apud Sallust. *de Bello Iugurth. LXIX. Iussus a Metello caussam dicere, postquam parum se purgat, condemnatus, verberatusque, capitis poenas solvit. Nam is civis ex Latio erat.*

XCI. Latini an tributarii? XCI. De TRIBVTIS Latinorum nihil reperio, nisi quod durior ea in re fuisse videtur Latinorum, quam civium, conditio. Quamvis enim eos ab exteris, non magis quam cives suos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracensium foedere cavissent, *ut Ambracenses portoria, qui vellent, caperent, modo eorum cives Romani & Latini socii immunes essent:* Liv. XXXVIII, 44. ipsi tamen Romani a Latinis tributa & vectigalia exigebant, adeo ut eos *stipendiarios* adpellet Livius VIII, 8. & apud Appian. *de Bell. Civ. I, p.* 353. de sociis dicatur, eos *militando & tributa conferendo gravatos esse.* Vnde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum & Provincialium, duriorem tamen, quam civium, fuisse Latinorum conditionem.

XCII. An ius habuerint suffragii? XCII. Illud vero praestantissimum erat ius quorumdam Latinorum, quod iure SVFFRAGII gauderent ex foedere, quo eos obstrinxerat Cassius. Sane Hernicos & Latinos ad ferenda suffragia fuisse evocatos, adparet ex Livio XXV, 3. & Dionys. Halic. VIII. *p.* 540. Attamen ne in eo quidem aequo cum civibus iure gaudebant. Nam primo non erant certae tribui adscripti, atque inde sortiri solebant, ubi ferrent suffragia. Qua de re Livius XXV, 3. *Testibus datis, Tribuni populum submoverunt, sitellaque*

laque adlata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent. Deinde hoc ius suffragiorum erat veluti precarium. Quotiescunque enim liberet, edicere poterant Consules, ut Latini urbe exirent. Fecit id sane Virginius Consul, Cassii collega, apud Dionys. Halic. VIII. *p.* 540. Fecit & C. Fannius, qui Latinos, suffragii caussa in urbem accitos, ex SC. excedere iussit. Cic. *Brut. Cap.* XXVI. Nec plura exempla tamen succurrunt. Vnde Cicero *pro P. Sextio XIII. Nibil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, a Consulibus iuberi ex urbe exire.*

XCIII. Gaudebant etiam iure aliquo HONORVM, sed non optimo, quali cives Romani. In eo Provincialibus erant feliciores, quod non Romanis Praetoribus, Proconsulibusque parerent, sed suis Magistratibus. Vnde de Nemauso, iure Latii donata, Strabo *Geogr. IV. p.* 87. scribit: *Ea de caussa populus ille Romanis Praetoribus non paruit*. Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod Magistratibus in patria gestis, ius civitatis Romanae consequerentur, qua de re supra diximus *num. VII.* Ast honores in urbe petere haut poterant ante civitatem lege Iulia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Carvilius suasisset, ut ex singulis populis Latinorum binis Senatoribus, si Patres censuissent, civitas, adeoque etiam ius Magistratuum, daretur: eius rei, ut alienae, mentio suppressa est. Liv. XXIII, 22. Nec felicius processere Latinorum consilia, quum alterum Consulem ex sua gente creandum urgerent. Liv. VIII, 4. Vnde de Magistratibus pa-

XCIII. Item ius petendi honores?

triis, non urbanis, intelligendus est Asconius Paedianus, quando de Gallis Transpadanis, Latii iure donatis a Q. Pompeio Strabone, ait: *habuisse eos ius, quod ceterae Latinae Coloniae, id est, ut* PETENDI MAGISTRATVS GRATIA, *civitatem Romanam adipiscerentur.* Ascon. *prooem. in Pisonian. p.* 2062. Dicere enim procul dubio voluit, *ut gesti Magistratus gratia, civitatem Romanam adipiscerentur.* Illud enim ius Latinis fuisse, supra *num.* VII. demonstratum est.

XCIV. Et ius Sacrorum? XCIV. Denique quod ad ius SACRORVM attinet, civibus Romanis & publica Sacra & propria fuerunt. At communia quoque nonnulla erant civibus cum Latinis, & talia erant Sacra Dianae, quae exemplo civitatum Asiae, auctore Servio Tullio, Romae in fano, communibus sumtibus exstructo, faciebant cum Romanis Latini, Liv. I, 15. Tales quoque Feriae Latinae, quas instituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conveniebant quadraginta septem Latii populi in monte alto, Albae imminente, sacra facientes Iovi Latiali, epulisque & ludis vacantes. Constitutum quoque erat, quid quisque populus praeberet: hic agnos, ille caseos, iste lactis modum, & quam portionem recipere deberet. Communis victima taurus erat, de quo cuilibet populo portio sua fuerat constituta, & huic sacrificio praeerant Romani. Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. I. p* 250. Initio quidem ex instituto Tarquinii unico die haec sacra peragebantur: ast, pulsis Regibus, additus a populo secundus: accessit dein tertius post foedus cum Latinis a Sp. Cassio ictum;

ictum: quartus ob plebis, quae secesserat, reditum adiectus: accesserunt quoque sacrificia & ludi, quibus Senatus Aediles praefecerat, Dionys. *Ant. Rom.* VI. *p.* 415. Immo & viscerationes, de quibus in actis diurnis apud Reines. IV, 5. PRID. KAL. APRIL. FERIAE LATINAE CELEBRATAE ET SACRIFICATVM IN MONTE ALBANO, ET DATA VISCERATIO. Viscerationes autem erant distributiones carnis, panis, olei, vini, crustuli, mulsi & similium, viritim factae, de quibus Reines. *in Comm. ad Inscr. p.* 146. Tanti vero hae Feriae erant Romanis, ut Consules in Provincias paludati proficisci non possent, nisi indictis prius hisce Feriis. Liv. XXI, *ult.* XXII, 1. Instaurandae quoque erant a Pontificibus, si vel ulla caerimonia neglecta, aut quidquam praeter ius factum esset, cuius rei exempla sunt apud Liv. XXXII, 1. XXXVII, 3. XL, 45. XLI, 16. Interea dum Magistratus Romani Feriis illis interessent, Praefecti Feriarum Latinarum (*n*) usque ad eorum reditum Imperium in urbe tenebant. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.* Tacit. *Annal. VI,* 11. Ex quibus locis etiam patet, Ferias istas Latinas, post civitatem quoque Latinis datam, immo adhuc sub Impe-

rato-

(*n*) Sunt, qui hos non Praefectos Feriarum Latinarum, sed Praefectos urbi Feriarum Latinarum caussa, dictos putant, veluti Casaub. *ad* Iul. Capitol. *Marc. Anton. IV.* Ampl. Bynckersh. *in praetermiss. ad L.* 2. *D. de orig. iur. p.* 54. Sed exstant tamen marmora apud Smetium *p.* XLI, 5. & *p.* LXIX, 1. Grut. *p.* CCCXIII, 9. & CCCLVI, 1. in quibus vocantur PRAEF. FER. LATIN.

(*o*)

ratoribus fuisse celebratas. Cum Lanuvinis in specie Romani communia habebant templum, sacra, lucum *Iunonis Sispitae Lanuvinae*, Liv. VIII, 14. de qua nos plura diximus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Cap. I*, 4. *p.* 57. Praeter haec sacra cum Romanis communia singuli fere Latini populi & patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Terracinos, Plin. *Hist. II*, 55. Sil. Ital. *Lib. XIII. v.* 83. *seq.* Iupiter Anxur, Iupiter Lanuvius, Liv. XXXII, 9. Anguia vel Anguitia Marsorum & Marruviorum. Serv. *ad* Virgil. *Aen. Lib. VIII.* & alia.

XCV. Latini, si furtim in Censum irrepsissent, repeti poterant a Magistratibus.

XCV. Ceterum an principia illa iuris publici, quae §. LXXII. explicavimus, apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, quum Romani duarum civitatum cives esse non possent: licebat tamen iis, relicta civitate Romana, in aliam se recipere, aliusque ius civitatis adsumere. Sic, si noluisset T. Pomponius Atticus civis Romanus manere, liberum ipsi omnino fuisset, civitatis Atheniensis iura adsciscere. Ast Latini, si furtim irrepserant in Tabulas Censuales Romanorum, vindicari a Magistratibus suis poterant & revocari, non secus, ac si essent glebae adscripti. Sic M. Crassus iudicio repetitus est a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinae conditionis. Cicero *pro Balbo XXIII.* M. Perperna a Sabellis. Val. Max. III, 4. 5. Vid. *Comment. nostr. ad L. Iul. & Pap. Popp. I*, 1. 2. Et haec sufficiant de Latii Iure. Dicendum iam porro de Iure Italico.

CAP. III.

DE IVRE ITALICO.

XCVI. Italia Romanis dicebatur, quidquid praeter Latium inter utrumque mare ad Rubiconem usque fluvium procurrit. Reliquum enim terrae tractum usque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni, occupaverant. Ceterum Italiam inter se diviserant populi quamplurimi, & maxime Hetrusci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Messepii, Sallentini, Apuli, Hirpini, Frentani, Picentes, Senones, Vmbri, Sabini, Marsi, Vestini, Marrucini, Peligni & Samnites, qui diversis bellis perdomiti, foedere non uno in societatem a populo Romano accepti sunt. Bella cum tot populis gesta accurate recenset Car. Sigonius *de Antiquo Iure Ital. I*, 8. *sequ.* Sed quibus annis singula icta sint foedera, quibus conditionibus singuli populi in societatem recepti sint, in tanto veterum silentio obscurum est. Illud certum, & a V. C. Christ. Gottl. Schwarzio in Diss. *de Iure Ital.* recte observatum est, distinguendas esse varias Iuris Italici periodos. Post prima enim illa & antiquissima foedera plures Italici populi ad Hannibalem defecerant, quorum alii ultro ad officium redierunt, alii armis recepti. Hinc anno V. C. IↃL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragravit, & cognitis singularum civitatum caussis, aliis & in his nominatim Brutiis, Picentinis & Lucanis, durius iugum imposuit, aliis pristina iura restituit. Gell. *Noct. Att. X*, 3.

XCVI. Italia quam late patuerit?

Postea anno V. C. IↃCLXIV. Itali iura civitatis impetrarunt legibus Iulia & Plotia. Vid. supra §. IX. Ex eo Sulla id ius iis haut parum imminuit, quia Itali partes adversas sequuti fuerant. Quamvis hanc legem non adeo diu valuisse, testetur Cicero *pro Domo XXX.* Varia hinc porro Italis indulsit Augustus, *excogitato novo genere suffragiorum, quae de Magistratibus urbicis Decuriones Colonici in sua quisque Colonia ferrent, & sub diem Comitiorum obsignata Romam mitterent.* Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiae necessitatem remisit Italis. Herodian. *Hist. II*, 11. Hadrianus per omnem Italiam quatuor Consulares iudices constituerat. Spartian. *Hadr. XXII.* Hinc CONSVLARES CAMPANIAE sunt apud Grut. *p.* CCCXLIV, 2. CCCCLXXI, 8. ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eumdem *p.* MXC, 20. qui & PROCOS. vocatur in marmore Reines. *Class. VI*, 4. Consularem per Tusciam & Flaminiam fuisse patrem suum, narrat Rutil. Numat. *Itiner. I. v.* 575. 593. Horum in locum Iuridicos suffecit Marcus Antoninus. Iul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando subfuit Correctoribus & Praefecto Praetorio. V. C. Ever. Otto *de Aedil. Munic. XII.* Denique post Constantinum M. diviso saepe Imperio, Consulares Italiae iterum memorantur ab Ammiano, Symmacho & Cassiodoro, quos aliquando & Moderatorum, Rectorum & Praesulum nominibus venire, observat Thom. Reines. *Comm. ad Inscr. p.* 397. Et ab eo tempore immunitas Italis paene ademta, & tributa iis gravissima indicta sunt.

Schwarz.

Schwarz. *l. c.* §. *XII. p.* 36. qui etiam observavit, vestigia iuris Italici tantum non omnia sustulisse Iustinianum, id quod verum esse, vel ex *L. un. C. de usucap. transf. L.* 1. *C. de Annal. exc. Ital. & princip. Inst. Quibus alienare licet vel non*, satis adparet.

XCVII. Non multo certius videtur, qua in re ipsum ius Italicum fuerit positum. Multa Itali cum sociis Latini nominis habuere communia. Non magis gavisi sunt iure Quiritium, quam Latini; ast usi tamen sunt iuribus nexus & mancipationum, annalis exceptionis, iure capiendi, aliisque quibusdam beneficiis, si recte coniecit Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. IV. p.* 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuisse conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem utrisque fuit Census, eadem tributorum & vectigalium ratio, nisi quod Itali paullo durius videntur habiti a Romanis. A Neapolitanis certe, Rheginis & Tarentinis Romani stipendium & naves ex foedere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III*, 11. patet, partem Italiae haut minimam vectigalem fuisse. (*o*) Porro Itali non minus quam Latini militiae iure obstricti fuerunt Romanis, tantaque subinde miserunt auxilia, ut L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo Coss. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armasse eos, tradat Plinius *Hist. Nat. III*, 20. De-

XCVII. Ius Italicum.

(*o*) Ast remissum postea esse Italis tributum, diximus supra *num.* LIX. Hinc postremis Reipublicae temporibus Ius Italicum praecipue in immunitate a Censu capitis & soli constitit. Vid. *L.* 8. §. 7. *D. de Cens.*

(*p*)

Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod utrique non Romanis Proconsulibus aut Praetoribus parerent, sed suis Magistratibus. (*p*) Ast in hoc inferiores fuere Latinis, quod non gauderent iure suffragii, ad quod tum demum adspirarunt, quum lege Iulia primum, ac deinde Plotia civitate Romana essent donati, qua de re supra *num. IX.* egimus. Porro nec ea praerogativa gavisi sunt Itali, ut, qui vel stirpem ex se domi reliquissent, vel Magistratus gessissent in patria, cives Romani fierent. Postremo neque communia sacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de Antiquo Iure Ital. I*, 22. Speciatim quaedam de Italorum iuribus diximus *Lib. I. Tit. XXV.* §. 1. *seq. Lib. II. Tit. I.* §. *XV. Lib. II. Tit. VI.* §. *II. Lib. II. Tit. VIII.* §. *IX.*

XCVIII. Italia civitate donata, mul- XCVIII. Quemadmodum vero, communicata cum Latinis civitate, non ideo statim exspiravit Ius Latii: ita & Ius Italicum, etiam

ex

(*p*) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Quum enim Latini numquam subessent Romanis Magistratibus: Italia in gravioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconsulibus decreta est. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Civil. I. p.* 374. ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Adparet enim, tunc quoque regiones Italiae distributas esse Proconsulibus:* Extra ordinem scilicet, si seditionis esset periculum. Sic belli Marsici tempore Picenis cum Imperio praefuit Q. Servilius, Legatumque habuit Fonteium, ceu ex eodem discimus Appiano. *l. c.*

(*q*)

ex eo tempore, quo Itali civitate donati sunt, non desiit, sed ad multas alias civitates provinciales porrectum est. Sic Foroaugustanis in Hispania ius Italiae datum, scribit Plin. *Hist. Nat. III*, 3. Alias iuris Italici colonias recensent Vlpianus, Celsus, Caius, Paullus Iureconsulti in *L.* 1. *L.* 6. *L.* 7. *L.* 8. *D. de Censib.* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc observandum est, ut intelligamus, quid in iure nostro sit SOLVM ITALICVM, cuius hinc inde fit mentio, veluti *pr. Inst. de usucap.* & apud Vlpian. *Fragm. XIX*, 1. Non enim in sola Italia id quaerendum est, sed & in Provinciis omnibus & civitatibus, ac Coloniis illis, quibus datum fuerat ius Italicum, qui agri etiam *censui censendo* dicuntur Cic. *pro Flacco XXXII.* Censui enim censendo dicebantur agri, qui venire emique poterant Iure Civili. Fest. *hac voce.* Iure Civili vel Quiritium venibant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum praedia soli Italici. Vid. Io. Ge. Graev. *ad* Cic. *ibid.* & V. C. Schulting. *Adnot. ad* Vlpian. *p.* 619.

tis exteris datum ius Italicum.

CAP. IV.

DE IVRE PROVINCIARVM.

XCIX. Durissimae in Orbe Romano conditionis erant Provinciae, quo nomine adpellatas constat omnes illas regiones, quas vel armis devictas, vel alio modo redactas in potestatem, Magistratibus suis administrandas subiiciebant Romani. Festus *voce Provinciae. pag.* 384. Pro-

XCIX. Quid Provincia?

Provinciae *adpellantur, quod populus Romanus eas provicit, id est, ante vicit.* Isidor. *Orig. XIV.* 5, Provinciae *ex caussa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, quum in ius suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones Provincias adpellarunt.*

C. Quomodo regio redacta in Provinciae formam?

C. Leges, quas a victore populo eiusmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA, vel FORMVLA, dicebantur. Cuius rei haec observata est ratio. Senatus, acceptis ab Imperatore de superatis hostibus, & regione in potestatem populi Romani redacta, literis, (solebant enim, qui res laetas nunciabant, Romam nuncios cum hastis laureatis litterisque lauro involutis mittere, Gronov. *Diatr. ad Statium Cap XLVII. p.* 310. vel sub Imperatoribus ipsas pugnarum victoriarumque picturas in vrbem perferendas dare, Herodian. *Hist. III*, 9. *VII*, 2.) inprimis consultabat, quas leges victis dari placeret, factoque SC. Imperatorem, quid visum sit Senatui, admonebat, simulque decem legatos Senatores mittebat, quorum de sententia Imperator de hostili regione statueret. Tum Imperator, adhibitis in consilium Legatis, victis certas leges praescripsit, & civitates, bene de populo Romano meritas, suis legibus vti iussit, reliquum terrae tractum legibus Magistratibusque spoliavit, & hic tunc dicebatur in Provinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de consilii sententia statuerat Imperator, id in concione, facto antea per praeconem silentio, publice pronunciari mandabat:

eo-

eoque facto, Romam, relicto aliquo Praefecto Provinciae, decedebat. Hunc in modum Asiam redactam in formam Provinciae constat ex Strabone. Alia exempla exstant apud Liv. XXXIII, 18. Appian. *in Lybic. p.* 84. & alibi passim. Sed desiit hic mos; ex quo Principes omnia pacis bellique negotia suo arbitrio gerere coeperunt.

CI. Quamvis vero non una eademque esset omnium Provinciarum conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod suis legibus (q) Magistratibusque non uterentur, populoque Romano penderent vectigalia. Non utebantur, inquam, suis legibus, sed iis, quibus Romani eos uti iubebant, quaeque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipse victor de decem Legatorum sententia certas leges dabat Provincialibus, quas deinde in iure dicundo observari oportebat a Magistratibus: *deinde* leges novas aliquando ferebant Romani, quibus & Provinciales obsequerentur, qualem supra esse vidimus legem Iuliam & Titiam: *postremo*, ipsi, qui cum Imperio praeerant Provinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo essent observaturi, denunciabant. Nulla primo regio in Provinciae formam redigebatur, cui non certas leges daret victor de sen-

CI. Provinciae suis legibus non utebantur: sed datis a victore.

(q) Attamen patriam religionem plerisque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apolog. XXXIV.* & Iudaeorum, de quibus Philo *Legat. ad Caium Imp. p.* 864 Coitiones tamen, religionis caussa institutas, saepe prohibitas fuisse, si e Republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de Rel. peregr. Diss. II. p.* 250.

(r)

ſententia Legatorum. Siculis quales datae fuerint leges, oſtendit Cicero *Verrin. II*, 13. *Siculi hoc iure ſunt, ut quod civis cum cive agat, domi certet ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis, ut de eo Praetor Iudices ex P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORVM SENTENTIA *ſtatuit, quam legem illi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato, Senatus ex aliqua civitate, qui iudicet, datur, quum alternae civitates reiectae ſunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus Iudex datur; quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur. Ceterarum rerum ſelecti Iudices ex civium Romanorum conventu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam adpellant, Iudicia fiunt.* Eiusmodi quoque leges, Macedonibus a L. Paullo ex Conſilii ſententia datas, recenſet Liv. XLV, 29. Achaeis praeſcriptas, Pauſan. *VII, p.* 427. *ſequ.*

CII. Vt & aliis, quas S.P.Q.R. lis dabat.

CII. Accedebant his deinde leges quaedam a Romanis latae, quas in Provinciis obſervari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tantum in urbe valeret: lege Iulia & Titia eadem, uti paullo ante diximus, etiam ad Provincias porrecta eſt. *princip. Inſt. de Atilian. tut.* Quum ex lege Iulia de maritandis Ordinibus tutor dandus eſſet ei mulieri virginique, quam ex hac ipſa lege nubere oportebat, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve: factum paullo poſt eſt SC. quo cautum, ut etiam in Provincia ſimiliter a Praeſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. Vlpian. *Fragm. XI*, 1. Similia exempla ſuppeditabunt *L.* 19. *D. de Ritu nupt.*

nupt. (quam uberius expoſuimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. V. p.* 64. & *Lib. II. Cap.* 21. *p.* 334. *ſequ.*) & *L.* 5 *pr D. de manumiſſ.* Huc pertinent tot reſcripta Principum ad Provinciarum Praeſides, quibus vel nova iura dant Provinciis, vel dubia & ambigua decidunt, ceu ex Pandectis noſtris ac utroque Codice ſatis adparet. *L.* 15. §. 10. *D. de off. Proc. L.* 14. *D. ad SC. Turpillian. L.* 1. *D. de abigeis. L.* 3. *D. de fide inſtrum. L.* 12. *D. de cuſtod. reor.*

CIII. At praecipue ius in Provinciis proficiſcebatur ex Edictis Proconſulum, & reliquorum Magiſtratuum, quae ſimul ac in Provincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere ſolebant. Hoc Edictum tribus plerumque partibus conſtabat: Nam primo multa ex anteceſſorum Edictis transferebant in ſua, eaque pars Edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa nova addebant ipſi, quae ad adminiſtrationem Provinciae, ſumtus & rationes civitatum, pactiones cum publicanis, uſuras, ſyngraphas, hereditatem, poſſeſſiones, aliaque huius generis pertinebant: poſtremo etiam pleraque transferebantur ex Edictis urbanis, quaecunque ſcilicet de iure dicundo, ſeu de uſitatis privatorum cauſſis & controverſiis, agebant, modo concinna eſſent conditioni Provincialium. Vnde *Edictum tralatitium* & ea pars vocatur apud Ciceron. *ad Att. V*, 21. Diſcimus haec omnia ex Cicer. *Epiſt. ad Famil. III*, 8. qui Proconſul in Ciliciam iturus: *Romae*, inquit, *compoſui Edictum, nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, ut de tuo Edicto totidem verbis*

CIII. Nec non Edictis Procoff.

bis transferrem in meum. (Habes ergo partem Edicti tralatitiam) *Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus civitatum, quo in capite sunt quaedam nova, salutaria civitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram Edicti partem, in qua nova quaedam addiderat Cicero.) In tertia parte quae fuerint scripta, ipse quoque ostendit *Epist. ad Attic. VI*, 1. ubi & de reliquis capitibus agit distinctius: *Breve autem Edictum est, propter hanc meam διαίρεσιν, quod duobus generibus edicendum putavi: quorum unum est Provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de aere alieno, de usura, de syngraphis: in eodem omnia de Publicanis: alterum, quod sine Edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, Magistris faciundis, vendendis, quae ex Edicto & postulari & fieri solent. Tertium de reliquo iure dicundo ἄγραφον reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad Edicta urbana accommodaturum.* Ex quibus patet, quod supra iam observavimus, simillima quidem inter se fuisse Edicta urbana & Provincialia: sed tamen non statim idem obtinuisse in Provincia, quod Romae fuerat vel lege, vel moribus receptum. Vid. Ger. Noodt. *Observ. II. 5. p.* 444.

CIV. Sub Imperatoribus multa hac in re mutata.

CIV. Sed in his non una contigit mutatio, ex quo ad Principes devoluta est Respublica. Primo enim, quod iam supra observavimus, etiam Provinciale Edictum concinnatum est perpetuum, quum antea non modo singularum Provinciarum edicta inter se discreparent, aliudque esset Edictum *Cilicium*, aliud *Siciliense*, aliud *Asia-*

Aſiaticum, &c. ſed & ſucceſſores anteceſſorum Edicta, Praetorum urbanorum exemplo, ſaepiſſime mutarent. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II.* 12. *p.* 97. *ſequ.* Deinde, communicata cum univerſo Orbe Romano civitate, leges etiam Romanae Provinciis omnibus traditae ſunt, eademque iura Romae fuerunt ac in Provinciis. Hinc de ſuo aevo Gregorius Thaumaturg. *in Paneg. Origen. p.* 47. Οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, οἷς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα. *Mirificae ſapientum noſtrorum leges, quibus omnium nunc, qui Romano Imperio parent, hominum res reguntur.* Rutil. Numatian. *Itin. I, v.* 63. ad Romam:

Feciſti patriam diverſis gentibus unam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii conſortia iuris,
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.

Plura eiusmodi teſtimonia collegerunt Iuretus ad Symmach. *Epiſt. V*, 44. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 11. *p.* 91. *ſequ.* qui etiam erudite obſervat, poſt ea quoque tempora multis civitatibus αὐτονομίαν relictam fuiſſe ab Imperatoribus.

CV. Alterum, quod commune fuit omnibus Provinciis, in eo poſitum eſt, quod illae non ſuis, ut ſocii & Latini nominis, ſed Romanis Magiſtratibus parerent. Duo vero in ſingulas Provincias Magiſtratus mitti ſolebant, quorum alter generali nomine *Praeſes* dicitur. *L.* 1. *&* 11. *D. de offic. Praeſ.* alter *Quaeſtor* adpellatur. Praeſidum officio initio functi ſunt Praetores. Hinc quum initio duo in urbe Praetores eſſent, quorum alter civibus ius dicebat, al-

CV. Provinciae parebant vel Praetoribus, vel Coſſ. vel Propraet. vel Procoſſ.

ter peregrinis: Sicilia in Provinciae formam redacta, tertius: quum deinde Sardinia accederet, quartus; quumque & Hispaniarum duae Provinciae essent constitutae, quintus & sextus additi sunt, qui inter se Provincias sortiri solebant. Liv. XXVII, 36. & XXXIV, 55. Postea coeperunt & Consulibus, si quando gravius immineret bellum, Provinciae decerni, unde aliae Provinciae *Praetoriae* erant, aliae *Consulares*, Liv. VIII, 22. XLV, 17. ex quibus locis patet, Coss. tunc vel inter se comparasse Provincias, vel sortitos esse. Conf. Liv. XXXIV, 35. Solebant tamen aliquando Provinciae nec comparari, nec sorte, sed iudicio Senatus populive decerni Consulibus, ceu docent exempla apud Liv. XXXVII, 1. XXX, 27. XXXV, 20. Nonnunquam utrisque prorogari solebat Imperium; & tunc *Propraetores*, vel *Proconsules* dicebantur, (r) quorum illi sex lictoribus totidemque securibus, hi duodecim utebantur. Qua de re Appianus *Syriac. p. 95.* Ἐφ ἅπαντας σεσιτασεμαπον στρα-

(r) Ita sese res habuit, temporibus antiquissimis: primusque Consul, cui ita prorogatum Imperium, est Q. Publilius Philo. Liv. VIII. 26. Idem postea saepius factum esse, docent exempla apud Liv. XXIX, 13. XXXV, 1. & alibi. Deinde & ii Procoss. dici coeperunt & Praetores, qui nullis antea gestis Magistratibus, ad bellum gerendum missi sunt in Provinciam. Qualis Proconsul fuit P. Cornelius Scipio. Liv. XXVI, 19. Propraetor C. Octavius, Cic. *Phil XI*, 19. Suet. *Octav. X.* Postea invaluit, ut quotannis, antequam novi Coss. & Praetores designarentur, Provinciae duae Consulibus, & reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi designati vel sortirentur, vel inter se compararent, ut finito Magistratu in eas proficiscerentur. Sigon. *de Ant. Iur. Prov. II*, 1. *p.* 125.

(s)

στρατηγοὺς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ, οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκεας, ὅτι τῶν ὑπάτων δυοδεκα πελέκεσι, καὶ δυώδεκα ῥάβδοις, (ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς) χρωμένων, τὸ ἥμισυ τοῦ ἀξιώσεως ἐστὶ τοῖς δὲ τοῖς στρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσεα παράσημα. *Ad omnes miserunt Propraetores cum senis securibus, quia Consules duodenis securibus totidemque fascibus, ut olim Reges, utuntur. Praetores autem, ut insignia Consulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac potestatis habent dimidium.* Add. Plutarch. *vit. Paulli. p.* 256.

CVI. Postquam Provincias cum Senatu divisit Augustus: alia sensim in usu esse coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praesides, ii *Procoss.* veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, *Legati Augg. pro Consule*, vel *pro Praetore*, *Praefecti Augustales*, *Legati Caesarum*, *Praesides*, *Procuratores Caesarum*, *Consulares*, *Correctores*, *Iuridici*, quales aliquando in Italia & Alexandriae, Sex. Rufo *Romani Iudices*, Straboni *Libro* XIII. Δικαιοδόται dicti, quin in minores quasdam Provincias *Procuratores Caesarum* ivere, vel *Rationales*, & *Catholici*, de quibus diximus *in Pand. P. I.* §. 231. de quibus omnibus legi merentur Dio Cass. LIII. Guido Panciroll. *notit. Imp. Orient. CLV.* Iac. Guther. *de Offic. Dom. Aug. I*, 5. *sequ.* Aliis etiam sub Imperatoribus uti coeperunt insignibus. Consulares fasces: Praesides praeterea vexilla habuere, quae vultum Principis praeferebant. *L.* 1. *C. Theod. de Consul. & Praesid. & ibi* Iac. Gothofr. *L.* 4. *C. de iniur.* CVI. Nova Magistratuum Provincialium nomina sub Imperatoribus.

CVII. Imperium Praesidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege Agrar. II*, 12. Pro- CVII. Quis eiusmodi Ma-

gistratus constituerit? Provincias ipsas decernebat Senatus, cuius etiam erat, statuere, quas Consulares, quas Praetorias esse vellet, quamvis plerumque eam teneret rationem, ut eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hostibus vicinis tentari intelligeret, Consulibus; quietas vero & pacificas Praetoribus decerneret, qui deinde eas inter se vel sortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c. II*, 1. *p.* 125. Id ius deinde veluti postliminio recepit Senatus, lege Sempronia, de Provinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Caecilio & T. Quinctio Coss. anno V. C. DCXXX. Cic. *pro Domo sua Cap IX. de Provinc. Consul. c.* 11. *Agrar. II*, 12. quum L. Calpurnius Piso, Tribunus plebis paullo ante anno DCIV. nova quaedam lege sua invexisset. Extremis Reipublicae temporibus, & labente vetere disciplina, multa contra morem maiorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompeius, Crassus, Caesar, Antonius, quae accurate satis refert Sigon. *l. c.* donec Augustus, ut dixi, Provincias cum Senatu populoque Romano partitus est. (*s*) Dio Cass. *l. c.*

CVIII. Quomodo ornati? CVIII. Ituris in Provincias Praesidibus mandata dabat Senatus, quantum pecuniae, quan-

(*s*) Hinc discrimen inter Provincias *populares*, vel *publicas*, & *Caesarum*. Sed saepe harum Provinciarum facta est permutatio. Publicas plerasque ad se rapuit Claudius, quas deinde Senatui sub Imperii initia restituit Nero. Tacit. *Ann. XIII*, 4. Sub Traiano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata est. H. Noris. *Cenotaph. Pisan. p.* 207. Postremo omnes Provincias ad se rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, ultimis Imperii temporibus.

(*t*)

quantum exercitum habiturus sit, quod stipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; & hoc SC. Praesides, ipsaeque Provinciae ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Is. Casaubonus & Torrent. *ad* Suet. *Caes.* XVII. Sigon. *de Ant. Iure Provinc.* II, 1. *p.* 142. *sequ.*

CIX. In comitatu Praesidum erant Legati, Tribuni militum, Centuriones, Praefecti, Decuriones, aliique militarium operum rationumque adiutores: praeterea vero Scribae, Accensi, Praecones, Lictores, Interpretes, Tabellarii, Aruspices, Cubicularii, Medici, &, quae quotidianae vitae prope socia fuit, iuvenum cohors, quae cohors Praetoria, & quasi Praetoria dicta est, in quem numerum etiam referendi contubernales. Sigon. *l. c. Cap. II. p.* 149. Legatos Praesidi aut Senatus dabat, aut huius permissu adsciscebat Praeses, aut plebs, lata lege, extra ordinem designabat. Cic. *Vatin. XV.* Nep. *Attic. VI.* Et hi sunt οἱ ἡγεμόνος πεμπόμενοι, de quibus 1. *Petr. II*, 14. Numerus eorum non unus idemque semper fuit. Q. Cicero tres secum Legatos habuit in Asia. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor; Q. Pompeio quindecim adfuerunt. Quamvis vero & ipsi Legati lictoribus & fascibus uterentur: Liv. XIX, 9. non tamen nisi mandatam iurisdictionem habebant, quae quanta esse potuerit, ex *Tit. D. de officio eius, cui mand. iurisdictio*, constat, & egregie, suo more, disquirit Ger. Noodt. *de Iurisd. II*, 7. *p.* 161. Vnde Caesar *de Bell. Civ. III*, 51. *Aliae sunt Legati partes, aliae Imperatoris: alter omnia agere ad*

CIX. Quo comitatu usi sint?

praescriptum: alter libere ad summam rerum consulere debet. Idem *de Bello Civ. II*, 17. *officium Legati fiduciariam*, dicit, *operam obtinere*. Reliquorum, qui in comitatu Praesidum fuere, veluti Tribunorum, Centurionum, Praefectorum, Scribarum, Medicorum, Accensorum, Haruspicum, Praeconum, (Vid. Liv. XLII, 49. Cic. *Verrin.* II, 10) & huius generis aliorum ministrorum, quaenam fuerint officia, ex ipsa veteris rei militaris ac iudiciorum ratione facile colligitur. De solis contubernalibus addendum, fuisse ita adpellatos adolescentes, qui percipiendae rei militaris & Provinciae cognoscendae caussa Praesides in Provinciam erant sequuti, Cic. *pro Coel. XXX.* & *pro Planc. XI.* Ex toto vero illo Provinciali comitatu libera adhuc Republica exsulabant feminae, quas ab Augusti demum temporibus (t) duci coepisse in Provincias, palam est. Hinc M. Seneca *Controv. Lib. IV.* laudat Flaminium, quod exiturus in Provinciam, uxorem a porta dimiserit. Ast postquam Augustus quibusdam, quamvis gravate, id concesserat, sensim obsolevit illa maiorum disci-

(t) De ipso quidem Augusto Sueton. *Octav. XXIV. Disciplinam severissime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, nisi gravate, hibernisque demum mensibus, permisit uxorem intervisere.* Tiberium quoque simile quid sanxisse, patet ex *L. 14. D. de offic. Procos.* Sed non diu haec antiquae disciplinae mansit custodia, ex quo ipse Augustus Liviam; Germanicus Agrippinam in Provincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. anno V. C. Iↄ. CCLXXII. Cotta & Messala Coss. ut si uxor aliquid deliquerit in comitatu Praesidis, ab ipso marito ratio & vindicta exigeretur. *L. 4. §. 2. D. de Offic. Procos.*

(u)

disciplina. Hinc & frustra fuit sub Tiberio Caecina, qui morem veterem revocandum suadebat. Tacit. *Annal. III*, 33. *Inter quae Severus Caecina censuit, ne quem Magistratum, cui Provincia obvenisset, uxor comitaretur.* Et paucis interiectis: *Haut enim frustra placitum olim, ne feminae in socios, aut gentes externas traherentur. Inesse mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur.* Sed, ut dixi, nihil profecit Caecina, Valerio Messalino & Druso ei graviter occlamantibus. Hinc saepe uxores cum Magistratibus ex eo tempore in Provinciis haesisse legimus, veluti uxorem Pilati, *Matth. XXVII*, 19. Drusillam Felicis, *Act. XXIV*, 24. uxorem Plinii, ceu ex eius *Epistolarum Libro X*, 121. discimus. Nondum tamen res ordinaria: nec promiscua omnibus licentia. Id enim si fuisset: non sancivisset Alexander Severus, *ut Praesidibus, qui uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, in Provincias ducere liceret.* Lamprid. *Vit. Alex. Cap. XLII.*

CX. Quomodo profecti sint in Provinciam?

CX. Profecturi in Provincias Praesides, nuncupatis in Capitolio pro Republica votis; atque inde demum Paludamento, Lictoribus, reliquisque adsumtis Imperii insignibus, ad portam urbis ibant, & si quidem nonnulla superessent negotia, extra urbem aliquamdiu morabantur, quum intra urbem cum Imperio esse haut possent: sin vero omnia parata essent, salutantibus amicis, & officii caussa aliquantum prosequentibus, iter in Provinciam ingrediebantur. Liv. *XLII*, 49. *XLV*, 39. Cic. *Verr. V*, 13. Ubi attigerant Provinciam: certiorem

de adventu suo faciebant antecessorem, ut cum eo congredientes de statu Provinciae cognoscerent. Quo facto intra triginta dies discedendum erat antecessori, id quod lege Cornelia, a L. Cornelio Sulla lata, fuisse statutum, patet ex Cic. *Epist. ad Fam. III*, 6. Immo & antequam Provinciam ingrediebantur, Edicto de adventu suo monebant Provinciales, continente commendationem aliquam sui, & maxime deprecante, ne publice vel privatim sibi occurreretur, siquidem id melius in sua quisque patria facere posset. *L.* 4. §. 3. 4. *D. de Offic. Procos.* ubi & alia, a Proconsule in Provinciae ingressu observanda, habentur.

CXI. Officia Praesidum. CXI. Quum vero duo essent Praesidum munera, quorum alterum iurisdictione, alterum continebatur Imperio: solebant illi ita partiri annum, ut aestatem fere rei militari, hiemem iuri dicundo impenderent. Cic. *Epist. ad Att. V*, 14. Et ita quidem libera adhuc Republica se res omnino habebat. Augustus autem cum populo partitus Provincias, suos quidem Praesides mittebat ita, ut & legionibus praeessent. Dio Cass. LIII. *p.* 504. non autem ullam partem Imperii militaris concedebat Proconsulibus, a Senatu in Provinciam missis, nisi aliquando extra ordinem legiones ducere iuberentur. Lips. *Excurs. ad* Tacit. *Ann. I. litt. M.* Vtrique tamen ius summa auctoritate dicebant. Caussae, quae in litem deducuntur, vel publicae sunt, vel privatae. Privatarum caussarum cognitio vel domestica erat, vel popularis. Domestica intra Praetorium & in cubiculo querelis Provincialium

lium audiendis, miniſtrante cubiculario, conſumebatur: popularis in baſilica ac pro Tribunali, Scribis, Accenſis, Praeconibus, Lictoribus adparentibus. Cic. *ad Q. Fratr. I*, 1. *Conſtare inter omnes video, facillimos eſſe aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac Tribunali, ſed ne domo quidem tua ac cubiculo eſſe excluſam*. Vt autem hanc poteſtatem eo commodius exercerent Praeſides: ſimul ac venerant in Provinciam, conventum vel forum in certum diem certumque locum indicebant Provincialibus. Et eiusmodi conventus deinde vel plures uno loco, vel ſingulos ſingulis locis agebant, ita, ut intra annum omnem Provinciam percurrerent. Sigon. *de Antiquo Iure Prov. II*, 5. p. 184. Ius eodem ordine dicebant, quo Romae Praetores, adeoque omnia obſervabant, quae infra *Libro IV*. de Romanorum Iudiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romae Praetori in conſilio erant *Decemviri ſtlitibus iudicandis:* ita a Praeſidibus eorum loco adhibitos fuiſſe viginti Recuperatores, cives Romanos. Vlpian. *Fragm. I*, 13. Theoph. §. 4. *Inſt. Qui & ex quib. cauſſ. manum. non licet*. Commiſſae Praeſidibus erant etiam quaeſtiones de criminibus, in quibus eamdem denuo rationem tenebant Praeſides, quam in urbe Praefecti Praetorio. Habebant enim ius gladii. *L. 6. pr. L. 11. D. de Off. Procoſ. L. 6. L. 13. ſequ. L. 21. D. de Off. Praeſid.* Neque tamen iis erat ius deportandi in inſulam, *L. 2. §. 1. D. de Poen. L. 6. §. 1. D. de interd. & releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi,

L. 8.

L. 8. §. 1. *D. de Poen.* neque ius publicandi bona post Constitutionem Theodosii & Valentiniani, *L un. C. Th. Ne sin. iuss. Princ. cert. iud. lic. confisc.* Cuius rei ratio non alia fuisse videtur, quam quod hae poenae fere personis illustribus & in dignitate constitutis irrogari solerent, ubi in plebeios gladio animadvertebatur. *L*. 27. §. 1. 2. *D de poen.* Vid. Vlr. Hub. *Digress.* III, 7. Praeterea etiam rei frumentariae, omnisque in universum Provinciae curatio penes Praesides erat, ceu prolixe docet Sigon. *II, 5. & 6. p.* 207. *sequ.*

CXII. Quaestores Provinciales.

CXII. Praeter Praesidem, in unaquaque Provincia etiam Quaestor erat, alter Magistratus, qui potestatem non a Praeside, sed ab ipso populo accipere solebat. Vnde & ipse Lictoribus ac Scribis usus est. Cic. *pro Planc.* XLI. Lecti enim a populo Quaestores sortiebantur Provincias, eorumque duo urbanas, reliqui Provinciales Quaesturas obtinebant. Cicero *Verr. I*, 13. *Epist. ad Q. Fratr. I*, 1. Mortuo in Provincia Quaestore, alii interim hoc munus demandabat Praeses, qui *Proquaestor* adpellabatur. Cic. *Verrin.* III, 15. Instituerant autem veteres Romani, ut inter Praesidem & Quaestorem eadem intercederet necessitudo, quae inter parentem & filium. Cic. *Divinat. in Verr. XIV. pro Plancio XI.*

CXIII. Eorum officium.

CXIII. Ceterum hi Quaestores curabant pecuniam publicam, quae aut ex aerario depromta in usus Provinciae expendenda, aut in Provincia exacta, esset in aerarium referenda. Illa pecunia *attributa*, haec *vectigalis* dicebatur.

Vtram-

Vtramque in Tabulas referebant Quaestores, & deinde ubi Provinciis decederent, rationes accepti expensique reddebant, & residua inferebant aerario. Nonnunquam Quaestoribus Praesides etiam partem iurisdictionis Imperiique demandabant; cuius rei exemplum est apud Caesarem *de Bello Gall. VI, 6. Caesar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso Quaestore, hostes adiit tripartito.* Add. Cicero *Verrin. I,* 13.

CXIV. Haec de Magistratibus Provinciarum: proximum est, ut de tertio, quod commune habuerunt Provinciae, agamus, de tributis puta & vectigalibus, quibus quam maxime Provinciae premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum vicissent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriae praemium annuum ei stipendium, vel tributum imperabant, unde *Census capitis:* aut victos exuebant agris, eosque vel in publicum Reipublicae patrimonium redigebant, vel colonos ex urbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, & ex eorum proventu aliquam partem Reipublicae tribui iubebant: qui *Census soli* dicebatur. Cic. *Verrin.* III, 6. V, 5. Petr. Burmann. *de Vectig. Pop. Rom.* I. Prioris generis populi Tributarii, vel *Stipendiarii*, vocabantur: posteriores *Vectigales*, quamvis non tam anxie semper discrimen inter tributum & vectigal fuerit ab auctoribus observatum. Cuiac. *Obs.* VII, 4. Stipendiaria Provincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Iul. XXV. Omnem Galliam, quae a saltu Pyrenaeo Alpibusque & monte Gebenna, fluminibus Rheno & Rhodano continetur, patetque circumitu* CXIV. Tributa, quae exigebantur a Provincialibus.

ad bis & tricies centum millia passuum, praeter sociqs ac bene meritas civitates, in Provinciae formam redegit, eique quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit.

CXV. Vt & vectigalia, & speciatim Decumae.

CXV. Aliae Provinciae erant vectigales, eaeque ex agris suis *Decumas*, ex pascuis *Scripturam*, & ex portubus, qui mercibus invehendis & evehendis patebant, *Portorium*, pendebant: de quibus iam supra diximus *num.* LIII. *sequ.* Sic *Decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr.* III, 6. Sardinia, Liv. XLII, 1. Africa, Gruter. *Inscript. p.* IↃxII. Asia, Cicer. *Epist. ad Attic.* V, 13. Syria, Cic. *Agrar.* II, 19. Aegyptus, Plin. *Paneg.* XXX. Nonnunquam loco decimae, si minus fertilis esset Provincia, vicesima exigebatur, veluti ab Hispanis. Liv. XLIII, 2. Saepe etiam, si quando publica necessitas & angustia temporum id exigerent, Provinciis alterae imperabantur Decumae ultra debitas, quo casu tamen pecunia pro illis solvebatur aratoribus. Cic. *Verrin.* III, 31. unde etiam *frumentum emtum*, item *Decumanum*, vel *imperatum* dicitur. Inter quae quid intersit, docet laudatus Burmann. *de Vectigal.* II, *p.* 28. Exempla huius rei plura occurrunt apud Liv. *XXXVI*, 2. *XXXVII*, 2. & 50. *XLII*, 31. Quum vero, libera adhuc Republica, hae Decumae non pecunia, sed frumento a singulis solverentur aratoribus: postea sub Imperatoribus confectus est *canon*, *frumentarius* dictus, quo, quid quaevis Provincia quotannis praestare deberet, erat comprehensum, cuius meminit Spartian. *Sever.* VIII. Lamprid. *Elagab.* XXXVII.

conf. Iac. Gothofred. *ad Tit. C. Theod. de Can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, sive per Decumas, sive secundum Canonem exactum, tum Romae, tum in Provinciis, in publicis condebatur horreis, unde postea per Curatores annonae populo & militibus distribuebatur. Buleng. *de Vect. Pop. Rom.* VIII. Casaub. *ad* Lamprid. *Alex. Sev.* XXXIX. Lipf. *Elect. I*, 8. Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de re milit. & ad Tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut. *p.* LXXV, 1. Reinef. *Inscr. Class.* VI, 126. itemque *Seiana*, *Pupiana*, & similia, de quibus erudite differit Reinef. *Var. Lect.* III, 12. *p.* 545. *sequ.* Non solum vero frumenti, sed & vini oleique praestabantur Decumae, quae & ipsae Romam ad populi usus mittebantur, ut docet Burmann. *de Vectig. Pop. Rom.* II. *p.* 26. III. *p.* 43. *sequ.*

CXVI. Non minus pingue vectigal ex pascuis Provincialibus redibat & saltibus. Tales enim non solum in Italia erant, sed & in Provinciis. Vnde *Magistrorum Scripturae in Asia & Sicilia* meminit Cicero *ad Att. V*, 15. *Verrin. V*, 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia pastores debebant apud Publicanum numerum pecudum, quas in pascua publica immittere vellent, profiteri, quem Publicanus in Tabulis suis adnotabat & scribebat, ex qua scriptura postea ratio inter pastorem & Publicanum conficiebatur. Festus *voce Scripturarius p.* 429. Sed hoc genus vectigalium sub Imperatoribus aliam induisse faciem, & praeter pensiones ex pascuis dominicis, etiam certum nume- CXVI. Scriptura.

rum

rum pecudum ex gregibus praestandum fuisse a Provincialibus, ex Cassiodor. *Var. XI*, 39. *L. 3. C. Theod. de suar. pecuar.* Vopisc. *Prob. XV.* demonstrat V. C. Burmannus *de Vectig. Pop. Rom. IV. p. 65. sequ.*

CXVII. Portoria. CXVII. Solvebant etiam Provinciae portoria. De Sicilia id certum est ex Cic. *Verr. II*, 72. *sequ.* de Asia ex eiusdem *Agrar. II*, 29. de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric. XXXI.* Nec tantum de mercibus in portum devehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell.* XIV. maxime pro cadavere, quod non nisi permissu Maximi Pontificis, vel Principis, transferri in alium locum poterat. *L. 37. D. de relig. & sumt. fun.* Sustulisse ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hist.* II, 4. Sed restituta eadem esse oportet a sequentibus Imperatoribus, siquidem adhuc illorum mentionem facit Vlpianus *L. 21. D. de donat. inter. vir. & uxor.* Vectigal tamen pro cadavere transferendo sublatum est Constitutione, quae est in *L ult. C. de relig.* quam ex Graecis restituit Iac. Cuiac. *Obs.* XI, 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. Pop. Rom. XI, p. 76. sequ.*

CXVIII. Alia vectigalium genera. CXVIII. Praeter haec & alia erant vectigalia, quae a quibusdam Provinciis exigebantur. Ex ferrariis argentariisque, immo & aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hispani. Liv. XXXIV, 21. Strabo *Geogr.* III. Africam e marmoribus solvisse vectigalia, constat ex *L. 1. C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyricum, Thracia, Britannia, Sardinia

ex

ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann. *de Vectig. VI.* Potestas enim indagandi metalla etiam privatis erat, antequam illis eamdem ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XLIX.* ***Plurimis etiam civitatibus & privatis veteres immunitates, & ius metallorum, ac vectigalia adempta.*** Restituerunt deinde iisdem hoc beneficium sequentes Principes, sed ea lege, ut certum inde *Canonem metallicum* solverent, de quo agit *L.* 4. *C. Theod. de Metallar.* & ibi Iac. Gothofredus. Eiusdem generis fuit a cotibus proventus in Creta insula, de quo Plin. *Hist. Nat. XXXVI.* 22. *L.* 15. *D. de Public. & vectigal.* Meurs. *Cret. Lib. I. Cap. XII, p.* 48. *Lib. II. Cap. XI, p.* 116. Vectigalis picariarum mentio fit in *L.* 17. §. 1. *D. de V. S.* A vectigali etiam liberae non fuerunt salinae, quales in Macedonia aliisque Provinciis fuisse, patet ex Liv. XLV, 29. Plin. *Hist. Nat.* XXXI, 7. 1. Maccab. X, 29. *L.* 4. §. 7. *D. de Censib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.*

CAP. V.

DE MVNICIPIIS, COLONIIS, PRAEFECTVRIS, CIVITATIBVS FOEDERATIS.

CXIX. Quid interfuerit inter iura civitatis, Latii, Italiae & Provinciarum, satis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio civitates iure Latii, nec omnes in Italia iure Italico, aut in Provinciis iure Provinciarum usae sunt, sed aliae MVNICIPIORVM,

CXIX. Cur hic agatur de Municipiis, Coloniis &c.

aliae COLONIARVM, aliae PRAEFECTVRARVM, aliae aliis nominibus sunt insignitae, de quibus singulis paullo distinctius agendum.

CXX. Quid Municipia?

CXX. MVNICIPES erant *cives Romani, in Municipiis legibus suis & suo iure utentes, muneris tantum cum Populo Romano participes, a quo munere capessendo adpellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla lege, quam in quam populus eorum fundus factus esset*. Gell. *Noct. Attic. XVI*, 13. Erant ergo I. *Cives Romani*, adeoque multis iuribus ac privilegiis, quae solis civibus Romanis propria erant, gaudebant, (u) sed non tamen erant *Cives ingenui*, ut Romae habitantes vocat Cicero *in Bruto cap. LXXV.* neque iure optimo civitatis gaudebant, nisi Romae constituissent domicilium. II. *Suis legibus & suo iure utebantur*, id est, propriis suis legibus atque institutis, quae leges municipales dicuntur, *L. 3. D. Quod vi aut clam. L. 3. D. de sepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, nisi id sua sponte vellent, quo casu *fundi facti* eiusmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo XX.* Non ergo ius suum, vel αὐτονομίαν, amittebant Municipes, iure suffragii donati, ceu existimat Sigonius, *de Ant. Iure Ital.* II, 7. sed tantum foedus, id est, non amplius foederati Populi Romani erant, sed cives. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna*

(u) Hinc & lupam cum puerulis solent in numis signare. Vaillant. *de Numism. aen. Imp. in Municip. & Colon. T. II. p.* 113.

(x)

gna contentio Heracliensium & Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis civitatibus FOEDERIS SVI *(x) libertatem civitati anteferret.* Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 15. *p.* 36. III *Muneris cum Populo Romano erant participes.* Idque praecipue intelligendum de muneribus militaribus. *L.* 18. *D. de Verb. Sign.* Gaudebant enim Municipia iure legionis, adeoque participes erant munerum militarium; unde & dicti videntur Municipes.

CXXI. Municipia eiusmodi non nisi intra Italiam olim erant constituta, eoque nomine ante leges Iuliam & Plotiam celebrantur Caerites, Tusculani, Lanuvii, Arcini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani Equites, Cumani, Suessulani, Acerrani, Privernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures; de quibus Onuphr. Panvin. *de Rep. Rom* III, *p.* 354. Car. Sigon. *de Ant. iure Ital.* II, 9. Postea ubi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in Provinciis civitas non una Municipiorum iuribus donata est. Sic in Baetica Plinius *Hist. Nat.* III, 2. *sequ.* numerat Municipia VIII. in citeriore Hispania XIII. in Sardinia II. in Lusitania unum

CXXI. Ea vel Italica, vel Provincialia.

(x) Ita editiones Ciceronis priores, & ad veterum librorum fidem adornatae. Ast Paull. Manutius & postea Ism. Bullialdus *de Populis fundis p.* 1936. *Tom. II. Thes. Ant. Rom. Graev* legit *iuris sui libertatem*, pro *foederis sui libertatem*, quae lectio etiam editori Parisiensi Orationum Ciceronis, quae in usum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt H. Vales. in eodem *Thes. Ant. Rom. Tomo II. p.* 1947. & Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 15. *p.* 36.

unum. Eodem pertinent tot numi, in quibus civitates Provinciales, etiam civitate donatae, αὐτονομίαν suam celebrant, (*y*) de quibus Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. III, p.* 352.

CXXII. Triplex Municipiorum genus.

CXXII. Sed non una tamen erat Municipiorum conditio. Tria eorum genera accurate diſtinguit Feſtus voce *Municipium p.* 324. quem locum, a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate expoſuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom. I,* 15. *p.* 37. *Primo* ergo, ex Feſti ſententia, *Municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam veniſſent, neque cives Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum una cum Romanis civibus, praeterquam de ſuffragio ferendo, aut Magiſtratu capiendo.* Hi ergo, dum in patria manſerunt, peregrini habiti: Romam commigrantes iura civitatis, ſed non optimo iure, conſequuti ſunt, excluſi quippe a ſuffragii latione & petitione honorum. *Dein-*

(*y*) In numis aeneis Imperatorum, a Municipiis & Coloniis cuſis, quos collegit Io. Foy Vaillantius, occurrunt Municipia varia, veluti *Aelium Coillutanum* in Numidia, *T. I. p* 169. 198. 210. *T. II. p.* 31. 64. 79. *Bilbilis* in Hiſpania, *T. I. p.* 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem, *T. I. p.* 21. 70. *Caſcantum* in eadem, *T. I. p.* 71. *Cluvia* in eadem, *T. I. p.* 72. *Ergavica* in eadem. *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem. *T. I. p.* 79. *Ilerda* itidem Hiſpanica. *T. I. p.* 36. *Illergavonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p.* 37. 51. 78. 92. 96. *Oſca* ibidem. *T. I. p.* 38. 78. 95. 103. *Oſicerda* ibidem. *T. I. p.* 80. *Stobienſe* in Macedonia. *T. I. p.* 132. 135. 143. 149. *T. II. p.* 15. 22. 43. 59. quod tamen tempore Vlpiani iuris Italici fuit. *L.* 8 §. 8. *D. de cenſib.* *Tarraco* in Hiſpania Tarraconenſi. *T. I. p.* 47. 53. 83. *Vtica* Iulia, *T. I. p.* 86.

(z)

inde & id hominum genus dicebantur Municipes, *quorum civitas universa in civitatem Romanam venit*. Et hi quidem veri cives Romani erant, ipsaque iura suffragiorum ac honorum habebant. Vnde & certae tribui Galeriae adscriptos fuisse, docet Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. I*, 1. Tertium denique Municipum genus ab eodem Festo memoratur, *qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut Municipia essent suae cuique civitatis & Coloniae:* vel, ut paullo ante dixerat, *qui ea conditione cives Romani fuissent, ut semper Rempublicam a Populo Romano separatam haberent*. Atque hi in populi Romani leges & iura fundi non erant facti, nec se iisdem obstrinxerant. Et in his tertii generis Municipiis cives gaudebant iure honorum & suffragiorum. Vnde nec tribui erant adscripti, nec participes Sacrorum Curialium habebantur, sed sua illis erant Sacra Municipalia, de quibus Festus *l. c.*

CXXIII. Illud adhuc observandum de Municipiis, in plerisque eam fuisse institutam Reipublicae formam, quae imaginem quamdam speciemque Reipublicae Romanae referret. Quemadmodum Romae Senatus: ita in Municipiis Decurionum erat Collegium, (z) quod AMPLISSIMVM ORDINEM, Cic. *pro Coe-* CXXIII. Respublicae Municipiorum.

(z) Hi ita dicti videntur Velsero *Rer. August. V. p.* 74. a Decuriis, in quas fuerint descripti. Habebant hi suum Censum, non secus ac Romani Senatores, qui erat centum millium. Plin. *Epist. I*, 19. Quemadmodum etiam Romae iis, qui non fuerant Magistratus, nec triumphaverant, ornamenta aliquando Consularia,

lio XI. NOBILISSIMVM ORDINEM, lapis apud Gruter. *p.* CCCCXXI, 7. ORDINEM SPLENDIDISSIMVM, alius *p.* CCLXXV, 2. VIROS PERFECTISSIMOS ET PRINCIPALES,ET ORDINEM SPLENDIDISSIMVM, aliud marmor *p.* CCCLXIII, 2. ORDINEM SANCTISSIMVM, marmor apud eumdem *p.* CCCXCIII,5. ac denique CONSCRIPTOS, aliud *p.* CCCCLVI, 1. vocant. Quemadmodum porro Romae erant bini Consules: ita in Municipiis Duumviri, qui summo loco civitatibus praeerant, & ad Consulum exemplum pro fascibus bacillis utebantur. Lips. *Elect. I*, 23. Sed nonnunquam tamen & fascium usum adfectabant. Cicero *Agrar.* II, 34. de L. Considio & S. Saltio, Capuae Duumviris: *Anteibant Lictores, non cum bacillis*, (ceu alias in Muicipiis fieri solebat,) *sed, ut hic Praetoribus anteeunt, cum fascibus duobus.* Quin aliquando hi Duumviri Consulum adfectabant nomen. Quamvis enim id negent Velser. *Rer. Augustan. V*, 272. Reines. *Var.* III, 16. Capuanos tamen Magistratus suos vocasse Consules, observat Cic. *pro Pis. XI.* Alia exempla sese offerunt apud Plin. *Hist. Nat.* VII.

ria, Praetoria, Triumphalia dari solebant: Ita & in marmoribus Municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumviralium, Aedilitiorum, Quatuorviralium, Decurionalium, veluti in marmore apud Spon. *Miscell. Erud. Ant. p. CLXIV.* EXORNATO ORNAMENTIS DECVRIONALIBVS. Inter ornamenta haec erat praetexta, Decurionibus permissa. Liv. XXXIV, 7.

VII. 43. Phil. a Turre de *Colon. Foroiul. p.* CCCLX. Gruter. *Inscr. p.* CCCLI, 5. Henr. Noris. *Cenotaph. Pis. Diss.* I. 3. Fabrett. *Inscript.* X, 439. Sic & Graece ὕπατοι & διϋπατοι hi Duumviri dicti. Olear. *ad* Philostrat. *vit. Herod. p.* 546. Conf. Everard. Otton. *Diss. de Consul. extra Romam. Cap. II.* In Municipiis porro erant Dictatores (Cic. *pro Milon.* X.) Aediles (Sueton. *de clar. Rhet.* VI.) Quaestores, Censores, qui & *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr.* II, 52. Liv. XXIX, 15. Gruter. *p.* CCCLXVI, 2. CCCCXXXII, 5. immo & Praetores, Liv. *Epitom.* LXXIII. Plin. *Hist. Nat.* XVII, 11. Spon. *p.* CLXXXII. Quatuorviri, Decem primi, & alii, de quibus Car. Sigon. *de Antiquo Iure Ital.* II, 8. & omnium accuratissime Henr. Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. I*, 3. Porro quemadmodum Romae leges ferebantur: ita & in Municipiis, idque eadem fere ratione utrobique factum esse, patet ex loco Cic. *de Leg. III*, 16. *Et avus quidem noster singulari virtute in hoc Municipio, quoad vixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem, aviam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique & Flamines suos habebant, non secus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon. X.* & publica vectigalia, quibus sumtus in Republica necessarii sustinebantur: *L.* 17. *pr. D. de Verb. sign.* ut adeo in omnibus videantur Municipes se ad Romanae Reipublicae formam, quantum fieri poterat, composuisse.

CXXIV. Haec de Municipiis: pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida: in quae populus Romanus cives suos ad incolendum CXXIV. Coloniae quid? & cur deductae?

dum deduxerat, vel, ut Gellius *Noct. Att.* XVI, 13. ait, *civitates, ex civitate Romana quodammodo propagatae.* Solebant enim Romani ex Romuli instituto non servitute mulctare oppida bello capta, sed saepe in ea Colonos ex urbe deducere, qui locis istis loco praesidii essent. Dionys. Halic VII, 439. Appian. *de Bello Civili.* I, *p.* 604. Et profecto utilissimum erat hoc institutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hostium incursiones. Praeterea hoc pacto urbana faex & sentina exhauriebatur, multisque seditionibus subtrahebatur fomentum. Immo & luculentum hoc erat medium praemiis adficiendi veteranos, iisque certos agros, e quibus viverent, adsignandi. Car. Sigon. *de Antiquo Iure Ital.* II, 2. *p.* 625.

CXXV. Modus deducendi Colonias.

CXXV. Coloniae deductionem praecedebant leges agrariae, quibus & ager, quem dividi vellet populus, definiebatur, & quibus hominibus, quam multis, per quos, & quomodo, esset dividendus, praescribi solebat. De quibus legibus agrariis accuratissime suo more egit Car. Sigon. *l. c.* II, *p.* 627. Lata eiusmodi lege, deducebatur Colonia aut per *Triumviros,* Liv. IV. 11. VIII, 16. aut per *Decemviros,* Cicer. *Agrar.* II, 35. quamvis & *Quinquevirorum, Septemvirorum, Vigintivirorum Coloniae deducendae* hinc inde fiat mentio: quos omnes Decurionibus, Auguribus, Pontificibus, Adparitoribus, Scribis, Librariis, Praeconibus, Architectis, Mulis, Tabernaculis, Supellectile, Ianitoribus, Stipatoribus corporis magnifice ornatos, potestatem in certos

annos

annos accepisse, non obscure indicat Cicero *Agrar.* II, 12. 13. 35. Hi ergo ita constituti ornatique novos Colonos in agros lege definitos sub vexillo, quasi exercitum quemdam, educebant. Cic. *Phil.* II, 40. Appian. *de Bell. Civ.* III. *p.* 552. *sequ.* Plutarch. *Gracch. p.* 839. *Tom.* I. Vbi ad destinatum pervenerant locum, novam urbem & agrum (*a*) aratro circumscribebant, eo more, quem paullo post sequente Titulo explicabimus, singulisque Colonis agri partem adsignabant. Liv. IV, 47. XXXVII, 57. Omnia vero fiebant auspicato, & factis sacrificiis, additaque lustratione, ut ex Cic. *Philipp.* II, 40 *Agrar.* II, 12. adparet, ex quo etiam constat, nefas fuisse, Coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

CXXVI. Ceterum, ut Municipia, ita Coloniae non erant unius generis. Aliae erant CIVIUM ROMANORUM, aliae LATINI, aliae ITALICI Iuris. Aliae porro TOGATAE, vel plebeiae, aliae MILITARES dicebantur. Et has signis quibusdam in numis discerni, observant eruditi. Coloniae enim plebeiae aratro; militares signo militari plerumque denotantur. Quae aratrum & signa iungunt, indicant, primam deductionem e civibus, supple- CXXVI. Coloniae quotuplices?

(*a*) De urbe res certa est ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo post *Lib. I. Tit. II. n.* 6. adferendis. Agros quoque vomere circumscriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II,* 40. *Casilinum Coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuae paene perstrinxisti, ut florentis Coloniae territorium minueretur.*

plementum e veteranis militibus fuisse, ut notat Raph. Fabrett. *ad Columnn. Traian. p.* 10. *sequ.* Addunt alii alia signa, veluti Strauch. *de Beryt. Cap.* II, 11. quod Coloniae Italici iuris praetulerint in numis virum, ritu Gabino cinctum, & bovem agentem. Addit Io. Harduinus *Antirrhet. p.* 136. quod Italici & Latini iuris Coloniae, (quas pro iisdem habet) nullis signis in numis distinguantur. Sed haec omnia plerumque falsa esse, iam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Usu & Praest. numism. Tom. II, p.* 602. *& Orb. Rom. II,* 19. Nos ea, quae certiora sunt, consectantes, de Coloniarum generibus singulis distincte agemus.

CXXVII. Quid Coloniae civium Romanorum? CXXVII. Coloniae CIVIUM ROMANORUM erant, quas potiore iure, quam Latii, deducebant Romani. Discrimen hoc tangit Liv. *XXXIX.* 55. ubi de Colonia Aquileiam deducenda agit; *Illud agitabant*, inquit, *uti Colonia Aquileiam deduceretur, nec satis constabat, an* CIVIUM ROMANORUM *deduci placeret: postremo* LATINAM *potius* COLONIAM *deducendam, Patres censuerunt.* Utrum istae civium Romanorum Coloniae omnia civitatis Romanae iura retinuerint, an eadem amiserint, adhuc disputant eruditi. Car. Sigonius *de Ant Iure Ital.* III, 3. iis tantum iura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriae potestatis, legitimi dominii, nexus, usucapionis, & si qua sunt huius generis alia; adimit vero ipsis iura civitatis publica, veluti Census, tributorum, vectigalium, suffragii, honorum & similia. At Manutius, *de Civitate Romana*, eos ius quoque

que ferendi suffragii Magistratuumque Romae gerendorum retinuisse contendit, cuius sententiam etiam ex numis adstruxisse sibi videtur Io. Harduin. *Antirrhet. p.* 136. Et certe cives saepe vocantur eiusmodi Coloni apud Liv. VIII, 14. VI, 21. Ipsi quoque Latini, qui nomina in Coloniam Romanam dederant, cives Romani dicuntur facti, Liv. XXXIV, 24. Romae porro censi leguntur huius generis Coloni apud Livium XXIX, 37. Vnde non absurde colligas, omnia iura civitatis Romanae retinuisse cives colonos. Sed potiorem tamen hac in re esse Sigonii sententiam, luculenter ostendit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I*, 11. *p.* 23. Nihil enim clarius est loco Dionis XLIII, *p.* 233. ubi Caesarem, ait, aliis immunitatem, aliis agros, πολιτείαν ἢ ἤσι, καὶ ἄλλοις ἀποίκους τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι: *aliis civitatem, aliis autem, ut ius haberent Coloniarum Romanarum*, dedisse: ubi ius civitatis Romanae a iure Coloniarum civium Romanorum manifesto seiungitur. Vt adeo admodum verosimile sit, Colonias illas civium Romanorum iura suffragii, gerendorumque Romae Magistratuum amisisse.

CXXVIII. Durior longe conditio erat Coloniarum LATINARVM, quippe quae ne iura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum est, ut cives Romani, qui nomina in huiusmodi Coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cicero *pro A. Caecina XXXIII. Certe quaeri hoc solere, me non praeterit, (ut ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, si civitas adimi non posset, in Colonias*

CXXVIII. Quid Coloniae Latinae?

lonias Latinas saepe cives nostri profecti sint? Aut sua voluntate, aut legis mulcta profecti sunt: quam mulctam si sufferre voluissent, tum manere in civitate potuissent. Add. *pro Domo XXX.* Boeth. *in Topic.* Ciceron. II, *p.* 780. Quod vero Salmasius cum aliis viris doctis autumat, Colonias Latinas ex meris libertinis constitisse, illud dudum est a viris doctis explosum. Plura de Coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 9.* Sigon. *de Antiquo Iure Ital. II, 2. p. 661.*

CXXIX. Quid Coloniae Iuris Italici & Provinciales?

CXXIX. Coloniarum ITALICI IVRIS iam supra meminimus. Eae procul dubio deteriores adhuc erant conditionis, quam Latinae, paullo melioris tamen, quam Provinciales. Discrimen inter utrasque maxime in immunitate a tributis constitit, seu immunitate a Censu capitis & soli. Donat *ad* Suet. *Aug. XL.* Gothofr. *ad Cod. Theodos. Tom. V. p.* 222. 223. Quanquam enim & Provinciales Coloniae nonnumquam immunes erant a tributis, ut constat exemplo Coloniae Caesariensis primae Flaviae, *L. ult.* §. 7. *D. de Censib.* & Plin. *Hist. Nat. III,* 3. *&* 11. Colonias & civitates immunes ab iis, quae iuris erant Italici, distinguit: tamen ex *L. ult.* §. 5. *D. de Cens.* satis patet, non in levatione Census, sed immunitate a Censu capitis & soli, illud ius constitisse. Forma vero Censionis quae fuerit, & cur ea fuerit instituta, satis adparet ex *L.* 4. *D. de Censib.* cui addendus Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug.* III, 9 *p.* 591.

CXXX. Quid Coloniae Militares?

CXXX. Coloniae MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEIAE ex civibus, vel, ut posteriore aevo dicebantur, ex

ex *paganis*, vel *privatis* (nam & hi militibus opponi solebant. *L. 19. C. de pact. L. 2. C. Theod & L. 1. C. Iustin. de fals. mon. L. 5. C. ad L. Iul. Maiest.*) ducebantur. Illae ideo inventae, ut veterani milites, stipendiorum diuturnitate fessi, praemium aliquando laborum caperent. Auctor huius instituti L. Sulla, quem deinde Iulius Caesar, Augustus, aliique sunt imitati. De Coloniis militaribus, a Sulla & Caesare deductis, testatur Appian. *de Bello Civ. III, p. 552. Epit.* Liv. *LXXXIX.* de aliis ab Augusto missis, Hyginus *de Castramet.* &, qui hic diligentissime omnia exsequutus est, Sigon. *de Antiquo Iure Ital. III. 4. p. 776. sequ.* Ceterum in eiusmodi Colonias integrae legiones cum Centurionibus ac Tribunis suis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter transigere, & ad laboriosam agriculturae requiem primo tirocinii gradu pervenire. Nam cum signis & aquila & primis Ordinibus ac Tribunis deducebantur.* Sed ab usu recessit hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIV, 27. Non enim ut olim, universae legiones deducebantur cum Tribunis & Centurionibus, & suis cuiusque ordinis militibus, ut consensu & caritate Rempublicam efficerent: sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine adfectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis, quam Colonia.*

CXXXI. Ad Rempublicam Coloniarum quod attinet, in eo potissimum inter Colonias & Municipia erat discrimen, quod haec suis legibus atque institutis; illae dato a Romanis Iure utebantur. Gell. *Noct. Att. XVI, 13. Coloniarum*

CXXXI. Respublica Coloniarum.

niarum alia necessitudo est, (quam Municipiorum,) *non enim veniunt extrinsecus in civitatem, nec suis radicibus nituntur, sed ex civitate quasi propagatae sunt, & iura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus vivebant Coloni, quas dederant Romani, & inprimis Decemviri, vel Triumviri Coloniarum deducendarum. Quare merito apud eumdem Gellium miratur Hadrianus Imp. quod Italicenses, & quaedam item alia Municipia antiqua, quum suis moribus legibusque uti possent, in ius Coloniarum mutari gestiverint. Ceterum iisdem paene, quibus Municipia, etiam Coloniae gaudebant Magistratibus. Publicum habebant Decurionum Consilium, nihilque in lapidibus frequentius est siglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARVM occurrunt apud Reines. *Inscript. p. CXXXII.* Erant & in Coloniis Duumviri, Aediles, Quaestores, Censores. Erant Sacerdotes, Augures, Pontifices. Cic. *Agrar.* II, 35. Vt adeo non abs re Gellius *l. c.* Colonias *quasi effigies parvas & simulacra Maiestatis populi Romani* adpellet. Addatur Car. Sigon. *de Ant. Iure Ital.* II, 4. *p. 666. sequ.*

CXXXII. Quid Praefecturae?

CXXXII. Proximae sunt PRAEFECTVRAE, quarum longe durior, quam Coloniarum, fuit conditio. Vnde & eae demum civitates in Praefecturae formam redigebantur, quae iniquae ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque semel atque iterum fefellerant. Vti vel ex earum origine apud Liv. I, 38.

I, 38. iuncto loco Dionyf. Hal. III, *p.* 187. adparet. Parum vero a Provinciarum forma differebat forma Praefecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis Praefides: ita in Praefecturas *Praefecti* mittebantur, qui tamen eo quoque differebant, quod illi a populo, vel a Senatu, libera adhuc Republica, deligerentur: hi partim a populo, partim a Praetore, Fest. voce *Praefecturae p.* 374. Praefecturae ergo neque iure civitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant: fed privatum eorum ius omne ab Edictis Praefectorum: publicum a Senatu Romano proficifcebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat Fuere tamen & Praefecturae aliae aliis liberiores. Quemadmodum enim, Capua in Praefecturae formam redacta, nullum in urbe remanebat corpus civitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec Magiftratus, tefte Livio XXVI, 16. ita in aliis Praefecturis, Fefto auctore, fuit *quaedam Respublica, quamvis Magiftratus fuos non haberent.* Sane fuit in reliquis Praefecturis Senatus fimulacrum, qui Conventus dici folebat, qualem etiam poftea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext. IV.* Fuit Ordo Equeftris, fuere, qui publicam rem curarent, Aediles & Quaeftores. Sed his omnibus praeerant, qui iuris dicundi cauffa Roma mittebantur, Praefecti, quos Feftus (dummodo non in mendo cubat locus) *Sexviros* & *Quatuorviros;* Horatius vero *Serm. I. 5. v. 35. Praetores*, adpellat, ubi de Praefectura Fundana:

Fun-

Fundos, Aufidio Lusco Praetore, libenter
Linquimus, insani ridentes praemia scribae,
Praetextam, & latum clavum, prunaeque batillum.

Praefecturas huiusmodi, in quas populi suffragiis Praefecti mittebantur, Festus recenset Capuam, Cumas, Casilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam: contra Praetor Praefectos, teste eodem, mittebat Fundos, Formias, Caeren, Venafrum, Allicas, Privernum, Anagniam, Frusinonem, Reaten, Saturniam, Nursiam, Arpinum: ex quibus tamen urbibus pleraeque postremis temporibus ad Coloniarum vel Municipiorum conditionem pervenerunt. Vid. Car. Sigon, *de Ant. Iure Ital. II.* 10. *sequ.*

CXXXIII. Civitates foederatae?

CXXXIII. Reliquae civitates, quae neque Municipia, neque Coloniae, neque Praefecturae erant, civitates FOEDERATAE dicebantur. Erant enim liberae, nisi quod ex foedere quaedam debebant Romanis. Talis civitas foederata erat Capua, antequam in Praefecturae formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Praeneste, Neapolis, quae licet foedere obstrictae Romanis, adeo tamen Rempublicam suam habebant, ut & ii, quibus aqua & igni interdictum, civitatem Romanam amisisse viderentur, simulac in eiusmodi civitatem fuissent recepti. Forma Reipublicae varia erat, siquidem aliae Dictatoribus & Consulibus, aliae aliis Magistratibus parebant, ceu luculenter idem ostendit Sigon. *l. c. II*, 14.

CAP.

CAP. VI.

DE STATV PEREGRINORVM.

CXXXIV. Omnes, qui non erant cives, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, sive Latini essent, sive Italici iuris; sive in Provincia, sive in Praefectura aliqua morarentur. Schilter. *Differt. de iure peregrin. n. IX.* Hinc & in Latini iuris hominibus τὰ ξενίας σύμβολα, *signa peregrinitatis*, reperit Appian. *de Bell. Civ.* II, *p.* 443. Et legem Mensiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra M. Vertranium Maurum demonstravimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap.* II, *9. p.* 226. Neque tamen negaverim, Latinos, quippe civibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis seiungi, veluti in *L.* 17. §. 1. *D. de poen* & apud Vlpian. *Fragm.* V, 4. XIX, 4. Postea ubi Antoninus Caracalla civitatem cum omnibus, qui in Orbe Romano vivebant, ingenuis communicaverat: soli libertini Latinae & dedititiae conditionis peregrini habiti sunt, ceteri omnes Romani dicti. Inde est, quod dedititios peregrinis accenset Vlpianus *Fragm.* XX, 14. De reliquis omnibus Romani Orbis incolis ait August. *in Psalm.* LVIII. *Part.* 1. *sub fin. Quisnam non cognoscit, gentes subiectas Imperio Romano? quae quidem erant, quando omnes Romani facti sunt, & omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum est, ut & in universum Romanum Imperium Romania adpellatum sit, ut pluribus veterum testimoniis demonstrant Casaubon. ad Lamprid. *Alex. Sev. V.* Iustell. ad *Can. Eccl. univ.*

CXXXIV. Qui peregrini dicti?

IV, *p.* 95. *Tom. I.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. II*, 10. *p.* 89. Ex quo vero Iustinianus etiam libertinos civitatis Romanae fecit participes: exolevit paene peregrinorum nomen, totiusque Orbis incolae in *Romanos* & *Barbaros* divisi sunt, quos solos una cum servis in *ea unica totius mundi civitate peregrinari*, dicit Sidonius *Epist. I*, 6. Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii Provinciae Romaniae vocabulo veniebant: ita reliquas terras dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere solebant *hosticum*, *pacatum*, *Vindelicum*, *Noricum*, *Celticum*, *Geticum*, ceu praeclare docuit Io. Fridr. Gronov. *Obs. II*, 3. *p.* 233.

CXXXV. Peregrinis in urbe Praetor singularis ius dicebat.

CXXXV. Libera adhuc Republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Versari quidem in urbe poterant, sed ita, ut seiuncta a civibus esset in peregrinos iurisdictio. Praeter urbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui iuri inter peregrinos & cives dicundo praeerat. *L.* 2. & *L.* 10. *D. de Dolo L.* 1. *D. de Reb. eor.* Creatus primum est A. V. C. Iↄx. ut auctor est Flor. *Epit. Liv. XIX.* Inter urbanum vero & peregrinum Praetorem cum aliae, tum hae quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, ut erudite ostendit Franc. Hotoman. *de Magistr. Rom. p.* 121. Eumdem Edictum in albo proponere consuevisse, quod negat idem ὁ πάνυ Hotomanus, supra suo loco a nobis demonstratum est.

CXXXVI. Saepe ex

CXXXVI. Deinde in urbe quidem habitabant

bant peregrini: ſed veluti precario. Vnde ſaepe Magiſtratuum arbitrio urbe expulſi ſunt. *urbe expellebantur.* Sic iam anno V. C. IↃCXXVII. peregrinos omnes urbe excedere iuſſerat M. Iunius Pennus, Tribunus plebis, cuius legis mentio fit apud Ciceron. *de Offic.* III, 11. *in Brut.* XXVIII. & Feſt. *voce Reſpubl. p.* 407. Similem legem A. V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta & L. Torquato Coſſ. tulit, non Aemilius quidam Papus, (*b*) nec, ut Ant. Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, & Glaucippo neſcio quo, urbe exeſſe iuſſit. Dio Caſſ. XXXVIII. *p.* 37. Cic. *de Offic.* III, 11. *Agrar.* I, 4 *pro Archia V.* (*c*) Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias & laniſtarum familias peregrinosque omnes, exceptis Medicis & Praeceptoribus, partemque ſervitiorum urbe expuliſſe, auctor eſt Sueton. *Aug.* XLII. Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic.* III, 7. Sed poſte-

(*b*) Ita exiſtimaverat neſcio quis, quem erudite refellit Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1426. edit. Gothofr.

(*c*) Monimentum huius legis Papiae egregium exſtat in numis L. Papii Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum literis PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ezech. Spanh. *de Vſu & Praeſt. Numiſm. VI, p.* 180. Fulv. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 196. Adde, quae de hac lege diximus plenius in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. I,* 1. 3.

posterius hoc exemplum de barbaris Romae commorantibus videtur intelligendum. Nati enim in Orbe Romano tantum abest, ut Roma exsularint, ut maximam plebis Romanae partem constituerent sub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes, qui in Orbe Romano vivebant, cives esse iusserat Antoninus Caracalla. Iam sub Domitiano ea de colluvie conqueritur Iuvenal. *Sat.* III, *v.* 58.

Quae nunc divitibus gens acceptissima nostris,
Et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
Nec pudor obstabit. Non possum ferre, Quirites,
Graecam urbem, quamvis quota portio faecis
Achaeae?
Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit, & ad Circum iussas prostare puellas.

Et Herodianus *Hist. I*, 12. referens, pestilentiam sub Commodo Romanum Orbem devastasse, eam potissimum addit in civitatem Romanam saeviisse, πολυάνθρωπον τε οὖσαν καὶ τοὺς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, *quae & per se populo abundarit, & advenas toto Orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII*, *cap.* 7. populi Romani indolem, qualis sub Maximino Imperatore fuerit, descripturus: Καὶ πάντες μὲν, inquit, ὄχλοι κοῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥᾴδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. *Nam etsi ubique vulgus semper ad res novas levissimum: tamen Romana plebs in primis, quae ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine constat, longe ceteris mobilior est.* Et sane

ne tot Romae Syri, Phoenices, Aegyptii, Afri, Graeci, Asiatici non modo inter plebeios erant, sed & summis fulgebant honoribus, ut nihil fere Romani sanguinis Romae superesse videretur, & urbem incolis privaturus fuisse, qui iussisset urbe excedere peregrinos.

CXXXVII. Quod ad iura peregrinorum attinet: paucis omnia complectemur, si eos tum iuribus Quiritium, tum iure publico civitatis plane caruisse dixerimus. Non ergo liberi erant iure Quiritium ita, ut flagris virgisque caedi non possent. Neque erat ipsis ius connubii cum civibus, Vlpian. *Fragm. V*, 4. (quamvis esset ius matrimonii, quod vocabulum Iuris Gentium esse docuimus in *Elem. Iur. Civ.* §. *CL.*) neque ius patriae potestatis, *L.* 3. *D. de his qui sunt sui vel alien. iur.* neque iura patronatus, *L.* 10. §. 2. *D. de in ius voc.* Plin. *Epist. X*, 12. neque testamenti factio, (*d*) aut ius ex testamento quidquam capiundi, *L.* 1. *D. ad L. Falc.* Vlpian. *Fragm. XX*, 14. *L.* 1. *C. de her. inst.* *L.* 6. §. 2. *D. eod.* Immo nec testibus eis esse licebat in testamento civis, *L.* 30. *C. Theod. de haeret.* Denique nec ius habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamvis recte ab iis iniri

CXXXVII. Iure Quiritium & civitatis carebant peregrini.

(*d*) Hinc mortuo peregrino, bona aut tanquam vacantia in fiscum cogebantur, aut privato adquirebantur, si peregrinus se ad aliquem veluti patronum adplicuisset, eique in clientelam dedisset. Tunc enim, illo mortuo, patronus IVRE ADPLICATIONIS in illius peregrini bona succedebat. Cic. *de Orat. I*, 39.

iniri & explicari possent contractus & negotia Iuris Gentium, quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, sed ratione usus accensetur. *L.* 8. § 4. *D. de Acceptilat.*) nec ius usucapionis, de quo iam in XII. Tabulis fuerat cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra *Lib. II. Tit. VI.* Quum ergo ius Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gavisos iuribus Census, legionis, tributorum, suffragii, petendorum honorum, aliisque huius generis.

CXXXVIII. Exceptiones quaedam huius regulae.

CXXXVIII. Sed quamvis haec omnia recte se habeant: non unam tamen illa patiuntur exceptionem. Primo enim, ut supra diximus, haut paullo melior erat conditio Latinorum & Italorum, qui tamen & ipsi peregrinis ante legem Iuliam accensebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quaedam iura Quiritium vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic iam supra observavimus, datum esse quibusdam peregrinis ius connubii, patriae potestatis, testamenti factionis. Et hoc est celebre illud ius, utendi toga, cuius mentio fit *L.* 11. *D. Qui testam. fac. poss. L.* 32. *D. de iure fisci.* Accedit tertio, quod licet iure Quiritium testari haut possent peregrini, liceret tamen eis *adversus civitatis suae leges testari*, (e) uti ait

(e) Hinc & ii, quibus aqua & igni interdictum fuerat, quamvis ad peregrinitatem essent redacti, testari tamen poterant, secundum leges videlicet civitatis, in quam fuerant recepti, & sub Tiberio adhuc exem-

ait Vlpianus *Fragm. XX*, 14. Vbi *adversus* idem esse ac *secundum*, iam pridem observarunt Eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inventa. Sic tametsi nihil ex testamento capere posset peregrinus: recte tamen & iure aliquamdiu capiebat per fideicommissum. §. 1. *Inst. de fideicomm. hered.* quamvis postea omnia fideicommissa, in fraudem legum relicta, irrita esse iusserit SC. Plancianum, *L.* 59. §. 1. *D. ad L. Falc.* Vlp. *Fragm. XXV*, 17. quod sub tempora Vespasiani, M. Plancio Varo Consule ad Senatum referente, conditum esse, coniecimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II*, 6. *p.* 192. *sequ.* Denique multa sensim sub Imperatoribus mutata sunt, quae antiqui Romani in peregrinorum odium constituerant. Sic quum *castra olim eos, quos ad labores & pericula accipiebant, fastidiose legerent*; ut ait Seneca *Epist. XLIV*. postea etiam Provincialibus, ac denique ipsis peregrinis & barbaris locus non solum inter auxilia & socios, sed & in ipsa legione, concessus est, ut iam supra est a nobis observatum.

CXXXIX. Quum ergo tanta esset inter cives & peregrinos differentia; haut sane mirandum est, etiam externis quibusdam signis secretos illos voluisse Romanos. Cives incedebant togati, qui togae amictus tam proprius iis

CXXXIX. Peregrinis non erat ius togae.

exemplum eiusmodi testamenti memoratur apud Tacit. *Annal.* IV, 43. Sed hic ipse Princeps eiusmodi exsulum testamenta primus prohibuit, teste Dione Cass. *Hist.* LVII. *p.* 618.

iis erat, ut & Togati pro Romanis, quemadmodum Palliati pro Graecis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, si palliati incederent: Cic. *pro C. Rabirio, cap. IX.* ita peregrinis togae usu legibus fuerat interdictum, Sueton. *Claud. XXV.* Plin. *Epist. IV*, 11. *VII*, 3. adeoque speciali concessione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. *L.* 32. *D. de iure fisci.* (*f*) Erat vero toga amictus exterior, laneus, semicircularis, tunicae superiniectus, apertus & ad talos usque defluens, quem pluribus describunt A. Ruben. *de Re Vest. I*, 6. *p.* 39. Io. Bapt. Donius *de utraque penula.* Car. Sigon. *de Iudic. III*, 18. Ceterum quamvis communis hic esset civium habitus: Ordines tamen insignibus quibusdam distinguebantur. Magistratus enim toga praetexta; Senatores lato clavo; Equites angusto clavo uti solebant. Enimvero exolevit sensim ipsos inter Romanos togae usus, (*g*) magisque placuere tunicae & birri, ut magno eruditionis adparatu ostendit Claud. Salmas. *Adnot. ad* Tertullian. *de Pallio p.* 79.

CXL.

(*f*) Glossae ergo figmentum est, in ea lege *togam* accipi pro munere advocati. Vid. Schilter. *diss. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*g*) De Augusto Sueton. *Aug. XL. Etiam habitum vestitumque pristinum reducere studuit. Ac visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans: En ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Vnde patet, iam ipsis Augusti temporibus togae usum exolescere coepisse.

(*a*)

CXL. Sic & nominibus discernebantur cives & peregrini: siquidem illi etiam praenominibus, hi solis nominibus utebantur, neque prius praenomina accipiebant, quam essent in civitatem adsciti. Cic. *Epist. ad Famil. XIII.* 36. *Cum Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, civitatem a Caesare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Ex quo loco etiam adparet, ipsa gentilia etiam nomina, ut & cognomina eorum, adscivisse peregrinos, a quibus fuerant civitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex praecedente epistola discimus, ubi de Philoxeno, qui postea C. Avianus dictus est: *Nomen autem Aviani*, inquit, *consequutus est, quod homine nullo plus est usus, quam Flacco Aviano, meo, quemadmodum te scire arbitror, familiarissimo.* Sed ne nimium excrescat haec adpendix: hic quidem ei colophonem imponere visum est. CXL. Nec praenomina habebant.

LIBRI II. TIT. I.

DE

RERVM DIVISIONE, ET ADQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

QVum ſuperiore libro de iure perſonarum expoſuerit Iuſtinianus: hoc ſecundo, Caium ſequutus ducem, DE REBVS agit. Quare, rerum diviſiones paullo adcuratius ac diſtinctius ex Antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illuſtrare, iuvabit. Ceterum res & pecunia quomodo differant in iure noſtro, ex *L. 5. pr. D. de Verb. ſign.* ſatis notum eſt.

I. Prima rerum diviſio.

I. Summa rerum diviſio, ut recte obſervat Caius, *L. 1. D. de diviſ. rer.* (*a*) in duos articulos deducitur. Aliae enim erant DIVINI IVRIS, aliae HVMANI. Illae iterum in SACRAS & RELIGIOSAS dividebantur. SANCTAE enim, quae vulgo addi ſolent, tantum *quodammodo Divini iuris* habebantur, quia & ipſae Pontificio iure continebantur, *ut diligentius urbs religione, quam moenibus cingeretur.* Cicero *de Nat. Deor. III*, 40.

II. Res Sacrae.

II. Res SACRAE dicebantur, quae publico civitatis inſtituto auctoritate Pontificum erant Dis ſuperis ſollemniter conſecratae. Feſt. voce

(*a*) In Aniani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum eſſe, vel primo intuitu patet. Aleand. *Not. ad* Caii *Inſt.* II, 1, 1.

(*b*)

voce *Sacer.p.*417. quales erant arae, aedes, donaria, (*b*) & quidquid fuerat Diis consecratum. Et quidem uni Deo publice consecratae aedes, *fana*; pluribus simul, tanquam συμβώμοις, dedicatae, *delubra* dicebantur. Is. Voss. *ad* Pomp. Mel. *II*, 3. *p.* 147. Publice, inquam, consecratae. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi iussus, vel Principis decretum accedere oportebat. Privata enim auctoritate nihil fiebat sacrum. Vid. Guther. *de Iure Pontif.* III, 12. Templa sacra fiebant, I. *Inauguratione*, dum Augures spatium sollemniter capiebant. Tacit. *Hist.IV*, 83 Id enim dicebatur *inaugurari*. Cic. *pro Domo LIII.* Quaecumque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, sed *aedes sacrae*. Gell. *Noct. Att. XIV*, 1. Sequebatur II. *Lustratio areae*, quae fiebat a militibus, quibus fausta erant nomina, felicibus ramis; quibus succedebant virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis & matrimis, quae aqua, e rivis, fontibus, amnibusque hausta, universam aream

(*b*) Aliae erant res *sacro commendatae*, ut vocat Cicero *de Leg. II*, 9. Hae enim non consecratae erant Dis, sed tantum securitatis caussa in templis depositae. Cic. *de Leg. II*, 16. Sane in templis & delubris securitatis caussa deponi solebant res pretiosissimae. In templo Saturni & Opis adservabantur leges, SC. pacta, foedera & pecuniae publicae. Severus Imperator pecunias suas & thesauros in templis reposuerat. Herodian. *Hist. IV*, 4. Quin imo in Pacis templum, omnium opulentissimum & egregie munitum, universos ferme suas divitias congregasse, refert idem auctor, *Lib. I, Cap.* 14. Vnde & templa custodiis militaribus cincta fuisse, observat Lipf. *Not. ad* Tacit. *Annal. Lib. I. p.* 17.

(*c*)

aream perluebant. Denique & Magiſtratus aderant, qui praeeunte Pontifice Suovetaurilibus luſtrabant ſpatium, & ſuper caeſpitem reddebant exta, ac denique precati Deos, ut ſuas ſedes divina ope attollerent, fundamenta ſollemniter iaciebant, iniecto ingente ſaxo. Tacit. *Hiſt. IV*, 83. Lapis eiusmodi dicebatur *auſpicalis*, qualis deſcribitur apud Grut. *Inſcript. p. XXXIX*, 5. Abſoluta aede, etiam III. *Dedicatione* opus erat, peragenda a Magiſtratu maiore, qui praeeunte Pontifice ſollemne carmen recitabat, (c) poſtem manu tenens, (d) Liv. II, 8. Cicero *pro Domo* XLVII. Valer. Max. V, 10. Grut. *Inſcript. p.* XXIII, 12. Formulas, ut ſolet, magno ſtudio collegit Barn. Briſſon. *de Formul. I, p.* 124. Vt vel unam exempli cauſſa proferamus, Iovi Feretrio templum his verbis dedicavit Romulus: IVPITER FERETRI, HAEC TIBI VICTOR ROMVLVS REX ARMA FERO, TEMPLVMQVE

(c) Ab his ſollemnibus verbis templa etiam FANA dicta ſunt. Feſt. *voce Fanum p.* 287. *Fanum a fano dictum, ſive a fando, eo quod, dum Pontifex dedicat, certa verba* FATVR. Ita & Varro *de Lingua Lat. V*, 7. *p.* 38. Argutiora enim ſunt illa Iſ. Voſſii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum derivantis a Graeco *ναὸς*, *νάφος*, unde transpoſitione Aeolica factum *fanus*, vel *fanum*. Plutarchus *in Poplic. p.* 104. Sollemne iſtud carmen vocat *νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς*, *legitima dedicationis verba*.

(d) Vnde & *manu conſecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II*, 11. Et Ovid. *Faſt. I. v.* 403.

Sacra vocant auguſta patres: auguſta vocantur
Templa, ſacerdotum rite dicata manu.

QVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE, REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Liv. I, 10. Solebant denique dedicationi IV. *Leges* quaedam adiici, quales hinc inde in vetustis marmoribus leguntur, recensitae ab eodem Brisson. *Form. I. p.* 125. Accedebant demum epulae & sportularum distributio, vel publico nomine, vel a privatis factae, quarum meminit marmor apud Reinef. *Class. I*, 99. Quibus omnibus rite peractis, ita occupasse locum credebatur religio, ut nunquam esse posset in dominio privati, etiamsi aedes essent dirutae, aut vetustate collapsae. Plin. *Epist. X*, 76. *L.* 6. *D. h. t.*. *L.* 73. *D. de Contrah. emt.* Vnde Macrobius *Saturn. III*, 3. Sacra *Deorum haberi*, id est, in Deorum dominio esse, ait. Sacrae tamen res esse desinebant exauguratione, quae fiebat per evocationem Sacrorum. *L.* 9. *D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn. III*, 8. Iac. Raevard. *Coniectan. II*, 17. Brisson. *de Form. I, p.* 54. 63. 64. Captae quoque ab hostibus res sacrae esse desinebant, libertate tamen, quasi postliminii iure, pristinam recuperabant sanctimoniam. *L.* 36. *D. de Relig. & sumt. fun.* Vnde facile patet, cur Romani hostes DIVINA HVMANAQVE omnia dedere iuberent. Liv. I, 38.

III. RELIGIOSAE res, non minus ac sacrae, iuris Pontificii erant, ut patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell. II, 805. III. Res religiosae.

p. 582.

p. 582. Vnde etiam *sanctae* aliquando dicuntur, tanquam sanctione a Pontificibus munitae. Gell. *Noct. Att.* IV, 9. Statim vero locus fiebat religiosus, si quis mortuum in locum suum intulisset. *L.* 6. *D. h. t.* sive id liberi hominis esset cadaver, sive servi. *L.* 2. *D. de Relig. & sumt. fun.* Vnde & Divi Fratres Cenotaphium religiosum esse negant, *L.* 7. *D. de rer. divis.* quamvis aliud visum fuerit Marciano in *L* 6. §. *ult. D. eod.* ubi conferendus Ampl. Bynkersh. *Obs.* I, 5. Ante rescriptum illud Cenotaphium religiosum habitum esse, vel ex illis Virgilii *Aen. III. v.* 303. patet:

- - - Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras.

Religiosa eiusmodi loca semper erant extra urbem, (e) in agris, & maxime propter vias publicas. Vnde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

IV. Qualia Romae sepulcra fuerint?

IV. RELIGIOSA habebantur sepulcra: quia dedicata erant *Dis Manibus*. Haec qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius est explicandum. Vnusquisque sepulcrum sibi in suo

(e) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra urbem sepelire. Cicero *de Leg. II.* 23. Quam legem confirmarunt Hadrianus *L.* 3. *D. de sepulcr. viol.* & Diocletianus & Maximianus, Augg. *L.* 12. *C. de religios.*

(f)

ſuo aliquo fundo deligere ſolebat. Bene tamen de Republica meritis locus publice dari, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI*, 32. pauperibus & minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui ſolebat. Idem *Inſcr. Claſſ.* XVII, 1. Aliquando plebem ſibi conciliaturi, praedium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Baebius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII*, 20. ***municipibus ſingulis incolisque loca ſepulturae dat, circa ſuum praedium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint, & qui quaeſtum turpem profeſſi ſunt.*** Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam, aliamve molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, unde & *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. III, 2. Et quamvis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſet, Edicto Aedilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philipp. IX*, 7. *Epiſt. ad Attic. XII*, 35. 36. Reineſ. *Inſcr. II*, 73. tanta tamen, gliſcente luxu, ea in re Romanorum magnificentia eluxit, ut eam non ſine ſtupore in marmoribus & monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGAEVM, ubi locus erat certo ollarum, vel urnarum, numero deſtinatus, qui OLLARIVM vocabatur, Grut. *Inſcript. p. DCCCCXXXV*, 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XI, 100. vel SCHOLA OLLARVM. Reineſ. *Claſſ.* XVI, 53. Ius enim ſepulcrorum erat diverſum. Alia plures; alia pauciores urnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ.* XVI, 60. ſunt OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. In aliis monimentis numerantur

XV,

XV. Id. *Inſcr. Claſſ.* XVI, 53. in aliis XXIV. Id. *Claſſ.* XIV, 145. in aliis XXIX. Id. *Claſſ.* I. 240. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod & poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis paene innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogaeis, vel marmoreas, vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr. p.* MCVIII, 6. vel fictiles, Id. *Inſcr. p.* DCCCCIII, 12. vel ex Aſio lapide, cuius ea vis erat, ut cadavera ſtatim conſumeret. Qui lapis quum frequentiſſime his uſibus inſerviret, factum eſt, ut arcae illae dictae ſint *ſarcophagi*, ceu iam vidit Cuiac. *Obſ.* XXI, 13. Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita eſſe OSSA, Grut. *Inſcr. p.* DXXXVII, 7. *p.* DCCCLXII, 3. vel CINERES: Id. *p.* DCXCVI, 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPVS INTEGRVM CONDITVM SARCOPHAGO. Id. *p.* DCLXXXVIII, 10. *p.* DCLXXXIX, 8. In eodem porro HYPOGAEO, ubi oſſa, cineres, cadavera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian vit.* & apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I, 240. & *Claſſ.* XI, 100. eorumque cura, niſi ita comparata eſſent, ut perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis, vel ſervis. Supra hypogaeum erant caenacula, Grut. *p.* DCXL, 2. armaria, Grut. *p.* CCCLXXXIII, 4. arae, Grut. *p.* DCCVI, 13. *p.* DCCVIII, 4. *p.* DCCXXI, 8. *p.* DCCCVII, 12. immo & ſigna & ſimulacra Deorum, & Genii familiae, qualia deſcribuntur

in

in marmore apud Reinef. *Infcr. I*,240. Vnde facile patet, cur ibi & aeditui fuerint, qualis ille AEDITVVS SEPVL. SERG. FAMILIAE, qui AEDITVAVIT ANN. XII. Reinef. *Infcr. Claff. V*, 53. itemque cur itum, ambitum, aditum fepulcris fuis ftipulati fint veteres, ad coronandum, facrificandum, vefcendum, quales formulae funt apud Grut. *p*. DLX, 5. *p*. DCCCLXIV, 2. *p*. DCLXII, 5. *p*. MLXXXI, 1. cur item & eam legem fepulcris additam reperiamus, ut fi quis ibi furtum feciffet, perinde obligatus fit, ac fi facrilegium commififfet. Grut. *p*. MLXXVI, 10. Denique, ut hanc defcriptionem fepulcrorum abfolvamus, obfervamus, & extra ea quaedam fuiffe, quae ad illa referebantur, veluti *hortos, aedificia, tabernas, macerias, fcalaria*, & inprimis *uftrina*, quamvis ea monimentis fuis adplicari, quidam vetuerint. Grut. *Infcr. p. DCLVI*, 3. *p. DCCLV*, 4. *p. MXLIV*, 7. 8.

V. Iam ergo non eft quod miremur, religiofa habita fuiffe fepulcra quaelibet. Dedicata enim erant Diis Manibus, vel Diis inferis. Difcimus hoc ex ipfis monimentis, in quibus frequentiffimae funt formulae: D. M. vel D. M. S. id eft, DIS MANIBVS SACRVM, vel DIS INFERIS MANIBVS SACRVM. Iac. Guther. *de Iure Manium III*, 1. Immo & propter eosdem Manes confecrata dicebantur fepulcra. Gruter. *Infcript. p.* IↃCCCLXVII, 5.

V Cur illa religiofa habita fint?

HAEC AEDIFICIA, PROPRIA.
COMPARATA FACTA.
DICATAQ. SVNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPVLCRVM. EST. ET.

OLLARVM. QVAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.

INSVNT. ET. CONSECRATAE. SVNT. RELIGIONISQVE. EARVM. CAVSSA.

Consecrationis sepulcri mentio etiam fit apud eumdem Grut. *p. DCCCLXII*, 5. & *p. DCCCVII*, 12. Nec raro monimenta LOCA SACRA adpellantur apud Grut. *p.* DCCC, 9. *p.* DCCCCXXXIV, 4. *p.* DCCCCLVI, 8. Nec ipsum tantum spatium, quo cadaver concludebatur, occupat religio, sed & aliquam vicinae areae partem, cuius ambitum non solum in monimentis designabant, hoc modo, IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. id est, *in fronte pedes X. in agrum pedes XX.* Horat. *Serm. I*, 8. *v.* 12. sed & maceriis murisque includebant, ut erudite docet Brisson. *Antiqu. Rom. III*, 15. & 16. *p.* 36. *sequ.* Exempla sunt apud Reines. *Inscr. Class.* VIII, 75. XII, 37. 69. 70. Ceterum ob hanc religionem corpora semel illata sepulcro tolli non poterant, nisi impetrata a Pontificibus, vel Principe, venia. *L.* 1. *L.* 8. & 33. *pr. D. L.* 14. *C. de religios.* vel in Provinciis a Praeside. *L.* 1. *C. de religios.* Exempla exstant apud Plin. *Epist. X.* ut & apud Gruter. *Inscript. p.* IↃLXXVIII. ubi RELLIQVIAE TRAIECTAE dicuntur III. NON. FEBR. EX PERMISS. COLLEGII PONTIFICVM, PIACVLO FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, sine permissu Pontificum, nisi id ita fieri posset, ne reliquiae non tangerentur. *L.* 44. §. 1. *D. de religios.* Id quod etiam ex marmore constat apud Gruter. *p.* ICXVIII, 4. Immo nec cor-

corpus in alia arca poterat collocari, nisi volente Principe. Grut. *p.* DCVII, 1.

VI. Multo minus ergo sepulcra erant in commercio, vel dominio, *L.* 12. §. 1. *D. de religios.* quamvis ipsum ius inferendi mortuum in alium transferri quocumque titulo posset. *L.* 14. *C. de legat.* Si locus religiosus aedificiis iunctus erat, vendi non poterat cum aedificiis: at aedificia seorsum vendi poterant, licet coniuncta essent loco religioso, id quod ex insigni sententia, lata a Senecione, Subpraefecto Classis Miscenensis, & a se in lucem protracta, probat Iac. Cuiac. *Obs. XVIII*, 32. Id quod tamen vix intelligendum putaverim de vineis, aedificiis, agris, quae nonnunquam sepulcris adnecti solebant ad eorum tutelam. Cuius rei permulta exempla sunt apud Grut. *Inscr. p.* DCCXVII. 7. *p.* DCCCII, 8. *p.* DCCXXVII, 5. *p.* DCCLIII, 4. *p.* DCXXIII, 8. *p.* DCXXXVI, 12. *p.* CCCXCIX, 1. & Reines. *Inscr. VI.* 112. Quum vero nihilominus ius inferendi quodammodo in commercio esset: facile intelligimus, cur caverint veteres in monimentis suis, *ne sepulcrum mutaretur, neve veniret, neve donaretur, neve pignori obligaretur, neve de nomine exiret familiae, nec ullo modo abalienaretur.* Grut. *Inscr. p.* DCCLXII. 5. *p.* DCCCIX, 2. comminati etiam poenam, fisco inferendam, iis, qui secus facturi essent. Grut. *p.* DCCCLXI, 13. Reines *Inscr. Class. I*, 43. Selden. *de Synedr. Ebr. I*, 5. Aliquando tamen & divisa sepulcra legimus, eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SVA. apud Grut. *Inscr. p.* DCCLXXII, 14.

VI. An sepulcra vendi potuerint?

14. *p.* DCCLXXII, 1. *p.* DCCCCXLVI, 5. & Reines. *Inscr. Class. IX*, 38. 39.

VII. Erant vel familiaria, vel hereditaria, vel neutrius iuris.

VII. Ceterum ea sepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA, *L. 6. L. 7. D. de religios. & sumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genus eorum, quae NEVTRIVS IVRIS erant. FAMILIARIA universae familiae patebant, non autem heredibus extraneis. Vnde formulae in vetustis marmoribus: HOC MONIMENTVM EXTERVM NON SEQVETVR, NISI DE NOMINE VTRORVMQVE, POST OBITVM NOSTRVM CORPVS EXTRANEVM INFERRE NE LICEAT, NE DE FAMILIA EXEAT, aliaeque similes. Grut. *Inscript. p.* DXCIV, 2. *p.* DXXIII, 5. *p.* DCCCLXXXI, 9. Aliquando & libertis & libertabus simul ius inferendi indulgebatur, maxime si ad exstruendum tuendumque sepulcrum aliquid contulissent, cuius rei exempla sunt apud Grut. *Inscr. p.* DCCCCXLV, 10. *p.* DCCCCLIV, 2. vel si in nomine patronorum permansissent, ceu cavetur apud eumdem *Inscr. p.* DCXXXVIII, 4. Si qui tamen ex libertis libertabusque male de patronis meruerant: iis locum denegare solebant in sepulcro familiae. Sic apud Grut. *Inscr. p.* DCCCCXLIV, 4. aliquis monimentum posuit SIBI ET SVIS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM VERO PROPTER DELICTA SVA ADITVM, AMBITVM, VLLVMVE ACCESSVM HABERE IN HOC MO-

MONVMENTO, vetat. Alibi *p.* DCCCLXII. ſ. excipitur SECVNDINA LIBERTA, IMPIA ADVERSVS CAECILIANVM FELICEM, PATRONVM SVVM. Alia & a familiaribus diverſa erant ſepulcra HEREDITARIA, quae omnes heredes, etiam extraneos, ſequebantur. Id quod indicare ſolebant formulis: H. M. H. S. id eſt, HOC MONIMENTVM HEREDES SEQVITVR. Vel: HVIVS MONVMENTI VEL SEPVLCRI IVS AD HEREDES EIVS PERTINET PRO PORTIONIBVS, QVA QVIS TESTAMENTO EIVS SCRIPTVS EST. Grut. *p.* DCCCLXVI, 7. *p.* DCCCLXXI, 8. Denique quaedam ſepulcra NEVTRIVS IVRIS, & nec *familiaria*, nec *hereditaria* eſſe diximus. Modo enim ſibi tantum conditorium parabant, modo ſibi & coniugi, modo ſibi & ſuis, qui in poteſtate futuri ſint. Gruter. *Inſcript. p.* DCCCCXCIII, 4. modo diſerte cavebant, ne quos inferri liceret, niſi quorum nomina ſcripta ſint, & quibus conditor eius ſepulcri diſerte caverit. Grut. *p.* DCCCCXC, 2.

VIII. Divini quodammodo iuris habebantur etiam *res* SANCTAE, quales erant muri, non modo Romani, ſed omnes circa alia oppida: Feſt. *voce Religioſus. L.* 8. §. 2. *D h. t.* & ex Caii ſententia; etiam portae. Aſt Plutarch. *Quaeſt. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas, ſanctos eſſe ait. Quam controverſiam facile & ſine pulveris iactu, componas. Sancta res dicitur vel ob ſanctionem, qua res ita munita eſt, ut violari impune haut poſſit; Feſt. *voce* VIII. Res ſanctae.

Sanctum p. 423. Marcianus *L.* 8. *D. h. t.* ubi etiam obſervat, dictum *ſanctum* eſſe a ſagminibus herbis, quas ſignum fuiſſe inviolabilitatis inter omnes conſtat. Conf. Feſt. *voce Sagmina.* Et hoc ſenſu etiam portae erant ſanctae, ſiquidem & haſce violantibus capitale propoſitum erat ſupplicium : *L.* 2. *&* 3. *D. Ne quid in loco ſacro fiat.* Vel ſancta dicitur, quae per ſollemnes quasdam caeremonias Dis medioxumis dedicabantur, & hoc ſenſu ſola moenia ac pomeria non item portae, ſancta habebantur, quia per has res etiam impurae ferri vehique ſolebant.

IX. Ritus in condendis urbibus & exſtruendis moenibus adhibiti.

IX. Quoties aut urbs nova exſtruenda, aut Colonia condenda erat, toties conditor, vel Triumvir Coloniae deducendae, cinctu Gabino ornatus, aratro aptabat aeneum vomerem, iunctisque bobus, mare & femina, ipſe circum lineamenta profundum ducebat ſulcum. Sequebantur Coloni, & exciſas aratro glebas intro vertebant. Vbi portam eſſe volebant, vomere exemto, atque aratro ſublato, relinquebant ſpatium. Ducto ſulco, cum boves illi, tum aliae victimae immolabantur Dis medioxumis, & tum demum exſtruendis muris admovebantur manus. Plut. *Rom. Quaeſt. XXIV*, & *vit. Romuli p.* 23. Dion. Hal. *I, p.* 75. Hinc in numis Coloniarum fere ſemper conſpiciuntur iuncti boves, acti a viro, cinctu Gabino ornato. (*f*) Vid.

(*f*) Hinc urbes dictae ab *urbo. Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *Vrbum* vero dicebatur curvatura, quod ea in urbe condenda adhiberi conſueverat. Varro

Vid. Ezech. Spanh. *de usu & praest. num Dissert. IX, p. 777.* Vaillant. *de numis aeneis Colon. Latini iuris, Paris. MDCXCV. fol.* Adhibebantur & alia quaedam boni ominis caussa, ut Festus docet *voce Quadrata. p.* 389. quae tamen, qualia fuerint, hodie vix constat. Iam vero ex his facile reddideris rationem, cur moenia, non autem portae, sancta visa sint. Eae enim auspicato non signabantur aratro, quia per illas cadavera aliaque impura evehenda erant: & hinc quoque sacrae hoc quidem sensu non videbantur. Plutarch. *Quaest. Rom. XXVI.*

X. Perfecta moenia etiam dedicare sollemniter solebant. Idque adparet ex Inscriptione apud Gruter. *p. CCXVI*, 2. COLONIA AVGVSTA VERONA NOVA GALLIENIANA VALERIANO II. ET LVCILLO COSS. MVRI VERONENSIVM FABRICATI EX DIE III. NON. APRILIVM, DEDICATI PRID. NON DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione, sancta habebantur moenia, atque hinc nec refici poterant sine Principum, tanquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis superimponi. *L.* 8. §. 2. *L.* 9. §. *fin. D. h. t.* X. Dedicatio moenium.

XI. Si vero paullo accuratius rem consideres, facile adparebit, non aliam ob caussam hac sanctitatis opinione imbutos esse homines, nisi ut cives pro moenibus, tanquam pro re sancta Diis- XI Cur sanctitas tributa moenibus?

Varro *de Lingua Lat. IV*, 32. *p.* 24. Pompon. *L.* 239. §. 6. *D. de verb. signif.* Conf. Iac. Raevard. *Coniectan. II.* 7. *p.* 49.

Diisque dedicata, tanto fortius pugnarent. Idque etiam obſervat M. Terentius Varro apud Plutarch. *Quaeſt. Rom. XXVII.*

XII. Res humani iuris quo tuplices? XII. Res humani iuris iterum vel in NVLLIVS, vel in PRIVATORVM *quorumdam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant res *communes*, *publicae*, (g) *univerſitatis*, &, quae κατ᾽ ἐξοχὴν *nullius* eſſe dicebatur, hereditas iacens.

XIII. Res communes, vel publicae. XIII. COMMVNES, veteribus dictae etiam PVBLICAE, habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, ut excluderet alios. Tales erant aer, aqua profluens, mare eiusque littora. Vnde Virgil. *Aeneid. VII, v. 229.*

- - - Littusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.

Et Prudent. *contr. Symmachum II, v. 798,*

Nunc adſunt homini data munera legibus iſdem,
Queis conceſſa ſemel: fons liquitur, amnis inundat,
Velivolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer.

Et

(g) Tribonianus *princ. Inſt. h. t.* res communes a publicis ſeiungit; quidam veterum Iureconſultorum communia & publica pro iisdem habebant, ut vel ex Marciano *L. 2. D. de rerum diviſ.* patet, ubi res publicae omittuntur. Pari quoque ſenſu veteres res communes & publicas vocaſſe, luculenter oſtendit Ger. Noodt. *Probabil. I, 7. p. 10. ſequ.* Liceat itaque hic, ubi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus, ſentire alias cum Iuſtiniano, cuius doctrinam alibi fuſius atque accuratius expoſuimus.

(h)

Et res naturae fit publica promptaque cunctis,
Dum servant elementa suum famulantia cursum.

Idem existimandum de fluminibus, portubus, ripis, quae & ipsa eatenus communia vel publica habebantur, ut liceret in iis piscari, alligare naves, aliaque huiusmodi facere. Sed ea omnia de innoxio usu intelligenda, neque eo extendenda sunt, ut in mare, flumina, portus, nullum fuisse Principum vel Reipublicae Imperium existimemus. Alia omnia ostendit Iac. Gothofredus *Dissert. de Imperio maris*, quae cum aliis eius Opusculis Iuridicis, Politicis, Historicis, Criticis prodiit Genev. MDCLIV, 4°. Nota illa Oppiani *Halieut. III, v.* 4. *sequ.* ubi Poëta ad Antoninum Caracallam;

— Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἱλεῖται καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐνάυλων.

— *Tuis enim sub sceptris mare*
Volvitur, & greges Neptuni incolarum.

Idem de iure piscandi statuendum est. Tantum enim abest, ut illud semper commune fuerit, dominioque exemtum, ut potius, qui longo tempore in diverticulo fluminis solus piscatus fuerat, posset alios ab eo iure excludere. *L.* 7. *D. de divers. & temp. praescr.*

XIV. Ceterum eas res communes publicas dixere veteres, ex sententia Stoicorum, quorum principia Iureconsultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti Regnum quoddam generis humani, vel universalem omnium Deorum hominumque Rempublicam statuisse, nemo ignorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III*, 19. *sequ.* M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν*

XIV. Cur eiusmodi res Iureconsulti vocarint publicas & communes?

ἑαυτὸν *II*, 16. *III*, 11. *IV*. 3. *VI*, 44. *XII*, 36. Arrian. *Differt. Epictet. I*, 12. *III*, 24. Senec. *de Benef. IV*, 28. Addantur Thom. Gataker. *Adnot. ad. M. Anton. p.* 75. Thom. Stanley. *Hist. Philos. Part. VII. P.* 1. *Cap.* 13. *p.* 614. Quum ergo etiam Iureconfulti hanc Philofophiam fequerentur, duplicemque adeo fibi conciperent Rempublicam, maiorem unam, quae erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, uniuscuiusque populi, aut civitatis: confequens erat, ut & bona, five publica, five communia, dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure; alia tantum Iure Gentium communia adpellarent, quae tamen in Iure Civili Romanorum effent in Reipublicae dominio. Quae omnia tam praeclare explicantur ab humaniffimo Iureconfulto, Gerardo Noodtio, *Probabil. I*, 8. *p.* 21. *fequ.* ut otium nobis feciffe videatur.

XV. Res univerfitatis.

XV. *Res* VNIVERSITATIS erant, quarum dominium univerfitas, ufum finguli ex univerfitate habebant, ut ftadia, theatra, balnea, curiae. §. *6. Inftit. h. t. Vniverfitas* vero vocabatur unaquaeque civilis focietas, excepta familia liberaque Republica. Adeoque omnes ἑταιρίαι & focietates, omnes tribus, omnia corpora opificum *univerfitates* erant. Huber. *Praelect. ad Inft. II*, 8. Poftquam vero in Monarchiam degeneraverat Refpublica, invifae fuerunt Principibus omnes fodalitates & ἑταιρίαι, nec aliae ius univerfitatis, arcae communis, & Collegii habebant, quam quae fingulari Principum privilegio erant munitae. Quare non raro in Infcriptionibus legimus: Q. E. S. C. L.

Qui-

Quibus ex SC. coire licet, vel ſimilia. Vid. Plin. *Epiſt. X, 93. & 94. Tit. C. de Colleg. & corpor.* Cuiac. *Obſerv. VII*, 30. & *Diſſ. noſtr. de Colleg. & Corp. Opif. Cap. I.*

XVI. Res nullius. XVI. NVLLIVS denique erant, quae nullum reipſa agnoſcunt dominum, quamvis ſua natura in dominio eſſe poſſint. Tales ſunt res hereditariae, antequam aliquis heres exſiſtit. *L. 1. D. de rer. diviſ.* Per fictionem tamen quamdam hereditas iacens defuncti perſonam repraeſentare, eiusque in dominio eſſe dicitur. *L. 24. & L. 61. pr. D. de Acquir. rer. dom.* Nonnunquam & perſonam heredis ſperati ſuſtinet. *L. 24. D. de novat. L. 26. D. de ſtipul. ſerv. L. 1. §. 1. D. Si is qui teſt. lib. L. 68. D. de furt.*

XVII. Res privatae vel mancipi, vel nec mancipi. XVII. Quae in privatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATAE. Feſtus *voce Privos p.* 378. *Privos privasque antiqui dicebant pro ſingulis: ob quam cauſſam & privata dicuntur, quae uniuscuiusque ſunt, hinc eſt privilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II*, 694. Res illae privatae apud veteres vel MANCIPI erant, vel NEC MANCIPI. (*b*) Apud veteres dico. Iuſtinianus enim hanc differentiam ſuſtulit, quum tamen eius veſtigia quaedam reliquerit in *L.* 32. §. 1. *D. de uſurp. & uſuc.* in *L.* 68.

(*b*) In univerſo Corpore Iuſtinianeo nulla fit huius diſtinctionis mentio, quod ea ſuſtuliſſet Iuſtinianus *L. un. C. de iure Quirit. tollend.* Hotom. *Antitribonian. V. p. 113. ſequ.* Fundamentum eius procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretioſiſſimae antiquis videbantur fundi, ſervi, pecudes, non niſi cum ſollicitudine quadam & ſollemnitate alienandae. Bynkersh. *de reb. mancip. & nec manc. p.* 109.

(i)

68. *D. de furt.* Vid. Merill. *Obs. VIII*, 38. *p.* 132. Res MANCIPI dicebantur, quae certo ritu inter solos cives Romanos ita vendi alienarique poterant, ut emtor manu eas caperet, (unde & ipse MANCEPS, & res MANCIPI, vel MANCVPI adpellabantur,) & venditor earum evictionem praestaret. NEC MANCIPI res erant, quae non poterant isto ritu alienari: unde & periculum rei penes emtorem erat. Plaut. *in Pers. IV*, 3. *v.* 55.

Ac suo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCIPIO *neque promittet, neque quisquam dabit.*

Et paullo inferius: *v.* 61.

— *Nihil mihi opus est litibus,*
Nisi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Vnde & distingui solent *mancipium* & *usus*, Lucret. *III*, *v.* 985.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.

ut & *mancipium* & *fructus*, κτῆσις ἢ χρῆσις. Cicer. *Epist. ad Fam. VII*, 29. 30. (*i*)

XVIII. Quaenam res mancipi fuerint? XVIII. Mancipi res habebantur I. *Praedia in Italico solo.* Vlpian. *Fragm XIX*, 1. immo & in Provinciis, si quando locis erat datum ius Italicum, quales civitates permultae recensentur in *Tit. D. de Cens.* Adde Henr. Noris. *de Epochis Syro Maced. IV*, *p.* 427. idque non modo de rusticis intelligendum, verum etiam de urbanis.

(*i*) Mancipi non indeclinabile est, ut vulgo docent Lexicographi, sed contractum ex *mancipii*. Voss. *de Art. Gramm. III*, 46. Salmas. *de usur.* VIII. Iac. Perizon. *ad* Sanctii *Minerv.* IV, 4. 12.

(*k*)

nis. Cic. *de Orat. I*, 39 *sequ.* & *de Offic. III*, 67. Sed eiusmodi praedia rustica mancipi erant suo iure, urbana iure fundi per accessionem, ex mente Amplissimi Viri, Bynkersh. *de Reb. Mancipi & nec Mancipi p.* 111. quamvis alia omnia videantur ICto pereruditο, Christ. Waechtlero, *in Act. Erud. suppl. VII, sect. 7. p.* 301. Eiusmodi loca dicebantur *agri Censui censendo*. Fest. *voce Censui. p.* 265. Cic. *pro Flacc. XXXII.* & ibi Ioan. Georg. Graevius. Adeo autem omnes fundi rustici Italici partes erant mancipi, ut & *columbaria emancipata* videamus in marmore apud Reines. *Inscr. Class. VII*, 21. ubi tamen *in Comment. p.* 490. errare videtur vir doctus, dum eam mancipationem locationis caussa factam existimat. Reliqua in Provinciis praedia possessiones vocabantur, & usu tantum tenebantur, non mancipio. Fest. *voce Possessio p.* 372. Porro rebus mancipi accensebantur II. *Iura Praediorum Rusticorum*, veluti actus, via, aquaeductus. De servitutibus urbanis tacet Vlpianus. Vnde eae accensentur rebus nec mancipi, dissentiente iterum viro laudatissimo, Christ. Waechtlero. *ibid. p.* 300. *sequ.* Nec tamen ratio deest iis, qui iura praediorum urbanorum mancipi fuisse negant. Quum enim praedia rustica ipso iure essent mancipi: ideo & tales erant servitutes, iis inhaerentes per accessionem. Aliud de praediis urbanis, quae per accessionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum servitutibus communicare non poterant, quia non datur accessionis accessio. Bynkersh. *p.* 130. III. *Servi*, mancipio dati, IV. *Quadrupedes*,

quae

quae dorso collove domantur, veluti boves, muli, asini, equi, non bestiae, quamvis dorso collove domantur, ut puta elephanti & cameli. V. *Hereditas*, seu familia, siquidem & ipsa per aes & libram mancipabatur. Gell. *Noct. Att. XV*, 26. §. 1. *Inst. de test. ord.* Ergo & VI. *Filii familias*. Bynkersh. *de iure occid. lib. I, p.* 145. VII. *Margaritae*. Nam & has in mancipatum venire, ait Plin. *Hist. Nat. IX*, 35. Atqui & monimenta, seu sepulcra mancipata, seu per aes & libram translata, legimus in marmore Gruteriano *p.* MLXXXI, 1. An ergo & haec res mancipi sunt? Ipsa sepulcra in se neque mancipi, neque nec mancipi habebantur, quia non erant in commercio. At ius sepeliendi erat ius praedii rustici, (quia sepulcra non in aedibus, sed in agris exstrui solebant,) & hinc omnino in alium transferebatur per aes & libram. Eum rerum mancipi catalogum nobis suppeditant veteres. Ceterae res nec mancipi dicebantur, teste Vlpiano *Fragm. XIX*, 1.

XIX. Res mancipi alienatae mancipatione.

XIX. Fiebat vero rerum mancipi alienatio praecipue MANCIPATIONE, unde haec propria species alienationis rerum mancipi esse dicitur. Vlpian. *XIX*, 3. Cic. *Topic. X.* Quamvis enim res mancipi etiam tradi possint sine mancipatione: tamen tunc tantum in bonis erant accipientis, non in dominio. Vlpian. I, 16. adeoque res mancipi esse desinebant, nisi per modum adquirendi Iuris Civilis accessisset dominium Quiritarium. Quo pertinent verba Horatii *Epist. II*, 2. *v.* 158.

Si

Si proprium est, quod quis libra mercatus &
aere est,
Quaedam (si credis consultis) mancipat usus.

Loquitur sane Horatius de rebus mancipi, quae ex sententia Iureconsultorum etiam usucapione possunt adquiri. Conf. Ant. Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XIX*, 3. *p.* 620.

XX. Mancipatio vero erat actus legitimus, quo res mancipi more sollemni tradebantur. Bynkersh. *de reb. manc. I, p.* 105. Ad eum adhibendi erant quinque testes, cives Romani, puberes, cum libripende & antestato Ritus & formulae iam supra *Lib. I. Tit. XII. num.* 6. 7. 9. a nobis descriptae sunt. Id modo addendum, una mancipatione hic totum actum absolvi consuevisse, quia ad patris tantum privilegium id pertinebat, ut filius non nisi ter emancipatus & manumissus, eius potestate & dominio exiret. Iungitur saepe mancipio *nexus*, vel *traditio nexu*. De ea Varro *de Lingu. Lat. VI.* 5. *p* 58. NEXVM *Manilius scribit, omne, quod per libram & aes geritur, in quo sint mancipi. Mucius Scaevola, quae per aes & libram fiant, ut obligentur, praeterquam quae mancipio dentur. Hoc verius esse, ipsum verbum ostendit, de quo quaeritur. Nam idem, quod obligatur per libram, neque suum sit, inde nexum dictum.* Sed quum haec sint obscurissima, audiamus ea interpretantem Virum Doctissimum, Io. Frid. Gronovium *in Epist.* CCCII. *ad Claud. Salmas.* quae in Clarissimorum & Doctissimorum Virorum Epistolis, nuper a Celeberrimo Burmanno editis, *Tomo* II. *p.* 549. habetur. *De loco Varronis, quando sic illudere mibi voluisti, ut sententiam meam quaereres, ludibrium de-*

XX. Mancipatio quomodo facta? & differentia nexi & mancipii.

debere tibi pergam. Puto ergo, falli Varronem non tantum in ridicula illa origine § NEXI, *sed & quod ceu diversas ponit sententias Manilii & Scaevolae, quarum utraque vera est, nec inter se pugnant. Sane & Cicero distinguit ea, quae tenentur* IVRE NEXI & IVRE MANCIPII. (Cic. *Epist. ad Fam.* VII, 30.) *Nempe quae habeo* IVRE MANCIPII, *eorum sum dominus: quae* IVRE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita sibi non contradicunt Manilius & Scaevola. Nam Manilius requirit, ut quae nexa sint, eadem quoque sint mancipi, hoc est, talia, quorum commercium sit, & quae mancipari possint. Scaevola dixit, nexum esse, quod per aes & libram geritur, praeterquam quae dantur mancipio. Et haec enim per aes & libram geruntur, sed plus dant iuris, quam nexa. Non negat itaque Scaevola, necesse esse, ut aliquid, quod per aes & libram geritur, sit nexum, id esse rem mancipi: sed dicit, aliud esse tenere aliquid iure nexi, aliud iure mancipii, quamvis utrumque per aes & libram geratur, seu omne id nexum esse, quod per aes & libram geritur, si non mancipio detur. Ita negatione unius speciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, eius fio dominus: quod* NEXVM *est, eius proprie non sum dominus, sed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXVS *differt a* SERVO, *et si obligatus est ad serviles operas praestandas.* NEXVM *habeo iure nexi; non mancipii: at* SERVOS *habeo iure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum est, habeo iure nexi; illud etiam, si penes me sit, non tamen est meum. Logica haec etymologia est, non Grammatica. Videntur omnia quidem mancipia*

etiam

etiam esse generali vocis notione nexa, aut quae habeo iure mancipii, eadem me habere iure nexi: sed non contra, aut reciproce. Ita Cicero, quum dicit, abalienationem esse traditionem alteri nexu, sine dubio generaliter vocem accipit, ut etiam, quae mancipio dantur, comprehendat. Sed ad utrumque requiritur, ut sint res illae, quae sive iure nexi, sive iure mancipii tenentur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec adversatur, quod liber homo, qui non est mancipi, obaeratus potest fieri. Revera enim liberi hominis commercium non est, ideoque non potest esse mancipi: sed ut fiat nexus, fit ex dispositione legis, quae obaeratos necti iussit, & ad refrenandam indiligentiam quorumdam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamsi liberi hominis commercium non sit, idque leges sciverint, homo tamen maior XX. annis, quum ad pretium participandum venumdari se patitur, fit mancipi & servus, etiam dispositione legis, quae unicuique favori pro se introducto renunciari licere, & hoc modo lasciviam fraudatorum coercere voluit. Hactenus locus Gronovii, prolixus ille quidem, sed quem ideo totum hic adscribere non piguit, quod eum unum viderim, in quo discrimen *mancipii* & *nexi* perspicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per aes & libram, vel mancipationem: sed duplici fine, ut aut dominium iuris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. ut aliquis in ea ius pignoris, vel simile, haberet. Priore casu res dicebatur MANCIPIO dari; posteriore IVRE NEXI transferri. Hinc recte Festus *in voce Nexum*: NEXVM *est, quod per aes & libram geritur*, (hoc enim commune habent nexum &

mancipium, *nexum aes dicebatur pecunia, quae per nexum* OBLIGATVR. (In hoc enim differunt nexus & mancipium.) Recte etiam Salmasius *de Mod. Vsur. Cap. XVIII, p.* 839. *Nexum esse obligationem & nexos obligatos*, docet, quamvis quum Epistola Gronovii anno MDCXXXVII. scripta; Salmasii autem liber demum MDCXXXIX. editus sit, rectius fecisset, si eum, qui omnia planius scripserat, vel honoris caussa nominasset.

XXI. Modi adquirendi Iuris Gentium.

XXI. Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat: ita & alii erant adquirendi modi, quorum quidam e IVRE GENTIVM, quidam e IVRE CIVILI descendebant. Ad prius genus pertinent *occupatio, accessio, traditio*, de quibus copiose hoc Titulo agit Imperator. Nos id modo addimus, quod si duo rem invenerant, quorum alter adprehenderat, alter eam adprehendi viderat, communem eam rem utriusque esse visam. Vnde sollemnis formula: IN COMMVNE: similis quodammodo hodiernae: *Halbe part*. Seneca *Epist. CXVII. Quoties aliquid inveni, non exspecto, donec dicas:* IN COMMVNE; *ipse mihi dico*. Phaedr. *Fab. V*, 6.

Invenit calvus forte in trivio pectinem.
Accessit alter, aeque defectus pilis.
Eia, inquit, IN COMMVNE, *quodcumque est lucri.*

Adde Plaut. *Rudent. IV*, 3. *v.* 76. ubi Poëta fori Romani argutias hac in re in risum deducit.

— — TR. *Omitte vidulum.*
GR. *Numquam hercle hinc hodie ramenta fies fortunatior.*

TR.

TR. *Non probare pernegando mihi potes, nisi*
PARS DATVR,
Aut ad arbitrum reditur, aut sequestro ponitur.
GR. *Quemne ego excepi in mari?* TR. *At ego inspectavi e littore.*
GR. *Mea opera, labore, & rete & horia?*
TR. *Num qui minus,*
Si veniat nunc dominus, cuius est, ego, qui inspectavi procul,
Te hunc habere, fur sum, quam tu? GR. *Nihilo.* TR. *Mane, mastigia.*
Quo argumento socius non sum, & fur sum, fac dum ex te sciam.
GR. *Nescio, neque ego istas leges vestras urbanas scio.*
Nisi quia hunc meum esse dico. TR. *Et ego item esse aio meum.*

Praeclarus sane locus, quo non solum hic veterum ritus, sed & complura iuris nostri loca lucem haut mediocrem capiunt. Ger. Noodt. *Probab. II, 6. p. 54. sequ.*

XXII. Modi adquirendi CIVILES complures sunt. Tres recenset Aleander ad Caii *Instit. I, 6. 3. Mancipationem* puta, *in iure cessionem*, & *usucapionem*, sed deceptus male intellecto loco Vlpiani *Fragm. I, 16.* in quo servus, quem civis Romanus a cive Romano emerit, quique ei traditus sit, tantum in bonis eius esse dicitur, *nisi sit mancipatus ei, nec in iure cessus, nec ab ipso anno possessus.* Sane enim Vlpianus hic non recensere voluit modos adquirendi iuris Quiritium, neque negat, rem aliis quoque modis transire posse in dominium Quiritarium. Sex modorum

XXII. Modi adquirendi Iuris Civilis.

meminit Varro *de Re Rust. II*, 10. *Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum perficere*, ait, ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN IVRE CESSIONEM, VSVCAPIONEM, SVB CORONA EMTIONEM, AVCTIONEM. Et hac in re Varronem sequitur Sigonius *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 11. Sed nec Varronem modos omnes recensere voluisse, cum ex particula FERE, qua utitur, tum praecipue patet ex Vlpian. *Fragm. XIX*, 2. ubi & *adiudicationem* & *legem* addit. Iisdem vero haut immerito adieceris adrogationem, donationem, & modum, quem SC. Claudianum induxit. Quae quum ita sint, duodecim erunt modi adquirendi iuris Quiritium, I. HEREDITAS, II. MANCIPATIO, III. IN IVRE CESSIO, IV. VSVCAPIO, V. SVB CORONA EMTIO, VI. AVCTIO, VII. TRADITIO, VIII. ADIVDICATIO, IX. LEX, X. ADROGATIO, XI. DONATIO, XII. MODVS ADQVIRENDI EX SC. CLAVDIANO. De primo modo infra *Lib. II. Tit. XIX.* de quarto *Libro II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de undecimo *Lib. II. Tit. VII.* de ultimo *Libro III. Tit. XIII.* agemus. De secundo modo iam diximus supra *n.* XVI. XVII. Ergo restant *in iure cessio*, *sub corona emtio*, *auctio*, *traditio*, *adiudicatio* & *lex*, de quibus nonnulla ex Antiquitatibus erunt monenda.

XXIII. Quid in iure cessio?

XXIII. IN IVRE CEDEBANTVR res tum mancipi, tum nec mancipi, non modo corporales, sed & incorporales, & tunc requirebantur tres personae, quarum una *cedebat*, altera

tera *vindicabat*, tertia *addicebat*. Vlp. *Fragm.* XIX, 9. Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Praetor, vel Praeses Provinciae. Vindicabat primo rem is, cui illa cedebatur, & ita quidem, ut eam tenens diceret: HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE, AIO. Tum interrogabat Praetor, vel Praeses, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim possessores in contestanda rei vindicatione non solum negare intentionem actoris, sed & ipsi rem adserere: veluti apud Plautum *Rud. IV*, 3. *v.* 86. ubi altero dicente, HVNC MEVM ESSE DICO, statim alter subiicit: ET EGO ITEM AIO ESSE MEVM. Cic. *pro Muraena XII.* & infra *Lib IV. Tit. VI*, *n.* 24. Quaerebat ergo Praetor, vel Praeses, utrum contra vindicaret, an auctor fieret? Quo procul dubio pertinet formula apud Valerium Probum: A. F. A. *An fis auctor?* Negante domino, vel tacente, Praetor rem addicebat vindicanti, hac fere usus formula: QVANDO TV NEGAS, HANC EGO REM PRAESENTI ET VINDICANTI ADDICO. Cai. *Instit.* II, 1. 6. Boeth. *Comment. ad* Cic. *Topic. Lib. III.*

XXIV. EMTIO SVB CORONA quid fuerit, ostendendum paullo adcuratius. Victis hostibus praeda venibat, & in his etiam captivi, qui venditi in servitutem detrudebantur. Hi ergo sub corona venire dicebantur, non quod milites eos custodiae caussa circumstarent, eaque circumstatio militum corona vocaretur, sed quod ipsi capti venales starent coronati, XXIV. Quid sub corona emtio?

 ceu

ceu ex Caelio Sabino & Catone docet Gell. *VII*, 4. ex quo etiam discimus, eos servos, quorum nomine nihil praestabat venditor, pileatos venire consuevisse. Res ex innumeris Livii, Caesaris, aliorumque Historicorum testimoniis nota est. Vt pauca tibi suggeram, ea reperies apud Livium LIII, 4. Caesar. *de Bello Gall.* III, 74. Flor. *Hist.* IV, 12. Iam id modo observa, mancipia sub coronis emta statim in dominio iuris Quiritium esse coepisse, adeoque emtorem securum fuisse contra quoslibet, ut etiam patet ex Varrone *de Re Rust. II*, 10. Cuius locum & ad reliquos adquirendi modos recte intelligendos utilissimum adscribere iuvabit: *In emtionibus dominium legitimum sex fere res perficiunt, si hereditatem iustam adiit, si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, a quo Iure Civili potuit: aut si in iure cessit, cui potuit cedere, & id ubi oportuit: aut si usucepit: aut si e praeda sub corona emit tumve, cum in bonis sectionem cuius publice venit.*

XXV. Quid auctio?

XXV. AVCTIONE adquirebantur, quaecumque publice, proclamante praecone, praesente atque addicente Magistratu, sub hasta emebantur. Festus *voce Hastae. Hastae subiiciebantur ea, quae publice venumdabant, quia signum praecipuum est hasta*. Et Cicero *Philipp II*, 26. *Hasta posita pro aede Iovis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni voci acerbissimae subiecta praeconis.* Hanc hastam publicam fugiebant viri honesti, quia & proscriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad hastam publicam nunquam accessit. Nepos *Attic. VI.* Ceterum, quum res ei addici soleret, qui plurimum augeret, factum est,

est, ut ipsum illud venditionis genus *auctio*; isque, a quo quis emerat, *auctor*, & ius denique auctione quaesitum *auctoritas* adpellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcumque prolatum est, ita ut omne dominii ius, quocumque titulo adquisitum, vocaretur *auctoritas*, ut praeclare observavit Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 11. *p.* 149. Plura dicemus infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XXVI. TRADITIONE adquirebantur solae res nec mancipi, quippe quarum dominia adprehendebantur, simul ac ex iusta caussa fuerant traditae. Vlpian. *Fragm. XIX*, 7. Nec referebat, mobiles res essent, an immobiles: ut adeo manifesto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuisse existimant. Vid. V. C. Schulting. *ad* Vlpian. *l. c. p.* 622. De traditione vera & ficta egregia quaedam observat Ger. Noodt. *Probab. II*, 6. *p.* 56. *sequ.* Non multum diversa a traditione erat cessio vacuae possessionis, quae & mancipationibus nonnunquam accedebat, ut patet ex Grut. *Inscript. pag.* CIƆLXXXI. ubi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo, dicit, EIQVE VACVAM (*k*) POSSESSIONEM MONIMENTI S. S. CESSIT, qua de re plura observavit Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.* XXVI. Quid traditio?

XXVII. ADIVDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis Iudiciis, *familiae erciscun-* XXVII. Quid adiudicatio?

(*k*) Ita legendum esse pro INQVE VACVAM, recte monet Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.*

ciſcundae, *communi dividundo*, *finibus regundis*. *§. ult. Inſt. de off. iud.* Quoties enim Iudex uni ex heredibus, vel ſociis, vel vicinis rem adiudicabat, ſtatim haec ſine traditione in illius tranſibat dominium. Vlpian. *Fragm. XIX*, 16. Vnde adiudicatio traditioni atque uſucapioni aequiparatur, *L. 6. §. 3. D. de ſtatu liber.* Praeter tria vero illa Iudicia nullus erat caſus, in quo dominium adquireretur Iudicis ſententia, quippe quae ius non dat, ſed declarat, id cuiquam competere. *L. 8. §. 4. D. Si ſervit. vindic.* Vnde & actio iudicati non in rem eſt, ſed in perſonam. V. C. Ortw. Weſtenb. *de Cauſſ. obl. Diſſ. VI*, 8. *ſequ.*

XXVIII. Quid dominium ex lege?

XXVIII. LEGE denique adquirebatur dominium rei ſingularis, ſive mancipi eſſet, ſive nec mancipi, quoties lex quaedam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum ſtatim erat in dominio legatarii. Vlpian. *XIX*, 17. *L.* 120. *D. de verb. ſignif. L.* 47. *§. ult. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia, ſive a fiſco, ſive a privatis. Nam & his nonnunquam concedebantur caduca. Cuiac. *ad Novell. I.* Scip. Gentil. *de iure adcreſcendi X.*

XXIX. Diſtinctio inter dominium Quiritarium & bonitarium.

XXIX. Quidquid ullo eiusmodi modo fuerat adquiſitum: IN DOMINIO QVIRITARIO; reliqua *in bonis eſſe* dicebantur. Vlpian. *Fragm. I*, 16. Theophil. *Inſtit. ad §. fin. Tit. de Libertin.* qui dominium Quiritarium eleganter ἔννομον, vel *legitimum*; bonitarium φυσικὸν, vel *naturale*, vocat. Quod diſcrimen in eo maxime erat poſitum, quod domini Quiritarii, re uſucapta, vacui eſſent a litibus, unde & optimo iure poſſi-

possidere dicebantur: quod secus se habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de Antiquo Iure Civ. Rom. I*, 11. *p.* 150. Barn. Brisson. *Antiqu. Rom. IV*, 22. *p.* 78. Bynkershoek. *de Reb. Manc. IX*, *p.* 131. Enimvero sustulit illud discrimen Iustinianus *L. un. C. de nudo iure Quirit. tollendo. L. un. C. de usuc. transf. & de sublata diff. rer. manc. & nec mancipi.* Vnde & in toto iure nostro nullum eius expressum superest vestigium, quamvis aliqua incaute reliquerit Tribonianus paullo obscuriora.

TIT. II.

DE

REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

NOvam rerum divisionem hoc Titulo subiungit Imperator. CORPORALES enim aliae sunt, aliae INCORPORALES, de quibus pauciora dici possunt ex Antiquitatibus.

I. Philosophiae Stoicae deditos fuisse plerosque Romanorum Iureconsultos, iam supra est observatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui Philosophi, res omnes in corporales atque incorporales distinguere, illasque definire solebant, quod possent tangi. Seneca *Epist.* LVIII. *Quidquid est, aut corporale est, aut incorporale.* Idem *Epist. CVI. Numquid est dubium, an id, quo quid* TANGI *potest, corpus sit?* Lactant. *Inst. Divin. VII*, 12. *Solidum & comprehensibile* *cor-*

I. Stoica definitio rerum corporalium & incorporalium.

corpus est, & oculis & manu videtur & tangitur. Ex Epicureis Lucretius. *I, v.* 306.

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.

II. Incorporales res magis non exsistere, quam exsistere putabant Stoici.

II. Iidem e Stoa Philosophi res incorporales magis illis, quae non sunt, quam, quae sunt, accensendas esse arbitrabantur. Cicero *Topic. V. Definitionum duo sunt genera prima. Vnum earum rerum, quae sunt, alterum earum rerum, quae intelliguntur Esse ea dico, quae cerni tangive possunt, ut fundum, aedes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus & cetera. Non esse rursus ea dico, quae tangi demonstrarive non possunt, ut si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quaedam conformatio insignita & impressa intelligentiae, quam notionem voco.* Tertullian. *de Carne Christi*, plane στοϊκῶς: *Omne, quod est, corpus est sui generis: nihil est incorporale, nisi quod non est.* Ex quo sane loco patet, veteres, res solas corporeas exsistere, incorporeas tantum intelligi, existimasse.

III. Iureconsulti definitiones Stoicas adoptabant.

III. In his omnibus ergo Philosophos sequebantur Iureconsulti, qui & ipsi res in corporales & incorporales dividebant, iisdem adoptatis definitionibus, corporales tangi posse, incorporales non posse, dicebant. Cai. *Inst. II*, 1. 2. quamvis, qui elegantius loquuntur, auctores illas RES, has IVRA adpellare malint. Quinctil. *Inst. Orat. V*, 10. Et sane sic res multo est dilucidior, faciliusque intelligitur, cur pecunia, quae manibus tangi potest, pro diversa σχέσει modo corporalibus rebus accenseatur, §. *un. Inst. h. t.* modo

modo opponatur corporibus. *L.* 46. *D. de condict. indeb. L.* 5. *princ. D. de impens. in res dot. L. ult. D. de adim. legat.* Prout scilicet vel res ipsa, vel ius, seu valor, consideratur, ita vel corporalibus, vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia.

IV. Res incorporales & ipsi exsistere quodammodo negabant.

IV. Eodem ex fonte, id est, ex Philosophia Stoica, manavit, quod res incorporales a Iureconsultis magis iis, quae non sunt, quam quae sunt, adnumerantur. Paullus sane *L.* 1. *D. de usufr. leg.* servitutes *neque ex bonis, neque extra bona esse*, contendit, quod ex principiis illis Stoicorum, quae paullo ante declaravimus, explicandum esse, erudite docet Ger. Noodt. *Probabil. II*, 3. *p.* 48. *sequ.*

TIT. III.

DE

SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM.

INcorporalia sunt omnia iura, atque adeo etiam SERVITVTES. Hae vel PERSONALES sunt, vel REALES, seu PRAEDIALES. Serviunt enim non modo praedia rusticis atque urbanis praediis, verum etiam praedia & res personis, constituto in illis usufructu, usu, vel habitatione, vel in servo operis. De illis Titulo III. De his Tit. IV. & V. agitur.

I. SER-

I. Quaenam praedia rustica & urbana?

I. SERVITUS REALIS inhaeret praediis, iisdemque praestatur. A praedio dominante illae servitutes a Iureconsultis in VRBANORVM ac RVSTICORVM PRAEDIORVM dividuntur. Sed cave hic respicias ad locum. Praedia enim non a loco, sed ab usu cognominabantur. Nam eodem modo & urbana mancipia a rusticis, non loco, sed opere seiungebantur. *L. 99. D. de legat. 3. L. 166. pr. D. de V. S.* Et Labeo supellectilem & penum rusticam non loco, sed genere usus, distinguendam putat. *L. 4. §. 5. D. de pen. leg. L. 12. D. de supell. legat.* Immo & vestes, quibus ruri utebantur, rusticas, quibus in urbe, urbanas vocatas, ex loco elegante Titinnii demonstrat Merill. *Obs. III, 5.* Non ergo recte discrimen servitutum rusticorum urbanorumque praediorum desumitur ex *L. 3. D. de servit.* ubi Paullus, *servitutes praediorum alias in solo, alias in superficie consistere*, ait. Praeterquam enim quod illud discrimen non ad praedia dominantia pertinet, a quibus alioquin servitutes diversam denominationem sortiuntur: ne probari quidem potest, servitutes urbanorum praediorum tantum in superficie; rusticorum tantum in solo consistere. Sane Vlpianus, *L. 11. §. 1. D. de Publ. in rem actione*, servitutem urbani praedii esse dicit, si per domum quis suam passus sit aquaeductum transduci: & ea tamen servitus in solo consistit. Contra si quis horto olitorio alterius deberet servitutem altius non tollendi, ea procul dubio foret servitus praedii rustici, quum tamen consistat in superficie, ceu recte animadver-

vertit Merill. *Obs. I*, 32. Nec magis rem videntur acu tetigisse, qui praedia rustica omnes fundos & areas; urbana omnia aedificia existimant. VRBANA enim erant & fundi voluptatis caussa culti, veluti horti, modo eorum plurima pars non esset in reditu, quales sunt horti vinearii & olitorii: *L.* 198. *D. de V. S.* & omnia aedificia habitationi destinata, etiamsi in villis exstructa. §. 2. *Inst. de servit. L.* 1. *D. Commun. praed. L.* 198. *D. de Verbor. signif.* Veteres enim villam plerumque in tres dividebant partes, quarum unam *urbanam*, alteram *rusticam*, tertiam *fructuariam* adpellabant. *Vrbanae* dicebantur aedes, vel habitationis, vel voluptatis caussa conditae, ubicumquae sitae; *Rusticae* complectebantur tecta, villico & reliquae familiae, ut & armentis & equis, destinata: *Fructuariae* denique constabant horreis & cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de Re Rust. Lib. I. Cap. XIII.* Columella *de Re Rust. I*, 6. Vrbanum in villis aedificium etiam praetorium dicitur apud Pallad. I, 8. Sueton. *Calig. Cap.* XXXVII. *L.* 198. *D. de verb. signif.* Et ex eo iam satis manifestum est, aedificia etiam ab usu in praedia *rustica* ac *urbana* dividi solere.

II. Servitutes praediorum urbanorum.

II. Praediis his urbanis variae praestabantur servitutes, quales erant *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *stillicidii*, *fluminis*, *cloacae*, *altius tollendi*, *vel non tollendi*, *luminum*, *&* *aliae*. §. 1. *Inst. h. t.* Cai. *Inst.* II, 1. 3.

III. Servitus oneris ferendi.

III. Sic vicinae aedes tenebantur nonnunquam vicinarum onus ferre, vel alienum aedificium columna vel pariete suo sustinere, co-

lumnam-

lumnamque & parietem praeterea reficere. Haec erat SERVITVS ONERIS. Non vero ideo a domino praedii servientis reficienda erat columna serviens, quod hoc naturae huius servitutis inesset; PARIES ONERI FERVNDO VTI NVNC EST, ITA SIT. *L.* 33. *D. de Serv. urb.* sed quod ea esset lex, id est, stipulatio, in constituenda servitute interposita. Nam id sibi diserte a vicino solebant stipulari, VT REFICERET LAPIDE QVADRATO, vel LAPIDE STRVCTILI, vel quovis alio opere. *L.* 6. §. 5. *D. Si serv. vind.* Quamvis vero hanc pactionem contra naturam servitutum esse iudicet Gallus Aquillius, ob rationem *L.* 15. §. 1. *D. de servitutibus*, evaluit tamen Servii sententia, qui hanc conditionem in hac servitute admisit, quia servientis praedii dominus facere nihil cogatur, sed parietem vel columnam derelinquere possit, ceu patet ex *L.* 6. §. 2. *D. Si servit. vindic.*

IV. Servitus tigni immittendi.

IV. Si cuius paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, ut tignum immitteretur suo parieti, erat haec SERVITVS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies aedificii, quae alterius parieti immitti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. Quamvis enim Architecti strictiore usi vocabuli significatione tignum pro trabibus in contignatione accipiant: Vitruv. IV, 4. aliter tamen loquebantur ICti, ob exemplum in Lege XII. Tabularum exstans, ubi *tigni adpellatione omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur. L.* 62. *D. de V. S.* Quod ut intelligatur

tur rectius, observandum videtur, veteres Romanos incendiorum metu aedes aedibus ita vicinas esse iussisse, ut spatium quoddam, vel interstitium, relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII. Tabularum. Varro *de Ling. Lat. IV*, 4. *p.* 6. AMBITVS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus; ab eoque XII. Tabularum interpretes ambitum parietis circumitum esse describunt*. Festus *voce Ambitus p.* 250. AMBITVS *proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum & semipedis, ad circumeundi facultatem relictus:* Et paucis interiectis: *Ambitus proprie dicitur circumitus aedificiorum, patens in latitudinem pedes duos & semissem, in longitudinem idem, quod aedificium.* Add. Cuiac. *Obs. XIX*, 21 Et huc pertinet Inscriptio vetus Romana, in Sadoleti hortis effossa:

INTER DVOS.
PARIETES.
AMBITVS. PRIVAT.
FLAVI. SABINI.

Brisson. *Antiqu. Select. I*, 2. Non ergo licebat antiquis aedes iungere sine interstitio; neque adeo tunc facile locum inveniebat servitus tigni immittendi. Postea vero aucto civium numero, quum pomoeria antiqua tantam aedium copiam vix caperent: non solum ipsa pomoeria subinde prolata, verum etiam omnes areae aedibus occupatae sunt, adeo ut non nisi inter quasdam interstitium relinqueretur. Quaecunque vero aedificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut privato cingebantur, ea dicebantur INSVLAE. Fest.

voce

voce Insulae.L.2.§.14.D.Ne quid in loco publ.(cui non obstare *L.13.pr.D.de serv.* ostendit Cuiac. *Obs.I*,4.) Iis insulis, vel potius inquilinis aedium, una insula comprehensarum, non modo singulares erant GENII, Reinef *Class. I*, 138. sed & custodiendis iisdem praepositi erant servi, quos INSVLARIOS dici animadvertimus in *L.* 166. *§.* 1. *D. de V. S.* & *L.* 16. *§* 1. *D. de usu & habitat.* Grut. *p.* DCXXIV, 4. Porro ambitus isti insularum dicebantur *angiportus.* Et quia per illos compendii caussa iri solebat, hinc Festo angiportus est *iter compendiarium in oppido.* Nihil tamen in illis agi poterat. Varro de *Lingua Lat. V*, 5. *p.* 37. immo ne pervii quidem semper erant, ut ex Terent. *Adelph. IV*, 2. patet. Sed haec angiporta, ut dixi, rariora erant, postquam aucta urbe omnes areae aedificiis occupabantur. Hinc est, quod Seneca *Controv. II*, 9. conqueritur, *tantas suo tempore fuisse viarum angustias, ut neque adversus ignem praesidium, neque ex ruinis ullam in partem effugium fuerit.* Ex quo ergo propius sibi invicem iungi coeperant aedes, servitutes illae, tum oneris ferendi, tum immittendi tigna, in usu esse coeperunt, ad id quippe comparatae, ut arearum spatium lucrifacerent, quod novis muris, columnis ac parietibus exstruendis occupandum fuisset. Primus Nero veterem aedificandi morem restituit, constituitque, ut ne communione parietum, sed propriis quaeque domus muris ambirentur. Tacit. *Annal. XV*, 42. Postea Antoninus, & Verus Augusti rescripserunt, *in area, quae nulli servitutem debet, posse dominum, vel alium eius voluntate,*

aedificare,

aedificare, intermisso legitimo spatio a vicina insula. L. 14. D. de Seruit. vrb. praed. adeoque ex eo tempore denuo aedes sibi propius iungi coeperunt, communique pariete concludi, ita tamen vt insularum maneret circuitus. Denique & Constantinus M. & sequentes Imperatores Constitutionibus quibusdam definire coeperunt, quantum aedes priuatae ab horreo, quantum a loco publico abesse deberent. *L. 4. & L. 46. C. Theod. de Oper. publ. L. 9. & L 11. C. de Aedificiis priu.* Addantur Barn. Brisson. *Antiqu. Rom. Select. I, 2. p. 4.* Cuiac. *Obs. I, 4. p. 3.*

V. Seruitutes STILLICIDII & FLVMINIS aquae pluuiae caussa erant constitutae. Tenebatur enim vicinus, aquam istam vel in vicini hortum areamue immittere, vel ex alieno tecto in suam aream recipere, si ab eo stipulatus erat vicinus: FLVMINA STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, ITA SINT. Brisson. *Antiqu. Rom. Select. I, 19. p. 22. Stillicidium* vero & *flumen* quomodo differant, docet Varro *de Lingu. Lat. IV, 5. p.* 8. *Fluuius, quod fluit, item flumen: a quo lege praediorum vrbanorum scribitur: Stillicidia fluminaque vt ita fluant, cadantque. Inter haec hoc interest, quod stillicidium; eo quod stillatim cadat: flumen, quod fluat continue.* Sane quum aedes Romanorum pleraeque tecto decliui carerent, non poterant non canales vel aluei plures in suprema superficie esse, per quos aqua pluuia deflueret: aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quae imbres exceptas in terram demitterent. Vid. Guil. Philandr. ad Vitruv. *Archit. VII, 1.* Illud vero *flumen*; hoc dictum est *stillicidium*.

V. Seruitutes stillicidii & fluminis.

Ff VI.

VI. Seruitus cloacae.

VI. CLOACAE Romae dicebantur concamerationes subterraneae, stupendi operis, per quas sordes & collecta colluuies vrbe educta in Tiberim exonerabatur, (a) eaeque vel *publicae* erant, vel *priuatae*. *L.* 1. § 9. *D. de Cloac.* PVBLICAS duxit Tarquinius Priscus, testibus Liuio *Hist. I*, 32. & Dionys. Halic. *Ant. Rom. III*, *p.* 200. easque tam splendidas fuisse, ait Cassiodor. *Var. III*, 30. *tantumque visentibus contulisse stuporem, vt aliarum quoque ciuitatum potuerint miracula, superare.* Meretur illa tota Cassiodori descriptio legi, eique addi idem Cass. *Var. VIII*, 29. 30. & Plin. *Hist. Nat. XXXVI*, 15. Purgandarum earum caussa non solum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *L.* 27. §. 3. *D. de Vsufruct. L.* 39. §. 5. *D. de Legat.* 1. verum etiam ii, qui ad poenam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Traian. Imp. ad Plin. *Epist. X*, 41. Sed & interdictum proditum erat: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS. ITEM NE QVID FIAT IMMITTATVRVE INTERDICAM. *L.* 1. §. 15. *sequ. D. de Cloac.* Quin vt illae cauernae eo rectius conseruarentur: singulares iis praefecti erant Magistratus, qui CVRATORES CLOACARVM VRBIS vocantur apud Grut. *Inscr. p. CXCVII*, 5. *p. CXCVIII*, 2. 3. 4. 5. *p. CCLII*, 1. Ast quum publicae

(a) Hinc Festus *voce cloacae p.* 268. dictas illas existimat a *conluendo*; & *cloacale flumen* Cato dixit, pro cloacarum omnium conluuie.

(b)

cae istae cloacae initio per publicum essent ductae: post incendium Gallicum, mutato vicorum aediumque situ, illac passim subierunt tecta. Qua de re Liuius *Hist. V. fin. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in vacuo aedificant. Ea est caussa, vt veteres cloacae, primum per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta, formaque vrbis sit occupatae magis, quam diuisae, similis.* Hae publicae cloacae. PRIVATAE erant, quae ex priuatis quibusque aedibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicae illae, vt iam ex Liuio demonstrauimus, passim subierunt tecta priuata: opus nonnunquam erat seruitute CLOACAE, & vicinus a vicino stipulabatur, vt liceret sibi priuatam cloacam per eius fundum deductam in cloacas immittere. *L. 7. D. de Seruit. L. 1. §. 4. D. de Cloac.*

VII. Seruitus non altius tollendi.

VII. Antiquissimis porro temporibus suas quisque aedes in infinitum tollere poterat, idque etiam est libertatis naturalis, *L. 9. & L. 24. D. de Seru. vrb. praed. L. 27. D. de Damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *L. 8. §. 5. D. Si seru. vindic.* Enimuero quum id prospectui luminibusque officeret, aerque liberior hoc ipso vicinis interciperetur, saepe alter ab altero stipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde nascebatur seruitus ALTIVS NON TOLLENDI. At postea certus quidam aedium altitudini modus lege statutus est. Sane iam libera & florente Republica ea de re fuisse cogitatum, docet Rutilii nescio cuius oratio de modo aedificiorum, quam ab Augusto recitatam esse in Senatu, vt eam rem non a se primo animad-

uersam, sed antiquis iam curae fuisse, ostenderet, discimus ex Sueton. *Aug. LXXXIX.* Sed & ipse Augustus, vt crebris ruinis subueniret, lege lata statuit, vt ne quis septuaginta pedibus tolleret altius. Strabo *Geogr. V. p.* 162. πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ο' τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque subuenturus, nimiam aedificiorum altitudinem sustulit, vetuitque ad vicos publicos altius septuaginta pedibus tollere.* Incensa deinde vrbe, etiam Nero aedificiorum altitudinem cohibuit, teste Tacito *Ann. XV*, 43. quamuis quem ea in re modum seruarit, non sit memoriae proditum. Denique & Traianus aedium altitudinem sexaginta pedes superare vetuit, ob ruinas faciles, & sumtus, si quid tale contingeret, exitiosos. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian. XIII.* Et sane haec quoque altitudo est maxima, vnde non mirum, de ea conqueri Senecam *Controu. II*, 9. quamuis eam ipsa necessitate ciuiumque frequentia excusari existimet Vitruv. *Architect. II*, 9. Vt vt sit, sane & posteris placuit is aedificiorum modus, vnde ad illum respiciunt Imperatores Seuerus & Antoninus *L.* 1. *C. de Aedific. priuat.* Quin & Constantinopoli eiusmodi legem obseruatam esse, docet Iac. Oisel. *ad* Caii *Instit. II.* 1. 3. Quemadmodum ergo, quae sit non altius tollendi seruitus, ex ipso vocabulo eisque, quae dicta hactenus sunt, satis intelligitur, ita eo obscurior est seruitus ei opposita ALTIVS TOLLENDI. Quamuis enim vulgo seruitutem altius tollendi explicent ex Constitutione Zenonis *L.* 12. §. 1. *C. de Aedific. priu.* de

co

eo casu, si quis a vicino impetrauerit libertatem aedes suas altius, quam leges ferant, tollendi: tamen huius seruitutis iam ante Zenonem mentio fit a Caio *L. 2. D. de Seru. vrb praed.* nec verosimile est, ante hanc Constitutionem licuisse priuatis pactis restringere leges publicas. Itaque verosimilior est sententia eorum, qui hic putant de eo casu actum, vbi vicinus pati teneretur, vt vicinus ὑπερῷον vel caenaculum imponere posset aedibus eius. A. A. Pagenstech. *Sicilim. Manip. III, p.* 70. Verum nec id dubio caret, si illud ὑπερῷον vel caenaculum maneat aedificantis. Nam tunc non differet haec seruitus a seruitute oneris ferendi, vti recte vidit Sam. Stryk. ὁ μακαρίτης. *Vs. Digest. VIII, 2. 7.* Fusius ea de re alibi erit dicendi locus.

VIII. Multum porro interesse videbatur veterum, ita clausas habere areas, vt remotis arbitris versari in iis posset familia. Vnde & Druso promittebat architectus, ita se aedificaturum domum, vt procul ab omnium arbitrio atque adspectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hist. II,* 14. Licebat enim cuiuis, in pariete suo fenestras, quot vellet, aperire, sed & alteri licebat, fenestris vicini in aream suam apertis obstruere. Quod si itaque aliquis fenestras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat seruitute LVMINVM. Sin impedire vellet alter, ne vicinus fenestras in suo pariete apertas obstrueret, stipulabatur a vicino: LVMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT, Brisson. *Antiqu. Rom. I, 19. p. 21.* Atque inde nascebatur seruitus, NE LVMINIBVS OFFICIATVR.

VIII. Seruitus luminum, & ne luminibus officiatur.

CIATVR. Nonnumquam etiam paciscebantur, ne ius esset vicino, se inuitis altius aedificare, atque ita officere luminibus, de qua seruitute *L. 3. D. de Seru. vrb. praed.* Immo vt prospicere liceret, & ne prospectui officeretur, interposita stipulatione cauebant. *L. 14 & L. 15. D. eod.*

IV. Seruitutes praediorum rusticorum. IX. Seruitutes praediorum rusticorum quatuor recenset Imperator *pr. Inst. h. t.* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM, sed §. 2. adiicit. AQVAE HAVSTVM, PECORIS AD AQVAM ADPVLSVM, IVS PASCENDI, CALCIS COQVENDAE, ARENAE FODIENDAE. Nos praecipua tantum consectabimur.

X. Iter, actus, via. X. ITER *ab eundo*; ACTVM *ab agendo*; VIAM a *vehendo* dictam esse, obseruat Varro *de Lingua Lat. IV*, 4. *p.* 7. Ergo ITER est ius eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus, aut ducendi vehiculum. *L. 1. D. de Seru. rust. praed.* quamuis & equo vehi & sella gestari liceret ei, cui iter debebatur. *L. 12. D. eod.* ACTVS erat ius & eundi & agendi vel iumentum vel vehiculum, non tamen onustum, *L. 1. & L. 11. D. eod.* (*b*) VIA denique ius & eundi & agendi & vehicula onusta per alterius fundum ducendi complectebatur. *L. 7. D. eod.* Adeoque tertia seruitus primam & secundam, secunda etiam primam in se continebat, adeo, vt diuidi non possent, & hinc si quis iter & actum acceptum

(*b*) Intelligendum hic esse non plaustrum, oneribus trahendis aptum, sed currum trusatilem, praeclare obseruat Bynkersh. *Obs. IV*, 7. *p.* 365.

(*c*)

ptum tulisset, perimeretur etiam viae obligatio. *L.* 13. §. 1. *D. de Acceptilat.* Nonnumquam tamen iter & actum simul sibi stipulabantur, vt patet ex Gruter. *Inscript. p. CCI*, 3.

PER. HANC.
VIAM. FVNDO.
C. MARCI. CL.
PHILERONIS.
ITER. ACTVS.
DEBTVR.

Cuius rei rationem elegantem reddit Cuiac. *Obs. XXII*, 35. quod viae iter & actus *propalam* inest, actui autem iter tantum tacite & per consequentiam. Vnde non mirum, saepe sibi homines actum & iter simul stipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, seruitutes non hominum sed praediorum esse, quod & ius nostrum inculcat. *L.* 20. §. *vlt. D. de Seru. praed. rust. L.* 86. *D. de Verb. signif.* vbi addi meretur Ger. Noodt. *Probab. I*, 2. *p.* 4. *sequ.*

XI. VIAE latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum sedecim *L.* 8. *D. de Seru. praed. rust.* Varro *de Ling. Lat. VI*, 2. *p.* 48. Ex quibus discimus, hunc viae modum ex legibus XII. Tabularum esse, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VIII.* ACTVS latitudo quatuor pedum erat, teste eodem Varrone *de Lingu. Lat. IV*, 4. *p.* 6. & Festo *voce actus p.* 243. Itineris latitudo parum comperta est. Potuisse tamen pro pacificentium arbitrio vel latiorem vel angustiorem constitui viam vel actum, patet XI. Viae & actus latitudo.

ex *L.* 23. *pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici posse videtur.

XII. Seruitus aquae ductus.

XII. AQVAE DVCTVS erat ius aquam ducendi per alterius praedium, quod vel riuis per canales structiles, vel fistulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teste Vitruv. *Architect. VIII*, 7. quibus tamen & canales ligneos addit. Palladius IX, 11. Erant isti aquaeductus vel PVBLICI vel PRIVATI. In illis exstruendis tam splendidi tamque magnifici erant Romani, vt pauca, quae hinc inde supersunt, rudera posteris sint admirationi. Solebant enim exstruere fornices, & veluti pontes, per quos aqua tamquam flumen aliquod in vrbem duceretur, ceu docet aqua Traiana depicta in numo apud Vaillant. *Num. Imp. p.* 47. De eiusmodi Aquaeductibus Rutil. Numatian. *Itin. I. v.* 97.

Quid loquar aerio pendentes fornice riuos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuisse in sidera montes,
Tale giganteum Graecia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Consumunt totos celsa lauacra lacus.

Tales erant Romae aqua Claudia, Curtia, Traiana aliaeque plures, quarum passim in Marmoribus fit mentio. Et sane his aquis non solum ad necessitatem vtebantur, sed & ad voluptatem & luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphaea*, quorum vestigia sunt in *L.* 5. *L.* 6. *C. de Aquaeduct.* nec non apud Reines. *Inscr. I. Class. I*, 200. & Ioseph. *de Bell. Iud. I*, 16. Erant haec aedificia publica ambitiosi operis, in quibus aquae corriuatae spectantium delectationi

ctationi ac refrigerationi miris modis saliebant, Vid. Pancirol. *Thesaur. Var. Lect. I, 5.* Haec publicis sumtibus solebant exstrui. Sed nec magis sumtibus pepercerunt priuati, qui saepe aquam per omnia cubicula & triclinia ducebant, immo & euripos in his effodiebant, in quibus pisces inter coenandum caperent. Insignia huius luxuriae exempla exstant apud Senecam *Nat. Quaest. III, 17. & praefat. lib. I.* Item *de Tranquill. animi I.* Plin. *Epist. V, 6.* (c) Quum ergo aquam saepe procul & per alienos fundos duci oporteret: occasionem id dedit seruituti aquaeductus, de qua plura dabunt Iureconsulti.

XIII. Reliquae seruitutes facile vel ex ipsis nominibus intelliguntur, & passim de iis copiose agunt Interpretes, quibus addendi Iac. Cuiac. *Obseru. XXII, 35.* Aeg. Menag. *Amoenit. Iur. Ciuil. XXXVI.* Vlr. Hub. *Digress. II, 12. sequ.* Corn. van Bynkershoeck. *Obseru. IV, 7.* XIII. De reliquis seruitutibus remisse.

TIT. IV & V,

DE

VSVFRVCTV, VSV ET HABITATIONE.

HAec seruitutes, de quibus adhuc actum, reales sunt: personales vero VSVSFRVCTVS,

(c) Huc pertinent etiam riui aequae fluentis, parietibus inducti, de quibus Emund. Merill. *Variant.* III, 3. & Ger. Noodt *de Vsufr.* I. 12. *p.* 565.

CTVS, VSVS, HABITATIO, OPERAE SERVORVM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos post eruditissimas M. Aurelii Galuani & Ger. Noodtii commentationes pauca tantum monebimus.

I. Quid veteribus fuerit vti?

I. Ad vocabulum quod attinet: ab *vtendo* & *fruendo* dictus est VSVSFRVCTVS. *Vti* re, vt erudite ostendit Ger. Noodt. *de Vsufr. I*, 1. *p.* 526. est, eamdem adhibere ad vitae necessitatem, sed quatenus sufficit, & vt salua maneat eius substantia. Vnde propria vsus tria sunt, primum, vt vtentis necessitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: postremum, vt ne res vtendo consumatur, aut pereat. Primum Horatius significat, *Epist. II*, 2, *v.* 190.

Vtar & ex modico, quantum res poscit, aceruo Tollam.

Secundum patet ex *L.* 15. §. 1. & 5. *D. de Vsufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* VTIMVR *fructibus rei, quae ab amantibus saluo vsu nobis subministrantur:* ABVTIMVR, *quando deperdimus rem & fructum, vsui est ager, domus: abusui vinum, oleum, & cetera huiusmodi.*

II. Quid frui?

II. FRVI latius patet ac vti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de Vita beata cap. X.* vbi Philosophus: *Tu*, inquit, *voluptatem complecteris: ego compesco, tu voluptate* FRVERIS: *ego* VTOR. *Fructus* ergo non vtentis necessitate, neque rei conditione circumscribitur: sed qualemcumque praesentem vtilitatem, commoditatem, oblectationemue, quae ex re eiusue occasione percipi potest, complectitur, prorsusque adeo neque finem habet, neque modum, ceu egregie osten-

ostendit Augustinus *de Doctrina Christ. cap. III.* Ger. Noodt. *I*, 1. *p.* 526. *sequ.*

III. Vsusfructus ergo neque merum fructum neque merum vsum continet, sed ex vtroque colligitur. Ex *vsu* enim id habet, quod saluam relinquit substantiam: ex *fructu* vero, quod non sola necessitate finitur. Adeoque est *ius vtendi fruendi rebus alienis, salua earum substantia. L. D.* 1. *de Vsufr.* III. Quid Vsusfructus?

IV. Poterat ergo vsus quidem legari sine fructu: sed non fructus sine vsu. Non enim debet, cui plus licet, quod minus est, non licere. *L.* 21. *D. de R. I.* Et praeterea *frui* dicimur etiam, quum rem plane absumimus, neque saluam relinquimus substantiam. Quum ergo hoc casu nihil reliquum mansurum esset: facile patet, inutilem esse proprietatem, si fructus, deducto vsu, legetur. *L.* 14. §. 1. *D. de Vsu & habit.* At vsus, sine fructu legatus, sola vtentis necessitate finitur, saluamque esse oportet non solum rei substantiam, sed & conditionem, *L.* 12. §. 1. *D. de Vsu. & habit.* Minus ergo continet vsus, quam vsusfructus, & hinc ille nec pro parte legari potest, quod potest vsusfructus. *L.* 19. *D. eod.* nec etiam res vsui concessa vel donatione vel locatione, vel vllo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat Vsusfructus. §. 1. *Inst. eod. L.* 12. §. 2. *L.* 38. *seq. L.* 67. *D. de Vsufruct.* IV. Quid Vsus?

V. Parum ab vsu differt HABITATIO, sed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi inest quam vsui, siquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non solum inhabitare, sed & locare vel gratis concedere potest. V. Quid Habitatio?

L. 13.

L. 13. *C. de Vsufr.* quae fecus fe habent, fi folus vfus aedium legatus fit. II. Habitatio non amittitur, non vtendo, neque III. Capitis deminutione, perinde vt vfus, perimitur, vt ex *L.* 10. *D. de Vsu. & habit.* a fe ingeniofe emendata oftendit Ger. Noodt. *Probab. III,* 7. *p* 79.

VI. Origo horum iurium.

VI. Ceterum haec omnia originem debere videntur vltimis voluntatibus. Quum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen eius heredibus confultum vellent: excogitarunt ius illud vtendi fruendi, a dominio & proprietate feiunctum, vt, moriente legatario, rei legatae vfusfructus cum proprietate confolidaretur. Poftea etiam aliis modis, veluti ftipulatione, quam tamen fequebatur traditio, nec non iudiciis diuiforiis, immo etiam lege, conftituebatur vfusfructus, vt accurate docet Ger. Noodt. *de Vfufr. II,* 1. *fequ. p.* 601. *feq.*

VII. Vfusfructus quantitatum & iurium SC. introductus.

VII. Et initio quidem vfusfructus in folis conftituebatur corporibus, poftea SC. prodiit, quod etiam in quantitatibus, & iuribus quafi vfumfructum conftituere permittebat, dummodo caueret fructuarius, fe finito vfufructu tantumdem reftituturum. Qua de re Vlpianus *Fragm. XXIV,* 26. *&* 27. *Vfusfructus Iure Ciuili legari poteft earum rerum, quarum falua fubftantia vtendi fruendi poteft effe facultas, & tam fingularum rerum, quam plurium, id eft, partis. Senatusconfulto cautum eft: vt etiam, fi earum rerum, quae in abufu continentur, vt puta vini, olei, tritici vfusfructus legatus fit, legatario res tradantur, cautionibus interpofitis, de reftituendis eis, quum vfusfructus ad legatarium pertinere defierit.* Eiusdem SC. mentio fit *L.* 1. *D. de*

de Vsufr. ear. rerum. *L.* 24. *D. de Vsufr. leg. L. vlt.* *D. Vsufr. quemadm. caueat.* *L.* 69. *D. ad L. Falcid.* *L.* 1. *C. de Vsufr.* Quando factum sit id SC. non liquet. Sane non illud adscendit ad tempora Ciceronis, cuius tempore, ceu ex *Topic. cap. III.* patet, corporum tantum, non item quantitatum & iurium erat vsusfructus. Quum vero illud iam interpretati sint Massurius Sabinus, Nerua & Cassius & Proculus, ceu colligi potest ex *L.* 5. §. 1. *& L.* 3. *D. de Vsufr. ear. rer.* quos omnes sub Tiberio floruisse constat: hoc quoque, vel certe Augusto imperante, SC. factum esse oportet. Vid. Marc. Aurel. Galuan. *de Vsufruct. cap. III.* Ger. Noodt. *de Vsufr II,* 20. *p.* 589. Schulting. *Iurisp. vet. Anteiustin. p.* 658.

VIII. Ceterum ita constitutus Vsusfructus finiebatur vel tempore, ad quod fuerat constitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non vtendo per constitutum tempus, vel facta in iure cessione, vel consolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariae, de quibus omnibus plenius Ireconsulti, inprimis Ger. Noodt. *de Vsufr. II,* 5. *sequ.* Eadem omnia locum quoque habebant in Vsufructu ciuitati legato. Mori enim & ciuitas videbatur, simulac interiisset, veluti absorpta terrae motu, vel inundatione. Capite minui, si in eam induceretur aratrum. *L.* 21. *D. Quib. modis Vsusfructus vel vsus am.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis vrbibus, eo fine, ut vbi sulcum duxissent Triumuiri coloniae deducendae, muri exstruerentur, & eos quodammodo religio occuparet: Vid. *Lib. II,* *Tit.*

VIII. Quibus modis finitus Vsusfructus?

Tit. I. §. 6. ita aratrum toti areae vrbis inductum, eam reddebat sacram, vt habitari a nullo mortalium posset. Hinc Zonar. *Tomo II. Annal.* refert, Carthaginis aream Senatum Romanum sacrasse, & decreuisse, ἐπάρατον, τὸ ἐπ' αὐτὴν κατοικῆσαι τινά. *Execrabile fore, ibi quemquam habitare.* Plura de eo ritu habent P. Faber *Semestr. I,* 8. Iac. Raeuard. *Coniectan. II,* 7. Quod si neutrum horum contingeret, vsusfructus saeculo circumacto finiebatur. *L.* 56. *D. de Vsufr. L.* 8. *D. de Vsufr. leg.* P. Fab. *Semestr. l. c.* Ger. Noodt. *de Vsufr. II,* 6. *p.* 614.

TIT. VI.

DE

VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

MOdis adquirendi rerum dominium, Iure Ciuili inuentis, accensenda etiam est VSVCAPIO, de qua singulari hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex Antiquitate explicabimus.

I. Vsucapio e iure Attico est.

I. Vsucapionem, quae & *vsus auctoritas* dicta veteribus, ex Iure Attico ad Romanos fluxisse, admodum fit verosimile. Plato certe, qui in plerisque talibus Ius Atticum sequi solet, vsucapionem quoque admittit in sua Republica, Vid. Plat. *de Leg. XII. p.* 691. Sed non nisi mobilium, quibus si quis aperte intra vrbem per annum; ruri per quinquennium vsus sit, vsucapionem completam esse iusserat. Porro si

ſi ruri occulte res haberetur, vsque ad decennium vindicari eam poſſe volebat, ſin extra territorium, aduerſus poſſeſſorem aeternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio reſpicit Iſocrates, quando ſub perſona Archedami ait: ἀλλὰ μὲν ὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἦν ἐπιγένητε πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. *Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones, ſiue priuatas, ſiue publicas, praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe hominibus.*

II. Lex XII. Tab. de vſucapionis tempore.

II. Romam eam inuexerunt leges Decemuirales, in quibus ita cautum legimus: VSVS AVCTORITAS FVNDI BIENNII, CETERARVM RERVM ANNVVS VSVS ESTO. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. VI.* Res ego immobiles Romae biennio, mobiles anno vſucapiebantur. Quum vero eo tempore, quo XII. Tabulae condebantur, intra Italiam conſiſteret Romana potentia: factum eſt, vt vſucapio non niſi in fundis Italicis vel Italici iuris, adeoque in immobilibus rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero prouincialium proprietatem nunquam adquirebat priuatus, ſed populus, (*a*) adeoque in iis non pro-

(*a*) Quamuis enim praedia eiusmodi ſub conditione annuae praeſtationis vel prouincialibus, vel ipſis ciuibus concederentur; ſupremum tamen & directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur praedia ſtipendiaria & tributaria. Theophil. *in* §. 40. *Inſt. de Rer. diuiſ.* Vid. Bynckersh. *de Rebus manc. & nec mancipi* IX. *p.* 130. *ſeq.*

(*b*)

procedebat vſucapio. Qua de de re eleganter Theophilus in §. 40. *Inſt. de Rer. diuiſ.* Ωἱ τὰ ϛιπενδιάρια καὶ τριβυτάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμυ ἢ βασιλέως, ὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἢ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεϛάτην κατοχὴν, ὥϛε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρων μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκίων οἱ δεσπόται τὴν δεσποτείαν εἶχον. *Qui olim conceſſione populi vel Principis ſtipendiaria vel tributaria praedia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum, aut apud Principem, ſed vſum & fructum eorum habebant, & pleniſſimam poſſeſſionem, ita vt & transferre poſſent in alios, & ad heredes transmittere. Italicorum autem fundorum domuumque domini dominium habebant.* Itaque non magis vſucapione adquiri poterat praedii prouincialis dominium, quam rei commodatae aut praedii fructuarii. Ian. Vinc. Grauin. *de Leg. XII. Tabul. p.* 317. Res mobiles omnes vſucapi poterant, mancipi aeque ac nec mancipi: atque ita intelligenda illa Vlpiani *Fragm. XIX*, 8. *Vſucapione dominia adipiſcimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Cuiac. *Paratit. ad tit. C. de Vſucap. transf.*

III. Vt & de vſucapione peregrinis denegan-da.

III. Iisdem legibus Decemuiralibus denegatum fuerat peregrinis ius vſucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Cicero *de Offic. I*, 12. Hoſtis tum erat peregrinus, ceu poſt Ciceronem etiam Caius docet *L.* 234. *pr. D. de Verbor. ſignif.* Et hoc ſenſu Ennius de Scipione Africano.

Hic

Hic est ille situs, cui nemo ciuis neque hostis
Quiuit pro factis reddere operae pretium.

Quum ergo vsucapio esset modus adquirendi Iuris Ciuilis: non magis communis ea cum ciuibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in iure cessio. Videtur tamen postea hoc ius communicatum esse cum Latinis Iunianis, iisque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis ius habuisse, patet ex Vlpiani *Fragm. XIX*, 4. Post Constitutionem Antonini Caracallae, ciuitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non superfuit Latinitatis illius vsus, superfuit tamen peregrinitas, vnde & post ea tempora cum multis peregrinis & barbaris ius nexus, hereditatum, vsucapionis communicari consueuit. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II*, 13. *sequent*.

IV. Quod vero Lex XII. Tabularum rerum furtiuarum vsucapionem inhibuit, id de ipso tantum fure videtur intellectum, vsque ad legem ATINIAM, qua primum cautum, *vt quod subreptum esset, eius rei aeterna esset auctoritas, nisi si in eius, cui subreptum esset, potestatem reuertisset*. Ita Gell. *Noct. Att. XVII*, 7. Paullus *L.* 4. §. 6. *D. de Vsurp. & Vsucap.* Iulianus *L.* 33. *pr. D. eod.* Incerta est legis aetas, nisi quod ante Scaeuolam, Brutum, & Manilium vt & P. Nigidium latam fuisse ex Gellio constat. Praeterea iam Cicero *Verrin. III.* eius meminit. Vnde non admodum a veritate abludere videtur coniectura Steph. Vin. Pighii *Annal. T. II. p* 255. legem hanc A. V. C. IↃLVI. Caio Cornelio Ce-

IV. Lex Atinia de vsucapione rerum furtiuarum.

thego & Q. Minutio Rufo Coss. a C. Atinio Labeone Tribuno plebis latam, existimantis. Exstat Andr. Puluaci *liber singularis ad legem Atiniam, seu de rei furtiuae prohibita alienatione*, qui editus Venetiis, MDLXXXV. postea in *Oceano Iuris*, vel *Tractatu tractatuum Tom. XVII. Vol. XXIV. p.* 216. locum obtinuit.

V. Leges Iulia & Plautia de vsucapione rerum vi possessarum. V. Sequutae sunt leges IVLIA & PLAVTIA (*b*) de vsucapionibus, aut potius de vi publica & priuata, quibus ad res vi possessas prolatum est, quod de furtiuis statuerat lex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, vt res vi possessae vsucapi haut possent, longo quamtumuis tempore, nisi reditu ad verum dominium vitium exuissent. *L.* 33. §. 2. *D. de Vsurp. & Vsucap.* Legis PLAVTIAE, vel PLOTIAE, iam meminerunt Coelius ad Ciceronem *Epist. ad Fam. VIII*, 8. & ipse Cicero *ad Att. Epist. IV*, 16. *pro Caecin. cap. XXVI. pro Milon. XIII.* nec non Sallust. *de Bello Catilin. cap. XXXI.* eaque lata est A.V.C. IↃCLXIV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone Coss. a M. Plautio Tribuno plebis, vt luculenter ostendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. T. III. p.* 228. Iulia vero, vt recte obseruat Hotomanus *de Legib. p.* 77. non alia est ac illa, quam de vi publica & priuata tulit Augustus. Et

(*b*) Iura nostra de his legibus tamquam de vna loquuntur. Legem *Plautiam* & *Iuliam* commemorant Iulianus *d. L.* 33. §. 2. *D. de Vsurp. & Vsuc.* & Tribonianus §. 2. *Inst. h. t.* Sed diuersas fuisse leges *Iuliam* & *Plautiam*, vel *Plotiam*, hancque illa multo esse antiquiorem, certissimum est, ac paullo post demonstrabitur.

(*c*)

Et quia in illam procul dubio & Plautia migrauit, inualuit, vt iuncto nomine diceretur Iulia & Plotia, quemadmodum *Iuliae & Papiae* vocabulum duas diuersas legas coniungit.

VI. His attexenda lex SCRIBONIA, quae & ipsa ad vsucapionem pertinuit. Eam aliqui Coelio Curioni, Tribuno plebis: alii, & in his Galuan. *de Vsufr. cap. XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno IↃCCXXI. cum M. Antonio Consulatum gessit; alii denique, & maxime Racuardus *ad Leg. Scribon. I. p.* 794. huius nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus cum Sisenna Tauro Consulem fuisse, ex Dione Cass. *LVII. p.* 701. adparet. Cuius legis sensus vt eo expeditior sit, notandum est, antiquissimis temporibus seruitutes vsucapi haut potuisse. Quum enim possessionem requireret vsucapio, *L.* 25. *D. de Vsurp.* quae in seruitutibus, vtpote incorporalibus, locum non habere videbatur: *L.* 32. *D. de Seru. vrb. praed. & L.* 43. *D. de Adquir. rer. dom.* factum est, vt nec vsucapi posse crederentur, maxime quum in duodecim Tabulis nihil esset de rerum incorporalium vsucapione statutum, *L.* 14. *pr. D. de Seruit* & praeterea vsucapio sit modus adquirendi dominium, seruitutis autem dominium nullum esse posset. Ast licet non esset seruitutum possessio: erat tamen earumdem vsus, quem deinde prudentes quasi pro possessione acceperunt, adeoque interpretatione sua etiam seruitutum, saltim rusticarum, vsucapionem inuexerunt. Clarissime hoc elucet ex verbis Ciceronis *pro A. Caecin. XXVI. Aquaeductus, haustus, iter, actus, a*

VI. Lex Scribonia de seruitutibus non vsucapiendis.

patre; sed rata auctoritas harum rerum omnium a Iure Ciuili sumitur. Quum vero haec quasi vsucapio seruitutum a prudentibus inuecta a veteris Iurisprudentiae principiis videretur abhorrere: lata demum est lex Scribonia, qua seruitutum vsucapio penitus sublata est. *L.* 4. §. *vlt. D. de Vsurp. & Vsuc.* Neque dubium est, quin ea lex ad omnes in vniuersum seruitutes pertinuerit; siquidem hoc ius vsitatum fuisse generaliter, scribit Vlpianus. *L.* 10. §. 1. *D. de Vsurp. & Vsucap.* Attamen etiam post hanc legem is, qui longo tempore non vi, clam, vel precario vsus erat seruitute, vtili actione a Praetore adiuuabatur. *L.* 10. *D. Si Seruit. vind.* Demum & Iustinianus legem Scriboniam satis aperte sustulit, & seruitutum quoque omniumque rerum incorporalium praescriptionem admisit *L. vlt. C. de Praescript. long. temp.* Conf. Raeuard. *l. c.* Ant. Schulting. *Iurisp. vet. Anteiust. p.* 256. *sequ.*

VII. Longa possessione capio rerum immobilium inuenta.

VII. Hactenus de vsucapione, cui leges Decemuirales, vt dixi, in rebus mobilibus anni, in fundis biennii spatium praefinierant. Quandoquidem enim tunc ciuitate agrisque perpetuo ciues detinebantur, rariusque relicto natali solo Italia egredi consueuerant: tam breue temporis spatium rebus vsu adquirendis, habita inter praesentes & absentes nulla distinctione, sufficere credebatur. Iac. Raeuard. *Tribon. IV. p.* 772. Quum vero sensim Romani longe lateque proferrent Imperii fines, partim Edictis, partim Principum Constitutionibus in eius, quod lege antiqua rebus immobilibus vsu adquirendis datum fuerat, spatii locum eatenus lon-

longius temporis interuallum surrogari coepit, vt vbi vsucapio cessaret, veluti in praediis prouincialibus, praescriptione saltim hoc ius posset adquiri. §. 2. *Instit. de Vsuc.* Vnde res immobiles prouinciales non biennio, sed longo tempore vsu adquirebantur, id est, vt Paullus *Recept. Sent. V*, 2. 3. interpretatur, *inter praesentes decennii, inter absentes vicennii spatio continuo.* Quum vero antiqua illa ac Decemuiralis adquisitio vsucapio diceretur: noua haec dicta est LONGA POSSESSIONE CAPIO. *L.* 4. *fin. D. Pro Emt. l. vlt. D. eod.* vel LONGAE POSSESSIONIS PRAEROGATIVA. *L* 5. *D. de Itin. actuque priu.*

VIII. Differentiae inter vsucapionem & longa possessione capionem.

VIII. Qua in re vero ab vsucapione distincta fuerit illa longa possessione capio, luculenter suo more ostendit Iac. Raeuard. *Tribon. VIII. sequ. p.* 776. Illa ciuilis erat, haec partim ciuilis, partim honoraria. Illa exiguo; haec longiore tempore constabat. In illa nulla absentiae praesentiaeue ratio habebatur: in hac multum intererat, praesentium an absentium ius excludendum esset. In illa tempus semper certum erat, in hac nonnumquam incertum, quoties scilicet quis titulum probare non poterat. Tum enim requirebatur vetustas, cuius origo excederet memoriam, eaque legis vicem tenebat, teste Vlpiano *L.* 1. *fin. D. de Aqua. & aqu. pluv. arcend.* Denique quum vsucapio rerum immobilium tantum in Italico solo procederet: *princip. Inst. de Vsucap* longa possessione fundi tam prouinciales quam Italici iuris capi poterant, vt erudite demonstrant Theophilus *pr. Inst.*

h. t. & Iac. Raeuard. *Tribon X, p.* 781 *sequ.*

IX. Iustiniani Constitutio.

IX. Sed Iustinianus *L vn. C. de Vsucap. transf.* vsucapionem rerum immobilium & longi temporis praescriptionem in vnam veluti massam conflauit, resque mobiles triennio, immobiles inter praesentes decennio, inter absentes vicennio vsucapi voluit. Negat Raeuardus, eius rei iustam rationem habuisse Imperatorem, quia haec omnia, quae de vsucapione rerum immobilium sanxit, iamdudum ante eius tempora Praetorum Edictis Principumque Constitutionibus fuerint inuecta. Quare & hic Iustiniani prudentiam legislatoriam requirit in *Tribon. X. p.* 781. Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

X. Quid Vsurpatio?

X. Ceterum quum tempus in vsucapionibus deberet esse continuum: interruptio illius dicebatur VSVRPATIO, *L. 2. & L. 5. D. de Vsurp.* & de hac re egit Appii Claudii liber de Vsurpationibus, cuius meminit Pompon. *L. 2. §. 6. D. de Orig. iur.* Sunt tamen & aliae huius vocis significationes. Sic vsurpari dicitur seruitus, quae vtendo retinetur. *L. 6. §. 1. L. 8. fin. L. 9. L. 16. D. Si seru. vind.* Immo & vsurpata dicitur seruitus, quae amissa vsu iterum adquisita est. *L. 40. §. 1. D. Ex quib. caussis mai.* Reliqua, quae ad hunc titulum pertinent, a Doctoribus plenius solent inculcari.

TIT. VII.
DE
DONATIONIBVS.

INter modos adquirendi Iuris Gentium etiam DONATIO est. Modis tamen adquirendi

rendi Ciuilibus eam accensuit Caius, quia tunc ex lege Cincia non valebat donatio, nisi sollemniter & per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad Leg. Cinc. cap. XIII.* Quod quamuis mutatum esset tempore Iustiniani: noluit tamen Tribonianus Caii ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p.* 253. Hic, quum ritus nonnulli obseruati sint in donationibus, ii paullo accuratius videntur ex Antiquitatibus Romanis explicandi.

I. DONATIONES veteri Iure in varia genera dispescebantur. Aliae erant *simplices*, aliae *remuneratoriae*. Illae iterum vel *mortis caussa*, vel *inter vivos* fiebant; ad posterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendae. I. Donationes quotuplices.

II. DONATIONES, quae ob caussam fiebant, MVNERA; reliquae generatim DONA (a) adpellatae sunt. Corn. Fronto *de Differ. verb. p.* 1331. MVNVS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii caussa mittunt. Possunt & illa nihilominus* DONA *dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum est, quod militibus donatur in castris, vt corona vallaris.* Clarius Vlpianus *L.* 194. *D. de Verb. sign. Inter* DONVM *&* MVNVS *hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus esse* donum, *Labeo a donando dictum:* munus *speciem. Nam* munus *esse donum, cum* II. Differentia doni & muneris.

(a) Vix ergo locum habet obseruatio Agraetii apud Dionys. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1348. *Donum dantis est, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel monendo dicitur.*

cum caussa, vt puta natalitium, nuptialitium. Et Marcianus *L.* 214. *D eod* MVNVS *proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habet potestatem.* DONA *autem proprie sunt, quae nulla necessitate iuris, officii, sed sponte praestantur, quae si non praestentur, nulla reprehensio est, & si praestentur, plerumque laus inest.* Vbi adde, quae notat Goeddeus.

III. Dona & munera Romae fr[illegible]entissima.

III. Et initio quidem & munera & dona rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos & personas coniunctas, vt patet ex Excerpt. Peirescian. *p.* 154. vbi Polybius, de rebus Aemiliae matri a P. Scipione donatis agens: τοῦτο δὲ, inquit, πανταχῆ μὲν ἂν ἐκότως φαίνοιτο καλὸν, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστὸν, ἁπλῶς γὰρ οὐδεὶς οὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν οὐδέν. *Atque id, quum vbique praeclarum, tum Romae admirabile videatur esse, quia in vrbe nemo quidquam sponte alteri de suo donat.* Postea crescente luxuria, nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera & dona patronis mittebant clientes & liberti, dominis serui, Principibus & Magistratibus ciues, amicis amici, cognatis cognati, (*b*) & quidem variis occasionibus,

(*b*) De clientum liberalitate erga patronos iam supra Cornelium Frontonem audiuimus. De donis & munusculis, quae liberti praeter operas debebant, videndus Caius *Inst. II.* 9. 4. Quinctilian. *Declam. vlt.* Nec seruos ab illo donandi onere immunes fuisse, docet Terent. *Phorm. I.* 1. *v.* 5. *sequ.* vbi Dauus:

Nam herilem filium eius duxisse audio
Vxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.

Quam

nibus, quarum praecipuas hic considerare operae fuerit pretium.

IV. Praecipue donis & muneribus celebrabantur Kalendae Ianuariae, quibus strenae mittebantur vel munuscula, dulcia praesertim, boni ominis caussa, veluti Caricae, id est, ficus in Caria prouenientes, quarum optimae erant Cauniae. Gronou. *Diatr. in Stat. Papin. Cap. XIV. p.* 77. caryotides, mella, huiusque generis alia, vt a rebus dulcibus dulces anni dies — IV. Veluti strenae.

Quam inique comparatum est, hi, qui minus habent,
Vt semper aliquid addant ditioribus?
Quod ille vnciatim vix de demenso suo,
Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa vniuersum abripiet, haut existimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt: omne hoc mater auferet:
Puer caussa erit mittundi.

Imperatoribus missa munera, inprimis Kalendis Ianuariis, patet exemplo Augusti apud Sueton *Octau.* LVII. Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, strenasque oblatas respuit. Dio Cass. LVII. *p.* 613. Caligula eas se recepturum, edixit. Suet. *Calig.* XLII. Claudius eas denuo edicto sustulit. Dio. Cass. LX. *p.* 659. Postea vix quisquam Imperatorum eiusmodi munuscula respuit. Magistratus prouinciales dona & munera non poterant iure recipere; permittebantur tamen iis xeniola. *L.* 6. §. 3. *D. de Off. Procos. L.* 18. *D. de Off. Praesid.* Vnde mira continentia Ciceronis, qui in prouincia etiam xeniola illa respuit. Cicero *ad Attic. Epist.* V, 10.

dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Ioſ. Scalig. *ad* Tibull. *lib. I.* Martialis *Epigr. VIII*, 33. *v.* 11.

Hoc linitur ſputo Iani caryota Kalendis,
Quam fert cum paruo ſordidus aſſe cliens.

Et *Epigr. XIII*, 27.

Aurea porrigitur Iani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſet ſolet.

Ditiores aurum & argentum mittebant, praecipue Imperatoribus, vt Auguſto apud Sueton. *Octau. LVII.* Theodoſio & Arcadio apud Symmach. *Epiſt. X*, 28. Sed & aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, &c. Imperatoribus offerebantur dona. Et inde eſt *aurum oblatitium*, de quo *L.* 5. *L.* 9. *L.* 14. *C. Theod. de Senat. Lib. VI. tit.* 2. id eſt, aurum a Senatoribus & viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim & Curiales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in Codice Theod. puta *Libro XII. tit. XIII.* ad quem praeclare docet Gothofredus, iam libera Rep. parta victoria Ducibus triumphaturis offerri conſueuiſſe coronas aliaque munera ad ornandum triumphum, & inde ortum eſſe aurum coronarium, quod a bonis Principibus ſaepe remiſſum, a malis reuocatum eſſe copioſe oſtendit. Vide eius *Comment. ad Cod. Theod. Tom. IV. p.* 602. Nec Kalendis tantum Ianuariis, ſed & diebus proxime inſequentibus ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena p.* 447. hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum ſit*, *al-*

alterum tertiumque venturum similis commodi Sed sustulit illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cauit, ne strenarum commercia vltra Kalendas Ianuarias exercerentur. Sueton. *Tiber. XXXIV.*

V. Porro viri Saturnalibus: feminae Matronalibus, id est, Kal. Martiis, strenas atque apophoreta dabant & accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus (c) exempla sunt apud Sueton. *Octau. LXXV. Vesp. Cap. XIV.* & Martial. *Epigrammatum libro XIV.* qui totus huc pertinet. De Matronalibus Tibullus. *Eleg. III,* 1. *v.* 1. V. Apophoreta, Saturnalia & Matronalia.

Martis Romani festae venere Kalendae:
Exoriens nostris hinc fuit annus auis.
Et vaga tunc, certa discurrunt vndique pompa
Perque vias vrbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr.* 24.

Natales mihi Martiae Kalendae,
Lux formosior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus & puellae
Quinquagesima liba.

Et *Epigr. V,* 84. *v.* 10.

Scis certe, puto, vestra iam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dedisti.

Vnde est, quod Kalendas has Martias Kalendas femineas adpellat Iuuenal. *Sat. IX. v.* 53. Quum vero multi Saturnalibus auidius a clientibus exi-

(c) Haec apophoreta dicta etiam *sigillaria.* Sueton. *Claud.* V. Spartian. *Hadr.* XVII. Alias ipsa Saturnalium dierum adpendix dici consueuit *sigillaria*, a sigillis vel paruis imaginibus, quibus pro se & suis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat.* I, 13.

(d)

exigerent munera: Publicia lex lata eſt a Publicio, Tribuno plebis, vt non niſi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn. I,* 7. Quae lex eadem videtur cum illa, qua vetitum, ne quis in pecuniam luderet, ſponſionemue in ludo, niſi qui virtutis cauſſa ſuſceptus eſſet, faceret, de qua *L.* 3. *D. de Aleatorib.* Tota enim lex procul dubio fuit ſumtuaria.

VI. Munera natalitia. VI. Solebant & diebus natalibus munera accipere honoratiores atque amici. Martialis *Epigr. IX,* 54.

Natali tibi, Quinte, tuo, dare parua volebam
Munera, tu probibes, imperioſus bomo es.

Et alibi *Lib. VIII. Epig.* 64. lepide exagitat Clytum, qui vt noua ſemper munera natalitia auferret, ſepties octiesue in anno natalem celebrabat. A natalibus diuerſa χαριστία, id eſt, ſollemne conuiuium, cui tantum cognati intererant, litium ponendarum & amoris inſtaurandi gratia inſtitutum. Val. Max. II, 1. Hic aeque ac in natalibus dabantur munera. Inprimis mittebantur aues, (Martial. *Epigr. IX,* 56.) die natali & annuli, lunulae, aliaque huius generis ad mundum muliebrem pertinentia. Plaut. *Epidic. V,* 1. *v.* 33. Veſtis cubitoriae natali ſuo ſibi donatae meminit diſpenſator Trimalcionis apud Petron. *p.* 14. vbi conferendae Iani Woweri aliorumque doctiſſimorum virorum adnotationes, *p.* 150. ex quibus patet, caenatorias eiusmodi veſtes a clientibus mitti conſueuiſſe patronis. Nec modo accipiebant natalibus ſuis munera, ſed & dabant, vt patet ex Inſcriptione apud Gruter. *p. CCCCXIV,* 2.

HIC.

HIC. ARCAE. AVGVSTALIVM. SE. VIVO. HS. XX. DEDIT. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. DIE. NATALI. SVO. IV. KAL. FEBR. PRAESENTES. VESCERENTVR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATVAE. DECVRIONIBVS. ET. SEVIRIS. ET. IVVENIBVS. SPORTVLAS. ET. POPVLO. EPVLVM. ET. OLEVM. EADEM. DIE. DEDIT.

Et *p. DLXXI*, 1. alius municipio HS. LXV. legat. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. QVOTANNIS. VIII. ID. NOVEMBRIS. NATALE. SVO. MVNICIP. EPVLVM. ET. CRVST. ET. MVLSVM. DARETVR.

VII. Itemque diebus lustricis missa.

VII. Die octauo a natali puellae; nono pueri lustrabantur, accipiebantque nomina. Festus *voce lustrici p. 507. Lustrici dies infantium adpellantur puellarum octauus, puerorum nonus, quia bis lustrantur, atque eis nomina imponuntur.* Addi possunt Macrob. *Saturn. I*, 16. Plutarch. *Quaest. Rom. p.* 288. Vnde hi *dies nominum* adpellantur apud Vlpian. *Fragm. tit. XV.* Ita enim ibi legendum esse pro *nonum diem*, ex codice Tiliano ostendit Em. Merill. *Obs. II*, 33. Fiebat haec *lustratio*, vel vti Terent. *Phorm. I*, 1. vocat, *initiatio*, impositioque nominum variis adhibitis sollemnitatibus. Expiatum enim infantem, & aduersus fascinum probe praemunitum, eximebant cunis, & per aedes ditissimorum ciuium boni ominis caussa, nec non ob religionem per Deorum Dearumque templa circumferebant.

bant. Perſ. *Sat. II, v.* 31. Suet. *Calig. Cap. XXV. Ner. Cap VI.* Hinc porro nomen accipiebat infans & vocabantur ad epulum propinqui: Iul. Capitolin. *Clod. Albin. IV* & denique intra trigeſimum a natiuitate diem profeſſio natalitia ad acta fiebat. Ita enim intelligendum eſſe locum Iulii Capitol. *in vit. Marc. cap. IX.* oſtendimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. II,* 14. *p.* 266. Tunc ergo dona & munera mittebantur infanti eiusue matri, idque eſt, quod ſignificat Terent. *Phorm. I,* 1. *v.* 13.

Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies.
Vbi INITIABVNT: *omne hoc mater auferet:*
Puer cauſſa erit mittundi.

VIII. Nuptialia dona.

VIII. Nec praetermittenda munera nuptialia. Neque enim temere quisquam conuiuiis nuptialibus intererat, quin munuſculo ſponſo ſponſaeque oblato beneuolentiam teſtaretur. Et haec ſunt *nuptialia munera*, (*d*) quorum mentio fit apud Iureconſultos. *L.* 1. §. 6 *D. de Tut. & rat. diſtrah. L.* 13. §. 2. *D. de Adminiſtr. tut.* Quae nonnunquam tam magna erant, vt ſponſae vel ad dotem ſufficerent. Quinctiliani ſane filiae Nonio Celeri nubenti L. millia numûm contulit Plinius. Vid. *Epiſt. VI,* 32.

IX. Xenia hoſpitibus miſſa aliaeque liberalitatis exempla.

IX. Liberalitatem non minorem oſtentabant, in donandis hoſpitibus. His miſſa munera

(*d*) Item *munera nuptalicia. L.* 194. *D. de Verbor. ſign.* Apud Ciceron. *pro A. Cluentio* VI. IX. & Apulei. *de Aſino aureo* VI. nuptialia dona paullo aliter accipiuntur, pro muneribus, quae ante contractas nuptias mulieri a viro offerebantur.

(*e*)

nera XENIA κατ' ἐξοχὴν adpellata sunt. Plin. *Epist. VI*, 31. *Summo die, abeuntibus nobis xenia sunt missa.* Sed saepe diuites ac potentiam adfectantes, donis plane priuati sortem transgressis, plebeiorum animos, liberalitatisque laudem sibi conciliare studebant. Exemplo esse potest Plinius, qui Curiano, Gratillae filio, legatum remisit, Plin. *Epist. V*, 1. Voconi Firmo censum equestrem suppleuit, Id. *Epist. I*, 19. Martialem viatico iuuit, idem *Epist. III*, 21. Artemidoro Philosopho, vrbe excedere iusso sub Domitiano, pecuniam, qua opus erat, a locupletibus negatam, ipse mutuatus gratuitam dedit, Id. *Epist. III*, 11. Caluinae patris debita remisit. Id. *Epist. II*, 4. Vt alia stupenda prorsus liberalitatis exempla praetermittamus.

X. Et olim quidem libere quisque donare poterat, quantum vellet. At postea A. V. C. IↃXLIX. a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, lata est lex CINCIA, quam & MVNERALEM vocat Plautus apud Festum *voce muneralis*. *p.* 323. Eius primo capite cautum, ne quis ob causam orandam donum munusue caperet. Vid. Cic. *Epist. ad Attic. I. vlt. Tacit. Annal. XI*, 5. *XIII*, 42. Quum enim instituto iure patronatus, de quo supra *Lib. I. Tit. II. num. XXIX.* patroni pro clientibus gratis postularent: hi gratum animum ostensuri patronis Kalendis Ianuariis, Saturnalibus, natalibus, varia xeniola, strenas & munuscula offerebant, quae deinde a rabulis in debiti necessitatem transformata, adeo plebem premebant, vt patriciis veluti stipendiaria viderentur. Hinc veterem morem reduxit Cincius.

X. Legis Cinciae de donis & muneribus caput primum.

cius. Vid. Fridr. Brummeri V.C. *Comment. ad Leg. Cinc. III. sequ.*

XI. Variae huius legis relationes & mutationes.

XI. Paullo post ea lex obsolcuit. Contemtu tamen oppressam renouauit Augustus Imperator, poenamque quadrupli adiecit. Iterum desuetudine abolitam, quum reuocari non posset, Claudius ita temperauit, vt ne oratores vltra dena sestertium caperent. Tacit. *Ann. XI, 5.* Sub Nerone lex iterum pristino vigori reddita, at sub finem eius imperii, vel certe paullo post, Constitutio Claudii renouata. Addidit Traianus SC. ut omnes litigantes iurarent, antequam agerent, nihil se ob aduocationem cuiquam dedisse, promisisse, cauisse, peractis vero caussis, non nisi dena sestertiûm dare liceret. Post ea tempora adeo exspirauit lex ista, vt honorario Aduocatorum tantum non sordidum mercedis nomen obueniret, neque dubitarent Iureconsulti statuere, locationem conductionem intercedere inter Aduocatum & clientem, *L.* 38. § 1. *D. Locati. L. vlt. C. de Condict. ob. causs. dat.* Immo iam ante multae fraudes huic legi factae erant per xenia, strenas, natalitia, captationes vltimarum voluntatum, palmaria, redemtiones litium, aliasque huiusmodi artes, quas crudite, vt solet, explicat laudatissimus Brummerus. *l. c.*

XII. Eiusdem legis caput aliud.

XII. Alio eiusdem legis capite cohibebantur donationes intra certam summam, quae tamen hodie ignota est: (*e*) neque licebat cuiquam

(*e*) Quanta fuerit haec summa, nondum constat, Franc. Hotomanus *de Donat.* IX. negat, quemquam potuisse donare

quam plus donare, quam lex permiserat, nisi donatio vel publica esset, vel remuneratoria, vel cognatis personisque coniunctis facta. Si plus donatum fuerat: non tota donatio, sed qua legitimum modum superabat, rescindebatur; (f) si acu rem tetigit Brummerus *ad Leg. Cinc. XII.*

XIII.

donare vltra dodrantem bonorum. Sed id nullo fundumento dici ostendit Brummer. ad *L. Cinc. XII.* Alii ducentos tantum aureos donari potuisse, existimant, *L. 34. C. de Donat.* Sed nec hoc certius videtur, istam legem de lege Cincia loqui, nec recte infertur, quia donationes CC. aureos excedentes ea lege iubentur insinuari, ideo eas lege Cincia fuisse prohibitas. Maximarum sane donationum exempla exstant apud Plin. *Epist. VI, 25.* & *32. II, 4. VIII, 14. I, 19.* Vnde satis magnam oportet fuisse summam hac lege praefinitam. Schulting. *ad* Vlpian. *p.* 561. *seq.*

(f) Ita Brummerus ob Vlpiani locum; qui exstat *Fragm. I, 1. Imperfecta lex est, veluti Cincia, quae supra certum modum donari prohibet, exceptis quibusdam cognatis, sed si plus donatum sit, donationem non rescindit.* Vnde colligit vir doctissimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuisse rescissam. Enimuero sic perfecta fuisset lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipso iure valuisse, exceptionem tamen datam fuisse ei, qui conueniebatur ex sua liberalitate vltra modum a lege definitum, *L. 21. §. 1. L. 24. D. de Donat. L. 5. §. 2. & 5. D. de Dol. mal. & met. except.* quae exceptio etiam fideiussori proderat. *L. 24. D. de Donat.* Prodita quoque fuisse videtur actio rescissoria, qua rescindebatur, quod fuerat vltra modum donatum. *L. 21. §. 1. D. eod.* Quibus remediis non fuisset opus, si ipsa lege Cincia irritum fuisset, quod erat vltra modum legitimum donatum. Vid. Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *l. c. p. m.* 562.

XIII. Caput tertium eiusdem legis. - XIII. Alio huius legis capite cautum fuerat, vt in donatione, quibusque personis facta, mancipatio traditione interueniret, exceptis donationibus conditionalibus & mortis caussa factis. Brummerus *ad Leg. Cinc. XIV.* Exempla exstant in marmoribus Gruterianis, quae egregie illustrat idem Brummerus.

XIV. Variae horum capitum relationes & mutationes. XIV. Accesserunt postea varia SC. variaeque Constitutiones, quibus legi Cinciae subinde vel abrogatum, vel derogatum est. Sic postea inualuit, vt inter personas coniunctas donatio valeret, quibuscumque verbis facta, etiam si nulla intercessit mancipatio. Paull. *Sent. Recept. IV*, 1. 11. *& V*, 11. 4. idque introductum est Constitutione D. Pii, cuius mentio fit *L.* 4. *C. Theod. de Donat.* Sane ante haec tempora etiam cognati, personaeque coniunctae in donationibus ius commune, hoc est, legem Cinciam, sequebantur, vt patet exemplo matris Voconii Romani, quae donationem sestertii quadringenties, non prius legitime peregisse videbatur, quam fundos emancipasset, teste Plin. *Epist. X*, 3. Brummer. *ad L. Cinc. XIII.* Idem D. Pius primus vetuit, ne posset donatarius ulterius conueniri, quam in quantum facere posset. *L.* 20. *L.* 41. §. *vlt. D. de Re iud. L.* 28. *D. de R. I.* Sic & miles donare non poterat *focariae L.* 2. *C. de Donat. int. vir. & vx.* immo nec heredem illam instituere, vt vulgo colligunt ex *L.* 14. *D. de His quae vt indign.* Aliud tamen adparet ex marmore apud Grut. *Inscr. p. MCVII*, 3. D. M. M. AVRELI VITALIS MILITIS CL. PR. ANTONINIAN. RAVENN. NATIONE PANN.

PANN. III. PROVIDENTIA STIP. XXVIII. VALERIA FAVSTINA FOCARIA ET HERES EIVS BENE MERENTI POSVIT. Conf. Merill. *Obseru. Lib. VIII*, 32. *p.* 124. Ipsine legi Cinciae, an Principum Constitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus vel hostibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, & non merces laboris adpellaretur, non facile dixeris. Exstat eiusmodi exceptio apud Paullum *Recept. Sent. V*, 11. 6 & verbis nescio qua ratione immutatis *L. penult.* §. *vlt. D. de Donat.*

XV. Inualuerat etiam, vt donatio fieri non posset verbis generalioribus, sed singulae res, quas quis esset donaturus, enumerari deberent. *L.* 1. *Cod. Hermog. de Donat.* Ex quo patet, acuo adhuc Diocletiani hoc ius obtinuisse. Ita enim ibi Diocletianus & Maxim. Augusti: *Non est iuris incerti*, (in emancipatum donatione aliquid transferri non posse,) *si generaliter eidem partem tertiam bonorum donasti, quia generaliter bonorum portio donari non potest, quum singulae res nominari debeant, quae donatione, mancipatione, vel in iure cessione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio: haec fieri non aliter poterat, nisi per adprehensionem rei. Vnde Vlpian. *Fragm. XIX*, 6. *Res mobiles non plures mancipari possunt, quam quae manu capi possunt: immobiles autem etiam plures simul.* At secus tamen se res habebat inter patrem & filium suum, cui partem bonorum donare licebat, Idque patet ex inscriptione apud Gruterum, *p.* IↃCCCLXXX, 3. qua pater liberis omnibus bonis cedit: XV. In donationibus res singulae nominari debebant.

MARVLLO ANTIOCHENO.
HELENAE. TERTVLLIANAE. P.
MARVL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QVOAD. VIXER. RETENTA.

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m.* 713. *sequ.*

XVI. Donatio facta a parentibus.

XVI. Quae filiis suis donabant parentes, magis destinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *L.* 11. *C. h. t.* Hinc requirebatur, vt pater in ea voluntate perseuerans decesserit. Paull. *Rec. Sent. V*, 11. 3. Tamen ne sic quidem rata erat donatio, ita, vt res donata posset a filio vsucapi, nisi eadem res arbitrio familiae erciscundae esset adiudicata. *L.* 18. *C. Famil. ercisc.* Vnde & parentes praelegare solebant liberis, quae viui donauerant. Vid. Plin. *Hist. Nat. XXXIII*, 2. At nouissimo iure id quoque mutatum est *L.* 25. *C. de Donat. inter vir. & vx.*

XVII. Insinuatio ad acta introducta a Constantino Chloro, postea subinde mutata.

XVII. Aliam mutationem ius istud subiit tempore Constantini Chlori, qui omnes donationes in scriptis fieri, actisque insinuari iussit. Eius deinde Constitutionem confirmauit filius Constantinus Magnus. *L.* 1. *C. Theod. de Sponsal.* Postea Theodosius & Valentinianus non modo scripturam remiserunt, sed & insinuationem, si donum ducentos aureos non excederet. *L.* 29. *C. h. t.* Iidem Principes etiam secundum caput legis CINCIAE de certa donationis summa sustulisse dicuntur. (g) Ast Iustinianus sum-

(g) Ita Brummerus V. C. *ad L. Cinc. XIII.* qui id colligit

ſummam actis inſinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos extendit, exceptis quibuſdam donationum ſpeciebus. *L.* 34. *L.* 37. *C. eod.* Conf. Brummer. *ad Leg. Cinc XII. ſequ.* inter quas & remuneratoriam eſſe, docet Cuiac. *Obſ. XXVII*, 40. Videtur tamen etiam Iuſtini tempore ſaepe ſcriptura adhibita, vt docet fragmentum vetuſtae donationis, Iuſtini aeuo, Maximo Conſulatum gerente, factae, quod recenſet Barn. Briſſon. *de Formul. VI, p.* 558.

XVIII. Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam ſatis accurate exponit Imperator §. 3. *Inſt. h. t.* Alias quidem inter virum & vxorem conſtante matrimonio donatio non valebat, niſi certis ex cauſſis, veluti mortis cauſſa, ſerui manumittendi gratia &c. Eamdem prohibitionem Conſtitutione ſua confirmauerat Antoninus Imperator, (*h*) *L.* 42. *D. de Donat. inter vir. & vxor.* qui tamen & ideo mulieri donare permiſerat, vt vir ab Imperatore lato clauo, (*i*) vel equo publico, (*k*) ſimiliue ho- XVIII. Donatio propter nuptias.

Hh 3

git ex *L. vlt. C. Theod. de Sponſ.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, oſtenditurque quaenam ſit inſinuanda.

(*h*) Lex haec eſt ex Caii Commentariis ad Edictum deſumta, adeoque intelligi non poteſt Antoninus Caracalla, vt exiſtimat Lud. Charondas *ad* Vlpian. *l. c.* cuius ad tempora Caius non peruenit, ſed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de Vit. Iurecenſ. II.* 7.

(*i*) Id eſt, dignitate Senatoria, cuius inſigne erat latus clauus. Vid. Graev. *Praeſ. Tomi VI. Theſaur. Antiqu. Rom.*

(*k*) Id eſt, dignitate Equeſtri. Ita explicat etiam Caius *L.* 42. *D. de Donat. inter vir. & vx.*

(*l*)

honore ornaretur. Vlpian. *Fragm. VIII*, 1. Paull. *Recept. Sent. II*, 23. Quod, vel ideo prouisum, aiunt, vt ne coniuges ob mutuum amorem se inuicem spoliarent, vt ait Vlpianus *L. 1. D. de Donat. inter vir. & uxor.* vel, ne bonorum, quae inter eos quasi communia esse debebant, societas leuissimi munusculi acceptatione tolleretur, vt existimat Plutarch. *Quaest. Rom. p.* 295. (*l*) & *Coniugal. praecept. p.* 143. *Tom. II. Operum.* Sed haec omnia intelligenda de donationibus stante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id est, constitutionis pecuniae, qua mulieri praestabatur securitas dotis, vt, si de hac periclitaretur, aliquid vice dotis dissipatae haberet. §. 3. *Inst. de Donat.* Ea quum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret, postea D. Iustini Constitutione permissum est, vt tam ante, quam post nuptias constitui vel

(*l*) Rationes alias suppeditant *L. 2. & L. 3. D. eod.* Sed nulla tamen harum genuina esse & ad prohibitionis huius originem pertinere videtur. Vera causa ex principiis Iurisprudentiae veteris deriuanda, secundum quae vir & uxor pro vna persona habebantur, non secus ac pater & filiasfamilias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, nisi pater donans in ea voluntate perseuerans decessisset: ita non magis valida erat donatio inter virum & vxorem, quae in manum conuenerat. Barn. Brisson. *de Ritu Nuptiar. p.* 214. Postea quam raro vxores in manum conuenirent, & tamen posteriores Imperatores ius vetus Constitutionibus suis firmarent: ICti alias rationes excogitandas putarunt, quamuis sibi ipsi non satis constent.

(*a*)

vel augeri posset, quumque iam nomen antiquum inconcinnum videretur: Iustiniani iussu Donatio propter nuptias vocari coepit §. 3. *Inst. h. t. L. vlt. C. de Donat propter nupt.* Graecis est ἀντιφέρνα, ad quam proxime accedunt θεώρετρον & ὑπόβολον, quorum illud est, quod ob dotis quantitatem, quum soluto matrimonio dos repetitur, huic subiicitur, & veluti sub dote, quae in maiorem quantitatem excrescit, tanquam minus & infirmius ponitur: Harmenop. IV, 10. 1. hoc autem quod virgini, non viduae, datur, διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας, *in honorem virginitatis.* Id *Promtuar. V*, 5. 7. Vnde hoc cum veterum ἀνακαλυπτηρίῳ non male comparat Dionys. Gothofredus. Similis quoque est Theoretro Germanorum *Morgengaba*, vti & *incrementum dotis* ibidem passim receptum. Erat autem *Theoretri* quantitas in singulas libras dotis semiaureus: Harmenop. *ib.* §. 9. & *hypoboli* apud veteres dotis dimidia pars, postea pro libra librae triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinere puto instrumenta ὑποβολικὰ apud Sidon. Apollin. *Epist VII.* & συμφωνηθὲν ὑπόβολον, *pactum hypobolum* apud Harmenop. IV, 10. 7.

XIX. Quemadmodum vero donationes inter viuos sua natura erant irreuocabiles, nisi ob certas caussas, quas Iureconsulti exponunt: ita semper reuocari poterant donationes MORTIS CAVSSA factae, morte non sequuta, sed & hic ad formulas erat respiciendum. Poterat enim etiam sic mortis caussa donari: VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ES- XIX. Donatio mortis caussa.

SET, id est, ne si conualuisset quidem donator, & tunc credebatur inter viuos donatum. *L.* 27. *D. de Mort. causs. don.* Plures formulas in huiusmodi donationibus vsurpatas accurate suo more collegit Barn. Brisson. *de Form. VII. p.* 690.

XX. Leges adiectae donationibus.

XX. Postremo & hoc monendum videtur, donationibus consueuisse varias conditiones ac leges adiici, vt non modo ex multis Iuris nostri fragmentis constat, quae idem colligit Brisson. *de Form. IV. p.* 557. verum etiam ex Plauti *Asin. IV*, 1. vbi scitum & elegans exstat syngraphi inter adolescentem, amicam & lenonem conscripti exemplum, in quo plurimae leges viginti minarum donationi adiiciuntur. Immo & lapides exstant, in quibus curiis vel integris corporibus donationes fiunt, certis adiectis legibus, veluti VT QVOTANNIS NATALI SVO SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR, vel VT LARGIVS ROSAE ET ESCAE PATRONO SVO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR, & quae sunt huius generis aliae. Brisson. *l. c.*

TIT. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

CONiunctim hoc titulo exhibet Imperator, quae dici poterant de iis, quae vel non alienari poterant a dominis, vel alienari a non dominis. Nos singula ex Antiquitatibus Romanis illustrabimus.

I. A

I. A marito alienari non poterat fundus dotalis, quamuis alias eius esset dominus. *pr. Inst. h. t.* Ad quae rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine & natura, maxime quum haec materia in Institutionibus plane praetermissa sit a Triboniano.

I. Fundus dotalis alienari non poterat a marito.

II. Dotes quo fine olim inter mortales constitutae sint, a nemine, quod sciam, accuratius ostensum est, quam a Iac. Perizonio V. C. in *Dissert ad Leg. Vocon. p.* 113. *sequ.* Quemadmodum scilicet filii apud plerasque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omnium, quae parentes reliquissent, bonorum futuri: ita filiae contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna; atque hinc innuptae debebant ex bonis paternis ali, nuptae vero instrui dote, ne plane exsortes essent paternae hereditatis. Apud plerasque tamen gentes dotem maritus vxori, non vxor marito offerebat. Ista sane consuetudo viguit inter Germanos, teste Tacito *de Mor. Germ. Cap. XVIII.* Assyrios, teste Aelian. *Hist. Var. IV*, 1. Babylonios, teste Herodot. I, 196. & Armenios, ceu patet ex *Nou. XXI.* Sed diutissime permansit apud Germanos, eiusdemque originis gentes, ceu ex multis medii aeui testimoniis & diplomatibus alio loco probauimus.

II. Dotium origo & natura apud alias gentes.

III. Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, praeterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus, *(a)* etiamsi easdem ad aequas he-

III. Vt & apud Romanos.

(a) Dos illa Romanarum mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres sibi viros coemebant, & hinc

hereditatis partes admitterent. Tam necessariae enim Romanis videbantur dotes, vt vel his solis se a concubinis seiungerent matronae. Hinc apud Plaut. *Trin. III, 2. v. 63.* adolescens:

Sed vt inops, infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam sororem in concubinatum tibi
Sic sine dote dedisse magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Act. III. Scen III. v. 3.* Postea tamen, lata lege Voconia, Romanae quoque mulieres contentae esse iussae sunt dote sua, nec hereditates adfectare. Eae dotes fuere luculentissimae. L. Paullo vxor secunda attulerat dotem XXV. talentorum. Excerpt. Peiresc. ex Polyb. *p.* 99. Africanus quoque maior utrique filiae dotis nomine promiserat L. talenta. Ibid. *p.* 155. (*b*) Non semper tamen dos in numerata pecunia

hinc Tacitus tamquam rem a Romanis moribus diuersissimam notat, quod apud Germanos viri sibi coemerint vxores. Vid. Tacit. *de Moribus Germ. XIX.*

(*b*) Plerumque tamen dos illustrium feminarum erant *decies centena*, id est, *decies centum millia sestertium*. Martial. *Epigr.* XI, 24.

Nubere Sila mibi, nulla non lege, parata est,
Sed Silam nulla ducere lege volo.
Quum tamen instaret: decies mihi dotis in auro
Sponsa dabis? dixit: Quid minus esse potest?

Hortalum quoque Augustus, promissa decies sestertii centu

nia constabat, sed & in fundis & praediis, tam vrbanis quam rusticis, *L.* 13. *D. de Fund. dotal.* immo & in seruis aliisque, quae aestimationem admittebant, & vsui esse poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

IV. Triplex vero erat dotem constituendi ratio. Aut enim DABATVR, aut PROMITTEBATVR, aut DICEBATVR, Vlpian. *Fragm. VI*, 1. Quae saepe coniunguntur in Iure veteri, quamuis a Triboniano sollemnia haec vocabula passim sublata, aliaque reposita sint, vti obseruat Cuiac. *Obs. XI*, 29. & *Papin. Quaest. Lib. XI. ad L.* 7. §. 1. *D. Solut. matr. Dari* dos dicebatur, si praesens offerretur marito, idque plerumque fiebat eo ritu, vt pecunia illa dotalis consignata pridie nuptiarum apud auspices deponeretur, in crastino nuptiarum viro tradenda. De Messalina Sueton. *Claud. XXVI. Messalinam, quum comperisset, super flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupsisse dote inter auspices consignata, supplicio adfecit.* Et Iuuenalis *Sat. X. v.* 333. de eadem Messalina: IV. Ea vel dabatur.

- - - Dudum sedet illa parato
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, *&* RITV *decies centena* DABVNTVR.

AN-

census, quem forte vxor in dotem non dedisset, adlexit ad ducendam vxorem procreandosque liberos. Tacit. *Annal.* II, 37. Eamdem dotem Flauiae Athenagorae filiae dedit Seuerus. *L.* 6. §. 1. *D. de Vsur. & Fruct.* Adde Iuuenal. *Sat. VI. & X. v.* 335. Martial. *Epigr.* II, 65. Senec. *Consolat. ad Helu. Cap.* XII.

(c)

ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auspex.*

V. Vel promittebatur. V. Dos PROMITTEBATVR interposita stipulatione, dummodo *persona interrogata responderet, & stipulato promitteret*, vt ait Caius *Instit. II*, 9. 3. Exemplum eiusmodi stipulationis est apud Plautum *Trinum. V*, 2. *v.* 34. *sequ.*

- - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*

CH. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*

CH. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque est, quam dat tibi.*

Postremo, quod vis, non duces, nisi illud, quod non vis, feres.

CA. *Ius hic orat,* LY. *Impetrabit te aduocato atque arbitro.*

Istac lege, (cum ista dote) *filiam tuam sponden' mihi vxorem dari?*

CH. *Spondeo.* CA. *Et ego spondeo idem hoc.*

Illud addo, dotem promissam solui consueuisse tribus pensionibus annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epist. ad Attic. XI*, 4. 23. *& vlt.* & in Excerptis Peirescianis *p.* 157. vbi id fieri oportuisse ait Polybius κατὰ τὰς Ῥωμαίων νόμους, *secundum Romanorum leges.* Quem locum a Salmasio mirifice perturbatum egregie illustrat Ger. Noodt. *de Foen. & Vsur. III*, 6.

VI. Vel dicebatur. VI. Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam sollemnibus (*c*) vt recte notarunt Cuia-

(*c*) Negant hoc Cl. Salmas. *de Modo vsur.* XVI. & Oisel. *ad* Caii

Cuiacius ad Vlpian. *Fragm. VI*, 1. Barn. Briſſon. *de Form. VI. p.* 543. Aſt docet tamen Caius *Inſtit. l. c. obligationem hanc & nulla praecedente interrogatione contrahi potuiſſe.* Videtur ergo haec dotis dictio in eo conſtitiſſe, quod dotem dicturus ſummam nominaret, ſponſus eamdem, ſtipulatione haut interpoſita, acciperet. Exemplum eſt apud Terent. *Andr. V*, 4. *v.* 47. vbi Chremes:

- - *Dos*, *Pamphile*, *eſt*
Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba ſollemnia & legitima fuiſſe obſeruat Donatus Scholiaſtes, *Ille niſi dixiſſet*: ACCIPIO, *dos non eſſet.* Vnde facile patet, hanc ſollemnem fuiſſe dotem conſtituendi formulam a datione ac promiſſione dotis diuerſiſſimam. Add. Sidon. Apollin. *Epiſt. I*, 11. Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in Iure noſtro *L.* 25. *L.* 44. §. 1. *L.* 46. §. 1. *L.* 57. *princ. D. de Iure dot.*

VII. Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?

VII. Dicere vero dotem poterat ipſa mulier, vel eius debitor, vel pater, auus aliique, per virilem ſexum cognatione iuncti. *Dare* autem & *promittere* licebat omnibus, etiamſi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm. VI.* 2. & Paullus

Caii *Inſtit. l. c.* Sed non ſequitur, vt ideo, quod nulla interceſſerit ſtipulatio, verba quoque ſollemnia adhibita fuiſſe negemus. Erant etiam praeter ſtipulationes multae aliae formulae ſollemnes. Sane ſollemnium verborum in dotis dictione obſeruandorum meminit *L.* 3. *C. Theod. de Inceſt. nupt.* & dictio dotis a datione minus ſollemni diſtinguitur in *L. vlt. C. Theod. de Dotib.*

(*d*)

Paullus *L.* 41. *D. de Iure dot.* ipsa vero mulier nihil in his poterat sine auctoritate tutorum, Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est.* Addatur Cicero ibid. *cap. XXV.* Vlpian. *Fragm. XI,* 27. Hinc si nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano & lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam promittendamue. Vlpian. *Fragm. XI,* 20. De eo tutore plura diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p.* 253. *sequ.* vbi & ostendimus, tutorem mulieri ob dotem vel pupillo ob litem cum tutore datum ideo Praetorianum vel Praetorium adpellatum esse, quia hic non dabatur suffragante maiore parte Tribunorum plebis, vti alii tutores ex lege Atilia dati, sed a solo Praetore. Add. Vlpian. *Fragm. XI,* 24.

VIII. Quid dos profectitia, aduentitia, recepticia.

VIII. Quaecunque pater genero vel eius patri ad ferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicumque obtulerat, dos *aduentitia* vocabantur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid. supra *Lib. I. Tit. X. §. VII.*) Postea quum raro vxores in manum conuenirent, & frequentissima contra essent diuortia, distingui inter profectitiam & aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, siue esset filia familias, siue sui iuris. *L.* 59. *D. Sol. matr.* Liberis tamen relictis, in singulos quin-

quintae partes manebant penes virum, quemadmodum & praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm. VI*, 4. Aduentitia dos semper penes maritum remanebat, (*d*) Cuiac. *Obseru. IX*, 4. praeterquam si is, qui dederat, vt sibi redderetur, esset stipulatus: quae dos specialiter *receptitia* dicebatur. Vlp. *l. c. n.* 5. Quae Iure nouo mutata esse, ex *L. 6. D. de Iur. dot. L. 12. L. 26. §. 2. D. de Pact. dot. L. 5. D. de Diuort. L. 48. L. 59. D. Solut. matr. L. vn §. 6. C. de Rei. vx. act.* satis constat.

IX. Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

IX. Quum vero frequentissima essent apud Romanos diuortia, adeoque verendum videretur, ne dissipata dote vxores domo extruderentur: non modo repudiatae concessum, vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex stipulatu conuertit Iustinianus, *L. vn. C. de Rei vxor. act. in ex stipul.* verum etiam cautum est sub Augusti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel inuita alienaret, vel consentiente obligaret. Ex qua lege istud ius manarit, dubium visum est viris doctis. Legi Iuliae & Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad L. Iul. & Pap. Cap. XX. sequ.* sed argumentis admodum incertis, & quae ipse postea deserit *p.* 335. Magis probabile est, esse hoc caput

(*d*) Exemplum tamen Augusti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exstat apud Valer. Max. VII, 7. 4. Sed tum Augustus facti indignitate motus, magis ex aequo & bono, quam ex Iuris rigore vel fori vsu, decreuit, vt obseruat Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm.* VI, 5. *p.* 582.

put Legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inſerit Barn. Briſſon. *ad L. Iul. de Adult. XXIX. p.* 123. Nam huic legi iſtud caput diſerte tribuit Paullus *Recept. Sent. II,* 21. Et caput Legis Iuliae de dote, ſoluto matrimonio repetenda, plane aliud, & ab hoc diuerſiſſimum fuiſſe, demonſtrauimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II,* 19. *p.* 327. Cur vero ad ſola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vſucapi, non item prouincialia, vt ſupra oſtenſum. Hinc non opus erat, vt viro alienatione praedii dotalis prouincialis interdiceretur, quum hoc ab vxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio vſucapionis. Ex quo vero Iuſtinianus vſucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis alienationem inhibere. *L. vn.* §. 15. *C. de Rei vx. act.* qua etiam maritum fundum dotalem conſentiente vxore alienare vetuit.

X. Aliena re pignus poterat creditor, & quo modo.

X. Vidimus, maritum, licet dominum, praedia dotalia alienare haut potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore, non ſoluente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Equidem ſi ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore diſtraheretur, non opus erat vlla denunciatione: *L.* 4. *princ. D. de Pign. act* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſoluenda erat pecunia, & pignus ſimpliciter datum modo non, antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat. *L.* 73. *D. de Furt.* At poſtea tamen

&

hoc casu requisita vna denunciatio, & mora biennii. *L.* 4. *C. de Pign. distr. L. vlt* §. 1. *C. de Iur. dom. imp.* Reliquis casibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel sciret, illud distractum iri. Paull. *Recept. Sent* II, 5. 1. Iustinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, & trinam quidem denunciationem plerisque casibus sustulit, vnicamque sufficere voluit: addidit tamen, vt facta denunciatione, elapsoque post eam triennio, pignus creditori adiudicaretur, dato insuper debitori biennio, intra quod rem suam posset recuperare. *L. vlt. C. de Iure domin. impetr.*

XI. Pupillos, pupillasue alienare haut posse, nisi auctoribus tutoribus, vel Ius Naturae suadet. Et quid Romae hac in re vsitatum fuerit, iam supra ad titulum *de Auctoritate tutorum* dicere occupauimus.

XI. De alienatione rerum pupillarium remissiue.

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQUE ADQVIRITVR.

Qvicumque erant alieni iuris, ii non sibi adquirebant, sed iis, quorum in potestate erant. Quia enim & serui omnino, & liberi ratione patris in classe rerum esse censebantur: nihil magis videbatur rationi consentaneum, quam vnumquemque per rem suam adquirere. Vid. *Elem. nostra Iur. Ciu. Lib. II.* §. 470. Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

I. Et

I. Adquaestus per liberos.

I. Et liberi quidem, quum ex Romuli instituto non multo melioris essent conditionis, quam serui: instar horum quoque non sibi adquirebant, sed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquisiuerant, dispositionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo & extraneis, donare possent. Vid. Sext. Empir. *Pyrron hypot III*, 24. Adde Senec. *de Benef VII*, 4. Dionys. Hal. *Ant. Rom. VIII.* vbi hic auctor πολιτικωτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii est viuis patribus, sed & pecunias & corpora liberorum patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli.* Et Arrian. *Diss. Epictet.* II, 10. Ὑιȣ̃ τȣ̃ προσώπȣ ἐπαγγελία πάντα αὐτȣ̃ ἡγεῖσθαι τȣ̃ πατρὸς. *Filii officium est, vt, quae habet, omnia patris esse ducat* Add. Sueton. *Tiber. XV.*

II. Mutatio huius iuris.

II. Postea tamen filiis concessum tamquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipsa libera testamenti factio concessa est militibus, quod primo sub Iulio Caesare factum ad tempus, postea id ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua & Traiano Imperatoribus: vti testatur Vlpianus *L. 1. pr. de Test. milit.* Sane sub Claudio & Nerone non ignotum fuisse peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt. v. 52.*

- - Nam, quae sunt parta labore
Militiae, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cuius regimen pater.

Quem locum frustra sollicitauit P. Pithoeus. Additum postea & quasi castrense peculium,

(a)

(*a*) permiſſumque iisdem, quidquid artibus liberalibus adquiſiuerint, ſeparatum habere a rationibus parentum. §. *vlt. Inſt. de Milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus M. (*b*) bona materna, quorum vſumfructum tantum patribus conceſſit *L.* 1. *C de Bon. mat.* Vnde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis ad liberos pertinere, & ita ſtatuerunt Gratianus, Valentinianus & Theodoſius *L.* 6. *C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia & ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio & Valentiniano, Leone & Anthemio. *L.* 1. *L.* 4. *&* *L.* 5. *C. de Bon. liber.* Denique Iuſtinianus haec generatim ad omnia bona liberorum aduentitia produxit, quorum dominium penes liberos, vſumfructum penes parentes eſſe iuſſit. *L.* 6. *C. de*

(*a*) Occurrit illius mentio in Digeſtis *L.* 1. §. 15. *de Collat. L.* 3. §. 5. *de Bon. poſſeſſ. L.* 7. §. *vlt. de Donat. L.* 16. §. 12. *ad SC. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata putat Fr. Balduin. *Iuſtinian. III.* Sed Iac. Gothof. *ad L.* 3. *C. Theod. de Poſtul. Tom. I. p.* 143. *ſequ.* de omnibus id adfirmare non audet, quia quamuis Aduocatis primus hoc priuilegium tribuerint Theodoſius iunior & Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quaſi caſtrenſe habuerint praecincti, vel adminiſtratores prouinciarum. Hieronym. *ad Nepotian. f.* 17 Abſoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad* Pauli. *Rec. Sent. V.* 9. 4. *p.* 470. ob *L.* 8. *D. pro Soc.* vbi locum habere haut potuit interpolatio.

(*b*) Iam ante Conſtantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus, quae extat *L.* 50. *D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Diuus Pius, quae eſt in *L.* 52. *D. de Acquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Noodt. *de Uſufructu II.* 4. *p.* 608.

ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auspex*.

V. Vel promittebatur. V. Dos PROMITTEBATVR interposita stipulatione, dummodo *persona interrogata responderet, & stipulato promitteret*, vt ait Caius *Instit. II*, 9. 3. Exemplum eiusmodi stipulationis est apud Plautum *Trinum. V*, 2. *v.* 34. *sequ.*

- - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*

CH. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*

CH. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque est, quam dat tibi.*

Postremo, quod vis, non duces, nisi illud, quod non vis, feres.

CA. *Ius hic orat*, LY. *Impetrabit te aduocato atque arbitro.*

Istac lege, (cum ista dote) *filiam tuam sponden' mibi vxorem dari?*

CH. *Spondeo.* CA. *Et ego spondeo idem hoc.* Illud addo, dotem promissam solui consueuisse tribus pensionibus annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epist. ad Attic. XI*, 4. 23. *& vlt.* & in Excerptis Peirescianis *p.* 157. vbi id fieri oportuisse ait Polybius κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους, *secundum Romanorum leges.* Quem locum a Salmasio mirifice perturbatum egregie illustrat Ger. Noodt. *de Foen. & Vsur. III*, 6.

VI. Vel dicebatur. VI. Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam sollemnibus (*e*) vt recte notarunt Cuia-

(*e*) Negant hoc Cl. Salmas. *de Modo vsur.* XVI. & Oisel. *ad* Caii

Cuiacius ad Vlpian. *Fragm. VI*, 1. Barn. Briſſon. *de Form. VI. p.* 543. Aſt docet tamen Caius *Inſtit. l. c. obligationem hanc & nulla praecedente interrogatione contrahi potuiſſe.* Videtur ergo haec dotis dictio in eo conſtitiſſe, quod dotem dicturus ſummam nominaret, ſponſus eamdem, ſtipulatione haut interpoſita, acciperet. Exemplum eſt apud Terent. *Andr. V*, 4. *v.* 47. vbi Chremes:

- - Dos, Pamphile, eſt
Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba ſollemnia & legitima fuiſſe obſeruat Donatus Scholiaſtes, *Ille niſi dixiſſet*: ACCIPIO, *dos non eſſet.* Vnde facile patet, hanc ſollemnem fuiſſe dotem conſtituendi formulam a datione ac promiſſione dotis diuerſiſſimam. Add. Sidon. Apollin. *Epiſt. I*, 11. Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in Iure noſtro *L.* 25. *L.* 44. §. 1. *L.* 46. §. 1. *L.* 57. *princ. D. de Iure dot.*

VII. Dicere vero dotem poterat ipſa mulier, vel eius debitor, vel pater, auus aliique, per virilem ſexum cognatione iuncti. *Dare* autem & *promittere* licebat omnibus, etiamſi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm. VI.* 2. & Paullus

VII. Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?

Caii *Inſtit. l. c.* Sed non ſequitur, vt ideo, quod nulla interceſſerit ſtipulatio, verba quoque ſollemnia adhibita fuiſſe negemus. Erant etiam praeter ſtipulationes multae aliae formulae ſollemnes. Sane ſollemnium verborum in dotis dictione obſeruandorum meminit *L.* 3. *C. Theod. de Inceſt. nupt.* & dictio dotis a datione minus ſollemni diſtinguitur in *L. vlt. C. Theod. de Dotib.*

(*d*)

Paullus *L.* 41. *D. de Iure dot.* ipsa vero mulier nihil in his poterat sine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est.* Addatur Cicero ibid. *cap. XXV.* Vlpian. *Fragm. XI,* 27. Hinc si nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano & lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam promittendamue. Vlpian. *Fragm. XI,* 20. De eo tutore plura diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p.* 253. *sequ.* vbi & ostendimus, tutorem mulieri ob dotem vel pupillo ob litem cum tutore datum ideo Praetorianum vel Praetorium adpellatum esse, quia hic non dabatur suffragante maiore parte Tribunorum plebis, vti alii tutores ex lege Atilia dati, sed a solo Praetore. Add. Vlpian. *Fragm. XI,* 24.

VIII. Quid dos profectitia, aduentitia, recepticia.

VIII. Quaecunque pater genero vel eius patri ad ferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicumque obtulerat, dos *aduentitia* vocabantur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid. supra *Lib. I. Tit. X. §. VII.*) Postea quum raro vxores in manum conuenirent, & frequentissima contra essent diuortia, distingui inter profectitiam & aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, siue esset filia familias, siue sui iuris. *L.* 59. *D. Sol. matr.* Liberis tamen relictis, in singulos quin-

quintae partes manebant penes virum, quemadmodum & praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm. VI*, 4. Aduentitia dos semper penes maritum remanebat, (*d*) Cuiac. *Obseru. IX*, 4. praeterquam si is, qui dederat, vt sibi redderetur, esset stipulatus: quae dos specialiter *receptitia* dicebatur. Vlp. *l. c. n.* 5. Quae Iure nouo mutata esse, ex *L. 6. D. de Iur. dot. L.* 12. *L.* 26. §. 2. *D. de Pact. dot. L.* 5. *D. de Diuort. L.* 48. *L.* 59. *D. Solut. matr. L. vn* §. 6. *C. de Rei. vx. act.* satis constat.

IX. Quum vero frequentissima essent apud Romanos diuortia, adeoque verendum videretur, ne dissipata dote vxores domo extruderentur: non modo repudiatae concessum, vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex stipulatu conuertit Iustinianus, *L. vn. C. de Rei vxor. act. in ex stipul.* verum etiam cautum est sub Augusti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel inuita alienaret, vel consentiente obligaret. Ex qua lege istud ius manarit, dubium visum est viris doctis. Legi Iuliae & Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad L. Iul. & Pap. Cap. XX. sequ.* sed argumentis admodum incertis, & quae ipse postea deserit *p.* 335. Magis probabile est, esse hoc caput

IX. Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

(*d*) Exemplum tamen Augusti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exstat apud Valer. Max. VII, 7. 4. Sed tum Augustus facti indignitate motus, magis ex aequo & bono, quam ex Iuris rigore vel fori vsu, decreuit, vt obseruat Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm.* VI, 5. *p.* 582.

put Legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inserit Barn. Briſſon. *ad L. Iul. de Adult. XXIX. p.* 123. Nam huic legi iſtud caput diſerte tribuit Paullus *Recept. Sent. II*, 21. Et caput Legis Iuliae de dote, ſoluto matrimonio repetenda, plane aliud, & ab hoc diuerſiſſimum fuiſſe, demonſtrauimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II*, 19. *p.* 327. Cur vero ad ſola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vſucapi, non item prouincialia, vt ſupra oſtenſum. Hinc non opus erat, vt viro alienatione praedii dotalis prouincialis interdiceretur, quum hoc ab vxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio vſucapionis. Ex quo vero Iuſtinianus vſucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis alienationem inhibere. *L. vn.* §. 15. *C. de Rei vx. act.* qua etiam maritum fundum dotalem conſentiente vxore alienare vetuit.

X. Alienare pignus poterat creditor, & quomodo.

X. Vidimus, maritum, licet dominum, praedia dotalia alienare haut potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore, non ſoluente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Equidem ſi ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore diſtraheretur, non opus erat vlla denunciatione: *L.* 4. *princ. D. de Pign. act* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſoluenda erat pecunia, & pignus ſimpliciter datum modo non, antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat. *L.* 73. *D. de Furt.* At poſtea tamen

&

hoc casu requisita vna denunciatio, & mora biennii. *L. 4. C. de Pign. distr. L. vlt §. 1. C. de Iur. dom. imp.* Reliquis casibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel sciret, illud distractum iri. Paull. *Recept. Sent* II, 5. 1. Iustinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, & trinam quidem denunciationem plerisque casibus sustulit, vnicamque sufficere voluit: addidit tamen, vt facta denunciatione, elapsoque post eam triennio, pignus creditori adiudicaretur, dato insuper debitori biennio, intra quod rem suam posset recuperare. *L. vlt. C. de Iure domin. impetr.*

XI. Pupillos, pupillasue alienare haut posse, nisi auctoribus tutoribus, vel Ius Naturae suadet. Et quid Romae hac in re vsitatum fuerit, iam supra ad titulum *de Auctoritate tutorum* dicere occupauimus. **XI. De alienatione rerum pupillarium remissiue.**

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQUE ADQVIRITVR.

Qvicumque erant alieni iuris, ii non sibi adquirebant, sed iis, quorum in potestate erant. Quia enim & serui omnino, & liberi ratione patris in classe rerum esse censebantur: nihil magis videbatur rationi consentaneum, quam vnumquemque per rem suam adquirere. Vid. *Elem. nostra Iur. Ciu. Lib. II. §. 470.* Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

I. Adquaesitus per liberos. I. Et liberi quidem, quum ex Romuli instituto non multo melioris essent conditionis, quam serui: instar horum quoque non sibi adquirebant, sed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquisiuerant, dispositionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo & extraneis, donare possent. Vid. Sext. Empir. *Pyrron hypot III*, 24. Adde Senec. *de Benef VII*, 4. Dionys. Hal. *Ant. Rom. VIII*. vbi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii est viuis patribus, sed & pecunias & corpora liberorum patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli*. Et Arrian. *Diss. Epictet*. II, 10. Υἱοῦ τοῦ προσώπου ἐπαγγελία πάντα αὐτοῦ ἡγεῖσθαι τοῦ πατρός. *Filii officium est, vt, quae habet, omnia patris esse ducat* Add. Sueton. *Tiber. XV*.

II. Mutatio huius iuris. II. Postea tamen filiis concessum tamquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipsa libera testamenti factio concessa est militibus, quod primo sub Iulio Caesare factum ad tempus, postea id ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua & Traiano Imperatoribus: vti testatur Vlpianus *L. 1. pr. de Test. milit.* Sane sub Claudio & Nerone non ignotum fuisse peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt. v. 52.*

- - Nam, quae sunt parta labore
Militiae, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cuius regimen pater.

Quem locum frustra sollicitauit P. Pithoeus. Additum postea & quasi castrense peculium,

(a)

(a) permissumque iisdem, quidquid artibus liberalibus adquisiuerint, separatum habere a rationibus parentum. §. *vlt. Inst. de Milit. test.* Excepit etiam Constantinus M. (b) bona materna, quorum vsumfructum tantum patribus concessit *L. 1. C de Bon. mat.* Vnde multo magis rationi videbatur consentaneum, bona materni generis ad liberos pertinere, & ita statuerunt Gratianus, Valentinianus & Theodosius *L. 6. C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia & sponsalitia porrectum est a Theodosio & Valentiniano, Leone & Anthemio. *L. 1. L. 4. & L. 5. C. de Bon. liber.* Denique Iustinianus haec generatim ad omnia bona liberorum aduentitia produxit, quorum dominium penes liberos, vsumfructum penes parentes esse iussit. *L. 6. C. de*

(a) Occurrit illius mentio in Digestis *L. 1. §. 15. de Collat. L. 3. §. 5. de Bon. possess. L. 7. §. vlt. de Donat. L. 16. §. 12. ad SC. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata putat Fr. Balduin. *Iustinian. III.* Sed Iac. Gothof. *ad L. 3. C. Theod. de Postul. Tom. I. p. 143. sequ.* de omnibus id adfirmare non audet, quia quamuis Aduocatis primus hoc priuilegium tribuerint Theodosius iunior & Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quasi castrense habuerint praecincti, vel administratores prouinciarum. Hieronym. *ad Nepotian. f. 17.* Absoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad* Paull. *Rec. Sent. V. 9. 4. p. 470.* ob *L. 8. D. pro Soc.* vbi locum habere haut potuit interpolatio.

(b) Iam ante Constantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus, quae exstat *L. 50. D. ad Senatusc. Trebell.* alteramque Diuus Pius, quae est in *L. 52. D. de Acquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Noodt. *de Usufructu II. 4. p. 608.*

de Bon. liber. Reliqua, quae vel a patre vel eius contemplatione ad filium perueniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuisse, quae filius accipiebat, congiaria, ostendit Cuiac. *Obs. XXI*, 7.

III. Adquaestus per seruos.

III. Simile quid in seruo obseruatur, qui nihil habere poterat proprii, nisi quod dominus habere permitteret, idque itidem vocabatur *peculium.* Solebant illud de demenso suo vnciatim colligere serui, ac eo deinde ita negotiari, vt lucrum inde qualecunque ad se rediret. Demensi loco singulis mensibus accipiebant serui quinque modios & quinque denarios, idque vocabatur *menstruum.* Sen. *Epist. LXXXI.* Lipf. *Elect. I*, 8. *p. m.* 50. Talia etiam erant *annua*, Lipf. *Elect. I*, 22. *p.* 125. Quidquid ergo de hisce menstruis annuisque stipendiis deparserant, peculii loco erat. Apud Terent. *Phorm. I*, 1. *v.* 5. seruus conserui fortunam dolens.

Quod ille vnciatim vix de demenso suo
Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa vniuersum accipiet, haut existimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, concedente domino, vel foenore locabant, vel inde sibi emebant seruulum, cuius opera lucrarentur. Et talis seruus serui vocabatur *vicarius*, & pertinebat ad peculium. Immo si his quoque seruis vicariis aliquid peculii esset, & hi seruulos haberent: erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *L.* 25. *D. de Pecul. leg.* Haec erant seruorum peculia, in quae, quid iuris fuerit domino, Iureconsulti docere solent.

IV.

IV. Addi personis, per quas adquiritur, veteri iure oportebat etiam matresfamilias, quae & ipsae olim in manu maritorum erant, adeoque omnia adquirebant maritis. Sed de his harumque peculio dictum est supra *L. I. Tit. X. n. VI.* Iam addo, inde natam esse praesumtionem, quod quidquid habet Vxor, id mariti esse intelligatur. *L 51. D. de Donat. inter vir. & vx.* cuius legis sensum plane exprimere videntur illa Plauti *Casin. II, 2. v. 27.* vbi Murrina: IV. Adquaestus per matremfamilias.

- Quae habet partum, ei haut commodi est,
Quin viro aut subtrahat, aut stupro inuenerit.
Hoc viri censeo esse omne, quidquid tuum est.

V. Solebant nonnunquam & liberae personae in seruitute esse, quamuis non essent seruilis conditionis. Et hae quoque adquirebant dominis, ex operis suis, quamdiu hi bona fide eas in seruitute tenebant. Alias per extraneam personam nihil adquiri poterat, si discesseris a procuratoribus, quos ipse excipit Imperator *§. 5. Inst. h. t.* qui tamen si in iudicio aliorum caussas agerent, domini litis fingebantur, de quo dominio litis vid. Boehmeri *Diss. Sing.* & Christ. Gothofr. Hoffm. *Diss. de Procurat. cap. I, 7. & seq.* V. Adquaestus per personas liberas.

VI. Tollebatur istud ius parentum & dominorum emancipatione & manumissione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo iure, parentes tertiam peculii aduentitii partem propriam sibi retinebant, ex Constitutione vero Iustiniani dimidii peculii vsumfructum. *L. 6. §. 3. C. de Bon. quae lib.* VI. Quid iuris post emancipationem liberorum.

TIT. X. XI. XII.

DE

TESTAMENTIS ORDINANDIS, TESTAM. MILITARIBVS, ET QVI TESTARI NON POSSVNT.

VLtimae sequuntur voluntates, quibus vel vniuersitatem adquirimus, seu vt Ambros. *Lib. I. de Caino & Abele* loquitur, *bonorum hereditatem*, vel res singulas. Ad prius genus testamenta pertinent, quorum antiquissimam rationem hic expendemus, maxime quum ipse Imperator dicat, *nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere* §. 2. *Inst. de Test. ordin.*

I. Testamenta quotuplicia. I. Duorum generum apud Romanos fuisse testamenta, quorum altero IN PACE, altero in PROCINCTV vsi sint, recte docuit Iustinianus §. 1. *Inst. de Testam. ord.* quamuis satis incommode ipsa testamenta haec *procincta* vocet, quae veteres, & ipse Theophilus rectius IN PROCINCTV, vel, vti in vetere Glossa est, ENDO PROCINCTV adpellitant. Vtraque sunt antiquissima, & iam ante leges XII. Tabularum Romae inualuerant. Sane testamenta in procinctu facta sunt iam tempore M. Coriolani, qui ante Decemuiros vixit. Plutarch. *Coriolan. p.* 198. Testamenti vero in pace iam sub Regibus facti idem meminisse videtur Plutarchus in *Romulo*, vbi Tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur τελευτήσας ἀπολιπεῖν κληρονόμον, quae phrasis alias hereditatem testamento delatam denotat. Vid. Perizon. *ad*

Leg.

Leg. Vocon. p. 134. Fallitur ergo Desid. Herald. *Rer. Quotid. cap. vlt.* §. 4. & 9. falluntur & alii interpretes, qui haec testamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo iuris Attici recepta putant.

II. Testamenta IN PACE fiebant in Comitiis calatis, id est, quae pro collegio Pontificum, aut Regis Flaminumue inaugurandorum caussa, habebantur, & diuidebantur in *curiata* per lictorem curiatim calata, & *centuriata* per cornicinem. Lael. Felix. apud Gell. *Noct. Att. XV.* 27. In his ergo & testamenta fiebant per modum legis, & praemissa procul dubio sollemni rogatione, qualem in adrogatione factam obseruat Gell. *Noct. Att. V*, 14. VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. TITIVS L. VALERIO TAM IVRE LEGEQVE HERES SIBI SIET, QVAM SI EIVS FILIVS FAMILIAS PROXIMVSVE ADGNATVS ESSET. HAEC ITA VT DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO. Vnde recte obseruauit illustris Thomas. *Diss. de Prim. init. success. testam.* §. XII. heredes, hoc modo institutos, legitimos potius fuisse, quam testamentarios. Scilicet existimabant Romani, legem non nisi noua lege tolli posse, adeoque & nemini licere, leges de hereditatibus intestatorum migrare, aliumque instituere heredem, nisi noua lege in Comitiis calatis condita. V. A. Bynkersh. *Obs. II*, 2. *p.* 113. Ex quo fundamento etiam pacta successoria irrita putabant, quia *priuatorum cautio legum auctoritate non censebatur. L. vlt. D. de Suis & legit. hered.* neque *ius publicum priuatorum pactis mutari*

II. Testamenta in Comitiis calatis facta.

poterat. L. 38. *D. de Pact.* Haec certa sunt, reliqua, quae refert Theophilus *ad* §. 1. *Inst. h. t.* de populo bis in anno huius rei caussa conuocato, ab eruditis vocantur in dubium. (*a*) Id vero certius est, ideo electa videri Comitia calata, vt notio Pontificum interueniret, sine quorum auctoritate sacra priuata ad heredem transire non potuissent. Vnde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cic. *pro Domo cap. XIII.*

III. Testamenta in procinctu. III. Testamenta IN PROCINCTV fiebant a militibus in cinctu Gabino (vid. Seru. ad Virgil. *Aen. VII. v.* 612.) ad praelium ituris. Vellei. Paterc. II, 5. In procinctu enim stantes vel cinctu Gabino, & scutis manus inserentes, sagaque accingentes, simul etiam tribus aut quatuor (*b*) audientibus, heredem suum nuncupabant. Plutarch. *in Coriolano p.* 198. Vnde ignorantiam Antiquitatum produnt, qui huius gene-

(*a*) Maxime ob locum Gelli *Noct. Att.* XV, 27. In libro *Laelii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est, Labeonem scribere, calata Comitia esse, quae pro collegio Pontificum habentur, aut Regis aut Flaminum inaugurandorum caussa. eorum autem alia esse curiata, alia centuriata; curiata per lictorem curiatim calari, id est, conuocari centuriata per cornicinem. Iisdem Comitiis, quae calata adpellari diximus, & testamenta fieri solebant.* Inde ergo patet, populum non testamentorum caussa calatum, sed testamenta fuisse Comitiorum veluti adpendicem. Thomas. *Differt. cit* §. XVI.

(*b*) In Plutarchi textu est: τριῶν, καὶ τεττάρων, qui conficiunt septem, sed aut particula coniunctiua hic, vt alias saepe, pro disiunctiua ponitur. Strauch. *Lexic. part. iuris voce. Et*, aut pro καὶ legendum ἢ.

(*c*)

generis testamenta ob militum simplicitatem inuenta putant. *arg. princ. Inst. de Milit. testam.* Lecta enim erat antiqua militia ex ciuibus, & quidem non ex vltima faece plebis, sed ex flore delibuto ciuium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inuentum est hoc testandi priuilegium: Thomas. *l. c.* §. XXIII. immo & religionis caussa admissum, & hinc abolitum, simul ac bella auspicato geri desierant. Cic. *de Nat. Deor. II*, 3 Nimirum cinctum Gabinum sumebant, qui ab Imperatore Dis Manibus pro exercitu deuouebantur. Liu. VIII, 9. 10. X, 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quasi deuoti Dis Manibus. Vltima vero horum deuotorum voluntas quum pro lege esset, Liu. X. 29. iunct. XXVI, 11. etiam testamenta militum in procinctu facta rata esse iubebantur tacito populi suffragio, tanquam νόμοι ἄγραφοι, quemadmodum testamenta in Comitiis calatis condita tamquam νόμοι ἔγγραφοι valebant. Hinc facile reddideris rationem, cur tam raro & non nisi in extremo rerum discrimine huiusmodi testamenta condita. Vid. Vellei. Paterc. II, 5. Plutarch. *in Coriol. p.* 198. Extra periculum enim & cinctum Gabinum, milites testabantur iure ordinario. Caesar *de B. G. I*, 39. Flor. III, 10.

IV. Quum vero non nisi praesentissimo mortis periculo in procinctu fierent testamenta: Vellei. Paterc. *l. c. II*, 5. Cic. *de Orat. I*, 53. verosimile est, defunctis periculo testatoribus, testamenta illa euanuisse, instar donationum mortis caussa, licet verbis disertis *IV. An haec rata fuerint post periculum?*

haut reuocata. Thomaſ. *Diſſ. alleg* §. XXVII.

V. Teſtamenti factio per Leg. XII. Tab. introducta.

V. Ceterum teſtamenta in calatis Comitiis facta exoleuiſſe videntur, latis legibus XII. Tabularum. In iis enim quum fuiſſet cautum: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIAE PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO: Vlpian. *Fragm. XI.* 14. *L.* 53. *D. de V. S. pr. Inſt. de L. Falc. Nou. XXII. cap.* 2. Cic. *de Inuent. II,* 50 Auct. ad Herenn. I, 13. latiſſima profecto omnibus facta eſt teſtandi facultas. Vnde quum ciues iam ſuo arbitrio poſſent de bonis diſponere: quis quaeſo adeo deſipuiſſet, vt mallet in Comitiis calatis, auctore populo, collegioque Pontificum teſtari? Ergo tum demum videntur teſtamenta proprie ſic dicta exemplo iuris Attici inualuiſſe. (*c*)

VI. Teſtamentorum forma.

VI. Quemadmodum vero ICti eodem fere tempore legis actiones componebant: Pompon. *L.* 2. §. 6. *D. de O. I.* ita & teſtamentis certam quamdam formam dabant, inueniebantque *teſtamentum per aes & libram*, cuius meminit Imperator §. 2. *Inſt. de Teſtam. ordin.* vel *per familiae emtionem*, vti vocatur §. 1. *Inſt. h. t.*

(*c*) Leges enim Solonis Athenienſibus, non exſtantibus liberis, conceſſiſſe liberam teſtandi facultatem, conſtat ex Plutarch. *Solon. p.* 90 & Demoſth. *Orat. in Steph.* II. *p.* 983. Exempla teſtamentorum Atticorum haut pauca exſtant apud Diog. Laertium. Adde Pfeifferi *Antiqu. Graec.* IV, 63. *p.* 770. *ſequ.* Quin in teſtamentorum vtatque auctoritate Graeciae populos, alioquin inter ſe moribus & inſtitutis diſſidentes, conueniſſe, Iſocrates in *Aeginetico* tradit.

(*d*)

h. t. Quum enim ex Iuris Romani principiis leges de ſucceſſione inteſtatorum non niſi alia lege tolli poſſent, & tamen Decemuiri liberam cuiuis patrifamilias teſtamenti factionem conceſſiſſent: inueniendus erat color, quo iuris analogia ſeruaretur. Itaque fingebant, hereditatem non tam per vltimam voluntatem, quam venditionem & mancipationem transferri. Vnde errat Balduin. *ad XII. Tab. Tab. XXIX. p.* 119. *edit. Baſil.* qui ipſum ritum mancipationis vel aeris & librae in teſtamentis eiusmodi adhibendum in duodecim Tabulis praeſcriptum putat. (*d*) Vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg.* §. XXXIII. *ſequ.*

VII. In teſtamento vero, quod per aes & libram fiebat, duae res agebantur, nam & *familiae mancipatio fiebat, & nuncupatio teſtamenti.* Conſtituebantur ſcilicet *familiae emtor*, anteſtatus & libripens, cum quinque teſtibus ciuibus Romanis, VII. Teſtamentum per aes & libram.

(*d*) Exſtitit equidem in XII. Tabulis lex: QVI SE SINIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Gell. *Noct. Att.* XV, 13. VI, 7. Sed haec non ad teſtamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacumque vel teſtes adhibiti vel libripendes, poſtea teſtimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Iac. Gothofr. ad XII. *Tab. Tab.* VII. *p.* 221. Idemque ſentiendum de altero capite: QVI NEXVM FACIET MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Feſtus *voce nuncupata.* Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad teſtamentum, pertinet, vt contra Franc. Hotomanum docuit Iac. Gothofr. *ad* XII. *Tab. Tab.* VI. *p.* 210.

(*e*)

nis, quibus praesentibus more maiorum fiebat mancipatio, vel imaginaria venditio hereditatis. Quinctilian. *Declam. CCCVIII.* *Non dixerim*, inquit, *testamentum, cui libripens deest, & familiae emtor, & caetera iure necessaria.* Postea testator tabulas tenens: HAEC, inquit, VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE. Vlpian. *Fragm. XX*, 9. Isidor. *Orig. IV*, 24. Tum vltimis verbis accedebat antestatio, auresque testium tangebantur, vt docet Clem. Alex. *Strom. V*, *p.* 574. in testamenti factione sui temporis memorans ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοὺς τε καὶ τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, *libras*, *asses*, *mancipationes & attrectationes aurium.* Testium vero nec subscriptio requirebatur, nec subsignatio, quam primus exegit Praetor. §. 2. *Inst. de Test. ord.*

VIII. Testamentis conficiendis adhibiti Iureconsulti.

VIII. Ipsis concipiendis consignandisque Tabulis plerumque adhibebant Iureconsultum, ne quidquam, quod ad earum auctoritatem pertinet, praetermitteretur. Docet id Arrian. *Dissert. Epict. II*, 13. Νομικὸς καὶ ἐξηγῆται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην μὲν ὐ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. *Iureconsultus ei leges enarrat. Atqui testamentum nemo scribit, nisi aut ipse sciat, quomodo scribendum sit, aut eius rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat. II*, 6. Scaeuolae illudens: *Nam si nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes vnus.* Adde Suet. *Ner. XXXII.* vbi *studiosis iuris*, id est, ICtis, sub

Nerone *haut impune fuisse* dicitur, *qui testamenta scripsissent aut dictassent*, in quibus Principi nihil fuerit relictum. Nonnumquam tamen testatores, non adhibito Iureconsulto, voluntatem suam, quam poterant, clarissime exprimebant. Cuius rei elegans exemplum est in *L. Lucius Titius* 88 §. 17. *D. de Legat.* 2. Vbi testator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum testamentum scripsi sine vllo Iurisperito, rationem animi mei potius sequutus, quam nimiam & miseram diligentiam: & si minus aliquid legitime, minusue perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas.* Quo casu petita intestati bonorum possessione, heredes scripti portiones suas ex fideicommisso petere poterant.

IX. Scribendis vero liberti, serui, amici. Quaedam testamenta holographa.

IX. Scribendo nonnumquam serui vel liberti, nonnumquam amici adhibebantur; aliquando etiam ipsi testatores testamenta sua integra conscribebant, quae tunc vocabantur *holographa*. *L.* 28. §. 1. *C. h. t.* Testamentorum a seruis & libertis scriptorum exempla sunt in *L.* 1. §. 8 *L.* 15. *princ. D. ad L. Cornel de Fals.* nec non apud Suet. *Aug. CI. Tiber. cap. vlt.* De amicis testamenta scribentibus videndus Plin. *Epist. VI*, 22. De holographis agit Isidorus *Orig. V*, 24. Testamenti alieni scriptor *testamentarius* in Iure nostro vocatur, de quo vocabulo Brisson. *de Form. VII, p.* 587. & *de Verb. signif hac voce.* Ceterum vel sub Nerone, vel sub Claudio, vt ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet, cautum est. Suet. *Ner. XVII. L.* 1. §. 7. *L.* 6. *L.* 14. *pr.* §. 2. *L.* 15. *pr. D. ad L. Corn. de Fals. Pariat. Leg. Mos. & Rom VIII*, 9.

X.

X. Conscribenda erant lingua Latina.

X. In testamentis semper vtebantur lingua Latina, (e) ac proinde legatum, Graece scriptum, haut valebat, teste Vlp. *Fragm. XXV*, 9. Secus se res habebat in fideicommissis, quae & Graece relinqui poterant, immo & Punice, & quacunque alia lingua. Quae enim Iuris Gentium erant, & alia lingua; quae Iuris Ciuilis, Latina duntaxat poterant explicari. *L.* 8. §. 4. *D. de Acceptilat.*

XI. Saepe plures tabulae eodem exemplo factae.

XI. Plerumque plures tabulae eodem exemplo conficiebantur. *L. vlt. D. de His quae in test. L.* 1. *D. de Bon. poss. sec. tab.* Quem morem etiam Augustus obseruauit, teste Suet. *Oct. CI.* & Tiberius, teste eodem in *Tiber. cap. vlt.* Tabulas has vel priuatim apud amicum, vel in aede sacra apud virgines Vestales vel aedituos deponebant. *L.* 1. *D. de Bon. poss. sec. tab. L.* 3. §. 1. *D. de Tab. exhib.* Lipf. ad Tacit. *Ann. I. p.* 17. Virgini Vestali maxime testamentum suum commendauerat Iulius Caesar. Suet. *Iul. LXXXIII.* cuius exemplum sequutus etiam Augustus. Id. *Octau. CI.* Conf. Tac. *Annal. I*, 8.

XII. Testamenta quomodo scripta?

XII. Scribebantur vero testamenta in ceris, quae ligneis tabulis erant infusae. Vnde in formula nuncupationis dicitur: *vti in his tabulis cerisue scripta sunt*, quemadmodum & alias loquebantur veteres. Liu. I, 24. Vtrumque iunge-

(e) Plura testamenta Romanorum integra ex vetustis lapidibus aliisque monimentis collegit Barn. Brisson. *de Form.* VI. *p.* 677. *sequ.* & Mabillon. in *Adpend. de Re Diplom.* qui tamen & testamentum Iulii Caesaris manifesto suppositítium retulit *Lib. V. Tab. I. n.* III.

(f)

iungebatur euitandae captionis ergo. Proprie enim non inſcribebatur tabulis, ſed ceris. V. A. Corn. van Bynkershoeck *Obſeruat. III*, 21. Schulting. *Iurisprud. Antiq. p.* 629. Male ergo Cl. Salmaſius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus ſigna impreſſa erant, negatque, ceratarum tabularum mentionem facere in ſcriptis ſuis Iureconſultos. (*f*) Salmaſius *de Subſcrib. & ſign. teſtam.* XIX. XX. XXVI.

XIII. Aliud poſtea teſtamentorum genus ſenſim inualuit, quia Praetor, inſuper habitis illis ſollemnitatibus, mancipatione ſcilicet & nuncupatione, ſola exigebat ſeptem teſtium ſignacula. Septem, inquam, teſtium, vt ſcilicet praeter quinque illos, quos exigebat Ius Ciuile, etiam eſſent, qui emtorem familiae & libripendem referrent. Vid. §. 2. *Inſt. h. t. & ibi interpretes.* Ceterum ſatis antiquum eſt hoc teſtamentum Praetorium, iam Ciceroni *in Verr. I*, 45. memoratum. Ibi enim Verres Praetor edixiſſe dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATVR, ET TABVLAE TESTAMENTI NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABV- XIII. Teſtamentum Praetorium.

(*f*) Quamuis enim earum vſus, reperta papyro, rarior fuerit; aliquem tamen adhuc fuiſſe tempore Conſtantini M. immo & Theodoſii, ex Themiſt. *Orat.* XVI. & XVIII. patet, vbi mentio fit πινακιδίων καὶ τȣ̃ σιδήρȣ. Occurrunt etiam cerati codicilli. *L.* 52. *D. de Legat.* 3. & ligneae tabulae *L.* 1. *D. de Bon. poſſeſſ. contra tab.* Adde Schulting. ad Vlpian. *Fragm.* XX, 9. *p.* 629.

(g)

BVLAS TESTAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et ne quis hoc Edictum a Verre primum inuentum existimet, statim addit Cicero: *Hoc tralatitium est*, id est, edictum vetus, & ex anteriorum Praetorum albis in illud Verrinum translatum.

XIV. Noua testandi ratio per Constitutiones introducta.

XIV. Mansit antiqua testandi ratio per aes & libram diutissime, adeo vt Vlpianus scribat, *Fragm. XX, 2. Illis duobus testamentis* (in Comitiis calatis & in procinctu) *abolitis, bodie solum in vsu est, quod per aes & libram fit, id est, per mancipationem imaginariam.* Vnum itaque memorat testandi modum. Quamuis enim & Praetoria testamenta frequentarentur: ea tamen non nisi improprie hoc nomen sustinebant, quum ex eis non hereditas, sed bonorum possessio daretur. *L. 7. L. 9. D. de Bon. poss. sec. tab.* Denique quum & Constitutionibus quaedam nouae inueherentur obseruationes: in vnum conflari coeperunt ritus, ex Iure Ciuili, Praetorio & Constitutionibus Principum nati, id quod temporibus Theodosii iunioris factum esse, non sine adparatu docet Iac. Gothofredus *ad L. 1. C. Theod. de Testament. & Codicill. Tom. I. p.* 334. *sequ.* Ex eo itaque inualuit, vt testamenta I.) vno contextu, II.) praesentibus septem testibus, III.) iisdemque subscribentibus & IV.) annulo signantibus fierent, & V.) a testatore ipso vel scriberentur vel subscriberentur. §. 3. *Inst. h. t.* Quibus sextam sollemnitatem addiderat Iustinianus, vt per manus testatoris & testium nomen heredis exprimeretur. §. 4. *Inst. h. t.* Eam vero ipse Iustinianus iterum sustulit. *Nou. CXIX, 9.* Vt adeo parum

parum diuturna fuerit huius subtilitatis obseruatio.

XV. His praemissis, & maxime si obseruaueris, testamenta olim in Comitiis calatis facta esse, facile patet, cur quidam testes esse non potuerint, veluti mulieres, impuberes, serui, furiosi, surdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad Comitia. Thomas. *not. ad Inst. h. t.* Et hinc etiam dicitur, nullam cum iis esse testamenti factionem. XV. Cur quidam testes esse non potuerint?

XVI. Ad testamentum militare quod attinet, quo ritu illud antiquissimis temporibus in procinctu factum, iam supra (§. III.) diximus. Vbi etiam illud cum auspiciis euanuisse, ex Cicerone obseruauimus. Sub Imperatoribus, (*g*) quum loco militiae lectae placeret mercenaria, eo quoque inter alia priuilegio ornati sunt milites, vt quomodocunque facta ab iis testamenta, valerent, etiam sine legitima obseruatione. Vlp. *Fragm. XXIII*, 10. Hinc & ratum erat militare testamentum, si praesentibus commilitonibus aliquot, heredem quis nuncupasset, vel si gladio in arena, vel litteris sanguine rutilantibus in vagina scripsisset. *L.* 15. *C. de test. milit.* Ita vero demum valebat testamentum, si testator vel in castris mortuus esset, vel post missionem XVI. Testamentum militare.

(*g*) Quia testamenta in procinctu facta iam Ciceronis tempore exoleuerant: militaria testamenta, de quibus in iure nostro agitur, ex Constitutionibus Principum deriuanda. Vlp. *Fragm. XXIII.* 10. & quidem primum ex edicto Caesaris, hinc Titi, postea Domitiani, mox Neruae, ac postremo Traiani. *L.* 1. *pr. D. h. t.*

sionem intra annum. Vlpian. *l. c.* Neque opus tamen erat, vt in acie extremoque periculo fierent testamenta, donec Iustinianus in expeditione & castris tantum constitutis militibus sollemnitates remitteret. Sibi sane hanc militaris testamenti restrictionem disertis verbis tribuit Iustinianus. *pr Inst. h. t L* 17. *C. eod. b)*

XVII. Distinctio inter paganos & milites.

XVII. Nihil horum licebat *paganis*. Ita enim sub Imperatoribus dici coeperant, quicunque non erant milites. Suet. *Aug. XXVII. Galb. XIX.* Plin. *Epist VII*, 25. *X*, 18 Tacit. *Hist. I*, 35. *II*, 14. 88. *III*, 43. & 77. Eaque adpellatione nihil est in iure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti, impetrata missione ab Imperatoribus, in pagis ad colendos agros sibi donatos, collocabantur. Vnde pagani, qui non amplius erant milites, & producto vocis vsu, omnes ἀπόλεμοι καὶ ἀστράτευτοι, qui & *priuati* saepissime adpellantur.

XVIII. Quinam testari non poterant.

XVIII. Immo inter paganos ne poterant quidem omnes testari. Cuius rei in promtu est ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia testamenti factio ad iura Quiritium pertinebat. Non filiisfamilias, quia nihil habebant, de quo testarentur, praeter peculia castrense & quasi castrense, in quibus pro patribusfamilias erant. Nec filiifam. participes erant iuris Comitiorum, nisi Magistratum gererent. Vlpian. *Fragm. XX*, 10. vt taceam, Legem XII. Tabularum non filiisfam.

(*b*) Tribonianismum ergo esse oportet, quod *L.* 1. & 15. *C. de Milit test.* huius coarctati priuilegii mentio fit. Vide Giphan. ad *L.* 1. *C. eod.* Donell. *Comm. VI.* 28.

(*i*)

fam. ſed patribusfamilias liberam feciſſe teſtandi facultatem. (*i*) Non impuberibus, quia iis nec in Comitiis locus erat, nec in militia. (*k*) Non furioſis, quia nullum iis erat animi iudicium. Hinc ſi dilucida erant furioſis interualla, interea dum furor remiſerat, poterant teſtari. *L.* 9. *C. Qui teſt. fac. poſſ.* Non prodigis porro, quia veteri iure furioſis aequiparabantur. *l.* 12. *fin D. de Curat. & tut. dat.* Non ſurdis & mutis; quia & hi nec rogationem audire, nec ſuffragium dare in Comitiis poterant, immo nec teſtes rogare, pronunciata ſollemni formula: *Vos Quirites teſtimonium praebitote.* Apulei. *de Aſino aur. II.* Vlpian. *Fragm XX*, 9. Cuiac. *Obſ. VI*, 37. Quod ſecus erat in caecis. Denique nec captis ab hoſte, deportatisue in inſulam, vt & quamcunque capitis deminutionem vel maximam vel mediam paſſis teſtari licebat, amiſſo quippe iure ciuitatis, quum teſtamenti factio eſſet ciuium Romanorum propria. Sigon. *de Antiquo Iure Ciu. Rom. I*, 12. *p.* 153.

XIX.

(*i*) Vnde Iuuenal. *Sat. XVI.*

Solis praeterea teſtandi militibus ius
Viuo patre datur.

Exceptum tamen peculium caſtrenſe & quaſi caſtrenſe per Conſtitutiones Principum.

(*k*) Auguſtum tamen etiam impuberes Tribunos militum feciſſe, probant ex Sueton. *Aug. XXXVIII.* Vnde & Tribunis militum impuberibus factam eſſe teſtandi poteſtatem ex *L.* 4. *C. de Teſt. milit.* obſeruat Aleander ad Caii *Inſt. II*, 3. 3. Sed nec Suetonius nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vide notas Graeuii, Rubenii, Caſaub. ad *Suet.* & Schult. ad Caii *Inſt. l. c. p.* 45.

XIX. An feminis olim testari licuerit? XIX. Feminae olim in Comitiis calatis plane testari non poterant, quia nullus iis accessus ad Comitia. Postea permissa iis testamenti factio, si essent sui iuris, sed non nisi auctoribus tutoribus. Vlp. *Fragm. XX*, 15. Cic. *pro A. Caecin.* VI. Hinc earum testamenta non poterant esse arcana, sed magno periculo subiiciebant feminas, ceu discimus ex *L.* 77. §. 24. *D. de Legat.* 2. Ex qua lege inferri haut potest, feminas non nisi nuncupatiua testamenta condidisse, quamuis id intulerit Merill. *Obs. II*, 1. *p.* 69. & *IV*, 39. *p.* 55. Tabularum enim a feminis scriptarum exempla habemus apud Val. Max. VII, 8. 2. Suet. *Galb. V.* Plin. *Epist II*, 20. Heredum quoque a feminis scriptorum mentio fit *L.* 19. *D. de Inoff. test. L.* 37. §. 6. *D. de Legat.* 3. *L.* 3. *C. de de Inoff. test. L.* 33. *D. de Vulg. & pup. subst.* Vid. *Comment. nostr. ad L. Iul. & Pap. II*, 11. *p.* 240. *sequ.* Feminae, quae in manum conuenerant, capite deminutae & filiarumfamilias instar erant, neque adeo testari poterant, vt recte docent M. Aur. Galuan. *de Usufr. IX vlt* & V. C. Ant. Schult. *ad* Vlpian. *p.* 632. Vnde errant Cuiac. *Obs. VII*, 11. & Aleand. *ad* Caii *Inst. II*, 2. 1. qui matribusfamilias, si in manum conuenissent, testandi fuisse facultatem existimant.

XX. Ius exheredandi olim liberrimum. XX. Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios vti occidere ita exheredare, *L* 11. *D. de Liber. & postum.* immo & praeterire, idque adhuc tempore Ciceronis obseruabatur, vt patet ex libro *de Orat. I*, 38. Postea filii in potestate constituti aut instituendi, aut nominatim exheredandi erant

pr.

pr. Inst. de Exh. lib. L. 30. *D. de Lib. & post.* Itaque ex eo tempore filios suos exheredare quidem licebat, at nominatim. (*l*) Idemque obseruandum erat in adoptiuo, quamdiu in potestate erat, itemque in postumo, non item in postuma. Filiae enim postumae, nepotes & pronepotes, exheredari poterant inter ceteros, immo & praeteriri, dummodo postumae legatum relinqueretur, ne per obliuionem videretur praeterita. Vlpian. *Fragm XXII,* 21. *sequ.*

XXI. Ast quum parentes abuti coepissent hac exheredandi licentia, veluti Tettius, qui in gratiam nouercae filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII, 7. Reines. *ad Inscr. Class. I,* 10. *p.* 24. factum est, vt leges querelam inofficiosi testamenti concederent liberis iniuste exheredatis. Et de ea sub Imperatoribus iudicabant Centumuiri. Valer. Max. VII, 7. Quinctil. *Inst. IV,* 7. Plin. *Epist. VII,* 8. Qua de re plura ad titulum XVIII. XXI. Postea restrictum per querelam inofficiosi testamenti.

XXII. Sed Iustiniano minus e Republica visum est, tantam rem esse arbitrariam. Hinc certas tantum ob causas ratam esse iussit exheredationem, quas recensuit *Nov.* CXV. & de quibus plura tradunt Iureconsulti. XXII. Noua Iustinianiani Constitutio.

XXIII.

(*l*) Non requirebatur tamen praecise nomen proprium, sed & sufficiebat descriptio, vel demonstratio, e. g. *filius meus exheres esto*, dummodo vnus esset filius: aut cum elogio vel conuicio: *non nominandus, non filius meus, latro, gladiator, L.* 1. 2. *&* 3. *D. de Lib & postum.* Conf. Aleander & Oisel. ad Caii *Inst. II.* 3. *princ.* Barn. Brisson. *de Form. VIII. p.* 605.

XXXIII. Abdicatio discernenda ab exheredatione.

XXIII. Id iam ex Antiquitate addendum, distinguendam ab exheredatione esse abdicationem, qua parentes liberos degeneres & se indignos e conspectu suo abire iubebant. Exempla sunt apud Valer. Max. *V*, 8. 3. & 4. Vnde recte quidem Hotoman. in *Partit. iur. X*, 10. statuit, abdicationem non fuisse modum soluendi patriam potestatem: in eo tamen ipsi adsentiri nolim, quod Graecis tantum nota fuerit abdicatio, qui liberos per praecones e familia eiicere solebant, idque vocabant ἀπειπεῖν vel ἀποκηρύσσειν vel ἐκκηρύσσειν. Nec probabile est, Quintilianum, dum huius abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Graecorum Scholis proferre voluisse: Graecum enim hunc ritum etiam inter Romanos sensim inoleuisse, quamuis eum leges Romanae haut probarent, adparet ex *L. 6. C. de Patr. potest.*

TIT. XIV.

DE

HEREDIBUS INSTITVENDIS.

SAtis succincte hanc materiam tractauit Tribonianus, quum latius multo patuerint veteres illae de heredum institutione leges. Iuuabit ergo, quae desunt, ex Antiquitatibus Romanis supplere.

I. Etiam serui instituti poterant heredes.

I. Nihil intererat, liberumne quis hominem, an seruulum heredem institueret. Nam & serui heredes esse poterant, siue alieni, siue proprii. Illi, quia hereditatem adquirebant dominis

nis adire iubentibus: hi, qui libertatem simul consequebantur, & sic fiebant hereditatis capaces. Hinc est, quod serui proprii non nisi data simul libertate, institui possent, donec Iustinianus, Iureconsultos quosdam sequutus, institutionem serui proprii etiam sine expressa libertatis datione valere voluit *L. pen. C. de Necess. seru hered. instit.*

II. Institui tamen non poterant I.) *Peregrini*. qui plane nihil capiebant. Cic. *pro A. Caecina XXXV.* II) *Caelibes*, qui nihil ex testamento capiebant per legem Papiam Poppaeam. Dio Cass. *LIV. p.* 608 Sozom. *Hist. Eccl. I*, 9 Quae caelibatus poena a Constantino demum M. sublata est. Sozom. *l. c. L. vn. C. Theod. de Infirm. poen. caelib.* III. *Orbi*, id est, parentes, qui sterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter se decimam tantum, non solidum, capiebant. (a) Sin vero ex priore matrimonio superessent liberi, totidem decimas capere poterant, quot sustulerant liberos. Vlpian. *Fragm XIII*, 1. Ex testamento extranei non nisi semissem capere poterant. Vid. *Comm. nostr. ad L. Iul. & Pap. II*, 21 *p.* 243. Excipiuntur porro IV.) *Vniuersitates*, quas quidquam capere potuisse negant Plin.

II. Qui heredes institui non potuerint?

(a) Per legem Papiam Poppaeam, cuius caput ea de re agens singulari nomine dicitur *lex decimaria L.* 2. *C. Theod. de iure liberor.* Thalel. *Βασιλικῶν Tit. V. p.* 47. Praeter decimam tamen etiam vsumfructum tertiae partis bonorum, & dotem praelegatam, & si liberos habebant, eiusdem partis proprietatem capere poterant. Vlpian. *Fragm XV.* Add. *Comm. nostr. ad L. Iul. & Pap. Popp II*, 14 *p.* 259.

Plin. *Epist. V*, 7. Vlpian. *Fragm. XXII*, 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuersitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat per fideicommissa. Vlp. *l. c.* idque concesserat *SC. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad* Vlp. *l. c.* ad tempora D. Marci, sed cum Ant. Augustino *de Legib. & SCt.* ad Hadriani imperium referimus, sub quo occurrit Consul Apronius A. C. CXVII. CXXIII. Vid. Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XXII*, 5. *p. m.* 635 Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus concessum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuisse productum, idque adparet ex *L.* 20. *D. de Reb dub.* Immo & alio SC. concessum est, vt municipia heredes institui possent a libertis suis. Vlpian. *L* 1 § 1. *D. de Libert vniu.* Erant vero liberti vniuersitatum serui publici manumissi. Hinc apud Gruter. *p LXXXVIII*, 13. ISID. REG. L. PVBLICIVS EVTYCHES MVN. TAR. LIB. Porro V.) nec mulieres heredes libere institui poterant post Legem Voconiam. Cic. *Verrin. I*, 43. Dico *libere*. Eas enim capere potuisse δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας, XXV. *millia nummum*, ex Dione Cass. *Lib. LVI p.* 662. patet Male haec verba Dionis habita sunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuisse, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum, id est xxv. millia HS feminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachouius *ad Inst h. t.* Sed eo se ne ipse quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius

de

de Leg. Vocon. p. 144. *sequ.* docuit, in textu Dionis intelligendas esse drachmas, quas semper in animo habent Graeci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronou. *de Pecun. vet. III*, 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, seu CM sestertium, antequam lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis subuerteretur. Gell. *Noct. Att. XX*, 1.

III. Dum vero vniuersitates heredes institui potuisse negauimus, intelligendum id est de municipiis & collegiis, Romanorum imperio subiectis, non de ciuitatibus, quae iure suo legibusque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal. IV*, 43. Vulcatius Moschus exsul bona sua reliquit Massiliensibus. Quod exemplum frustra Plinio & Vlpiano opponit Muretus *ad* Tacit. *l. c.* Erant enim Massilienses αὐτονόμοι & liberi, teste Strabone *Geogr. IV. p.* 197. *sequ.* conf. Grot. *de Iure Belli & Pac. I*, 3. 12. Postremo etiam vniuersitates heredes institui poterant, *L.* 12. *C. de Her. inst.* iisque legare etiam Paulli temporibus licebat. *L.* 122. *princ. D. de Legat.* 1. III Vniuersitates quaedam heredes scribi poterant.

IV. Heredes quoque institui non poterant VI.) Dii. (*b*) Quod ideo procul dubio inductum, ne bona ciuium vsibus subtracta sacerdotum luxuriae seruirent, quamuis & altera ciuilis ratio IV. Qui Dii potuerint institui heredes?

(*b*) Hoc quoque obseruat Vlpian. *Fragm.* XXV. 6. quem locum minus accurate P. Faber *Semestr.* III, 1. de religionibus priuatis non suscipiendis, Diisve praeter Senatus auctoritatem non colendis interpretatur. Vid. Schulting. *Iurispr. Ant. p.* 635.

ratio accederet, quod Dii hereditatem cernere atque adire non possent. Coeperunt tamen Romani sub Principibus Diis quibusdam, vt hereditatum capaces essent, ius liberorum dare, ridicula profecto liberalitate, Dio Caff. *LV*, *p.* 629. Tale ius, teste Vlpiano *Fragm XXV*, 6. impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semest. III*, 4. Iust. Rycqu. *de Capitol. Rom. XVIII. XIX. XX* Apollo Didymaeus, (qui & Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit Orb I*, 17 & ibi Isaac. Voff. *p.* 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis suis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numism. Imp. aer p.* 73. Conf. V. C. Burmanni *Iou. καταιβάτην p.* 100 Mars in Gallia, de quo Caesar *de Bell. Gall. VI.* 17. Minerua Miliensis, vel vt alii (c) legunt, Iliensis, de qua L. Holstenius *ad* Steph. *voce* ἴλιον. Hercules Gaditanus, de quo Iustin. *Hist*, *XLIV*, 5. Appian. *Punic. p.* 256. Diana Ephesia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbolica Dianae Ephes. statua*, & L. Holsten. *Epist. de fulcris seu verubus Dianae Ephesiae, Dianae simulacro adpositis* apud Gronou. *Thes. Ant. Graec. Tomo VII.* Mater Deorum Sipelensis, vel, vt alii legere iubent, Sipylensis, vel Sipylene. Sane ΜΗΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis. p* 11. & 12. Th. Reinef. *Inscript. Classe I. n.* 43. Iac. Spon. *Miscell. p.* 350. Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu adparet ex marmore Smyr-

(c) Veluti Hadr. Turneb. *Aduers.* VII, 21. Cuiac. *Obseru.* X, 5. licet dissentiant P. Fab. *Semest.* III, 4. & Rad. Fotner. *Rer. Quotid.* II, 8. qui Meliensem legi iubet.

(d)

Smyrnensi, quod commentario illustrauit Car. Patin. Patau. cIↃ. IↃCLXXXV, 40. De ea Diua videndus Heinf. *ad* Prudent. *περὶ στεφάν. X. v.* 196. Marqu. Gud. *ad* Phaedr. *Fab. III*, 20. Denique Coelestis Salinensis Carthaginis, de qua vt & reliquis copiosissime Schulting. *Iurispr. Antiqu. p* 636. *seq.*

V. Ceterum hereditatem veteres semper vt assem considerabant, eiusque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim *as*, quidquid ad *μονάδα* atque vnitatis rationem poterat reduci, quasi *εἷς*. Salmaf. *de Usur. p.* 536. Idem *de Modo Usur. p.* 261. Fluxit *assis* vox a Doribus, Siculis & Tarentinis, a quibus & ipsum grauis ponderis numum & plerasque rei pecuniariae adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico *ἆις* Tarentini & Siculi fecerunt *ἄς*, inde Romani vtrumque vocabulum *aes* & *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat significatio, quia primus as ex aere fuerat percussus. Conf. Scalig. *in* Varr. *de Lat. Lingu. IV, p.* 69. Porro quum *ἄς* a Siculis etiam *λίτρα* diceretur: factum est, ut & Romani *assem* vocarent *libram.* (*d*) Et quum duodecima pars *τῆς λίτρας* Siculis esset *οὐγκία*, idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus est Iulii Pollucis *Lib. IX. cap.* 6. *segm.* 80. *Ἀλλὰ μέντοι παρ' αὐ-* V. As hereditarius.

τῷ

(*d*) Asses enim erant librales vsque ad bellum Punicum primum. Postea asses sextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hist. Nat.* XXXIII, 13. Vnde errat Festus *voce sextantarii asses*, dum hanc mutationem demum a bello Punico secundo factam existimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

(*e*)

τῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. *Ceterum apud eumdem* (Aristotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina*, *vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum*. Hinc Romani omne totum *assem* vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quasi id demum esset perfectum, quod XII. partibus vel vnciis constaret. Eleganter Balbus *de Asse* apud I. F. Gronou. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum est*, *& quod ex integrorum diuisione remanet*, *assem ratiocinatores vocant*. Exemplum est non modo in hereditate, verum etiam in vsuris, de quarum computandi ratione per vncias post Salmasium egregie commentati sunt Io. Frider. Gronou. in *Dissert. tribus de Centesima & asse vnciario* & Ger. Noodt. *de Foen. & vsuris II*, 2.

VI. Eius partes. VI. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes designare solent Iureconsulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus significet, in duodecim vncias diuisum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quasi *vncia vna demta*. (e) Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS quasi *desextans*, hoc est, demta sexta parte, nec non DECVNX, quasi *decem vnciae*. *Nouem vnciae* DODRANS, quasi *dequadrans*, id est, demto *quadrante*; *octo vnciae* BES, siue a veteri *des*, vt Varro coniicit, vel quasi

(e) De enim in compositione tollit, vt patet exemplis, *demens*, *destruere*, *vndeuiginti*, *duodeuiginti*.

(a)

quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *l. c.* potius *beſſis* dicendum eſſe monet, quam *bes* vel *des*, *quoniam biuas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet.* Sed ea de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII Tab. p.* 338. *ſequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per ſe patet; *Sex vnciae* SEMIS; quaſi *ſemiaſſis*; *quinque vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id eſt, tertia pars aſſis: *tres vnciae* QVADRANS, id eſt, quarta pars aſſis; *duae vnciae* SEXTANS, qui ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe Doctores, & inprimis Gu. Budaeus *de Aſſe.* Sunt tamen & alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE, pars eiusdem quarta, SICILICVM, vel vti Balbus *p.* 886. ſcribit, SICILIQVVS, *L.* 21. §. 2. *D. de Ann. legat.* pars ſexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IV. p.* 40. *edit. Scalig.* & tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA, duodecima HEMISESCLA vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta & viceſima SCRVPVLVS. Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eumdem Gronou. *p.* 874. *ſequ.*

TIT.

TIT. XV. XVI.

DE

VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

DE substitutionibus vix est, quod ex Antiquitate moneamus, quod non iam in Iure ipso sit explicatum. Quare paucis tantum de origine substitutionum, & quibusdam earum circumstantiis dicemus.

I. Substitutionum origo. I. Multum intererat Romanorum, ne testamenta destituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede satisfactum cupiebant, tum maxime ob sacra priuata, quae interire nolebant.

II. Heredes secundi. II. Ne ergo deesset heres; ei vel eis, quem quosue instituerant, substituere solebant alios, ad quos in casum deficientium priorum bona deuoluerentur, (a) eosque vocabant *heredes secundos*,

(a) Substitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis est, & consequens amplissimae potestatis de rebus suis disponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *L.* 2. *D. h. t.* Cuiac. *Obs.* VII, 6. Enimuero & haec in legibus XII. Tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ex ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accensebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Bynkershoeck *de iure occid. lib.* I. *p.* 145. Ergo rationi consentaneum videbatur, patrem de pecunia filii sui, qui ipse per aetatem testari non posset, testari, adeoque eidem substituere pupillariter posse.

(b)

cundos. Cic. *de Inuent. II*, 21 *pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inscr. p. DXXIX*, 3. *p. DLIX*, 7. Reines. *Inscr Class. VIII*, 13. 14. 15. Rem ita describit Appianus: Ἔθος Ῥωμαίοις παραγ ἀφεῖν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρυς, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos est Romanis heredibus substituere alios, si priores heredes non fierent.* Porro & his heredibus nonnumquam substituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu succederent. Sic Augustus testamento suo primo loco Tiberium & Liuiam; secundo nepotes pronepotesque: tertio primores ciuitatis scripserat. Tacit. *Ann. I*, 8. Suet. *Aug. cap.* CI. Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

III. Formula substituendi vulgariter.

III. Formula vulgariter substituendi est apud Caium *Inst II*, 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu esse, obseruante Aleand. *ad* Caii *l. c.* certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis Pandectarum locis patet, quae collegit Brisson. *de Form. VI. p.* 607.

IV. Substitutio pupillaris eiusque formula.

IV. Haec vulgaris substitutio. Pupillaris quasi duplex testamentum complectebatur, siquidem prius sibi paterfamilias, deinde filio impuberi heredem instituebat, in eum casum, si hic intra pubertatem decessisset. *L.* 2. §. 4. *D. de Vulg. & pupill. subst. L.* 25. *D. Qui test. fac. poss* §. 2. *Inst. h. t.* Quamuis enim & hic dissentirent Proculeiani & Sabiniani, quorum illi id adfirmare; hi negare solebant: Merill. *Obs. III*, 12. po-

posteris tamen Proculi doctrina constanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inst. II*, 4. 2. Cuiusmodi substitutionem ita describit Horat. *Serm. II*, 5. *v.* 45.

> *Si cui praeterea validus male filius, in re*
> *Praeclara sublatus, aletur; ne manifestum*
> *Caelibis obsequium nudet te, leniter in spem*
> *Arrepe officiosus, vt & scribare secundus*
> *Heres, &, si quis casus puerum egerit Orco,*
> *In vacuum venias.*

V. Cautela in substitutione pupillari obseruata. V. Inprimis vero id accurate obseruatum legimus, quod parentibus de liberorum salute sollicitis commendat Iustinianus §. 3 *Inst. de Pupill. subst.* vt substitutionem in ima parte tabularum scriberent, eamque separatim signarent, (*b*) ne substitutus heres pupillo strueret insidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta spe exspectare. Sic Horat. *Sat. II*, 5. *v.* 53.

> - - - - *Quid prima secundo*
> *Cera velit versu.*

Ad quae verba videnda virorum doctorum *scholia.* Eamdem cautionem nonnunquam in vulgari substitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caes. LXXXIII. Nouissimo testamento tres instituit heredes sororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium & Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octa-*

(*b*) Vnde & tabulae secundae adpellatae vltimi illi versus, qui substitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Brisson. *Sel. Ant. Rom.* III, 12. *p.* 54.

(*c*)

C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit. Conf. Salmas. *de Mod. vsurar. cap. XI.* Cai. *Inst. II*, 4. 2. & ibi Oiselius.

TIT. XVII. XVIII. XIX.

QVIB. MODIS TESTAM. INFIRMANTVR, DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

DE modis, quibus testamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iustinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omissa supplebimus.

I. Quemadmodum Iureconsulti rebus omnibus nomina sua tribuebant: ita & modos infirmandi testamenta accurate suis distinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant testamenta ob personarum vel voluntatis vitium, ea NVLLA esse dicebant. Alia sunt INIVSTA, siue non iure facta, in quibus scilicet non obseruata sunt sollemnia iuris. *L. 1. D. de Iniust. rupt. irr. fact. test.* I. Testamenta nulla & iniusta.

II. Ex post facto infirmabatur testamentum Iure vel *Praetorio* vel *Ciuili* Priori casu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua suo loco. Posteriore casu testamenta vel *rumpi*, vel *irrita fieri*, vel *destitui*, vel *rescindi*, ferebantur. II. Infirmata ex post facto.

III. RVMPEBANTVR testamenta partim agnatione heredis sui, vel certe quasi agnatione, de qua Hub. *Praelect. II*, 17. 1. *p.* 189. partim nouo testamento sollemniter facto, *L.* 6. §. 2. III. Rupta.

D. de Iur. cod. partim incisione, deletione, cancellatione. *Tit. de His quae in test. delent.*

IV. Irrita & destituta.

IV. IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim seruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filiumfamilias. Quum vero nullus horum testari posset: facile patet, sic rem incidisse in casum, a quo incipere non posset. DESTITVTVM denique dictum esse, ex quo nullus heres erat, vel dupondii sciunt.

V. Rescissa per querelam inofficiosi, cuius quae origo?

V. Denique RESCINDI testamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex Antiquitatis parietinis restituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. cap. II.* eam a Principibus inuentam putat. Sed ante Principes eam notam fuisse, patet ex Valer. Max. VII, 7. 2. Nec felicius eam ex Praetoris edicto deriuat Pithoeus ad *Collat. leg. Mos. & Rom. XVI*, 3. Nam haec actio non, vt aliae Praetoriae rei persequutoriae, ad actum rescindendum comparatae, annalis est, verum quinquennium durat. Nec Praetor, vnquam exheredatis succurrit, vti ait Vlpianus *L. 8. pr. D. de Bon. possess. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IV*, 8. 5. ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actiones Praetoriae*, non querelae inofficiosi fit mentio. Veriorem ergo originem sibi inuenire visus est Cuiac. *Obs. II*, 21. *XVII*, 17. Docet enim ex inscriptione *L. 4. D. de Inoffic. test.* querelam hanc introductam esse lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil sane Gliciis Romae est celebrius. Frequenter eius

eius meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin & Marmora Capitolina, in quibus A. V. C. Iↄↄiii. laudatur.

M. CLAVDIVS. C. F. GLICIA. QVI. SCRIBA. FVERAT. DICTATOR. COACT. ABDIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom. II, p.* 50 Grut. *Inscr. p. CCXC.* 11. Vnde inuidia stimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Disp. de Quarta legit. cap. I.* ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoscit Gliciam, querelamque inofficiosi ex moribus magis, & consilio Iureconsultorum, quam ex certa aliqua lege fluxisse, contendit. Cum Cuiacio sane faciunt recentiores paene omnes, & in his Ant. Augustin. *de Leg. & SC. in Lege Glicia*, & Ian. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. LXXX. p.* 649. *sequ.* Sed negari sane nequit, Hotomani sententiam Cuiaciana esse verosimiliorem. Gliciorum enim cognomen, familiae, non gentile nomen est. Leges vero a cognominibus cognominatae non desinebant in IA, sed in ANA, verbi caussa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom propr p. m.* 1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuisset, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici potest verosimilius, quam quod moribus & Iureconsultorum auctoritate inualuerit haec querela, & quidem libera adhuc Republica. Meminerunt enim illius Cicero *adu. Verr I,* 42 & Valer. Max. *VII,* 7 5. ex quo constat, iam ad C. Calpurnium Pisonem hanc querelam fuisse delatam. Atque Praeturam hic Calpurnius gessit anno V. C. Iↄcʟxxxii. Scilicet liberrima olim erat patri-

 busfam.

busfam. testandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuste exheredatis succurrerent. Quod non obscure innuit Pomponius, dum latissimam illam potestatem testatorum *coangustatam* fuisse ait *interpretatione iura constituentium. L. 120. D. de Verb. signif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haut liceret: tamen quum ex iuris principiis furiosi condere non possent testamentum; non alia ac commodiore ratione iniuste exheredatis succurrere poterant, quam si colore furoris vterentur, fingerentque, parentem liberos iniuste exheredantem sanae ac integrae mentis haut fuisse, idque inde demonstrarent, quod homines bene de se meritos sine iusta causa vel praeterierint vel exheredes scripserint. Bynkersh. *Obs. II, 12. p. 153.* Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, εὐφημίας ἕνεκα. Cognati enim non se inuicem accusare, sed inter se conqueri dicebantur. Voss. *Inst. Orat. I, 6. 2.* Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum sunt*, ita *officia eorum, quos necessitudo suscitat & opem ferre iubet*. Seneca *de Benefic. III, 8* Contra officium enim testati videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iniuste scripserant.

VI. Eiusdem natura. VI. Ceterum haec querela, testamento, ceteroquin sollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue testatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in sani capitis hominem, vt sine causa exheredes scriberet filios. Institue-

stituebatur haec querela coram iudicio centumuirali, seu quadruplici, vt patet ex Plin. *Epist. IV*, 24. Vnde & ipsa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *L.* 13. *D. de Inoff. test.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. *VII*, 7. 1. & 2. & *VII*, 8. 1.

VII. Orlgo legitimae portionis.

VII. Ceterum cessabat haec querela, relicta legitima, seu certa & legibus definita bonorum portione. Et olim semper erat hereditatis quadrans. *L.* 8. §. 6. & 8. *D. h. t. L.* 31. *D. eod. L.* 2. *C. de Inoffic. donat.* Haec quarta quando & qua occasione inoleuerit, incompertum sibi esse fatetur Iac. Cuiac. *Obseru. II*, 21. *III*, 8. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam suspicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Costa *princ. Inst. de Inoff. test.* & Claud. Chiffl. *de Legit. port.* nec non post hos Ant. Schultingius *Iurispr. Anteiust. p.* 381 docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione esse inductam. Sane heredibus, quibus inofficiosi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, disertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV*, 5. 5. & Vlpianus *L.* 8. §. 9. & 14. *D. de Inoffic. testam.* Absolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epist. V*, 1. & FALCIDIAM Iustinianus *L.* 31. *C. de Inoff. test.* Vnde patet, satis antiquam & fortean Augusti temporibus aequalem (*a*) esse legitimam illam portionem.

VIII.

(*a*) Augusti enim temporibus latam esse legem Falcidiam, ostendemus infra *lib. II. Tit. XX. sequ.* § *XIV.* Occasionem forsan dedit P. Tettius Vibo, qui filium in-

VIII. In nefta a Iustiniano mutatio,

VIII. Sed mutauit illam portionem Iustinianus per *Nou. CXII.* & *Nou. XVIII*, 1. vbi legitimam portionem, si liberi quatuor vel pauciores essent, trientem: sin quinque vel plures, semissem esse iussit.

IX. Quibus casibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit?

IX. Competebat haec querela liberis non modo aduersus parentes, sed & his aduersus liberos. Sane & matrum testamenta hac querela impugnata legimus iam ante SC. Orphitianum, apud Plin. *Epist. V*, 1. Valer. Max. *VII*, 7. 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. constat, etiam amicos extraneos agere potuisse. Postea id remedium ad solos parentes, liberos, fratres restrictum *L. 1. D. h. t.* Immo iure nouo cessabat haec querela etiam in fratribus & sororibus, nisi turpis instituta esset persona: *L. 27. C. h. t.* cessabat etiam contra testamentum militis: *L. vlt. §. 1. C. eod.* cessabat denique praescriptione quinquennii, *L 8. §. vlt D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt Iureconsulti.

X. Heredes quotuplices?

X. Pergimus ad heredum qualitatem & differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI & NECESSARII, vel EXTRANEI. *pr. Inst. h. t.*

XI. Heredes necessarii.

XI. NECESSARII erant, qui cogebantur esse heredes etiam inuiti. Tales erant serui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes esse cogerentur, quo subhastatio bonorum non fieret nomine dominorum,

infantem exheredauerat. Val. Max. *VII*, 7. 3. Reines. *Inscript. p. XXIII*, 1.

(b)

rum, si forte aes alienum aliter dissolui haut posset, sed eorum nomine. Infamiae enim quid habere videbatur illa subhastatio, quam hoc ordine factam nouimus. Proponebatur edictum a Praetore, quo creditoribus possessio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deserti vadimonii possederant: eiusdem Praetoris iussu creari solebat Magister ad bona distrahenda. Cic. *ad Attic. VI*, 1. Quinctilian. *Inst Orat. VI*, 4. *L. vlt. D. de Curat. bon. dand.* Tum fiebat praescriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVMQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph *pr. Inst. de Succes. subl. quae fieb. per bon. vendit. idque* est illud *triste carmen magistri*, de quo Cicero *de Orator. I*, 57. vel *libellus bonis alicuius suspensus*, apud Senecam *de Benefic. IV*, 12. Paucis diebus post denuo adeundus erat Praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. praescribebant: HAEC QVICVMQVE EMERIT, CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM, QVAE IPSIS DEBENTVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam massam bonorum emebant, vocati etiam *sectores*, de quibus Cic. *pro S. Rosc. Amer. VI.* Scilicet sectores vocabantur, *qui spem lucri sui sequuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque iis pecunias pensitabant singulis, ac deinde pro compendio suo singulas quasque res populo vendebant.* Ascon. Paed. *in Verr. III. p.* 1845. Non-

nunquam, si deesset emtor, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, sed iocosa, est apud Plaut. *Menaechm. V*, 9. *v. vlt* Qua de re Cicero *Epist. ad Attic. VI*, 1. Sigon. *de Ant. Iure Ciu. Rom. I*, 11. *p.* 149. & *de Iudic. I*, 18. *p.* 449 *sequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis seruus instituebatur heres, & is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici solebat HERES NECESSARIVS.

XII. Sui & necessarii. XII. SVI & NECESSARII erant liberi. SVI, quia iam viuis parentibus quasi domini habebantur; §. 2. *Inst. h. t* §. 3. *Inst de Hered. quae ab intest. L.* 11. *D. de Lib. & postum.* Vnde & *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton. Act. I. scen.* 1. *v.* 97.

Nec fas esse, vlla me voluptate hic frui,
Nisi vbi ille huc saluus redierit meus particeps.

NECESSARII, quia nec ipsis fas erat, hereditatem repudiare: Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos superstites quasi infamiam contrahere: Praetor ipsis postea concesserat beneficium abstinendi, *L.* 11. *L.* 12. *L.* 57. *pr. D de Acquir. hered. L.* 71. §. 9 *D. eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum esse, adparet.

XIII. Extranei. XIII. Denique EXTRANEI erant, qui nec necessarii erant, nec sui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, si magis expedire videretur. Adquirebatur scilicet hereditas *cretione*, *aditione*, *pro herede gestione*, *immistione*, *agnitione* Charond. *ad* Vlp. *Fragm. XXII*, 27. qui tamen fallitur, dum immixtionem

nem huc refert, quum ea ad heredes suos pertineat, quos ipso iure heredes esse, diximus. Quamuis autem cretio & aditio semper essent coniunctae: tamen ideo non sunt vocabula synonyma, vti sibi persuasit Donell. *Comm. Iur. Ciu. VII*, 8. sed actus diuersi. Idque vel inde patet, quod sequiore aeuo hereditas etiam sine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuit Constantinus *L. 1. & 2. C. Theod. de Legit. heredit.*

XIV. CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes instituti. Vlpian. *Fragm. II*, 25. Cum cretione dicebatur institutus, cui testator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam si scripserat testator: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam*. Sin vltima verba essent omissa: dicebatur heres institutus cum *cretione imperfecta*, itemque, si loco exheredationis adiectum: SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 34. Erat quoque cretio vel VULGARIS, vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur. Vlp. *Fragm l. c.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum is erat sensus, quod in cretione vulgari dies tantum vtiles; in continua omnes numerarentur. Schulting. *ad* Vlpian.

XIV Cretio hereditatis quid & quotuplex?

Vlpian. *l. c. p.* 644 Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem esse heredem, ceu interpretatur Varro *de Lingua Lat. V*, 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* Sed decernere, se heredem esse velle, ceu ipse Varro *Lib. VI*, 5 *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obs. VII*, 18. Iac. Perizon. *Not. ad* Sanct. *Mineru. IX*, 15. Fiebat ista cretio intra certos dies, praesentibus testibus. Cicero ad *Att. XIII*, 44. Sic centum dierum meminit Vlpian. *l. c.* & ius nostrum *L.* 22. §. 1. *D. Quando dies leg. ced. L.* 3. §. 8. *D. de Minorib. L.* 2. §. *vlt. D. de Suis & legit. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur: sexaginta dierum Cicero *Epist. ad Attic. XIII*, 44. In ipso actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QVVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO, CERNOQVE. Vlp. *l. c.* §. 28. Add. Barn. Brisson. *de Form. VII. p.* 600. *&* 601. Et hinc CRETIONIS SOLLEMNITAS. *L. vn. C. Theod. de Cret. & bonor. possess.* SCRVPVLOSA SOLLEMNITAS. *L.* 8. *C. Theod. de Matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM. *L.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *L.* 5. *C. Theodos. eod.*

XV. An aliis sollemnitatibus opus fuerit aditurus hereditatem?

XV. Dictis cretionis verbis heres dicebatur *hereditatem adiisse*. Nec aliis ritibus tunc facta videtur hereditatis aditio, quamuis quibusdam casibus aditio & sine cretione fieri posset. Sunt equidem, qui aditas hereditates existimant percussione digitorum: Cuiac. *Obs. VII*, 18. Merill. *Obs. IV*, 34 quod signum dominii apud veteres fuisse constat. Alii etiam saltationem

tionem addunt, quasi laetitiae signum. Ant. Dadin. Alteserra *de Fiction. Iur. Tract III*, 19. Sed vtrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de Offic. III*, 19 ad quem addendae eruditae obseruationes Io. Georg. Graeuii. Addunt alii Ambrос. *de Offic III*, 2 Sed & hic Ciceronem non intellectum manifesto exscripsit.

XVI. Qui sine cretione heredes erant scripti, ii heredes fieri poterant, etiam sine aditione, PRO HEREDE GESTIONE. (*b*) Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis tamquam dominus vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, seruis hereditariis cibaria dabat &c. Vlpian. *Fragm. XXII*, 26. XVI. Quid pro herede gestio?

XVII. IMMIXTIO ad necessarios & suos heredes pertinebat. AGNITIONEM, sublata cretione sollemni, aiunt inualuisse. §. *vlt Inst. de Hered. qual. & different.* §. *vlt. Inst. de Bon. poss.* Sed sic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum possessionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Sustulit vero cretionem in bonis maternis Constantinus *L* 1. *C. Theod. de Matern. bon.* nec non Constantius, *L.* 4. *C Theod. eod.* & Valentinianus *L. vn. C. Th. de Cretione.* Postea eamdem penitus aboleuit non XVII. Quid immixtio, & agnitio?

Arca-

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia & hi cernere poterant hereditatem, si volebant, nec tamen cogebantur. Petr. Fabr. *Semestr.* II, 22. Aueran. *Interp. iur.* II, 12. 15. p. 151.

(*a*)

Arcadius, vt in *L.* 17. *C. de Iure delib.* dicitur, sed Iustinianus, inuento beneficio inuentarii, (de quo *L fin. C. de Iure delib. Nou. I,* 2. 1.) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipso bona heredis & defuncti separentur, omnisque impediatur actionum confusio.

TIT. XX--XXII.

DE

LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

HActenus Imperator de vniuersalibus adquisitionibus egit, ad easque etiam plures, qui infra sequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interserere hic singularum rerum adquisitionem, quae per legata fit. An satis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

I. Legatum quid? I. Legatum est donatio, quae legis modo, id est, imperatiue, testamento relinquitur. Vlp. *Fragm. XXIV*, 1. *Legis modo*, inquit Vlpianus, quia veluti legem testator dicit heredi, quid ab eo praestari velit, vnde & Graecis legare, est νομοθετεῖν (a) *Nouell. XXII*, 2. Io. Chrysost. *Homil. I. ad*

(a) Vnde testatores plane more legislatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti solebant: iisdem vtebantur testatores: PRAECIPITO, SVMITO &c. Legislatorum formula erat DAMNAS ESTO, *L.* 2. *pr.*

ad Act. Apost. p. 615. Quin & ipsum verbum *legare* nihil significat aliud, quam mandare & veluti legem dicere. Ita Plaut. *Casin. I*, 1. *v.* 12.

Quin potius quod tibi legatum est negotium
Id curas?

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu coniicit Varro *de Ling. Lat. VI*, 15. *n* 7. Nec aliam ob caussam RELEGATI adpellantur, quam quia *lege*, a populo vel Principe lata, ciuitate excesse iubentur. *Imperatiue* ergo fieri debebat haec donatio, id est, *verbis directis L.* 2. *C. Commun. de legat L.* 15. *C. de Testam.* Scholiast. Horat. *ad Satyr. II*, 1. 9. Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. Tabularum, sed ex voluntate tantum heredum descendebant. Denique *testamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam scilicet Iustinianus legatorum fideique commissorum naturam exaequauerit.

II. Legatorum genera erant quatuor, VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO & PRAECEPTIONIS. Caius *Instit. II*, 5. 1. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 2. Paull. *Sent. Recept. III*, 7. (*b*) Quorum differentiam licet sustulerit Iustinianus, dum legatorum omnium, quibuscumque tandem relicta sint verbis, — II. Legata quotuplicia?

pr. L. 27. §. 5. *D. ad L. Aquil.* Eadem vero etiam testatoribus sollemnis erat.

(*b*) Ant. Faber *Coniect.* VI, 1. quatuor species ad duas reuocat, *vindicationis* & *damnationis*, cui tamen respondit Osvv. Hillig. *Donell. enucl. Lib.* VIII. *p.* III.

(*c*)

bis, eamdem naturam esse voluit: *L. I. C. Comm. de legat.* olim tamen permultum intererat inter haec legatorum genera, quae a Iureconsultis disputatione fori inducta esse, non abs re existimat V. C. Schultingius ad Vlp. *l. c. p.* 649.

III. Legatum per vindicationem.

III. Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO LEGO, SVMITO, HABETO. Vlpian. *l. c.* §. 3. quibus Caius *Inst. II*, 5. addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESVME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipsi sibi, adita hereditate, statim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Aeneid V*, v 533

SVME, *pater*, (*nam te voluit Rex magnus Olympi*
Talibus auspiciis exsortem ducere honorem.)
Ipsius Anchisae longaevi hoc munus HABEBIS.

Ad quae verba Seruius Scholiastes: *Sume*, inquit, *percipe Nam verbum est Iureconsultorum, in accipientis arbitrio, id est, vindicationis, vel optionis.*

IV. Legatum per damnationem.

IV. Per DAMNATIONEM legabatur his verbis: (*c* HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Vlpian. *l. c.* §. 4. Vim verborum illorum, quibus, ceu ex *L. 2: pr & L.* 27 §. 5 *D. ad L. Aquil.* adparet, etiam legislatores vtebantur, idem explicat Seruius ad Virgil. *Aeneid. XII. v.* 727. *In Iure quum dicitur*

(*c*) Dicebantur etiam tunc res *optimo iure* legata, Vlpian. *Fragm.* XXIV, 11.

(*d*)

tur DAMNAS ESTO, *hoc est, damnatus es, vt des, hoc est, damno te, vt des, neque alias libereris*. Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac si vel a iudice, vel ab ipso legislatore, esset damnatus, vnde & lis inficiando crescebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I*, 19. 1.

V. Legatum sinendi modo.

V. SINENDI MODO ita legabatur: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 5. Cai. *Inst. II*, 5. 9. Heres ergo damnabatur quidem, vt aliquid sumi pateretur, sed legatario simul permittebatur, vt aliquid sumere posset.

VI. Legatum per praeceptionem.

VI. Denique PER PRAECEPTIONEM legabant his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO. Vlpian. *Fragm. XXVI*, 6. vel vt in notis Magnonis est: P. S. T. Q. H. PRAECIPITO, SVMITO, TIBIQVE HABETO. Res hoc modo legata *praelegatum* vocabatur, vel *praecipuum*. Fest. *voce excipuum. p.* 284. idque relinquebatur vni ex coheredibus. Exempla sunt apud Valer. Max. VII, 8. 4. Plin. *Epist V*, 7. Sidon. *Epist. VI*, 12.

VII. Differentia horum legatorum.

VII. Differentia inter hos legandi modos non vna erat. Per *vindicationem* legari poterant res, quae tempore mortis & facti testamenti testatoris ex iure Quiritium fuerant. (*d*) Quod si ta-

(*d*) Si res legata pondere, mensura, numero constabat, sufficiebat, si tempore mortis iure Quiritium testatoris esset. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritarium, haec erat, quia legatario eiusmodi concedebatur rei vindicatio, quae olim institue-

si tamen res, quae non vtroque tempore in dominio testatoris erat, ita legaretur: SC. Neronianum huiusmodi legatum eatenus sustinebat, vt in legatum damnationis inflecteretur. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 11. Per *damnationem* res omnes legari poterant, etiam alienae, dummodo tales essent, vt dari possent. Vlpian. *Fragm l. c.* §. 8. Cai. *Inst. II*, 5. 6. *Sinendi modo* legabantur res propriae testatoris & heredis. Vlp. *ibid.* §. 10. non alienae, vti visum Caio. Denique *per praeceptionem* relinquebantur eaedem, quae per vindicationem. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 11. Si coniunctim vna res legata fuerat pluribus per *vindicationem*: pars deficiens ceteris collegatariis adcrescebat: sin vero *per damnationem*: pars deficiens penes heredem manebat. Oisel. *ad* Cai. *Inst. II*, 5: 4. Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *L.* 7. *L.* 44. §. 1. *L.* 86. §. 2. *D. de Legat.* 1 non aeque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obs. VI*, 32.

VIII. Ea sublata est a Iustiniano.

VIII. Sustulit hanc differentiam, ceu supra diximus, Iustinianus, (e) ita tamen sustulit, vt

tuebatur hac formula. HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur.* XII. Hac vero formula vtique vti haut potuisset legatarius, nisi res legata testatoris fuisset ex *iure* Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Iurispr. Anteiust.* p. 651.

(e) Primo Sc. Neroniano non quidem sublata, quae inter formulas legandi erat differentia; sed tamen constitutum, vt si alio modo aliquid relictum esset, saltim valeret, tamquam si esset per damnationem relictum. Vlp. *Fragm.* XXIV. 11. Postea Constantinus M. verborum quidem, at non actionum differentiam sustulit.

vt non satis caute plures leges, quae ad istud discrimen pertinent, Pandectis inseri permiserit. Vid. M. Aurel. Galuan. *de Vsufr XL. vlt* V. Cl. Schulting. *Iurispr. Ant. p* 840. Merill. *Obs VI*, 33.

IX. Porro non modo singulae res legari poterant, sed vniuersarum quoque pars, vt puta MAEVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo casu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat & alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quae species *partitio* adpellabatur. Vlp. *Fragm. XXIV*, 25. §. 5. *Inst. de Fideicomm. hered.* Cicero *pro Caecin. IV.* & *V.* IX. Legata pars hereditatis.

X. Legari non poterant a legatario nec legatum dabatur, nisi extraneo. Non autem filiofamilias heredi instituto, vel seruo proprio, nec ei, qui in heredis potestate mancipioue erat, nisi sub conditione. Vlp. *XXIV*, 20 *seq.* Legari etiam olim non poterat ciuitatibus, postea omnibus poterat, quae sub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerua introductum, ac postea sub Hadriano SCo diligentius cautum fuerat. Vlp. *Fragm. XXIV*, 28. Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia. *L.* 20. *D. de Reb. dub.* immo & ad vicos extendit. *L.* 73. §. 1. *D. de Legat.* 1. Vid. Merill. *Variant. ex Cuiac. II*, 14. V. C. Schulting. *Iurisprud. Ant. p.* 659. X. A quo & quibus legari potuerit?

XI. Anceps quoque inter eruditos quaestio est de legatis poenae nomine relictis. Iustinianus XI. Legata poenae nomine relicta.

lit. *L.* 15. *C. de Test.* *L.* 21. *C. h. t.* Denique & hanc aboleuit Iustinianus. Vid. Ian. a Costa ad *Inst.* §. 2. *h. t.*

nianus enim haec ita definit §. *vlt. Inst. de Legat. Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis caussa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit:* HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diuerso*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iustinianus, eiusmodi legata veteri iure prohibita fuisse, (idque etiam constat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin. VII.*) se vero ea rata esse iussisse, dummodo nihil impossibile, vel legibus interdictum, vel alias probrosum fuerit heredi iniunctum.

XII. Dubia aduersus hanc doctrinam.

XII. Sed animaduertit Amplissimus Bynkershoekius, hac admissa definitione, vix superesse discrimen inter legata conditionata, & poenae nomine relicta. Legislatorum instar erant morientes, & si in tabulis scripserant: LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeso legatum poenae nomine relictum illicitum habitum, si scriptum esset in tabulis: HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, SEIO DECEM AVREOS DATO? Quid quaeso inter vtramque formulam interest? Bynkersh. *de Legat. poenae nomine relict. III. p.* 361. *sequ.*

XIII. Clarissimi Bynkershoekii sententia.

XIII. Existimat ergo laudatissimus Bynkershoekius, Tribonianum, quid veteribus legata, poenae nomine relicta, fuerint, non satis intellexisse. Nam ex *L.* 1. *D. de His quae poenae causs. relinquuntur* adparere, ea legata poenae nomine

visa

visa relinqui, quibus testator heredem ad probrosum aliquid faciendum cogere voluerit. Ampl. Bynkersh. *ib cap. IV.* Quae si ita sunt; Iustinianus nihil noui statuit, dum, quae veteres tamquam regulam posuerant, ipse loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

XIV. Sed non est fortassis; quod Iustinianum plane deseramus, quippe cuius definitionem etiam Vlpianus agnouit *Fragm XXIV*, 17. Scilicet saepe heredem legatis non nisi vexandi caussa onerabant testatores, iisque illum ad quidquam faciendum omittendumque adigebant, nulla alia ratione quam stolida voluntate adducti. Tale erat testamentum Staberi, de quo Horat. *Satyr. II*, 3 *v.* 84. *sequ.* XIV. Eius illustratio.

Heredes Staberi summam incidere sepulcro;
Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati populo paria, atque epulum, arbitrio Arrî,
Frumenti quantum metit Africa.

Quum ergo disputarent veteres, an legata eiusmodi valerent, quibus heres ad aliquid sine ratione contra animi sententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iustinianus has tricas sustulit, iussitque haec legata rata esse, exceptis iis, quae vel impossibilia essent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probrosa. Vid. Gundlingii *Diss. de Principe hered. VI.* 32. *p.* 78.

XV. Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhaustam adire nollent. Hinc primo lata lex Furia testamentaria a C. XV. Lex Furia testamentaria.

Furio, Tribuno plebis, (f) qua cautum, ne cui liceret vltra mille asses (g) vel legare, vel mortis causa donare, praeterquam cognatis, certisque personis, quales erant e. g. cognati manumissoris. Vlp. *Fragm. XXVIII*, 7. Si quis alius vltra hanc summam legatum accperat, non rescindebatur quidem legatum, sed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Vnde haec lex *minus quam perfecta* dicitur Vlpiano *Fragm. I*, 2. Confer. Cuiac. *Obseru. XX*, 31.

XVI. Lex Voconia. XVI. Mox vero hanc legem elusit Romanorum calliditas. Coeperunt enim vni quidem non vltra mille asses legare, sed tamen tot scribere legatarios, vt & sic penes heredem nihil aut parum remaneret. Hinc postea lata lex Voconia, a Q. Voconio Saxa, A. V. C. IↃxciv. Caepione & Philippo Coss. ex qua lege non solum femina heres institui haut poterat, nisi in certa bonorum parte: sed & illud cautum fuerat, ne quis census plus vlli legaret, quam ad heredem heredesue perueniret. Cic. *Verrin I*, 43.

XVII. Eius oblitteratio. XVII. Enimuero etiam Voconia illa lex oblitterata demum est per opulentiam ciuitatis: Gell.

(f) Vir doctus Guid. Pancirol. *Thesaur. Var. Lect. II*, 278. eandem hanc legem putat cum Furia Caninia. Qua in re eum perspicue errare, vel inde patet, quod haec Lex fuit Voconia antiquior: Fusiam autem Caniniam demum sub Augusto latam, supra demonstrauimus.

(g) Cuiacius *Obs. XIX*. 31. substituit *mille aeris*, quomodo & Varro *de L. L. lib. VIII*. dicit, *mille aeris legasse*. Sed *as* & *aes* olim promiscue dicebatur. Pondus vero assium pro temporum ratione varium fuisse, docet Plin. *Hist. Nat. XXXIII*, 3.

(h).

Gell. *Noct. Att XX*, 1. nec *sufficiens ad rei consummationem visa est. Princ. Inst de L. Falcid.* Ergo nouissime demum lata est *Lex Falcidia*.

XVIII. Est hoc plebiscitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (*h*) temporibus Augusti, Cn. Domitio M. F. Caluino, & C. Asinio Pollione Coss. (*i*) anno ab V. C. IↃCCXIV. vt testantur Dio Cass. *XLVIII p.* 430. Euseb. *Chron. num. MDCCCCLXXXVIII.* & Isidor. *Etymol. V*, 15. Breuissime Dio: καὶ ὁ νόμος Φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖστον καὶ νῦν ἔτι ἰσχύων ἐς τὰς τῶν κληρων διαδοχὰς, ὥς τε τινὰ τὸ τέταρτον, καταλειφθείσης ὁ οὐσίας ἄν γε πηβαρύνηται, λαβόντα, τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τῦ πυπλίυ Φαλκιδίυ δημαρχῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quae nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, vt heres, si adire hereditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat* XVIII. Lex Falcidia.

XIX. Lex, cuius ipsa legitima verba supersunt *L. 1. D. ad L. Falcid.* pluribus constitit capitibus, (*k*) quorum priore libera permittitur XIX. Eius capita & legitima verba.

(*h*) Ridiculus ergo Glossatorum error est, qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τῦ φάλκυς, ὃ δηλοῖ δρεπάνην, id est, *a falce*, vel *defalcando*. Vid. Scholiast. in Harmenopul. *Promptuar. V*, 9. Eundem tamen errorem etiam Latini Glossatores errarunt, ceu in praefatione obseruauimus.

(*i*) Non anno IↃCCXIII. P. Seruilio Isaurico iterum & L. Antonio Coss. vt tradit Aleander *ad* Cai. *Inst. II*, 6. 1. *p.* 121.

(*k*) Magna cura ea capita collegit illustrauitque Francisc. Balduinus, & cum lege Voconia, Iulia, Papia Poppaea, Rhodia, Aquilia edidit. *Bas.* 1559. 8.

tur legandi facultas his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM, QVASQVE RES, QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO (VT HAC LEGE SEQVENTE LICEBIT) *(l)* Secundo capite modus legatorum constituitur: QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR, LEGETVR, NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT, EIS; QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMQVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Ex his ergo satis constat de vera legis Falcidiae sententia, meritoque pro inepti leguleii additamento reputanda sunt illa apud Hieronym. *in Chron. C. Falcidius Tribunus plebis, legem tulit, ne quis testamento*

plus

(l) Adduntur in vulgatis editionibus verba VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT: sed ea [illegible], vt obseruauit Cuiac. *ad C. ad L. Falc.*

(m)

plus legaret, quam vt quarta pars apud heredes superesset. SI HEREDES QVATVOR AVT MINVS ESSENT: SIN AVTEM PLVS QVATVOR; TVNC II SEMISSEM RETINERENT. (*m*) Vid. A. Cont. *Lect. Subcess. I, 3.*

XX. Ceterum deductio quartae, quam lex haec Falcidia permisit, imperante Vespasiano ad fideicommissa vniuersalia primum producta est SC. Pegasiano; deinde etiam ad singularia §. 5. *Inst. de Fideic. hered.* immo & ad fideicommissa ab intestato relicta, quod a D. Pio factum refert Paullus ICtus *L. 18. D. ad L. Falcid.* ac denique ad donationes mortis caussa ex Constitutione Seueri. *L. 5. C. eod. L. 2. C. de Mort. causs. donat.* Id quod tamen ab intestato admittendum haut videtur Cuiacio *Obs. III, 17.* quia mortis caussa donationes ab intestato factae legatis non aequiparantur. *L. 20. §. 1. D. de Mort. causs. don.* Verum legis Falcidiae vires maxime elisit IVSTINIANVS, permissa facultate testatoribus, vtiliter prohibendi Falcidiae detractionem, quum antea huiuscemodi voluntati, quantumuis expressae, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. Rom LXXVII. p. 637.* XX. Relationes & mutationes huius legis.

XXI. Quae alias de sensu legis Falcidiae casibusque eo pertinentibus disputari solent, ea a Doctoribus dudum sunt occupata, nec tam ad Antiquitates, quam ipsam Iurisprudentiam pertinere videntur. XXI. Conclusio tituli.

TIT.

(*m*) Haec enim ex recentissimo Graecorum iure esse, erudite demonstrauit Oisel. *ad Caii Inst. II, 6. 1. p. m. 120.*

TIT. XXIII--XXV.

DE

FIDEICOMMISSIS VNIVERSALIBVS ET SINGVLARIBVS, ET DE CODICILLIS.

HActenus de hereditatibus & legatis, quae verbis directis relinquuntur: iam etiam de fideicommissis agendum, propter quae quum codicilli reperti sint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac iure erit differendum.

I. Fideicommissa veteri iure inualida.

I. Veteri Iure Romano non ratae erant vltimae voluntates, nisi verbis imperatiuis conceptae. Lex enim XII. Tabular. ea solum confirmabat, quae quis *legasset*. *Legare* vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo testatoris non erat, vti verbis precatiuis, sed directis & imperatiuis. (*a*) Hinc inter ea, quae ex XII. Tabulis erant licita, *L.* 120. *D. de Verb signif.* non referuntur fideicommissa, & id sibi volunt verba Vlpiani *Fragm. XXV*, 1. *Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis, sed precatiuis, relinquitur: nec ex rigore Iuris Ciuilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.*

II. Quibus formulis relicta?

II. Relinquebantur ergo fideicommissa verbis precatiuis, vel ad heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent. IV*, 1. 5. & 6. Magis enim hic voluntas spectanda videbatur, quam verba, *L.* 16. *C. de Fideic.*

(*a*) Vide supra *Lib.* II. *Tit.* XX--XXII. *n.* 1.

(*b*)

Fideic. nec proinde tam quaerendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *L.* 77 §. 26. *D. de Legat.* 2. Hinc passim in iure nostro formulae occurrunt: FIDEI TVAE COMMITTO, PETO, C. SEII, CONTENTVS SIS ILLA RE. VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI, ROGO, PETO, VOLO, MANDO. (b) DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO, DESIDERO, IMPERO, &c. Et quamuis Paullus *l. c.* excludat verba RELINQVO & COMMENDO, quae ipse nullam fideicommissi actionem parere existimat: hac tamen formulae etiam, vt & aliae omnes, idoneae visae sunt post *L.* 2. *C. Commun. de legat. & fideicomm* Vid. Cuiac. ad Paull. *l. c. p. m.* 385. *sequ.* Barn. Brisson. *de Form. VII. p.* 668. *sequ.*

III. Quod si ergo verbis eiusmodi precatiuis aliquid esset relictum; heredis erat arbitrium, velletne illud praestare, an nollet. Nullo enim iuris vinculo, sed tantum pudore & fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommissa. §. 1. *Inst. h. t.* Saepius tamen veteres heredum fidei committebant, siue clam, siue verbis in testamento expressis, maxime si iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cuius rei exempla sunt apud Ciceronem *de Finib. II*, 58. Quinctilian. *Declam. CCCXXIV*, & Valer, Max. *IV*, 2. 7. qui refert, Q. Pompeium Rufum exsulem, quum ex testamento ciuis Romani nihil capere potuisset, tamen

III. Fideicommissorum natura ante Augusti tempora.

(b) Immo & IVBEO, quod precatiuum esse negat Alciatus. Vid. *L.* 28. §. *vlt. D. de Liber. leg.*

men bona cuiusdam accepisse, quae matri praedia sua fideicommiserat, vt haec illa filio Pompeio restitueret. Sed eiusmodi fideicommissa, vt dixi, non necessario praestabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem & hereditatem ex fideicommisso restitutam fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Reines. *Inscr. Class. II.* 73. L. CESTIVS QVA EX PARTE AD EVM HEREDITAS M. AGRIPPAE MVNERE PERVENIT.

IV. Augusti ea de re Constitutio.

IV. Primus rem mutauit, & fideicommissa, quorum antea mos inter exempla probitatis & perfidiae fluctuauerat, & exemplo & seueritate stabiliuit Augustus. De quo ipse Imperator noster §. 1. *Inst. h. t. Postea D. Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel ob insignem quorumdam perfidiam, iussit Consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur & populare erat, paullatim conuersum est in adsiduam iurisdictionem, tantusque eorum fauor factus est, vt paullatim etiam Praetor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium adpellant.* Ex hoc ergo loco patet I) primum Augustum fidei suae commissa praestitisse, gratia personarum motum. Personae vero illae procul dubio fuerunt L. Lentulus, & eius heres fideicommissarius; nam *ex illius persona etiam fideicommissa coepisse* dicuntur *pr. Inst. de Codicill.* Discimus deinde, II) Augustum negotium dedisse Consulibus cognoscendi de fideicommissis, nominatosque heredes ad restituendas hereditates compellendi. Quae iurisdictio Coss. tantum de-

delegata erat a Principe, nec ad prouincias pertinebat, vbi fideicommissa exsequutionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Praesidibus daret. Sueton. *Claud.cap* XXIII. III.) Praetorem fideicommissarium (*c*) ideo postea creatum, vt tanto accuratius de fideicommissis ius diceretur. In quo tamen nescio an Imperator fallatur. Constat enim primo ex Suet. *Claud. XXIII.* Claudium Imperatorem non vnum, sed duos constituisse Praetores fideicommissarios, qui praeter morem non darent iudices pedaneos, sed ipsi cognoscerent & ferrent sententias, quamuis postea vnum eiusmodi Praetorem detraxerit Traianus. *L.* 2. §. 31. *D. de Orig. iur* Deinde & constitutis iam Praetoribus fideicommissariis, Consules concurrentem iurisdictionem cum iis hac in re exercebant. Vlpian. *Fragm. XXV*, 12. ita quidem, vt apud Consules plerumque de maioribus; apud Praetores fideicommissarios de minoribus summis ageretur. Quinctilian. *Inst. Orat. III*, 6. Conf. Cuiac. *Obs. XXI*, 34. Merill. *Obs VI*, 36. Immo nonnumquam ipsi Imperatores de fideicommissis cognoscebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus *L.* 26. *D de Probat.*

V. Senatusconsultum Trebellianum.

V. Quum ergo semel fideicommissa essent certa iuris necessitate adstricta, neque amplius eorum restitutio ex heredis voluntate penderet; factum est, vt saepe in hunc onus omne obligationum; commodum vero in fideicommissarium transferretur. Cuius rei caussa quum haut raro testamenta destituerentur: im-

(*c*) Vocatur & PR. DE FIDEICOMMISS. in *Inscriptionibus* Gruteri *p.* CCCXCIII, 6. (*d*)

imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coss. suffectis, factum est SCtum, vt restituta ex testamento vniuersa hereditate, actiones omnes, quae heredi & in heredem competebant, simul cum hereditatis commodo transirent in eum, cui restitueretur hereditas, §. 4 *Inst. h. t.* Non vero directe actiones ab herede remouebantur, sed vtiles tantum fideicommissario, & in eum dabantur a Praetore, adeoque heres conuentus a creditoribus ex SC. Trebelliano habebat exceptionem. *L.* 1. *&* 4. *D. h. t. L.* 1. §. 8. *D. Quand. de pecul. act. annal. est.*

VI. Senatusconsultum Pegasianum;

VI. Quoniam vero sic etiam heredes rogati, inutilem modestiam refugientes, adire recusabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi esset rediturum: sub Vespasiano, Pegaso & Pusione Coss. SC. conditum est, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei suae commissis. Adeoque hoc SC. legem Falcidiam, quae ad legata tantum pertinebat, ad fideicommissa etiam vniuersalia produxit. §. 5. *Inst. h. t.* Grauina *de Leg. & SC. LXXVIII. p.* 639.

VII. Stipulationes necessariae inter heredem & fideicommissarium, & nouum ius a Iustiniano introductum.

VII. Nihil tamen hoc SC. fuerat de actionibus hereditariis cautum, sed post illud ipse heres onera hereditaria sustinebat. *d.* §. 5. *Inst. h. t.* Opus ergo erat certis stipulationibus inter heredem & fideicommissarium interponendis, vt lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset. Quae stipulationes partis & pro parte dicebantur. Vlpian. *Fragm. XXV*, 15. Hinc quoties heredi fiduciario

rio quarta ex testamento erat salua, toties hereditatem restituebat ex SC. Trebelliano: sin plus dodrante esset restituendum, quartam ex SC. Pegasiano detrahebat, & de obligationibus sibi cauebat interpositis stipulationibus, §. 6. *Inst. h. t.* Ast quum stipulationes illae multis viderentur captiosae: placuit Iustiniano, exploso SC. Pegasiano, Trebelliano omnem auctoritatem praestare, vel potius ex duobus facere vnicum, ita quidem, vt quartam heres semper haberet saluam, actionesque inter eum & fideicommissarium pro rata diuiderentur, heredi vero simul adeundi hereditatem imponeretur necessitas. §. 7. *Inst. h. t.* Immo iure nouissimo, si heres adire quartaque contentus esse nollet, deficientibus coheredibus aut substitutis, ipse fideicommissarius adire potest per *Nouell. I. cap. I.* §. I.

VII. Ad fideicommissa pertinet quoque SC. *Apronianum.* Nec municipia enim olim nec municipes heredes institui poterant, quoniam incertum corpus erat, vt neque cernere vniuersi, neque pro herede gerere possent. Vlpian. *Fragm. XXII*, 5. Plin. *Epist. V*, 7. Fideicommissaria tamen hereditas municipibus restituenda erat per SC. Apronianum, de cuius aetate iam *Lib. II Tit. XIV.* §. 2. disseruimus. **VIII. Senatusconsultum Apronianum.**

IX. Haec de fideicommissis vniuersalibus. Ad singularia quod attinet, magna olim erat inter ea & legata differentia. In legatis rigor iuris; in fideicommissis fauor voluntatis regnabat. *L. pen. D. de Legat.* I. Fideicommissum ad eum, cui aliquid dimissum erat, poterat perue- **IX. Differentia inter legata & fideicommissa singularia.**

nire,

nire, herede licet mortuo, si talis erat conditio testamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommissum codicillis, etiamsi per testamentum non essent confirmati, relinqui poterat: legatum codicillis relictum non valebat, nisi illi essent testamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat, sed fideicommissum poterat. Per legatum seruo alieno directa libertas dari non poterat: per fideicommissum poterat. Fideicommissis tardius, quam scriptum erat, solutis, vsurae & fructus debebantur, legatorum non vsura, sed duplum debebatur, si inficiaretur heres. (*d*) Haec omnia tradit Caius *Inst. II*, 7. 8.

X. Eam sustulit Iustinianus.

X. At Iustinianus, ne quid antiqui iuris integrum relinqueret, legata & fideicommissa per omnia, quod ad effectum attinet, exaequauit. § 3. *Inst de Legat. L. 2. C. Comm. de leg.*

XI. Codicillorum nomen & natura.

XI. Quemadmodum fideicommissa eludendis legibus fuerant reperta: ita declinandae iuris testamentarii subtilitati acceptus est vsus codicillorum. Codicilli vero voce nihil denotabant aliud, quam scripturam quamdam ad alios missam. Hinc saepe codicillos pro epistolis ponit Cicero *Epist ad Fam. IV*, 12 *VI*, 18. *ad Attic. XII*. 8. *ad Quint. Fratr. II*, 10 Praecipue tamen id nomen tribuebatur epistolis ad praesentes missis. Vnde Seneca *Epist. LV*. *Video te, mi Lucili*,

(*d*) Vltimam hanc differentiam, ex qua se expedire haut possunt Aleander & O. sel. *ad* Cai, *l. c.* accurate explicant atque illustrant V. C. Schulting. *Iurispr. Antiqu. p. m.* 130. Gerard. Noodt. *de Foenor. & Vsur. III.* 7.

(*e*)

cili, quum maxime audio, adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos *tibi scribere.* Vnde recte colligas, codicillos, quos deinde Imperatores tamquam vltimae voluntatis genus adprobarunt, nihil aliud fuisse, quam *epistolas scriptas ad heredes de eo, quod post mortem suam scribentes ab heredibus fieri vellent.* (e) Boehmer. *Diss. de Codicill. sine testib. valid. Cap. I.* §. 3. 4. *p.* 5. 6.

XII. Primus eiusmodi codicillos ad Augustum scripserat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃCCLI. cum M. Valerio Messalino Consulem fuisse, ex Reinesii *Inscr. Class. X. n.* 3 *p* 597. discimus,) qui Romae fecerat testamentum, & Augustum filiamque heredem instituerat, deinde vero, decedens in Africa, scripserat codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamuis vero ante ea tempora inauditum esset, per epistolam vel codicillos heredi aliquid iniungi, quod ei necessitatem imponeret, vltimam illam defuncti voluntatem implendi: parebat tamen Augustus Lentuli codicillis, ipsaque filia ex iis legata praestabat. Exemplum Principis facile imitati sunt alii. Quare Augustus, conuocatis sapientibus viris, interque eos C. Trebatio Testa, cuius tum auctoritas maxima erat, quaesiuit, an possit recipi, nec abhorreret a iuris ratione codicillorum vsus? Annuente Tre- XII. Eorundem origo.

(e) Hinc codicilli etiam *Epistolae* vocantur *L.* 89. *pr. D. de Legat.* 2. *L.* 41. §. 2. *D. de Legat.* 3. Et quamuis vulgo differentiam statuant inter codicillos & epistolas fideicommissarias, vt facit Petr. Muller. *ad* Struv. *Ex.* XXIV. 68. non opus tamen esse hac subtilitate, praeclare euicit laudatissimus Boehmerus *Diss. alleg. I.* 7. & 8.

Trebatio & illud codicillorum institutum magnopere probante, Augustus auctoritatem illi accommodauit. Post quae tempora, quum & Antistius Labeo, (qui tamen *nihil, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis Antiquitatibus legisset, ratum p nsumque hab re solebat*. Gell. *Noct. Att. XIII*, 12. ac proinde magna erat apud omnes auctoritate, teste Tac. *Annal. III*, 75.) codicillos fecisset: iam nemini dubium erat, quin iure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Iustinianus ipse *princ Inst. h t.*

XIII. Formulae codicillorum.

XIII. Non aliter vero concipi solebant codicilli ac epistolae. Hinc praemittebatur sollemnis illa, qua epistolas auspicari solebant, salutatio: *L. Titius heredibus primis & substitutis salutem. L.* 56 *D. de Fideic. libert.* Conf. *L.* 37. §. 2. *L.* 32. §. 3. *D. de Leg.* 3 *L.* 30. §. 1. *D. de Adim vel transf. leg.* Nec tamen semper ad heredes, sed & nonnumquam ad ipsos fideicommissarios verba dirigebantur. Cuius rei exemplum exstat *L.* 75. *pr D. de Leg* 2. Integras formulas Latinas aeque ac Graecas magno studio collegerunt Barn. Brisson. *de Form. VIII. p.* 686. *sequ* & Guido Pancirol. *Thesaur. Var. Lect I*, 29.

XIV. Codicilli testamento confirmati.

XIV. Confirmati tamen codicilli esse debebant testamento, si heredi necessitas imponi deberet, praestandi, quod erat rogatus. Hinc testamentis inseri solebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo. L.* 56. *pr D. de Fideic. libert.* Alias vltimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, nisi vltro vellet, quod facere se solere, ait Plinius *Epist II*, 16. Sed postea per Seueri & Antonini Constitutionem illa codi-

Codicillos confirmandi neceſſitas remiſſa eſt, modo adpareret, teſtatorem a voluntate, quam in Codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. Ant. Faber *Coniect. XV*, 16.

XV. Ex his ergo facile adparet, in Codicillis non magis, quam in epiſtolis, deſideratam eſſe ullam ſollemnitatem. §. 3. *Inſt. h. t.* Non ergo teſtibus opus erat in Codicillis teſtamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam ſuam a teſtamento mutuabantur, ut recte animadvertunt Bachov. *ad Tit. Inſt. de fideicommiſſ. hered.* §. *ult.* & Boehm. *Diſſ. alleg. I*, 10. Sane in Digeſtis nunquam exiguntur teſtes, immo alia omnia elucent ex *L.* 8. §. 2. *D. de iure Codicill.* & *L.* 89. *pr. D. de legat.* 2. Quin nec in Codicillis ab inteſtato neceſſarios viſos eſſe teſtes, erudite probat laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. alleg. I*, 23. *p.* 22. XV. Sollemnitatibus an opus fuerit in Codicillis?

XVI. Sed & hanc antiqui Iuris ſimplicitatem ſenſim pervertit Imperatorum νομοθεσία. Sic permiſſum, ut Codicilli etiam nuncupatione, ſine ulla ſcriptura, fierent. *L.* 8. §. 3. *C. de SS. Eccleſ. L.* 3. *pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen Codicillorum ab indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam teſtibus opus viſum eſt, quos in Codicillis ab inteſtato primum exegit Conſtantinus M. vel, ut alii malunt, Conſtantius. (*f*) *L.* 1. *C. Theod. de Teſtam. & Codicill.* Poſtea Theodoſius vulgo di- XVI. Ius novum ſenſim introductum.

Nn citur

(*f*) Vulgo, iam Diocletiani tempore, teſtes adhibendos fuiſſe Codicillis, colligunt ex *L.* 22. *C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diſſ. alleg. I*, 25. *pag.* 24.

citur generatim in omnibus Codicillis testes desiderasse, ob *L. ult. §. ult. C. de Codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animadvertit, §. ultimam illius legis non esse Theodosii, verum a Triboniano adsutam, quod etiam ex *L. 7. C. Theod. de Testam. & Codicill.* clarissime patet. An testes etiam in Codicillis, testamento confirmatis, exegerit Iustinianus, adhuc sub iudice lis est. Plerique adfirmant ob *L. 28. §. 1. C. de Testam. L. ult. C. de Codicillis:* Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus, *Diss. alleg. I, 27. sequ. pag. 26. sequ.*

FINIS PARTIS PRIMAE.

